كِتَابُ التَّعْرِيفَات

(TARİFAT)

ARAPÇA-TÜRKÇE

TERİMLER SÖZLÜĞÜ

Fıkıh, hadîs, tefsîr, felsefe, kelâm, hendese, mantık, tasavvuf, edebiyât, târih, lügat, tecvîd terimlerinin ta'rîfleri ve açıklamaları

Müellifi

Ali İbn Muhammed
es-Seyyid eş-Şerîf CÜRCÂNÎ

Tercüme ve Şerh eden

Arif ERKAN
(Emekli İstanbul Vâizi)

İstanbul

BAHAR YAYINLARI
Sözlük Serisi 17

Genel Yayın Yönetmeni
MEHMET BAŞPEHLİVAN

Kapak
SİNA TANITIM HİZMETLERİ
532 51 79

Dizgi ve Mizanpaj
BAHAR DİZGİ
518 26 26

Baskı
BAHAR

1. Baskı, İstanbul, Nisan 1997

İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakültelerine,
Öğretmenler ve diğer ilgililere
tavsiye edilmiştir.

1. Bu sözlük, yaklaşık olarak 2500 madde başlığı ihtivâ etmektedir. Bu maddelerle ilgili olarak zikredilen iştikaklar da hesâba katılacak olursa, sözlüğümüz 5000 civârında **terim, deyim** v.s. içermektedir.

2. Sonuna konan, (Arapça ve yeni harflerle) iki çeşit alfebetik fihrist sâyesinde bu kitaptan, **hem Arapça, hem de Osmanlıca sözlük** olarak kolayca faydalanmak mümkündür.

3. Yine bu kitaptan özlü bir **İslamî İlimler Ansiklopedisi** olarak da faydalanmak mümkündür.

TERCÜME VE ŞERH EDENİN ÖNSÖZÜ

Bize sayısız ni'metler ihsân eden Yüce Allah'a hamd, büyük peygamberimiz ve hidâyet rehberimiz Hz. Muhammed'e, onun âline ve ashâbına da salât ve selâm olsun.

Faydalı eserleri ile bize ilmi ve irfânı ulaştırmış olan bütün İslâm âlimlerinden Allah râzı olsun. Bilhâssa bu kitabın müellifi Seyyid Şerîf Cürcânî'ye Allah rahmet eylesin, makâmı Cennet olsun.

İmdi bu kitâbı tercüme ve şerh etmemizin sebebine gelince; ilim sâhibi kişiler bilirler ki, ilmî olarak yazılmış eserlerin bazı ıstılâhları vardır. Bunlar bilinmeden o konuları hakkıyla okuyup anlamaya ve tercüme yapmaya imkân yoktur.

Cürcânî, bu ihtiyâç ve lüzûmu, zamanımızdan takrîben 600 yıl önce hissederek, İslâm âleminde ilk defa bütün ilimlerin ıstılâhlarını içeren özlü bir kitâb yapmış ve buna; ıstılâhların ta'rîfleri anlamına gelen; "**Ta'rîfât**" adını vermiştir. Daha sonra arapçada bu konuda, daha geniş eserler de yazılmıştır. Meselâ yakın zamanda arapça olarak, Hindistan âlimlerinden M. A'lâ ibn Ali et-Tehânevî'nin yazmış olduğu; "**Keşşâfu Istılâhât'il-Fünûn**" adlı eser, bunlardan biridir.

Maalesef türkçede bugüne kadar bütün İslâmî ilimlerin ıstılâhlarını içeren bir kitâb bulunmayışı büyük bir eksikliktir. Her ne kadar hadîs, fıkıh, tasavvuf gibi bazı ilimlerin ıstılahlarını, ayrı kitablar hâlinde içeren eserler varsa da, türkçede bugüne kadar, **Tâ'rifât** gibi bütün ilimlerin ıstılahlarını bir araya toplamış bir kitaba rastlamadım. Şu halde **Ta'rîfât**'ın türçeye tercümesi ve şerhi, bu konuda türkçede yapılmış ilk çalışma oluyor, kanaâtindeyim.

"Istılâh" kelimesinin türkçe karşılığı **"Terim"** demek olduğu için bu kitâba: **"Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü"** adını verdim.

Istılâh nedir? Hangi kelimeler ıstılâh sayılır? sorusuna gelince, bu soruyu, ıstılâhın ta'rîfini vermekle cevâblandıralım.

"**Istılâh; lügatta, ittifâk anlamındadır. İlim dilinde; belli bir topluluğun, bir meslek erbâbının, bir lafzı lügavî anlamından çıkararak başka bir anlamda oy birliği ile kullanmalarıdır.** "

Şimdi bu ta'rîfi ele alalım:

1- Istılâh, bir kelimenin lügat ma'nâsından başka veya ona yakın veya onunla ilgili bir ma'nâda kullanılmasıdır.

2- O ıstılâhî ma'nâda kullanılmasında belli bir topluluğun ittifâk etmesi, yani oybirliği olması gerekir.

Şu halde arapça bir ıstılâhın türkçe karşılığını; tek kelime veya terkîb olarak tesbît etmek için yine belli bir topluluk arasında oybirliği olması gerektiğinden, hiç olmazsa Türkiye'de "**Türk Dil Kurumu**" gibi, yetkili bir kurumun bu türkçe karşılıkları tesbît etmesi gerekir. Türkçe yazar ve mütercimlerin, bu arapça ıstılâhlara, kendilerine göre türkçe karşılık vermeleri doğru olmaz, kanâatindeyim. Çünkü o türkçe karşılık ile hangi arapça ıstılâhın kasdedildiği bilinmez veya ittifâk

hâsıl olmazsa, yanlış anlamalara sebeb olur. Buna dikkat etmek gerekir. Kanâatimce, şimdilik bu durumda yapılacak iş şudur: İlmî bir eser yazan veya tercüme eden kişi, ıstılâhın aslını aynen yazmalı, sonra açıklamasını, ıstılâhın yanına kısaca kaydetmeli veya sayfanın altına dipnot olarak veya kitabın sonuna lügatçe olarak koymalıdır. Eğer bunlar yapılmamışsa, o zaman bazı okuyucuların, metni anlayabilmesi için, böyle "**Ta'rîfât**" gibi bir lügata mutlakâ ihtiyâcı olacaktır.

Her ilmin kendine özgü ıstılahları vardır. Aynı kelime, Kelâm'da, Tasavvuf'ta, Fıkh'ta ıstılâh olarak farklı ve başka ma'nâlarda kullanılmış olabilir. Hattâ bir kelimenin aynı ilimdeki ıstılâhî ma'nâsı, bazan zamanlara ve ülkelere göre değişebilir.

Cürcânî, Ta'rîfât'ında bir ıstılâhın hangi ilimlerde, hangi ma'nâlarda kullanıldığını bazan belirtmiş, bazan da ıstılahın bir ilme âit ma'nâsını vermiş diğerlerini kaydetmemiştir. Bazan hangi ilme âit olduğunu belirtmiş, bazan da belirtmemiştir. Bu durumda ıstılâhın ta'rîfi, hangi ilme uyuyorsa o ilme âit olduğunu tesbît etmek ve ona göre almak gerekir.

Ta'rîfât'ın arapça aslında yaklaşık (2000) madde vardır ve bu maddelerden bazıları, sâdece lügavî ma'nâda olduğu için ıstılâh sayılmaz. Ama faydalı görüldüğü için kitâba alınmış ve bazılarının ta'rîfi de yapılmıştır. Meselâ: "**Şürb: içmek**" gibi ki, şöyle ta'rîf edilmiştir:"**Şürb: Çiğnenmesi gerekmeyen sıvı bir şeyi, birdenbire karnına ulaştırmaktır.**"

Arapça aslı (260) sayfa kadar olan bu özlü eserin, türkçede daha faydalı ve yeterli hâle gelebilmesi için, bazı ta'rîflerin açıklanması, eksiklerin tamamlanması ve bazı önemli ıstılahların kitâba madde olarak eklenmesi ve açıklanması gerekli idi. İşte bunun için, kitâbı sâdece tercüme etmekle yetinmeyerek, "**Efrâdını câmi, agyârını mâni**" yani: "**Kendinden olanları alan, kendinden olmayanları dışarıda bırakan**" özlü ta'rîflerin, bazan çok kısa ve zor anlaşılır olduklarını görerek açıklama yapmak lüzûmunu duydum. Bazan, sâdece bir ilme âit ma'nâsı kaydedilen ıstılâhın, diğer ilimlerdeki ma'nâlarını da eklemek zorunda kaldım.

Çok lüzumlu olduğu halde kitaba alınmamış bazı ıstılahları, maddeler hâlinde, açıklamaları ile beraber kitaba koydum. Bu kitabın her bölümünde, yatay çizgiden sonraki madde ve açıklamalar tarafımdan eklenmiştir. Böylece kitab, tercüme ve şerh edilmiş olarak, iki katına ulaşmıştır.

Bununla beraber kitabın aslını titizlikle korumaya özen gösterdim. Yaptığım açıklama ve ilâveleri parantez içine aldım. Altına faydalandığım kaynağı ve tarafımdan ilâve edildiğini, meselâ: (**Keşşâf**) (**A.E.**) şeklinde belirttim. Şerhte faydalandığım kitabların bir listesini, kitâbın sonuna, kısaltma işâretleri ile beraber koydum.

Kitabın sonuna, türk alfabesine göre bir fihrist, ayrıca bir de arab alfabesine göre bir fihrist koyarak, kitabdan faydalanmayı daha kolay hâle getirdim. Böylece bu kitabdan, hem: "**Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü**" ve hem de: "**Osmanlıca-Türkçe Sözlük**" olarak faydalanmak mümkündür. Hatta kitabımız bu hâliyle, küçük ve özlü bir "**İslâmî İlimler Ansiklopedisi**" bile sayılabilir.

Hâsılı, okuyucuya daha çok faydalı olması için ne yapılması gerekiyorsa yapmaya çalıştım. İnşâallah umduğum fayda hâsıl olur da, bu kitâb, hem insanların takdîr ve hayır duâlarına nâil olmama ve hem de Allah'ın rızâsını kazanmama vesîle olur.

Çalışmak ve gayret bizden, başarı ihsân etmek Allah'tandır.

Arif Erkan
1993- İstanbul

ALİ İBN MUHAMMED es-SEYYİD eş-ŞERÎF CÜRCÂNÎ
(Doğ.H.740/M.1340-Ölm.H.816/M.1413)

HAYÂTI

İslâmî ilimler alanında 14-15. yüzyılın en tanınmış bilginlerinden olan **Cürcânî,** (24 Şubat 1340) târihinde İrân'ın **Asterâbâd** bölgesinin **Cürcân** vilâyeti civârındaki **Tâku** nâhiyesinde, Peygamberimizin soyuna mensûb bir âileden dünyâya gelmiştir.

Cürcânî'nin adı; **Ali İbn Muhammed** olup, hem ana, hem de baba tarafından Peygamberimizin soyuna mensûb olduğu için, **Seyyid** ve **Şerîf** unvânı ile şöhret bulmuştur. (1)

Cürcânî, tahsîline ilk kez Cürcân'da başladı. Burada sarf, nahiv ve belâgat ilimlerini öğrendi. Sonra tahsîlini tamamlamak için önce Herat'a gitti. Orada **Kutbuddîn Râzî**'den mantık ve aklî ilimleri okudu. Sonra Mısır'da öğrenimine devâm etti.

Cürcânî, Kâhire'de, bir taraftan **Mubârek Şâh**'dan aklî ilimleri tahsîl ederken, diğer taraftan da Mısır'da naklî ilimlerde devrin ustâdı kabûl edilen **Ekmelüddîn el-Bâbertî**'den şer'î ilimleri tahsîl etti.

Cürcânî, Mısır'da yaklaşık 10 yıl kaldı ve tahsîlini ikmâl ettikten sonra, oradan, İstanbul ve Anadolu üzerinden, ülkesi İrân'a döndü. Cürcânî, ülkesine dönerken **Bursa**'ya uğradı ve buradaki Osmanlı medreselerini de ziyâret etti.

Cürcânî, ülkesine döndükten sonra, devrin hükümdârı **Şâh Şuca'** tarafından **Şirâz**'daki bir medreseye müdderis olarak ta'yîn edildi ve burada İslâmî ilimler, felsefe ve mantık dersleri verdi.

Şirâz, M. 1387 yılında **Timur**'un eline geçince, o sırada müdderris ve bilgin olarak tanınmış olan Cürcânî, **Semerkant**'a götürüldü. M. 1405'te Timur'un ölümüne kadar Semerkant'ta kaldı. Bu târihte yeniden Şirâz'a döndü ve Rebîulâhir H. 816 (M. 1413) yılında burada öldü.

Tefsîr, hadîs, kelâm, tasavvuf, fıkıh gibi islâmî ilimler yanında, hey'et (=astronomi), hendese (=geometri) ve felsefe ile de ilgilenen Cürcânî, görüşlerini, daha çok başkalarının görüşlerini eleştirerek ortaya koymuştur.

Taftâzânî ile giriştiği tartışmalar ve ikisi arasındaki görüş ayrılıkları, âlimlerin yüzyıllarca tartıştıkları önemli konular olmuştur.

İslâm âlimleri bir süre, Taftâzânî ve Cürcânî taraftarları olarak ikiye ayrılmışlarsa da, meselenin gerçeği şudur ki: Taftâzânî ile kapanan **Mütekaddimîn** devrinden sonra açılan **Müteahhirîn-i Ulemâ** devrinin birincisi, Seyyid Şerîf Cürcânî'dir.

Türkiye, İrân, Hind ve Türkistân âlimlerinin icâzetnâme zincirinin bir kısmı Taftâzânî yolu ile ve diğer kısmı da Cürcânî yolu ile **Fahr ed- Din Râzî**'ye ulaşır.

Cürcânî'nin, arapçanın dilbilgisi ve belâgatı ile ferâiz (mîrâs hukûku), kelâm ve mantık alanındaki eserleri, özellikle Osmanlı medreselerinde yüzyıllar boyu temel kaynaklar olarak okunmuştur.

(100)'e yakın eseri ve şerhi içinde en tanınmışı; İslâmî ilimlerin ve doğa ilimleri ile edebiyâtın terimlerini kapsayan ansiklopedik bir sözlük niteliğindeki et-**Ta'rîfât**'tır.

---

1) Hz. Ali ve Hz. Fâtıma'nın, büyük oğlu Hasan'dan gelenlere Şerîf küçük oğlu Hüseyin'den gelenlere de Seyyid denmiştir. Bazan her ikisine de Seyyid dendiği olmuştur.

Ta'rîfât (=ta'rîfler) Kitâbı:

Cürcânî'nin bu eseri, zamanına kadar tedrîs edilmiş olan ilimlerde kullanılan önemli ıstılahları alfabetik olarak toplayan bir ıstılâhlar (=terimler) sözlüğüdür.

Cürcânî devrine kadar, çeşitli ilimlerde kullanılan ıstılâhları alfabetik olarak toplayan bir ıstılahlar sözlüğü yazılmamıştır. Bu tür bir eserin ilk te'lîfi Cürcânî'ye âittir. Onun zamanına kadar te'lîf olunanlar, ya ansiklopedik nitelikte veya sâdece bir ilimde kullanılan ıstılahları ihtivâ eder nitelikteki eserlerdir.

Ta'rîfât'ın Kaynakları:

Cürcânî, eserinin Mukaddime'sinde: "**İmdi bu ta'rîfleri ve ıstılahları ben, âlimlerin kitaplarından alıp topladım. Öğrenmek isteyenlere ve arzu edenlere, bunların alınması ve bellenmesi kolay olsun diye, elif-bâ'dan yâ'ya doğru hece harflerine göre düzenledim.**" diyerek, Ta'rîfât'ın kaynaklarına işâret etmektedir. Buna göre, eserde mevcûd olan ıstılâhların ve ta'rîfât'ın kaynaklarına işâret etmektedir. Buna göre, eserde mevcûd olan ıstılâhların ve ta'riflerin kaynakları, Cürcânî'nin en çok okuduğu, mütâlaa ettiği, şerh veya hâşiyeler yazdığı eserler ile kendi düşünme gücüdür.

Ayrıca Cürcânî'nin sık sık baş vurduğu;

1- Lügat sâhasında; Cevherî'nin **Sıhâh'ı**

2- Sarf ve nahivde; Zemahşerî'nin el **Mufassal**'ı ve buna yazılan şerhler,

3- Belâgat ilminde; el- Kazvînî'nin **Telhîs'i** ile Teftâzânî'nin bu esere yazdığı şerhler,

4- Sekkâkî'nin **Miftâh'ul-Ulûm**'u ile Kutbuddîn eş-Şîrâzî'nin bu esere yazmış olduğu şerh, Ta'rîfât'ın başlıca kaynaklarından sayılabilir.

Ta'rîfât'ın Özellikleri:

Ta'rîfât, alfabetik olarak, arapça terimler sözlüğüdür. Bu eserde: Tefsîr, hadîs, fıkıh, kelâm, tasavvuf, felsefe, mantık, cedel, münâzara, hey'et, hendese, hesab, ferâiz, tabiî ilimler, tıp, sarf, nahiv, belâgat, aruz ve benzeri ilimlerde kullanılan terimler (=ıstılâhlar) bulunmaktadır.

Cürcânî, bazan ıstılâhların lügavî anlamlarını verdikten sonra ıstılâhî anlamlarını açıklar. Bazan da lügavî anlamlarını vermeden doğrudan doğruya ıstılâhî anlamını verir. Bazan terimin hangi ilme âit olduğunu söyler. Çok zaman da buna değinmeden terimin ta'rîfini yapar. Bu durumda terimin hangi ilme âit olduğunu ta'rîften anlamak gerekir.

Ta'rîfât'ın, daha önce yapılmış herhangi bir şerhini, osmanlıca veya sâde türkçe bir tercümesini tesbît edemedim. Şu halde **Ta'rîfât**'ın türkçeye ilk tercümesi ve şerhi tarafımdan yapılmış oluyor.

Ta'rîfât'ın çeşitli ülkelerde bazı farklı arapça nüshaları vardır. Ben bu tercümemi, **G. Flugel** tarafından tahkîk edilerek, nusha farkları gösterilmiş ve 1990 yılında **Beyrut**'ta arapça basılmış olan yeni baskıdan yapmış bulunuyorum. Ayrıca âlimlerden bir topluluk tarafından tashîh edilerek hazırlanmış arapça diğer bir nushadan da faydalandım.

Bu çalışmamın, bütün insanlara faydalı olmasını Yüce Allah'tan diliyorum. Eseri okuyucuların istifâde ve takdirlerine arz ederek, hem müellifine, hem de mütercimine hayır duâlar etmelerini umuyorum.

Arif Erkan
1993- İstanbul

TA'RÎFÂT
(Ta'rîfler)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

Bilmiş ol ki, Yüce Tanrı'nın ni'metlerinden başka ni'met yoktur. **Hamd** övülmeye lâyık olan **Allah**'a mahsûstur.

Salât ve selâm, O'nun yaratıklarının en hayırlısı olan **Muhammed**'e ve âilesine olsun.

İmdi bu ta'rîfleri ve ıstılahları (yani tanımlamaları ve terimleri) ben, âlimlerin kitaplarından alıp topladım. Öğrenmek isteyenlere ve arzu edenlere, bunların alınması ve bellenmesi kolay olsun diye, **elif-bâ**'dan **yâ**'ya doğru hece harflerine göre düzenledim.

Allah, doğru olana eriştirendir. İşimin başında ve sonunda O'na güvenip dayandım.

بَابُ الْأَلف

ELİF BÖLÜMÜ

الإبتداء (İBTİDÂ'): Şiirde ikinci mısrâ'ın birinci cüz'üdür.

İbtidâ; nahivcilere (dil bilginlerine) göre, ismin, isnâd için, lafzî âmillerden soyulmuş olmasıdır. Ör. زَيْدٌ مُنْطَلِقٌ "Zeyd ayrılıp gidendir" cümlesinde olduğu gibi. Bu ma'nâ, cümlenin her iki kısmında da âmildir. **Birincisine**: mübtedâ, müsnedün ileyh, muhaddesün anh; **ikincisine** ise: haber, hadîs, müsned adı verilir.

الإبتداء العرفى (İBTİDÂ-İ ÖRFÎ): Maksaddan önce vâki olan söze denir ki, **Besmele**'den sonra **Hamdele**'yi içerir.

الإبدال (İBDÂL): Ağırlığı gidermek için, bir harfin, diğer bir harf yerine konulmasıdır.

الأبد (EBED): Gelecekte, sonsuz olan mukadder zamanlar içinde varlığın devâm etmesidir. Nitekim **Ezel** de; geçmişde, sonsuz olan mukadder zamanlar içinde varlığın devâm etmiş olmasıdır.

الأبد (EBED): Sona ermesi, fikir ve düşünme ile hiç tasavvur edilemiyen müddettir (süredir).

الأبد (EBED): Sonu olmayan şeydir.

الإبن (İBN): Kendi nev'inden olan diğer bir şahsın Nutfe (=manî)'sinden meydana gelen canlı varlıktır. (Oğul, yavru, döl gibi.)

الأب (EB): Nutfesinden, kendi nev'inden diğer bir şahsın meydana geldiği canlı varlıktır.

الأبدى (EBEDÎ): Yol olmayan şeydir.

الأبق (ÂBIK): Mâlikinden, kasden kaçan köledir.

الإبتلاع (İBTİLÂ') *Yutma:* Dudaklar işe karışmaksızın, boğazın amelinden ibârettir.

الإبداع والإبتداع (İBDÂ' VE İBTİDÂ'): Ne madde ve ne de zaman bıkımından daha önce benzeri geçmemiş bir şeyin îcâdıdır. Akıllar gibi. Bu **tekvîn**'e karşılık' olur. Çünkü tekvîn'in daha önce maddeden benzeri vardır. **İhdâs**'ın ise, zaman bakımından daha önce benzeri olmuştur. İkisi arasındaki karşılık (= tekâbül); eğer ikisi de var olan şeyler ise, tezâd karşılığıdır. Şöyle ki; **ibdâ**', daha önce maddesi olmamaktan ibârettir. **Tekvîn** ise, daha önce maddesi var olmuş olmaktan ibârettir. Bu ikisi arasında karşılık -eğer biri varlık ve diğeri yokluk ise- **îcâb** ve **selb** karşılığı olur. Bu ise karşılıklı (=mütekâbil) olan iki şeyin ta'rîfinden bilinir.

الإبداع (İBDÂ'): Bir şeyin yokluk (=Lâ-şey)den îcâdıdır. Denildiki: İbdâ', bir şeyin bir şeyden te'sîs edilmesi (yapılması)dır. **Halk** ise, bir şeyin bir şeyden îcâd edilmesidir. Nitekim Yüce Allah: **O, göklerin ve yerin bedî'idir ve insanı halk etti**, diye buyurmuştur. Ancak **İbdâ**', "Halk"tan daha geneldir. Bunun içindir ki; Allah teâlâ; göklerin ve yerin **bedî'**idir ve insanı **halk etti**, diye buyurmuş, insanı **ibdâ' etti** (insanın bedî'idir) dememiştir.

الإباضية (İBÂDIYYE) *İbâzıyye:* Bunlar, Abdullan İbn İbâd'a (ibâz'a) mensûb olanlardır. Bunlar dediler ki: Ehl-i Kıble'den bize muhâlif olanlar kâfirdirler ve büyük günâh işlemiş, mü'min olmayan muvahhiddirler. Çünkü ameller, îmânda dâhildir. Bunlar, Hz. Ali'yi (r.a.) ve Sahâbe'nin çoğunu kâfir saymışlardır.

الإتحاد (İTTİHÂD): İki zât'ın bir olmasıdır. Bu da ancak iki aded ve daha çoğunda olur.

الإتّحادُ **(İTTİHÂD):** Cinste ittihâd'a: **Mücâneset**; nevi'de olana: **Mümâselet**; hâssa'da (=özellik ve nitelikte) olana: **Müşâkelet**; keyfiyet'te olana: **Müşâbehet**; kemmiyyet'te olana: **Müsâvât**; etrâfta olana: **Mutâbakat**: izâfette olana: **Münâsebet;** cüzleri vaz'etmekte olan ittihâda da: **Muvâzenet** adı verilir.

الإتّحادُ **(İTTİHÂD):** Bir ve mutlak olan Hak varlığı müşâhede etmektir ki, her şey o Hak ile var olup, hepsi onunla ittihâd eder. Öyleki, her şey onunla var olup, kendi başına yok olur Onun, Hak olan varlıkla birleşmiş özel bir varlığı yoktur. Çünkü bu muhâldir.

Denilmiştir ki: **İttihâd**, iki şeyin karışması ve bir tek şey olacak biçimde birbiriyle birleşmesidir.

Kimisi de demiştir ki: **İttihâd**; görme ve düşünme olmaksızın edilen sözdür.

الإتّقانُ **(İTTİKÂN):** Delilleri; illetleriyle (sebebleriyle) bilmek ve küllî kâideleri cüzleriyle zabtetmektir. Denildi ki:**İttikân**; bir şeyi yakînen (=kesin olarak) bilmektir.

الإتّفاقيّةُ **(İTTİFÂKIYYE):** Kendisi hakkında, birinci kısmın (mukaddemin) doğruluğu takdîrine göre, ikinci kısmın (tâlî'nin) doğruluğu ile hüküm verilen şeydir. Bu, ikisi arasında bu hükmü gerektiren bir ilgi bulunduğu için değil, bilakis ikisinin de sâdece doğru olması sebebiyledir. Meselâ bizim:"**Eğer insan nâtık**(=konuşan) **ise**, **hımâr da nâhık** (= anıran)**dır.**"dememiz gibi. Bazan da denir ki: **İttifâkıyye;** hakkında ancak ikinci kısmın doğruluğu ile hüküm verilendir. Onda birinci kısmın (mukaddem'in), doğru veya yalan olması câizdir. Bu ma'nâda ona; "**Genel ittifâkıyye**", birinci ma'nâda ise "**Özel ittifâkıyye"** adı verilir. Çünkü ikisi arasında genellik ve özellik farkı vardır. Birinci kısım (mukaddem) doğru olunca, ikinci kısım (tâlî) de doğru olur. Tersi olmaz.

إتّصالُ التّربيعِ **(İTTİSÂL'ÜT-TERBÎ'):** Bir duvarın kerpiçleri, diğer bir duvarın kerpiçleri ile, birbirlerine girer biçimde, bu iki duvarın bitişmesidir. "**İttisâl'üt-terbî'**" diye adlandırılmasının sebebi şudur ki; bu iki duvar, diğer iki duvarla beraber dörtgen bir yeri çepeçevre kuşatmaları için binâ edilirler.

الأثرُ **(ESER):** Bunun üç anlamı vardır: Birincisi: **Netîce** anlamıdır. Bu, bir şeyden hâsıl olan sonuçtur. İkincisi: **Alâmet** anlamıdır. Üçüncüsü: **Cüz** anlamıdır (**Haber** ve **Hüküm** anlamlarına da gelir.)

الآثارُ **(ÂSÂR):** Bir şey ile illetlenmiş olan levâzımdır. (Gerekli şeyler veya gerekçelerdir.)

الإثباتُ **(İSBÂT):** Diğer bir şeyin sübûtu sebebiyle olan hükümdür.

الإثمُ **(İSM)** *günâh:* Şer'an ve tab'an kendisinden kaçınılması gereken şeydir.

الأجوفُ **(ECVEF):** Ayn'el-fiili (orta harfi) illetli olan fiildir. قالَ ، بَاعَ=Dedi, sattı fiillleri gibi.

الإجمالُ **(İCMÂL):** Sözü, bir çok durumlara ihtimalli biçimde söylemektir. **Tafsîl** ise, bu ihtimallerden bazısını veya hepsini belirlemektir.

الإجتماعُ **(İCTİMÂ'):** Cisimlerin birbirine yaklaşmasıdır (bir araya gelmesidir, toplanmasıdır).

اجتماعُ السّاكنَيْن على حَدِّه **(İCTİMÂ'US-SÂKİNEYNİ ALÂ HADDİH):** Alâ had sâkin olan iki harfin bir araya gelmesi câizdir. Bu; birincisi, med harfi, ikincisi idğamlı (şeddeli) olandır. Ör.دابّة ve خاصّة kelimesinin tasgîri olan خُوَيْصّة gibi.

اجتماعُ السّاكنَيْن على غَيْرِ حَدِّه **(İCTİMÂ'US-SÂKİNEYNİ ALÂ GAYRI HADDİH):** Alâ gayrı had sâkin olan iki harfin bir araya gelmesi ise câiz değildir. Bu alâ had sâkin olan iki harfin hılâfına olandır. Bu da, ya birincinin med harfi olmaması veya ikincisinin idğamlı (şeddeli) olmamasıdır.

الإجماعُ **(İCMÂ'):** Lügatta; **azm** ve **ittifâk** anlamındadır. Fıkıh ıstılâhında; bir asırdaki ümmet-i Muhammed (s.a.v.)'den olan

müctehidlerin, dînî bir konuda ittifâk etmeleri (oy birliğine varmaları)dır.

اَلإِجْمَاعُ **(İCMÂ'):** Hall ü akd ehli olan bir cemâatin, bir konu üzerinde tam azmi (kesin karârı)dır.

اَلإِجْمَاعُ الْمُرَكَّبُ **(İCMÂ'-I MÜREKKEB):** Alındığı yerde (kaynakta) ihtilâf etmekle beraber hükümde ittifâktan ibârettir. Lâkin hüküm, iki kaynaktan birinin bozuk olması sebebiyle ihtilâflı olur. Ör. **Kusmak** ve **kadına dokunmak**, beraberce bulunduğunda, tahâretin (abdestin) bozulduğu konusunda icmâ' vardır. Lâkin bize (hanefîlere) göre, bozulmanın kaynağı **kusmak**tır. Şâfiî'ye göre ise, **dokunmak**tır. Eğer kusmanın bozucu olmadığı takdîr edilirse, biz, kabûl etmeyiz. Ondan sonra bu durumda icmâ' kalmaz. Eğer dokunmanın bozucu olmadığı takdîr edilirse, Şâfiî kabûl etmez, bu durumda da icmâ' kalmaz.

اَلإِجْتِهَادُ **(İCTİHÂD):** Lügatta, bütün gücü harcamak, anlamındadır. Fıkıh ıstılâhında ise, şer'î bir hüküm hakkında kendisi için bir kanâat hâsıl olması için fakîhin bütün gücünü harcamasıdır.

اَلإِجْتِهَادُ **(İCTİHÂD):** İstidlâl yönünden, maksûdu elde etmek için olanca gücü kullanmaktır.

اَلإِجَارَةُ **(İCÂRE):** Bir ivaz, yani para veya mal karşılığında, menfaatler üzerine yapılan akidden ibârettir. Menfaatleri, bir karşılık alarak temlîk etmek **icâre**'dir (=kirâya vermektir). Karşılıksız olursa **iâre**, yani ödünç vermektir.

اَلأَجِيرُ الْخَاصُّ **(ECÎR-İ HÂSS):** Çalıştırılmış veya çalıştırılmamış olsun, bir süre hizmet etmek için kendisini teslîm etmekle ücreti hak eden kişidir. Davar çobanı gibi.

اَلأَجِيرُ الْمُشْتَرَكُ **(ECÎR-İ MÜŞTEREK):** Boyacı gibi, bir kişiden başkası için çalışan kimsedir. (Yani kiralayandan başkasına çalışmamak şartıyla mukayyed olmayan işçidir.)

أَجْزَاءُ الشِّعْرِ **(ECZÂU'Ş-Şİ'R):** Kendisinden şiirin oluştuğu, aruzun şu sekiz asıl parçasıdır: Fâilün, Faûlün, Mefâîlün, Müstef'ilün, Fâilâtün, Mef'ûlâtü, Müfâaletün, Mütefâilün.

اَلأَجْرَامُ الْفَلَكِيَّةُ **(ECRÂM-I FELEKİYYE):** Felekler ve yıldızlar gibi unsurlar üstündeki cisimlerdir.

اَلأَجْسَامُ الطَّبِيعِيَّةُ **(ECSÂM-I TABÎİYYE):** (Tasavvufda), keşf erbâbına göre, Arş ve Kürsî'den ibârettir.

اَلأَجْسَامُ الْعُنْصُرِيَّةُ **(ECSÂM-I UNSURİYYE):** Arş ve Kürsî'den başka, bütün gökler ve bunlarda bulunan unsur, eleman ve maddelerden ibârettir.

اَلأَجْسَامُ الْمُخْتَلِفَةُ الطَّبَائِعِ **(ECSÂM-I MUHTELİFE-İ TABÂİ'):** Unsurlar ve bunlardan meydana gelen şeylerdir. **Mevâlîd-i Selâse**; yani: Maden, bitki, hayvan olmak üzere tabîatın üç alâmeti gibi. Yerleri tabîat olan, hareketi müstakil basit cisimler ise felek-i kamerin (Ay katının) içinde dâhildir. Mürekkeb cisimlerin cüzleri olmaları itibâriyle bunlara **erkân** denir. Çünkü bir şeyin rüknü, onun cüz'üdür. Kendilerinden oluşan şeyler için bunların asıllar olması itibâriyle de bunlara; **istakıssât** (veya istukussât) ve **anâsır** denir. Çünkü istakıss, yunan dilinde "**asıl**" demektir. Arab dilinde **unsur** da böyedir. Ancak bunlara **ıstakıssât** denmesi, mürekkeb cisimlerin bunlardan oluşması itibâriyledir. **Anâsır** denmesi ise, onların bunlara inhilâl etmesi itibâriyledir. "**Istakıss**" lafzının adlandırılmasında "**kevn**" ma'nâsı, "**unsur**" lafzının adlandırılmasında ise "**fesâd**" ma'nası gözetilmiştir.

اَلإِجْمَالُ **(İCMÂL):** Çeşitli durumlara ihtimâli olan bir bilgi (=ma'rifet)tir.

اَلإِجْمَالُ **(İCMÂL):** Sözü, bir vech üzere (veya mübham bir biçimde) îrâd etmektir.

اَلإِحَاطَةُ **(İHÂTA):** Bir şeyi, zâhiren ve bâtınen kemâliyle idrâk etmektir.

اَلإِحْتِكَارُ **(İHTİKÂR):** (Karaborsacılık): Pahalanmasıyla çok gelir elde etmek için bir şeyi habsetmektir. (satmayıp gizleyerek alıkoymaktır.)

(**İhtikâr**; halkın çok zarûrî ihtiyaçlarını fevkalâde hallerden istifâde ederek gizlemek, depo etmektir. Sonra piyasada mal kalmayınca bunları yüksek fiyatla satmaktır.) (A.E.)

أَحَّ **(EHH):** Elif'in üstünü ile -veya ötüresi ile "ühh" diye de okunur- göğüs ağrısı ifâde eder. Adam öksürdüğü zaman: أَحَّ الرَّجُلُ denir.

اَلإِحْتِيَاطُ **(İHTİYÂT):** Lügâtta; korumak anlamındadır. İstılâhta ise; nefsi, günahlara düşmekten korumaktır.

اَلإِحْتِبَاكُ **(İHTİBÂK):** Mütekâbil (=karşılıklı) olan iki şeyin, sözde bir araya gelmesidir. Biri diğerine delâlet ettiği için, bu iki şeyin her birinden mukâbili hazfedilir.

Ör. عَلَفْتُهَا تِبْنًا وَمَاءً بَارِدًا Yani: "Onu samanla yemledim ve soğuk su ile suladım. sözü gibi. (Burada, **sakaytühâ**=onu suladım, fiili hazfedilmiştir.)

اَلإِحْدَاثُ **(İHDÂS):** Zaman bakımından daha önce geçmiş olan bir şeyi îcâd etmektir. (meydana getirmektir).

اَلإِحْصَارُ **(İHSÂR):** Lüğatta, menetmek ve habs etmek anlamlarına gelir. Şerîatta ise; düşman vaya habs veya hastalık sebebiyle, haccın fiillerini işlemeye gitmekten bir kimsenin alıkonulmasıdır.

اَلإِحْصَارُ **(İHSÂR):** İhrâmlı kişinin, tavâf ve vakfeden âciz olmasıdır.

اَلإِحْصَانُ **(İHSÂN):** Erkeğin, âkıl, bâlığ, hür ve müslüman olduğu halde, sahîh bir nikâh ile, âkıl, bâliğ, hür ve müslüman bir kadınla gerdeğe girmiş (evlenmiş) olmasıdır.

اَلإِحْسَانُ **(İHSÂN):** Basîret nûru ile Rubûbiyyet hazretini müşâhede üzere kulluğu gerekli kılmaktır. Yani Hakk'ın sıfatının aynı olan sıfatlarla vasıflanmış olarak Hakk'ı görmektir. Kişi, Hakk'ı yakînen görür, ama hakîkaten göremez. Bunun içindir ki, Resûlullah (s.a.v.): "**Sanki sen, O'nu görüyormuşsun gibi...**" diye buyurmuştur. Çünkü kişi, O'nu, sıfatlarının perdeleri arkasından görür. Hakîkatı, gerçeğiyle göremez. Çünkü Allah Teâlâ, müşâhede makâmında değil, rûh makâmındadır.

اَلإِحْسَانُ **(İHSÂN):** Lüğat bakımından, yapılması gereken hayrı yapmaktır. (İyilik etmektir, iyi davranmaktır.) **Şerîatta** ise; Allah'a, sanki sen O'nu görüyormuşsun gibi ibâdet etmendir. Her ne kadar sen O'nu görmüyorsan da, muhakkak ki O seni görüyor.

اَلإِحْسَاسُ **İHSÂS):** Duyulardan biri ile bir şeyi idrâk etmektir (algılamaktır). Eğer ihsâs, zâhir olan his için olursa, bu **Müşâhedât**'tır. Eğer bâtın olan his için olursa bu da **Vicdâniyyât**'tır.

اَلإِحْتِمَالُ **(İHTİMÂL):** Nefsi, hasenâtta (iyi işlerde) yormaktır.

اَلإِحْتِمَالُ **(İHTİMÂL):** İki tarafının tasavvur edilmesi kâfî olmayan, bilakis zihin, ikisi arasındaki nisbette tereddüd eden ve kendisiyle zihnî imkân murâd edilen şeydir.

أَحْسَنُ الطَّلَاقِ **(AHSEN-İ TALÂK):** Erkeğin, karısını, kendisiyle cinsî ilişkide bulunmadığı bir temizlik süresi içinde boşaması ve iddeti bitinceye kadar onu böylece bırakmasıdır.

أَحَدٌ **(EHAD):** Yüce Zât'ın ismidir. Sıfatların, isimlerin, gayb ve taayyünât-ı ehadiyyetin birden çok kabûl edilmesi, ne düşürmek ve ne de isbât etmeksizin bunların, oldukları gibi kabûl edilmeleridir. şöyleki bir tek müddet sebebinden dolayı **ehad** bunlarda derece derece yükselir.

أَحَدِيَّةُ الْجَمْعِ **(EHADİYYET'ÜL-CEM'):** Bunun ma'nâsı: Çokluk ona aykırı değildir, demektir.

أَحَدِيَّةُ الْكَثْرَةِ **(EHADİYYET'ÜL-KESRET):** Bunun ma'nâsı; **çokluğun birliği**, demektir. Bunda nisbî bir çokluk olduğu anlaşılır ve bu, cemi' makâmıyla, **vâhidiyyet'ül-cem'** (=çokluğun birliği) diye adlandırılır.

أُحَدِيَّةُ الْعَيْنِ **(EHADİYYET'ÜL-AYN):** Bu ehaddiyyet, ayn'ı bizden ve isimlerden

müstağnî kılması bakamındandır. Bu, **cem'ul-cem'** diye adlandırılır.

الإحْتِرَاس **(İHTİRÂS):** kasdedilenin hılâfını hatıra getiren bir kelâmda, bunu gideren bir söz getirmektir. Yani bu yanlış anlaşılmayı giderecek bir söz getirilir. Yüce Allah'ın şu kavlinde olduğu gibi: "**Ey inananlar, sizden kim dîninden dönerse** (bilsin ki), **kendilerini Allah'ın sevdiği ve onların da O'nu sevdikleri, inananlara karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve zorlu... bir toplum getirecektir.**" (Mâide: 54)

Eğer Allah Teâlâ bu sözünde, onları; "**inananlara karşı alçak gönüllü**" diye vasıflandırmakla yetinseydi, bu onların zayıf oldukları zannını verecekti. Bu da kasdedilenin tersidir. Bunu tamamlamak için, "**Kâfirlere karşı onurlu ve zorlu..**" sözünü getirmiştir.

الإخْلاَص **(İHLÂS):** Lüğâtta, tâatlarda gösterişi terk etmektir. Istılahta ise, kalbin saflığını bozan karışmış kirlerden onu arındırmaktır. Bunun tahkîki şudur ki: Kendisine başka bir şeyin karıştığı tasavvur edilen her şey, karışığından arınıp ondan kurtulunca, **Hâlis** diye adlandırılır. Hâlis kılınmış fiile de **İhlâs** adı verilir. Yüce Allah bir âyette şöyle buyurmuştur: "**Size, hayvanların karınlarındaki fışkı ile kan arasından** (gelen), **hâlis bir süt içiriyoruz.**" (Nahl: 66) Sütün hâlis olması, onun içine fışkı ve kan karışmamış olmasıdır.

Fudayl İbn Iyâz demiştir ki: Ameli, insanlardan dolayı terk etmek, **riyâ**'dır. Onlardan dolayı amel etmek ise **şirk**'tir. **İhlâs** ise bu ikisinden kurtulmaktır.

الإخْلاَص **(İHLÂS):** Amelin için, Allah'tan başka şâhid istememendir. Denildi ki: **İhlâs**; amelleri kirlerden arındırmaktır. Yine denildi ki: **İhlâs**; kul ile Allah Teâlâ arasında bir perdedir ki onu ne melek bilip yazar, ne de şeytân onu bozar.

İhlâs ile **sıdk** arasındaki farka gelince; **sıdk**, yani doğruluk, asıldır. O, ilktir, **ıhlâs** ise, fer'dir, tâbi' durumundadır. Diğer bir fark da şudur: **Ihlâs**, ancak amele girdikten sonra olur.

اخْتِصَاصُ النَّاعِت **(İHTİSÂS'UN-NÂİT):** Özel bir ilgi (=taalluk-ı hâss) dır ki bununla iki müteallıktan (ilişikten) biri diğeri için niteleyen ve diğeri de onunla nitelenen olur. Nitelik (=na't) bir hâldir. Nitelenen (=men'ût) ise mahaldir. Ör: Beyâz renk ve beyâzın, cisim için nitelik olmasını gerektiren cisim arasındaki ilgi gibi. Cisim, onunla nitelenmiş olduğu için, **beyâz cisim**, denir.

الإخْتِبَار **(İHTİBÂR):** Kendisiyle bir şeyin göründüğü şeyi yapmaktır. Bu, Allah tarafından, yaratıklarının sırlarından bildiği şeyleri açıklamadır. Allah'ın ilmi iki kısımdır. Birinci kısım; **Levh-i Mahfûz**'da bir şeyin var olmasından önce olandır. İkinci kısım; yaratıkların görüntülerinde (mezâhir'inde) onun var olmasından sonra olandır. Deneyip sınama anlamına gelen "**ihtibâr**", işte bu kısımdır, birincisi değildir.

الإدْغَام **(İDGÂM):** Lügatta, bir şeyi, diğer bir şeyin içine sokmaktır. Meselâ: أدْغَمْتُ الثِّيَابَ فِى الوِعَاء "**Giysileri kabın içine soktum.**" dendiği gibi.

San'atta idğam; birinci harfin sâkin kılınması ve onun, ikinci harf içine sokulmasıdır. birincisine; **Müdğam**, ikincisine; **Müdğamun fîh** adı verilir.

Denildi ki: **İdğâm;** harfi, mahrecinde, iki harfin eğlendirilmesi kadar eğlendirmektir.

Ör. عَدَّ ، مَدَّ gibi.

الإدْرَاك **(İDRÂK):** Bir şeyi kemâliyle ihâta etmektir.

الإدْرَاك **(İDRÂK):** Nefs–i nâtıkada sûretin hâsıl olmasıdır.

الإدْرَاك **(İDRÂK):** Hakkında olumlu veya olumsuz hüküm vermeksizin, sâdece bir şeyin hakîkatının temsîl olunmasıdır. Buna, "**tasavvur**" adı verilmiştir. Olumlu veya olumsuz hüküm ile beraber olursa buna da "**tasdîk**" denir.

الأدَاء **(EDÂ):** Namaz için vakit ve oruç için ay gibi mûcib bir sebeble, zimmette sâbit olan ayn'ı, bu vâcibi hakeden kimseye teslîm etmektir.

الأَدَاءُ **(EDÂ):** Vâcib'in aynını belirli vakitte yerine getirmekten ibârettir.

الأَدَاءُ الْكَامِلُ **(EDÂ-I KÂMİL):** insanın, emrolunduğu biçimde edâ ettiği şeydir. Müdrik'in ve imâmın edâsı (namazı vaktinde kılmaları) gibi.

الأَدَاءُ النَّاقِصُ **(EDÂ-I NÂKIS):** Yukarıda geçenin tersine olandır. Münferid'in (tek başına namaz kılan kimsenin) ve Mesbûk'un (yani imâma, namazın başında değil, arasında veya sonunda uyan kimsenin) geçenleri edâ etmesi gibi.

أَدَاءٌ يُشْبِهُ الْقَضَاءَ **(KAZÂYA BENZEYEN EDÂ):** Lâhık'ın (yani namaza imâm ile beraber başladığı halde, namazın tamâmını veya bir kısmını imâm ile kılamayan kimsenin), imâm namazı bitirip ayrıldıktan sonra geçenleri edâ etmesidir. Çünkü o,vakit itibâriyle edâ edicidir. Ve imâm ile beraber ilk tekbîri aldığı zaman onunla beraber namazı edâya girişmesi itibârıyle de, imâmla beraber kendisinden geçip gidenleri kazâ edicidir.

الأَدَبُ **(EDEB):** Bütün hatâ çeşitlerinden, kendisiyle sakınılan şeyleri bilmekten ibârettir.

آدَابُ الْبَحْثِ **(ÂDÂB-I BAHS):** Kendisinden, insanın istifâde ettiği, münâzara keyfiyyeti ve şartlarından bahseden nazarî bir san'attır. Tahkîk ve araştırmada insanı bocalamaktan korur, hasmı susturmaya ve cevâbtan âciz bırakmaya yarar. **Kutb'ul-Keylânî**'de böyle ta'rîf edilmiştir.

أَدَبُ الْقَاضِي **(EDEB'UL-KÂDÎ):** Şerîatın, kâdîyi da'vet ettiği; adâleti uygulamak, zulmü kaldırmak ve meyli (taraf tutmayı) terk etmek gibi şeylere onun titizlikle uymasıdır.

الأَدْعِيَةُ الْمَأْثُورَةُ **(ED'İYE-İ ME'SÛRE):** Sonrakilerin, öncekilerden (Halef'in Selef'ten) naklettikleri duâlardır.

الإِدْمَاجُ **(İDMÂC):** Lüğatta; **leff**, yani dürüp bükmek, sarıp sarmalamak anlamındadır. Istılâhta ise, gerek övgü ve gerekse başka bir anlam için konulmuş olsun, bir sözün, diğer bir anlam içermesidir. Bu kelime, övgüyü ve başkasını kapsadığı için "**istitbâ**"dan daha geneldir. "**İstitbâ'**" ise, övgüye mahsûstur.

الإِدْمَاجُ **(İDMÂC):** Lüğatta; bir şeyi diğer bir şeyin içine sokmaktır. Meselâ: أَدْمَجَ الشَّيْءَ فِي الثِّيَابِ yani "**O şeyi dürüp elbisenin içine soktu.**"denilir.

الأَذَانُ **(EZÂN):** Lügatta; genel anlamda, "**i'lâm**=bildirmek" demektir. Şerhiatta ise; bilinen me'sûr lafızlarla namaz vaktini bildirmektir.

الإِذْعَانُ **(İZ'ÂN):** Kalbin azmidir. **Azm** ise, tereddüdden sonra irâdenin kesin karar vermesidir.

الإِذْنُ **(İZN):** Lüğatta, İ'lâm=bildirmek" anlamındadır. **Şerîatta** ise; kısıtlamayı kaldırmak ve tasarruftan şer'an menedilmiş kimse için tasarrufa izim vermektir.

الإِذَالَةُ **(İZÂLE):** Mecmû' veted'e (yani toplanmış, aruz vezninden bir parçaya), sâkin bir harf eklemektir. Ör. مُسْتَفْعِلُنْ =Müstef'ilen gibi ki, **nûn**'u **elif**'e çevrildikten sonra, başka bir **nûn** sonuna eklendi de; مُسْتَفْعِلَانْ =Müstef'ilân oldu. Ve bu, "**Müzâl**" diye adlandırılır.

الإِرَادَةُ **(İRÂDE)** *Dileme:* Bir niteliktir ki, canlı varlık için bir hâl gerektirip ondan belli bir biçimde fiil vâki olur. Gerçekte, irâde dâimâ, ancak yok olana ilişen şeydir. Çünkü o bir niteliktir ki, her hangi bir işi, hâsıl ve var olması için tahsîs eder. Yüce Allah'ın şu sözünde olduğu gibi: "**O'nun işi, bir şeyin olmasını dilediği** (=irâde ettiği) **zaman, ona sâdece Ol! demektir, o da oluverir.**"(Yâsîn:82)

الإِرَادَةُ **(İRÂDE):** Fayda itikâdını ta'kîb eden bir meyildir.

الإِرَادَةُ **(İRÂDE):** Kalbin, kendi arzusuyla rûhun gıdâsını istemesidir. **Denilmişitir ki: İrâde**; nefsin, isteklerinden vazgeçmek, Allah'ın emirlerine uymak ve râzı olmaktır.

Yine **denilmiştir ki İrâde**, hakîkat

da'vetcilerine icâbeti gerektiren, kalbdeki muhabbet ateşinden bir kordur (ateş parçasıdır).

اَلإرْسَالُ فِى الْحَدِيثِ **(İRSÂL Fİ"L-HADÎS):** İsnâdı olmayan hadîstir. Meselâ, râvînin; **bize fülân, Resûllullâh** (s.a.v.)**'den nakletti,** demeksizin, **Resûlüllâh** (s.a.v.) **şöyle buyurdu,** demesidir.

اَلإرْهَاصُ **(İRHÂS):** Hz. Muhammed (s.a.v.)'in, peygamber olarak ortaya çıkmasından önce, ondan zuhûr eden olağanüstü şeylerdir. Peygamberimizin atalarının alnındaki nûr gibi.

اَلإرْهَاصُ **(İRHÂS):** Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, peygamber olarak gönderilmesinden önce, onun gönderileceğine delâlet eden olağanüstü (=hârikulâde) bir durum meydana getirmektir.

اَلإرْهَاصُ **(İRHÂS):** Hz. Peygamber (s.a.v.)'in peygamberliğinden önce, ondan sâdır olan olağanüstü (=hârikulâde) durumlardır. **Denilmiştir ki**; bunlar, kerâmetler kabîlindendir. Çünkü peygamberler, peygamberlikten önce, velîlerin derecesinden daha aşağı değildirler.

اَلأَرْشُ **(ERŞ):** İnsan öldürmekten daha aşağı suçlar için ödenmesi gerekli olan malın (tazmînâtın) adıdır.

اَلإرْتِثَاثُ **(İRTİSÂS):** Şerîatta; (savaşta) yaralanmış kişinin, hayâtta faydalanılan şeylerden olan; yemek, içmek, uyumak v.s. gibi bir şeyden faydalanması veya onun için dirilerin ahkâmından olan bir hükmün sâbit olmasıdır. (Böyle kimseye **Mürtes** denir. Mürtes maddesine bakınız.)

اَلأَرِينُ **(ERÎN):** Eşyâda i'tidâl mahallidir. Bu, yeryüzünde bir noktadır ki onunla beraber iki kutbun yüksekliği eşit olur. Orada ne gece gündüzden ve ne de gündüz geceden almaz. Şüphesiz ki bu, mutlak olarak, i'tidâl mahalline örfen nakledilmiştir.

اَلأَزَلُ **(EZEL):** Geçmiş tarafında, sonsuz olan mukadder zamanlar içinde varlığın devâm etmesidir. Nitekim **EDEB** de, gelecek tarafında, sonsuz olan mukadder zamanlar içinde varlığın devâm etmesidir.

اَلأَزَلِى **(EZELÎ):** Kendinden önce yokluk geçmemiş olan şeydir. Bilmiş ol ki; varlık üç kısımdır, bunun dördüncüsü yoktur. Şöyle ki: Ya **ezelî** ve **ebedîdir,** ki bu, Yüce ve Ulu olan Allah'tır. Ya **ezelî** ve **ebedî** değildir. Bu da dünyâdır. Ya da **ezelî** değil, **ebedî**dir. Bu da Âhirettir. Bunun aksi muhâldir. Çünkü kıdemi sâbit olanın, ademi mümteni'dir (yok olmaz).

اَلأَزَلِى **(EZELÎ):** Yok olmayandır. Yok olmayanın ise varlıkta illeti yoktur.

اَلأَزَارِقَةُ **(EZÂRİKA):** Nâfi' ibn Ezrak (ve taraftarları)dır. (Halîfelik meselesinin çözümlenmesi için) hakem ta'yîn etmekle Hz. Ali (r.a.)'nin kâfir olduğunu ve (Hz. Ali'yi öldüren) İbn Milcem'in haklı olduğunu, Sahâbe'nin (r. anhüm) kâfir olduklarını söylediler ve onların cehennemde ebedî kalacaklarına hükmettiler.

اَلإسْتِقْبَالُ **(İSTİKBÂL):** Senin içinde bulunduğun zamandan sonra varlığı ileri gidendir.

اَلإسْتِسْقَاءُ **(İSTİSKÂ):** Yağmur uzun süre yağmadığında, (kuraklıktan kurtulmak için) yağmur yağmasını istemektir.

اَلإسْتِدْلاَلُ **(İSTİDLÂL):** Medlûl'ün isbâtı için delîli belirtmektir. Eğer bu, eserden müessire olursa, **istidlâl-i innî** diye adlandırılır. Veya tersine olursa, **istidlâl-i limmî,** adı verilir. Ya da iki eserin birinden diğerine olur.

اَلإسْتِئْنَافُ **(İSTİ'NÂF):** Ma'nâsı mukadder olan bir soruya cevâb olarak vâki' alan sözdür. Meselâ konuşan kimse:"**Bana kavim geldi**" dediğinde, sanki birisi: "**Onlara ne yaptın?**" demiş de, konuşan da ona cevâp olarak: "**Zeyd'e gelince**; **ona ikrâm ettim, Bişr'e ise ihânet ettim, Bekir'den de yüz çevirdim**" demiştir.

اَلإسْتِغْفَارُ **(İstiğfâr**: İyi işleri (=sâlihâtı) azımsamak ve onlara yönelmek, kötü işleri (= fâsidâtı) büyüksemek ve onlardan yüz çevirmektir. **Ehl-i Kelâm dediler**

ki: İstiğfâr, ma'sıyetin kötülüğünü gördükten sonra mağfiret (=bağışlanma) istemek ve ma'sıyyeten yüz çevirmektir. **Bir âlim de demiş ki**: İstiğfâr; kavlen ve fiilen bozuk olan işin düzeltilmesini istemektir. Meselâ: إغْفِرُوا هذا الأمْرَ ="**Şu işi, düzeltilmesi gerektiği gibi düzeltin.**" denir.

الإِسْتِفْهَامُ **(İSTİFHÂM):** Muhâtabın içinde olanı bilmek istemektir. (Bilgi edinmek için soru sormaktır.) Denildi ki: **İstifhâm**; zihinde bir şeyin sûretinin hâsıl olmasını istemektir. Gerek bu sûret, iki şey arasındaki bir nisbetin vukûu olsun ve gerekse onun vukûu olmasın. O sûretin hâsıl olması tasdîktir, aksi halde o tasavvurdur.

الإِسْتِقْرَاءُ **(İSTİKRÂ')** *Tümevarım:* Bir mantık terimidir. Hüküm, cüzlerinin ekserisinde bulunduğu için, küllî hüküm vermektir. Müellif; "**cüzlerinin ekserisinde...**" dedi. Çünkü hüküm, bütün cüzleri hakkında olursa, **istikrâ'** olmaz, ancak taksîm olunmuş bir **kıyâs** olur. Bunun,"**istikrâ'**" diye adlandırılması, mukaddemâtı, ancak cüz'iyyâtın araştırılması ile hâsıl olduğu içindir. Bizim şu sözümüz gibi: "**Her hayvan, ağzında bir şeyi çiğnerken alt çenesini hareket ettirir. Çünkü insan, dört ayaklı evcil ve yırtıcı hayvanlar böyledir.**" Bu, nâkıs bir istıkrâ'dır, kesin bilgi (=yakîn) ifâde etmez. Çünkü küllî hükme girmeyen, cüz'î bir varlık bulunması câizdir. Onun hükmü, verilen küllî hükme aykırı olabilir. Meselâ, timsah gibi. Çünkü timsah, ağzında bir şeyi çiğnerken üst çenesini hareket ettirir.

الإِسْتِحْسَانُ **(İSTİHSÂN):** Lügatta; bir şeyi saymak ve onun iyi olduğuna inanmaktır. **Fıkıh istılâhı olarak**; dört delîlden birinin adıdır ki, **celî**(=açık) **kıyâsa** aykırı olur ve ondan daha kuvvetli olduğu zaman bununla amel edilir. Âlimler onu böyle adlandırdılar. Çünkü **istihsân**; ekseriyâ, celî kıyâstan daha kuvvetli olur, müstahsen sayılır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "**Sözü dinleyip de, sonra onun en güzeline uyan kullarımı müjdele.**" (Zümer: 17-18)

الإِسْتِحْسَانُ **(İSTİHSÂN):** Kıyâsı terketmek ve insanlar için en faydalı olanı almaktır.

الإِسْتِحَاضَةُ **(İSTİHÂZA):** Bir kandır ki, kadın onu, hayızda on günden daha çok veya üç günden daha az veya lohusalıkta kırk günden daha çok görür. (Hastalık kanı sayılır.)

الإِسْتِطَاعَةُ **(İSTİTÂAT)** *Güc yetmesi:* Bir araz (hal ve nitelik)dir ki, Allah onu hayvanda (canlı varlıkta) yaratır da o bununla ihtiyârî fiilleri yapar, işler.

الإِسْتِطَاعَةُ **(İSTİTÂAT):** İstitâat, kudret, kuvvet, vus' ve tâkat; bunlar lügatta, anlamları birbirine yakın kelimelerdir.

Mütekellimlerin örfünde ise; canlının (hayvânın) bir işi yapmaya veya terk etmeye kendisiyle güc yetirdiği bir nitelikten ibârettir.

الإِسْتِطَاعَةُ الحَقِيقِيَّةُ **(İSTİTÂAT-I HAKÎKIYYE):** Tam kudrettir ki, bu bulunduğunda fiilin meydana gelmesi gerekir ve bu ancak fiil ile beraber olur.

الإِسْتِطَاعَةُ الصَّحِيحَةُ **(İSTİTÂAT-I SAHÎHA):** Bu, hastalık ve başka şeylerden olan engellerin yok olmasıdır.

الإِسْتِحَالَةُ **(İSTİHÂLE):** Nev'î sûreti kalmakla beraber suyun, ısınması ve soğuması gibi, keyfiyette olan harekettir.

الإِسْتِقَامَةُ **(İSTİKÂMET):** (Luğatta; doğruluk, doğru davranış, bir şeyin bir yöne doğrulması, uzanması gibi anlamlara gelir.)

Geometri terimi alarak; hattın, farz olunan cüzlerinin, bazısı bazısının üzerine, bütün durumlarda intibâk edecek (uyacak) biçimde olmasıdır.

Hakîkat ehlinin ıstılâhında ise, istikâmet; yeme, içme ve giyinme gibi bütün işlerde, dînî ve dünyevî her işte orta sınırı gözetmekle doğru yola koyulmak ve verilen bütün sözleri (=ahdleri) yerine getirmektir. İşte bu, âhiretteki **Sırât-ı Müstakîm** gibi dostoğru bir yoldur. Bunun içindir ki Hz. Peygamber (s.a.v.): " **Beni, Hûd Sûresi kocattı.**"

buyurmuştur. Çünkü Hûd Sûresinde: "**Emrolunduğun gibi dosdoğru ol.**" âyeti indirilmiştir.

الاستقامة **(İSTİKÂMET):** Tâatı yerine getirmekle beraber, günâhlardan da kaçınmaktır. **Denildi ki**: **İstikâmet**; eğriliğin zıddıdır. **İstikâmet**; kulun, ubûdiyyet yolunda, şerîatın ve aklın irşâdıyle geçip gitmesidir.

الاستقامة **(İSTİKÂMET):** Müdâvemettir. (Yani bir şeye devâm etmektir.)

Denildi ki: **İstikâmet**; hiç bir şeyi Allah'a tercih etmemen (üstün tutmaman)dır.

الاستدارة **(İSTİDÂRE):** (Geometri iliminde); Merkezde bulunduğu farz edilen bir noktadan eşit şekilde çıkan doğruların (yarı çapların) hepsini bir çizgi çepeçevre kuşatacak biçimde olan bir yüzeydir.

الاستدراج **(İSTİDRÂC):** Allah Teâlâ'nın, kulu, belâ ve azâb ile hakîr olması için ömrünü bitirinceye kadar, vakit vakit hâceti kabûl edilmiş kılmasıdır.

Denildi ki: **İstidrâc**; meâle nazarla **ihânet**tir.

الاستدراج **(İSTİDRÂC):** Senin, Yüca Allah'ın rahmetinden tedrîcen uzaklaşman ve azâba yaklaşmandır.

الاستدراج **(İSTİDRÂC):** Allah'ın mühlet vermesiyle, azar azar O'nun azâbına yaklaşmaktır.

الاستدراج **(İSTİDRÂC):** Şeytânın, bir kulu, yüksek bir yere bir derece yükseltmesi, sonra bu yerden onu düşürüp helâk etmesidir.

الاستطراد **(İSTITRÂD):** Sözü, kendisinden, başka bir söz lâzım gelecek biçimde söylemektir ki bu, bizzât değil de, bilaraz kasdedilmiş olur. (Veya **istıtrâd**; asıl konudan olmayıp söz sırası gelmişken söylenen sözdür.)

الاستعارة **(İSTİÂRE):** Benzetileni, açıkça zikretmemekle beraber, benzetmede mübâlağa için bir şeyde hakîkat ma'nâsını iddiâ etmektir. Meselâ senin:" **Bir arslana rastladım**" demen gibi ki sen, bununla **cesûr adamı** kasdetmiş olursun. Sonra karînenin zıkridelmesiyle beraber "**müşebbehun bih**=kendisine benzetilen" zikredildiği zaman buna; **Tasrîhî ve Tahkîkî İstiâre** adı verilir. Ör "**Hamamda bir arslana rastladım.**" sözünde olduğu gibi. Yine biz: "**Ölüm, tırnaklarını falana taktı.**" dedeğimiz zaman, ölümü; faydalı ile zararlı olanları ayırd etmeksizin canlıları helâk eden yırtıcı hayvana banzetmiş olduk.

Benzetmede mübâlağayı gerçekleştirmek için, ölüme de tırnaklar yerleştirdik ki, ondaki bu helâk etme, bunlarsız tamâm olmaz. Ölümün, yırtıcı hayvana benzetilmesi, **kinâye yoluyla bir istiâre**'dir Onun tırnakları olduğunu söylememiz, **tahyîlî bir istiâre**'dir.

Fiilde istiâre ise; ancak tebaiyyet sûretiyle olur Ör "**Hâl konuştu.**" denmesi gibi.

الاستعارة التخييلية **(İSTİÂRE-İ TAHAYYÜLİYYE)** *veya tahyîliyye:* Fiilin masdarı, teşbîh yoluyla bu masdardan başka bir ma'nâda kullanılması, sonra fiilin, başkasına benzetmede (veya nisbette) ona tâbi olmasıdır. Ör. كشف= **keşefe** gibi ki bunun masdarı "keşf" dir. **Keşf**,"**izâle**" anlamı için istiâre olunmuştur Sonra "keşefe" fiilinin, "**izâle**" için istiâre olunması, masdarına tâbi olaraktır. Yâni "**keşefe**" fiili "**keşf**"den türetilmiştir. أزال = **Ezâle** fiili ise, aslen "**izâle**"den türetilmiştir. Bu ikisinden âlimler fiilin lafzını kasdettiler. Ben onu; "**İstiâre-i tebaiyye**" diye adlandırdım. Çünkü o, aslına tâbidir.

الاستدراك **(İSTİDRÂK):** İşitip dinleyenin anlamak istemesidir. **Istılahta** ise; geçmiş olan bir sözden meydana gelen tevehhümü (zan ve şüpheyi) gidermektir.

الاستتباع **(İSTİTBÂ')** *Tâbi' kılmak, uymasını istemek:* Başka bir şeyle medhi tâbi' kılacak biçimde bir şeyle övmektir.

الاستخدام **(İSTİHDÂM):** İki ma'nâsı olan bir lafız zikredip bununla o ikisinden biri kasdedilmesi, sonra bu lafza dönen zamîr ile

onun diğer ma'nâsı kasdedilmesi veya onun iki zamîrinden biri ile, iki ma'nâsının biri; sonra da diğeri ile, öbür ma'nâsı kasdedilmesidir. Birincisine misâl, şu sözdür:

إذَا نَزَلَ السَّمَاءُ بِأَرْضِ قَوْمٍ رَعَيْنَاهُ وَإِنْ كَانُوا غِضَاباً

"Semâ', bir kavmin arâzîsine indiği zaman, onlar öfkeli de olsalar, biz onu otlatırız."

Bu sözde, "**semâ**" ile, "**bol yağmur**" ve "**raaynâhü**"den ona dönen zamîr ile de "**bitki**" kasdedilmiştir. Bunların ikisine de "**semâ**" denir.

İkincisine misâl şu sözdür:

فَسَقَى الْغَضَاءُ وَالسَّاكِنِيهِ وَإِنْ هُمْ شَبُّوهُ بَيْنَ جَوانِحِي وَضُلُوعِي

"Dağ armudu ağacı ve onun sâkinleri-her ne kadar onlar onu, benim kaburğalarım ve eğe kemiklerim arasında yaksalar da- bâkî kalır"

"**Gadâ**= dağ armudu ağacı" kelimesine dönen iki zamîrden biri ile- ki o, sâkinîhi kelimesindeki mecrûr zamîrdir- **mekân** kasdedilmiştir.

"**Şebbevhü**= onu yaktılar" kelimesindeki mensûb zamîr ile de **ateş** kasdedilmiştir. Yani onlar, benim kaburga kemiklerim arasında dağ armudu ağacının ateşini, yani dağ armudu ağacının ateşine benzeyen hevâ ateşini yaktılar demektir.

الإِسْتِعَانَةُ **(İSTİÂNE):** Bedî' ilminde; bir beyt söyleyen kimsenin, maksadını tamamlamaya yardımcı olması için bir başkasını getirmesidir.

الإِسْتِعْدَادُ **(İSTİ'DÂD):** Bir şeyin, fiile uzak veya yakın bir kuvvet ile beraber olmasıdır.

الإِسْتِعْجَالُ **(İSTİ'CÂL):** Vakti gelmeden önce işi çabuklandırmayı istemektir.

الإِسْتِصْحَابُ **(İSTISHÂB):** Başka türlüsü bulunmadığı için bir şeyi bulunduğu durumda bırakmaktır.

الإِسْتِصْحَابُ **(İSTİSHÂB):** Birinci zamâna binâen ikinci zamanda da sâbit olan hükümdür.

الإِسْتِنْبَاطُ **(İSTİNBÂT):** Kaynaktan suyu çıkarmak, anlamındadır. Su, kaynağından çıkıp görüldüğü zaman: نَبَطَ الْمَاءُ derler.

الإِسْتِنْبَاطُ **(İSTİNBÂT):** Istılâh olarak, zihin gayreti ve zekâ kuvveti ile naslardan (âyet ve hadîslerden) ma'nâlar çıkarmaktır.

الإِسْتِيلاَدُ **(İSTÎLÂD):** Câriyeden çocuk istemektir. Yani câriyeyi gebe bırakmaktır.

(Bir kimse, mâlik olduğu bir câriyenin, dünyâya, diri veya ölü bir halde getirmiş olduğu çocuğun, kendisinden olduğunu iddiâ etse, câriyeyi **istîlâd etmiş**, yani onu **Ümmün Veled** kılmış olur.) (İ.F.K.) (A.E.)

الإِسْتِهْلاَلُ **(İSTİHLÂL):** Doğan çocuktan; ağlamak veya uzvu ya da gözü hareket ettirmek gibi, onun canlı olduğuna dalâlet eden bir şey hâsıl olmasıdır.

الإِسْنَادُ **(İSNÂD):** İki cüzden birini diğerine nisbet etmektir, ki bu, muhâtabın, üzerinde sükût etmek veya etmemek sahîh olan bir fâide elde etmesinden daha geneldir.

الإِسْنَادُ **(İSNÂD):** Nahivcilerin örfünde; iki kelimeden birini, tam ifâde biçiminde, yani üzerinde sükût etmek güzel olacak şekilde, diğerine eklemekten ibârettir. Lügâtta ise; bir şeyi bir şeye izâfe etmektir.

الإِسْنَادُ فِي الْحَدِيثِ **(İSNÂD Fİ'L- HADÎS):** Muhaddis'in; **fülân bize fülândan, o da Resûlullâh** (s.a.v.) **den rivâyet etti**, demesidir.

الإِسْتِثْنَاءُ **(İSTİSNÂ):** Bir şeyi bir şeyden çıkarmaktır. Eğer çıkarılmamış olsaydı, elbette onun o şeye dâhil olması gerekirdi. Bu, hakîkaten ve hükmen muttasıl olan istisnâyı kapsadığı gibi, sâdece hükmen munfasıl olanı da kapsar.

أُسْلُوبُ الْحَكِيمِ **(ÜSLÛB'UL-HAKÎM):** Daha önemli olanı terk ettiği için, söz söyleyeni kınayarak, daha önemli olanı zikretmekten ibârettir.

Meselâ, **Hıdır** aleyhisselâm; Hz. **Mûsâ**, kendisine selâm verdiği zaman, selâmını yadırğayarak; "**Senin ülkende selâm vermek de nereden?**" demişti. Çünkü bu ülkede selâm, bilinen bir şey değildi. Mûsâ aleyhisselâm da ona cevâb olarak: "**Ben Mûsâ'yım.**" demişti. sanki Mûsâ şöyle demiş oluyordu: Ben, sana uygun olan cevâbı verdim. O da, ülkemde selâmımı değil, beni sormandır.

اَلإِسْلاَمُ **(İSLÂM):** Resûlullah (s.a.v.)'in haber verdiği şeylere bağlanmak ve boyun eğmektir. **Keşşâf**'ta şöyle deniliyor: Kalbin muvâfakatı olmaksızın, Lisân ile ikrâr edilmiş olan her şey İslâm'dır. Kalbin ve lisânın üzerinde uyuştuğu ise, işte bu da **îmân**dır.

Ben derim ki: Bu, Şâfiî'nin mezhebidir. Ebû Hanîfe'nin mezhebinde ise, bu ikisi arasında fark yoktur.

اَلإِسْرَافُ **(İSRÂF)** *Savurğanlık:* Çokça malı, değersiz bir maksadda (boş yere) harcamaktır.

اَلإِسْرَافُ **(İSRÂF):** Nafakada sınırı aşmaktır. **Denildi ki: İsrâf**, adamın, kendisine helâl olmayan şeyi yemesidir veya kendisine helâl olan şeyden, normalden ve ihtiyâc mikdarından fazla yemesidir.

Yine denildi ki: İsrâf, kemmiyyette aşırı gitmektir ki bu, hakların mikdârlarını bilmemektir.

اَلإِسْرَافُ **(İSRÂF):** Bir şeyi, gerekli olan husûsta, gerektiğinden fazla harcamaktır. **Tebzîr** ise, böyle değildir. Çünkü **Tebzîr**; bir şeyi, gereksiz yere sarf etmektir.

اَلأُسْطُوَانَةُ **(ÜSTUVÂNE)** *Silindir:* İki tarafından, birbirine paralel iki dâirenin çevreleyip kuşattığı şekildir. Bu iki dâire taban olup, ikisi arasında yuvarlak bir yüzey (=satıh) bunları kavuşturur ·ve ortasında bulunduğu farz olunan bir hat, onun iki tabanı arasındaki yüzey üzerinde bulunduğu farz edilen her hatta paralel olur.

اَلأُسْطُقُسْ **(ÜSTUKUS):** Eleman, öğe, unsur, madde, cevher, asıl, esâs gibi anlamlara gelir.

اِسْطُقِسَّاتٌ **(İSTAKISSÂT)** *İstukussât:* "**Asıl**" anlamında, yunanca bir lafızdır. Su, arz, hava ve ateşten ibâret olan dört unsur, **istakıssât** diye adlandırılır. Çünkü bunlar; hayvanlar, bitkiler ve madenlerden ibâret olan bileşik cisimlerin asıllarıdır.

اَلإِسْمُ **(İSM)** *isim:* Üç zamandan birine yakınlığı (=ilişiği) olmaksızın, kendisinde bir anlam bulunan kelimedir. Bu da iki kısma ayrılır. **Birincisi**: İsm-i ayn'dır ki, Zeyd ve Amr gibi, zâtı ile kâim olan bir anlama delâlet eden isimdir. **İkincisi**: İsm-i ma'nâ'dır ki, bu da, anlamı, gerek ilim gibi varlığa âit olsun ve gerekse cehl gibi yokluğa âit olsun, zâtı ile kâim olmayan isimdir.

اَلإِسْمُ الأَعْظَمُ **(İSM-İ A'ZAM):** Bütün isimleri cem'eden (içine alan) isimdir. **Denildi ki**; bu, **ALLÂH** ismidir. Çünkü bu, bütün sıfatlarla nitelenmiş, yani bütün (sıfat) isimlerle adlandırılmış Zât'ın ismidir. Bütün isimlerle beraber, Hazret-i Zât'ı, **Hazret-i İlâhiyye** diye adlandırırlar.

Bize göre; O, ilâhî Zât'ın ismidir. Yüce Allah'ın: "O Allah birdir." kavli gibi.

اَلإِسْمُ الْمُتَمَكِّنُ **(İSM-İ MÜTEMEKKİN):** Baş tarafındaki âmillerin değişmesiyle sonu değişen ve harfe benzemeyen isimdir. Senin şu sözünde olduğu gibi: هٰذَا زَيْدٌ = "**Bu Zeyd'dir.**" رَأَيْتُ زَيْدًا (="**Zeyd'i gördüm.** مَرَرْتُ بِزَيْدٍ =**Zeyd'e uğradım**"

Denildi ki: **İsm-i Mutemekkin,** harfe ve fiile benzemeyen isimdir. (Yine denildi ki: **İsm-i Mütemekkin**, üzerinde irâb yapılan, **gayr-ı mütemekkin** ise üzerinde irâb yapılmayan isimdir.)

اِسْمُ الْجِنْسِ **(İSM-İ CİNS):** Bir şeye ve o şeyin benzerine vâki olması için konulmuş isimdir. "**Recül**=Erkek" kelimesi gibi. Çünkü o, belirli olmasına itibâr edilmeksizin, bedel yoluyla, hâricî olan her ferd için konulmuştur.

("**Cins**" ile "**İsm–i cins**" arasındaki fark şudur: **Cins,** aza da, çoğa da denir. "**Su**" gibi. Çünkü bir "**damla**"'ya da, "**deniz**"e de su denebilir. "**İsm-i cins**" ise çok olana değil, bedel yoluyla sâdece

"**vâhide**=bir tek şeye" ıtlâk olunur. Meselâ: "**Recül**=adam" gibi. Buna göre, her, "**cins**", ism-i cinstir, aksi ise böyle değlidir.)

الإسْمُ التَّامُّ (İSM-İ TÂM): Tamâm olduğu için, yani izâfetten müstağnî olduğu için mensûb kılınmış isimdir. Tamâm olması da şu dört şey iledir: **Tenvîn** veya **izâfet** veya **tesniye nûn**'u veya **cemi' nûn**'u.

الأسْمَاءُ الْمَقْصُورَةُ (ESMÂ-İ MAKSÛRE): Sonlarında müfred elif bulunan isimlerdir. Ör. حُبْلَى ، عَصَا ، رَحَى gibi.

الأسْمَاءُ الْمَنْقُوصَةُ (ESMÂ-I MENKÛSA): Sonlarında, kendinden öncesi esire olan sâkin "yâ" harfi bulunan isimlerdir. Ör. الْقَاضِى gibi.

إِسْمُ إِنَّ وَأَخَوَاتِهَا (İNNE VE KIZ KARDEŞLERİNİN) *(benzerlerinin)* **İSMİ):** İnne ve benzerlerinden birinin dâhil olmasından sonra kendisine isnâd olunan (müsnedün ileyh olan) isimdir.

إِسْمُ لَا لِنَفْىِ الْجِنْسِ (CİNSİ NEFY İÇİN OLAN LÂ'NIN İSMİ): "**Lâ**"nın ma'mûlundan olup kendisine isnâd olunan isimdir.

إِسْمُ لَالِنَفْىِ الْجِنْسِ (CİNSİ NEFY İÇİN OLAN LÂ'NIN İSMİ): **Lâ**'nın dâhil olmasından sonra onu, muzâf veya muzâfa benzeyen bir nekre'nin ta'kîb ettiği müsnedün ileyh olan isimdir.

Ör لَا غُلَامَ رَجُلٍ وَلَا عِشْرِينَ دِرْهَمًا لَكَ cümlelerinde olduğu gibi.

أَسْمَاءُ الأَفْعَالِ (ESMÂ'UL-EF'ÂL): Emir veya mâzî anlamında olan kelimelerdir.

Ör. رُوَيْدَ زَيْدًا ="**Zeyd'e muhlet ver.**"

هَيْهَاتَ الأَمْرُ = "**İş uzak oldu.**" gibi.

أَسْمَاءُ الْعَدَدِ (ESMÂ'UL-ADED): Eşyânın bireylerinin kemmiyyeti (=niceliği) için konulmuş sayılardır.

اسْمُ الْفَاعِلِ (İSM-İ FÂİL): Hudûs ma'nâsına olup, kendisiyle fiilin kâim olduğu kimse için **Yef'alü** (gibi ma'lûm fiil-i müzâri') den türemiş kelimedir. "**Hudûs ma'nâsı**" kaydıyle, ta'rîften, **sıfat-ı müşebbehe** ve **ism-i tafdîl** hâric kalmıştır. Çünkü bu ikisi, hudûs ma'nâsına değil, sübût ma'nâsınadır.

اسْمُ الْمَفْعُولِ (İSM-İ MEF'ÛL): Üzerine fiilin vâki olduğu kimse için, **Yüf'alü** (gibi mechûl fiili-i müzâri')den türemiş kelimedir.

اسْمُ التَّفْضِيلِ (İSM-İ TAFDÎL): kendisinden başkası üzerine fazlalıkla vasıflandırılmış kimse için faale (veya bir fiil) den türemiş olan kelimedir.

اسْمُ الزَّمَانِ وَالْمَكَانِ (İSM-İ ZAMÂN VE MEKÂN): İçinde fiilin vâki' olduğu mekân veya zamân için, **yüf'alü** (gibi mechûl fiil-i müzâri')den türemiş kelimedir.

اسْمُ الآلَةِ (İSM-İ ÂLET): Mef'ûl'e eserin ulaşması için, kendisiyle fâilin, mef'ûle galebe ettiği (kendisiyle bir şeyi yapmaya çalıştığı) âlet ismidir. Ör. مِكْسَرٌ = Kırma âleti gibi.

اسْمُ الإِشَارَةِ (İSM-İ İŞÂRET): kendisine işâret olunan şey (=müşârun ileyh) için konulmuş ve devrî olarak veya ondan daha gizli veya onun benzeri bir şeyle ta'rîf lâzım gelmeyen kelimedir. Çünkü ıstılâhî olan işâret ismi; ma'lûm ve lügavî olan **Müşârun ileyh**, diye ta'rîf olunmuştur.

الإِسْمُ الْمَنْسُوبُ (İSM-İ MENSÛB): Mensûbiyyet alâmeti olarak, sonuna, kendinden öncesi **esire** olan şeddeli bir "**yâ**" harfi eklenen isimdir. Nitekim "**tâ**" harfi de müenneslik alâmeti olarak eklenir. Ör. بَصْرِىٌّ = Basralı, هَاشِمِىٌّ = Hâşimî gibi.

الإِسْوَارِيَّةُ (İSVÂRİYYE): Bunlar; **isvârî**'nin ashâbı (taraftarları)dır. Görüşlerinde **Nizâmiyye**'ye uydular ve şunu da onların görüşlerine eklediler: Allah, yokluğunu haber verdiği veya yokluğunu bildiği şeye kâdir değildir. İnsan ise ona kâdirdir.

الإِسْكَافِيَّةُ (İSKÂFİYYE): Ebû Ca'fer el-İskâf'ın ashâbı (taraftarları)dır. Bunlar de-

diler ki: Allah Teâlâ, akıllılara zulmetmeye kâdir değildir. Küçük çocuklara ve delilere zulmetmeye ise kâdirdir.

الإسْحَاقِيَّة **(İSHÂKIYYE)**: Nasrâniyye gibi. Bunlar dediler ki: Allah, Hz. Ali'ye (r.a.) hulûl etti (içine girdi).

الإسْمَاعِيلِيَّة **(İSMÂÎLİYYE)**: Bunlar; imâmeti (=halîfeliği), Ca'fer Sâdık'ın oğlu **ismâîl**'e bağlayanlardır. Bunların mezhebine göre; Allah Teâlâ, ne vardır, ne yoktur, ne âlimdir, ne câhildir, ne kâdirdir, ne de âcizdir. Bütün sıfatlarda böyledir. Çünkü hakîkî isbât (yani sıfatları gerçekten kabûl etmek), Allah ile varlıklar arasında ortaklığı gerektirir ki bu da teşbîhtir (yani Allah'ı, yaratıklarına benzetmektir.) Mutlak nefy (yani hiç kabûl etmemek) ise, O'nun yokluklara ortak olmasını gerektirir ki bu da ta'tîldir (Allah'ı pasif bırakmaktır). Bilakis O, bu sıfatları verendir ve bu tezâdlar âleminin Rabb'idir.

الإشْمَام **(İŞMÂM)**: İki dudağı damme ile telaffuza (ötüre ile okumaya) hazırlamak, fakat, kendinden önceki harfin ötüresine veya üzerinde durulan harfin ötüresine tenbîhte bulunarak, onu telaffuz etmemektir ki bunu gözleri görmeyen bir kimse fark edemez.

(Diğer bir deyimle; kırâat ilminde **işmâm**; dudakları sessiz olarak ileri uzatmak sûretiyle harfi göstermektir.) (A.E.)

الأشْرِبَة **(EŞRİBE)**: Şarâb'ın çoğuludur. Şarâb; harâm veya helâl olsun, içilen ve çiğnenmesi gerekmeyen, ince her sıvıdır.

الإشَارَة **(İŞÂRET)**: Kendisi için söz söylenmeksizin, sîğanın kendisi ile sâbit olandır.

اشَارَةُ النَّص **(İŞÂRET'ÜN-NASS)**: Lügat bakımından, kelâmın nazmında bulunan işâretle amel etmektir. Lâkin o, bu kelâmda kasdedilmemiş ve nass onun için getirilmemiştir. Yüce Allah'ın şu sözünde olduğu gibi: وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ

Yani: "**Annelerin yiyeceğini sağlamak, çocuk kendisinin olan babaya âittir.**" (Bakara: 233)

Bu söz, nafakayı bildirmek için söylenmiş olup onda, nesebin babalara âit olduğuna işaret vardır.

الإشْتِقَاق **(İŞTİKÂK)** *türeme*: Ma'nâ ve terkîb bakımından ikisi arasında uygunluk ve sîğada (= kipde) ise başkalık bulunması şartıyle bir lafzın diğerinden türetilmesidir.

الإشْتِقَاقُ الصَّغِير **(İŞTİKÂK-I SAĞÎR)**: İki lafız arasında, harflerde ve terkîbde uygunluk olmasıdır.

Ör. الضَّرْبُ dan türemiş ضَرَبَ gibi.

الإشْتِقَاقُ الْكَبِيرْ **(İŞTİKÂK-I KEBÎR)**: İki lafız arasında, terkîbde değil de, lafız ve ma'nâda uygunluk olmasıdır. Ör الْجَذْبُ den جَبَذَ gibi.

الإشْتِقَاقُ الأكْبَر **(İŞTİKÂK-I EKBER)**: İki lafız arasında, mahrecde (yani ağız veya boğazdaki çıkış yerinde) uygunluk olmasıdır. Ör. النَّهْقُ dan نَعَقَ gibi.

الأشْهُرُ الْحُرُم **(EŞHUR-I HURUM)** *Harâm aylar*: Dörttür: Receb, zi'l-ka'de, zi'l-hıcce, muharrem. Receb, tek başınadır. Diğer üçü ardardadır.

الأصْل **(ASL)**: Başkası, kendisi üzerine binâ edilen şeydir.

أُصُولُ الْفِقْه **(USÛL-I FIKH)**: Kendileriyle fıkha ulaşılan kâideleri ve fakîhlerin sözlerindeki usûlden kasdedileni bilmektir. El-**Câmiu'-Sagîr**, el-**Camiu'l-Kebîr**, **Mebsût** ve **Ziyâdât** gibi asılların rivâyetinde de böyledir.

الإصْرَار **(ISRÂR)**: Günâhta devâm etmek ve onun benzerini yapmaya azmetmektir.

الإصْطِلَاح **(ISTILÂH)** *Terim*: (Istılâh, lügatta, ittifâk anlamındadır. İlim dilinde;) ilk konulduğu yerden nakledilen şeyin ismi ile bir şeyin adlandırılmısında âlimlerin (belli bir topluluğun, bir meslek erbâbının) ittifât etmesinden ibârettir.

(Diğer bir deyimle ıstılâh: Bir bilim veya

san'ata mahsûs kelimedir. Genel bilinen anlamından başka, özel bir anlamında kullanılan terimdir) (A.E.)

أَصْحَابُ الْفَرَائِضِ **(ASHÂB-I FERÂİZ):** Bunlar, mîrâsdan, mukadder payları olan vârislerdir.

الأَصْوَاتُ **(ESVÂT)** (Sesler): Savt; kendisiyle bir ses anlatılan her lafızdar. Meselâ, karğanın *sesini* anlatan "**gâk**" gibi. Ya da kendisiyle hayvana seslenilen her lafızdır. Meselâ, deveyi çöktürmek için "نَخْ = **nah**" denmesi ve davarı menetmek için "قَاعْ= **kâ'**" denmesi gibi.

الإِضَافَةُ **(İZÂFET):** İkisinden biri ancak diğeri ile beraber anlaşılacak biçimde tekerrür eden nesebî bir hâlettir. Ör. **Übubbet** ve **bünuvvet**= Babalık ve oğulluk gibi.

الإِضَافَةُ **(İZÂFET):** Diğer bir nisbete kıyâsla bir şey için ârız olan nisbettir. Ör. **Übuvvet** ve **bünuvvet**= Babalık ve oğulluk gibi.

الإِضْمَارُ فِى الْعَرُوضِ **(İDMÂR Fİ'L- ARÛZ):** İkinci harfi sâkin kılmaktır. Meselâ, geriye مُتْفَاعِلُنْ= **Mütfâalün** kalması için مُتَفَاعِلُنْ=**Mütefâalün**'ün "**tâ**"sını sâkin kılmak gibi. Sonra bu مُسْتَفْعِلُنْ= **Müstef'alün**'e nakledilir ve "**Mudmar**" diye adlandırılır.

الإِضْمَارُ **(İDMÂR=IZMÂR)):** Bir şeyi, ma'nâ bakımından değil de, lafız bakımından düşürmek (= ıskât etmek)tir. Zikirden önce ızmâr beş yerde câizdir.

Birincisi: Zamîr-i şe'n'dedir. Ör. هُوَ زَيْدٌ قَائِمٌ gibi.

İkincisi: رُبَّ nin zamîrindedir. Ör. رُبَّهُ رَجُلاً gibi.

Üçüncüsü: نِعْمَ zamîrindedir. Ör. نِعْمَ رَجُلاً زَيْدٌ gibi.

Dördüncüsü: İki fiilin çekişmesindedir. Ör. ضَرَبَنِى وَذَكَرَ مِنِّى زَيْداً gibi.

Beşincisi: Muzhir'in, muzlim'den (yani ismin zamirden) bedel olmasındadır. Ör. ضَرَبْتُهُ زَيْداً gibi.

الأَضْحِيَّةُ **(UDHİYYE):** Allah Teâlâ'ya yaklaşmak niyyeti ile, Nahr günlerinde (yani ibâdet niyyeti ile Kurbân bayramının ilk üç gününde) boğazlanan hayvânın adıdır.

الإِضْرَابُ **(IDRÂB):** Bir şeye yöneldikten sonra ondan yüz çevirmek (vaz geçmek)tir. Ör. ضَرَبْتُ زَيْداً بَلْ عَمْرواً :"**Zeyd'e, Bilâkis Amr'a vurdum.**" gibi.

الإِطْنَابُ **(ITNÂB):** Tanınan (normal) ibâreden daha çok sözlerle maksadı anlatmaktır.

(Diğer bir deyimle; fazla sözlerle, usanç verecek biçimde konuyu uzatmaktır.) (A.E.)

الإِطْنَابُ **(ITNÂB):** Matlûba, yani âşık olunana, uzun bir sözle haber vermektir. Çünkü âşık'ın matlûba, yani sevdiği kimseye çok söz söylemesi, istenilen bir şeydir. Zîrâ, sözün çokluğu, bu iltifâtın çokluğunu gerektirir.

الإِطْرَادُ **(ITRÂD):** Övülen kişilerin veya başkalarının isimlerini ve atalarının isimlerini, tekellüfsüz, doğum sırasına göre zikretmektir. Meselâ: "**Eğer seni öldürürlerse, ey Şihâb oğlu Hâris oğlu Utbe, muhakkak ki onların mülklerini mahvederim.**" sözü gibi. Denilir ki: Allah onların mülklerini yıkıp mahvetmiştir.

الأَطْرَافِيَّةُ **(ETRÂFİYYE):** Bunlar; ehl-i etrâfı (çevre halkını), şerîattan bilmedikleri konularda ma'zûr görenler ve usûllerinde **Ehl-i Sünnet**'e uyanlardır.

الإِعْمَالُ **(İ'MÂL):** (Yapma, işleme, maydâna getirme gibi anlamlara gelir.) İ'mâl; amelde hareketliliktir. Bu, amelden daha erişkindir.

الأَعْيَانُ **(A'YÂN):** Kendi zâtıyla kıyâmı olan şeydir. Kendi zâtıyla kıyâmı olmasının anlamı; yer tutması (=tehayyüzü), başka bir

şeyin yer tutmasına tâbi olmaksızın, kendisiyle yer tutmasıdır. Araz ise böyle değildir. Çünkü onun yer tutması (=tehayyüzü), kendisini ayakta tutan mahalli olan cevherin yer tutmasına tâbidir.

اَلْأَعْيَانُ الثَّابِتَةُ **(A'YÂN-I SÂBİTE):** Allah Teâlâ'nın ilminde, mümkinâtın hakîkatlerinin bilinmesidir. Bunlar, hazret-i ilmiyyedeki ilâhî isimlerin hakîkatlerinin sûretleridir. Bunların, Hak Teâlâ'dan geri kalması (=teahhuru), ancak zât iledir, yoksa zamân ile değildir. Bunlar, ezelî ve ebedîdir İzâfetle kasdedilen; İlâhî Zât'a göre geri kalmadır (=teahhürdür). Yoksa başka şey değildir.

اَلْأَعْيَانُ الْمَضْمُونَةُ بِأَنْفُسِهَا **(A'YÂN-I MAZMÛNE Bİ ENFÜSİHÂ)** *Kendileriyle ödenilen mallar:* Bunlar, helâk olurlarsa, eğer mislî (=benzeri) olan şeylerden iseler benzerleri, eğer kıymeti olan şeylerden iseler kıymetleri ödenmesi gereken şeylerdir. **Sevm-i şirâ**'ya ve gasbedilene karşılık alınan gibi. (**Sevm-i şirâ**: Bir kimsenin bir malını satılığa çıkarması ve bahâsını, yani fiyâtını veya kıymetini belirtmesidir.) (A.E.)

اَلْأَعْيَانُ الْمَضْمُونَةُ بِغَيْرِهَا **(A'YÂN-I MAZMÛNE Bİ GAYRİHÂ)** *Kendilerinden başka şeylerle ödenilen mallar:* Bunlar, yukarıda geçenin tersine olanlardır. Satılmış ve rehin alınmış mallar gibi.

اَلْإِعْتَاقُ **(İ'TÂK)** *Azâd etme:* Bu, kölede şer'î kuvvetin kabûl edilmesidir. (Yani köleyi özgür kılmaktır.)

اَلْإِعْتِبَارُ **(İ'TİBÂR):** Dünyâyı yok olmaya, dünyâda amel edenleri ölmeye, dünyânın bayındırlığını da harâb olmaya namzet saymaktır.

Denildi ki: **İ'tibâr**, "abr"dandır. Bu da, ırmak veya denizin kenârıdır. Yani itibâr eden (mu'tebir), kendisini, dünyâ makamlarından bir kenarda (ilişiğini kesmiş) görür.

اَلْإِعْتِذَارُ **(İ'TİZÂR):** Günâhın eserinin silinip yok olmasıdır.

اَلْإِعَارَةُ **(İÂRE)** *Ödünç verme:* Mâlî bir karşılık olmaksızın menfaatleri temlîk etmektir (yani başkasına bir şeyden yararlanma yetkisi vermektir.)

اَلْإِعْتِرَاضُ **(İ'TİRÂZ):** söz sırasında veya ma'nâ bakımından birbirine bitişik iki söz arasında, vehmi gidermekten başka bir incelik için, bir veya daha çok cümle getirmektir ki, bu cümlenin i'râbdan mahalli yoktur. Buna, **haşv** de denir. Yüce Allah'ın şu sözündeki tenzîh gibi:

وَيَجْعَلُونَ لِلّٰهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ

"Onlar, Allah'a kızlar isnâd ediyorlar. —Hâşâ! O, bundan münezzehtir.— Hoşlandıkları da kendilerinindir." (Nalh: 57)

Âyetteki: **Sübhâneh!**" Yani: "**Hâşâ! O bundan münezzehtir.**" kavli, söz sırasında vâki olmuş fiilin takdîri ile olduğu için bir **i'tirâz cümlesi**dir. Çünkü Yüce Allah'ın: "**Hoşlandıkları da kendilerinindir.**" sözü, "**Onlar, Allah'a kızlar isnâd ediyor**lar." sözü üzerine atıftır Bundaki nükte, onların Allah'a isnâd ettikleri şeylerden O'nu tenzîh etmektir (arıklamaktır). (Ya da Yüce Allah bu sözle, Kendisini ta'zîm etmiş, yüceltmiştir veya bu söz, müşriklerin sözüne karşı hayret=ta'cîb ifâde etmektedir.) (A.E.)

اَلْإِعْتِكَافُ **(İ'TİKÂF):** Lüğatta, bir yerde kapanıp kalmaktır. Orada durup ikâmet etmektir.

Şerîatta ise; oruçlu kimsenin, cum'a namazı kılınan bir mescidde, i'tikâfa niyyet edip kalmasıdır.

اَلْإِعْتِكَافُ **(İ'TİKÂF):** kalbi, dünyâ uğraşısından (=meşgûliyyetinden) boşaltmak ve kendini **Mevlâ**'ya vermektir.

Denildi ki: **İ'tikâf** ve **Ukûf**; bir yerde durup kalmaktır ki, bunun ma'nâsı; beni bağışlamadıkça kapından ayrılmam, demektir.

اَلْإِعْرَابُ **(İ'RÂB):** Âmillerin değişmesiyle kelimenin sonunun, lafzen ve takdîren değişmesidir

اَلْأَعْرَابِى **(A'RÂBÎ):** Câhil arab, (çöl arabı, göçebe arab, köylü gibi anlamlara gelir).

اَلْأَعْرَافُ **(A'RÂF):** **Matla'** yani doğuş yeri de-

mektir. (Yüksek yer ve tepe anlamlarına da gelir.) Bu, sıfatlarıyla tecellî ederek, onları açıklayan her şeyde **Hakk**'ın görünmesi makâmıdır. Yine bu, **Etrâf** üzerinde **eşrâfın** makâmıdır. Yüce Allah şöyle buyurmuştur.

وَعَلى الأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلاًّ بِسِيمَاهُمْ

"**A'râf üzerinde de birtakım kimseler bulunmaktadır ki, bunlar,** (cennetlik ve cehennemliklerden) **her birini sîmâlarından tanırlar.**"(A'râf: 46)

Hz. Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur: "**Her âyetin bir sırtı, karnı, haddi ve makta'ı vardır.**"

الإعْلاَلُ **(İ'LÂL):** İllet harfinin, hafifletme için değiştirilmesidir.

Bizim; "**tağyîr**=değiştirme" dememiz, hem illet harfini, hem de hemzenin hafifletilmesini ve ibdâli kapsar.

Biz, "**İllet harfi**" deyince, hemzenin hafifletilmesi ve bazı ibdâl — أُصَيْلاَنٌ kelimesindeki أُصَيْلاَلٌ gibi— illet harfi olmayandan hâric kaldı. Çünkü bu ikisi arasında mahrec yakınlığı vardır.

Biz; "**tahfîf= hafifletme için**" deyince de, عَالِمٌ kelimesinde عَاءلِمٌ gibisi hâric kaldı.

Hemzenin hafifletilmesi ve **İ'lâl** arasında küllî bir ayrılık vardır. Çünkü **İ'lâl**, illet harfinin değiştirilmesidir.

İbdâl ve i'lâl arasında da , bir bakımdan genillik özellik farkı vardır. Çünkü her ikisi de; قال gibisinde bulunur. Fakat يَقُولُ de **ibdâl** yok, **i'lâl** vardır. أُصَيْلاَنٌ da ise **i'lâl** yok, **ibdâl** vardır.

الإعْجَازُ **(İ'CÂZ):** Sözde i'câz, diğer bütün yollardan daha erişkin bir yolla ma'nâyı anlatmasıdır.

(**Diğer bir deyimle i'câz**: Eşini ve benzerini yapmada herkesi acze düşürmektir.) (A.E.)

الإعْنَاتُ **(İ'NÂT):** Buna; **tazyîk, teşdîd** ve **Lâzım olmayanın lüzûmu** da denir. Yine bu, terkiye binmede kendini zorlamak veya **dahîl** veya **reviy**'den (yani arûzda kâfiye harfinden) önceki özel (mansûs) harftir. Veya hareket-i mahsûsa, demektir. Meselâ, Yüce Allah'ın şu sözünde olduğu gibi: "**O halde sakın yetîme kahretme. Bir şey isteyeni azarlama.**" (Duhâ: 9-10) Ve Resûlullah (s.a.v.)'in şu sözünde olduğu gibi: "**Allah'ım, seninle saldırıyorum ve Sen'inle beraber dövüşüyorum.**" ve şu sözü gibi.

"**Sultânın öfkesi artınca, şeytân tasallut eder.**"

الإغْمَاءُ **(İĞMÂ')** *bayılma, baygınlık:* Kuvvetlerin amelini izâle eden bir uyuşturucu (muhazzir) ile olmayan, gayr-ı aslî bir gevşemedir

"**Gayr-ı Aslî**"sözü, uykuyu ta'rîf dışı bırakır.

"**Bir uyuşturucu ile olmayan..** sözü de, muhazzirât, yani (uyuşturucular) ile olan gevşemeyi ta'rîf dışı bırakır. "**Kuvvetlerin amelini izâle eden...**" sözü de bunamayı târîften çıkarır (Çünkü bunamada, kuvvetlerin ameli yok olmaz.)

الإفْتَاءُ **(İFTÂ):** (Dînî) mes'elenin hükmünü bildirmektir.

الإفْرَاطُ **(İFRÂT):** İfrât ve tefrît arasındaki fark şudur ki: **İfrât**; ziyâde ve kemâl yönünden haddi aşmakta kullanılır. **Tefrît** ise; eksiltme ve kısaltma yönünden haddi aşmakta kullanılır.

الأُفُقُ الأَعْلَى **(UFUK-I A'LÂ):** Rûh makâmının sonudur. Bu, hazret-i vâhidiyyet ve hazret-i ulûhiyyet'tir.

الأُفُقُ المُبِينُ **(UFUK-I MÜBÎN):** Kalb makâmının sonudur.

أَفْعَالُ المُقَارَبَةِ **(EF'ÂL-İ-MUKÂREBE):** Ricâ veya husûl veya başlama olarak haberin yaklaşması için konulmuş fiilerdir.

الأَفْعَالُ النَّاقِصَةُ **(EF'ÂL-İ NÂKISA):** Fâili, bir sıfat üzerine yerleştirmek için konulmuş fiillerdir.

أَفْعَالُ التَّعَجُّبِ **(EF'ÂL-İ-TEACCÜB):** Teaccübü

inşâ için konulmuş fiilerdir Bunun iki sîğası (=kipi) vardır. وَاَفْعِلْ بِهِ ، مَا اَفْعَلَهُ

اَفْعَالُ الْمَدْحِ وَالذَّمِّ **(EF'ÂL-İ MEDH VE ZEM):** Övme veya kötülemeyi ifâde etmek için konulmuş fiillerdir. نِعْمَ ، بِئْسَ gibi.

اَلإِفْتِرَاقُ **(İFTİRÂK):** İki cevherin iki yerde, aralarında ayrılma mümkün olacak biçimde bulunmasıdır.

اَلإِقْدَامُ **(İKDÂM):** Akd'in îcâdından almak ve onu ihdâsa başlamaktır.

اَلإِقْرَارُ **(İKRÂR): Şerîatta**; üzerinde başkasına âit bir hak bulunduğunu haber vermektir.

اَلإِقْتِبَاسُ **(IKTİBÂS)** *Alıntı:* Nesir ya da nazım olsun sözün, Kur'ân'dan veya hadîsten bir şey içermesidir. İbn Şem'ûn'un va'zındaki şu sözü gibi: "**Ey kavmim, harâm kılınan şeylere karşı sabrediniz. Farz kılınanları yapmaya da devâm ediniz. Gözetilmesi gereken şeyleri gözetiniz ve yalnız kalınan yerlerde Allah'tan korkunuz ki dereceleriniz yükselsin.**" Ve onun şu sözünde olduğu gibi: "**Eğer sen bizi başkasıyla değişmişsen, Allah bize yeter, O ne güzel vekîldir.**"

اَلإِقْتِضَاءُ **(İKTİZÂ):** Terkten menetmekle beraber yapılmasını taleb etmektir ki bu **Îcâb**'dır (bir şeyi vâcib veya farz kılmaktır). Veya terkten men etmeksizin olur ki bu **Mendûb**'dur. Ya da yapmaktan menetmekle beraber terkini taleb etmekle olur ki bu da **Tahrîm**'dir. (harâm kılmaktır.) Veya yapmaktan menetmeksizin olur ki bu da **Kerâhet'** tir.

اقْتِضَاءُ النَّصِّ **(İKTİZÂ-I NASS):** Nassın ancak kendinden önce geçmiş bir şart ile amel ettiği şeyden ibârettir. Bu bir emir'dir ki nass onu, nassın içine aldığı şeyin doğruluğu ile iktizâ eder. Eğer o doğru olmazsa, nassa muzâf olmaz. iktizâ eden, nass ile sâbit olan gibidir. Bunun misâli: Adam, bir başkasına; **bu köleni benim için bin dirheme âzâd et**, dese, o da âzâd etse, köle emreden tarafından âzâd edilmiş olur. Sanki o adam; **köleni benim için bin dirheme sat, sonra âzâd etmeye benim için vekîl ol**, demiş gibi oldu.

اَلإِكْرَاهُ **(İKRÂH)** *Zorlama:* Başkasını, hoşlanmadığı bir şeye, tehdîd ile zorlamaktır.

اَلإِكْرَاهُ **(İKRÂH):** İnsanın, tab'an veya şer'an hoşlanmadığı bir şeye zorlanması ve daha zararlı olanı gidermek için, ikrâha rızâsız boyun eğmesidir.

اَلأَكْلُ **(EKL)** *Yeme:* ağızda çiğnenmesi gereken şeyin, çiğnenmiş veya çiğnenmemiş olarak karına ulaştırılmasıdır. Buna göre; süt ve un çorbası, yenilen maddeler değil, içilen maddelerdir.

اَلآلَةُ **(ÂLET):** Fâilin eserinin münfaile erişmesinde, fâil ile münfail arasındaki vâsıtadır. Marangozun testeresi gibi.

"**Fâilin eserinin münfaile erişmesi**" kaydı, mutavassıt illeti hâric kılmak içindir. Dede ile oğul arasındaki baba gibi. Çünkü **mutavassıt illet**, fâili ile münfaili arasında bir vâsıtadır. Ancak o, uzak illetin eserinin, ma'lûle erişmesinde ikisi arasında vâsıta değildir. Çünkü uzak illetin eseri, bunda diğer bir şeyin tavassut etmesinden fazla olarak, ma'lûle erişmez. Ancak ma'lûle erişen, mutavassıt illetin eseridir. Çünkü bu eser, ondan sâdır olmuştur. O, uzak olandandır.

اَلأَلَمُ **(ELEM):** Münâfer (=nefret edilen) olması bakımından münâferin idrâk edilmesidir. Bir şeyin münâferi, ona mülâyim olan şeyin mukâbilidir.

"**Bakımından=haysiyyet**" kaydının faydası, onun münâfer olması bakımından değil de, "**münâferin idrâk edilmesi**" nden ihtirâz içindir. Çünkü o **elem** değildir.

اَلإِلْحَاقُ **(İLHÂK):** Aynı işin yapılması için, bir misâli, daha ziyâde olan bir misâl üzerine getirmektir ki, bunun şartı, iki masdarın birleşmesidir.

اَلأُلْفَةُ **(ÜLFET):** Maâşı (geçimliği, yaşayışı veya kazanç yeri ve zamânını) düzenlemede yardımlaşmak konusunda görüşlerin birleşmesidir.

الإلهام **(İLHÂM):** Feyz yoluyla kalbe bırakılan şeydir. Denildi ki: **İlhâm;** kalbe doğan bilgidir, ki âyet veya aklî bir delîl ile istidlâl etmeksizin amel etmeye çağırır. Bu (yani ilhâm ile elde edilen bilgi), âlimlere göre hüccet değildir. Ancak sôfîler tarafından hüccet sayılmıştır.

(**İlhâm** ile **i'lâm** arasındaki farka gelince; **ilhâm**, i'lâmdan daha özeldir. Çünkü **i'lâm** (yani bildirmek) bazan **kesb** yoluyla olur, bazan da **tenbîh** yoluyla olur.)

الإلتماس **(İLTİMÂS):** Âmir ve me'mûr arasında rütbede eşitlik olmasıyla beraber talebde bulunmaktır.

الله **(ALLÂH):** Bütün güzel isimlerin (esmâ-ı hüsnâ'nın) anlamlarını kendisinde toplamış olarak Gerçek Tanrı'ya delâlet eden alemdir (yani özel isimdir).

الإلهية **(İLÂHİYYE):** Bütün varlıksal gerçekleri (hakâik-ı vucûdiyye'yi) kendinde toplamış olan birliktir (ehadiyyettir). Nitekim Âdem aleyhisselâm da bütün beşerî sûretleri kendinde toplamış ehadiyyettir. Çünkü kemâlî ve cem'î olan ehadiyyetin iki mertebesi vardır. Bunlardan biri, tafsîlden öncedir. Çünkü kendinden öncesinde bir tek varlık (=vâhîd) bulunan her kesrette bilkuvve ehadiyyet vardır. Yüce Allah'ın şu sözünü buna bir misâl olarak düşün: "**Rabbin, Âdemoğullarından, onların sulblerinden zürriyetlerini alıp onları kendilerine şâhid tuttu.**" (A'râf: 172)

Çünkü o, sünnetten bir lisândır. Mufassalın mücmelde mufassal olarak bulunup görünmesi (şühûdu), yaratıklardan olan âlimin bir hurma çekirdeğinde, bilkuvve gizlenmiş olan hurma ağaçlarını müşâhede etmesi gibi değildir. Çünkü bu, mufassalın mücmelde, mufassal olarak değil, mücmel olarak görünmesidir. Mufassalın mücmelde mufassal olarak görünmesi ise, **Hak Teâlâ**'ya ve bir de, olgun ve seçkin kişilerden olup kendisini Hakk'ın tanık göstermesi için gelmiş kimseye mahsûstur ki, o da peygamberlerin sonuncusu ve velîlerin hâtemi Hz. Muhammed (s.a.v.) dir.

الإلياس **(İLYÂS):** Bununla kabz, yani rûhun alınması ve ölmek ifâde edilir. Bu, İdrîs aleyhisselâmdır. O, rûhânî âleme yükseltildiği için, mîzâcî kuvvetleri gayb âleminde tüketilmiş ve orada kabzolunmuştur. Bundan dolayı "İdrîs" lafzıyla **kabz** ifâde edilmiştir.

أولو الألباب **(ULU'L-ELBÂB):** (Elbâb; lüğatta; her şeyin özü, içi, hâlisi ve akıl demek olan "lübb' kelimesinin çoğulu olup, terkîb olarak; Kur'ân-ı Kerîm'de; "**akıl sâhibleri**" anlamında kullanılmıştır.)

Bunlar; her kabuklu şeyden onun özünü alanlar ve sözün zâhirinden onun sırrını öğrenmek istiyenlerdir.

الإلتفات **(İLTİFÂT):** Gaybetten hitâba veya tekellüme dönmek (yani gâiblik kipinden muhâtablığa veya birinci şahıs kipine dönmek) veya aksini yapmaktır.

أم الكتاب **(ÜMM'ÜL-KİTÂB):** Akl-ı Evvel (yani ilk akıl) dır.

(Ümm'ül-Kitab: Levh-i Mahfûz ve Fâtiha Sûresi'dir.)

الإمامان **(İMÂMÂN):** (Tasavvuf terimidir.) bunlar iki şahıstır ki birisi, **Gavs**'ın, yani **Kutb**'un sağındandır. Onun bakışı melekût âlemindedir. O, kutbî merkezden; vucûdun ve bekânın maddesi olan imdâdlardan olan rûhî âleme yönelen şeylerin aynısıdır. Bu imâm, onun zarûrî aynasıdır. Diğeri de kutb'un solundadır ki onun bakışı mülktedir. O, kendisinden, hayvânî (canlı) madde gibi mahsûsâta yönelinen şeylerin aynasıdır. İşte bu da onun aynası ve mahallidir. O, arkadaşından daha yüksektir ve **Kutb** öldüğü zaman onun yerine geçer.

الإمام **(İMÂM):** Dîn ve dünyâ işlerinin hepsinde genel riyâseti olan (dîn ve devlet başkanı)dır.

الأمارة **(EMÂRE):** Lüğat olarak; alâmet, demektir. Istılâh olarak, kendisini bilmekten, medlûl'ün varlığı hakkında zan meydana gelen şeydir. Yağmura nisbetle bulut gibi. Çünkü bulutu görmekten, yağmurun varlığı hakkında zan meydana gelir. (Emâre ile alâmet arasındaki farka gelince; alâmet bir şeyden ayrılmayan

şeydir. İsim üzerindeki Elif-Lâm gibi. Emâre ise, beraber bulunduğu şeyden ayrılır. Yağmura nisbetle bulut gibi.)

اَلأَمْرُ بِالْمَعْرُوفِ **(EMR-İ MA'RÛF):** Doğru olan kurtuluş yollarını göstermektir. **Nehy-i Münker** ise, şerîatta beğenilmeyip kınanılan şeylerden menetmektir.

Denildi ki: Emr-i ma'rûf, hayrı göstermektir. **Nehy-i münker** ise, kötülükten menetmektir. **Yine denildi ki: Emr-i ma'rûf**; Kitâb ve Sünnet'e uygun olan şeyi emretmektir. **Nehy-i münker** ise, nefsin ve şehvetin meylettiği (kötü) şeylerden menetmektir.

Kimi de demiş ki: Emr-i ma'rûf, kulların fiilerinden ve sözlerinden Allah Teâlâ'nın râzı olduğu şeylerdir. **Nehy-i münker** ise, şerîatın ve iffetin nefret ettiği şeyleri beğenmemektir. Bunlar, Allah'ın dîninde câiz olmayan şeylerdir.

اَلإِمْكَانُ **(İMKÂN):** Zât'ın, varlığı ve yokluğu gerektirmemesidir.

اَلإِمْكَانُ الذَّاتِى **(İMKÂN-I ZÂTÎ):** Muhâlif tarafı -her ne kadar başkasıyla vâcib olsa da- bizzât vâcib olmayan şeydir.

اَلإِمْكَانُ الإِسْتِعْدَادِىُّ **(İMKÂN-I İSTİ'DÂDÎ):** **İmkân-ı vukûî** diye de adlandırılır. Bu, muhâlif tarafı, ne bizzât ve ne de bilgayr vâcib olmayandır. Muvâfık tarafın vukû'u farz olunca, bir vecihle muhâl lâzım gelmez. Birincisi, ikincisinden mutlak olarak daha geneldir.

اَلإِمْكَانُ الْخَاصِ **(İMKÂN-I HÂSS):** İki taraftan zarûretin kaldırılmasıdır. Ör. "**Her insan yazıcıdır.**" gibi. Çünkü yazmak ve yazmamak insan için zarûrî değildir.

اَلإِمْكَانُ الْعَامُ **(İMKÂN-I ÂMM):** İki tarafın birinden zarûretin kaldırılmasıdır. Ör. "**Her ateş sıcaktır.**" dediğimiz gibi. Çünkü sıcaklık, ateşe nisbetle zarûrîdir. Onun yokluğu ise zarûrî değildir. Aksi halde hâss, mutlakâ daha geneldir.

اَلإِمْتِنَاعُ **(İMTİNÂ'):** Zâtın, hâricî vucûdun yokluğunu iktizâ etme zarûretidir.

اَلأَمْرُ **(EMR):** Söyleyen kimsenin, kendinden aşağı olan kimseye "**yap**" demesi, yani ona emretmesidir.

اَلأَمْرُ الْحَاضِرِ **(EMR-İ HÂZIR):** Hâzır olan fâilden, bir şey yapması kendisiyle istenilen emir kipidir. Bunun içindir ki; "**emr-i hâzır**" diye adlandırılmıştır. Buna; "**sîğa ile emir**" de denir. Çünkü bunun hâsıl olması, emr-i gâibdeki gibi "**Lâm**" bulunmaksızın, özel bir sîğa (=kip) iledir.

اَلأَمْرُ الإِعْتِبَارِىُّ **(EMR-İ İTİBÂRÎ):** Bunun varlığı olmayıp, ancak itibâr eden kimsenin, itibâr edici olduğu sürece aklında bulunan varlığı vardır. Ve bu soyut olması şartıyla mâhiyettir.

اَلأُمُورُ الْعَامَّةُ **(UMÛR-İ ÂMME):** Vâcib, cevher ve arazdan ibâret olan mevcûdun kısımlarından bir kısma hâs ve âit olmayan şeylerdir.

اَلأَمْنُ **(EMN)** *emîn olma:* Gelecek zamanda, kötü bir şey olacağını beklememek, ummamaktır.

اَلإِمَالَةُ **(İMÂLE):** (Lüğatta, bir tarafa eğme, yatırma, meylettirme anlamındadır. Tecvhid ve kırâat ilimlerinde ise;) üstünü, esireye doğru meylettirmektir.

(**Edebiyyatta imâle**; vezne uydurmak için kelimeyi uzun söylemektir.) (A.E.)

اَلأَمْلاَكُ الْمُرْسَلَةُ **(EMLÂK-I MÜRSELE):** İki adamın bir şey hakkında şehâdet etmeleri ve mülk sebebini zikretmemeleridir. Eğer o şey câriye ise vat'edilmesi (=cinsî ilişki) helal olmaz. Eğer ev ise, bu iki şâhid onun kıymetini öder.

اَلإِمَامِيَّةُ **(İMÂMİYYE):** Hz. Ali'nin (r.a.) imâmeti hakkında nass-ı celî (yani halîfeliği hakkında açık ve kesin âyet veya hadîs) bulunduğunu kabûl edenler ve sahâbeye kâfir diyenlerdir. Bunlar, Hz. Ali (r.a.) hakeme boşvurduğunda ona karşı gelmişler ve ona da kâfir demişlerdir. Bunlar, oniki bin kişi idi ki, namaz kılar ve oruç tutarlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.) bunlar hakkında şöyle buyurmuştur: "**Sizden birisi, onların namazları yanında kendi namazını ve onların oruçları yanında kendi orucunu küçümseyecek ve azımsayacak.**

Lâkin onların îmanları gırtlaklarını aşmaz."

اَلإِنَابَةُ **(İNÂBE):** Kalbi, şüphelerin karanlıklarından çıkarmaktır. **Denildi ki**: **İnâbe**, her şeyden "=küllden", her şey kendisinin olan Zât'a dönmektir. **Yine denildi ki**: **İnâbe**; gafletten zikre ve yalnızlıktan insanlarla beraber dostça yaşamaya dönmektir.

اَلإِنْزِعَاجُ **(İNZİÂC):** Allah hakkında va'z ve ilâhî dinlemenin te'sîri ile kalbin Allah'a doğru deprenmesidir.

اَلإِنْصِدَاعُ **(İNSIDÂ'):** Çokluğun zuhûru ve onun niteliklerinin itibârı sebebiyle toplamadan sonra ayırmadır. (Cem'den sonra fark'tır.)

اَلإِنْتِبَاهُ **(İNTİBÂH):** Hak Teâlâ'nın, kulu gayrete getiren, iz'âc edici ilkâât ile, ona lütufta bulunarak, kölelik bağından kurtulmaya onu teşvîk etmesidir.

اَلأَنِيَّةُ **(ENİYYET):** Aynî vucûdun, zâtî rütbesi yönünden tahakkuk etmesidir.

اَلأَنِينُ **(ENÎN)** *inleme:* Acı duyanın çıkardığı sestir.

اَلإِنْسَانُ **(İNSÂN):** Konuşan canlı (=hayvân-ı nâtık) dır.

اَلإِنْسَانُ الْكَامِلُ **(İNSÂN-I KÂMÎL):** İlâhi ve kevnî, küllî ve cüz'î bütün âlemleri kendinde toplamış olan insandır. O, ilâhi ve kevnî kitapları bir araya toplayan bir kitaptır. Rûhu ve aklı yönünden o, **Ümm'ül Kitâb** diye adlandırılmış aklî bir kitâbdır. Kalbi yönünden o, **Levh-i Mahfûz**'un kitâbıdır. Nefsi yönünden ise, mahv ve isbât kitâbıdır. O, değerli, şerefli ve tertemiz sayfalardır ki, onlara ancak zulmânî perdelerden temizlenmiş olanlar dokunurlar ve sırlarını idrâk ederler. İlk aklın (akl-ı evvel'in), büyük âleme ve onun hakîkatlarının aynına nisbeti, insânî rûhun bedene ve onun kuvvetlerine nisbetidir. **Küllî nefis**, büyük âlemin kalbidir. Nitekim **nefs-i nâtıka** da insanın kalbidir. Bunun içindir ki âlem, **büyük insan** (=**insân-ı kebîr**) diye andandırılır.

اَلإِنْشَاءُ **(İNŞÂ):** Nisbeti için kendisine uyan veya uymayan bir hâric bulunmayan kelâma denir.

Mütekkellim'in fiiline, yani inşâî kelâmın ilkâsına da bazan "**inşâ**" denir.

Maddesi ve müddeti daha önce geçmiş olan bir şeyin îcâd edilmesi de **inşâ**' dır.

اَلإِنْحِنَاءُ **(İNHİNÂ)** *Eğilme, eğrilme:* (Geometri= hendese terimidir.) Çizginin, farz olunan cüzlerinin, bütün durumlara intibâk etmiyen (çakışmayan, uymayan) biçimde olmasıdır. Meselâ yay için farz olunan cüzler gibi. Çünkü iki yaydan birinin karnı, diğerinin sırtına getirildiğinde, bu iki yaydan biri diğerine uyup çakışır. Ama bu durumdan başkasında uymaz.

اَلإِنْعِطَافُ **(İN'İTÂF):** Bir durum ve gidişteki harekettir. Ancak aynıyla birinci hareketin mesâkası üzere olmayıp, bilakis çıkıp bu mesâkadan meyleden harekettir. Bu durum, geri dönüşün hılâfına olan bir harekettir.

اَلإِنْفِعَالُ وَأَنْ يَنْفَعِلَ **(İNFİÂL VE EN YENFAİLE):** Bu ikisi, te'sîr sebebiyle veya o olmadan başkasından etkilenen için hâsıl olan durumdur. Kesilmiş (=münkatı') olduğu sürece, kesilen için hâsıl olan durum gibi.

أَنْ يَفْعَلَ **(EN YEF'ALE):** Bir şeyin müessir (=etkileyen) olmasıdır. Keskin olduğu sürece kesici şey gibi.

اَلإِنْفَاقُ **(İNFÂK):** Malı, ihtiyâca harcamaktır.

اَلأَوَّلُ **(EVVEL):** (Birinci, ilk, başlangıç): Kendi cinsinden olan başkasının, kendinden önce vaya kendisiyle birlikte bulunmadığı ferddir.

اَلأَوَّلِيُّ **(EVVELÎ):** Kendisine aklın yönelmesinden sonra, sezgi (=hads) veya tecrübe veya benzeri bir şeye aslâ muhtâc olmayan şeydir. Meselâ, bizim: "**Bir, ikinin yarısıdır.**", "**Kül, cüz'ünden (=parçasından) daha büyüktür.**" dememiz gibi. Çünkü bu iki hüküm, ancak iki tarafın tasavvur edilmesine bağlıdır. Bu, mutlak olarak zarûrî olandan daha özeldir.

الأَوَاسِطُ **(EVÂSIT):** Da'vâlara, kendileriyle delîl getirilen hüccetler ve delîllerdir.

الأَوْسَاطُ **(ESVÂT):** Bunlar, fesâhat ve belâğatı, bilgisi ve anlayışı olmayan kimselerdir.

الأَوْتَادُ **(EVTÂD** (Lügatta, kazık anlamına gelen **veted** kelimesinin çoğuludur. terim olarak anlamına gelince:) Bunlar; menzilleri, dünyânın; doğu, batı, kuzey ve güney gibi dört temel yerinde olan **dört adam**dır.

الأَهْلِيَّةُ **(EHLİYYET):** Lehde veya aleyhde, meşrû olan hakların vucûbu için salâhiyyetten ibârettir.

أَهْلُ الذَّوْقِ **(EHL-İ ZEVK):** (Tasavvur terimidir.) tecelliyâtının hükmü, rûhunun ve kalbinin makârından, nefsinin ve kuvvetlerinin makâmına inmiş olan kimsedir ki sanki o bunu hissen bulmuş ve zevken idrâk etmiş gibidir. Hattâ bu durum, onların yüzlerinde belirir.

أَهْلُ الأَهْوَاءِ **(EHL-İ EHVÂ):** İnançları, **Ehl-i Sünnet**'in inançları gibi olmayan **kıble ehli**'dir. Bunlar; **Cebriyye, Kaderiyye, Râfizîler, Hâricîler, Muattıle** ve **Müşebbihe**'dir. Bunların hepsi oniki fırkadır ki yetmiş iki fırkaya bölünmüşlerdir.

الإِهَابُ **(İHÂB):** Tabaklanmamış ham derinin adıdır.

الإِيمَانُ **(ÎMÂN):** Lügatta, kalb ile tasdîktir. **Şeriatta** ise; kalb ile inanma ve dil ile ikrâr etmedir.

Denildi ki: Kim, şehâdet ve amel eder de inanmazsa, o **münâfık**tır. Kim de, şehâdet eder ve inandığı halde amel etmezse, o **fâsıktır**. Her kim de, kelime-i şehâdeti ihlâl (yani inkâr) ederse, o da **kâfir**dir.

الإِيحَاءُ **(ÎHÂ):** gizli ve hızlıca nefse bir ma'nâ bırakmaktır.

الإِيقَانُ بِالشَّيْءِ **(ÎKÂN Bİ'Ş-ŞEY):** Nazar ve istidlâl (=düşünme ve kanıtlama)dan sonra bir şeyin hakîkatını bilmektir. Bunun içindir ki, Allah, **yakîn** ile vasıflandırılamaz.

الإِيهَامُ **ÎHÂM):** Buna"tahyîl" de denir. Bu, **karîb** ve **garîb** iki ma'nâsı olan bir lafzın zikredilmesidir ki, insan onu işittiği zamân, önce karîb olan anlamı aklına gelir. Söyleyenin maksadı ise, garîb olan anlamıdır. Müteşâbihlerin çoğu bu cinstendir. Yüce Allah'ın şu sözünde olduğu gibi: "**Gökler O'nun sağ eliyle dürülmüşlerdir.**"(Zümer: 67)

الإِيلاَءُ **(ÎLÂ):** Kocanın, bir müddet, nikâhlı karısıyla cinsî ilişkide bulunmayı terketmeye yemîn etmesidir. Meselâ: Kocanın, karısına; "**Vallâhi, dört ay seninle cinsî ilişkide bulunmayacağım**" demesi gibi.

الإِيدَاعُ **(ÎDÂ'):** Kendi malının korunmasını başka birine vermektir.

الآيِسَةُ **(ÂİSE):** Elli beş yaşında iken hayızdan kesilen kadındır.

(**Diğer bir ta'rîfe göre**: Yaşı elli ve elliden yukarı iken, kadınlık âdeti kesilen kadındır.) (A.E.)

الأَيْنُ **(EYNE):** Mekânda hâsıl olması sebebiyle bir şeye taarruz durumudur.

الإِيجَابُ **(ÎCÂB):** nisbet îkâ'ıdır.

الإِيجَازُ **(ÎCÂZ):** Herkesçe bilinip tanınan, alışılmış (Normal) ibâreden daha azı ile maksadı anlatmaktır. (Sözü, kısa ve özlü söylemektir.)

الإِيغَالُ **(ÎĞÂL):** Çokca mübâlağa için, beyt'i, nükte olarak fayda veren bir şeyle bitirmektir ki, bu nükte olmadan da ma'nâ tamâm olur. **Hansâ**'nın, kardeşi **Sahr** için yazdığı **Mersiye**'deki şu sözünde olduğu gibi:

وَإِنَّ صَخْراً لَتَأْتَمُّ الْهُدَاةُ بِهِ

كَأَنَّهُ عَلَمٌ فِى رَأْسِهِ نَارٌ

"Yol göstericiler bile uyarlar sahr'a.

Sanki o, başında ateş bulunan bir başkandır"

Hansâ'nın; "**Sanki o, bir başkandır.**" sözü, maksadı anlatmaya yeterlidir. O da, yol göstericilerin uymasıdır. Fakat **Hansâ**; "**Başında ateş bulunan..**" sözüyle îgâl yani çokca mübâlağa yapmıştır.

الإباحية **(İBÂHIYYE):** İnsanın nefse hâkim olamamasından dolayı her şeyi mubâh sayan fırkadır.

Kulların, kötülüklerden kaçınmaya ve emrolunanları yapmaya kudreti olmadığını söyleyen, kadın ve mal ortaklığını benimseyen ve tasavvuf perdesi altında gizlenen zümredir. Başta **Hasan Sabbâh** olmak üzere Bâtınıyye müntesibleri bunlardandır. (M. Ak.) (A.E.)

الأبدال **(EBDÂL)** *Abdâl:* Tasavvuf ve İslâmî edebiyât alanlarında kullanılan bir terimdir.

Tasavvufta, dünyâ ilgilerinden kurtularak kendisini Allah yoluna adayan ve **Ricâl'ül-gayb** diye adlandırılan evliyâ zümresi içinde yer alan sôfî veya erenler hakkında kullanılır.

"**Ebdâl** veya **Abdâl**" kelimesi arapçada; karşılık ve birinin yerine geçen anlamlarına gelen "**bedel**" ve "**bedîl**" kelimelerinin çoğuludur.

Edebiyâtta, mevcûd bilgilere göre, "**Ebdâl** veya **Abdâl**" deyimi, büyük bir ihtimalle XII-XIV. yüzyıllardan başlayarak İrân'da yazılmış olan edebî metinlerde "**derviş**" anlamında kullanılmıştır.

XV. yüzyıl metinlerinde ise, kelimenin; **meczûb**, **divâne** anlamına geldiği görülmektedir. (İ.Ans. T.D.V.)

الأبدال **(EBDÂL)** *Abdâl:* Lügatta; karşılık, halef, kerîm, şerîf anlamlarına gelen "**bedel**" kelimesinin çoğuludur. "**Budalâ**" da aynı anlamlara gelir.

Erenlerden biri ölünce, ondan aşağı derece de bulunan erenlerden birinin, Allah tarafından onun yerine geçirilmesi dolayısıyla bir bölük erene; "**Abdâl**" dendiği, bunların **yedi**, yâhut **kırk** kişi bulunduğu, tasavvuf inançlarındandır. Abdâl'dan olan erenlerin, bir anda, bir çok yerde görünebilecekleri, kendilerine benzerler gösterebilecekleri, bu yüzden bu adla anıldıkları söylenmiştir. (T.Dey.) (A.E.)

الإبراء **İBRÂ'):** Fıkıh terimidir. **Berî olmak:** Bir kimsenin bir da'vâ'dan veya üzerindeki bir haktan kurtulmasıdır. **İbrâ** ise: Bir kimseyi bir da'vâdan, bir hakdan berî kılmak, onun hakkında da'vâda, hak talebinde bulunmaktan vazgeçmektir.

İbrâ, şu kısımlara ayrılır:

İbrâ-i iskât: Bir kimsenin, diğer kimsede olan hakkının tamâmını ıskât veya bir mikdârını düşürmek ve indirmekle o kimseyi berî kılmasıdır.

İbrâ-i istîfâ: Bir kimsenin, diğer kimseden hakkını tamâmen teslîm almış olduğunu i'tirâf etmesinden ibâret olarak bir çeşit **ikrâr**dır.

İbrâ-i hâss: Bir ev veya bir çiftlik yâhud bir cihetten dolayı alacak da'vâsı gibi bir husûsa ilişkin da'vâdan bir kimseyi ibrâ etmektir.

İbrâ-i âmm: Bütün da'vâlarda bir kimseyi ibrâ etmektir. (I.F.K.) (A.E.)

الإتلاف **(İTLÂF):** Lügatta, bir şeyi telef etmek, mahv ve helâk etmek, bozmak veya zarar vermek anlamlarına gelir.

Fıkıh terimi olarak itlâf, iki çeşittir:

Mübâşereten itlâf: Bir şeyi bizzât telef etmektir ki; eden kimseye; "**Fâil-i mübâşir**" denilir.

Tesebbüben itlâf: Bir şeyin telefine sebeb olmaktır. sebeb olana; "**Müsebbib**" denir. (I.F.K.) (A.E.)

الأثر **(ESER):** Lügatta; iz, nışân, belirti, gelenek, gibi anlamlara gelir. Hadîs ve fıkıh terimi olarak anlamları ise, daha çok ve değişiktir:

Mecma'üs-Sülûk adlı kitabda denilmiştir ki: **Rivâyet**, Resûlullâh (s.a.v.)'in fiili ve sözü anlamında kullanılır. **Haber** ise, Resûlullâh'ın sözü anlamında kullanılıp fiili için kullanılmaz. **Âsâr** ise; Sahâbe'nin (R. Anhüm) fiillerine denir.

Şerh'ül-Mişkât tercümesinin mukaddim-

esinde ise şöyle denmiştir: Muhaddislere göre eser, **mevkûf** ve **maktû'** hadîs için kullanılır. Nitekim onlar; " **Âsâr'da şöyle gelmiştir.**" derler.

Ba'zısı eseri, **Merfû hadîs**" için de kullanmıştır. Nitekim; "**Me'sûr duâlarda şöyle gelmiştir.**" denilir.

Hulâsat'ül-Hulâsa adlı kitabda açıklandığına göre: Fukahâ; mevkûf hadîsi, **eser**; merfû' hadîsi ise **haber** diye adlandırmıştır. Muhaddisler, ikisine de, **eser** lafzını kullanılırlar.

Cevâhir adlı kitâbın sâhibi demiştir ki: **Eser**, Fukahâ'nın ıstılâhlarındandır. Onlar **eser** lafzını, Selef'in sözü hakkında kullanırlar. (Keşşâf) (A.E.)

الآثَارُ العُلْوِيَّة (ÂSÂR-I ULVİYYE): Atmosfer olaylarını antik meteoroloji anlayışına göre inceleyen ilmin ve bu ilimle ilgili eserlerin islâmî kaynaklardaki genel adıdır. (İ.Ans. T.D.V.) (A.E.)

الإجْمَاعُ (İCMÂ'): Kitâb ve Sünnet'ten sonra, İslâm Hukûkunun üçüncü kaynağını oluşturan İcmâ'ın sözlük anlamı; bir şey üzerinde **azm** ve **ittifâk** etmektir Fıkıh terimi olarak, bunun çeşitli ta'rîfleri yapılmıştır. **İbn Hâcib**; "**İcmâ', bu ümmetin müctehidlerinin, herhangi bir asırda bir mes'ele üzerinde uyuşmalarıdır.**" diye ta'rîf eder. M. Ebû Zehra ise; "**İcmâ', Hz. Peygamber (s.a.v.)'dan sonraya âid bir çağda, amelî bir mes'elenin şer'î hükmü üzerinde müctehidlerin birleşmesidir.**" diye ta'rîf etmiştir. (F. Usûlü) (A.E.)

الإجْتِهَادُ (İCTİHÂD): Lügatta; külfet ve meşakkati gerektiren herhangi bir emri tahsîl husûsunda bütün gücü harcamaktır.

Fıkıh ıstılâhında ise:"**Fakîh'in herhangi bir şer'î hüküm hakkında bir zann elde etmek için bütün gücünü harcaması, yapabileceğini yapmasıdır.**"

Bu iş için bütün ilmî gücünü harcayan kimseye; "**Müctehid**"; bu yolla elde edilen zannî şer'î hükme; yani hakkanda kat'î delîl bulunmayan o mes'ele ye de; "**Müctehed'ün fih**" denir.

Bütün gücü harcamanın ma'nâsı, Müctehidin artık daha fazlasını yapamayacağına dâir kendisinde acz hissetmesidir.

"**Fakîh**" kaydı; fakîh olmayandan ihtirâzdır. Çünkü fakîh olmayan bir kimse, meselâ bir lügat âlimi, i'râbın vecihlerini bilmek hususunda bütün ilmî gücünü harcasa ve yine bir mütekellim, Tevhîd ve Allah'ın sıfatları konusunda bütün ilmî gücünü harcasa, Müctehid sayılmaz.

"**Zann**" kaydı ise, "**Kat**'=kesinlik" den ihtirâzdır. Çünkü kesin olan hükümlerde "=kat'iyyât'ta" ictihâd olmaz.

"**Şer'î**" kaydı ise, aklî ve hissî hükümlerden ihtirâzdır.

"**Herhangi bir hüküm**" denmesi ise, Müctehidin, ahkâmın hepsini ve onların medârını bil'fiil kuşatmış olmasının şart olmadığına işârettir. " **Bütün gücünü harcaması**" diye yaptığımız kaydın altında, bu dâhil değildir. Nitekim ba'zı Müctehidler, ba'zı ahkâm hakkında; "**Lâ edrî**= bilmiyorum" diye karşılık vermiştir. Kezâ **İmâm Ebû Hanîfe** (r.a.) de, sekiz mesele hakkında; "**Lâ edrî**=bilmiyorum" demiştir.

Müctehidde şu iki şartın bulunması gerekir:

a) Allah'ı (c.c.) ve O'nun sıfatlarını bilip tanımak, Nebî-i Ekrem'i (s.a.v.) mu'cizeleri ile ve îmân ilminin üzerine tevakkuf ettiği diğer şeyleri tasdîk etmektir. Bu itikâdî meselelerin hepsini icmâlî delillerle bilmesi yeterlidir.

b) Ahkâmın medârikini ve kısımlarını, onların isbât yollarını, delillerinin vecihlerini, şartlarının tafsîlâtını ve mertebelerini, çelişik iseler tercîh yönlerini bilmiş olmasıdır. Yine râvîlerin hallerini, cerh ve ta'dîl yollarını, ahkâm ile ilgili nasların kısımlarını, lügat, sarf, nahiv ve benzerleri gibi lisânî ve edebî ilimleri bilmektir. Bu saydıklarımız, şerîatta ictihâd eden mutlak müctehid hakkındadır. (Keşşâf) (A.E.)

Diğer bir deyim ile ictihâdın şartları şunlardır: Lügaten ve şer'an bütün ma'nâları ve hâss, âmm, mücmel, nâsih ve mensûh gibi kısımları ile Kitâb'ullâh'ı metin, ve senedi ile Sünnet'i, icmâ' yerlerini ve kıyâs vecihlerini bilmektir. (S.Yolları) (A.E.)

الإجَارَة (İCÂRE): Lügatta; ücret anlamına gel-

diği gibi, bir şeyi kirâya vermek anlamında da kullanılır.

Fıkıh ıstılâhında: Cins ve mikdâr bakımından bilinen bir menfaati, bilinen bir bedel (=ivaz) karşılığında satmaktır. Yani; menfaati belli bir zaman için başkasına temlîk etmek veya mübâh kılmaktır. Bu bedel, bir ayn=mal olabileceği gibi, bir menfaat de olabilir. Elverir ki; kirâlanan menfaatin cinsinden olmasın. Bir evi, diğer bir ev karşılığında kirâlamak gibi.

Kirâ bedeli olarak takdîr edilen ücret iki çeşittir:

1- Ecr–i misil: Kirâlayana ve kirâcıya karşı belli bir kasdı olmayan bilirkişilerin, benzerlerine bakarak takdîr ettikleri ücrettir.

2- Ecr–i müsemmâ: Akid=sözleşme zamanında zikr ve ta'yîn edilen ücrettir Bir evin bir aylık kirâsı olan bin lira gibi. (I.F.K.) (A.E.)

اَلإِجَازَةُ **(İCÂZET):** İzin ve ruhsat anlamlarına gelen arapça bir sözdür.

Tarîkatta ulu sayılan birini ziyârete giden kişinin, o zâtın huzûrundan ayrılmak için ondan izin almasına veya o zâtın "**buyurun**" diyerek izin vermesine "**İcâzet**" denir.

"**İcâzet**"in, tasavvuf ve tarîkattaki başka bir anlamı da şudur: Bir Şeyh, dervişlerden, yâhut muhiblerden birini şeyh yapar, muhib ve derviş yetiştirmesine izin verir; aynı zamanda bu izni, yazılı ve mühürlü bir kağıtla da tevsîk ederse, işte bu yazılı kağıda "**İcâzet-Nâme**" denir. Halîfe yapılan kişiye verilen yazılı kağıda ise; "**Hilâfet-Nâme**" adı verilir (T Dey.) (A.E.)

"**İcâzet-Nâme**"nin diğer bir anlamı da: Osmanlılarda medrese öğrenimini bitirenlere ya da hattatlık eğitimini tamamlayanlara verilen **diploma**dır.

Hadîs ıstılâhında İcâzet-Nâme: Sika'dan birinin, bir başkasına hadîs yâhut tam bir kitâb rivâyetine izin vermesidir. (İ.Ans.)(A.E.)

اَلإِحْرَازُ **(İHRÂZ)** *Muhrez:* ihrâz bir malı **harz** denilen **mahfuz**=korunmuş bir yere koymak, anlamındadır. Düşmandan alınan bir mal, alanların, korunmuş olan ülkesine sokulmakla **ihrâz** edilmiş (=**muhrez**) olur.

İhrâz lafzı, maddî veya ma'nevî bir şeyi kazanıp elde etmek anlamında da kullanılır. Ganîmetlerin **ihrâzı**, **zafer ihrâzı** gibi. (I.F.K.)(A.E.)

اَلإِحْرَامُ **(İHRÂM):** Lügatta, bir şeyi harâm kılmak, yasak etmek anlamındadır. **fıkıh ıstılâhında**; diğer zamanlarda helâl olan bir kısım fiil ve davranışları, hac veya umre niyyetiyle kişinin kendisine belirli bir süre için harâm kılması demektir. Bu sırada erkeklerin büründükleri; "**ridâ** ve **izâr**" denilen iki parca örtüye de halk arasında "**ihrâm**" denilmektedir.

İhrâm, niyyet ve telbiye ile olur. (H.R.) (A.E.)

اَلأَحْوَالُ الشَّخْصِيَّةُ **(AHVÂL-İ ŞAHSSİYYE):** Kişinin doğrudan şahsıyle ilgili hukûkî haller anlamında bir terimdir

اَلأَحْوَالُ **(AHVÂL):** Allah'ın sıfatları ve ontoloji konularıyla ilgili olarak bazı kelâm bilginlerinin ortaya attığı teorinin adıdır. (İ.Ans. T.D.V.)(A.E.)

اَلأَخْلاَقُ **(AHLÂK):** Lügatta; seciyye, tabîat, huy gibi anlamlara gelen "**hulk**" veya "**huluk**" kelimesinin çoğuludur.

Istılâhta; insanın iyi veya kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan ma'nevî nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu irâdeli davranışlar bütünü; ve bu konularla ilgili ilim dalıdır. (İ.Ans.T.D.V.) (A.E.)

أَخِي **(AHÎ):** Arapçada; "**kardeşim**" demektir. **Fütüvvet** (=erlik, yiğitlik) yolunda, san'at ve zanâat ehlinin her biri, şeyhlerine; "**Ahî**" derlerdi. Bir şehirde, yâhut bölgede bulunan ahîlerin tâbi oldukları şeyhe ise, şeyhlerin şeyhi anlamına gelen; "**Şeyh'üş-Şuyûh**", yâhut türkçe; "**Ahî baba**" ve "**Ahî türk**" denirdi. (T.Dey.) (A.E.)

اَلإِخْتِيَارُ **(İHTİYÂR):** Lügatta; seçme, tercîh etme anlamındadır. **Kelâm ıstılahında**; isterse yapma, istemezse yapmama ku-

dretidir. Yapması da, yapmaması da kendi isteğine bağlı oluştur. (M.Ak.) (A.E.)

إدارة البريد **(İDÂRAT'ÜL-BERÎD):** Posta ve haberleşme teşkîlâtıdır. İrânlılar ve Rûmlarda İslâm'dan önce vardı. İslâm târihinde, **Berîd** idâresini ilk kuran, **Ebû Süfyân oğlu Muâviye**'dir. (İ.M.T.) (A.E.)

الأدب والأركان **(EDEB VE ERKÂN):** Edeb; lügatta, herkes tarafından beğenilen söz ve davranışlar, güzel ahlâk demektir. Çoğulu: **Âdâb** gelir. **Erkân** ise, **rükn**'ün çoğulu olup; direkler, dayanaklar, temeller anlamına gelir.

Tasavvur ıstılâhında, **Edeb**; tasavvuf yolunun yolcusu, her ân; uyurken, uyanıkken, kendisine kendisinden daha yakın olan **Rabb'**inin huzûrunda bulunduğunu hatırlaması, bütün hareketlerini, sözlerini edebe uygun olarak yapması ve söylemesidir.

Erkân ise, yol törelerini bildirmektedir. Bu bakımdan her hususta, Tarîkat erkânına da riâyet etmesi gerikir. Böyle davranmıyanlar hakkında; "**Edeb-erkân bilmez**" sözü kullanılar. (T Dey. (A.E.)

الإذلاق **(İZLÂK):** Lügatta; hızlı ve kolay olmak veya bir şeyin ucu anlamına gelen **izlâk**, **Tecvîd ıstılâhında**, kendisinde bu sıfat bulunan harfleri telaffuz ederken, dilin çabuk olmasına denir.

İzlâk harfleri: فر من لب lafızlarının topladığı 6 harftir.

أربعين **(ERBAÎN):** Arapçada kırk, demektir. **Tasavvuf ıstılâhında**: Esmâ yoluyla sülûku kabûl eden tasavvuf yollarında **şeyh**; dervişi, kırk gün, az yemek, az içmek, az uyumak, kendini ibâdete vermek üzere riyâzete sokar. Buna; "**Erbâine sokmak**", "**Erbaîne girmek**" derler. Bu riyâzetten çıkmaya da; "**Erbaînden çıkmak, çıkarmak**" denir. (T.Dey.) (A.E.)

الأرش **(ERŞ):** Fıkıh terimidir. El ve ayak gibi insanın cüzlerinden, uzuvlarından birini yaralamanın veya sakatlamanın bedeli olup, insan öldürmenin daha aşağısı bir suç için ödenir.

Diğer bir deyimle; bir uzvu yaralayan veya sakatlayan kimseden alınan bedeldir. Ba'zan bir insanı öldürmekten dolayı ödenmesi gereken **bedel** ve **tazmînâta** da, **Erş** denir. Bu anlamdaki **Eşr**'e, **diyet** de denir.

"**Erş**" lafzı, esâsen "**fesâd**" anlamındadır. sonra eşyâdaki noksanlarda kullanılmıştır. Bu nedenle diyete, "**Eşr**" dendiği gibi, ayıbı zâhir olan bir malın bahâsından indirilen ve düşürülen mikdâra da **Erş** adı verilmiştir. **Erş iki çeşittir:**

a) **Erş-i mukadder**: Uzuvlara muhsûs olup, mikdârı şer'an belli bulunan **diyet**tir.

b) **Erş-i gayr-i mukadder**: Uzuvlara âid, mikdârı şer'an belli olmayan ve ehl-i vukûfun (bilirkişinin) takdîr ve ta'yînine bırakılan **diyet**tir ki, buna "**Hükûmet-i adl**" de denir. (Keşşâf) (A.E.)

أسباب العلم **(ESBÂB-I İLİM):** Lügat bakımandan, ilmin sebebleri, demektir. Kelâm ilminde, insanı ilme ulaştıran yollar, bilginin kaynakları anlamındadır.

Teftâzânî, Şerh'ul-Akâid adlı kitâbında bu konuda şöyle diyor: "**İnsanlar için ilmin sebebleri üçtür: Havâss-ı Selîme: Kusursuz duyu organları. Haber-ı Sâdık: Doğru haber ve Akıl'dır.**

Feyz yoluyla kalbe bırakılan İlhâm'a gelince, Hakîkat ehline göre, bir şeyin doğru olduğunun bilinmesine sebeb değildir. Yani şer'î delillerden sayılmaz ve herhangi bir ihtilâfta delîl olarak ileri sürülmez." (Ş.Akâid) (A.E.)

أسباب النزول **(ESBÂB-I NÜZÛL):** Nüzûl sebebleri; âyetin veya âyetlerin nâzil olmasına vesîle olan ve bunların nâzil olmasıyla durumları açıklanan olaylardır. (A.E.)

الأخلاط **(AHLÂT):** **Hılt** kelimesinin çoğuludur. Bir karışımdaki parçalar, karışık şeyler, sınıflar gibi anlamlara gelir.

Tıb ilminde; eski hekimliğin insan bedeninde varsaydığı elemanlara; **Ahlât-ı Erbaa** denir. Bunlar: **Kan, balgam, sevda, safra**'dır. **Ahlât-ı fâside**; dört ahlâttan bazılarında olan bozukluktur.

Ahlât-ı mahmûde; bunların normal oluşudur. (O.T.S.) (A.E.)

اَلإِسْتِئْنَافُ **(İSTİ'NÂF): Üç türlüdür**:

Birincisi: Mutlak olarak hükmün sebebi sorulur ve ardından cevâb verilir.

İkincisi: Bu hükmün özel sebebi sorulur ve cevâbı verilir.

Üçüncüsü: Ya da bunun dışında bir şey sorulur ve cevâbı verilir.

Bir görüşe göre,**İsti'nâf**; mukadder bir soruya verilen cevâbdır.

Diğer bir görüşe göre, **isti'nâf**; sözü, soru etrâfında dolaşan sözden kesmektir.

Yine bir görüşe göre, **İsti'nâf**, yeniden söze başlamaktır. (A.E.)

اَلإِسْتِعْلاَءُ **(İSTİ'LÂ):** Lügatta, yükselme, demektir. **Tecvîd ıstılâhında ise**; isti'lâ harflerini telaffuz ederken dilin, kökü ile birlikte üst damağa yükselmesine denir. Harfleri yedi olup:

خص ضغط قظ lafızlarının içerdiği harflerdir. (O.K.) (A.E.)

اَلإِسْتِفَالَةُ **(İSTİFÂLE):** Lügatta, aşağı olmak, alçalmak, demektir. **Tecvîd ıstılâhında ise**; istifâle harflerini telaffuz ederken dilin yukarı yükselmeyip, ağzın dibinde kalmasına denir. İstifâle harfleri, isti'lâ harflerinin dışında kalan harflerdir. (O.K.) (A.E.)

اَلإِسْتِحْسَانُ **(İSTİHSÂN):** Lügatta; güzel olmak anlamına gelen; "**hüsn**" kökünden gelmekte olan "**istihsân**"; bir şeyi iyi ve güzel görmek, tercîh etmek, demektir.

Fıkıh ıstılâhında; kıyâs gibi benzerlik esâsından hareket ederek değil, kamu yararına ve adâlet esâsına göre, şahsî takdîre dayanarak hüküm vermektir.

Bir fıkıh terimi olarak istihsânı şöyle ta'rîf edebiliriz: "**İstihsân; bir olayın şer'î bir delîl îcâbı olan hükmünden, yine şer'î bir delîl icâbı olan başka bir hükme dönmektir.**"

Kısacası İstihsân; şer'an mu'teber olan tercîhi gerektiren bir sebebe dayanarak bir delîli, buna aykırı düşen başka bir delîlden üstün tutmaktır. (A.E.)

اَلإِسْتِخَارَةُ **(İSTİHÂRE):** Lügatta, hayır dileme, anlamındadır. Herhangi bir işi yapıp yapmamakta tereddüd eden kişi, **istihâre** yaparak bir karar verir. **İstihâre**'nin çok çeşitli şekilleri vardır. **Ehl-i Sünnet**'e göre, istihâre ancak şöyle olur:

Abdest alınıp sağ yana yatılır; görülen rü'yâdan o işin hayır, yâhut şer olduğuna hükmedilerek ona göre hareket edilir. Buna, "**rü'yâ yoluyla istihâre**" denir.

İmâmiyye'ye ve bazı tarîkat ehline göre, İstihâreler şöyle de olur:

Herhangi bir işi yapıp yapmamakta tereddüd eden kişi, Allah'a yönelir, Kur'ân'ı açar, ilk âyetin anlamından o işin hayır, yâhut şer olduğunu, başlaması, yâhut bırakması gerektiğini istidlâl eder. Ona göre Allah'a dayanıp o işe girişir, yâhut da o işten vaz geçer; buna **istihâre** denir.

Üç parça kağıda arapça; "**yap**", üç parçaya da; "**yapma**" yazılır. Seccâdenin altına konup karıştırılır. İki rek'at nâfile namazdan sonra kağıtlar, bakılmadan birer birer alınır. Üçü de, "**yap**" gelirse hayırdır. "**Yapma**" gelirse, şer'dir. İkisi; "**yap**", biri;"**yapma**" gelirse, hayra yakın sayılır. Ona göre hareket edilir. (T Dey.) (A.E.)

اَلإِسْتِطَالَةُ **(İSTİTÂLE):** Lügatta, uzama, demektir. **Tecvîd istilâhında**; istitâle harfi olan ض =dâd harfini telaffuz ederken, dil kenârının üst azı dişlerden, **Lâm**'ın mahrecine kadar uzamasına denir. İstitâle harfi, yalnız, "**dâd**" harfidir. (O.K.) (A.E.)

اَلإِسْتِلاَمُ **(İSTİLÂM):** Selâmlamak, demektir. Fıkıh ıstılâhında, gerek tavâfa başlarken, gerekse tavâf sırasında **Hacer-i Esved** önüne gelindikçe ona yüzünü döndürerek, namaza durur gibi el kaldırıp, **tekbir** ve **tehlîl** ile el, yani avuç içi sürmek, sonra iki avuç içini öpmek, bu mümkün olmadığı takdîrde, uzaktan el sürme ve koyma işâreti yapmaktır. Tavâf namazından sonra da **Hacer-i Esved** istilâm edilir. (A.E.)

أَسْنَادُ الْقِرَاءَاتِ **(ESNÂD'UL-KIRÂÂT):** Lügat

bakımından; **kırâatların senetleri** demektir.

İmâm Suyûtî, İbn'ül- Cezerî'den, kırâatların senetleri yönünden, **altı çeşit** olduğunu nakletmiştir:

1- **Mütevâtir**: Mütevâtir kırâatlar, yalan üzerine ittifâk etmeleri aklen mümkün olmayan bir kalabalığın, diğer bir kalabalıktan rivâyet ettikleri kırâatlardır. Kırâatlar içerisinde en üstün olan budur.

2- **Meşhûr**: Meşhûr kırâatlar, zabt ve adâlet sâhibi kimselerin rivâyet etmesiyle senedi sahîh, arab gramerine ve Osmânî Mushaflara uygun olan kırâatlardır. Bu çeşit kırâatlar; kırâat imâmları katında meşhûr olmuş ve onlar tarafından **yanlış** veya **şâz** sayılmamışlardır. Şu kadar var ki, bu kırâatlar, tevâtür derecesine yükselmemişlerdir. Bu iki çeşit kırâat okunur; onlara inanmak vâcib, onlardan herhangi birisini inkâr etmek câiz değildir.

3- **Âhâd**: Âhâd kırâatlar, senedi sahîh olup, ya Osmânî Mushaf'a veya arab gramerine uymayan veya zikredilen şöhrete ulaşamayan kırâatlardır. Bu kırâatlar okunamaz ve bunlara inanmak da vâcib değildir.

4- **Şâz**: Şâz kırâatlar, senedi sahîh olmayan kırâatlardır.

5- **Mevdû'**: Mevdû' kırâatlar, asılsız olarak, bir kimseye nisbet edilen kırâatlardır.

6- **Müdrec**: Müdrec kırâatlar, şekli bıkımından hadîsin çeşitlerinden **el-müdrec**'e benzer.

Bu müdrec kırâatlarda, tefsîr bakımından ziyâde yapılmıştır. (A.E.)

اَلأَسْمَاءُ الْحُسْنَى **(ESMÂ-İ HÜSNÂ):** Lügat bakımından; en güzel isimler, demektir. Terim olarak, Allah Teâlâ hakkında, sıfat sıygasıyla vârid olan; **Hayy**, **Alîm**, **Razzâk..** gibi kelimelere verilen özel addır.

Kur'ân-ı Kerîm, Allah Teâlâ'yı çeşitli adlarla anar. Hz. Muhammed (s.a.v.) de, Allah'ın bazı adlarından söz etmiştir.

Buhârî ve Müslim'in Sâhîh'lerinde Ebû Hüreyre'den nakledilen hadîste zikredildiği gibi, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"**Allah'ın doksan dokuz** (sıfattan) **ismi vardır. Yüzden bir eksiktir. Kim onları sayarsa cennete girer. O, tektir, teki sever.**" Bunu, Tirmizî de rivâyet etmiş ve "O, tektir, teki sever." kavlinden sonra, Allah'ın 99 ismini " **Esmâ-i Hüsnâ**"yı nakletmiştir. (Bk. İbn-i Kesîr, c.6.-s.133)

"**Allah**" O'nun özel adı olup, diğer bütün adları kendinde toplamıştır.

Bazı İslâm bilginleri, Allah için kullanılacak adların mutlaka Kur'ân'da veya hadîslerde anılmış olması gerektiğini savunmuşlardır. **Kimisi de**; Allah'ın yüceliğine ve niteliklerine yaraşır bir anlam içermesi şartıyla her adın kullanılabileceğini öne sürmüşlerdir.

Mutasavvıflara göre; adların kaynağı sıfatlardır. Allah'ın zâtı, sıfatlarıyla, sıfatları da adlarıyla açığa çıkar. Adlar sıfatların, sıfatlar da zâtın dışavurma biçimidir. Bu yoruma göre evren, Allah'ın adlarının tecellîsinden başka bir şey değildir. Bu nedenle Allah 'ın adlarının ve bu adları anmanın (zikretmenin) tasavvufta özel bir önemi vardır. Tarîkatların çoğu, Allah'ın adlarını anmayı, Allah'a ulaşmanın başlıca yolu saymıştır. (Ana B.) (A.E.)

اَلاِسْتِصْلاَحُ **(İSTISLÂH):** Lügatta, **barışmak, sulh** olmak anlamındadır **Fıkıh istılâhında**; Masâlih-i mürsele delîlini benimseyip kullanmaktır.

Mesâlih-i Mürsele: Hakkında müsbet veya menfî bir nass bulunmayan; maslahatlar, kamu yararları veya kişisel çıkarlar doğrultusunda hüküm vermektir.

Mesâlih-i Mürsele veya **İstıslâh**, İslâm'ın amaçlarına uygun olan, hakkında mu'teber veya ilgâ edilmiş özel bir delîl bulunmayan maslahatlardır. Eğer maslahatları gösteren bir delîl bulunursa, bu gibi maslahatlar kıyâs'ın kapsamına girer; ilgâ edildiklerine dâir bir tanık bulunursa, onlar da bâtıl olup kabûl edilmeleri İslâm'ın amaçlarına aykırı düşer.

Maslahat ise; iyilik yolu, yarar, menfaat, iş gibi anlamlara gelir. Çoğulu: **Mesâlih**'dir. (F.Usûlü) (A.E.)

اَلاِيْسَارُ **(ÎSÂR):** Kısmet ve kur'a usûlüdür ki, Câhiliyyet arabları yolculuk veya savaşta genel bir işe başlayacak olsalar, **Ezlâm**

adıyla bilinen kur'a ve kısmet oklarının birine (**Emr**) ve diğerine (**Nehy**) yazıp bir zarf içine koyarlar ve ellerini sokup rasgele birini çıkarırlardı. Çıkan **Emr** ise yaparlar, **Nehy** ise ondan vazgeçerlerdi. Bu işe bakma hakkı, **Benî Cumh**'a verilmişti. (İ.M.T.) (A.E.)

الإستعاذة **(İSTİÂZE):** Lügatta, sığınma, anlamına gelir. **İstiâze**, kovulmuş şeytândan Allah'a sığınmaktır. Yüce Allah, **Nahl** sûresinin, 98. âyetinde **İstiâze**'yi emrediyor. Rivâyete göre, Resûlulah (s.a.v.): "**Eûzü billâhi min'eş-Şeytân' ir-Racîm**" Yani "Kovulmuş olan Şeytân'dan Allah'a sığınırım." lafzıyla istiâze ederdi. (O.K.) (A.E.)

الإستمناء **(İSTİMNÂ)** *masturbation:* El ile menî getirmek, azildeki şartlarla câizdir. (Bk. Azl maddesi) Zevk için olursa harâmdır. Sükûnet bulmak için câiz, zinâ tehlikesi olursa vâcib olur. Zinâya zorlayan bir sebeb olmadıkça elle menî getirmek= **istimnâ** harâmdır. (A.E.)

الإستصحاب **(İSTİSHÂB):** Lügatta, birlikte bulunma, sâhib çıkma, arkadaş olma anlamlarındadır. **Fıkıh ıstılâhında**; Mâzîde sâbit bir hükmün, bunu değiştiren bir delîl bulununcaya kadar devâm etmesidir.

Diğer bir deyimle; **istishâb**; mâzîde sâbit olan bir şeyin- değiştiği bilinmedikçe- hâlen de sâbit, bâkî olduğuna kâil olmaktan ibârettir. Meselâ: On yıl önce hayâtta olduğunu bildiğimiz bir kimsenin ölümü hakkında bir bilgi bulunmayınca, bugün de hayatta olduğuna kâil olunur ki, bu istishâb meselesidir. (F. Usûlü-I.F.K.) (A.E.)

الإشكال **(İŞKÂL)** *Müşkil:* Bir lafzın kendisinden ne kasdedildiği, düşünmeden bilinemiyecek derecede ma'nâca kapalı olmasıdır. Bu kapalılık, ya ma'nâsındaki incelikten, derinlikten veya kendisindeki bir **istiâre-i bedîiye**'den ileri gelir. Böyle lafızlara, "**Müşkil**" denir.

Bir başka ifâdeyle **İşkâl**; bilinen bir lafzı kapalı kılma, bir lafzın ma'nâsının, anlaşılamayacak derecede kapalı olmasıdır. (A.E.)

Meselâ; gusülde temizlenmemiz emredilmiştir. Bu temizlenme ağızın içine de şâmil midir? Düşünme sonucu anlaşılıyor ki bunda **işkâl** vardır. (A.E.)

الأشعرية **(EŞ'ARİYYE):** Ehl-i Sünnet'in büyük akâid mezheblerinden biridir. **Ebu'l-Hasan el Eş'arî**'ye mensûb olanlar, demektir.

Eş'arî, Akâid meselelerinde **Mu'tezile**'den ayrılarak **Selef**'e yaklaşmış, fakat bu sâhada "kelâm" metodunu benimsemiştir. Mu'tezileyi başarılı bir şekilde eleştirerek Ehl-i Sünnet ilm-i kelâmının kurucularından olmuştur (M.Ak.) (A.E.)

الأشرفية **(EŞREFİYYE):** İslâm dünyâsında basılan altın sikkelerin ortak adıdır. 3,5 gram ağırlığındadır.

Mısır'da, Çerkez Memlûklarından **Sultan Barsbay** tahta çıkınca, **Melik el-Eşref** unvânını almış ve "**Eşrefî Altını**" diye anılan altınları bastırmıştır. Daha sonra Mısır tahtına çıkan bazı sultanlar da bu adla sikke bastırmışlardır.

Yavuz Sultân Selîm Hân, Mısır'ı fethedince (1517) orada, adına, "**Sultân**" unvânını taşıyan altın sikke kestirmiş ve İstanbul'a dönüşünde de beraberinde çok miktarda getirmiştir. Bundan sonra, Osmanlı altınları; **Eşrefî** veya "**Şerifî**"adıyla anılmaya başlamıştır. (A.E.)

الأشناق **(EŞNÂK):** borçları ve nakdî cezâları takdîr ve ta'dîl konularına bakmak için kurulmuş bu me'mûriyyet, İslâm'dan önce **Benî temiy**'ye tahsîs olunmuştur (İ.M.T.) (A.E.)

إصابة العين **(İSÂBET'UL-AYN)** *Nazar:* Göz değmesi, nazar değmesi, demektir. Göz deymesi, nefsî ve rûhî olan te'sîrler gibidir. Göz değmesi, bir kimsenin gözüyle her hangi bir insanı veyâhut bir durumu gördüğünde son derece beğenip, son derece güzel bularak o nesneye bakbasının bir sonucu olarak, o nesne ve o varlıklara bu şekilde bakan kimsenin nefsinin, yani rûhunun te'sîr etmiş olmasından ibârettir. İstidât sâhibi olan kimsenin gözüyle, bu sûretle son derece güzel bularak, imrenerek bakmasından kıskançlık doğar. Bu kıskançlık o güzelliği o

varlıktan çekip almak istemek olduğundan bu, o varlığın hal ve durumunun bozulmasına te'sîr eder. Böylece göz değmesi tabiî ve yaradılıştan gelme bir özelliktir.

Bundan dolayı bilginler; **sihir** ve **kerâmet** ile adam öldüren kimse öldürülür ise de, gözünün değmesiyle bir kimsenin ölümüne sebeb olan kişi öldürülmez, derler. Bunun sebebi, göz değmesi hâlinin, göz sâhibinin ihtiyâr ve arzusuna bağlı olmadan, bu özelliğin yaradılıştan gelme bir hâl olup, değmenin zorla ondan sâdır olmasıdır. (Mukaddime) (A.E.)

أُصُولُ التَّعْبِيَة **(USÛL-İ TA'BİYE):** Savaşta saf teşkîlatından ibârettir. Arablar, Câhiliyye devrinde savaşta hiç bir düzene uymazlardı. Savaşta (**Kerr-u ferr**=hücûm ve firâr) ile ta'rîf edilen usûlde hareket ederlerdi. Bilâhare İslâmiyet gelince, âyet ve hadîsler ile, savaşın düzenli saf şeklinde yapılmasını emretmiştir. (İ.M.T.) (A.E.)

أَصْحَابُ الظَّوَاهِر **(ASHÂB-I ZEVÂHİR):** nasların zâhirlerine uyup, Akâidden başka Fıkıhta bile akla, te'vîle ve kıyâsa itibâr etmeyi doğru bulmayan âlimlerdir Bunlar, **Dâvûd-i Zâhirî**'ye nispet olunurlar. (M.Ak) (A.E.)

الإِصْطِلَاحُ **(ISTILÂH):** Lügatta, ittifâk anlamındadır. **İlim dilinde**; Belli bir topluluğun, bir meslek erbâbının, bir lafzı, lügavî anlamından çıkararak başka bir anlamda oy birliği ile kullanmalarıdır. (A.E.)

أَصْحَابُ الْكَهْف **(ASHÂB-I KEHF):** Bir mağarada yıllarca uyuduktan sonra tekrar uyandıkları, Kur'ân-ı Kerîm'de haber verilen arkadaş grubudur.

Putperest bir hükümdârın cezâlandırmasından korkup kaçarak bir mağaraya saklanan ve orada Allah tarafından yıllarca uyutulduktan sonra uyandırılan ilk hıristiyanlardan küçük bir gruptur. (İ.Ans. T.D.V.) (A.E.)

أَصْحَابُ الأَحْرُف **(ASHÂB-I AHRUF):** Hadîslerin, Hz. Peygamber'den duyulduğu lafızlarla rivâyet edilmesini zarûrî gören muhaddisler için kullanılan bir terimdir. (İ.Ans. T.D.V.) (A.E.)

أَصْحَابُ الأَيْكَة **(ASHÂB-I EYKE):** Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. **Şuayb**'ın peygamber olarak gönderildiği bildirilen ve **Ashâb-ı Medyen** olarak da anılan kavimdir. (İ.Ans. T.D.V.) (A.E.)

أَصْحَابُ الرَّس **(ASHÂB-I RESS):** Kur'ân-ı Kerîm'de, helâk edildikleri bildirilen eski bir kavimdir. (İ. Ans. T.D.V.) (A.E.)

أَصْحَابُ التَّخْرِيج **(ASHÂB-I TAHRÎC):** Mezheb imâmlarının metod ve görüşlerine bağlı kalarak yeni olaylara çözüm getiren fıkıh âlimleridir. (İ.Ans. T.D.V.) (A.E.)

أَصْحَابُ التَّمْيِيز **(ASHÂB-I TEMYÎZ):** Bağlı bulundukları mezhebdeki farklı görüşler arasında tercîh yapamamakla birlikte bu görüşlerden kuvvetli ve zayıf olanları ayırt edebilecek durumda bulunan fıkıh âlimleridir. (İ.Ans. T.D.V.) (A.E.)

أَصْحَابُ التَّرْجِيح **(ASHÂB-I TERCÎH):** Mezheb imâm ve müctehidlerinin ortaya koydukları görüşlerin dayandığı delilleri değerlendirerek aynı konudaki farklı görüşler arasında tercîh yapabilme gücüne sâhib fıkıh âlimleridir. (İ.Ans. T.D.V.) (A.E.)

أَصْحَابُ الأُخْدُود **(ASHÂB-I UHDÛD):** İslâmiyet'ten önceki bir devirde mü'minleri dinlerinden döndürmek için ateş dolu hendeklerde yakarak işkence eden kimseler hakkında, Kur'ân-ı Kerîm'de kullanılan bir ta'bîrdir.

أَصْحَابُ الأُلُوف **(ASHÂB-I ÜLÛF):** 2000'den fazla hadîs rivâyet eden sahâbîler için kullanılan terimdir. (İ.Ans. T.D.V.) (A.E.)

أَصْحَابُ الْوُجُوه **(ASHÂB-I VUCÛH):** Şâfiîler'in müctehidlerle ilgili sınıflandırmalarına göre, mezheb imâmının usûl ve kâidelerine bağlı kalarak ictihadda bulunan fıkıh âlimleridir. (İ. Ans. T.D.V.)

الأَصْغَر **(ASGAR):** Kıyâsta, kapsamı daha küçük olan ve sonucun öznesini oluşturan küçük terimi ifâde etmek üzere klasik mantıkta kullanılan bir ıstılahtır. (İ. Ans. T.D.V.) (A.E.)

اَلأَصْلَحُ **(ASLAH):** Lügatta, en uygun, en yarayışlı anlamındadır. **Kelam terimi olarak anlamı**: Kullara âit bir fiili yaratırken veya dîne dâir bir hüküm emrederken, Allah Teâlâ'yı, kendisine veya mahlûkata râci bir maslahatın, bir menfaatın, bu fiile veya emre icbâr ve ilzâm etmesidir (M.Ak.) (A.E.)

Mu'tezileye göre; kul için aslah, yani en uygun veya en yararlı alanı yapmak Allah'a vâcibdir.

Ehl-i sünnet ise; bu, Allah'a vâcib değildir. Kul için aslah olan bir şeyi Allah terkedebilir, demişlerdir. (İsl.İ.ve .Fel.) (A.E.)

اَلإِصْمَاتُ **(ISMÂT):** Lügatta, menetme anlamına gelir. **Tecvîd ilminde ise**; **Ismât** harflerinin telaffuzundaki zorluk nedeniyle, dört, beş altı harfli kelimelerde bu harflerin yanyana gelmelerine engel olunmuştur. Bundan dolayı, aslı arabça olan çok harfli kelimelerde, yalnız Ismât harflerinden meydana gelmiş olanlarına rastlanmaz. (O.K.) (A.E.)

اَلإِضْطِرَارُ **(IZTIRÂR):** Lügatta; mecbûr olma, anlamındadır. **Kelâm ıstılâhında**; dilediğini yapma, dilemediğini yapmama kudretine sâhip olmayıştır. Yapması da yapmaması da kendi isteğine bağlı olmamaktır. **İrâde** ve **ihtiyâr**'ın zıddıdır. (M.Ak.) (A.E.)

اَلإِطْبَاقُ **(Itbâk**: Lügatta, yapışmak, uyuşmak, ulaşmak anlamlarına gelir. **Tecvhîd ıstılâhında**; dil kökünün ve ortasının, yukarı damağa yükselmesiyle birlikte, damağın dil ortası üzerine intibâk etmesidir. (O.K.) (A.E.)

اَلأَظْهَرُ **(AZHAR):** En açık, en sahîh olan.

اَلأَعْجَمُ **(A'CEM)** *Acem:* Arab olmayan insan sınıfına denir. Türk, Hind, İranlı, Rûm v.b. gibi.

Arablar, arab olmayanlara, özellikle İranlılar'a **acem** derler.

Kökünde; "**Kapalılık, mübhemlik, anlaşılmazlık**", anlamı bulunan "**a'cem**" kelimesi; "**fasîh konuşamayan, maksat ve merâmını ifâdede güçlük çeken; arab olmayan kimse**" gibi anlamlara gelmekte olup bu son ma'nâda "**acem**" ile eş anlamlıdır.

Ayrıca dilsize, saçılıp dağılmamış halde bulunan ve bu sebeble ses ve görültüsü duyulmayan deniz dalgasına da "**a'cem**" denir.

"**A'cemî**" de a'cem'in nisbet hâli olup kendi kendine nisbeti bakımından mübâlağa ifâde eder.

Ayrıca açık ve anlaşılır olmayan kitâb, yazı ve dil için de kullanılan **a'cemî** kelimesi, Kur'ân-ı Kerîm'de "**Arapça bilmeyen, yabancı ; arapçadan başka dil**" gibi anlamlarda geçmektedir. (İ.Ans. T.D.V.) (A.E.)

اَلأَعْرَابُ **(A'RÂB):** Aslında "**arab**" kelimesinin çoğuludur. Türk, Rûm, Hind v.s. gibi yabancılarla ilgisi olmayan arab ırkına mensûb kimseler demektir. Çoğul hâlindeki bu kelime sonraları "**Bedevî**" yani çölde yaşayan arab anlamında "**A'râbî**" şeklinde kullanılmaya başlanmıştır. (Kâmûs) (A.E.)

اَلإِعْرَابُ **(İ'RÂB):** Arabçada, âmilin icâbına göre, cümledeki mu'reb kelimelerin sonlarının değişmesine denir.

Eğer i'râb lafızda görünürse ona, **lafzî i'râb**, adı verilir. Eğer lafızda görülmeyip lafzın sonunda takdîr edilirse, ona, **takdîrî i'râb** adı verilir. Eğer, hem lafızda görülmez ve hem de lafzın sonunda takdîr edilmezse, buna da, **mahallî i'râb** denir. (Avâmil) (A.E.)

اَلأَعِنَّةُ **(A'NE):** Atların dizginleri, demektir ki, Câhiliyet devrinde bu görevi alan kişi, Kureyş'in atlarına nezâret eder ve savaş sırasında idârelerine bakardı. (İ.M.T.) (A.E.)

اَلأَفْعَالُ الشَّرْعِيَّةُ **(EF'ÂL-İ ŞER'İYYE):** Varlıkları birer şer'î hükme bağlı bulunan ve şer'î şartlar dâiresinde birer şer'î fiil olan şeylerdir. Misâl: **Namaz, Oruç, Bey', İcâre, Hibe** fiileri gibi. (İ.F.K.) (A.E.)

اَلأَفْعَالُ الحسيَّةُ **(EF'ÂL-İ HİSSİYYE):** Varlıkları için yalnız his ve müşâhede yeterli olan fiillerdir. Hırsızlık etme, öldürme, zinâ etme gibi ki, bunların tahakkuku için

şerîattan bir takım kâideler alınmasına ihtiyâc yoktur (İ.F.K.) (A.E.)

الأعمال **(A'MÂL):** Amel kelimesinin çoğuludur. **Fıkıh terimi olarak**; iki veya daha çok kimsenin belli bir işi yapmak üzere kurdukları iş gücü ortaklığı anlamında kullanılır. Bu ortaklık türü ayrıca: **Tekabbül, Muhterife, Sanâi'** ve **Ebdân** adlarıyla da anılır. (İ.Ans. T.D.V.) (A.E.)

افعال المكلفين **(EF'ÂL-İ MÜKELLEFÎN):** Mükellef insanların yaptıkları işlerdir ki: **Farz, vâcib, Sünnet, Müstehab, Helâl, Mubâh, Mekrûh, Harâm, Sahîh, Fâsid, Bâtıl** gibi kısımlara ayrılır. (B.İ.İl.) (A.E.)

الآفاقي **(ÂFÂKÎ):** İslâm düşüncesi ve fıkıh alanlarında farklı anlamlarda kullanılan bir terimdir

Afâkî; Türk-İslâm düşüncesi târihinde objektif=nesnel karşılığında kullanılan; kelâm, felsefe ve psikoloji terimidir.

Fıkıhta; Mekke'nin çevresindeki **Mîkât** sınırları dışında oturan kimseler anlamında kullanılır. Bunlar, Mekke'ye giderken **Mîkât** sınırını ihrâmsız geçemezler. (İ.Ans.T.D.V.) (A.E.)

الأفلاكية **(EFLÂKİYYE):** Allâh'ı inkâr edip, kâinâtın yaratılış ve idâre edilişini, kadîm kabûl ettikleri yedi yıldıza bağlayanlardır. Bu yedi felek: **Zühâl, Müşteri, Merih, Zühre, Utarid, Güneş, Ay**'dır. (E.Ak.) (A.E.)

الإقالة **(İKÂLE):** Lügatta, ref' ve ıskât anlamındadır. **Fıkıh ıstılâhında**; özel bir akiddir ki; "**ikâle ettim, kabûl eyledim**" gibi îcâb ve kabûl ile yapılır. Bununla satış ve icâre gibi her hangi bir akid bozulur. (I.F.K.) (A.E.)

Mecelle'nin 190. maddesinde: "**Akd yapan kişiler, akd'den sonra rızâlarıyla satışı ikâle edebilir** (yani satışı kaldırabilirler, bozabilirler)" ve 191. Maddede: "**Satış gibi**, (ikâle) **dahî îcâb ve kabûl ile olur.**" denmektedir. (A.E.)

الأقانيم **(EKÂNÎM):** Asıl ve esas anlamına gelen "**Uknûm**" kelimesinin çoğuludur. Hıristiyanlıkta Allah kavramının oluştuğu üç sıfat: **Allah** (=baba) Zât, **Îsâ** (=oğul) İlim, **Meryem**(=zevce) Hayât'tır. Zamanımızdaki yaygın inanca göre; üçüncü uknûm: **Rûh'ul-Kudüs**'tür.

Buna; "**Ekânîm-ı Selâse**" veya "**Teslîs**" inancı da denir. (M.Ak.) (A.E.)

الإقرار **(İKRÂR):** İnancını söylemek, inanmak, anlamlarına gelir. **İnkâr**'ın zıddıdır.

Tasavvufta; erenler yoluna girmeye"**ikrâr vermek**" denir. "**İkrârım hakkı için**" sözü, hâl ehlince en büyük yemîndir. (T.Dey.) (A.E.)

الإلزام **(İLZÂM):** Hâkimin bir husûsa hükm etmesidir **Müddeâ-aleyh**'in ikrârı üzerine, aleyhine verilen hükme, "**İlzâm**" denmesi İslâm fıkhında yaygındır ki, bununla **müddeâaleyh, mahkûmun aleyh** olmuş olur. (I.F.K.) (A.E.)

ألفاظ الفتوى **(ELFÂZ'UL-FETVÂ)** *Fetvâ lafızları:* Mu'teber fıkıh kitablarından anlaşıldığına göre, Fukahâ tarafından fetvâ verme alâmeti olarak, aşağıda zikrettiğimiz lafızlar kullanılar:

Ve bihî yüftâ: Bununla fetvâ verilir.

Ve aleyh'il-fetvâ: Fetvâ bunun üzerinedir.

Ve bihî ne'huzü: Fetvâ olarak bunu alırız.

Ve aleyhi'l-i'timâdü: Fetvâca i'timâd bunun üzerinedir.

Ve aleyhi amel'ül-yevm: Bugün amel bunun üzerinedir.

Ve aleyhi amel'ül-Ümmeti: Ümmetin ameli bunun üzerinedir.

Ve hüve's-sahîhu: Sahîh olan budur.

Ve huve'l-esahhu: Esah olan budur.

Azharu: En zâhir rivâyet budur.

Eşbehu: En uygun, yakın rivâyet.

Evcehü: İtibâra en uygun olan.

Muhtâr: Tercîh edilir.

Ve bihî cera'l-orfü: Örf bununla cârîdir.

Hüve'l-müteâref: Bilinen ve meşhûr

olan budur.

Ve bihî ehaze ulemâünâ: Âlimlerimiz bunu almıştır

Fetvâ verme lafızlarının alâmetinin bazısı diğerlerinden daha kuvvetli olduğundan; bir mes'elede daha kuvvetli alâmetle ünvânlanan sözün, diğer sözlere üstün tutulması gerekir.

Meselâ: Kendisi ile fetvâ verilen; **sahîh, esah, eşbeh, evceh, ahvat, azhar, muhtâr** ve benzeri lafızlardan; "**Ve bihî yüftâ**" lafzı, "**Ve aleyh'il-fetvâ**" dan; "**esah**" lafzı, "**sahîh**" den; "**ahvat**" deyimi "**ihtiyât**" gibi kelimelerden ve benzerleri de sırasıyla birbirlerinden daha sağlam ve kuvvetli olurlar. (A.E.)

الإمام **(İMÂM):** Lügatta; önder, başkan, gibi anlamlara gelen bu kelimenin, islâmî ilimlerde pek çok anlamları vardır:

İlm-i Kelâm ve Fıkh terimi olarak, en genel anlamda **İmâm**: En büyük dîn ve devlet başkanı olup dînî hükümleri uygulayan, **Resûlullah** (s.a.v.)'in **Halîfesine** denir İlk Halîfeler; dîn ve devlet başkanlığı, câmide imâm-hatîblik, orduya komutanlık ve mahkemede hâkimlik gibi görevler yaparlardı. sonradan bu görevlerin bir kısmı ayrı ayrı şahıslara verilmiştir.

İmâm'ın daha başka anlamları da vardır. Meselâ; bir mezhebde, kendisine uyulan kimseye de İmâm denir. **İmâm A'zam** ve **İmâm Muhammed** gibi.

Bir ilim veya fende sözü senet tutulacak kimseye de **İmâm**, denir: **İmâm Gazâlî** ve **İmâm Buhârî** gibi.

Bu terim, kurrâ ve müfessirler için de kullanılır. Hattâ sahâbe'nin, Hz. Osmân'ın emri ile istinsâh edip, çoğalttıkları **ilk yedi Mushaf'n her birine de İmâm** adı verilmiştir

Fıkıhta İmâm: İctihâdı ile amel edilen, büyük müctehid zâttır.

İmâm ta'bîri, mutlak olarak söylenince; fıkıhta **Ebû Hanîfe**, tefsîrde ve kelâmda **Fahruddîn Râzî**, nahivde **Sîbeveyh** kasdedilir.

Bunlardan başka:

Dört imâm (=eimme-i erbaa) denince: **Ebû Hanîfe, Şâfiî, Mâlik** ve **Ahmed İbn Hanbel**, kasdedilir.

Üç imâm (=eimme-i selâse) denince: **Ebû Hanîfe**, **Ebû Yûsuf** ve **Muhammed İbn Hasan**, kasdedilir. **Hasan,** mutlak olarak söylenince: Fıkıhta **Hasan İbn Ziyâd,** tefsîrde ise **Hasan Basrî** kasdedilir. **Usûlde üç imâm**: **Ebû Zeyd Debbûsî, Fahr'ul-İslâm Pezdevî, Şems'ül-Eimme Serahsî**'dir.

İmâmeyn: **Ebû Yûsuf** ile **İmâm Muhammed**'dir. Bu iki zâta "**Sâhibeyn**" de denir.

Ebû Hanîfe ile İmâm Muhammed'e "**Tarafeyn**" denir.

Şeyhayn: Fıkıhta **Ebû Hanîfe** ile **Ebû Yûsuf,** usûlde **Pezdevî** ile **Serahsî**, hadîste **Buhârî** ile **Müslîm**, tarîhte Hz. **Ebû Bekir** ile **Hz. Ömer**'dir.

İmâm'ul-Harameyn: **Şâfiî, Ebu'l-Meâli Abdulmelik** ile hanefîlerden **Ebu'l-Muzaffer Yûsuf ibn İbrâhîm el-Cürcânî**'dir. (A.E.)

الأمد **(EMED): Emed** ile **ebed**, birbirine yakın lafızlardır. Fakat "**Ebed**", belirli bir sınırı bulunmayan ve sınırlanmayan zaman süresinden ibârettir.

"**Emed**" ise, belirli bir sınırı bulunan süreden ibârettir. Mutlak olabileceği gibi, münhasır da olabilir.

Zaman ile **emed** arasında fark vardır: **Emed**: son bakımından söylenir; **Zaman** ise geneldir; hem başlangıç, hem de son bakımından söylenir (Müfredât) (A.E.)

الأمير **(EMÎR):** Bir kavmin, bir yerin reîsi, başkanı anlamında kullanılmış bir deyimdir.

Kâmûs'da deniliyor ki: Emîr; Kebîr vezninde, bir kavme emir veren ve hükmü geçen kişiye denir ki ıstılâhımızda **Bey** tâbir olunur.

Emîr, eski İslâm devletlerinde kumandan yerine de kullanılmıştır. **Emîr'ul- Ceyş**= Ordu komutanı, o kabildendir.

Daha sonraları; **Emîr-i Mekke, Emîr-i Âhur, Emîr'ul-Hacc, Emîr'ul-Umerâ** gibi tabirler de kullanılmıştır. (A.E.)

أَمِيرُ الْحَجِّ **(EMÎR'UL-HACC)** *Hacc Emîri, Mevsim Emîri:* Hacc için Mekke'ye giden kâfilelerin reîsi hakkında kullanılan bir deyimdir.

İslâmiyette bu işe ilk memûr edilen Hz. **Ebû Bekir**'dir. **Emîr'ul-Hacc** olanların; kervanları hacca güvenlik altında getirip götürmelerinden ve; hac süresince, **Mekke**'de düzeni sağlamaktan başka, **Mekke**'de, **Arafat**'ta ve diğer mübârek makâmlarda yapılacak **Menâsiki**=hacc ibâdetlerini yönetmek gibi görevleri de vardır.

Osmanlı hilâfetinde bu memuriyet sonraları **Sürre Emînliğine** çevrilmiştir. (A.E.)

أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ **(EMÎR'UL- MÜ'MİNÎN):** Mü'minlerin emîri, başkanı, beyi, müslümanların hükümdârı anlamlarına gelen bu deyim, aynı zamanda Peygamber'imizin (s.a.v.) halîfesi demektir.

İslâmiyette bu ünvân ilk kez, Hz. **Ömer**'e verilmiştir. Sonraları, **Emevî, Abbâsî, Fâtımî** ve **Osmanlı halîfeleri** de bu deyimi kullanmışlardır. (A.E.)

الأَمْوَالُ الْبَاطِنَةُ وَالظَّاهِرَةُ **(EMVÂL-I BÂTINE VE ZÂHİRE):** Nakit paralar, evlerde, mağazalarda bulunan ticâret malları **Emvâl-i Bâtına**'dır.

Sâime denilen davarlar, sığırlar ve develer ve bir kısım arâzî ürünleri ve madenler, gümrüklerden geçen ticâret malları da **Emvâl-i Zâhire**'dendir.

Bunların hepsi belli nisbetlerde zekâta tabidirler. (A.E.)

الإِلَهُ **(İLÂH)** *Tanrı, ma'bûd:* Aslında hak olsun olmasın her türlü ma'bûd için kullanılır. Çoğulu: Âlihe'dir. **Allah** lafzı ise sâdece hak olan ma'bûd için kullanılır ve kendi lafzından çoğulu yoktur. (A.E.)

الأَمَانُ **(EMÂN):** Güvenlik, korkusuzluk, rahatlık, endîşeden berî olmak anlamlarına gelir. Karşıtı: **Korku=havf**'dır. **Emen, emene, imn** kelimeleri de **emân** ile eşanlamlıdır. Korkusu ve endîşesi olmayan, hayâtı korunmuş kimseye "**emîn**" "**âmin**" denilir.

Fıkıhta, savaşla ilgili bir terim olarak **emân**: Güvenliğe kavuşması hakkında düşmana verilen söz veya yapılan işâretten ibârettir. "**İsti'mân**" da, emân istemek ve emâna nâil olmak demektir. Emânın bir çok çeşitleri vardır.

Meselâ:

Emân-ı sarîh: Bir kimseye karşı: **Sana emân verdim, siz emînsiniz, size bir zarar yoktur** gibi bir tabir ile verilen emândır.

Emân bi'l-kitâbe: Savaşçılara emannâme göndermek sûretiyle verilen emândır Şu kadar var ki, bu emannâmeyi gönderen zâtın; emîn, müslüman ve diğer şartları hâiz bir kimse olduğu bilinmelidir. Bu açık delîl ile bilinmedikçe emân gerçekleşmez.

Kendisine emân verilen kimseye ise; "**Müste'men**" denir.

الأُمِّي **(ÜMMÎ):** Yazamayan ve bir kitâbı okuyamıyan kişiye denir Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurulmuştur: "**Ümmîler arasında, onlara âyetlerini okuyan, onları temizleyen ve onlara Kitâb'ı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen O'dur.**" (Cum'a: 2) Burada **ümmî**, okuma-yazma bilmeyen anlamında kullanılmıştır.

Kutrub demiştir ki: "**Ümmiyyet**", gaflet ve cehâlettir. **Ümmî** ise, bilgisi az olan, demektir. Nitekim Yüce Allah'ın şu sözünde olduğu gibi: "**Onlardan bir kısmı ümmîdirler. Kitâb'ı bilmezler. Bütün bildikleri bir takım kuruntulardır** (Veya kendilerine okunanlardır)." (Bakara: 78)

Ferrâ: Bunlar, kitâb sâhibi olmayan arablardır, demiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, "**ümmî**" diye adlandırılması, hiçbir kitâbı okuyup yazmamasından dolayıdır, denmiştir. Bu ise, Peygamber (s.a.v.) için bir eksiklik değil, bilakis bir fazîlettir. Çünkü o, hıfzı ile ve kendisine Allah'ın kefîl olduğuna güvenmesiyle bundan müstagnîdir. Onun ümmî olması, gerçek peygamber olduğuna delîldir. Çünkü o, bu durumda, öğrendiğini kitâbdan ve insanlardan değil, ancak Allah'tan öğrenip haber vermiş olabilir. (Müfredât) (A.E.)

الإنَابَةُ **(İNÂBE):** Günâhlardan tövbe ederek, Allah'a yönelmek anlamına gelir.

Tarîkata giren, evvelce yapmış olduğu bütün günâhlara tövbe eder. Bu bakımdan bir şeyhe dervîş olmaya, bir tarîkata girmeye de "**inâbe**" derler. (T.Dey.)

Ebû Dakkâk demiş ki: Tövbe üç kısımdır. Birincisi: **Tövbe**'dir. İkincisi: **İnâbe**'dir. Üçüncüsü: **Evbe**'dir. Buna göre; cezâ ve azâb korkusu ile tövbe eden kimse **Tövbe** sâhibidir. Sevâb tamâh eden **İnâbe** sâhibidir. Cezâ korkusu veya sevâb arzusu olmaksızın sırf Allah'ın emrini gözeten kimse de **Evbe** sâhibidir." (Keşşâf) (A.E.)

الإنْفِتَاحُ **(İNFİTÂH):** Lügatta; açılma, ayrılma anlamlarına gelir **Tecvid ıstılâhında;** kendisinde infitâh sıfatı bulunan harfler telaffuz edilirken, dil ile yukarı damak arasının ayrılmasına denir.

Itbâk sıfatının zıddı olan bu sıfatın harfleri de, ıtbâk harflerinin dışında kalan 24 harftir. (O.K.) (A.E.)

الإنْحِرَافُ **(İNHİRÂF):** Lügatta, meyletme ve bir yöne doğru eğilme, anlamındadır. **Tecvîd ıstılâhında ise**; kendisinde inhirâf sıfatı bulunan "Lâm" ve "râ" harflerini telaffuz ederken dilin yukarıya veya geriye meyletmesine denir. (O.K.) (A.E.)

انْعِكَاسُ الأدِلَّةِ **(İN'İKÂS-I EDİLLE):** Lügat bakımından; delillerin yansıması, ters dönmesi, alt üst olması gibi anlamlara gelir.

Kelâm terimi olarak: Delîlin ibtâli ile, medlûl'ün de ibtâl edilmesidir. Delîl bâtıl, yani tutarsız veya çürük olursa, o delîlin gerektirdiği medlûl de bâtıl olur, nazariyesidir.

"İn'ikâs-ı Edille" nazariyesi, Mütekaddimîn diye anılan Kelâm âlimlerinin kabul ettiği en önemli esaslardan biri idi. İmâm Gazâlî ise, bu fikrin aksini iddiâ edip: Delîlin bâtıl olmasından, medlûl'ün de bâtıl olması gerekmez, diyerek, "**İn'ikâs-ı edille**" nazariyyesini reddetmiş ve böylece Müteahhirîn kelâm mesleğinin esaslarından birini kurmuştur. (İsl.İ.ve Fel.) (A.E.)

الأهْلُ **(EHL):** Sâhib, mâlik, bir yerde oturan, oranın halkı, karı kocadan her biri, becerikli, gibi anlamlara gelir. **Ehl-i Hibre**: Bilirkişi, **Ehl-i sûk**: Çarşı halkı, esnâf, **Ehl–i Vukûf**: Bilirkişi, **Ehl-i Rûm**: Osmanlılar, **Ehl–i âlem**: İnsanlar demektir.

أهْلُ الْبَيْتِ **(EHL-İ BEYT):** Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ev halkıdır. Kur'ân'da ve hadîslerde bu tâ'bîre rastlanır.

Ehl-i Beyt'in kimlerden oluştuğu konusu tartışmalıdır. Kimine göre; **Ehl-i Beyt**, bütün Kureyş toplumunu ifâde eder. Kimine göre ise, sâdece Hz. Peygamber'in âilesi **Haşimoğullarını** kapsar. Hattâ kimine göre, yalnız Hz. Peygamberin **eşleri** Ehl-i Beyt'i oluşturur.

Sünnî yoruma göre; **Ehl-i Beyt**, Hz. Muhammed'in eşleri, kızı Fâtıma, damadı Hz. Ali ve torunları Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'den oluşmaktadır. Şîîler ise; **Ehl-i Beyt**'i, Hz. Muhammed, Fâtıma, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin olarak kabûl ederler. (A.E.)

أهْلُ الْعُرْفِ **(EHL-İ ÖRF):** Dînî ve kânûnî düzenlemelerden çok, toplumsal töre ve kuralları uygulayan Osmanlı kamu görevlilerine verilen addır. Osmanlılar; şerîata ve yasalara ters düşmemek şartıyla yönetimde görenek ve törelere de yer verirlerdi. Bunların uygulanması da **Ehl-i Örfe** bırakılmıştı.

أهْلُ الْبِدْعَةِ **(EHL-İ BİD'AT):** Ehl-i Sünnet, kendi dışındaki müslüman toplulukları **Ehl-i Bid'at** olarak nitelendirmiştir.

Sünnî bilginlere göre; **Ehl-i Sünnet**'in inanç alanındaki temel yaklaşımı; **Kur'ân, Sünnet** ve **Sahâbîlerin ortak görüşlerine** uymaktır. **Ehl-i bid'at** ise , nasları kendi görüş ve istekleri doğrultusunda yorumlayarak değiştirir, bozarlar. (A.E.)

أهْلُ الصَّلِيبِ **(EHL-İ SALÎB):** Bir târih terimidir. **Salîb**; haç ve **Ehl-i Salîb**; haçlılar, demektir. Avrupadaki hıristiyanların, müslümanları yenilgiye uğratmak ve kutsal yerleri, özellikle **Kudüs**'ü müslümanların elinden almak için, birleşerek İslâm âlemine yaptıkları dînî ve askerî seferlere haçlı seferleri ve bu se-

ferleri yapan hıristiyanlara da **Ehl-i Salîb** denmiştir. **M.1095-1270** arasındaki sekiz ana sefer ile **1291**den sonra düzenlenen bir dizi küçük seferden oluşur. (A.E.)

اَهْلُ الْحَقّ **(EHL-İ HAKK):** Lügat bakımından, Allah adamları, Hakka uyanlar, doğru yoldu bulunanlar, demektir. **Terim olarak**; batı İran ve Irak'ta yayılmış bâtınî bir mezhebin adıdır. **Hurûfîler** de kendilerini bu adla adlandırmışlardır. Bununla beraber bu ad ikisine de uygun değildir. **Sôfîler** ise, kendileri için **Ehl-i Hakîkat** tâbirini kullanırlar. Bazan **Ehl-i Hak** terimi ile, genel olarak **Ehl-i Sünnet** veya **Ehl-i Kıble** de kasdedilir.

اَهْلُ الْحَقّ **(EHL-İ HAKK):** Hakka uyanlar, doğru yolda bulunanlar, demektir.

Kelâmda, "**Ehl-i Hak**" terimi ile genellikle **Ehl-i Sünnet**, yani: **Selefiyye, Eş'ariyye** ve **Mâturîdiyye** kasdedilir.

Bazan da, "**Ehl-i kıble**" anlamında kullanılır ki, bu takdirde **Ehl-i bid'at**'ı da kapsar. (M.Ak.) (A.E.)

اَهْلُ الدِّيوَانِ **(EHL-İ DÎVÂN)** *Dîvân ehli:* Bir sancak altında hareket eden, bir dîvân'da kayıtlı bulunan, belli atiyeleri olan kimselerin tümüdür Bu hey'et, o dîvânda kayıtlı olan her şahsın âkılesi sayılır.(A.E.)

اَهْلُ السُّنَّةِ وَالْجَمَاعَةِ **(EHL-İ SÜNNET VE'L-CEMÂAT):** Resûlullah'ın (s.a.v.) ve Ashâbının oluşturduğu cemâatin yolunu takîb edenlerdir. **Abdulkâdir el-Bağdâdî**'ye göre, **Ehl-i Sünnet**'i şu sekiz zümre teşkîl eder:

1- **Ehl-i bid'at'**ın hatâlarını işlemeyen kelâm âlimleri.

2- Sevrî, Evzâî, Dâvûd-ı zâhirî dâhil büyük fakîhler ve mensûbları.

3- Muhaddisler.

4- Ehl-i bid'at'e meyl etmiyen Sarf-Nahiv, lügat ve edebiyât âlimleri.

5- Ehl-i Sünnet'ten ayrılmayan kırâat imâmları ile müfessirler.

6- Şerîata uyan sôfiyye.

7- Ehl-i Sünnet yolundan yarılmayan müslüman mücâhidler.

8- Ehl-i Sünnet akîdesinin yayıldığı memleket ahâlisi.

Ehl-i Sünnet'in ittifâk ettiği Akâid meselelerini Eş'ârî 32 maddede, İsferâyînî 47 maddede Bağdâdî ise 15 maddede toplamıştır. (M.Ak.) (A.E.)

اَهْلُ الصُّفَّةِ **(EHL-İ SOFFA):** Soffa halkı, sofa'da barınanlar, demektir.

İbn Teymiye; "**Mecmuat'ur-Resâil ve'l-Mesâil**" adlı kitâbında, bu konuda şunları söylüyor: "Peygamberin ashâbından bir kısmının nisbet edildiği Soffa'ya -ki burada oturanlara Ehl-i Soffa denir- gelince: Mescid-i Nebevî'nin kuzeyinde idi. Burada âilesi, evi ve malı olmayan fakîr müslümanlar otururlardı. Çoğu zenginlerden, fakîrlerden, evlilerden ve bekârlardan Medîne'ye hicret etmiş kimselerdi. Evi olmayan, Mesciddeki bu Soffa'ya sığınıyordu. Ehl-i Soffa'dan bazısı evlenip gitmiş, bazısı da başka bir yere taşınmıştı. Durmadan insan gelip gidiyordu. Bazan çoğalıyor, bazan da azalıyorlar, on veya daha az oluyorlardı. Bazan 20-30 ve daha fazla oluyorlar, bazan da 60-70 kişi oluyorlardı. Fakat Sahâbe'den Soffa'ya sığınanların hepsi 400 kadar veya bundan fazla idi, dendi." (A.E.)

اَهْلُ الْقِبْلَةِ **(EHL-İ KIBLE):** Ka'be'ye doğru yönelerek namaz kılmanın farzıyyetini kabûl edenlerdir. Bu ifâdeye, **Ehl-i Sünnet**'ten başka İslâm dâiresinin dışına çıkmamış **Ehl-i bid'at** da dâhildir. (M. Ak.) (A.E.)

اَهْلُ الْكِتَابِ **(EHL-İ KİTÂB):** Kendilerine, hak peygamberler vâsıtasıyla semâvî kitab verilmiş olan **Hıristiyan** ve **Yahûdîler**dir. Kur'ân-ı Kerîm'de **Ehl-i Kitâb** tâbiri ile bunlar kasdedilmektedir. (A.E.)

اَيَّامُ النَّحْرِ **(EYYÂM-I NAHR)** *Kurbân kesme günleri:* Zi'l-Hicce'nin 10,11, 12 inci günleridir. Yani kurban bayramının ilk üç günüdür. Hacılar bu günlerde Mina'da bulunduğundan bu günlere; "**Eyyâm Minâ**", yani Minâ günleri de denir. (A.E.)

اَيَّامُ التَّشْرِيقِ **(EYYÂM-I TEŞRÎK)** *Teşrîk günleri:*

Zi'l-Hicce'nin 11, 12 ve 13 ncü (Kurban Bayramının 2,3 ve 4 üncü) günleridir.

Beş vakit namızın farzlarından sonra Teşrîk tekbirlerinin alındığı **Arafe** sabâhından bayramın 4 üncü günü akşamına kadar olan 5 güne de denir. (A.E.)

أَيَّامُ الْمِنَى **(EYYÂM-I MİNÂ)** *Minâ günleri:* Minâ'da şeytân taşlama (remy-i cimâr) menâsıkının yapıldığı günlerdir. (Bunlar bayram günleridir.) (A.E.)

اَلإِبَاحَةُ **(İBÂHA):** Fâilin dilediği gibi yapmasına izin vermektir.

اَلإِسْتِقَامَةُ **(İSTİKÂMET):** Ebû Ali ed-Dakkâk demiştir ki: İstikâmetin üç derecesi vardır. **Birincisi**: Takvîm'dir ki bu, nefsi terbiye etmektir. **İkincisi**: İkâmet'tir ki bu, kalbleri tehzîb etmektir. **Üçüncüsü**: İstikâmettir ki bu, sırları yaklaştırmak (takrîb etmek)tir.

اَلإِسْتِدْرَاجُ **(İSTİDRÂC):** Allah Teâlâ'nın, mühlet vererek âsî kulu, hesab günündeki belâ, şiddet ve azâba tedrîcen yaklaştırmasıdır. Nitekim **Fir'avn**'dan nakledilir ki, Allah Teâlâ'dan istekte bulunduğunda, Allah onu, âhirette belâ ve azâba uğratmak için hâcetini kabûl etmiştir.

Müslüman olmayan bazı kimselerde görülen hârikulâde (olağanüstü) hallere İslam bilginleri istidrâc adını vermişlerdir.

أَهْلُ الْحَقِّ **(EHL-İ HAK):** Hüccetler ve burhanlarla kendilerini Rableri katında hak olana izâfe eden kimselerdir. Yani **Ehl-i Sünnet** ve **Cemâat**'tır.

اَلإِيثَارُ **(ÎSÂR):** Bir kimsenin, başkasına fayda sağlama ve zararı ondan savmada, onu kendisine tercîh etmesidir, ona öncelik vermesidir. Bu, kardeşlikte son derecedir.

اَلآيَةُ **(ÂYET):** Kur'ân'dan, uzun veya kısa olsun, kesimine kadar birbirine bitişik olup Kur'ân sûrelerini meydana getiren kelime veya cümle veya cümleciklerden her biri.

اَلإِسْتِغْرَاقُ **(İSTİĞRÂK):** Kendisinden hiç bir şey hâric kalmayacak biçimde bütün ferdleri kaplamaktır.

اَلأَصْحَابُ **(ASHÂB):** Mü'min olarak, Resûlullah (s.a.v.)'i görmüş veya onunla beraber bulunmuş kimselerdir.

اَلإِضَافَةُ **(İZÂFET):** Ta'rîf veya tahsîs ifâde eder biçimde iki ismin imtizâc etmesidir. (uyuşmasıdır).

اَلإِضْمَارُ **(İZMÂR):** Eseri kalmakla beraber bir şeyin terk edilmesidir.

* *

بَابُ الْبَاء

BÂ BÖLÜMÜ

بَابُ الأبْوَاب **(BÂB'UL-EBVÂB):** Bu tevbedir. Çünkü tevbe, kulun, Cenâb-ı Rabb'in huzûruna kendisiyle girdiği ilk şeydir.

اَلْبَارِقَةُ **(BÂRİKA):** (Şimşek gibi) parlayıp Cenâb-ı Allah'dan gelen bir şeydir ki, çabucak sönüp kaybolur. Bu, keşf'in başlangıçlarından ve onun ilk belirtilerindendir.

اَلْبَاطِلُ **(BÂTIL):** Aslında sahîh (doğru ve gerçek) olmayan şeydir.

اَلْبَاطِلُ **(BÂTIL):** Kendisine güvenilmeyen ve bir şey ifâde etmeyendir.

اَلْبَاطِلُ **(BÂTIL):** Sûretin varlığıyla beraber, her bakımdan ma'nânın kaybolmasıdır. Bu da, ya ehliyetin, ya da mahalliyetin yok olmasıyla olur. Hür insanın satılması ve küçük çocuğun satılması gibi.

اَلْبَتَرُ **(BETER):** (Arûzda) Hafîf bir sebebi hazfetmek ve geri kalanını kesmektir. Ör. فَاعِلَاتُنْ = **Fâilâtün** gibi ki bundan, "**tün**" hazfedilip geriye "**fâilâ**" kalır. Sonra ondan **elif** düşürülüp **lâm** sâkin kılınır. Geriye "**fâil**" kalıp, bu da, "**faalne**" ye (veya fa'len'e) nakledilir. İşte buna **Mebtûr** ve **ebter** adı verilir.

اَلْبُتَيْرِيَّةُ **Büteyriyye**: Bunların başı, **Büteyr'un-Nevâ**'dır (veya Büteyr es-Sevmî'dir.) **Süleymâniyye** fırkasına uydular. Ancak bunlar, Hz. Osmân (r.a.) hakkında durakladılar. (bir şey söylemediler.)

اَلْبَحْثُ **(BAHS):** Lügat olarak; iyice araştırma, teftîş etme, anlamındadır. **Istılâh olarak**; istidlâl yoluyla, iki şey arasında îcâbî veya selbî nisbetin isbâtıdır.

اَلْبُخْلُ **(BUHL):** Kendi malından menetmektir. (Yani vermeyip cimrilik etmektir.) **ŞUHH** ise; kişinin, başkasının malından vermeyip cimrilik etmesidir. Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "**Cimrilikten sakının. Çünkü cimrilik** (=şuhh)**, sizden öncekileri helâk etmiştir.**"

Denildi ki: **Buhl**, ihtiyâc duyulduğunda cömertçe vermeyi terk etmektir. Bir hakîm demiştir ki: **Buhl**; insânî niteliklerin silinip yok edilmesi ve hayvânî âdetlerin yerleştirilmesidir.

اَلْبُدُّ **(BÜDD):** Kendisinde zarûret bulunmayan şeydir.

اَلْبَدَاءُ **(BEDÂ'):** Olmamışlıktan sonra re'yin zuhûr etmesidir.

اَلْبَدَائِيَّةُ **(BEDÂİYYE):** Bunlar; Allah Teâlâ hakkında bedâ'ya (yani kendisinde yeni bir fikir doğmasına, önceden bilmediği yeni bir şey öğrenmesine) cevâz verenlerdir.

اَلْبَدَلُ **(BEDEL):** Yukarısındaki metbûa nisbet edilen şeyle kasdedilmiş **tâbî'**dir.

"**Menbûâ nisbet edilen şeyle kasdedilmiş**" sözü ile, ta'rîften, **sıfat, te'kîd** ve **atf-ı beyân** dışarıda kalır. Çünkü bunlar metbû'a nisbet edilen şeyle kasdedilmiş değillerdir.

"**Dûnunda=Yukarısında**" sözü ile de ondan harflerle atıf dışarıda kalmış olur. Çünkü o, her ne kadar metbû'a nisbet edilen şeyle kasdedilmiş tâbi ise de, lâkin metbû' böylece nisbetle kasdolunmuştur.

اَلْبِدْعَةُ **(BİD'AT):** Sünnet'e aykırı olan âdettir. Çünkü onu söyleyen (benimseyip âdet edinen), imâmın (peygamberin veya halîfenin, yani dîn ve devlet başkanının) sözü olmadan onu kendisi îcâd etmiştir.

اَلْبُدَلاَءُ **(BUDELÂ):** (Bunlara **Abdâl** da denir. tasavvufî inanca göre, **Abdâl**'dan olan erenlerin, bir anda, bir çok yerde görünebilecekleri, kendilerine benzerler gösterebilecekleri, bu yüzden bu adla anıldıkları söylenmiştir Bk. Abdâl Mad.)

Bunlar yedi adamdır. Kim ki bir yerden sefere çıkar da, kendi sûretinde, kendi hayâtı ile diri, kendi aslının amelleri ile görünen bir cesed bırakır ve hiç kimse onun kaybolup gittiğini bilmezse, işte o kimse, **budelâ'**dan bir **Bedel**'dir. O, kendi sûretinde, cesedlere ve sûretlere bürünmesinde **İbrâhîm** aleyhisellâmın kalbi üzeredir.

اَلْبَدِيهِى **(BEDÎHÎ):** (Kanıt ve tanık gerektirmeyecek derecede açık, besbelli olan, kesin ve apaçık bilgi anlamına gelen bir mantık terimidir.)

Gerek sezgi veya tecrübe veya başka bir şeye ihtiyâc duysun ve gerekse duymasın, hâsıl olması, nazar ve kesbe dayanmayandır

Bedîhî terimi, "**zarûrî**" ile eşanlamlıdır. Onunla bazan, bir şeye aklın yönelmesinden sonra bir asla muhtâc olmayan şey kasdedilir ki bu takdîrde o, zarûrîden daha özel olur Sıcaklık ve soğukluğun tasavvur edilmesi gibi. Ve yine olumlu ve olumsuzun bir araya gelmeyeceğini (nefy ve isbâtın uzlaşmayacağını) ve ortadan kalkmayacağını tasdîk etmek gibi.

اَلْبُرْهَانُ **(BURHÂN):** Kesin bilgiler (=yakîniyyât) tan oluşturulmuş kıyâstır. Eğer bu kesin bilgiler, ibtidâen ise **zarûriyyâttır** veya bir vâsıta ile olursa **nazarriyyâttır.** Bunda **hadd-i evsat**'ın; **ekber'in** asgar'a nisbet edilmesi için illet olması gerekir. Eğer bununla beraber hâricde bu nisbetin varlığı için illet de olursa, o **Limmî burhân**'dır. Bizim şu sözümüzde olduğu gibi: "**Bu, ahlâtı kokuşmuş** (yani kan, balgam, sevda ve safra gibi elemanları bozulmuş) **olandır. Ve ahlâtı bozulmuş olan herkes, ateşlidir. Öylese bu ateşli olup ahlâtı bozulmuştur.**" Nitekim bu, zihinde ateşin (=hummânın) sübûtu için bir illettir. Kezâ ateşin hâriçde sübûtu için de bir illettir. Eğer böyle olmaz da, bilakis ancak zihinde nisbet için bir illet olursa, o da **innî bir burhân**'dır. Bizim şu sözümüzde olduğu gibi: "**Bu, ateşlidir ve her ateşlinin ahlâtı bozuktur. Öyleyse bunun da ahlâtı bozuktur.**"

Ateş (=hummâ), her ne kadar zihinde, ahlâtın bozulmasının sübûtu için illet ise de, ancak o, hâriçte onun için bir illet değildir. Bilakis durum tersinedir.

(Bazan, illetten ma'lûle olan istidlâle Burhân-ı Limmnî ve ma'lûlden illete olana da **Burhân-ı İnnî** denir.)

اَلْبُرُودَةُ **(BÜRÛDET):** Bir keyfiyyettir ki; şeklen birbirine benzeyenleri ayırmak ve muhtalif şeyleri bir araya getirmek onun işindendir.

اَلْبَرْزَخُ **(BERZAH):** Soyut ma'nâlar âlemi ve maddî cisimler âlemi arasındaki meşhûr âlemdir. Ona ulaşıldığı zaman, ibâdetler kendilerine münâsib olan şeylerle tecessüd ederler. O, munfasıl hayâldir

اَلْبَرْزَخُ **(BERZAH):** İki ayrı şey arasındaki engeldir (hâil'dir). Bununla, **Misâl Âlemi** ifâde edilir. Yani **Berzah;** kesîf cisimlerle, soyut ruhlar âlemi, yani **dünyâ** ve **âhiret** arasındaki sınırdır.

اَلْبَرْزَخُ الْجَامِعُ **(BERZAH-I CÂMİ'):** Bu, bütün berzahların aslı olan **teayyün-i evvel** ve **hazret-i vahdâniyyet**tir. Bunun içindir ki, **en büyük ve ulu olan ilk berzâh,** diye adlandırılmıştır.

بَرَاعَةُ الإِسْتِهْلاَلِ **(BERÂAT'ÜL-İSTİHLÂL):** (Güzel başlangıç): Sözün başlangıcının, maksada uygun olmasıdır. Kitabların başlangıçlarında bu çok kez bulunur.

اَلْبَرْغُوثِيَّةُ **(BERGÛSİYYE):** Bunlar; Allâh'ın kelâmı, okunduğu zaman arazdır (ilinektir). Yazıldığında ise cisimdir, diyenlerdir.

اَلْبُسْتَانُ **(BUSTÂN)** *bostân:* Duvarla çevrilmiş olup, içinde aralıklı dikilmiş hurma ağaçları bulunan ve ağaçların ortasında zirâat yapmak mümkün olan bahçedir. Eğer ağaçlar birbirine girmiş olup, ortalarında zirâat mümkün olmazsa o **Hadîka**'dır.

اَلْبَسِيطُ **(BASÎT):** Bu, üç kısımdır. **Birincisi**; hakîkî basîttir ki bunun hiç cüz'ü yoktur. Yüce Allah gibi. **İkincisi**; örfî olandır. Bu da tabîatları çeşitli olan cisimlerden mürekkeb olmayan şeydir. **Üçüncüsü**; izâfî olandır. Bu, cüzleri diğerlerine nisbetle daha az olandır.

Basît; rûhânî de olur. **Rûhânî**; akıllar ve soyut nefisler gibisidir. **Cismânî** ise; unsurlar gibisidir.

اَلْبِشَارَةُ **(BİŞÂRET)** *Müjde:* Her doğru haberdir ki onun etkisi ile yüzün derisi değişir. İyi ve kötü haber için kullanılır. İyi olanda kullanılması daha çoktur.

اَلْبِشْرِيَّةُ **(BİŞRİYYE):** Bişr İbn Mu'temir'e nisbet edilen fırkadır. **Bişr**, Mu'tezile'nin en üstün kişilerinden idi. O, **tevlîd** görüşünü ilk ortaya atandır.

Bunlar dediler ki: Nitelikler (arazlar), tatlar, kokular ve diğer şeyler, cisimde, başkasının fiilinden meydana gelmiş olarak vâki olur. Nitekim bunların sebebleri başkasının fiilinden olduğu zaman da böyledir.

اَلْبَصَرُ **(BASAR)** *görme:* Göz çukurundaki iki sinire yerleştirilmiş kuvvettir ki, bu iki sinir birbirlerine kavuşurlar, sonra ayrılarak göze ulaşırlar. Göz, bu kuvvetle, ışıkları, renkleri ve şekilleri algılar.

اَلْبَصِيرَةُ **(BASÎRET):** Kutsal nûr ile nûrlandırılmış kalbin kuvvetidir, ki kalb bu kuvvet ile eşyânın hakîkatlarını ve içlerini, beden gözünün, eşyânın sûretlerini ve dış yüzlerini gördüğü gibi görür. İşte **basîret** denen bu kuvveti, hakîmler; "**el-Âkılet'ün-Nazariyye**" ve "**el-Kuvvet'ül-Kudsiyye**" diye adlandırmışlardır.

اَلْبِضْعُ **(BİD'):** Üçten yediye kadar, mübhem olan müfred için bir isimdir. Denildi ki: **Bid'**, üçten yukarı ve dokuzdan aşağı olan şeylerdir. Bazan, **bid'**; "yedi "anlamında olur. Çünkü el-**Mesâbîh**'de gelir (yani denir) ki, اَلإِيمَانُ بِضْعٌ وَسَبْعُونَ شُعْبَةً "**imân, yetmiş yedi şu'bedir**." Burada "**bid'**" yedi, demektir.

اَلْبَرْقُ **(BERK):** Kula ilk görünmeye başlayan nûrânî parıltılardır ki onu, **Allah Teâlâ**'da seyr için **Rabb**'e yaklaşma yoluna girmeye çağırır.

اَلْبَلاَغَةُ فِى الْمُتَكَلِّمِ **(BELÂGAT Fİ'L-MÜTEKELLİM)** *Konuşan kimsedeki belâgat:* Bir melekedir ki o kimse bununla belâgatlı söz derlemeye kâdir olur. Bundan bilinir ki, her **belîğ** - gerek kelâm, gerekse mütekellim olsun- **fasîhtir**. Çünkü fesâhat belâgatın ta'rîfi içine alınmıştır. Her **fasîh** ise, **Belîg** değildir.

اَلْبَلاَغَةُ فِى الْكَلاَمِ **(BELÂGAT Fİ'L-KELÂM)** *Sözdeki belâgat:* Sözün, hâl'in gereğine uygun olmasıdır. **Hâl**'den maksad, sözün fesâhatı ile beraber özel bir biçimde konuşana da'vet edici durumdur.

Denildi ki; belâgat, ulaşma ve sona ermeyi haber verir de, sözden ve konuşandan sâdece biri değil, ikisi de belâgatla vasıflandırılır.

بَلَى **(BELÂ):** Nefy'den sonraki söze olunlu karşılık vermek için kullanılır. Nitekim نَعَمْ="**Neam**" da, nefy'den sonraki sözü takrîr içindir. Meselâ Yüce Allah'ın; اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ ="**Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?**" sözüna cevâb olarak; نَعَمْ ="**Neam**" denilse, küfür olur. (Çünkü, evet, Rabbimiz değilsin, denilmiş olur.)

اَلْبَنَانِيَّةُ **(BENÂNİYYE): Benân İbn Sim'ân et-Temîmî**'nin taraftarlarıdır. **Benân** demiş ki: Allah, insan biçiminde (sûretinde) dir ve **Allah**'ın rûhu, **Ali**'ye (r.a) girmiş (hulûl etmiş)tir. Sonra onun oğlu **Muhammed İbn Hanefiyye**'ye, sonra onun oğlu **Ebû Hâşim**'e, sonra da **Benân**'a girmiş.

اَلْبَيَانُ **(BEYÂN):** Konuşan kişinin, maksadı, dinleyen kimseye açıklamasından ibârettir. **Beyân**, izâfetle beş çeşittir.

بَيَانُ التَّقْرِيرِ **(BEYÂN'UT-TAKRÎR):** Mecâz ve tahsîs ihtimâlini ortadan kaldıran şeyle sözü pekiştirmektir. Yüce Allah'ın şu sözünde olduğu gibi: فَسَجَدَ الْمَلاَئِكَةُ كُلُّهُمْ اَجْمَعُونَ ="**Bütün melekler toptan secde**

ettiler. (Hicr: 30) Meleklerin hepsinin secde ettiği; "**Bütün=küllü**" kelimesinin zikredilmesiyle belirtilmiş, böylece tahsîs ihtimâli kalmamıştır.

بَيَانُ التَّفْسِيرِ **(BEYÂN'ÜT-TEFSÎR): Müşterek** veya **müşkil** veya **mücmel** veya **hafiy** gibi, içinde gizlilik ve kapalılık bulunan sözü açıklamaktır. Yüce Allah'ın şu sözünde olduğu gibi:

وَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَآتُوا الزَّكٰوةَ (= "**Namazı kılın ve zekâtı verin.**" (Bakara: 43) Çünkü "salât" kelimesi mücmeldir. Bu, Sünnet ile açıklandı. Kezâ zekât da mikdâr ve nisâb hakkında **Mücmel**dir. Bu da Sünnetle açıklandı.

بَيَانُ التَّغْيِيرِ **(BEYÂN'ÜT-TAGYÎR):** Ta'lîk, istisnâ ve tahsîs gibi şeylerle, sözün icâb ettiği şeyi (yani sonucunu) değiştirmektir.

بَيَانُ الضَّرُورَةِ **(BAYÂN'ÜZ-ZARÛRE):** Bu da bir beyân çeşididir ki, **Mevzû'un leh,** nutk=komuşma olduğu zaman, her hangi bir zarûretten dolayı, konulduğundan başkası ile vâki olur.

Bu beyân çeşidi, susma ile vâki olur. Efendi, kölesinin alıp sattığını gördüğü zaman yasaklamayıp susması gibi. Bu susma; onunla iş yapan kimseden aldanmayı giderme zarûretinden dolayı, ticârette izin sayılmıştır. Şüphesiz ki, insanlar, efendinin susmasını, onun izin verdiğine delîl sayarlar. Eğer bu susma, izin sayılmamış olaydı, elbette insanlar zarara sokulmuş olurdu. Zarar ise defedilmiştir.

بَيَانُ التَّبْدِيلِ **(BEYÂN'ÜT-TEBDÎL):** Bu, neshetmektir. Şer'î bir hükmü, daha sonra gelen şer'î bir delîl ile yürürlükten kaldırmaktır.

اَلْبَيَانُ **(BEYÂN):** İçtekini açıklayan düzgün ve açık seçik konuşmadır.

اَلْبَيَانُ **(BEYÂN):** Ma'nâyı açıklamak ve kendisinden önceki kapalı olan şeyi îzâh etmektir.

Denildi ki; beyân, ma'nâyı güçlük durumundan çıkarmaktır.

Te'vîl ile **beyân** arasındaki farka gelince; te'vîl, sözde zikredilip de ilk bakışta kendisinden elde edilmiş bir ma'nâ anlaşılmayandır. **Beyân** ise; bu nev'in, bazısına nisbetle gizli olarak anlaşılan şey hakkında zikredileni açıklamaktır.

بَيْنَ بَيْنَ الْمَشْهُورِ **(BEYNE BEYNE EL-MEŞHÛR): Hemzeyi**, kendisi ile, hemzenin harekesi kendisinden olan harfin mahreci arasında kılmaktır. Ör. سُئِلَ gibi.

Gayr-i meşhûr olan ise; hemzeyi, kendisi ile, hemzeden önceki harfin harekesi kendisinden olan harf arasında kılmaktır. Ör. سُؤِلَ gibi.

اَلْبَيْعُ **(BEY'):** Lügatta, genel olarak; **mübâdele**, yani değiş-tokuş, anlamındadır. **Şerîatta ise**, temlîk ve temellük olarak, mütekavvim malın, mütekavvim malla (yani yararlanılması mubâh veya meşrû şekilde elde edilmiş malla) değiş-tokuş edilmesidir.

Şunu bilmiş ol ki, (içki ve domuz gibi) mal sayılmayan her şeyde satış bâtıldır. Gerek mebî' (yani satılık mal) olsun, gerekse semen (yani para) olsun. Mütekavvim olmayan her mal, semenle, yani dirhemler ve dînarlarla satılırsa, satış bâtıldır. Eğer mal ile satılırsa veya mal, onunla satılırsa, malda satış fâsiddir. **Bâtıl**, aslında sahîh olmayan şeydir. **Fâsıd** ise, aslında sahîh olup da, vasfında sahîh olmayandır.

Şâfiî'ye göre, **fâsid** ile **bâtıl** arasında fark yoktur.

بَيْعُ الْوَفَاءِ **(BEY'UL-VEFA)** *Bey'bil'-vefâ:* satıcının, müşteriye; (aldığım paraya karşılık) şu malı, senin bende alacağın olmak üzere sana sattım. Borcu (yani sattığım mala karşılık senden aldığım parayı) sana ödediğim zaman mal yine benimdir, demesidir.

(Diğer bir deyimle, **bey'bil-vefâ**; bir malı' alınan para ödenince, geri verilmek üzere satmaktır.)

اَلْبَيْعُ بِالرَّقْمِ **BEY'Bİ'R-RAKAM):** Satıcının; **bu giysiyi sana, üzerindeki rakamla sattım**, demesi ve alıcının da mikdârını bilmeden kabûl etmesidir. Eğer rakam, giyside varsa, satış fâsid olarak mün'akid olur. Eğer alıcı, rakamın miktarını bilir ve kabûl ederse, satış ittifâkla câize dönüşür.

بَيْعُ الغَرَرِ BEY' UL-GARAR): Satılan malın helâk olmasıyla, kendisinde bozulma (infisâh) tehlikesi bulunan satıştır.

بَيْعُ العِينَةِ (BEY'UL-ÎNE): Adamın, tâcirden bir şey borç istemesi, ancak tâcir ona karz-ı hasen ile (fâizsiz) borç vermeyip, bilakis ona bir mal vermesi ve adamın o malı, borç veren tâcirden, kıymetinden daha çoğu ile satın almasıdır. Bununla adlandırılmasının sebebi, borçtan mala yüz çevrildiği içindir.

(**Bey'ul-îne**= îne yoluyla alış-veriş, şöyle de açıklanabilir: Gûyâ fâizden kurtulmak için, ödünç isteyen kimseye bir malı belirli bir fiyatla satıp, aynı anda daha ucuz fiyatla geri almak sûretiyle yapmaktır.)

بَيْعُ التَّلْجِئَةِ (BEY'UT- TELCİE): Bir akiddir ki insan onu yapmaya zarûretten dolayı girişir de medfû'un ileyh (yani ona verilmiş) gibi olur. Bunun sûreti: Adam, başkasına; **evimi senden zâhirde, şu fiyata satın alıyorum**, demesidir. Bu, gerçekte satış olmaz. Ve buna şehâdet eder. Bu, şakadan bir çeşittir.

اَلْبَيْضَاءُ (BEYDÂ'): Akl-ı Evvel'dir (yani ilk akıldır). O, yüksek bulutun merkezidir ve gaybın karalığından ilk ayrılandır. O, gayb feleğinin nûrlu ve aydınlık cisimlerinin en büyüğüdür. Bunun içindir ki, beyâzlığı, gaybın karalığına karşılık olsun diye beyâzlıkla nitelendirilmiştir ki, zıddı ile en iyi ve mükemmel biçimde belirsin ve görülüp anlaşılsın. Çünkü o, ilk varlıktır. Onun varlığı, yokluğuna tercîh edilir. Varlık **beyâz**dır. Yokluk ise **kara**dır. Bunun içindir ki âriflerden biri; fakr'ın **beyâz** olduğunu, onda her yokluğun belirip görüldüğünü, karalıkta ise her varlığın yok olduğunu söylemiştir O, **fakr** ile, imkân fakirliğini kasdetmiştir.

اَلْبَيْهَسِيَّةُ (BEYHESİYYE): Bu, **Ebû Beyhes İbn el-Heydam İbn Câbir**'e nisbet edilen fırkadır. Bunlar dediler ki:Îmân, Allah'ı ve Resûlullah (s.a.v.)'in getirdiği şeyleri bilip ikrâr etmektir.

Bunlar; kulların fiillerini, kendilerine isnâd etmekle, Kaderiyye'ye uydular.

اَلْبَأْسُ (BE'S): Ölüm veya felâket gibi korkulu durumlarda îmân etmenin geçerli olup olmadığı tartışmalarına konu teşkîl eden bir kelâm terimidir. (İ.Ans. T.D.V.) (A.E.)

اَلْبَاطِنِيَّةُ (BÂTINIYYE): Nasların zâhirî ma'nâlarını kabûl etmeyen, gerçek anlamları ancak **Allah** ile ilişki kurabilen **ma'sûm imâmın** bilebileceği temel görüşünü savunan aşırı fırkaların ortak adıdır.

Her zâhirin bir bâtını olduğunu ve Kur'ân ile hadîslerin ancak te'vîl ile anlaşılabileceğini iddiâ eden fırkalara V. (XII.) asırdan itibâren toptan verilen isimdir. (İ.Ans.T.D.V.)

Bâtınıyye; hakîkatı, ma'sûm imâmdan öğrendiklerini söylerler. (Y.İlm-i Kelâm) (A.E.)

اَلْبَدَاءُ BEDÂ'): Şîa fırkalarına göre, Allah'ın ilim, irâde ve tekvîn sıfatlarında değişmeler meydana gelebileceğini ifâde eden kelâm terimidir. (İ.Ans. T.D.V.) (A.E.)

اَلْبِدْعَةُ (BİD'AT): Lügatta, daha önce geçmiş bir örneği olmaksızın îcâd edilmiş şeydir. "**Göklerin ve yerin bedî'i**" kavli de bu anlamdadır. Yani daha önce geçmiş bir örnek bulunmaksızın onları îcâd eden, demektir.

Şâfiî "**Allah ona rahmet eylesin**" demiştir ki: sonradan var edilen "İhdâs edilen" ve Kitâb'a veya Sünnet'e veya İcmâ'a veya Eser'e aykırı olan şey, **sapık**="kötü" **bid'attır**. Hayır için, sonradan var edilen ve bunlardan bir şeye aykırı olmayan da **övülmüş**="iyi"**bid'attır.**

Kısacası; **bid'at-ı hasene** "iyi bid'at", yukarda geçenlerden bir şeye uyğun olan ve yapılmasında şer'î bir sakınca bulunmayan şeydir. **Bid'at-ı seyyie** "kötü bid'at" ise, bunlardan bir şeye açıkça veya iltizâmen aykırı olan şeydir.

Bid'at; hüküm bakımından da beş kısma ayrılmıştır:

1- **Kifâye üzere vâcib** (farz-ı kifâye) **olan bid'atlar**: Sarf, nahiv, meânî,

beyân ve lügat gibi **Kitâb** ve **Sünnet**'i anlamada yardımcı olan arapça ilimleri öğrenmek; hadîslerin sahîhini, sakatından ayırd edebilmek için **cerh** ve **ta'dîl** ilimleri ile uğraşmak; **fıkıh**, **usûl-i fıkıh** ve **âletleri** gibi konularda kitablar yazmak; **Kaderiyye**, **Cebriyye** ve **Mücessime** gibi sapık fırkaları reddetmeye çalışmak ve benzerleri, **farz-ı kifâye** sayılan bid'atlardır.

2- **Harâm sıyılan bid'atlar**: Ehl-i sünnet ve'l Cemâat'in üzerinde bulunduğu şeye, "**Kur'ân ve Sünnet yoluna**" aykırı olan diğer bid'at ehlinin sapık mezhebleridir.

3- **Mendûb olan bid'atlar:** Medreseler ve yurtlar yapmak gibi

4- **Mekrûh olan bid'atlar**: Mescidleri, (altın gibi şeylerle) aşırı süsleyip püslemek ve Mushafları yaldızlayıp tezyîn etmek gibi.

5- **Mübâh olan bid'atlar**: Lezzetli yiyecek ve içeceklerde ve giyeceklerde bolluk gibi. (Keşşâf) (A.E.)

اَلْبَدَلُ **(BEDEL):** Başkası adına hac eden, vekîl olarak hacca gönderilen kimse anlamında bir fıkıh terimidir. (A.E.)

اَلْبَدِيعُ **(BEDÎ'):** Belâgat ilminin, ifâdeyi güzelleştirme usûl ve kâidelerinden bahseden dalıdır. (İ.Ans. T.D.V.) (A.E.)

اَلْبَدَنَةُ **(BEDENE):** Deve ve sığır cinsinden olan kurbana denir. (A.E.)

اَلْبَرَاءَةُ **(BERÂET):** Eşlik etmesinden nefret edilen şeyden uzaklaşmaktır. Bunun için; "**Hastalıktan kurtuldum=berî oldum**" denilerek, istenilmeyen şeyden kurtulmaya "**berâet**" deyimi kullanılır. (Müfredât) (A.E.)

اَلْبُرْجُ **BURC): Köşk**, demektir. Bununla, yıldızların burçları ile yörüngeleri ve durakları kasdedilmiştir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyuruyor. "**Andolsun burclar dolu semâya.**" (Bürûc: 1) (Müfredât) (A.E.)

اَلْبُرْهَانُ **(BURHÂN):** Kesin olan delîl, demektir. **Mukaddimât-ı yakîniyye**den oluşmuş, şartlarını câmi' olan mantıkî bir kıyâsdır ki, netîce hakkında kesin bilgi ifâde eder.

Hüccet: Kesin olsun, olmasın mutlak olarak delîl anlamındadır.

Beyyine: Şâhid ve bir da'vâyı isbatlamak için gösterilen hüccet, vesîka anlamına gelir.

Delîl: Bir şeydir ki, kendisine sahîh bir nazar sâyesinde haberî bir matluba vâkıf olmak mümkün olur. (I.F.K.) (A.E.)

اَلْبُرَاقُ **(BURÂK):** Arapça bir kelimedir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in **Mi'râc** olayında bindiği hayvandır. Katırdan küçük, merkepden büyük, cennet hayvanlarından biridir. **Berk**, yani **şimşek** gibi hızlı gidişinden, yâhut parıl-parıl parıldayışından dolayı bu ad verilmiştir.

Sôfîlerden; "**Burâk; Hz. Peygamber** (s.a.v.)**'in rûhâniyetidir**" diyenler de vardır. (T.Dey.)

اَلْبِرُّ **(BİRR):** Denizin zıddı olan "**kara**" anlamına gelen "**berr**" deyiminden alınmıştır. Genişlik tasavvuru nedeniyle, iyilikte geniş davranmaya "**birr**" adı verilmiştir. Bazan "birr" kula nisbet edilir. Meselâ: بَرَّ الْعَبْدُ رَبَّهُ "Kul, Rabbine iyi davrandı. denirken kullanılan "iyi davranma=**birr**" deyimi, Allah'a itâatta geniş hareket etti, anlamındadır.

Bu geniş davranış iki kısımdır: Bir kısmı i'tikâdda, bir kısmı da amelde genişliktir. Nitekim, Allah'ın Resûlüne; "**Birr nedir?**" diye sorulduğunda, itikâdî ve amelî iyiliği içeren şu âyeti okumuştur.

لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ ("**Yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz birr değildir. Lâkin asıl birr; Allah'a, Âhiret gününe, meleklere, kitablara... îmân edeninkidir...**" (Bakara: 177)

Bu âyet, **itikâdî** ve **amelî birr**'i birlikte içermektedir. (Müfredât) (A.E.)

اَلْبَرَكَةُ **(BEREKET):** Bir şeyde ilâhî hayrın sâbit olmasıdır. Bu ma'nâda Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "**Onların üzerine gökten ve yerden bereketler açardık.**"

Tıpkı **Bürke**'de, yani küçük gölde suyun birikip kaldığı gibi, hayır sâbit olup kaldığı için bu ma'nâ verilmiştir (Müfredât) (A.E.)

اَلْبَاسِطُ (BÂSIT): Allah'ın isimlerinden biridir.

اَلْبَلَاغُ (BELÂG): Kasdedilen yerin en son noktasına ulaşmaktır. Bu son nokta; yer olabilir, zaman olabilir veya tasarlanan şeylerden herhangi bir şey olabilir. Nitekim "**kemâline erdi**", "**kırkına erdi**" denirken kullanılan "**belâg**" kelimesi bu anlamdadır. (Müfredât) (A.E.)

اَلْبَلَاغَةُ (BELÂGAT): Edebiyat kâideleri ve edebî san'atlarla ilgili, **meânî, beyân** ve **bedîi** içine alan ilim dalıdır. (İ.Ans. T.D.V.) (A.E.)

اَلْبُضْعُ (BUD'): Evlenme ve nikâh anlamına gelir. Kadının tenâsül organına (=ferc'ine) de **bud'** denir.

Bazan **bud'** ile, cinsî ilişki (=cimâ) istifâdesi kasdedilir. (A.E.)

اَلْبَلِيَّةُ (BELİYYE): Câhiliyye döneminde araparın, ölünün mezarı başında aç ve susuz bırakarak ölüme terk ettikleri **dişi deveye** verilen addır. (İ.Ans. T.D.V.) (A.E.)

اَلْبَلَدُ, اَلْبَلْدَةُ BELED VE BELDE): Gerek bayındır olsun ve gerekse olmasın, belli bir takım sınırları olan ve içinde yaşıyanların eseri bulunan her toprak parçasıdır. Yerin geniş mekânı olarak adlandırılır. Bunun Kur'ân-ı Kerîm'de misâli ise; "**İyi ve temiz memleketin** (=beled'in) **bitkisi, Rabb'inin izniyle çıkar**.)(A'râf: 58) âyetidir.

Şehir anlamına da gelir. Hadîs-i Şerîflerde Mekke Şehri anlamındadır ve **Beled'ül-Emîn, Beled'ül-Harâm, Belde'tüllâh** şeklinde geçer. (A.E.)

اَلْبَيْعَةُ (BEY'AT VE YEMÎNİ): Bey'at, itâat için söz vermek, demektir. Bir adamın bir emîre bey'at etmesi, sanki o adamın; işlerini görmeye ve idâreye o emîri vekîl edinmesi ve onun icrâatına itirâzsız itâat edeceğine söz vermesi gibidir.

Arablar, bir emîre bey'at ettikleri zaman sözlerinde, yemînlerinde duracaklarına delîl olarak ellerini o emîrin ellerine koyarak, alış-verişte yapılan harekete benzer bir harekette bulunurlar. Bu davranışa; satış olayına benzediği için, "**bâ'a**=sattı" fiilinin masdarı olarak, "**Bey'at**" adı verilmiştir.

Daha sonra "**Bey'at**" tokalaşma biçimine dönüştü "**Bey'at**" kelime olarak da tokalaşma "=musâfaha" anlamını taşır. İslâmiyette yapılan ilk bey'at, **Akabe bey'at**'i idi. Halîfelere Bey'at yemîni, devletlerin ve hallerin çeşitli olmasına göre değişik biçimlerde idi. (İ.M.T.) (A.E.)

اَلْبَيْنِيَّةُ (BEYNİYYET): Lügatta; ortada olmak demektir. **Tecvîd ıstılâhında beyniyyet**; harfleri telaffuz ederken sesin, ne tamâmen akması, ne de tamâmen hapsolmasına denir. Bu sıfat, **şiddet** ve **rıhvet** sıfatlarının ortasında bulunması bakımından, harflerine bu ad verilmiştir. (O.K.) (A.E.)

اَلْبَيِّنَةُ (BEYYİNE): Delîl, şâhid, bir da'vâyı isbât için gösterilen hüccet, vesîka demektir. Adâletli kimselerin şehâdetlerine de "**Beyyine-i âdile**" denir. (A.E.)

اَلْبَيْتُ (BEYT): Edebiyat terimi olarak; iki mısradan meydana getirilmiş nazımdır. (A.E.)

اَلْبَيْتُ (BEYT): Lügatta, ev anlamındadır. Tasavvufta, ilâhî hakîkat ve sırların tecellî ettiği yer olan kalb anlamında kullanılan bir terimdir. (İ. Ans. T.D.V.)

بَيْتُ الأَحْزَانِ (BEYT'ÜL-AHZÂN): dîvan edebiyatında, Hz. **Ya'kûb**'un, oğlu Yûsuf'tan ayrı düştükten sonra hayâtını ızdırâb içinde geçirdiği ev için kullanılan bir deyimdir. (İ.Ans.T.D.V.) (A.E.)

بَيْتُ الحِكْمَةِ (BEYT'ÜL- HİKME): İslâm ilim ve kültür târihinde tercüme ve yüksek düzeydeki ilmî araştırmaların yapıldığı merkezlere verilen addır. (İ.Ans. T.D.V.)

بَيْتُ العِزَّةِ (BEYT'UL- İZZE): Kur'ân-ı Kerîm'in bir bütün hâlinde indirildiği ve dünyâ semâsında bulunduğu rivâyet edilen yerin adıdır.

بَيْتُ المَالِ (BEYT'UL- MÂL): Devlet hazînesi,

devlete âit mal varlığının bütünü ve bunu ilgili idârî-mâlî kurum.

Eskiden, İslâm Devletinin **Mâliye Hazînesi**, sonraları, vârisleri bilinmeyen veya vârisleri başında bulunmayan ölülere âit malların korunduğu sandık ve bunun idâresidir. (A.E.)

اَلْبَيْتُ الْمَعْمُورُ **(BEYT-İ MA'MÛR):** Gökte, içinde meleklerin ibâdette bulunduğu rivâyet edilen mabeddir. (İ.Ans.T.D.V.) (A.E.)

بَيْتُ الْمِدْرَاسِ **(BEYT'ÜL- MİDRÂS):** Yahûdîlerin dînî eğitim ve öğretim yaptıkları yerdir. (İ.Ans. T.D.V.)

اَلْبَدَوِيُّ **(BEDEVÎ):** Çöl ve vâhalarda develeriyle birlikte konar göçer olarak yaşayan araplara verilen addır. (İ.Ans. T.D.V.) (A.E.)

اَلْبَدِيهِيَّاتُ **(BEDÎHİYYÂT):** Aklın, hiçbir delîle ihtiyâç duymaksızın apaçık ve kesin olarak kabûl ettiği önermeler anlanına gelen mantık terimidir. (İ.Ans. T.D.V.) (A.E.)

اَلْبَدِيعِيَّاتُ **(BEDÎİYYÂT):** Hz. Peygamber (s.a.v.)'in övülmesine (medhine) dâir olup her beytinde en az bir bedîî san'at bulunan kasîdelere verilen addır. (İ. Ans. T.D.V.) (A.E.)

اَلْبَعْثُ **(BA'S):** Kıyâmetin kopmasından sonra Allah tarafından ölülerin diriltmesi olayıdır. (İ.Ans. T.D.V.)

اَلْبَطْشَةُ الْكُبْرَى **(BATŞE-İ KÜBRÂ):** Kur'ân-ı Kerîm'de, **Bedir Gazvesi** ve **kıyâmet günü** için kullanılan bir deyimdir. (İ.Ans. T.D.V.) (A.E.)

اَلْبَقَاءُ **(BEKÂ):** Kötü huy ve vasıflarından arınan sâlikin, iyi huy ve vasıflar edinmesi, kendisinden fânî olup **Hak** ile beraber olması anlamına gelen bir tasavvuf terimidir. (İ.Ans. T.D.V.) (A.E.)

اَلْبَقَاءُ **(BEKÂ):** Allah'ın varlığının sonsuzluğunu ifâde eden kelâm terimidir. (İ.Ans. T.D.V.) (A.E.)

اَلْبَكَّائِينَ **(BEKKÂÎN):** Tebük Gazvesi'ne katılmadıkları için üzülüp ağlayan yedi sahâbî ve çok ağlamalarıyla meşhûr Kûfeli dört zâhid tâbiî hakkında kullanılan bir deyimdir. (İ.Ans. T.D.V.) (A.E.)

اَلْبَحِيرَةُ **(BAHÎRE)** *Sâibe, Vesîle, Hâm:* Kur'ân'da Mâide Sûresinin 103. âyetinde bu kelimeler şöylece geçer: "**Allah; ne Bahîre'den, ne Sâibe'den, ne Vasîle'den, ne de Hâm'den hiçbirini meşrû' kılmamıştır.**"

Tefsîrlerde bu kelimeler farklı biçimde açıklanmıştır. İbn-i Kesîr, tefsîr'inde bu kelimeleri şu hadîs ile açıklıyor:

Buhârî'de, Museyyeb oğlu Saîd'in şöyle dediği nakledilmiştir: **Bahîre**; sütü, putlar için alıkonan ve insanlardan hiç kimseye sütü sağdırılmayan hayvandır. **Sâibe** ise; müşriklerin tanrıları için başıboş bıraktıkları ve üzerine hiçbir şey yüklemedikleri hayvandır. Müseyyeb oğlu Saîd der ki: Ebû Hüreyre, Resûlüllah (s.a.v.)'in şöyle dediğini bildirdi: "Ben, Hüzâa kabîlesinden Âmir oğlu Amr'ı cehennemde bağırsaklarını sürüklerken gördüm. Çünkü ilk kez o; hayvanları putlara adayıp başıboş bırakmıştır." **Vasîle** ise; döl alınmamış devedir. Devenin ilk doğurduğu bâkire bırakılır, sonra ardından doğan bir dişi deve ile çiftlenirdi. Yani bu iki dişi deveden biri diğerinin ardından doğar da ikisi arasında erkek bulunmazsa, bunu da putları için ayırıp salıverirlerdi. **Hâm** ise; devenin doğuranıdır. Belirli sayıda doğum yaptıktan sonra onu putları için ayırırlardı ve bir daha hâmile bırakmazlar, ona yük yüklemezlerdi. Bundan dolayı ona, korunmuş anlamına gelen "**Hâmî**" adını verirlerdi. Müslim ve Nesâî bu hâdîsi böylece rivâyet etmişlerdir. (İbn-i Kesîr) (A.E.)

بِنْتُ مَخَاضٍ **(BİNT-İ MAHÂZ):** Devenin bir yaşını tamamlayıp ikincisine girendir. (A.E.)

بِنْتُ لَبُونٍ **(BİNT-İ LEBÛN):** İkinci yaşını tamamlayıp üçüncü yaşına giren devedir. (A.E.)

* *

بَابُ التَّاءِ

TE BÖLÜMÜ

تَاءُ التَّأنِيثِ **(TÂ'ÜT-TE'NÎS):** Üzerinde "**he**" olarak durulan (çok kez dişilik alâmeti olan yuvarlak **te** harfi)dir.

اَلتَّأَلُّفُ وَالتَّأْلِيفُ **(TEELLÜF VE TE'LÎF):** Bir çok şeyleri, kendilerine "**bir=vâhid**" denecek biçimde bir araya getirmek, derleyip toplamaktır. Gerek onun bazı cüzlerinin, öncelik ve sonralıkla bazısına nisbeti olsun ve gerekse olmasın. Buna göre te'lîf (yani derleyip toplama), tertîb (yani düzenleme) den daha geneldir.

اَلتَّابِعُ **(TÂBİ'):** Bir yönden kendisinden öne geçmiş olanın i'râbına uyan her ikincidir. Bu kayıd ile; mübtedâ'nın haberi, "**alimtü ve a'lemtü**" bâbından ikinci ve üçüncü mef'ûl hâric kalmış olur. Çünkü bu şeylerde âmil, bir yönden amel etmez.

Tâbi', beş çeşittir: Te'kîd, sıfat, bedel, atf-ı beyân ve harf ile atıf.

اَلتَّأكِيدُ **(TE'KÎD):** Nisbet veya şumûlde, metbû'un durumunu pekiştiren bir tâbi'dir.

Denildiki: Te'kîd, kendinden önce hâsıl olan ma'nânın tekrarlanmasından ibârettir.

اَلتَّأكِيدُ اللَفْظِى **(TEKÎD-İ LAFZÎ):** Bu, birinci lafzın tekrârlanmasıdır.

اَلتَّأسِيس **(TE'SÎS):** Kendisinden önce hâsıl olmamış diğer bir ma'nâ ifâde etmekten ibârettir. **Te'sîs**, te'kîd'den daha hayırlıdır. Çünkü sözün ifâdeye hamledilmesi, iâdeye halledilmesinden daha iyidir.

اَلتَّأوِيلُ **(TE'VÎL):** Aslında, geri çevirme (=tercî) dir. **Şerîatta ise**; lafzı, zâhir ma'nâsından, muhtemel olduğu bir ma'nâya yorumlamaktır. Ancak yorumlanan bu muhtemel ma'nâ, **Kitâb** ve **Sünnet**'e uygun olmalıdır. Yüce Allah'ın şu sözünde olduğu gibi: "(Allah), **ölüden diriyi çıkarır.**" (En'âm: 95) Eğer bununla, kuşun yumurtadan çıkarılması kasdedilmiştir denilirse, **tefsîr** edilmiş olur. Ve eğer mü'minin kâfirden çıkarılması (=dünyâya getirilmesi) veya âlimin câhilden dünyâya getirilmesi kasdedilmiştir, denilirse, **te'vîl** yapılmış olur.

اَلتَّبَايُنُ **(TEBÂYÜN)** *İki şey arasındaki karşıtlık:* İki şeyden biri diğerine nisbet edildiği zaman, onlardan biri, diğerinin doğru sayıldığı bir şeyde doğru sayılmamasıdır. Eğer bir şey üzerinde hiç doğru sayılmazlarsa, ikisi arasında **küllî tebâyün** (=tam karşıtlık) vardır. **İnsan** ve **at** gibi. Bu ikisi, küllî olan iki sâlibe'ye dayanır. Eğer bu ikisi kül'de yani bütünde doğru olurlarsa, ikisi arasında **cüz'î tebâyün** vardır. **Hayvân** ve **beyâz** gibi. Bu ikisi arasında bir bakımdan genellik vardır. Ve ikisi de cüz'î olan iki sâlibe'ye dayanır.

تَبَايُنُ الْعَدَدِ **(TEBÂYÜN'ÜL-ADED):** İki (=çift) adedle beraber üçüncü (=tek) adedin sayılmamasıdır. **On** ile beraber **dokuz** gibi. Çünkü bu ikisi için sayan aded "**bir**"dir. "**Bir**" ise aded değildir.

اَلتَّبَسُّمُ **(TEBESSÜM)** *gülümseme:* Kendisi ve yanındakiler tarafından işitilmeyen hafifçe gülmedir.

اَلتَّبْوِئَةُ **(TEBVİE):** Boş bir evde kadının barındırılmasıdır.

(Diğer bir ta'rîfe göre, **tebvie**: Câriyenin, efendisi veya efendisinin âile fertleri tarafından istihdâm edilmeyip kocasına, evinde teslîm edilmesi demektir.) (A.E.)

اَلتَّبْشِيرُ **(TEBŞÎR):** (Müjdeleme): Sevindirici haber vermektir.

اَلتَّبْذِيرُ **(TEBZÎR):** Malı, israf biçiminde dağıtmaktır.

اَلتَّتْمِيمُ **(TETMÎM):** Sözde; maksadın hılâfını akla getirmeyecek biçimde, mübâlağa gibi bir nükte için bir fazlalık getirilmesidir. Yüce Allah'ın şu sözünde olduğu gibi:

وَيُطْعِمُونَ الطَّامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِيناً وَيَتِيماً وَاَسِيراً

Yani: "**Yemeği sevdikleri ve ona ihtiyâcları olduğu halde, onu yoksula, yetîme ve esîre yedirirler.**" (İnsân:8)

اَلتَّجَلِّى **(TECELLÎ):** Gaybların nûrlarından kalblere açılan şeylerdir. Tecellînin geliş yerleri birden çok olması bakımından "**gaybler**" diye çoğul söylendi. Çünkü her ilâhî ismin, kavramı ve vecihleri bakımından çeşitli tecellîleri vardır. İçlerinden tecellîleri açığa çıkan gaybların başlıcaları yedidir: 1- **Hakk'ın gaybı** ve Onun hakîkatları. 2- **Hazrette** veya daha aşağısında en gizli temyîz ile mutlak gaybdan ayrılan **gizli gayb**. 3- **Kâbe kavseyn** hazretinde gizli temyîz ile ilâhî gaybdan ayrılan **sır gaybı**. 4- **Rûh gaybı:** Bu, emrî olan tâbi'de gizli ve en gizli temyîz ile ayrılmış vucûdî sırrın hazretidir. 5- **Kalbin gaybı:** Bu da rûh ve nefsin kucaklaşma mevkii, vucûdî sırrın doğurtma yeri ve birsel çokluk içinde onun açılma kürsüsüdür. 6- **Nefsin gaybıdır** ki bu, münâzara ünsüdür. 7- **Bedenî latîfeler gaybı:** Bunlar, cem'an ve tafsîler ona hak olan şeyleri keşfetmek için nazarlarının atıldığı yerlerdir.

اَلتَّجَلِّى الذَّاتِى **(TECELLÎ-İ ZÂTÎ):** Mebdei;sıfatlardan bir sıfatla beraber sayılmaksızın zât olan şeydir. Eğer bu, ancak isimler ve sıfatlar vâsıtasıyla hâsıl oluyorsa, böyledir. Çünkü Hak, varlıklar üzerine, zâtı bakımından ancak esmâî perdelerden bir perde arkasından tecellî eder.

اَلتَّجَلِّى الصِّفَاتِى **(TECELLÎ-İ SIFÂTÎ):** Mebdei, Zât'tan ayırd ve ta'yîn edilmesi bakımından, sıfatlardan bir sıfat olan şeydir.

اَلتَّجْرِيدُ **(TECRÎD):** İçeriden ve kalbden, Allah'tan başkasını ve dünyâyı gidermektir. Çünkü kalb ve içerinin zâtında birbirine uyan agyâr ve kevnî sûretlerden başka bu ikisinde hiç bir perde yoktur. Meselâ: Aynanın berraklığını gideren ve düzlüğünü bozan, ayna yüzeyindeki çıkıntı ve teş'îrât gibi.

اَلتَّجْرِيدُ فِى الْبَلاَغَة **(TECRÎD Fİ'L- BELÂĞA):** Bir sıfatla nitelendirilmiş olan bir durumdan, bu sıfatta onun benzeri olan diğer bir durumun çıkarılıp alınmasıdır. Çünkü kendisinden alınan bu durumdaki o sıfatın kemâlinde mübâlağa vardır. Meselâ, insanların:

لِى مِنْ فُلاَنٍ حَمِيمٌ ("**Benim, falancadan sıcak bir dostum var.**" demeleri gibi. Çünkü bu sözde, bir sıfatla nitelenmiş olan bir durumdan -ki bu, sadâkatla nitelenmiş olan falandır- diğer bir durum çıkarılıp alınmıştır ki o da, bu sıfatta falan gibi olan dosttur. Bu, falancada bulunan sadâkatin kemâlindeki mübâlagadan dolayıdır. **Sadîk-ı hamîm: Sıcak dost**; şefkatli ve cana yakın olan arkadaştır. Onların: "**Min fülânin**=Falandan" sözündeki "**min**=dan" edâtı, "**tecrîdiyye**" diye adlandırılır.

اَلتَّجْنِيسُ الْمُضَارِعُ **(TECNÎS-İ MUDÂRÎ'):** İki kelimenin ancak birbirine yakın olan harfte ayrılmalarıdır. Ör. اَلزَّارِى وَاَلْبَارِى gibi.

تَجْنِيسُ التَّصْرِيف **(TECNÎS'ÜT- TASRÎF):** Bir harfin yerine diğerini getirmek sûretiyle iki kelimenin ayrı olmalarıdır. Bu, ya harfin mahrecinden olur. Yüce Allah'ın şu sözünde olduğu gibi:

وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْأَوْنَ عَنْهُ Ya da ona yakın olur: اَلْمُفِيحُ وَالْمُبِيحُ kelimeleri arısında olduğu gibi.

تَجْنِيسُ التَّحْرِيف **(TECNÎS'ÜT- TAHRÎF):** Bu, iki kelime arasındaki ayrılığın hey'ette, yani harekede olmasıdır. Ör. بُرْدٌ وَ بَرْدٌ kelimelerinde olduğu gibi.

تَجْنِيسُ التَّصْحِيف **(TECNÎS'ÜT- TASHÎF):** Bu, iki kelime arasındaki farkın bir nokta olmasıdır. Ör. أَنْقَى وَأَتْقَى gibi

تَجَاهُلُ الْعَارِفِ **(TECÂHÜL'ÜL- ÂRİF** (Bilip de bilmemezlikten gelen): bir nükteden dolayı, bilineni, bilmiyormuş gibi davranmaktır. Yüce Allah'ın (c.c.), peygamberimiz (s.a.v.)'in sözünden naklettiği şu kavlinde olduğu gibi: **"O halde ya biz veya siz, doğru yolda veya apacık bir sapıklık içindeyiz."** (Sebe': 24)

اَلتِّجَارَةُ **(TİCÂRET):** Kâr ile satmak için bir şey satın almaktır.

(Diğer bir ta'rîfe göre, ticâret: Kazanç amacıyla yürütülen alım- satım etkinliğidir.) (A.E.)

اَلتَّحْقِيقُ **(TAHKÎK):** Mes'eleyi, delîli ile kanıtlamaktır.

اَلتَّحَرِّي **(TEHARRÎ):** İki iş veya durumun en yaraşır, en uygun ve evlâ olanını taleb etmektir.

اَلتَّحْرِيفُ **(TAHRÎF):** Ma'nâyı değil, lafzı değiştirmektir.

اَلتُّحْفَةُ **(TUHFE):** (Hediye veya armağan gibi) kişiye verilen iyi bir şeydir.

اَلتَّحْذِيرُ **(TAHZÎR):** Kendinden sonra gelen şeyden sakındırmak için; "İttekı=sakın" kelimesini takdîr etmekle olan ma'mûldür. Ör.

اِيَّاكَ وَالأَسَدَ="Aslandan sakın" gibi. Ya da kendisinden sakındırılan şeyi tekrârlamakla olur. Ör. اَلطَّرِيقَ الطَّرِيقَ = "Yoldan, yoldan sakın" gibi.

اَلتَّخَلِّي **(TEHALLÎ):** (tenhâya çekilme, yalnız kalma), yalnızlığı seçme ve Hak'tan alıkoyan her şeyden yüzçevirmedir.

اَلتَّخَلْخُلُ **(TEHALHAL** (Gevşeme, seyrekleşme): Dışardan kendisine bir şey eklenmeksizin hacmin artmasıdır. Bu, **tekâsüf**'ün (yani sıklaşma ve yoğunlaşmanın) zıddıdır.

اَلتَّخَارُجُ **(TEHÂRÜC):** Lügatta; **hurûc**'dan tefâül bâbıdır (ve **paylaşma, hakkından vazgeçme,** gibi anlamlara gelir.)

Istılâhta; vârislerin, terekeden belirli bir şeyle, kendilerinden bazısını çıkarmada anlaşmalarıdır.

اَلتَّخْصِيصُ **(TAHSÎS):** Genel olanı; müstakil ve kendisine yakın veya bitişik (=mukterin) olan bir delîl ile, kendisinden bir kısma kasr etmektir. "**Müstakil**" lafzıyla; **istisnâ, şart, gâye ve sıfat**tan sakınıldı. Çünkü bunlar, eğer genel olana ilişirse, "**mahsûs**" diye adlandırılmaz. "**Bitişik=mukterin**" lafzıyla da; "**Her şeyin hâlıkı**" sözündeki gibi, neshten sakınıldı. Çünkü bu sözde, zarûreten bilinir ki, her şeyi yaratmak **Allah Teâlâ**'ya mahsûstur.

تَخْصِيصُ الْعِلَّةِ **(TAHSÎS'UL-İLLE):** Bir engelden dolayı, bazı sûretlerde, üzerine iddiâda bulunulan (=müddeâ aleyh olan) vasıftan hükmün geri kalmasıdır.

Denilir ki: İstihsân, illetlerin özel olması bâbından değildir. Yani kıyâsı tahsîs edici bir delîl değildir. Bilakis, o, illetin yokluğundan dolayı, kıyâsın hükmünün yokluğudur.

اَلتَّخْصِيصُ **(TAHSÎS):** Dil bilginlerine göre; nekrelerde (yani belirsiz isimlerde) hâsıl olan ortaklığı azaltmaktan ibârettir. Ör. رَجُلٌ عَالِمٌ ="**Âlim bir adam**" gibi. (Burada **âlim** sıfatı, tahsis içindir.)

اَلتَّدَاخُلُ **(TEDÂHÜL):** Hacmi ve mikdârı artmaksızın, bir şeyin diğer bir şey içine girmesinden ibârettir.

تَدَاخُلُ الْعَدَدَيْنِ **(TEDÂHÜL'ÜL-ADEDEYN):** İki adedin en azı, en çok sayılması, yani onu yok etmesidir. Ör. **Üç** ve **dokuz** gibi.

اَلتَّدْقِيقُ **TEDKÎK):** Düşünüp inceleyen kimseler için tarîkı ince olan bir delîl ile meseleyi isbât etmektir.

اَلتَّدْبِيرُ **(TEDBÎR):** Kölenin âzâd olmasını, (efendisinin) ölümüne bağlamaktır.

اَلتَّدْبِيرُ **(TEDBÎR):** Zor bir fiille re'yi kullanmaktır. **Denildi ki**: Tedbîr, hayrı bilmekle âkıbetler hakkında düşünmektir. **Yine denildi ki**: Tedbîr, Âkıbetlerin bilinmesine göre işleri yürütmektir. Bunlar, Allah

Teâlâ için hakîkaten ve kul için mecâzen olur.

اَلتَّدَبُّرُ **(TEDEBBÜR):** İşlerin sonları hakkında düşünmekten ibârettir. Bu (tedebbür), tefekküre yakındır. Ancak **tefekkür**; delîl hakkında düşünmekle kalbin tasarrufta bulunmasıdır. **Tedebbür** ise; sonlar (=âkıbetler] hakkında düşünmekle kalbin tasarrufta bulunmasıdır.

اَلتَّدَلِّى **(TEDELLÎ):** Mukarrabîn'in (yani seçkin meleklerin), yollarının bitimine kadar yükselmeyerinden sonra, **sahv-ı müfîk**'ın varlığı sebebiyle inmeleridir. Allah'tan başkasının isti'dâd ayağının basmadığı zâtının kudsiyyetinden Hakk'ın inmesi karşılığında kullanılır. **Bu**; yaklaşma sırasında onların isti'dâdlarının genişliği ve darlığının iktizâ ettiği şeye göredir.

اَلتَّدَانِى **(TEDÂNÎ):** Mukarrabîn'in (yani seçkin meleklerin) mi'râcıdır Onların, bil'asâle, yani verâset olmaksızın gâî mi'râclarıdır ki, **hazret-i kâbe kavseyn**'e erişir. Ve verâset-i Muhammediyye hükmüyle de hazrete veya daha aşağısına erişir. **Bu hazret**, tedânî rakîkasının mebdeidir.

اَلتَّدْلِيسُ **(TEDLÎS):** (Lügatta gizlemek, anlamındadır. Bir hadîs ıstılâhı olarak); İki kısımdır: **Birisi**; isnâdda tedlîstir. Bu, kendisiyle görüştüğü kimseden, hadîsi işitmediği (=almadığı) halde, sanki ondan hadîsi işitip almış zannını verecek biçiminde veya çağdaşı olduğu halde görüşmediği kimseden, onunla görüşmüş veya hadîsi ondan işitmiş zannını verecek biçimde hadîsi rivâyet etmesidir.

Diğeri de; şeyhlerde tedlîsdir. Bu da, râvînin, bir şeyhten işittiği bir hadîsi rivâyet edip onun adını veya künyesini söylemesi ve tanınmaması için bilinmeyen şeylerle onu vasıflandırmasıdır.

(**Şeyhlerde tedlîs şöyle de olur**: Râvînin, durumunu gizlemek istediği şeyhini, hâiz olmadığı yüksek vasıflarla anması veya bilinen künyesinden başka bir isimle zikretmesidir.) (H.Istılahları) (A.E.)

اَلتَّدْلِيسُ **(TEDLÎS):** (Tasavvuf terimi olarak) sözdeki rûhânî latîfedir. Bazan iki şey arasındaki bağlayıcı latîf aracıya denir. Hak'tan kula ulaşan yardım gibi.

اَلتَّذْيِيلُ **(TEZYÎL)** *Ekleme:* Bir cümleye, onun ma'nâsını içeren bir cümle eklemektir. Te'kîd gibi. Buna misâl şu âyettir: "**İnkâr ettiklerinden dolayı onları böyle cezâlandırdık; Biz, nânkörden başkasını cezâlandırır mıyız**?" (Sebe': 17)

اَلتَّذْنِيبُ **(TEZNÎB):** İki taraftan birinin ihtiyâcı olmaksızın, ikisi arasındaki münâsebetten dolayı, bir şeyin ardına diğer bir şey eklemektir.

اَلتَّرْتِيبُ **(TERTÎB):** Lügat bakımından, her şeyi mertebesine koymaktır. **Istılahta** ise; bir çok şeyleri, kendilerine bir tek şey denecek biçimde düzenlemektir, ki onun bazı cüzlerinin, öne geçme ve geri kalmakla bazısına nisbeti olur.

اَلتَّرْتِيلُ **(TERTÎL):** (Kur'ân'ı okurken) Harflerin mahreclerini gözetmek ve duraklara riâyet etmektir.

Denildi ki: Tertîl, sesi alçaltmak ve hazin hazin okumaktır.

اَلتَّرْتِيلُ **(TERTÎL):** Tertîb edilmiş harfler arasında yakınlığı gözetmektir.

اَلتَّرْفِيلُ **(TERFÎL):** (Aruz ilminde), hafîf bir sebeb eklemektir. مُتَفَاعِلُنْ =**Mütefâilün** gibi ki, bunun **nûn**'u elif'e çevrildikten sonra "**tün**" eklenip مُتَفَاعِلَاتُنْ =**Mütefâılâtün** olmuştur. Ve bu, **Müreffel** diye adlandırılır.

اَلتَّرْصِيعُ **(TERSÎ'):** Bu bir secî'dir ki, iki karîneden birinde veya daha çoğunda, vezinde ve diğerinin harfi üzerindeki uygunlukta, diğerinden ona mukâbil olan şeyin benzeri vardır.

İki karîneden maksad; **vezinde** ve **kâfiyede** birbirlerine uygun olanlardır. Ör.

فَهُوَ يَطْبَعُ الْأَسْجَاعَ بِظَوَاهِرِ لَفْظِهِ وَيَقْرَعُ الْأَسْمَاعَ بِزَوَاجِرِ وَعْظِهِ Yani: "O, lafzının zâhirleri ile seci'leri şekillendirir ve va'zının yasakları ile kulakları döver. anlamındaki sözde

olduğu gibi.

İkinci karînede bulunanların hepsi, vezin ve kâfiyede birincinin mukâbil olduğu şeye uyar. Onun lafzına gelince; ikinci karîneden hiçbir şey ona mukâbil olmaz.

اَلتَّرصِيعُ **(TERSÎ'):** Bu, lafızların; vezinleri eşit, sonları birbirine uygun olmasıdır. (Diğer bir tarîfe göre, Tersî': Bedî' çeşitlerinden bir çeşittir. Fâsıla ve vezinlerde birlik gibi.) (A.E.)

Yüce Allah'ın şu sözleri buna misâldir.

إِنَّ اِلَيْنَا اِيَابَهُمْ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ "**Muhakkak dönüşleri Bizedir. Sonra onların hesâbını görmek Bize düşer.**" (Gâşiye: 25-26).

إِنَّ الْأَبْرَارَلَفِى نَعِيمٍوَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِى جَحِيمٍ

"**İyiler mutlakâ ni'met içindedirler. Kötüler de mutlakâ yakıcı ateş içindedirler.**" (İnfitâr: 13-14)

اَلتَّرْخِيمُ **(TERHÎM):** İsmin sonunu hafifletmek için hazfetmektir.

اَلتَّرَادُفُ **(TERÂDÜF):** Mefhûmda ittihâddan ibârettir. (Yani, iki veya daha çok kelimenin anlamdaş olmasıdır.)

Denildi ki: Terâdüf, bir itibârla, bir şeye delâlet eden müfred lafızların ardarda gelmesidir.

اَلتَّرَادُفُ **(TERÂDÜF):** İki anlamda kullanılır. Bunlardan **biri**; doğrulukta birleşmedir. **İkincisi**; mefhûmda birleşme (anlamdaş olma)dır. Birinciye bakan, ikisi arasında ayrılık görür. İkinciye bakan ise, ikisi arasında ayrılık görmez.

اَلتَّرَجِّى **(TERECCÎ):** Mümkün olan bir şeyi istediğini veya onu beğenmediğini belirtmektir.

اَلتَّرْجِيعُ **(TERCÎ'):** Ezânda, **Şehâdeteyn**'de sesi alçaltıp, sonra bu ikisinde sesi yükseltmektir.

تَرِكَةُ الْمَيِّتِ **(TEREKET'ÜL- MEYYİT):** Ölen kişinin geride bıraktıklarıdır. **Istılâhta** ise; aynına başkasının hakkı tealluk etmekten arınmış maldır.

اَلتَّرِكَةُ **(TEREKE):** Lügatta, kişinin terkettiği ve geriye bıraktığı şeydir. **Istılâhta** ise; tereke; insanın, başkasının hakkından hâlî ve arınmış olarak geriye bıraktığı şeydir.

اَلتَّرْكِيبُ **(TERKÎB):** Basit harfleri bir araya toplamak ve kelime olması için onları düzenlemektir.

اَلتَّسَلْسُلُ **(TESELSÜL):** Sonu gelmeyen (gayr-ı mütenâhî) işleri tertîb etmektir.

اَلتَّسْلِيمُ **(TESLÎM):** Allah'ın emrine bağlanıp boyun eğmek ve uygunsuz itirâzı terk etmektir.

اَلتَّسْلِيمُ **(TESLÎM):** Kazâyı rıza ile karşılamaktır. **Denildi ki**: Teslîm, başa belâ indiğinde, içte ve dışta değişme olmaksızın, sâbit olmaktır.

اَلتَّسَامُحُ **(TESÂMUH):** Sözdeki niyet ve maksadın bilinmemesi ve onu anlamada diğer bir lafzın takdîr edilmesine ihtiyâc duyulmasıdır.

اَلتَّسْبِيحُ **(TESBÎH):** İmkân ve hudûsun eksikliklerinden **Hak Teâlâ**'yı tenzîh etmektir (Yani Allah Teâlâ'yı, sonradan varedilmiş yaratıkların eksikliklerinden arık saymaktır.)

اَلتَّسْمِيطُ **(TESMÎT):** Her beyti dört kısım yapıp, kasîde bitinceye kadar dördüncüde kâfiyeyi gözetmekle beraber, üçünü bir seci' üzere düzenlemektir. Şâirin şu sözünde olduğu gibi:

وَحَرْبٍ وَرَدْتُ وَثَغْرٍ سَدَدْتُ

وَعِلْجٍ شَدَدْتُ عَلَيْهِ الْحِبَالاَ

وَمَالٍ حَوَيْتُ وَخَيْلٍ حَمَيْتُ

وَضَيْفٍ قَرِيتُ يُخَافُ الْوَكَالاَ

اَلتَّسْبِيغُ **(TESBÎĞ):** Arûzda, kelimenin sonuna sâkin bir harf eklemektir. فَاعِلاَتُنْ = **Fâilâtün** gibi ki, "**nûn**" u "**elif**" e çevrildikten sonra, sonuna başka bir "**nûn**" eklenip فَاعِلاَتَانْ =**Fâilâtân**

olmuştur. Bu da فَاعِلِيَّانْ =**Fâiliyyân** şekline nakledilip "**Müsebbağ**" diye adlandırılır.

اَلتَّسَرِّى **(TESERRÎ):** Câriyeyi, azilsiz va't edilmiş olması (cinsî ilişki) için hazırlamaktır.

اَلتَّشْبِيه **(TEŞBÎH):** Lügatta; bir durumun diğerine ma'nâda ortak olduğunu göstermektir. Birinci durum, **Müşebbeh**'tir. İkincisi, **Müşebbehün bih**'tir. Bu ma'nâ, **teşbîh vechi**dir. Bunda, **Teşbîh âleti, teşbîh maksadı** ve **müşebbeh** (=benzetilen) bulunması gerekir.

Beyân âlimlerinin ıstılâhında; bir şeyin kendisinde bulunan niteliklerinden bir nitelikte iki şeyin ortaklığını göstermektir. Arslandaki cesurluk ve güneşteki ışık gibi.

Teşbîh; ya **müferred teşbîh** olur. Resûlullah (s.a.v.)'in şu sözünde olduğu gibi: "**Allah'ın benimle gönderdiği hidâyet ve ilmin durumu, bir yere yağan bol yağmura benzer.**" Bu hadiste, **ilim**, bol yağmura benzetilmiştir. Ondan yararlanan kişi iyi bir yere, ondan yararlanmayan ise çorak (veya cavlak veya kaypak) bir yere benzetilmiştir. Bunlar, toplu benzetmeler (=**teşbîhât-ı müctemia**) dır.

Ya da **mürekkeb teşbîh** olur. Resûlullah (s.a.v.)'in şu sözünde olduğu gibi: "**Benim durumum ile, benden önceki peygamberlerin durumu, bir binâ yapmış olan adam**(ın şu işin)**e benzer ki, binâyı iyi ve güzel yapmış ancak bir yerinde bir kerpiç eksik bırakmıştır.**"

Bu hadîste; **mecmû'**, **mecmû'**a (Yani bir grup, diğer bir gruba) benzetilmiştir. Çünkü benzetme vechi, aklî olup belirli durumlardan elde edilmiştir. Buna göre, peygamberliğin durumu, (tuğla veya kerpiçlerle örülmüş) binâya benzetilmiş oluyor.

اَلتَّشْكِيكُ بِالأَوْلَوِيَّة **(TEŞKÎK Bİ'L-EVLEVİYYE):** Üstün ve üstün olmamakta ferdlerin farklı olmasıdır "**Varlık=Vücûd**" gibi ki o, varlığı vâcib olanda, varlığı mümkün olandan daha tam, daha sağlam ve daha güçlüdür.

اَلتَّشْكِيكُ بِالتَّقَدُّمِ وَالتَّأَخُّر **(TEŞKÎK Bİ'T-TAKADDÜM VE'T-TEAHHUR):** Bu, bazısında ma'nânın hâsıl olması, diğer bazısında hâsıl olmasından önce olmasıdır. Yine "**varlık=vucûd**" gibi ki, onun vâcibde bulunması, mümkünde bulunmasından öncedir.

اَلتَّشْكِيكُ بِالشِّدَّة وَالضَّعْف **(TEŞKÎK Bİ'Ş-ŞİDDET VE'D-DA'F):** Bu, bazısında ma'nânın hâsıl olması, bazısından daha şiddetli olmasıdır. Yine "**varlık=vücûd**" gibi ki, o vâcib olan varlıkta, mümkün olandan daha şiddetlidir.

اَلتَّشْعِيث **(TEŞ'ÎS):** فَاعِلاَتُنْ = **Fâilatün'ün veted**'inden (parçasından) olan harekeli bir harfin hazfedilmesidir. "علا"nın **veted**'i, ya "**lâm**"dır. Nitekim bu, **İmâm Halîl**'in görüşüdür ki, geriye; فَاعَاتُنْ= **Fââtün** kalıp مَفْعُولُنْ= **Mef'ûlen'e** nakledilir. Ya da "**ayn**"dır. Nitekim bu da **İmâm Ahfeş**'in görüşüdür ki geriye; فَالاَتُنْ=**Fâlâtün** kalıp; مَفْعُولُنْ=Mef'ûlen'e nakledilir ve "**Müşe'as**" diye adlandırılır.

تَشْبِيبُ الْبَنَات **(TEŞBÎB'ÜL- BENÂT):** Kız çocuklarının, derecelerinin farklılığına göre zikredilmesidir.

اَلتَّصْرِيف **(TASRÎF):** İstenilen ma'nâları elde etmek için bir aslı, çeşitli kiplere ve kalıplara nakletmektir ki, bu ma'nâlar ancak onlarla hâsıl olur. (Diğer bir deyimle tasrîf, bir kelimenin çekimidir.)

اَلتَّصْرِيف **(TASRÎF):** Kelime yapılarının, i'râb olmayan durumları kendileriyle tanınan asılları bilmektir.

اَلتَّصْحِيح **(TASHÎH):** Lügatta; hastadan hastalığı gidermektir. (Ferâiz ilmi) ıstılâhında ise, hisseler ile mirâsçı sayısı arasında vâki olan küsûru gidermektir.

اَلتَّصْحِيف **(TASHÎF):** Bir şeyi, yazanın kasdettiğinin hılâfına veya âlimlerin üzerinde anlaştıkları şeyin hilâfına okumaktır.

(Tashîf; sayfada hatâ eylemek, demektir. Yani sayfada doğru yazılmış kelime veya sözü hatâen değiştirerek yanlış okumak veya yazmaktır. Meselâ "haber" lafzını "hayır" okumak veya yazmak gibi) (Kâmûs) (A.E.)

اَلتَّصَوُّرُ **(TASAVVUR):** Bir şeyin sûretinin, akılda hâsıl olmasıdır.

اَلتَّصْدِيقُ **(TASDÎK):** Kendi isteğinle, haber verene, doğruluğu nisbet etmendir.

اَلتَّصَوُّفُ **(TASAVVUF):** zâhiren, şer'î edeblerle beraber durmaktır ki, bunların zâhirden olan hükmü bâtında görülür. Bâtınen de şer'î edeblerle beraber durmaktır ki, bunların bâtından olan hükmü zâhirde görülür de bu iki hükümle edeblenen kişi için kemâl hâsıl olur.

اَلتَّصَوُّفُ **(TASAVVUF):** Hepsi ciddî olan bir mezhebdir. Sôfîler ona şakadan bir şey karıştırmazlar.

Denildiki: Tasavvuf, kalbi, yaratıklara muvâfakattan arındırmak, tabiî ahlâktan ayrılmamak, beşerî sıfatları söndürmek, nefsânî da'vâlardan uzaklaşmak, rûhânî sıfatlarla beraber olmak, hakîkat ilimlerine tutunmak, sonsuza dek iyi ve üstün olan şeyleri kullanmak, bütün ümmete öğüt vermek, Allah için hakîkat üzere sözünde durmak, şerîatta Resûlullah (s.a.v.)'e uymaktır.

Denildi ki: Tasavvuf, ihtiyârı terketmektir. **Yine denildi ki:** Tasavvuf, olanca gücü ile kişinin, **Tanrı**'ya candan yakın olmaya çalışmasıdır.

Kimi de demiştir ki: Tasavvuf duygularını, nefeslerinin gözetlemesiden korumaktır. **Kimi de**; itirâzdan yüz çevirmektir, demiştir.

Kimine göre; tasavvuf, Allah Teâlâ ile beraber olan muâmelede samîmî ve arınmış olmaktır. Onun aslı, dünyâdan ferâgat etmektir. **Kimine göre de**; emir ve nehy altında sabretmektir.

Kimisi de: Tasavvuf; şereflenmeyi bırakmak, tekellüfü ve yapmacık davranışı terk etmektir, demiştir.

Tasavvuf: Hakîkatleri almak, inceliklerden söz etmek ve yaratıkların ellerindeki şeylerden ümit kesmektir, diyen de vardır.

اَلتَّضْمِينُ **(TAZMÎN):** Şiirde, beyt'in ma'nâsının, kendinden öncesine taalluk etmesidir ki ondan başkasına taalluku sahîh olmaz.

تَضْمِينُ الْمَزْدُوجِ **(TAZMÎN'ÜL- MEZDÛC):** Nesir ve nazım karîneleri esnâsında, aslî kâfiyelerin ve seci'lerin hudûdunu gözettikten sonra secî'li iki lafzın vâki olmasıdır. Yüce Allah'ın şu sözün olduğu gibi: وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَاٍ بِنَبَاٍ يَقِينٍ = "**Sana Sebe'den sağlam bir haber getirdim.**" (Neml: 22)

Resûlullah (s.a.v.)'in şu sözü de böyledir:

اَلْمُؤْمِنُونَ هَيِّنُونَ لَيِّنُونَ (=" **Mü'minler, kolay ve yumuşak kimselerdir.**"

Şiirden örnek de şudur:

تَعَوَّدَ رَسْمُ الْوَهْبِ وَالنَّهْبِ فِى الْعُلَى وَهذَانِ وَقْتُ
اللُّطْفِ وَالْعُنْفِ دَأْبُهُ

اَلتَّضَايُفُ **(TEDÂYÜF):** İki şeyin; bunlardan her birinin tealluku, diğerinin kendisine tealluk etmesine sebeb olacak biçimde olmasıdır. Ör. **Übüvvet** ve **bünuvvet** (babalık ve oğulluk) gibi.

اَلتَّضَايُفُ **(TEDÂYÜF):** İki durumdan her birinin tasavvuru, diğerinin tasavvur edilmesine bağlı olmasıdır.

اَلتَّطْبِيقُ **(TATBÎK):** Buna, **mutâbakat, tıbâk, tekâfü'** ve **tezâd** da denir. Bu, tekâbülü gözetmekle beraber iki zıt şeyin bir araya getirilmesidir. Ancak isim, fiil ile beraber ve fiil de isim ile beraber gelmez. Yüce Allah'ın şu sözünde olduğu gibi: "**Az gülşünler, çok ağlasınlar.**" (Tevbe: 82)

اَلتَّطْبِيقُ **(TATBÎK):** Fiilin fiil ile ve ismin isim ile karşılaştırılması (=mukâbelesi) dir.

اَلتَّطَوُّعُ **(TETAVVU')** *nâfile:* Farz ve vâcibler üzerine ziyâde olarak meşrû' kılınan nâfile ibâdetin adıdır.

اَلتَّطْوِيلُ **(TATVÎL)** *Sözü uzatma:* Maksadın aslı üzere lafzın ziyâde edilmesidir.

Denildi ki; tatvîl, maksadın aslı üzere olan faydasız fazlalıktır.

اَلتَّعْلِيلُ **(TA'LÎL):** Eseri isbât için müessirin sübûtunu takrîr etmektir.

اَلتَّعْلِيلُ فِى مَعْرِضِ النَّصِّ **(TA'LÎL FÎ MA'RIZ'IN-NASS):** Bu illetin gereğiyle verilen hükmün, nassa muhâlif olmasıdır. Yüce Allah'ın: "**Âdem'e secde edin.**" diye buyurduktan sonra, İblîs'in: "**Ben ondan daha hayırlıyım; beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın.**" (Sâd: 76) demesi gibi.

اَلتَّعْلِيلُ **(TA'LÎL):** Zihnin, müessirden esere intikâl etmesidir. Zihnin, ateşten dumana intikâl etmesi gibi. **İstidlâl** ise, zihnin, eserden müessire intikâl etmesidir.

Denildi ki: Ta'lîl, gerek tam olsun, gerekse eksik olsun, bir şeyin sebebini açıklamaktır. **Doğru olan şudur ki**: **Ta'lîl**, eseri isbât için müesserin sübutunu takrîr etmektir. **İstidlâl** ise, muessiri isbât için, eserin sübûtunu takrîr etmektir.

Denildi ki: İstidlâl, medlûlü isbât için delîli takrîr etmektir. Gerek bu, eserden müessire olsun, gerekse tersi olsun veya iki eserin birinden diğerine olsun.

اَلتَّعَسُّفُ **(TEASSÜF):** Sözü, kendisine delâleti açık olmayan bir ma'nâya hamletmektir.

اَلتَّعَسُّفُ **(TEASSÜF):** İstenilene (matlûba) ulaştırmayan yoldur. **Denildi ki**: Teassüf; sözün zayıf olmasıdır.

اَلتَّعْقِيدُ **(TA'KÎD):** Vâki olan halelden (yani zayıflık, bozukluk ve eksiklikten) dolayı, lafzın, kasdedilen ma'nâya delâletinin açık olmamasıdır.

Bu, ya lafızların tertîbinin; takdîm veya te'hîr veya hazif veya ıdmâr veya maksadı anlamayı zorlaştıran daha başka sebeblerden dolayı ma'nâların tertîbine uygun olmamasıyla olur.

Ya da intikâlde olur. Yani maksada delâlet eden karînelerin gizli olmasıyla beraber birçok vesâite muhtâc olan levâzımın îrâd edilmesi sebebiyle, lügata uygun olarak anlaşılan birinci ma'nâdan zihnin ikinci maksada intikâlinde, lafzın, bir bozukluktan dolayı, maksada delâletininin açık olmamasıdır.

اَلتَّعْقِيدُ **(TA'KÎD):** Söz kapalı olup ma'nâsının kolayca anlaşılmamasıdır.

اَلتَّعْرِيفُ **(TA'RÎF)** *Tanım, tanımlama:* bilinmesi, diğer bir şeyi bilmeyi gerektiren husûsu zikretmekten ibârettir.

(Diğer bir deyimle ta'rîf: Bir maddeyi bütün gereklerini içine alır bir biçimde bir ibâre ile anlatma.)

اَلتَّعْرِيفُ الْحَقِيقِى **(TA'RÎF-İ HAKÎKÎ):** Lafzın konulduğu şeyin hakîkatı, lafzın mukâbilinde olmasına rağmen, lafzın ondan başkasıyla bilinmesidir.

اَلتَّعْرِيفُ اللَّفْظِى **(TA'RÎF-İ LAFZÎ):** Lafzın, bir ma'nâya delâletinin açık olmasıyla beraber, bu ma'nâya delâleti daha açık olan bir lafızla tefsîr edilmesidir. Meselâ, senin اَلْغَضَنْفَرُ الْأَسَدُ = "Arslan gazanfer" demen gibi. Bu, hâsıl olmayan bir tasavvurun, kendisiyle ifâde edilmek istendiği hakîkî bir ta'rîf değildir. Ancak burada maksad; diğer ma'nâlar arasından, "**gazanfer**" lafzının konulduğu "**arslan**" ma'nâsını belirtmektir.

اَلتَّعَجُّبُ **(TAACCÜB)** *Şaşakalma:* Sebebi gizli olan şeyden nefsin etkilenmesi (yani ruhda meydana gelen değişiklik)dir.

اَلتَّعَيُّنُ **(TEAYYÜN):** Kendisine başkası ortak olmayacak biçimde, bir şeyin başkasından kendisiyle ayırd edildiği şeydir.

اَلتَّعْرِيضُ فِى الْكَلَامِ **(TA'RÎZ Fİ'L- KELÂM):** Açıklama yapılmaksızın, işitenin, sözün maksadını kendisiyle anladığı şeydir.

اَلتَّعْدِيَةُ **(TA'DİYE)** *Bir fiili geçişli hâle koyma:* Ta'diye'den önce fiilin fâili olan kimseyi fiile mef'ûl yapmanla fiili fâil kılmandır. Meselâ, senin: خَرَجَ زَيْدٌ وَأَخْرَجْتُهُ ="**Zeyd çıktı ve onu çıkardım**" demen gibi ki, أَخْرَجْتُهُ = "Onu çıkardım. fiilinin mef'ûlü, hâric kıldığın "Zeyd" dır.

اَلتَّعْدِيَة **(TA'DİYE):** Hükmü celbeden bir ma'nâ ile, asıldan fer'e hükmü nakletmektir.

اَلتَّعْزِير **(TA'ZÎR):** Hadd'den daha aşağı derecede bir te'dîbdir. (Yani Keyfiyeti ve mikdârı belirli şer'î cezâdan daha az bir cezâlandırmadır.)

Ta'zîr'in aslı; menetmek anlamına gelen, "**azr**" dendir.

اَلتَّغْلِيب **(TAĞLÎB):** İki ma'mûlden birinin diğerine tercîh edilmesi ve onun, ikisine ıtlâk olunmasıdır. "**İkisine ıtlâk olunması**" kaydı, müşâkeleden ihtirâz içindir.

اَلتَّغْيِير **(TAGYÎR):** Daha önce olmamış olan bir şey meydâna getirmektir.

اَلتَّغَيُّر **(TEGAYYÜR):** Bir şeyin, bir durumdan diğer bir duruma geçmesidir.

اَلتَّفْهِيم **(TEFHÎM):** Dinleyenin anlayışına, lafız vâsıtasıyla ma'nâyı ulaştırmaktır.

اَلتَّفْسِير **(TEFSÎR):** Aslında, keşf ve ızhâr etmek (=açmak ve açıklamak) anlamındadır. **Şerîatta ise**, âyetin anlamını, durumunu, kıssasını ve iniş sebebini, ona açıkça delâlet eden bir lafızla açıklamaktır.

اَلتَّفْرِيع **(TEFRÎ'):** Lâhık'ın, sâbık'a (=eklenenin, önde bulunana) ihtiyâcından dolayı, bir şeyi bir şeyin ardına koymaktır.

(Diğer bir deyimle tefrî': Asıl meseleden türlü hükümler ve dallar çıkarma, dallandırıp budaklandırmadır.) (A.E)

اَلتَّفْرِيد **(TEFRÎD):** Senin, **Hak** ile durmandır. Seninle beraber bunun olması, Hak Teâlâ, kulun kuvvetlerinin aynı olduğu zamandır. Resûlullah (s.a.v.)'in şu hadîsindeki hüküm buna delîldir: كُنْتُ لَهُ سَمْعاً وبصراً = (Yüce Allah buyuruyor ki:) **Ben, onun işiten kulağı ve gören gözü olurum.**"

اَلتَّفَكُّر **(TEFEKKÜR)** *Düşünme:* İstenilene erişmek için, eşyânın ma'nâları hakkında kalbin tasarrufudur.

اَلتَّفَكُّر **(TEFEKKÜR):** Kalbin lambasıdır ki, kalb onunla hayrını ve şerrini, yararlarını ve zararlarını görür. Kendisinde tefekkür bulunmayan kalb, karanlıklar içinde bocalar.

Denildi ki: Tefekkür, kalbde bulunan eşyâ bilgisini hazırlamaktır.

Yine denildi ki: Tefekkür, faydalı bilgilerin gelişleriyle kalbin arındırılmasıdır.

Kimisi de demiş ki: Tefekkür, i'tibârın lambası ve ihtibârın anahtarıdır.

Kimisi de demiş ki: Tefekkür, hakâik ağaçlarının bahçesi, dekâik nûrlarının tarlasıdır.

Kimisi ise: Tefeffür, hakîkatın tarlası ve şerîatın yoludur, demiş. **Kimi de**: Tefekkür; dünyânın son bulması ve zevâli, âhiret bekâsının mîzânı ve âhiret nasîbidir, demiştir. **Tefekkür**; hikmet kuşunun ağıdır. Tefekkür; bir şeyi, aslın lafzından daha kolay ifâde etmektir, diyenler de vardır.

اَلتَّفْرِقَة **(TEFRİKA):** Her hangi bir yolla, gayb âlemiyle iştigâlden dolayı zihnin dağılmasıdır.

اَلتَّفْرِقَة **(TEFRİKA):** İnsanların ihtilâf ettikleri şeylerdir. Denildi ki: Tefrika; haller, tasarruflar ve muâmelelerdir.

اَلتَّفْكِيك **(TEFKÎK):** Ma'tûf ile ma'tûfun aleyh arasında zamîrin intişâr etmesidir.

اَلتَّقْسِيم **(TAKSÎM):** Özel olanı, ortaklaşa olana (muhtassı müştereke) eklemektir. Bunun hakîkati; küllî mefhumlara, ya mütekâbil olarak veya mütekâbil olmayarak, özelleştirilmiş ve birleştirilmiş kaydların eklenmesidir.

اَلتَّقْسِيم **(TAKSÎM):** Birbirine uymayan kayıdların, onların her birinden bir kısım hâsıl olacak biçimde eklenmesidir.

اَلتَّقَدُّمُ الطَّبعي **(TEKADDÜM-İ TABÎÎ):** Ancak kendisi varsa başkasının var olması mümkün olan şeydir. Bazan o var olup da diğer şeyin var olmaması ve önce gelenin sonra gelene illet olmaması

mümkündür. **Muhtâcun ileyh**, eğer muhtâcı tahsîlde müstakil olursa, ona illet takaddümü ile tekaddüm etmiş olur. Elin hareketinin, anahtarın hareketinden önce olması gibi. Eğer bununla müstakil olmazsa, ona tabiî tekaddümle tekaddüm etmiş olur. **Bir**'in, **iki**'den önce gelmesi gibi. Çünkü **iki, bir**'e dayanır. Bir, onda müessir olmaz.

اَلتَّقَدُّمُ الزَّمَانِى (TEKADDÜM-İ ZAMÂNÎ): zamanda önceliği olan şeydir.

اَلتَّقْرِيبُ (TAKRÎB): Matlûbu gerektiren bir biçimde delîli sevk etmektir. **Matlûb**, gayr-ı lâzım, lâzım ise **gayr-ı matlûb** olduğu zaman takrîb tamâm olmaz.

اَلتَّقْرِيبُ (TAKRÎB): Mukaddemât'ı, matlûbu ifâde eder biçimde sevk etmektir. **Denildi ki**: Takrîb, delîli **Müddeâ**'yı ilzâm eder biçimde ileri sürmektir. **Yine denildi ki**: Takrîb, delîli, **müddeâ**'ya uygun kılmaktır.

اَلتَّقْرِيرُ (TAKRÎR): Tahrîr ve **takrîr** arasındaki fark şudur: **Tahrîr,** ma'nâyı kinâye ile açıklamaktır. **Takrîr** ise, ma'nâyı ibâre ile açıklamaktır.

اَلتَّقْلِيدُ (TAKLÎD): İnsanın, kendinden başkasına, söylediği veya yaptığı şeylerde gerçeklik bulunduğuna inanarak,düşünmeden ve delîl aramadan tâbi olmasıdır. Sanki bu tâbi olan kişi, başkasının sözünü veya fiilini boynuna gerdanlık (=**kılâde**) yapmıştır.

اَلتَّقْلِيدُ (TAKLÎD): Başkasının sözünü, hüccetsiz ve delîlsiz kabûl etmekten ibârettir.

اَلتَّقْدِيرُ TAKDÎR): Her mahlûku, iyi kötü, fayda zarar ve başka şeylerden oluşturulan sınırı ile sınırlamaktır (belirlemektir, tanımlamaktır).

اَلتَّقْدِيسُ (TAKDÎS): Lügatta, tathîr, yani temizleme, paklama anlamındadır. **Istılâhta ise**; **Hak Teâlâ'**yı, ulu kişiliğine lâyık olmayan her şeyden ve kevnî eksiklerden mutlakâ tenzîh etmektir. Soyut olsun veya olmasın, yaratıklardan Allah'tan başkasına nisbetle kemâlât sayılan her şeyden O'nu tenzîh etmektir (arılamaktır).

"**Takdîs**" nitelik ve nicelik bakımından "**Tenbîh**" ten daha özeldir. Yani tenzîh bakımından ondan daha şiddetli ve daha çoktur. Bunun içindir ki onların: **sübbûhun, Kuddûsün**... şeklindeki sözlerinde, "**Sübbûh**"'dan sonra zikredilmiştir.

Denilirki: "**Tesbîh**"; sâdece cemîi makâmına göre tenzîhtir. "**Tasdîs**" ise, cemi' ve tafsîle göre tenzîhtir ki bu, nicelik bakımından daha çoktur.

اَلتَّقْدِيسُ (TAKDÎS): Yüce Rabb'ı, tanrılığa lâyık olmayan şeylerden ırak saymaktan ibarettir.

اَلتَّقْوَى (TAKVÂ): Lügatta, ittikâ, yani sakınma ve korunma anlamındadır.

Ehl-i hakîkata göre, takvâ; Allah'a itâatla O'nun azâbından sakınmadır. Nefsi; yapmak veya terk etmekle azâba müstehak olacağı şeylerden korumaktır.

اَلتَّقْوَى (TAKVÂ): Tâatta takvâ ile, **ıhlâs** kasdedilir. Ma'sıyyette takvâ ile de **terk** ve **sakınma** kasdedilir.

Denildi ki: Takvâ; kulun, Allah'tan başka olan şeylerden sakınmasıdır.

Yine denildi ki: Takvâ, seni Allah Teâlâ'dan uzaklaştıran her şeyden sakınmandır.

Kimisi demiş ki: Takvâ, nefsin hazlarını terketme ve yasaklardan kaçınmadır.

Kimisi de demiş ki: Takvâ, kendinde (nefsinde) Allah'tan başka bir şey görmemendir.

Kimi de şöyle demiş: Takvâ, kendini bir kimseden daha hayırlı görmemendir.

Bir başkası da şöyle demiş: Takvâ, Allah'tan başka şeyleri terketmektir. Onlara göre, kendisine uyulan kimse, hevâya uymaktan sakınmış kişidir.

Şöyle diyen de vardır: Takvâ, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, kavlen ve fiilen uymaktır.

اَلتَّكَاثُفُ (TEKÂSÜF): (Lügatta, bir şey sıklaşıp birbirine girmekle kalınlaşmak an-

lamındadır) Diğer bir ta'rîfe göre: Hiç bir şey ayrılmadan, bir bileşiğin cüzlerinin çözülmesidir (intikâzıdır).

اَلتَّكْرَارُ **TEKRÂR):** Bir şeyi, diğerinden sonra bir kaç defa yapmaktan ibârettir.

اَلتَّكْوِينُ **(TEKVÎN):** Daha önce maddesi var olan bir şeyi îcâd etmektir.

اَلتَّلْوِينُ **(TELVÎN):** Doğruluk yolunu inceleme ve araştırma makâmıdır.

اَلتَّلَطُّفُ **(TELATTUF):** İki mütedâyif'ten birinin zâtını, diğer tedâyüf'ün ta'rîfindeki izâfetten mücerred olarak zikretmektir.

اَلتَّلْمِيحُ **(TELMÎH):** Sözün anlamıyla ilgili bir kıssa veya şiire, açıkça zikretmeksizin, işâret edilmesidir.

اَلتَّلْبِيسُ **(TELBÎS):** Gerçeği örtüp, onu, bulunduğu durumun tersine göstermektir.

اَلتَّلْحِينُ **(TELHÎN):** Sesi güzelleştirmek için kelimeyi başkalaştırmaktır. Bu, bid'at olduğu için, mekrûhtur.

التَّمَنِّى **(TEMENNÎ):** Gerek mümkün, gerekse imkânsız olsun, bir şeyin hâsıl olmasını istemektir.

اَلتَّمْثِيلُ **(TEMSÎL):** Cüz'î iki şey arasındaki ortaklaşa ma'nâdan dolayı, birinde bulunan hükmü diğeri için de vermektir. Fakîhler buna, **kıyâs** adını veriyorlar; birinci cuz'î'ye **fer'**, ikinciye **asl**, ortaklaşa (=müşterek) olana da **illet** ve **câmi'** diyorlar. Nitekim âlem müellef (=derlenip toplanmış)tır, denir. Âlem, ev gibi hâdis (=sonradan olmuş bir şey)dir. Yani ev, hâdistir. Çünkü o, sonradan derlenip toplanmış (=müellef) bir yapıdır. Bu illet, âlemde de vardır. O halde âlem de hâdistir.

تَمَاثُلُ الْعَدَدَيْنِ **(TEMÂSÜL'ÜL- ADEDEYN):** İki adedden birinin diğerine eşit olmasıdır. Üç=üç ve dört=dört gibi.

اَلتَّمْيِيزُ **(TEMYÎZ):** مَنَوَانِ سَمْناً = "İki ölçek yağ" gibi, zikredilmiş bir zâttan veya لِلّٰهِ دَرُّهُ فَارِساً = "Âferin o suvâriye!" gibi, mukadder olan bir zâttan müstekar kapalılığı kaldıran şeydir. "**Fâris**" kelimesi, "**derruhû**"daki zamîrden temyîzdir. (Yani zamîrdeki kapalılığı açıklamaktadır.) Bu zamîr, kendinden önce geçmiş belirli bir şeye âit değildir.

اَلتَّمَتُّعُ **(TEMETTU'):** Hac fiilleri ile Umre fiillerini, bir yıl içindeki hac aylarında, önce **umre** fiillerini yapmak için, sonra da **hac** için, iki kez ihrâma girerek, **sahîh ilmâm** ile âilesini (memleketini) ziyâret etmeksizin, yapmaktır.

(**Sahîh ilmâm**: Bir kimsenin, ihrâm sıfatı taşımaksızın, bir müddet için memleketini ziyâret etmesidir.)

Hedy kurbânı sevk etmeksizin, umre yapan kimse memleketine dönerse, ilmâmı sahîh olup temettu'u bâtıl olur. Müellifin; "**ilmân... etmeksizin**" demesi, melzûmu zikredip lâzımı kasd etmektir. Bu ise temettu'un bâtıl olmasıdır. Eğer o kimse hedy kurbânı sevk etmişse, onun ilmâmı sahîh olmaz. Çünkü onun ihrâmdan çıkması (=tehallülü) câiz olmayıp geri dönmesi vâcibdir, ilmâmı sahîh olmaz. Eğer geri dönüp hac için ihrâma girerse, **mütemetti'** olur.

اَلتَّمْكِينُ **(TEMKÎN):** (Temkîn, lügatta bir kimseyi bir şeye muktedir kılmaktır. Tasavvuf ıstılahında:) Doğruluk üzere istikrâr ve sağlamlık makâmıdır. Kul yolda devâm ettiği sürece o, **telvîn** sâhibidir. Çünkü o bir hâlden bir hâle yükselmekte, bir nitelikten bir niteliğe geçmektedir. Ulaşıp kavuştuğu zaman muhakkak **temkîn** hâsıl olmuştur.

تَمْلِيكُ الدَّيْنِ مِنْ غَيْرِ مَنْ عَلَيْهِ الدَّيْنُ **(BORCU, ÜZERİNDE BORÇ OLAN KİMSEDEN BAŞKASINDAN TEMLÎK ETMEK):** Bunun sûreti şudur: Eğer terekede borçlar varsa ve vârisler, borç kendilerinin olmak üzere, kendilerinden birini uzlaşma (=sulh) ile çıkarırlarsa, uzlaşma câiz olmaz. çünkü bunda, hissesi, uzlaşılmış (kimseye âit) olan borcu, üzerinde borç bulunandan başka kimselerden temlîk etmek vardır ki, onlar da vârislerdir. Şu halde bu bâtıl olur. Eğer vârisler, alacaklıların, uzlaşılan kimsenin borçdan olan

payından ilgilerini kesmeyi şart koşmuşlarsa câiz olur. Çünkü bu, üzerinde borç bulunan kimseden borcu temlîk etmektir. Bu ise câizdir.

اَلتَّنَافِى (TENÂFÎ): İki (zıd) şeyin, bir zamanda bir durumda birleşip toplanmalarıdır ki bu olamaz. **Sıyâh** ile **beyaz** ve **varlık** ile **yokluk** arasında olduğu gibi.

اَلتَّنَاهُدُ (TENÂHÜD): Arkadaş topluluğundan her birinin, arkadaşının nafakası kadar nafaka çıkarıp ortaya koymasıdır.

اَلتَّنْبِيهُ (TENBÎH): Konuşan kimsenin, içindekini, karşısındakine bildirmesidir.

اَلتَّنْبِيهُ (TENBÎH): Lügatta, muhâtabın gâfil olduğu şeyi göstermektir. **Istılahta ise**; konuşanın içindekini, karşısındakine bildiren özlü ve kısa bir sözden, en az bir düşünme ile anlaşılan şeydir.

Denildi ki: **Tenbîh**, ileride gelecek konuların, kendisiyle özet olarak bilindiği bir **kâide**dir.

اَلتَّنْزِيهُ (TENZÎH): Yüce Rabb'ı, kulların niteliklerinden ırak saymaktır. (arılamaktır).

اَلتَّنْقِيحُ (TENKÎH): Ma'nânın açık olmasıyla beraber lafzın kısa olmasıdır.

اَلتَّنْقِيحُ (TENKÎH): Yüce Rabb'ı, bütün yaratıkların niteliklerinden ırak saymaktır.

اَلتَّنْوِينُ (TENVÎN): Kelimenin sonuncu harekesine uyan, fiili te'kîd için olmayan **sâkin nûn**'dur.

(**Tenvîn**: Arapçada, kelimenin sonunu "nûn" gibi okutan işârettir. İki üstün "-**en**", iki esre "**-in**" ve iki ötre ile "**-ün**" gibi.) (A.E.)

تَنْوِينُ التَّرَنُّمِ (TENVÎN'ÜT- TERENNÜM): Itlâk harfinden bedel olarak mutlak kâfiyeye katılan şeydir. (Yani mutlak kâfiyelerde meddin yerine gelen tenvîndir.) O mutlak kâfiye, harekeli kâfiyedir ki, med ve leyn harflerinden biri onun harekesinden meydana gelmiştir.

تَنْوِينُ الْغَالِى (TENVÎN'UL- GÂLÎ): mukayyed kâfiyeye katılan şeydir. Bu mukayyed kâfiye, sâkin kâfiyedir.

اَلتَّنَاقُضُ (TENÂKUZ) *Çelişki:* Îcâb ve selb (olumlu ve olumsuz olmak) sebebiyle iki kazıyyenin ayrı olmasıdır ki, zâtı için ikisinden birinin doğru ve diğerinin yalan olmasını gerektirir. Ör. "**Zeyd insandır.**" ve "**Zeyd insan değildir.**" dememiz gibi.

اَلتَّنَافُرُ (TENÂFÜR): Kelimede bulunan bir niteliktir ki, kelimenin dile ağır ve söylenmesi zor olmasını gerektirir.

Ör. اَلْهُعْخُعُ وَمُسْتَشْزِرَاتٌ gibi.

اَلتَّنْزِيلُ (TENZÎL): Kur'ân'ın , ihtiyâca göre, Cebrâîl vâsıtasıyla, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kalbine indirilmesidir.

اَلتَّنْزِيلُ (TENZÎL): **İnzâl** ile **tenzîl** arasındaki fark şudur: **İnzâl**, bir def'ada indirme, anlamında kullanılır. **Tenzîl** ise, tedrîcen (bölüm bölüm) indirmede kullanılır.

اَلتَّنَاسُخُ (TENÂSUH): (1- Rûhun bir cisimden ötekine, bazı kere de insandan hayvana ve hayvandan insana geçmesi.

2- Felsefede; ruh göçü, ruh sıçraması, karşılığı.

3- Mecâzî olarak, şekil, kılık değiştirme.)

4- Rûh ve beden arasındaki zâtî aşktan dolayı, iki taalluk arasına zaman girmeksizin, başka bir bedenden ayrıldıktan sonra rûhun bedene taalluk etmesinden (=ilişmesiden) ibârettir.

تَنْسِيقُ الصِّفَاتِ فِى صَنْعَةِ الْبَدِيعِ (TENSÎK'ÜS-SIFÂT FÎ SAN'AT'İL- BEDÎ'): Bir şeyi, ardarda gelen niteliklerle, ya överek zikretmektir; Yüce Allah'ın şu sözünde olduğu gibi: "**O, bağışlayan, sevendir, Arş'ın sâhibidir, yücedir, istediğini yapandır.**" (Bürûc: 14-16) Ya da kötüleyerek zikretmektir. İnsanların şu sözünde olduğu gibi: "**Zeyd, fâsık, fâcir, mel'ûn, hırsız bir kimsedir.**"

اَلتَّوْلِيدُ (TEVLÎD): Fiilin, fâilinden, diğer bir fiilin aracılığı ile meydana gelmesidir. Elin hareketi ile anahtarın hareket etmesi gibi.

اَلتَّوَلُّدُ (TEVELLÜD): Canlının babasız ve

anasız oluşmasıdır. Yazın, durğun sudan meydana gelen canlı (hayvancıklar) gibi.

اَلتَّوْضِيحُ **(TAVZÎH)** *Açıklama:* bilgilerde bulunan gizlilik ve kapalılığı kaldırmaktan ibârettir.

اَلتَّوْفِيقُ **(TEVFÎK):** Allah'ın, kullarının fiilini, sevdiği ve râzı olduğu şeye uygun kılmasıdır.

اَلتَّوْشِيعُ **(TEVŞÎ'):** Sözün gerisinde, iki isimle açıklanmış iki şey getirilip, bunlardan ikincisinin, birincisi üzerine atfedilmiş olmasıdır. Ör. يَشِيبُ ابْنُ آدَمَ وَيَشُبُّ فِيهِ خَصْلَتَانِ اَلْحِرْصُ وَطُولُ الْأَمَلِ

= "**Âdemoğlu yaşlanır da, onda iki huy genç kalır: Hırs ve uzun emel**" gibi.

اَلتَّوْجِيهُ **(TEVCÎH):** Sözü, birbirinden farklı iki veche muhtemel olarak îrâd etmektir. Meselâ, **Amr** diye adlandırılan tek gözlü bir adam için şöyle diyen kimsenin sözü gibi: خَاطَ لِي عَمْرٌو قَبَاءً لَيْتَ عَيْنَيْهِ سَوَاءٌ

"Amr bana bir kaftan dikti. Keşke onun (Amr'ın veya kaftanın) iki gözü denk olsaydı."

اَلتَّوْجِيهُ **(TEVCÎH):** Sözü, hasmın sözünü savacak biçimde söylemektir. **Denildi ki**: Tevcîh; hasmın sözüne aykırı biçimde bir ifâdedir.

اَلتَّوْحِيدُ **(TEVHÎD):** Lügatta, şey'in bir olduğuna hükmetme ve onun bir olduğunu bilmedir. **Hakîkat Ehli'nin ıstılâhında ise**; **İlâhî Zâtı**, akıllarda tasavvur edilen ve zihinlerde tehayyül edilen her şeyden soyutlamaktır.

اَلتَّوْحِيدُ **(TEVHÎD):** Üç şeydir: Allah'ın Rabb olduğunu bilmek, birliğini ikrâr etmek, O'nun hiç bir eşi, dengi ve ortağı olmadığına inanmaktır.

تَوَقُّفُ الشَّيْءِ عَلَى الشَّيْءِ **(TEVAKKUF'UŞ-ŞEY'İ ALE'Ş-ŞEY'İ):** Bir şeyin bir şeye tevakkufu (yani dayanması, bağlı olması); eğer başlama bakımından olursa **Mukaddeme** diye adlandırılır. Eğer anlama bakımından olursa **Muarref** diye adlandırılır. Eğer varlık bakımından olur da bu şeyde dâhil bulunursa, **Rükn** diye adlandırılır. Namaza nisbetle **kıyâm** ve **kuûd** gibi. Eğer böyle olmaz da, onda müessir olursa, **İllet-i Fâiliyye** diye adlandırılır. Namaza nisbetle **namaz kılan kişi** gibi. Eğer böyle olmazsa; gerek namaza nisbetle abdest gibi varlıkla ilgisi olsun ve gerekse namaza nisbetle necâsetin giderilmesi gibi yoklukla ilgili olsun, **şart** diye adlandırılır.

تَوَافُقُ الْعَدَدَيْنِ **(TEVÂFUK'UL-ADEDEYN):** İki adedden en azı en çok sayılmayıp, lâkin üçüncü bir adedin bunları saymasıdır **Yirmi** ile beraber **sekiz** gibi ki, bu ikisini de **dört** sayar. Böylece bu ikisi, **dörttebire** uygun olurlar. Çünkü sayan aded, uygun olanın mahrecidir.

اَلتَّوَاجُدُ **(TEVÂCÜD):** Kendi isteği ile yapmacıktan, **vecd**'e hazırlanmaya özenmektir. Sâhibi için bunda **vecd**'in kemâli yoktur. Çünkü **Tefâül** bâbı çok kez, var olmayan bir neteliği göstermek içindir. **Tegâfül** ve **tecâhül** gibi.

Bazı bilginler, bunda yapmacık ve gösteriş bulunduğu için kabûl etmediler. Bazı bilginler de, bununla vecde erişmeyi kasdeden için bunu câiz gördüler. Bu konuda asl olan, Resûlullah (s.a.v.)'in şu sözüdür: إِنْ لَمْ تَبْكُوا فَتَبَاكَوْا = "**Eğer ağlayamazsanız, ağlar gibi yapınız**" Resûlullah (s.a.v.) bununla, gâfil ve soytarı kimsenin yapmacıktan ağlamasını değil, ağlamaya hazırlanan kimsenin ağlar gibi yapmasını kasdetmiştir.

اَلتَّوَكُّلُ **(TEVEKKÜL):** Allah katında olana güvenmek, insanların ellerindekinden ümit kesmektir.

اَلتَّوْكِيلُ **(TEVKÎL):** Tasarrufa mâlik olan kimsenin, tasarrufta kendi yerine başkasını geçirmesidir.

اَلتَّوْبَةُ **(TEVBE):** kalbden (günâhda) ısrâr düğümünü çözmekle **Allah**'a dönme, sonra **Rabb**'in bütün haklarını yerine getirmedir.

اَلتَّوْبَةُ النَّصُوحُ **(TEVBE-İ NASÛH):** Günâhın benzerine dönmemeye azmi sağlamlaştırmaktır. İbn Abbâs (r.a.)

demiştir ki: **Nasûh tevbesi**; kalb ile pişmanlık, dil ile istiğfâr, bedenle vazgeçmek ve günâha bir daha dönmemeye azmetmektir.

اَلتَّوْبَةُ النَّصُوحُ (TEVBE-İ NASÛH): (Tevbe; lügatta, günâhtan rücû', yani geri dönmek anlamındadır "**Tevb**" de böyledir. Nitekim Yüce Allah "Günâhı bağışlayan ve **tevb'i**, yani tevbe'yi kabûl edendir." diye buyurmuştur. Denildi ki: **Tevb**, tevbe'nin çoğuludur.

Şerîatta tevbe: Kötülenen fiillerden, övülen fiillere dönüştür. Âlimlerin çoğuna göre bu, ertelemeden hemen yapılmalıdır (fevren vâcibdir). Vâcib olması, Yüce Allah'ın şu sözünden dolayıdır: **"Ey mü'minler, hepiniz Allah'a tevbe edin"** "Nûr: 31"

Fevrî olmasına gelince; çünkü tevbenin geciktirilmesinde, harâm kılınmış şeyde ısrâr etmek vardır.

İnâbe de, lügat ve şerîat bakımından **tevbe**'ye yakındır.)

Tevbe-i nasûh (tövbeler tövbesi): Kişinin amelinde, ma'sıyetten, gizli ve açık hiç bir eser bırakmaz. **Tevbe**, sâhibine, halde ve gelecekte felâh sağlar.

Denildi ki: Tevbe; günâhı itirâf, günahtan pişmanlık ve günâhtan vazgeçmektir.

Tevbenin, üç anlamı vardır: Birincisi, **pişmanlık**; ikincisi, **kısâsı**, Allah'ın yasakladığı şeye bırakmaya azmetmek; üçüncüsü, haksızlıkları **telâfi etmeye** çalışmaktır.

اَلتَّوْأَمَانُ (TEV'EMÂN) *ikiz:* Bunlar, bir batından doğmuş iki çocuktur ki, ikisinin doğumu arasında altı aydan daha az zaman bulunur.

اَلتَّوَاتُرُ (TEVÂTÜR): Yalan üzere anlaşmaları düşünülemeyen büyük bir topluluğun dillerinde bulunan haberdir.

اَلتَّوَابِعُ (TEVÂBİ'): İ'râbı, başkasına uymak sûretiyle olan isimlerdir. Bunlar beş çeşittir: **Te'kîd**, **sıfat**, **bedel**, **atf-ı beyân** ve **harflerle atıf**tır.

اَلتَّوَابِعُ (TEVÂBİ'): Bir yönden, kendinden öncekinin i'râbı ile i'râblanmış her ikinci (kelime)dir.

اَلتَّوَدُّدُ (TEVEDDÜD) *Sevgi, dostluk istemek:* Eş, benzer ve denktaş olanların sevgisini, bunu gerektiren şeylerle istemektir. Sevgiyi gerektiren şeyler çoktur.

اَلتَّوْرِيَةُ (TEVRİYE): Bir kimsenin, söylediği sözde, zâhirinin hılâfını kasdetmesidir. Meselâ, savaşta: "**İmâmınız öldü**" demesi gibi ki, o, bununla **öncülerden birini** kasdetmektedir.

(Diğer bir ta'rîfe göre, **tevriye**: Birkaç anlamı olan bir kelimeyi en uzak anlamında kullanmaktır.) (A.E.)

اَلتَّوْلِيَةُ (TEVLİYE): Müşterinin, malı, aldığı fiyata, kârsız satmasıdır.

(Yani bir kimsenin, almış olduğu bir malı, kendisine kaça mâl olmuş ise, onu söyliyerek tam o kadara satmasıdır.) (A.E.)

اَلتَّهَوُّرُ (TEHEVVÜR): Kuvve-i gadabiyye için hâsıl olan bir durumdur ki, girişilmesi kolay (veya uygun) olmayan bazı işlere onunla girişilir. Meselâ, müslümanların bir katından fazla oldukları zaman kâfirlere karşı savaşa girişmek gibi.

(Diğer bir deyimle **tehevvür:** Sonunu düşünmeden bir işe atılmak, köpürüp saldırmaktır) (A.E.)

اَلتَّوَهُّمُ (TEVEHHÜM): (Lügatta; kurmak, sanmak, asılsız şüpheye düşmek anlamındadır. Istılahta:) Mahsûsât ile ilgili cüz'î ma'nâyı idrâk etmektir.

اَلتَّيَمُّمُ (TEYEMMÜM): Lügatta, genel olarak kasd etmek (yönelmek, niyet ve azm etmek) tir. **Şerîatta ise**; temiz toprak ile hadesi gidermek için özel bir netelikle onu kullanmayı kasdetmektir.

اَلتَّابِعُونَ TÂBİÛN): Lügatta, uyan, anlamına gelen, "**tâbi'**" kelimesinin çoğuludur.

Istılâh olarak; Tâbi'îyi; **Hz. Peygam-**

ber'e îmân etmiş olarak bir sahâbîyi gören ve müslüman olarak ölen kimse, diye ta'rîf etmişlerdir. **Hatîb'ul bağdâdî**; sahâbeyi sâdece görmeyi yeterli bulmayarak onunla sohbeti de şart koşmuştur.

el-Hâkim'e göre, Tâbiîn tabakasının sonuncusu, en son ölen sahâbîyi görenlerdir. Bunlar; Mekke'de **Ebu't-Tufeyl**'i, Medîne'de **es- Sâ'ib'i**, Şam'da **Ebû Umâme**'yi, Kûfe'de **Ubeydullah İbn Ebî Evfâ**'yı, Basra'da **Enes İbn Mâlik**'in görenlerdir.

H. 181 yılında ölen **Halef İbn Halîfe** en son ölen tâbiî sayılmaktadır.

Hz. Peygamber'e îmân etmiş olarak bir tâbi'îyi gören ve müslüman olarak ölen kimseye de, **etbâ'ut-tâbiîn** denir. **İmâm Mâlik** ve **İmâm Şâfi'î** bu tabakadan sayılmıştır. **Ebû Hanîfe** ise makbûl olan görüşe göre, tâbiîn'dendir.

Ahmed İbn Hanbel'e gelince o, **etbâ'ut-tâbiîn**'den sonraki tabakadan, yani **etbâ'u etbâ'ittâbi'în**'den sayılmıştır. (H. Istılahları) (A.E.)

اَلتَّجْوِيدُ **(Tecvîd**: Lügatta, bir şeyi güzel yapma, süsleme, hoşça yapma anlamlarına gelmektedir. **Tecvîd ıstılâhında ise**; Kâtib Çelebi'nin, Keşf'üz Zünûn'deki ta'rîfine göre: "**Tecvîd, Kur'ân-ı Kerîm'in tilâvetini, harflerin mahrecleri ile sıfatları yönünden güzelleştirmekten ve her harfe âit vasl, vakf, medd, kasr... gibi husûslardan hakkını vermek sûretiyle Nazm-ı Mübîn'in tertîlinden bahseden bir ilimdir.**" (O.K.) (A.E.)

اَلتَّحْكِيمُ **(TAHKÎM):** İki hasmın, husûmet ve da'vâlarını fasl, yani bir hükme bağlaması için, istekleri ile bir başka kimseyi hâkim edinmelerinden ibârettir. O kimseye, "**Hakem**" ve "**Muhakkem**" denilir. (A.E.)

اَلتَّحْرِيمَةُ **(TAHRÎME):** Namaza başlarken alınan ilk tekbîrdir. Namazın dışında mubâh olan şeylerin hürmetine şer'î sebeb olduğu için "**Tahrîme**" denilmiştir.

İlk tekbîre; **tahrîme, iftitâh tekbîri, ihrâm tekbîri, açış tekbîri** de denir. (Dürer) (A.E.)

اَلتَّحْقِيقُ **(TAHKÎK):** Bir şeyin hakkını, ziyâde ve noksansız yerine getirme husûsunda mübâlağa etmektir.

Kırâat âlimlerine göre, her bir harfin hakkını vermek, medleri yeterince, mertebelerine uygun bir biçimde uzatmak, harekeleri birbirinden ayırmak, şeddeleri tam yapmak ve gunnelerin hakkını vermektir. (O.K.) (A.E.)

اَلتَّحَلُّلُ **(TEHALLÜL):** İhrâm'dan çıkmak, demektir.

اَلتَّلْبِيَةُ **(TELBİYE):** "Lebbeyke Allâhümme Lebbeyk.." diye başlayan ve özellikle hac sırasında mü'minlerce söylenen sözdür Baştaki "**Lebbeyk**" sözcüğü "**Buyruğunu yerine getirmeye hazırım**" anlamındadır

Telbiye; İhrâmlı olarak yüksek sesle yapılır. Kadınlar, telbiye'de ve diğer duâ ve zikirlerde seslerini yükseltmezler. (A.E.)

اَلتَّدْوِيرُ **(TEDVÎR):** Kırâat ilminde, **tahkîk ile hadr** arasında. bir okuyuştur. Bu tür okuyuşta, diğer iki okuyuş biçimindeki ruhsatlar terkedilerek orta bir yol takîb edilmiştir. (O.K.) (A.E.)

اَلتَّذْكِرَةُ **(TEZKİRE):** İslâm edebiyâtında dîn, tasavvuf, san'at, bilim, edebiyât v.s. alanlarındaki ünlü kişilerin hayât hikâyelerinin toplandığı eserlerin genel adıdır.

Osmanlı Devletin'de belli bir konuda düzenlenmiş resmî yazı ve belgelere de **Tezkire** adı verilmiştir. (A.E.)

اَلتَّرْتِيلُ **(TERTÎL):** Acele etmeksizin, **Kur'ân'ı** dura dura, anlaya anlaya okumaktır. **Kur'ân** tertîl üzere nâzil olmuştur.

Tertîl ile **tahkîk** arasındaki fark şöyle anlatılmıştır: **Tahkîk**, düşünmek, ta'lîm ve temrîn içindir. **Tertîl** ise, tedebbür, tefekkür ve istinbât içindir. Her **tahkîk** tertîl ise de , her **tertîl**, tahkîk değildir. (O.k.) (A.E.)

اَلتَّسَامُعُ **(TESÂMU'):** Lügatta; başkasından işitilip nakl edilmek, anlamındadır. Şer'an; "**İştihâr**" demektir.

İştihâr (=şöhret) ise; iki çeşittir. Biri, "**Şöhret-i hakîkiyye**"dir ki, tevâtür ile hâsıl olur. Diğeri de "**Şöhret-i hükmiyye**" dir ki, iki âdil erkeğin veya âdil bir erkek ile âdil iki kadının şehâdet lafzıyla haber vermeleriyle husûle gelir. (A.E.)

اَلتَّسْجِيلُ **(TESCÎL)** *sicil:* **Sicil**; belgeleri, bildirileri, sözleşmeleri yazmaya mahsûs **resmî defter**dir, ki çoğulu "**Sicillât**"dır. Bir belgeyi, meselâ; bir vakfıyyeyi böyle resmî bir deftere yazıp, imzâ etmeye de **tescîl** denir.

Bazan **lâzımı** zikr; **melzûmu** irâde kabîlinden olarak hâkimin verdiği hükme de "**Tescîl**" denilmektedir. Çünkü bu hüküm, bir sicile kayd edilecektir. Bundan dolayı "**vakf-ı müseccel**" deyimi, hem sicilde kayıtlı vakıf, hem de lüzûmuna hükmedilmiş vakıf yerinde kullanılmıştır.

اَلتَّصَرُّفُ **(TASARRUF):** Bir şeyi, bir malı dilediği gibi sarfetme, kullanma anlamına gelir.

Tasavvuf ıstılâhında; bir ermişin hayâtta iken, yâhut ölümünden sonra, **Tanrı**'ya nazı geçmesi dolayısıyla dünyâ işlerinden bazılarını düzüp koşmasına, kendisine başvuranların dileklerini yaptırmasına derler. (T.Dey.) (A.E.)

اَلتَّعَامُلُ **(TEÂMÜL):** Bir şeyin çokça kullanılmasıdır. Başka bir deyim ile; bir şey hakkında muâmelenin mutâd bulunmasıdır. Bir kaç kişinin yapması veya kullanmasıyla **teâmül** meydana gelmez. (A.E.)

اَلتَّعْزِيرُ **(TA'ZÎR):** "**Azr**" kökünden olup, lügatta; azarlamak, menetmek ve red anlamlarına gelir. **Şer'an**; hadd denen cezâdan daha aşağı derecede bir te'dîb şeklidir.

Ta'zîr ile **hadd** arasındaki fark şudur: **Hadd**, mukadderdir, yani niceliği belirtilmiştir. **Ta'zîr** ise, imâmın görüşüne bırakılmıştır. **Hadd**, yani belirli olan şer'î cezâ şübhelerle savulur, yani uygulanmaz. **Ta'zîr** ise, şübhelerle bile uygulanır.

Küçük çocuğa, **hadd** gerekmez. Onu **ta'zîr etmek** ise meşrû'dur. Eğer mukadder ise, **Zimmî'ye** uygulanan cezâya **hadd** denir. **Ta'zîr** ise, **Zimmî** hakkında kullanılmaz. Zimmî'ye uygulanana, **ukûbet**, denir. Çünkü **ta'zîr**, temizlemek için meşrû' olmuştur. Kâfir ise, temizleme (=tathîr) ehlinden değildir. Eğer mukadder değil ise, ehl-i zimmet hakkındaki azarlama ve menetme cezâsına **ukûbet** adı verilir. (Keşşâf) (A.E.)

اَلتَّفْخِيمُ **(TEFHÎM):** Lügatta, bir şeyi büyükleme ve kalın yapma anlamındadır. **Tecvîd**'de ise, tefhîm harflerini okurken, dilin kökünün üst damağa kalkması nedeniyle, harfe bir kalınlık gelmesi ve ağzın içinin ses ile dolmasına denir. Tefhîm harflerine: **Hurûf-u Mufahhame** denir (O.K.) (A.E.)

اَلتَّفَشِّي **(TEFEŞŞÎ):** Lügatta, yayılma anlamındadır. **Tecvîd ıstılâhında**; tefeşşî harfi olan ش =**Şin** harfini telaffuz ederken sesin, dil ile damak arasında yayılmasına ve ظ =**zı** harfinin mahrecine varıncaya kadar uzamasına denir. (O.K.) (A.E.)

اَلتَّفْوِيضُ **(TEFVÎZ):** Bir işin idâresini birine vermek veya işleri birine bırakmak ve ısmarlamaktır.

اَلتَّرْقِيقُ **(TERKÎK):** Lügatta, inceltme, zayıflatma anlamlarına gelir. **Tecvîd ıstılâhında**; terkîk harflerini ince okumaya derler. (O.K.) (A.E.)

اَلتَّقْلِيدُ **(TAKLÎD):** Belli bir mezhebin görüşünü taklîd eden kişi; herhangi bir mes'ele hakkında imâmının görüşünü şiddetli ve zor görüp de diğer mezheb imâmının aynı mes'eledeki görüşünü daha hafîf ve hâlî durumuna daha uygun bulunursa, ikinci mezhebi taklîd etmenin câiz olduğuna ulemâ delîl göstermişlerdir. Hâline uygun olanını taklîd etmekte hiçbir sakınca olmadığı gibi, mutlak bir mubâhlık da var demektir. Şu kadar var ki, bir kimse dâima mezheblerin hafîf ve zayıf taraflarını seçer ve âdetâ onları bir oyuncak hâline getirirse, bu olamaz. Çeşitli mezheblerden toplamış olduğu o hafîf ve zayıf görüşleri ibâdetinde taklîd

ederken, dışardan bakan kişiye, bu gibi bir ibâdetin hiç bir müctehidin görüşü olmayacağı kanâati hâsıl olursa, bu şekil taklîd câiz değildir. Çünkü bu şahıs, Allah'ın emirlerine değil, nefsinin hevâsına uymuş demektir. Ulemâ, aynı durumun tam aksini de câiz görmüşlerdir. Meselâ; bir kimse kendi imâmının görüşünün kuvvetli olduğunu, kendi bünyesinin de sağlam olduğunu bilerek her mezhebin şiddetli ve ihtiyatlı davrandığı tarafları alıp, zayıf veya hafîf geçtiği tarafları terk etmesinde hiç bir sakınca görmemişlerdir. Muhakkak ki bu intikâl meşrû' bir sebebden dolayı olmalıdır. (Fıkh'ul-Mukârin) (A.E.)

اَلتَّكْرِيرُ **(TEKRÎR):** Lügatta, bir şeyi tekrâr etmeye denir. **Tecvîd ıstılâhında**; tekrîr sıfatı olan **râ**'yı okurken dil ucunun titremesine denir. (O.K.) (A.E.)

اَلتَّلْفِيقُ **(TELFÎK):** Lügatta, bir yere toplama, birbirine ekleme, anlamındadır. Fıkıh âlimlerine göre, **Telfîk**; farklı şeyleri birleştirmek, demektir. Meselâ; yemîn keffâretinde, on fakîrin bir kısmını yedirmek, geri kalanını giydirmek sûretiyle yapılan telfîk câiz görülmemiştir.

Yine meselâ, abdestin; kan aldırmakla bozulmayacağı husûsunda **Şâfiî**'yi, şehvetsiz olarak kadının vucûduna dokunmakla bozulmayacağı hükmünde de **Ebû Hanîfe**'yi taklîd eden ve bu iki taklîdin birleştiği aynı abdestin sahîh olduğu (=bozulmadığı) kanâatinde olan kimse **telfîk** yapmıştır. Fakat bu, **telfîk sûretiyle taklîd**, fakîhlerin büyük bir çoğunluğu tarafından câiz görülmemiştir.

Halbuki ayrı mezheblere âid iki görüş ile bir arada veya aynı zamanda amel etmez de, önce biriyle, başka bir zaman da diğeri ile amel ederse, bu **telfîk** sayılmaz. Başka bir mezhebin imâmının görüşünü taklîd etmek olur. Bu ise, yukarıda anlattığımız şekilde câizdir. (A.E.)

اَلتَّنْفِيذُ **(TENFÎZ):** Hâkimin hükmünü yürütmek, uygulamak, demektir.

Bir hâkimin verdiği hükmü, diğer bir hâkimin yeniden tetkîk ederek usûlüne uyğun görüp tasdîk etmesine de **tenfîz** denir. (A.E.)

اَلتَّنْوِينْ **(TENVÎN):** Arapçada, kelimenin sonunu "**nûn**" gibi okutan işârettir. İki üstün "**-en**" iki esre "-in" ve iki ötre ile "ün" gibi.

Tenvînler başlıca altı çeşittir:

1- **Tenvîn-i temekkün**: Bir ismin sonuna gelir ve o ismin, isimlikte karar kıldığını bildirir. Ör. زَيْدٌ gibi.

2- **Tenvîn-i tenkîr**: Belirsizlik tenvîni: Dâhil olduğu ismin nekre olduğunu bildirir. Ör. صَهٍ gibi.

3- **Tenvîn-i ivaz**: Muzâf'un ileyh'in yerine geçen tenvîn'dir. Ör. يَوْمَئِذٍ gibi. Bunun aslı: يَوْمَ إِذْ كَانَ كَذَا dır. Anlamı: "Öyle olduğu gün, o gün."

4- **Tenvîn-i Mukâbele**:Karşılık tenvîni: Cem-i müzekker'in sonuna verilen nûn'a karşılık, cem-i müennes-i sâlim'in sonuna verilen tenvîn' dir. Ör. مُسْلِمَاتٍ gibi.

5- **Tenvîn-i Terennüm**: Mutlak kâfiyelerde medd'in yerine gelen tenvîn'dir.

6- **Tenvîn-i galî**: Terennüm için mugayyet bir kâfiyenin sonuna gelen tenvîndir. (Izhâr) (A.E.)

اَلتَّبْوِئَةُ **(TEBVİE):** Cârîyenin efendisi veya efendisinin ehl ve ıyâlı tarafından istihdâm edilmeyip kocasının evine teslîm edilmesi, demektir. (A.E.)

اَلتَّوْبَةُ **(TEVBE)** *Tövbe:* Lügatta, rücû, yani geri dönme anlamındadır. تَابَ =**tâbe** fiilinin masdarıdır. Bu fiil, Kur'ân'da çok geçer. Yalnız ve إلى= **ilâ** harf-i cerri ile gelirse, bu takdîrde ma'nâsı: "**Kul, pişmanlıkla Allah'a döndü.**" demektir. Veya عَلَى=**Alâ** harf-i cerri ile gelir. Bu takdîrde ma'nâsı: "**Allah, mağfiret ile onun üzerine döndü, onun tevbesini kabûl etti.**" demektir.

Ehl-i Sünnet'e göre, tövbenin üç şartı vardır: Hâlde ma'sıyeti terketmek, gelecekte onu yapmamaya azînetmek ve geçmişte işlediği bu günâha pişman olmak.

Sâfiyye'ye göre; tövbe, gaflet uykusundan kalbin uyanmasıdır.

Ebû Dakkâk demiş ki: "Tövbe üç kısımdır. **Birincisi**: Tövbe'dir. **İkincisi:** İnâbe'dir. **Üçüncüsü**: Evbe'dir. Buna göre, cezâ ve azâb korkusu ile tövbe eden kimse tövbe sâhibidir. Sevâb isteyen inâbe sâhibidir. Cezâ korkusu veya sevâb arzusu olmaksızın sırf Allah'ın emrini gözeten kimse Evbe sâhibidir." (Keşşâf) (A.E.)

تَبَرِّى - تَوَلِّى (TEVELLÂ- TEBERRÂ): Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Ehl-i Beyt'ini sevmek, onları sevenleri sevmek, sevenleri sevenleri böylece sırasıyla sevmek, onların yolunda olmak, onlara uymak " **Tevellâ**"dır. Onları sevmeyenleri, onlara zulmedenleri sevmemek, onları sevmeyenleri sevenleri de sevmemek "**Tebberrâ**"dır. (T. Dey. (A.E.)

التُّهْمَةُ (TÖHMET): Zan ve tevehhüm olunan **haslet** ve sübûtu hâlinde cezâ ve muâhezeyi gerektiren **suç**, demektir. (I.F.K.) (A.E.)

Diğer bir ta'rîfe göre töhmet: İşlenildiği sanılan, henüz gerçekliği meydana çıkmamış suçtur.

اَلتَّكْلِيفُ (TEKLÎF): Muhâtaba külfeti gerekli kılmaktır (**Teklîf:** Eziyetli bir şey istemektir. **Teklîf-i ham**: Münâsebetsiz, ağır teklîftir. **Teklîf-i mâlâyutâk**: Ağır ve yapılmayacak teklîftir.) (O.T.S.) (A.E.)

اَلتَّقِيَّةُ TAKIYYE): (Arapçada: İhtiyat ve gizleme.) İslam dininde insanın ölüm ya da saldırı tehdidi altındayken inancını gizlemesi.

Kur'ân, Müslümanların, "kafirlerden gelebilecek bir tehlikeden" sakınmak üzere kâfirlerle dostluk kurmalarına (Âl-i İmrân: 28), hattâ böyle yaparak yakın bir tehlikeden kurtulabileceklerse inançlarını (yüreklerinde saklamak koşuluyla) reddetmelerine (Nahl: 106) izin verir. (Ana B.) (A.E.

* * *

بَابُ الثَّاءِ

SÂ BÖLÜMÜ

اَلثَّرْمُ **(SERM):** فَعُولُنْ = **Feûlün**'den, "**fâ**" ve "**nûn**"un kaldırılıp geriye عُولُ =**Ûlu** kalmasıdır ki bu, fiile nakledilir ve "**Esrem**" diye anlandırılır.

(**Diğer bir deyimle**: Arûzda, veted'i, mecmû'un başından ve sonundan kaldırıp, "**feûlün**" vezninden geriye "**Ûlü**" kalmasıdır.) (A.E.)

اَلثِّقَةُ **(SİKA):** Sözlerde ve fiillerde kendisine güvenilendir.

اَلثَّلْمُ **(SELM):** Geriye عُولُنْ=**Ûlün** kalması için فَعُولُنْ =**Feûlün**'den "**fâ**"nın kaldırılmasıdır. Bu فَعْلُنْ =**Fa'lün**'e nakledilir ve "**Eslem**" diye adlandırılır.

اَلثُّلاَثِى **(SÜLÂSÎ):** Mâzîsi, aslında üç harfli olan fiildir.

الثُّمَامِيَّةُ **(SÜMÂMİYYE): Sümâme İbn Eşres'**e nisbet edilen fırkadır. Bunlar dediler ki: Yahûdîler, hıristiyanlar ve zındıklar, âhirette toprak olacaklar, ne cennete ve ne de cehenneme girmeyeceklerdir.

اَلثَّنَاءُ لِلشَّيْئِ **(SENÂ Lİ'Ş-ŞEY):** Bir şeyin büyüklüğünü belirten davranışta bulunmaktır.

اَلثَّوَابُ **(SEVÂB):** Allah'tan rahmet ve mağfirete, Resûlullah (s.a.v.)dan şefâate, kendisiyle müstehak olunan şeydir.

Denildi ki: **sevâb**, insan tabîatına uygun olan şeyi vermektir.

اَلثَّنِيَّةُ **(SENİYYE):** İkisi aşağıda, ikisi yukarıda olmak üzere kesici dört öndişler. Önde olan dört dişin her biri. (Ahterî)

اَلثَّنِى **(SENÎ):** Önden olmak üzere; iki alttan, iki üstten dört dişi düşmüş havyan. Çatal tırnaklı ve bütün tırnaklıda üçer yaşında olur. Devede ise altı yaşında olur.

Fakîhlere göre; beş yaşında deveye ve iki yaşında sığıra ve bir yaşında koyuna ve keçiye ve altı yaşında geyiğe **senî** denir. Çoğulu: **Sinâ** ve **seniyyât** gelir. (Ahterî) (A.E.)

اَلثَّنَوِيَّةُ **(SENEVİYYE):** İyiliğin yaratıcısı **Nûr** ve kötülüğün yaratıcısı **Zulmet** olmak üzere iki kadîm tanrıya inananlar. İçlerinde **tenâsuhu** da benimseyenler vardır. (M.Ak.) (A.E.)

اَلثُّغُورُ **(SÜGÛR):** Serhad, derbend ağızları, düşmanın saldırmasından korkulacak açık yerler demektir. Müfredi: "**Sugr**" dur ki, lügatta; dağınık, ayrı şey anlamına gelir. (I.F.K.) (A.E.)

اَلثَّعَالِبَةُ **(SEÂLİBE):** Hâricîlerden bir fırkadır. **Sa'leb İbn Âmir**'in taraftarlarıdır. Bunlar; bülûgdan sonra kendilerinden hakkı inkâr zuhûr edinceye kadar, küçük veya büyük olsunlar **çocukların velâyetine** kâil oldular. Yine bunlardan nakledilmiştir ki; çocuklar müdrik oluncaya (akılları erinceye) kadar, onlar hakkında **velâyet** veya **adâvet** hükmü verilmez. Bu fırka, zengin oldukları zaman kullardan zekâtın alınması ve fakîr oldukları zaman bunun onlara verilmesi görüşündedirler. Bunlar, dört fırkaya ayrılmışlardır: **Ahnesiyye, Ma'bediyye, Şeybâniyye, Mükerramiyye**. (Keşşâf) (A.E)

اَلثَّمَنُ **(SEMEN):** Satılan şeyin bahâsıdır. Meselâ; bir kimse, bir kitabı bin liraya satın alsa; bu bin lira, o kitabın semeni olur.

بَابُ الْجِيمِ

CÎM BÖLÜMÜ

اَلْجَاحِظِيَّةُ **(CÂHİZIYYE): Amr İbn Bahr el-Câhiz'** e nisbet edilen fırkadır. Bunlar dediler ki: Cevher'in yok olması imkânsızdır. **Hayır** ve **şer**, kulun fiilindendir. Kur'ân bir cesed'dir ki kimi kez bir erkek, kimi kez de bir kadın kılığına dönüşür.

اَلْجَارُوزِيَّةُ **(CÂRÛZZİYYE)** *Veya Cârûdiyye:* Ebu'l- Cârûz'un taraftarlarıdır. Bunlar, Hz. **Ali**'nin imâmeti (=halîfeliği) hakkında Resûllullah (s.a.v.)'den, adını değil de, niteliğini belirten **nass**(=hadîs) bulunduğunu kabûl ettiler. **Nass**'a muhâlefet ettikleri ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'den sonra Hz. **Ali**'ye uymadıkları için **Sahâbe**'yi kâfir saydılar.

اَلْجَازِمِيَّةُ **(CÂZİMİYYE): Câzim İbn Âsım**'a nisbet edilen fırkadır Bunlar, **Şuaybiyye**'ye uydular.

اَلْجَارِى مِنَ الْمَاءِ **(CÂRÎ MİN'EL-MÂ')** *Akar su:* Saman çöpünü götüren sudur.

جَامِعُ الْكَلِمِ **(CÂMİ'UL-KELİM):** Sözü az, anlamı bol olan (özlü sözler)dir. Resûllullah (s.a.v.)'in şu sözü gibi.

حُفَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ وَحُفَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ

"Cennet (nefsin hoşlanmadığı dertler, sıkıntılar ve) zorluklarla kuşatılmıştır. Cehennem de (nefsin arzuladığı) şehevî şeylerle kuşatılmıştır."

خَيْرُ الْأُمُورِ اَوْسَطُهَا

"İşlerin en hayırlısı orta karar olanıdır." (Cevâmi'ul-Kelim: Hz. Peygamberin veciz konuşma özelliğini ifâde eden bir tabirdir.) (A.E.)

اَلْجُبْنُ **(CÜBN)** *Korkaklık:* Gadabî kuvvet için hâsıl olan bir durumdur ki, gereken ve gerekmeyen şeylere girişmekten (insan) onunla alıkonulur.

اَلْجَبَرُوتُ **(CEBERÛT): Ebû Tâlib el-Mekkî**'ye göre; Azamet âlemidir. O, bununla, ilâhî isimler ve sıfatlar âlemini kasdetmektedir. Çoğunluğa göre, bu **Evsat** âlemidir. Yani pek çok emriyyâtı kuşatan **Berzah**'tır. (**Ceberût**: Allah'ın her şeyin üstünde olan kudreti, azamet ve celâl sıfatıdır.) (A.E.)

(**Tasavvufta:** Tanrı'ya varmanın üçüncü basamağı)

اَلْجُبَّائِيَّةُ **(CÜBBÂİYYE)** Basra Mu'tezile'sinden olan **Ebû Ali Muhammed İbn Abdulvehhâb el-Cübbâî**'nin taraftarlarıdır. Bunlar dediler ki: Allah, harflerden ve seslerden oluşturulmuş bir söz ile konuşur. **Allah Teâlâ** onu bir cisimde yaratır. Allah, âhirette görülmez. Kul, fiilinin yaratıcısıdır. Büyük günâh işleyen, ne mü'mindir, ne kâfir. Tövbesiz ölürse, cehennemde temelli bırakılır. Evliyânın kerâmetleri yoktur.

اَلْجَبْرِيَّةُ **(CEBRİYYE): Cebr**, kulun fiilini Allah'a isnâd etmektir. **Cebriyye** iki kısımdır. Bir kısmı, mutavassıt olup **Eş'ariyye** gibi, fiilde kulun kesbi bulunduğunu kabûl eder. Diğer kısmı da **hâlis Cebriyye** olup, **Cehmiyye** gibi, bunu kabûl etmez.

اَلْجَحْدُ **(CAHD):** Geçmiş zamanın olumsuzluğu (=mâzînin nefyi) için, "**lem**" ile sonu cezm edilmiş fiildir. Bu, geçmiş zamanda fiilin işlenmediğini haber vermekten ibârettir. "**Nefy**" cahd'dan daha genel olur.

اَلْجَدُّ الصَّحِيحُ **(CEDD-İ SAHÎH):** Şâyet yukarı çıkılsa, babanın babası gibi ölüye nisbe-

tinde **anne** dâhil olmayandır.

اَلْجَدُّ الْفَاسِدُ **(CEDD-İ FÂSİD):** Üsttekinin tersine olup, şâyet yukarı çıkılsa, babanın annesinin babası gibi, ölüye nisbetinde **anne** dâhil olan ceddir.

اَلْجَدَّةُ الصَّحِيحَةُ **(CEDDE-İ SAHÎHA):** Şayet yukarı çıkılsa, ananın anası ve babanın anası gibi, ölüye nisbetinde **fâsid ced** dâhil olmayandır.

اَلْجَدَّةُ الْفَاسِدَةُ **(CEDDE-İ FÂSİDE):** Üsttekinin tersine olup, şâyet yukarı çıkılsa, annenin babasının annesi gibi, cedde-i fâside dâhil olandır.

اَلْجِدُّ **(CİDD):** Lafızla, onun **hakîkî** veya **mecâzî** ma'nâsı kasdedilmesidir. Bu, şakanın zıddıdır.

اَلْجَدَلُ **(CEDEL):** **Meşhûrât** ve **müsellamât'**tan (yani genel olarak bilinip kabûl edilen önerme ve kesin hükümlerden) derlenmiş **kıyâs**tır. Bundan maksad; hasmı susturmak ve burhânın mukaddemâtını anlamayan kimseyi cevâbdan âciz bırakmaktır.

اَلْجَدَلُ **(CEDEL):** Kişinin, hasmını, hüccet veya şüphe ile sözünü bozmaktan bertaraf etmesidir. Ya da bununla sözünü doğrulamayı kasdeder ki, bu, hakîkatta husûmettir (mantıkî tartışmadır).

(Cedel: 1- Konuşmada çekişme.

2- Mantıkta; eytişim, diyalektik.

3- "**İlm-i hılâf ü cedel**": Mantık yoluyla tartışma ve çekişme bilimi) (O.T.S.) (A.E.)

اَلْجِدَالُ **(CİDÂL):** Mezheblerin ızhârı ve takrîri ile ilgili tartışma ve mücâdeleden ibârettir.

اَلْجَرَسُ **(CERES):** Kahr'dan bir çeşitle kalbe vârid olan ilâhî hitâbın icmâlidir. Bunun içindir ki, Hz. Peygamber (s.a.v.); vahyi, çıngırak sesine ve düz bir kaya üzerindeki zincire benzetmiş ve; o, vahyin en şiddetlisidir, buyurmuştur Çünkü ahkâmın tafsîlini, icmâl çukurlarının içlerinden açığa çıkarmak, gâyet zordur.

اَلْجَرْحُ الْمُجَرَّدُ **(CERH-İ MÜCERRED):** Şâhidin fâsıklıkla ithâm edildiği ve şerîat için bir hak îcâb etmeyen şeydir. Nitekim iki şâhidin içki içtiklerine şehâdet edildiği ve zaman aşımına da uğramadığında olduğu gibi.

Ya da **amd** için bir hak îcâb etmeyen şeydir. Nitekim iki şâhidin **amden** (=kasden) insan öldürdüklerine veya şâhidin fâsık ve fâiz yiyen olduğuna veya müddeî'nin onu ücretle tuttuğuna şehâdet edildiğinde olduğu gibi.

اَلْجُزْءُ **(CÜZ):** Kendisinden ve başkasından bir şeyin oluştuğu şeydir.

Arûz ilmi âlimlerine göre; kendisiyle şiirin kıt'alara bölünmüş olması, özelliğinden olan şeyden ibârettir.

اَلْجُزْءُ الَّذِى لاَ يَتَجَزَّى **(CÜZ-İ LÂ YETECEZZÂ):** Şekil ve durumu (=vaziyeti) olan bir cevherdir ki, ne hârice, ne de vehme göre, aslâ bölünme kabûl etmez. (Yani eski felsefenin; her cismin artık bölünemiyecek derecede varsaydığı en küçük bölümüdür Parçalanmadan önce **atom**, denen şeydir.)

Ya da bu, aklî bir varsayımdır ki, cisimler, onun ferdlerinden, birbirine eklenmekle derlenip oluşur.

اَلْجُزْئِىُّ الْحَقِيقِى **(CÜZ'İYY-İ HAKÎKÎ):** Tasavvurunun kendisi, ortaklığın vukû'undan meneden şeydir. **Zeyd** gibi. Bu, **cüz'** diye de adlandırılır Çünkü bir şeyin cüz'iyyeti ancak küllî olana nisbetledir. **Küllî** ise, cüz'înin cüz'üdür ki, cüz'e mensûb olur. Cüz'e mensûb olan ise cüz'îdir ve onun karışısında **hakîkî küllî** vardır.

اَلْجُزْئِىُّ الإِضَافِى **(CÜZ'İYY-İ İZÂFÎ):** Daha genel olanın altındaki her daha özel şeyden ibârettir. **Hayvana** nisbetle **insan** gibi. **İzâfî olan cüz'î**, diye adlandırıldı. Çünkü onun cüz'iyyeti, diğer bir şeye izâfetledir. Ve onun karşısında **izâfî olan küllî** vardır. O, bir şeyden daha geneldir. **İzâfî olan** cüz'î ise, hakîkî olan cüz'îden daha geneldir.

Bir şeyin cüz'ü, bu şeyin, kendisinden ve başkasından oluştuğu şeydir. Nitekim

hayvan, Zeyd'in bir cüz'üdür ve **Zeyd**, hayvandan ve başkasından oluşmuştur. Ve o konuşan bir varlıktır. Bu takdîre göre, **Zeyd**, kül olur ve hayvan cüz olur. Eğer **hayvan**, Zeyd'e nisbet edilirse, hayvan küllî olur. Ve eğer **Zeyd**, hayvana nisbet edilirse, Zeyd cüz'î olur.

اَلْجزْءُ (CEZ'Ü): İki taraftan iki şeyin (iki cüz'ün) hazfedilmesidir. **Arûz**'un ve **Darb**'ın hazfedilmesi gibi ki bu, **Meczû'** diye adlandırılır.

اَلْجِسْمُ (CİSM) *Cisim:* Üç boyutu kabûl eden cevherdir. Denildi ki: Cisim, cevherden derlenip oluşturulmuş bileşiktir.

اَلْجِسْمُ التَّعْلِيمِى (CİSM-İ TA'LÎMÎ): Boy, en ve derinlikçe bölünmeyi kabûl eden şeydir. Nihâyeti satıhtır ve o tabiî cismin nihâyetidir. Bu, "**ta'lîmî cism**" diye adlandırılır. Çünkü ta'lîmî ilimlerde, yani ta'lîm ve riyâzete mensûb olarak, bitişik ve ayrı niceliğin (muttasıl ve munfasıl kemmiyyetin) durumlarını araştıran riyâzıyyede ondan bahsedilir. Çünkü insanlar, çocukların nefisleri için olan riyâzet ve ta'lîmlerinde onunla işe başlarlardı. Çünkü o, anlamak bakımından daha kolaydır.

اَلْجَسَدُ (CESED): (Cesed; insanın, cinn ve melâike'nin cisim ve bedenine denir. Cesed, cisim'den daha özeldir Akıl sâhiblerine mahsustur. Lâkin cisim, üç buutlu olmakla diğer hayvan ve cemâdâta ad olarak verilir. Diğerlerine ad olarak verilmesi benzetme yoluyladır. Tasavvufî ma'nâda cesed:) Ayrı olan hayâlın tasarrufu ile temessül eden ve **Cinn** gibi nârî, veya **melekî ve insânî rûhlar** gibi nûrî bir cisimde zuhûr eden her rûhtur ki, onların zâtî kuvvetleri soyunmayı ve giyinmeyi i'tâ eder. Onları, berzahların habsi kuşatıp kıstıramaz.

اَلْجُعْلُ (CU'L): İşçiye, işine karşılık verilen ücrettir.

اَلْجَعْفَرِيَّةُ (CA'FERİYYE): Ca'fer İbn Müşerreb İbn Harb'in taraftarlarıdır. Bunlar, **İskâfiyye** fırkasına uydular ve onlara şunu eklediler: Ümmetin fâsıkları içinde, zındıklardan ve mecûsîlerden daha kötü kimseler vardır. İçki cezâsı üzerinde ümmetin icmâ'ı hatâdır. Çünkü hadd (yani şer'î cezâda) geçerli olan, nass'dır. (âyet veya hadîstir). Bir buğday dânesi çalan fâsıktır, îmândan çıkmıştır.

اَلْجَلْدُ (CELD): Kamçı veya kırbaçla vurmaktır. Bu, **muhsan** olmayan kimseye mahsûs bir hükümdür. (Yani başından evlilik geçmemiş olan erkek ve kadın zinâ ettiklerinde uygulanan şer'î cezâdır.) Eğer zinâ eden kimselerin başından evlilik geçmiş (=muhsan) ise, cezâsı recmdir.

اَلْجَلْوَةُ (CELVE): Kulun, ilâhî sıfatlarla halvetten çıkmasıdır. Çünkü bu durumda kulun gözü ve uzuvları bencillikten arınmıştır. Uzuvlar, kul olmaksızın **Hakk**'a izâfe edilmiştir. Yüce Allah'ın şu sözlerinde olduğu gibi: "(Gözlerine toprak) **attığın zaman da sen atmadın. Lâkin Allah attı.**" (Enfâl: 17) "**Şüphesiz sana bey'at edenler, ancak Allah'a bey'at etmişlerdir.**" (Fetih: 10)

اَلْجَلاَلُ مِنَ الصِّفَاتِ (CELÂL MİN'ES-SIFÂT): "**Celâl**"; kahr ve gadab ile ilgili tanrısal sıfattır.

اَلْجَمْعُ وَالتَّفْرِقَةُ (CEM' VE TEFRİKA): Fark, sana nisbet edilen, **cem'** ise, senden soyulup alınandır. Bunun ma'nâsı şudur ki: O, kulluk görevlerini yerine getirmekle kul için bir kazanç olur. Beşeriyet hallerine lâyık olan, **fark**tır. Ma'nâların, lütuf ve ihsânın başlangıçları gibi, Hak Teâlâ tarafından olanlar ise **cem'**dir. Kul için her ikisi de gereklidir. Çünkü kendisi için **tefrika** olmayan kimsenin kulluğu yoktur. Kendisi için **cem'** olmayan kimsenin de **ma'rifeti** yoktur. Kulun; "**Ancak Sana kulluk ederiz.**" demesi, kulluğu isbâtla **tefrika**yı isbâttır. "**Ancak Sen'den yardım isteriz.**" demesi de, **cem'**i istemesidir. Tefrika, irâdenin başlangıcıdır. **Cem'** ise, onun sonudur.

جَمْعُ الْجَمْعِ (CEM'UL- CEM): Cem'den daha tam ve daha yüksek diğer bir makâmdır. Cem', eşyânın Allah ile şühûdudur. Güç ve kuvvetin ancak Allah'a mahsûs olduğunu kabûl etmektir. **Cem'ul- cem'** ise, külliyet ile bitip tükenmek ve Allah'tan başka şeylerden mütağnî olmaktır. Bu, ahadiyyet mertebesidir.

اَلْجُمُودُ (CUMÛD): Nefs için hâsıl olan bir durumdur ki, gereken ve gerekmeyen (uygun olan ve olmayan) şeyleri tamâmiyle elde etmek için onunla yetinilir.

اَلْجَمْعِيَّةُ (CEM'İYYET): Allah Teâlâ'ya yönelmekte istek ve çabaların bir araya toplanması, Allah'tan başkasını bırakıp sâdece Allah ile meşgûl olunmasıdır. Bunun karşısınde (karşıtı olan) **tefrika** vardır.

اَلْجَمْعُ الْمُذَكَّرُ (CEM-İ MÜZEKKER) *Erkek kelimelerin çoğulu:* Sonuna, üstünlü bir "**nûn**" ile beraber, kendinden öncesi ötüreli olan bir "**vâv**" veya kendinden öncesi esireli olan bir "**yâ**" katılmış çoğul kelimedir.

اَلْجَمْعُ الصَّحِيحُ (CEM-İ SAHÎH): Tekilinin düzeni ve yapısı değişmeyen (yani tekilindeki kelime harfleri değişmeden, çoğul eki katılarak meydana gelen) çoğuldur.

جَمْعُ الْمُؤَنَّثِ (CEM'UL-MÜENNES): Gerek مُسْلِمَاتٌ gibi müennes (=dişi) için olsun, gerekse, دُرَيْهِمَاتٌ gibi müzekker (=erkek) için olsun, sonuna **elif** ve **tâ** harfleri katılmış olan çoğuldur.

جَمْعُ الْمُكَسَّرِ (CEM'UL-MÜKESSER): Tekilinin yapısı değişmiş olan çoğuldur. رجالٌ gibi.

جَمْعُ الْقِلَّةِ (CEM'UL- KILLET): Karînesiz, **on** ve **on'**dan aşağısı için; karîne ile de **on'**dan yukarısı için kullanılan çoğuldur.

جَمْعُ الْكَثْرَةِ (CEM'UL-KESRET): Cem-i kıllet'in tersidir. Bu ikisinden her biri, diğerinin yerine kullanılır. Yüce Allah'ın şu sözünde olduğu gibi: ثَلٰثَةَ قُرُوءٍ Bu sözde "قُرُوءٍ" kelimesi, "أَقْرَاءٍ" yerinde kullanılmıştır.

اَلْجَمَالُ مِنَ الصِّفَاتِ (CEMÂL MİN ES-SIFÂT): Rızâ ve lütuf ile ilgili tanrısal sıfattır.

اَلْجَمَمُ (CEMEM): Geriye فَاعَتُنْ= **Fâatün** kalması için, مُفَاعَلَتُنْ=**Müfâaletün**'den **mîm** ve **Lâm**'ın kaldırılmasıdır. Bu da **Fâilün**'e nakledilir ve **Ecemm** diye adlandırılır.

اَلْجُمْلَةُ (CÜMLE): Biri diğerine isnâd edilmiş iki kelimeden oluşan bir terkîbdir ki, gerek senin: "**Zeyd ayaktadır**" demen gibi, bir şey ifâde etsin ve gerekse :"**Bana ikrâm etmesi**..." demen gibi, bir şey ifâde etmesin. Çünkü bu ancak cevâbın getirilmesinden sonra bir şey ifâde eden bir cümledir. Öyleyse, **cümle**, mutlak olarak **kelâm**'dan daha geneldir.

اَلْجُمْلَةُ الْمُعْتَرِضَةُ (CÜMLE-İ MU'TERİZE): Cümle ile veya cümlenin cüzlerinden biri ile ilgili bir ma'nâyı anlatmak için, müstakil cümlenin cüzleri arasında yer alan cümleciktir. Ör. زَيْدٌ – طَالَ عُمْرُهُ – قَائِمٌ =" Zeyd-**ki ömrü uzadı**-ayakta durmaktardır. " gibi.

اَلْجِنْسُ (CİNS): Nevileri çeşitli olan bir çokluğa delâlet eden isimdir.

O böyle olduğundan bir şeyin cevâbı hakkında, gerçekten çeşitli olan pek çok şeyler üzerine söylenmiş bir **küllî**'dir. **Küllî**, bir cinstir. "**Gerçekten çeşitli olan**" sözü, **nev'i, hâssa**'yı, **yakın faslı** ta'rîften çıkarır.

"**Bir şeyin cevâbı hakkında**" sözü, **uzak faslı** ve **genel arazı** ta'rîften çıkarır.

Eğer cevâb; mâhiyet ve bu cinste mâhiyete ortak olan bazı şeyler hakkında ise; **fasl** yakındır. O; mâhiyet ve ona ortak olan her şey hakkında cevâbdır. İnsana nisbetle hayvan gibi.

Eğer mâhiyet ve ona ortak olan bazı şeyler hakkındaki cevâb, mâhiyet hakkındaki cevâbdan ve diğer bazısından başka ise, **fasl** uzaktır. İnsana nisbetle nâmî cisim gibi.

اَلْجُنُونُ ÇÜNÛN): Aklın bozukluğudur ki fiillerin ve sözlerin, akıl yolunda (yani akla uygun) olmasını -pek azı müstesnâ- meneder. **Ebû Hanîfe**'ye göre; eğer bu durum yılın çoğunda olursa, o kişi **mutbık**tır (sürekli delidir). Eğer yılın yarıdan azında olursa, o kişi **gayr-ı mutbıktır** (sürekli deli değildir).

الْجِنَايَةُ (**CİNÂYET**): Nefse veya nefisten başkasına zarar ihtivâ eden her yasaklanmış fiildir. (İnsanların canlarına, uzuvlarına, kuvvetlerine, mallarına, ırzlarına zarar veren her hangi yasaklanmış fiil, bir cinâyettir.

Fıkıh ıstılahında cinâyet, insanın canına veya âzâ ve kuvvetlerinden herhangi birine tealluk eden yasaklanmış bir fiilden ibârettir.) (I.F.K.) (A.E.)

الْجَنَاحِيَّةُ (**CENÂHİYYE**): **Abdullah İbn Muâviye İbn Abdullah İbn Ca'fer Zi'l- Cenâheyn**'in taraftarlarıdır. Bunlar dediler ki: Rûhlar tenâsuh eder (birinden başkasına geçer). **Allah**'ın rûhu **Âdem**'e, sonra **Şît**'e, sonra peygamberlere ve imâmlara geçmiş ve nihâyet Hz. **Ali**'ye ve onun üç çocuğuna erişmiştir. Sonra da bu **Abdullah**'a geçmiştir.

اَلْجَوْهَرُ (**CEVHER**): Bir mâhiyyet (yani asıl, öz)dür ki, a'yânda bulunduğu zaman, bir yerde (=mevzi'de) olmamış olur. **Cevher**, şu beş şeye özgüdür: **Heyûlâ, Sûret, Cisim, Nefs, Akıl**. Çünkü cevher, ya soyut (=mücerred) olur, ya da soyut olmaz. **Birincisi**: Ya tedbîr ve tasarruf taalluku ile bedene ilişmez, ya da ilişir. **Birincisi** akıldır, **İkincisi** nefistir İkincisi, terdîd'dendir ki bu, onun soyut olmamasıdır. Bu da ya mürekkebdir, ya da değildir. **Birincisi**, cisimdir. **İkincisi** ise, ya **hâll**'dir veya **mahall**'dir. **Birincisi**, sûrettir. **İkincisi**, heyûlâ'dır. Bu cevherî hakîkat, Allah ehlinin ıstılâhında, **rûhânî nefis**, diye adlandırılır. Küllî heyûlâ ve ondan meydana çıkanlar ve mevcûdâttan var olanlar da, **ilâhî kelimeler**, diye adlandırılır. Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmuştur: "**De ki: Eğer Rabbimin kelimeleri için deniz mürekkeb olsa idi, muhakkak Rabbimin kelimeleri tükenmeden deniz tükenirdi. Yardım için bir o kadarını daha getirsek** (yine yetmezdi)." (Kehf: 109)

Bilmiş ol ki: **Cevher**; soyut nefisler ve akıllar gibi, **rûhânî basîte** ve unsurlar gibi **cismânî basîte**, cins ve fasıldan oluşmuş cevherî mâhiyyetler gibi hâricde değil de, **akılda oluşmuş** olana ve üç müvelledât gibi **bu ikisinden oluşmuş** olana ayrılır.

اَلْجُودُ (**CÛD**) *Cömertlik:* Bir niteliktir ki, bir şeye karşılık olmaksızın, uyğun ve gerekli olan şeyi kazandırmanın temelidir. Eğer bir kimse, kitâbını, ehli olmayana, ya da dünyevî veya uhrevî bir garaz için (yani kötü niyet ve maksatla) ehli olana verse **cömertlik** olmaz.

جَوْدَةُ الْفَهْمِ (**CEVDET'ÜL-FEHM**) *İyi anlama:* **Melzûmât**'tan **Levâzım**'a geçişin doğruluğudur.

اَلْجِهَادُ (**CİHÂD**): Hak dîne çağırmadır.

اَلْجَهْلُ (**CEHL**): Bir şeyin, bulunduğu durumun tersine olduğuna inanmaktır. âlimler buna itirâz edip dediler ki: **Cehl**, bazan bir şey olmayan yokluk (=ma'dûm) ile ilgili olur. Buna şöyle cevâb verilir: O yine zihinde bir şeydir.

اَلْجَهْلُ الْبَسِيطُ (**CEHL-İ BASÎT**): Âlim olması şânından olanda ilmin yokluğudur.

اَلْجَهْلُ الْمُرَكَّبُ (**CEHL-İ MÜREKKEB**): Vâkı'a uygun olmayan kesin inançtan ibârettir.

(Veya bilmediğini de bilmemek sûretiyle olan iki kat bilmemezliktir) (O.T.S.) (A.E.)

اَلْجَهْمِيَّةُ (**CEHMİYYE**): **Cehm İbn Safvân**'ın taraftarlarıdır. Bunlar dediler ki: Kulun, ne **müessir** olarak ve ne de **kâsib** olarak aslâ kudreti yoktur. Bilakis o, cemâdât menzilesindedir (taşlar ve madenler gibidir). Cennet ve Cehennem, ahâlîsi girdikten sonra yok olacaktır. Hattâ Allah'tan başka hiç bir varlık kalmayacaktır.

اَلْجَائِزُ (**CÂİZ**): Yapılması sahîh veya mubâh olan herhangi bir fiil veya akiddir. Bazan bir fiil, bir akid, sahîh olduğu halde câiz olmaz. Meselâ; Cum'a Namazı için ezân okunurken namaza hemen gitmeyen mükellef bir müslümanın yapacağı bir satış işlemi- dünyevî ahkâm bakımından- sahîhdir. Fakat uhrevî ahkâm bakımından câiz değildir. Çünkü ilâhî emre aykırı olduğu için uhrevî sorumluluğu gerektirir.

Tecvîz ise, **câiz görmek**, demektir. (I.F.K.) (A.E.)

اَلْجَارِيَةُ (CÂRİYE): Savaşta esîr olmuş veya köle olarak para ile satın alınmış **hizmetçi** veya **odalıktır**. Bir kimsenin tasarrufu altında bulunan **genç** veya **yaşlı kadındır.** Çoğulu **cevârî**'dir.

Câriye, esâsen denizde cerayân etmesi bakımından **gemi** anlamındadır. **Câriyeler** de efendilerinin emir ve hizmetleri dâiresinde hareket edecekleri için bu adı almışlardır. Bununla beraber hür kadınlara da **câriye** dendiği vâki'dir.

Vakıflar gibi, genel menfaat hakkında devâmlı kalıcı sadakaya da; **Sadaka-i Câriye** denir.(I.F.K.) (A.E.)

اَلْجَبَّانَةُ (CEBBÂNE) *Musallâ:* Açıkta namaz kılmaya mahsûs ve Kıble tarafında Mihrâb yerine bir dikili taş bulunan **namazgâh**tır. (A.E.)

اَلْجِبْتُ (CİBT): Cibt ve **cibs**; kendisinde hiçbir iyilik ve yarar bulunmayan **kirli su'**dan ibârettir.

Denildi ki; bu kelimedeki "**ta**" harfi, "**sîn**"den bedel olup, kirli suyun yıkamada çokca kullanıldığına dikkati çekmek içindir.

Allah'tan başka tapınılan her şeye "**Cibt**" adı verilir. Bunun için, büyücü ve kâfire de "**Cibt**" denilmiştir. Yüce Allah buyuruyor ki: "**Onlar, cibt ve tâğût'a inanırlar.**" (Nisâ: 51) (Müfredât) (A.E.)

اَلْجِبَايَةُ (CİBÂYE): Lügatta; toplamak, devşirmek, tahsîl etmektir. Vergi ve harâc toplamaya, vakfın gelirini toplamaya da **cibâye** denir. Vakf'ın gelirini toplamaya me'mûr olan kimseye de; "**Câbî-i vakf**" denmiştir.

Ba'zısına göre, **cibâye**; zâlimlerin haksız olarak aldıkları şeydir. Çoğulu; "**Cibâyât**" dır. (I.F.K.) (A.E.)

اَلْجَبَّارُ (CEBBÂR): Allah'ın güzel isimlerinden biridir. Güç, kudret, büyüklük sâhibi, yaratıklarını istediği emir ve yasağına zorlayan, onların geçim ve rızık sebeblerine yetişen, demektir.

Cebbâr kelimesi, insan hakkında kullanıldığı zaman **zorba,** zulmedici anlamına gelir. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurulmuştur: "**Sen onların üzerine bir cebbâr** (=zorba) **değilsin.**" (Kâf: 45)

Allah'ın vasfı olarak **Azîz** ve **Cebbâr** sıfatları kullanılır: " **O, öyle Allah'tır ki, O'ndan başka ilâh yoktur. Melik, Kuddûs, Selâm, Mü'min, Müheymin, Azîz, Cebbâr, Mütekebbir**'dir." (Haşr: 23)

Allah'ın sıfatı olarak **Cessâr**; kudret ve ululuk sâhibi, demektir.

Cebbâr, insanın sıfatı olarak; üstünlük iddiâsında bulunup, lâyık olmadığı şekilde eksiğini zorla kapatmak anlamındadır ve bu sâdece kınama ve ayıplama biçiminde kullanılır.

"**Ve her inadçı cebbâr** (=zorba) **da hüsrâna uğrar.**" (İbrâhîm: 11)

Yani: Hakk'a karşı üstünlük taslayarak îmâna gelmeyen, başkasına baskı yapan herkese de zorba anlamına; "**Cebbâr**" denir. (Müfredât)

اَلْجَذَعَةُ (CEZEA): Devenin dört yaşını tamamlayıp, beş yaşına girenidir.

اَلْجُزَافُ وَالْمُجَازَفَةُ (CÜZÂF VE MÜCÂZEFE): Götürü pazar, demektir. **Mecelle**'nin 141.inci maddesinde böyle ta'rîf edilmiştir.

اَلْجِزْيَةُ (CİZYE): Müslüman olmayanlardan alınan bir çeşit **vergi**dir.

Hanefîlere göre, **cizye**; Arab olsun, Acem olsun, **ehl-i kitâb** denilen Hıristiyanlarla, Yahûdîlerden ve Mecûsîlerle Acem putperestlerinden alınır Arab putperestleriyle mürtedlerden alınmaz. Bunlar ya Müslüman olur yâhut kılıçtan geçirilirler. Kadın, çocuk ve sakatlara da cizye yoktur. **Cizye**, Hicret'in 9. yılında (M.630) meşrû' olmuştur. "8. yılda meşrû' olmuştur." diyenler de vardır. (S.Yolları) (A.E.)

اَلْجُعْلُ (CU'L): Ücret, karşılık; bir iş için verilecek mükâfat parası, demektir. Efendisinden kaçmış olan köleyi, mâlikine geri vermek üzere tanık göstererek yakalayan kimsenin bu hizmeti karşılığında hakettiği ücrete de "**cu'l**" denir. (I.F.K.) (A.E.)

اَلْجُعْلُ عَلَى الْجِهَادِ (CU'L ALE'L- CİHÂD):

Gazâda bulunmak üzere alınıp verilen ücrettir. Cihâdına yardım olmak üzere mücâhidlere verilen **atıyyeye "Cu'l"** denilmiştir. (I.F.K.) (A.E.)

اَلْجَلَالُ **(CELÂL):** Büyüklük, yücelik, ilâhî azamet anlamındadır. Allah'ın güzel isimlerindendir ve **Kur'ân**'da; "**Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm**", yani; "**Celâl** ve **ikrâm sâhibi Rabb**" diye geçmektedir. Sâdece Allah'ın büyüklüğü için kullanılan ilâhî sıfatlardandır.

Celîl ise; yüce; değerli, demektir. (Müfredât) (A.E.)

اَلْجَلْدُ **(CELD):** Lügatta; deri üzerine vurmak anlamındadır. Her bir vuruşa "**celde**" denir. Deri ile, yani: Kamcı ve kırbaç gibi deriden yapılmış bir şey ile vurmak anlamına da gelir.

Fıkıh ıstılahınca; celd; "**muhsan olmayan mükellef zânî veya zâniye'nin belirli uzuvlarına özel bir biçimde değnek veya kamçı ile vurmaktır.**" Bu cezâ, suçlunun cildi, yani; derisi üzerine uygulandığı için "**celde**" adını almıştır. (I.F.K.) (A.E.)

اَلْجِلْوَةُ **(CİLVE):** Lügatta; görünme, belirme anlamına gelen bu söz ile, tasavvuf ıstılâhında, Allah'ın hüküm ve irâdesinin tecellîsi kasdedilir ve her olaya, iyi yâhut kötü, "**cilve**", "**Cilve-i ilâhiyye**" denir. "**Hakk'ın cilvesi**" dendiği de vardır. (T.Dey.) (A.E.)

اَلْجَرُّ بِالْجِوَارِ **(CERR Bİ'L-CİVÂR)** *Yakınlık cerri:* **Sıfat, te'kîd, ma'tûf** durumundaki bazı kelimeler, mecrûra yakınlıkları dolayısıyla mecrûr olurlar ki bunlar sâdece şeklen mecrûr durumundadırlar. Ma'nâ bakımından harf-i cerre bağlı olmazlar. Ör. وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ وَاَرْجُلِكُمْ Vemsehû bi ruûsiküm ve ercüleküm (veya ercüliküm)..." âyetinde olduğu gibi. (Mâide: 6)

جَمْعُ التَّقْدِيمِ **(CEM-İ TAKDÎM):** İkincisinin henüz vakti girmeden, iki vakit namazı birlikte (ardarda) kılmaktır.

Hanefî mezhebine göre; Hac'da, Arafe günü (9 Zilhicce), **Arafât** bölgesinde, öyle ile ikindi namazını, öğle vaktinde bir ezân ve iki ikâmetle birlikte (ardarda) kılmak, sünnettir. (H.R.) (A.E.)

جَمْعُ التَّأْخِيرِ **(CEM-İ TE'HÎR):** Birincinin vakti çıktıktan sonra, iki vaktin namazını birlikte (ardarda) kılmaktır.

Hac'da, bayram gecesi Müzdelife'de akşam ve yatsı namazlarını bir ezân ve bir ikâmetle, yatsı vakti girdikten sonra birlikte (ardarda) kılmak vâcibtir. (H.R.) (A.E.)

اَلْجِنَايَةُ **(CİNÂYET):** Hac'da cezâyı gerektiren fiil ve davranışlara **"Cinâyet"** denir. (H.R.) (A.E.)

اَلْجِنُّ **(CİNN):** Kelimesinin aslı; bir şeyi duyulardan gizlemek ve örtmektir. Nitekim onu gece, örtüp gizledi anlamında: "**Cennehü'l- leylü**", denir.

Cenân ise, kalb demektir. Sâhibini gizlediği için kalkana da **Micenne**, veya **cünne** denir. Bir hadîste: "**Es-Savmu cünne**" yani oruç bir kalkandır, diye buyurulmuştur.

Ağaçları ile yeri örten ağaçlı her bahçeye de **Cennet** denir.

Nefs ile **akıl** arasında bir engel oluşturduğu için deliliğe **cinnet** ve deliye de **mecnûn** denmiştir.

Denildi ki: **Cinn**, rûhânîlerin bir kısmıdır. **Çünkü rûhânî varlıklar üç kısımdır**:

Bir kısmı, iyilik sâhibidir ki, bunlar meleklerdir.

Bir kısmı, şerlidir ki, bunlar şeytânlardır.

Bir kısmı hayırlı, bir kısmı şerlidir ki, bunlar da cinlerdir. (Müfredât) (A.E.)

اَلْجَنِينُ **(CENÎN):** Henüz annesinin rahminde (dölyatağında) bulunan çocuk demektir.

Cenînler, ana rahminde canlanmış olup olmamaları bakımından iki çeşittir. **Şöyle ki**:

a) **Zî- hayât cenîn**: Canlı cenîn.

b) **Gayr-i zî hayât cenîn**: Ölü cenîn.

Cenînler, yaradılışlarının değişik safhalarına göre de dört çeşittir. **Şöyle ki**:

a) **Müstebîn'ül- hılka cenîn**: Yaradılışı belirmiş, uzuvları belli olmuş cenîndir.

b) **Gayr-i müstebîn'il- hılka cenîn**: Uzuvları henüz belirmemiş olan cenîndir. Bu, kan parçası mesâbesindedir.

c) **Tâmm'ül- hılka cenîn**: Uzuvları tamâmiyle teşekkül etmiş cenîndir. Başı, tırnakları, tüyleri belli olan bir cenîn, bu hükümdedir.

d) **Gay-i tâmm'ül-hılka cenîn**: Uzuvları kısmen teşekkül etmiş cenîndir. (I.F.K.) (A.E.)

الجهادُ (CİHÂD): Müslümanların Allah yolunda canları ve mallarıyla savaşma görevleridir.

Kâfir veya âsîlerle çarpışmak için gücünü kuvvetini sarfetmeye şerîatta **cihâd** denir.

Cihâd, farz-ı kifâyedir; ancak genel seferberlikte eli silâh tutan herkese **farz-ı ayn** olur.

Cihâd, İslâm'da iki yönlü bir anlam içermektedir: Yetkinliğe ulaşma yolunda ferdlerin kendi benliklerine karşı yürüttükleri ma'nevî savaş, "**Cihâd-ı Ekber = Büyük savaş**" ve kendi dışındakilere karşı yürüttükleri, tebliğ, uyarma ve savaşma görevi ki bu da "**Cihâd-ı Asğar= Küçük savaş**" sayılmıştır. (S. Yolları- Ana B.) (A.E.)

جهازُالطريقة (CİHÂZ'UT- TARÎKA) *Tarîkat çeyizleri:* Arapça olan **cihâz**, türkçeye **çeyiz** olarak geçmiştir. Gereken şeyler anlamına gelir.**Cihâz** biçiminde de söylenir. Geline gereken ve baba evinden koca evine götürülen şeylere, ölünün sarıldığı kefene ve sâireye de denir.

Cihâz-ı tarîkat: Başta tâç, yani başa giyilen külâh, külâha sarılan sarık ve sırta giydirilen hırka olmak üzere; **Kemer, Alem, Teslim Taşı, Palheng, Kanberiyye, Makas, Habbe** gibi şeylere denir.

"**Çeyizlemek, çeyizlenmek**"; tarîkat cihâzını vermek, bu cihâz ile bezenip donanmak anlamına gelen deyimlerdir. (T.Dey) (A.E)

الجهة (CİHET): İmâmet, hıtâbet, müezzinlik, kayyımlık, müderrislik, vâizlik ve kütübhâne memurluğu gibi, vakıfla ilgili hizmetlerdir. Çoğulu; "**Cihât**"dır. Zarûrî ve gayr-i zarûrî kısımlarına ayrılır. (I.F.K.) (A.E.)

الجهة (CİHET): Lügatta; yön, taraf anlamındadır. **Kelâm ıstılahında**; bir cismin etrâfından başladığı düşünülen uzantılardır. (M.Ak.) (A.E.)

الجهْر (CEHR): Lügatta; açıklama, ortaya çıkarma, söz söylerken sesi yükseltmeye denir.

Tecvîd ıstılâhında ise; kendisinde cehr sıfatı bulunan harfleri harekeli olarak telaffuz ederken, nefes akışının habsolunmasına denir. (O.K.) (A.E.)

الجلباب (CİLBÂB): Çoğulu: **Celâbîb**'dir. **Humâr**'dan, yani baş örtüsünden daha geniş ve **ridâ**'dan küçük bir giyecek veya örtüdür ki, kadın onu başına örter ve kenarlarını göğsünün üstüne salıverir. Buna türkçede "**atkı**" denir.

Bazı âlimler de: "**Cilbâb**" dan maksad; "**Milhafe**"dir, demişlerdir ki, bu da türkçede "**çarşaf**" demektir.

Ya da kendisi ile örtünmek (=tesettür) mümkün olan her çeşit giysidir. yani herhangi bir sebeble dışarı çıktıkları zaman, kadınların avret sayılan yerlerini örtebilecekleri her türlü giyecektir. (Ebu's-Suûd Tef.) (A.E.)

الجلسة (CELSE): Namazda iki secde arasında oturuştur ki, bu ittifakla sünnettir. (A.E.)

الجريب (CERÎB): Hz. Ömer zamanından itibâren İslâm dünyâsında kullanılan alan ve hacim ölçüsürdür. (A.E.)

الجرحُ والتّعديل (CERH VE TA'DÎL): Hadîs ilimlerinden biri de **cerh** ve **ta'dîl** ilmidir. Bu ilimde özel bazı ta'bîrlerle râvîlerin kusurları veya meziyetleri incelenir. (H. Istılahları) (A.E.)

الجوْهر (CEVHER): 1- Yaradılış, asıl maya. 2- Özellik, yaratıştaki değer. 3- Değerli süs taşı. 4- Kılıç namlısındaki meneviş ve dal-

galar. 5- Ebced hesâbındaki noktalı harf. 6- (Felsefede); kendi kendine bir varlığı olup gerçekleşmesi için başka bir nesneye ihtiyâcı olmayan.

Cevher-i ferd; Bir cismin bölünmez ufaklıktaki parçalarından her biri.

7- (Edebiyatta); Sevgili veya sevgilinin dudağı.

Cevher-i mücerred; mutlak katıksız cevher; madde hâlinde olmayan ve evrenin rûhunu meydana getiren nesne.

Cevher-i ulvî; yüce cevher, felek. (O.T.S.) (A.E.)

اَلْجَاهِلِيَّةُ (CÂHİLİYYE): İslâm'dan önceki devir: Bu devir, İslâm'ın yasak ettiği, putperestlik, kan davası, haydutluk, yağmacılık, fuhuş, kız çocuklarının diri diri gömülesi gibi kötülükler devri idi.

Bu terim ile; **"ilm"**'in zıttı olan **"cehl"**, yani bilmemezlik kastedilmemiştir. Burada cehl: Sefeh (beyinsizlik), haydutluk, putperestlik demektir. İslâmı'ın zıttıdır. (A.E.)

* * *

بَابُ الْحَاءِ

HÂ BÖLÜMÜ

اَلْحَافِظَةُ **(HÂFIZA)** *Bellek:* Bir kuvvettir ki, onun yeri, beynin sonuncu oyuğudur. Vehm'in idrâk etmiş olduğu cüz'î ma'nâları belleyip korumak onun işidir. O, vehm için bir hazînedir. Nitekim hayâl de müşterek his için böyledir.

اَلْحَادِثُ **(HÂDİS):** Yok iken var olan şeydir ki, bu, "**zamânî hudûs**" diye adlandırılır. Bazan da kaşkasına ihtiyâcla olan hudûsu ifâde eder ki bu da, "**zâtî hudûs**" diye adlandırılır.

اَلْحَالُ **(HÂL):** Lügatta; geçmişin (=mâzînin) sonu, geleceğin (=müstakbelin) başlangıcıdır.

Istılâhta ise; fâil veya mef'ûlün bih'in durumunu lafzen beyân eden şeydir. Ör. ضَرَبْتُ زَيْداً قَائِماً ="**Zeyd'e ayakta iken vurdum.**" Ya da ma'nen beyân eder. Ör. زَيْدٌ فِى الدَّارِ قَائِماً ="**Zeyd, ayakta olduğu halde evdedir.**" gibi.

Ehl-i Hakka göre, hâl: Yapmacık (=**tasannu'**), kendine çekme (=**ictilâb**) ve kazanma (=**iktisâb**) olmaksızın, sevinç veya üzüntü veya daralma veya genişleme veya heybet gibi kalbe gelen bir ma'nâdır ki, onu gerek benzeri ta'kîb etsin, gerekse etmesin, nefsin sıfatlarının ortaya çıkmasıyla yok olur. Eğer devâm eder de mülk olursa (yani ona sâhib olunursa), **Makâm** diye adlandırılır.

Haller Tanrı vergileridir, **Makâmlar** ise kulun kendi çabasıyla elde edilmiş kazançlardır. **Haller**, cömertlik kaynağından gelir. **Makâmlar** ise, çaba harcamakla elde edilir.

اَلْحَالُ الْمُؤَكِّدَةُ **(HÂL-İ MÜEKKİDE):** Hal sâhibinin, gâliben var olmaya devâm ettiği sürece, kendisinden ayrılmadığı şeydir. Ör. زَيْدٌ اَبُوكَ عَطُوفاً = "**Zeyd, şefkatli olarak senin babandır.**" gibi.

اَلْحَالُ الْمُنْتَقِلَةُ **(HÂL-İ MÜNTEKILE):** Yukarıdakinin tersine olandır.

اَلْحَائِطِيَّةُ **(HÂİTIYYE): Ahmed İbn Hâit**'a nisbet edilen fırkadır. Bu adam, **Nazzâm**'ın ashâbındandır. **Bunlar dediler ki**: Âlemin iki tanrısı vardır: Biri kadîm olup **Allah**'tır. Diğeri de sonradan var olan **Mesîh**'tir. Mesîh âhirette insanları hesâba çekecektir. O, Yüce Allah'ın şu sözüyle kasdedilendir: وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفّاً صَفّاً ="**Melekler sıra sıra olduğu halde Rabb'in** (in emri) **geldiği zaman.**" (Fecr: 22) O, şu sözdeki ma'nâda da kasdedilmiştir: إِنَّ اللّٰهَ خَلَقَ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ ="**Muhakkak ki Allah, Âdem'i kendi sûretinde yarattı.**"

اَلْحَارِثِيَّةُ **(HÂRİSİYYE): Ebû'l- Hâris**'in taraftarlarıdır. Kaderde, yani kulun fiillerini, Allah Teâlâ'nın yaratmış olduğunda ve fiilden önce istitâat bulunduğunda **İbâdıyye**'ye mahâlefet ettiler.

اَلْحَجُّ **(HAC):** Lügatta; muazzam bir şeye kasdetmek (yani yönelmek, azm ve niyet etmek)dir. **Şerîatta ise**; Allah Teâlâ'nın evine; (Ka'be'ye) özel şartlarla, özel bir vakitte, özel bir nitelikle yönelmektir. (Yani Ka'be ve çevresindeki yerlerde hacc menâsıkini yapmaktır.)

اَلْحُجَّةُ **(HÜCCET):** Kendisiyle, da'vânın doğruluğuna delîl getirilen şeydir. Denildi ki: **Hüccet** ve **delîl** birdir.

اَلْحَجْرُ **(HACR)** *Kısıtlama:* Lügatta; genel olarak menetme (kısıtlama, alıkoyma) anlamındadır. **Fıkıh ıstılâhında ise**; fiilî değil, kavlî tasarrufun geçerli olmasını, küçüklük, kölelik ve delilik sebebiyle menetmektir.

اَلْحَجْبُ **(HACB):** Lügatta; menetme anlamındadır. **Fıkıh ıstılâhında ise**; belli bir kişiyi, diğer bir kişinin varlığı sebebiyle, mirâsının, ya hepsinden veya bazısından menetmektir. Birinciye; **hacb-ı hırmân**, ikinciye; **hacb-i noksân** adı verilir.

اَلْحِجَابُ **(HİCÂB):** Senin istediğini örten her şeydir. **Ehl-i Hakk'a göre**; Hakk'ın tecellîsini kabûle engel olan kevnî sûretlerin kalbdeki intıbâ'ıdır. (iz bırakmasıdır).

حِجَابُ الْعِزَّةِ **(HİCÂB'UL- İZZET):** Körlük ve şaşkınlıktır. Çünkü keşfî idrâklerin, zâtın künhü hakkında hiç bir etkisi yoktur. Bunların ona nufûz etmemesi, başkası hakkında ebediyyen ortadan kalkmayan bir perdedir.

اَلْحُدُوثُ **(HUDÛS):** Bir şeyin, yokluğundan sonra (yani yok iken) var olmasından ibârettir.

اَلْحُدُوثُ الذَّاتِى **(HUDÛS-İ ZÂTÎ):** Bir şeyin, varlığında başkasına muhtâç olmasıdır.

اَلْحُدُوثُ الزَّمَانِى **(HUDÛS-İ ZAMÂNÎ):** Bir şeyin zamânî öncelik bakımından, yoklukta önceliği olmasıdır. Birincisi, mutlak olarak, ikinciden daha geneldir.

اَلْحَدَثُ **(HADES):** Namaza ve başkasına engel olan (cünubluk, abdestsizlik, hayız ve lohusalık hâli gibi) hükmî necâsettir.

اَلْحَدْسُ **(HADS)** *sezme, sezgi:* Zihnin, mebde'lerden matlablara (İlkelerden amaçlara) hızla geçmesidir ki, bunun mukâbili **fikr**'dir. **Hads**; keşf mertebelerinin en aşağısıdır.

اَلْحَدْسِيَّاتُ **(HADSİYYÂT):** hakkında kesin hüküm vermek için, müşâhedenin tekrarlanması sebebiyle, aklın bir vâsıtaya ihtiyâç duymadığı şeydir. Ör. "**Ayın ışığı güneşten alınmıştır.**" dememiz gibi. Çünkü Ay'ın, ekvatora uzaklık ve yakınlık bakımından Güneşe olan durumlarının (yani dünyâ çevresindeki yörüngesinin) farklı olmasına göre, ışıksal şekillenmesi farklıdır.

اَلْحَدُّ **(HADD):** Bir şeyin mâhiyyetini belirten sözdür. **Ehl'ullâh'a göre**; senin ile **Mevlâ**'n arasındaki fasıldır (ayırımdır). Meselâ senin, sınırlı olan zamân ve mekân içinde yaşamış olman ve tapınman gibi.

اَلْحَدُّ **(HADD):** Lügatta; menetme anlamındadır. **istılâhta ise**; kendisiyle ortaklık ve kendisiyle farlılık olan şeyi kapsayan bir sözdür.

اَلْحَدُّ الْمُشْتَرَكُ **(HADD-İ MÜŞTEREK):** İki mikdâr arasına konmuş bir cüzdür ki, ikisinden biri için **başlangıç** , diğeri için **son** olur. Bu cüz'ün, her ikisine de muhâlif olması gerekir.

اَلْحَدُّ التَّامُّ **(HADD-İ TÂM):** Yakın olan cins ve fasıldan oluşan şeydir. İnsanın, **konuşan hayvandır**, diye ta'rîf edilmesi gibi.

اَلْحَدُّ النَّاقِصُ **(HADD-İ NÂKIS):** Sâdece yakın fasılla veya onunla beraber uzak cinsle yapılan ta'rîftir. Meselâ; insanın, **konuşandır** veya **konuşan cinstir**, diye ta'rîf edilmesi gibi.

اَلْحُدُودُ **(HUDÛD): Hadd**'in çoğudur. Lügatta menetme anlamındadır. **şerîatta ise**; Allah Teâlâ'ya âit bir hak olarak vâcib olmuş mukadder cezâdır (ukûbet'tir).

حَدُّ الْإِعْجَازِ **(HADD'UL- İ'CÂZ):** Sözün, belâgatında insan gücünün üstüne çıkması ve insanları kendisiyle boy ölçüşmekten âciz bırakmasıdır.

اَلْحَدِيثُ الصَّحِيحُ **(HADÎS-İ SAHÎH): Lafzı**; bozuk ve kusurlu olmayan, ma'nâsı; âyete veya mütevâtir habere veya icmâ'a aykırı bulunmayan hadîstir.

Sahîh hadîs; doğru (=adl) bir rivâyettir ki, onun karşıtında **sakat** (=sakîm) rivâyet vardır.

اَلْحَدِيثُ الْقُدْسِى **(HADÎS-İ KUDSÎ):** Ma'nâsı bakımından Allah Teâlâ katından, lafzı bakımından Resûllullah (s.a.v.)den olan hadîstir. Yüce Allah onu Peygamberine ilhâm ile veya uykuda haber vermiş, o da bu ma'nâyı kendi ifâdesi ile bildirmiştir. Kur'ân ondan üstündür. Çünkü onun (ma'nâsı gibi), lafzı da Allah tarafından indirilmiştir.

اَلْحَذْفُ **(HAZF)** *(Arûz ilminde)* Hafîf bir sebebin düşürülmesidir. Geriye مَفَاعِي=**Mefâî** kalması için مَفَاعِيلُنْ = **Mefâîlün**'den لُنْ=**Lün**'ün düşürülmesi gibi. Sonra فَعُولُنْ =**Faûlün**'e nakledilir ve geriye فَعُو=**Faû** kalması için ondan لُنْ=**Lün** düşürülür. Bu da فَعْلْ=**Fu'l**'e nakledilir ve **Mahzûf** diye adlandırılır.

اَلْحَذُّ **(HAZZ):** Arûzda, **mecmû' olan veted**'in hazfedilmesidir. مُتَفَاعِلُنْ= **Mütefâilün**'den geriye مُتَفَا = **Mütefâ** kalmesı için عِلُنْ = **İlün**'ün hazfedilmesi gibi. Sonra فَعِلُنْ=**Failün**'e nakledilir ve **Ehazz** diye adlandırılır.

اَلْحَرَكَةُ **(HAREKET):** Tedrîcî yolla, kuvveden fiile çıkmadır. **Kevn** (=oluş), hareketin ta'rîfinden dışarda kalsın diye "**tedrîc**" ile kayıdlandı.

Denildi ki: Hareket, diğer bir yerde bulunduktan sonra bir yer işgâl etmektir.

Denildi ki: Hareket, iki ânda, iki mekânda iki oluştur. Nitekim **sükûn** da iki ânda bir mekânda **iki** oluştur.

اَلْحَرَكَةُ فِى الْكَمِّ **(HAREKET Fİ'L- KEMM):** Cismin, bir kemmiyyetten (=nicelikten) diğerine geçmesidir. Artma ve zayıflama gibi.

اَلْحَرَكَةُ فِى الْكَيْفِ **(HAREKET Fİ'L- KEYF):** Cismin bir keyfiyyetten diğerine geçmesidir. Suyun ısınması ve soğuması gibi. Bu harekete , **istihâle** denir.

اَلْحَرَكَةُ فِى الْكَيْفِ **(HAREKET Fİ'L- KEYF):** Başlangıç ile son arasında mutavassıf olarak devâm ettiği sürece hareket eden (=müteharrik) için hâsıl olan keyfiyyettir. O, hâricde var olan bir durumdur.

اَلْحَرَكَةُ فِى الْأَيْنَ **(= HAREKET Fİ'L-EYNE:** Cismin, bir yerden diğer bir yere hareket etmesidir. Buna **nukle** (=göç) adı verilir.

اَلْحَرَكَةُ فِى الْوَضْعِ **(HAREKET Fİ'L- VAD'):** Kendisiyle, cismin bir durumdan diğerine geçtiği dâiresel harekettir. Çünkü dâire biçiminde hareket eden cismin cüzlerinin, onun mekânının cüzlerine olan nisbeti, mekânına tâbi olarak, ondan hiç dışarı çıkmadan değiştirilir. Atılmış taşta olduğu gibi.

اَلْحَرَكَةُ فِى الْوَضْعِ **(HAREKET Fİ'L- VAD'):** Denildi ki: Bu, zamana bağlı hüviyyeti olan bir harekettir ki, onun hâsıl olması ancak zaman içinde tasavvur edilir.

اَلْحَرَكَةُ الْعَرَضِيَّةُ**(HAREKET-İ ARZIYYE):** Cisme âit eşyânın hareketi, gerçekte diğer bir şeye âit eşyâ vâsıtasıyla olan harekettir. Gemide oturan kimse gibi.

اَلْحَرَكَةُ الذَّاتِيَّةُ **(HAREKET-İ ZÂTIYYE):** Eşyâsının hareketi, cismin kendi zâtına âit olan harekettir.

اَلْحَرَكَةُ الْقَسْرِيَّةُ **(HAREKET-İ KASRİYYE):** Başlangıcı, daşardan kazanılmış bir meyl sebebiyle olan harekettir. Yukarı atışmış taş gibi.

اَلْحَرَكَةُ الْإِرَادِيَّةُ **(HAREKET-İ İRÂDİYYE):** Başlangıcı, dışarıdan bir iş sebebiyle olmayıp, şuûr ve irâde ile yapılan harekettir. Bir canlı varlıktan, irâdesiyle sâdır olan hareket gibi.

اَلْحَرَكَةُ الْإِيرَادِيَّةُ **(HAREKET-İ ÎRÂDİYYE):** Denildi ki; bu, ne isim ve ne de fiil anlamında olmayan bir anlama gelen harekettir.

اَلْحَرَكَةُ الطَّبِيعِيَّةُ **(HAREKET-İ TABÎİYYE):** Dışarıdan bir iş sebebiyle hâsıl olmayan, şuûr ve irâde ile beraber de olmayan harekettir. Taşın aşağıya doğru olan hareketi gibi.

اَلْحَرَكَةُ بِمَعْنَى التَّوَسُّطِ **(HAREKET Bİ MA'NET'TAVASSUT):** Cismin, her ân, mesâfe sınırlarından bir sınıra ulaşmış olmasıdır ki, bu cisim, bu ândan önce ve sonra bu sınıra ulaşmış değildir.

اَلْحَرَكَةُ بِمَعْنَى الْقَطْعِ**(HAREKET Bİ MA'NE'L-KAT'):** Bu ancak, sona doğru hareket eden cismin varlığı sırasında hâsıl olur. Çünkü bu hareket, mesâfenin başından

sonuna doğru uzanan bir durumdur.

اَلْحَرَارَةُ **(HARÂRET):** Bir niteliktir ki, çeşitli olanları (=muhtelifi) ayırmak ve şekilce birbirine benzeyenleri (=müteşâkilâtı) toplamak onun işindendir.

اَلْحَرْفُ **(HARF):** Kendinden başkasında bir ma'nâya delâlet eden şeydir.

اَلْحَرْفُ الأَصْلِيُّ **(HARF-İ ASLÎ):** Lafzen veya takdîren, kelimenin çekimlerinde bulunan harftir.

الْحَرْفُ الزَّائِدُ **(HARF-İ ZÂİD):** Kelimenin bazı çekimlerinde düşen harftir.

اَلْحُرُوفُ **(HURÛF):** Sôfiyye şeyhlerine göre, a'yândan olan basît hakîkatlerdir.

اَلْحُرُوفُ الْعَالِيَاتُ **(HURÛF-İ ÂLİYÂT):** Gaybların gaybında bulunan zâtî durumlardır. Çekirdekteki ağaç gibi. Buna, **Şeyh Muhammed el-Arabî** şu sözüyle işâret etmiştir:

كُنَّا حُرُوفاً عَالِيَاتٍ لَمْ نُقَلْ

مُتَعَلِّقَاتٍ فِي ذُرَى أَعْلَى الْقُلَلِ

"Biz, hurûf-i âliyât idik. Yukarıların en yüksek zirvelerindeki müteallikâtı biz azaltmadık."

حُرُوفُ اللِّينِ **(HURÛF'UL- LÎN)** *Lîn harfleri:* Bunlar; **vâv, yâ, elif**'tir. Bunlarda uzatma yapılması kabûl edildiği için, **Lîn harfleri** diye adlandırıldılar.

حُرُوفُ الْجَرِّ **(HURÛF'UL- CERR)** *Cerr harfleri:* Fiil veya fiil ma'nâsında olan kelimeyi, kendinden sonrakine eriştirmek için konulmuş **edât**tır. Ör. مَرَرْتُ بِزَيْدٍ ="**Zeyd'e uğradım**" أَنَا مَارٌّ بِزَيْدٍ ="**Ben, Zeyd'e uğrayanım.**" cümlelerinde olduğu gibi.

اَلْحِرْصُ **(HIRS):** Doğrusunu bulmak için bütün gücü harcamakla bir şeyi taleb etmektir.

اَلْحُرِّيَّةُ **(HÜRRİYYET):** Ehl-i Hakîkat ıstılâhında; kâinâtın köleliğinden çıkmak, başkalarıyla olan bütün ilğileri kesmektir. Hürriyet, bir kaç mertebedir: **Âmm**'ın (yani sıradan kişilerin) hürriyeti; şehvetlerin köleliğinden kurtulmalarıdır. **Hâss**'ın (seçkin kişilerin) hürriyeti; irâdeleri, Hakk'ın irâdesinde yok olduğu için, isteklerin köleliğinden kurtulmalarıdır **Hâssat'ül- Hâssa** (yani seçkinlerin seçkini olan kişilerin) hürriyeti; nûrların nûrunun tecellîsi içinde belirsiz hâle geldikleri için, rüsûm ve âsârın köleliğinden kurtulmalarıdır.

اَلْحَرْقُ **(HARK):** Başlangıçları şimşek, sonları Zât içinde sönmek olup, fâniliğe doğru çeken tecellîlerin ortalarıdır.

اَلْحَزْمُ **(HAZM):** İşleri ittifâkla ele almaktır. (Yani fikrini, işini sağlama bağlamaktır.)

اَلْحُزْنُ **(HÜZN)** *Üzüntü:* Geçmişte, sevilen bir şeyin yitirilmesi veya kötü bir şeyin meydana gelmesi sebebiyle üzülmekten ibârettir.

اَلْحَسَبُ **(HASEB):** Kişinin, kendisinin ve atalarının övünülen şeylerinden sayıp anlattıklarıdır. (Soyca; ana, baba ve atalardan gelen şan, şöhret, övünç ve mefharettir.) (A.E.)

اَلْحَسَنُ **(HASEN):** Bir şeyin tab'a uygun olmasıdır. **Ferâh** gibi. Ve bir şeyin kemâl niteliği olmasıdır. **İlim** gibi. Ve bir şeyin övgüye ilişkin olmasıdır. **İbâdetler** gibi.

اَلْحِسُّ الْمُشْتَرَكُ **(HİSS-İ MÜŞTEREK):** Cüz'iyyât-ı mahsûsenin sûretlerinin kendisinde iz bıraktığı kuvvettir.

Hiss-i Müşterek'in yeri, beynin birinci oyuğunun ön tarafıdır. Sanki o, kendisinden beş ırmağın çıkıp kollara ayrıldığı bir kaynak gibidir.

اَلْحَسَنُ **(HASEN):** Dünyâda övgüye, âhirette sevâba ilişkin olan şeydir.

اَلْحَسَنُ لِمَعْنًى فِي نَفْسِهِ **(HASEN Lİ MA'NEN FÎ NEFSİHÎ):** Zâtında bulunan bir ma'nâdan dolayı iyi diye nitelendirilen şeyden ibârettir. Allah'a ve O'nun sıfatlarına inanmak gibi.

اَلْحَسَنُ لِمَعْنًى فِي غَيْرِهِ **(HASEN Lİ MA'NEN FÎ

GAYRİHÎ): Başkasında bulunan bir ma'nâdan dolayı, iyi diye nitelendirmedir. **Cihâd** gibi. Çünkü bu, aslında iyi değildir. Zîrâ bu, Allah'ın ülkelerini yıkıp bozmak, kullarına azâb ve onları helâk etmektir. Hz. Muhammed (s.a.v.), bu konuda şöyle buyurmuştur: **"İnsanoğlu, Yüce Rabbin binâsıdır. Rabbin binâsını yıkan mel'ûndur. Ancak onda i'lâ-ı kelimet'ullâh ve Allah'ın düşmanlarını helâk etmek maksadı bulunursa iyidir. Bu, kâfirin küfrü itibâriyledir."**

اَلْحَسَنُ مِنَ الْحَدِيث **(HASEN MİN'EL- HADÎS):** Râvîsi, doğruluk ve emânetle meşhûr olan hadîstir. Ancak şu kadar var ki râvisi, **hıfz** ve **güvende** kusurlu olduğu için sahîh hadîs derecesine ulaşamamıştır. Onun durumu, bununla beraber, kendinden aşağı olanın durumundan yüksek olur.

اَلْحَسْرَتُ **(HASRET):** Güçlüğe katlanınada (=telehhüf'de) son hadde varmaktır. Hattâ kalb, güçsüz kalır da, fazla telehhüf için artık onda yer kalmaz. Güçsüz kalan göz (basar-ı hasîr) gibi ki, onda bakmak için kuvvet kalmamıştır.

اَلْحَسَدُ **(HASED)** *Çekememek, kıskanmak:* Hased edilen kimsedeki ni'metin, hased edene geçmesini temennî etmektir.

(**Diğer bir deyimle, hased**: Bir kimsedeki ni'met ve şerefin ondan zâil olup kendisine geçmesini temennî etmektir.) (A.E.)

اَلْحَشْوُ **(HAŞV):** Lügatta, kendisiyle yastık doldurulan (pamuk ve yün gibi) şeylerdir. **Istılâhta ise**; faydasız fazlalıktan (gereksiz fazla laftan) ibârettir.

اَلْحَشْوُ فِى الْعَرُوض **(HAŞV Fİ'L- ARÛZ):** Bu, beyt'in **sadrı** ile **arûzu** arasında ve **ibtidâsı** ile **darb'ı** arasında zikredilen cüzlerdir. Meselâ; **beyt**, sekiz kez tekrarlanan **Mefâîlün**'den oluşmuşsa, birinci **Mefâîlün, sadr**, ikinci ve üçüncüsü **haşv**'dır. Dördücüsü **arûz**, beşincisi **ibtidâ**, altıncı ve yedincisi **haşv**'dir. Sekizincisi **darb**'dir.

Eğer beyt, dört kez tekrarlanan **Mefâîlün**'den oluşmuşsa, birinci Mefâîlün **sadr**, ikincisi **arûz**, üçüncüsü **ibtidâ**, dördüncüsü **darb**'dır. Bunda **haşv** bulunmaz.

اَلْحَصْر **(HASR):** Bir şeyi belli sayıda getirmekten (îrâd etmekten) ibârettir.

حَصْرُ الْكُلِّ فِى اَجْزَائه **(HASR'UL- KÜLLİ Fİ ECZÂİH):** Küll'ün (tüm'ün) ismi, cüzlerine verilmesi doğru olmayandır. "**Risâle**" adının beş şeye verilmesi ve bu beş şeyden her birine **risâle** denmemesi gibi.

حَصْرُ الْكُلِّىِّ فِى جُزْئِيَّاته **(HASR'UL- KÜLLİYYİ Fİ CÜZİYYÂTİH):** Küll'ün (tüm'ün) ismi, cüzlerinden her birine verilmesi doğru olandır. Meselâ, mantığın mâhiyetine, mantığa olan ihtiyâcı ve konusunu açıklamaya **Mukaddeme** dendiği gibi.

اَلْحِضَانَة **(HIDÂNE)** *Hızâne:* Çocuğu terbiye etmektir.

اَلْحَضَرَاتُ الْخَمْسُ الْإِلٰهِيَّة **(HADARÂT-I HAMS-İ İLÂHİYYE):** Mutlak gayb hazretidir. Bunun âlemi, Hazret-i illiyye'deki **A'yân-ı Sâbite** âlemidir. Bunun karşısında, **Mutlak Şehâdet Hazreti** vardır ve bunun âlemi de **Milk âlemi**'dir.

Muzâf olan gayb hazreti, ikiye ayrılır: Birincisi; mutlak gayba daha yakın olandır. Bunun âlemi, **ceberûtî** ve **melekûtî rûhlar âlemi**dir. Yani soyut nefisler ve akıllar âlemidir. İkincisi; mutlak şehâdete daha yakın olandır. Bunun âlemi de **misâl âlemidir** ve bu, **melekût âlemi** diye adlandırılır.

Beşincisi; yukarıda zikredilen dört hazreti bir araya toplayan hazrettir. Bunun âlemi de, bütün âlemleri ve bunlarda bulunanları toplamış olan **insan âlemi**'dir.

Milk âlemi, melekût âleminin zuhûr yeridir. O, mutlak misâl âlemi olup, ceberût âleminin, yani mücerredât âleminin zuhûr yeridir. O da **a'yân-ı sâbite** âleminin zuhûr yeridir. O da **ilâhî isimlerin** ve **hazret-i vâhidiyye'nin zuhûr** yeridir. Bu ise, **hazret-i ahadiyye'nin** zuhûr yeridir.

اَلْحَظْر **(HAZR)** *Yasak:* Terkedilmesine karşılık sevâb ve yapılmasına karşılık cezâ verilen şeydir.

اَلْحَفْصِيَّة **(HAFSIYYE): Ebû Hafs İbn Ebi'l**

Mikdâm'a nisbet edilen fırkadır. Bunlar, **İbâzıyye** (İbâdıyye) fırkasına bazı ilâveler yaptılar ve dediler ki: **Îmân** ile **şirk** arasında Allah'ı bilip tanımak (=**ma'rifet'ullâh**) vardır. Bu, ikisi arasında bulunan bir haslettir.

اَلْحِفْظُ **(HIFZ):** İdrâk edilen sûretlerin zabt edilmesidir. (Yani algılanan sûretlerin bellenmesi, korunması, hatırda tutulmasıdır.)

اَلْحَقُّ **(HAKK):** Lügatta; inkârı câiz olmayan gerçek, anlamındadır. **Ehl-i Meânî ıstılâhında ise**; vâkı'a uygun olan hükümdür ki, sözlere, inançlara, dinlere ve mezheblere, bunu ihtivâ etmeleri bakımından, itlâk olunur. Bunun karşıtı, **bâtıl**'dır. **Sıdk** (=doğruluk) kelimesinin ise, özellikle sözlerde kullanılması yaygındır ve bunun karşıtı da **kizb** (=yalan) dır.

Hak ile **sıdk** arasındaki fark şudur: **Hak**'ta uygunluk, vâkî' olan yönünden; **sıdk**'ta ise hüküm yönünden mu'teberdir. Hükmün doğru olmasının ma'nâsı, onun, vâki' olana uygun olmasıdır. Onun hakîkat olmasının ma'nâsı ise, vâki'olanın ona uygun olmasıdır.

اَلْحَقِيقَةُ **(HAKÎKAT):** Kendisiyle, kendisi için konulmuş şey kasdedilene âit bir isimdir. Sâbit oldu, demek olan حَقَّ الشَّيْءُ den "**faîle**"vezninde olup, "**fâile**" anlamındadır. Yani "**hakîk**" demektir.

"**Hakîkat**" kelimesindeki "**tâ**", عَلَّامَة =**allâme** kelimesinde olduğu gibi, dişilik için değil, vasfiyyetten ismiyyete naklet-mek içindir.

ıstılâhta ise, hakîkat; kendisiyle hitâblaşma (=**tehâtüb**) olan bir istılahtaki konulduğu anlamda kullanılan kelimedir. Müellif bununla, kendisiyle hitâblaşma olan istılâhtan başka, diğer bir ıstılahtaki konulduğu anlamda kullanılan **mecâz**'dan sakınmıştır. **Salât** kelimesi gibi ki, hitâb eden onu şerîat örfüyle duâ anlamında kullanırsa, şerîat ıstılâhında konulduğu anlamdan başka çeşit duâ olduğu için **mecâz** olur. Çünkü **salât**, lügat ıstılâhında duâ için konulmuş olmasıyla beraber, şerîat ıstılâhında **özel zikirler** ve **rükünler** (olan namaz) için konulmuş bir isimdir.

اَلْحَقِيقَةُ **(HAKÎKAT):** Konulduğu üzere kalan her lafızdır. **Denildiki**: Hakîkat, insanların hitablaşmak üzere anlaştıkları her lafızdır.

حَقِيقَةُ الشَّيْءِ **(HAKÎKAT'UŞ-ŞEY'):** Kendisiyle bir şeyin o olduğu şeydir. İnsan için, "**konuşan hayvan**" denilmesi gibi. **Gülen** veya **yazan**, denilmesi ise böyle değildir. İnsan, bunlarsız da tasavvur edilebilir.

Bazan da denir ki; bu, kendisiyle bir şeyin, tahakkuku bakımandan **hakîkat**, teşahhusu bakımından **hüviyyet** ve bundan kat'-ı nazar ile beraber de **mâhiyet olduğu** şeydir.

اَلْحَقِيقَةُ الْعَقْلِيَّةُ **(HAKÎKAT-I AKLIYYE):** Bir cümledir ki, onda **fiil**, mütekellim katında **fâil** olan şeye isnâd edilmiştir. Mü'minin şu sözü gibi: "**Allah sebzeyi bitirip büyüttü.**"

"**Onun gündüzü oruçludur.**" sözü ise öyle değildir. Çünkü oruç güdüz için değildir.

حَقُّ الْيَقِينِ **(HAKK'UL- YAKÎN):** Kulun, Hakk'ta fânî olması ve **ilim, şuhûd** ve **hâl** bakımından O'nunla bâkî kalmasıdır. Sâdece ilmen olmaz. Her akıllı varlığın, ölümü bilmesi, **ilm'el-yakîn**dir. Ölüm meleklerini gördüğü zaman ise bu, **ayn'el- yakîn** dir. Ölümü tadınca da **hakk'al-yakîn** olur.

Denildi ki: **İlm'el- yakîn,** şerîatın **zâhiri**dir. **Ayn'el- yakîn**, şerîatta **ıhlâs**tır. **Hakk'al-yakîn** ise şerîatta **müşâhede**dir.

حَقِيقَةُ الْحَقَائِقِ **(HAKÎKAT'UL- HAKÂİK):** Bu, bütün hakîkatları bir araya toplayan **ehadiyyet** mertebesidir. Bu, **hadrat'ül-cem'** ve **hadrat'ül- vucûd** diye adlandırılır.

حَقَائِقُ الْأَسْمَاءِ **(HAKÂİK'ÜL- ESMÂ):** Bunlar, zâtın taayyünleri ve nisbetleridir. Çünkü bunlar, kendileriyle insanın, bazısının bazısından ayırd olduğu niteliklerdir.

اَلْحَقِيقَةُ الْمُحَمَّدِيَّةُ **(HAKÎKAT-I MUHAMMEDİYYE):** Bu birinci taayyün ile beraber zâttır. Bu, **ism-i a'zâm**dır (en büyük isimdir).

اَلْحِقْدُ **(HIKD)** *Kin:* İntikâm alma isteği ve onun gerçekleştirilmesidir. Hâlde, düşmanından öc alıp öfkesini gidermekten âciz olduğu için öfkesini tuttuğu zaman, gadab içeri dönüp kişide birikir de **kin** olur.

اَلْحِقْدُ **(=Hıkd:** Düşmanlıktan dolayı, yaratıklara karşı kalbdeki kötü zandır.

اَلْحَقُّ **(HAKK):** Allah Teâlâ'nın isimlerinden bir isimdir ve gerçek olan şeydir, yani gerçekten bulunan şeydir. Doğru ve gerçeğe uygun olan şey için de kullanılır. meselâ: **Hak söz**, denir. Yani doğru ve gerçeğe uygun olan söz, demektir.

اَلْحِكَايَةُ **(HİKÂYE):** Bir kelimenin hareke ve sîgasını değiştirmeksizin, bir yerden diğer bir yere nakletmekten ibârettir.

Denildi ki: Hikâye; lafzı, daha önce bulunduğu duruma getirmektir.

اَلْحِكَايَةُ **(HİKÂYE):** Kelimenin ilk hâlini ve sûretlerini korumakla beraber, birinci yerden diğer yere nakletmekle onu kullanmaktır.

اَلْحِكْمَةُ **(HİKMET):** Bir ilimdir ki, onda eşyânın hakîkatları, varlıkta bulundukları durumda, beşerî güç ölçüsünde araştırılır. Bu, ilâhî olmayan nazarî bir ilimdir.

Yine hikmet; ilmî ve aklî kuvvetin heyeti olup, bu kuvvetin ifrâtı olan **kurnazlık** ile, onun tefrîti olan **ahmaklık** arasında orta yerdedir.

اَلْحِكْمَةُ **(HİKMET):** Üç anlama gelir: Birincisi, **icâd**; ikincisi, **ilim**; üçüncüsü de, **müselles fiiller**dir. Güneş, ay ve bu ikisinden başkasının hareketleri gibi.

İbn Abbâs (r. anhümâ); Kur'ân'da geçen **hikmet** kelimesini, **helâl ve harâmı öğrenmek** diye tefsîr etmiştir.

Denildi ki: Hikmet, lügatta, amel ile beraber ilimdir. **Yine denildi ki**: Hikmet; insan gücüne göre, kendisinden, aslında hak olanın elde edildiği şeydir.

Yine denildiki: Gerçeğe uygun olan her söz hikmettir.

Kimisi de dedi ki: Hikmet; faydasız ve gereksiz fazla laftan korunmuş ma'kûl sözdür.

اَلْحِكْمَةُ الْإِلٰهِيَّةُ **(HİKMET-İ İLÂHİYYE):** Bir ilimdir ki onda, bizim kudretimiz ve dilememiz ile olmayan, maddeden soyutlanmış hâricî varlıkların durumları incelenir.

Denildi ki: O, eşyânın gerçeklerini, oldukları gibi bilmek ve gereğini yapmaktır. Bunun içindir ki o, **ilmiyye** ve **ameliyye** kısımlarına ayrılmıştır.

اَلْحِكْمَةُ الْمَنْطُوقُ بِهَا **(HİKMET-İ MANTÛK BİHÂ):** Şerîat ve tarîkat ilimleridir.

اَلْحِكْمَةُ الْمَسْكُوتُ عَنْهَا **(HİKMET-İ MESKÛT ANHÂ):** Bunlar öyle hakîkat sırlarıdır ki, rüsûm âlimleri ve avâm bunlara gereği gibi müttali olamazlar da bu onlara zarar verir veya onları helâk eder.

Nitekim rivâyet edilmiştir ki, Resûlullah (s.a.v) bir gün, Medîne'nin sokaklarından birinde ashâbıyla beraber geçip giderken, bir kadın, ille de evine girmeleri için ona yemîn edince, eve girdiler, yanıp tutuşan bir ateş gördüler. Kadının çocukları ateşin çevresinde oynuyorlardı. Kadın dedi ki:

— Ey Allah'ın Peygamberi, Allah mı kullarına daha merhametlidir, yoksa ben mi çocuklarıma daha merhametliyim? Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki:

"**— Elbette Allah daha merhametlidir. Çünkü O, merhametlilerin en merhametlisidir.**" Kadın dedi ki:

— Ey Allah'ın Resûlü, benim, çocuğumu ateşe atmamı sevdiğimi görüyor musun?

Resûlullah (s.a.v.): **hayır**, dedi.

Kadın: Öyleyse Allah, kullarına daha merhametli olduğu halde, onları ateşe nasıl atıyor ki? dedi.

Râvî der ki: Resûlullah (s.a.v.) bunun üzerine ağlayıp: "**Bana böylece vahyolundu.**" buyurdu.

اَلْحُكْمُ **(HÜKM):** İcâben veya selben (olumlu veya olumsuz olarak) bir işi diğerine isnâd etmektir. Bununla , takyîdî nisbet gibi hüküm olmayan şey hâric kalır.

اَلْحِكَمُ **(HİKEM):** Bir şeyi yerine koymaktır. Denildi ki: Bu, övülmüş âkıbeti olan şeydir.

اَلْحُكْمُ الشَّرْعِى **(HÜKM-İ ŞER'Î):** Allah Teâlâ'nın, mükelleflerin fiilleriyle ilgili olan hükmünden ibârettir.

اَلْحُكَمَاءُ **(HÜKEMÂ):** 1- Hakîmler. 2- Feylesoflar. Bilim adamları. "Çok kez ulemâ sınıfından gayri bilginler için kullanılırdı." 3- Sözleri ve fiilleri Sünnet'e uygun olan kimseler.

اَلْحِلْمُ **(HİLM):** Öfke şiddetlendiğinde yatışmaktır. Denildi ik: Zâlime karşılık vermeyi ertelemektir.

اَلْحَلاَلُ **(HELÂL):** Yapılmasına karşılık cezâ verilmeyen her şeydir.

اَلْحُلُولُ السَّرَيَانِى **(HULÛL-İ SEREYÂNÎ):** İki cismin, birine işâret edildiğinde diğerine işâret sayılacak biçimde birbirleriyle birleşmesinden ibârettir. Gül suyunun güle girmiş olması gibi ki, girene "**hâll**" ve kendisine girilene de "**mahall**" adı verilir.

اَلْحُلُولُ الْجِوَارِىُّ **(HULÛL-İ CİVÂRÎ):** İki cisimden birinin diğerine zarf olmasından ibârettir. Suyun, bardağa girmiş olması gibi.

اَلْحَمْدُ **(HAMD):** Ni'met veya başka şeyden dolayı, ta'zîm için güzel olanı övmektir.

اَلْحَمْدُ الْقَوْلِى **(HAMD-İ KAVLÎ):** Hak Teâlâ'nın, Peygamberlerinin diliyle kendisini övdüğü şeylerle O'nu dilin övmesi ve hamd etmesidir.

اَلْحَمْدُ الْفِعْلِى **(HAMD-İ Fİ'LÎ):** Allah Teâlâ'nın rızâsını kazanmak için bedenî ameller işlemektir.

اَلْحَمْدُ الْحَالِى **(HAMD-İ HÂLÎ):** Kalb ve rûh bakımından olan hamd'dır. İlmî ve amelî kemâlât ile vasıflanma ve tanrısal ahlâk ile ahlâklanma gibi.

اَلْحَمْدُ اللُّغَوِىُّ **(HAMD-İ LÜGAVÎ):** Sâdece dil ile, **ta'zîm** ve **tebcîl** için güzellikle nitelendirmedir.

اَلْحَمْدُ الْعُرْفِى **(HAMD-İ ÖRFÎ):** Ni'met verici olması sebebiyle, ni'met verenin ta'zîm edildiğini bildiren bir fiildir. Bu, dilin veya uzuvların fiili olmasından daha geneldir.

حَمْلُ الْمُوَاطَاةِ **(HAML'UL-MUVÂTAE):** Bir şeyin, vâsıtasız, bilhakîka mevzû üzerine hamledilmiş olmasından ibârettir. Ör. "**İnsan, konuşan hayvandır**" dememiz gibi. İştikâkın hamli ise böyle değildir. Çünkü bunda, mahmûl'ün, tamâmen mevzû için olması gerçekleşmez. Ör. "**İnsan, beyazlık sâhibidir.**" ve "**Ev, tavan sâhibidir.**" denmesi gibi.

اَلْحَمْلَةُ **(HAMLE):** İnsânî nefsin, nutkî ve amelî kuvvetine göre, mümkün olan kemâline çıkmasıdır.

اَلْحَمِيَّةُ **(HAMİYYET):** Mahrem olanı ve dîni, töhmetlerden korumaktır.

اَلْحَمْزِيَّةُ **(HAMZIYYE): Hamza İbn Edrek**'e nisbet edilen fırkadır Bunlar, **Meymûniyye** fırkasına, benimsedikleri bid'atlarda uydular. Ayrıca bunlar, kâfirlerin çocuklarının cehennemlik olacağını söylediler.

اَلْحَوَالَةُ **(HAVÂLE):** İntikâl anlamına gelen **tehavvül**'den türetilmiştir. **Şerîatta ise**; borcun, **muhîl**'in zimmetinden, **muhtâlün aleyh**'in zimmetine devir ve nakledilmesidir.

(**Muhîl**: Havâle eden, yani: Borcunu başkasının zimmetine nakil ve tahvîl eyleyen kimsedir.

Muhâlün aleyh: Kendi üzerine havâleyi kabûl eden, **muhîl**'in borcunu ödemeyi üzerine alan kimsedir. Buna **Muhtâlün aleyh** de denir.

Muhâlün leh: Alacaklı kimsedir. Yani muhîl'de alacağı olup ondan havâleyi alan kimsedir. Buna: **Muhtâl** de denir.

Muhâlün bih: Havâle olunan maldır ki, **muhîl**'in zimmetindeki borçtan ibârettir. (I.F.K.) (A.E.)

اَلْحَيِّزُ **(HAYYİZ):** (Felsefede: Uzam) Kelamcılara göre; cisim gibi uzayan ve cevher-i ferd gibi uzamayan bir şeyin işgâl ettiği mütevehhem (=var sayılan) boşluktur.

Hakîmlere göre; mahviyy'in dış yüzeyine temâs eden hâvî'nin iç yüzeyidir.

اَلْحَيْزُ الطَّبِيعِى **(HAYYIZ-I TABİÎ):** Cisimde hâsıl olan tabiatıyla onu gerekli kılan şeydir.

اَلْحَيْضُ **(HAYZ):** Lügatta; **seyelân**= akmak, anlamındadır. **Şerîatta ise**; hasta ve yaşı küçük olmayan kadının rahminin dışarı akıttığı **kan**dan ibârettir.

Müellif; "**kadının rahmi**" sözüyle **istihâze kan**ından ve rahimden başka yerden çıkan kanlardan sakınmıştır. "**Hasta**" sözüyle de, **lohusalık** tan sakınmıştır. Çünkü lohusalık (=nifâs), hastalık hükmünde olduğu için, lohusa kadının tasarrufları malının üçtebirinde geçerli olur. "**Yaşı küçük**" sözüyle de, dokuz yaşındaki kızın gördüğü kandan sakınmıştır. Çünkü o kan, şerîatta mü'teber değildir.

اَلْحَيٰوةُ **(HAYÂT):** Bu bir sıfattır ki, kendisiyle nitelenmiş olanın, **bilir** ve **takdîr eder** olmasını gerektirir.

اَلْحَيٰوةُ الدُّنْيَا **(HAYÂT-I DÜNYÂ):** Dünyâ hayâtı, kulu, âhiretten alıkoyan şeydir.

(Daha doğrusu, dünyâ, hadîs-i şerîfte belirtildiğine göre; âhiretin ekim yeridir. İnsanların, Allah'a kulluk ile imtihân edildikleri yerdir. Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de, Zâriyât Sûresinin 56. âyetinde: "**Cinleri ve insanları ancak Bana kulluk etmeleri için yarattım.**" buyuruyor. Mülk Sûresinin 2. âyetinde de: "**O Allah ki, amelce hanginiz daha güzeldir diye, sizi deneyip sınamak için ölümü ve hayâtı yaratmıştır.**" buyuruyor.) (A.E.)

اَلْحِيلَةُ **(HÎLE):** "**ihtiyâl**" den isimdir. **Hîle**; kişinin, beğenmediği şeyden sevdiği şeye geçmesidir.

(**Hîle-i Şer'iyye**: Dîne âit bir işte kaçamak noktasıdır ve dînen güç bir durumdan kurtulmak için baş vurulan şer'î çâredir. (A.E.)

اَلْحَيَاءُ **(HAYÂ):** Bir şeyden nefsin çekilmesi, onda kınanmaktan sakınarak onu terketmesidir. Bu, iki kısımdır: Birincisi, **nefsânî**dir ki bu, avretin açılmasından ve insanlar arasında cinsî ilişkide bulunmaktan utanmak gibi, bütün nefislerde Allah Teâlâ'nın yarattığı şeydir. İkincisi; **îmânî**dir ki bu da, mü'mini, Allah Teâlâ'dan korkarak, günâhlar işlemekten alıkor.

اَلْحَيْوَانُ **(HAYVÂN):** İrâde veya içgüdü ile hareket eden, duyarlı, gelişken cisimdir.

اَلْحَاجَةُ الْأَصْلِيَّةُ **(HÂCET-İ ASLİYYE):** Bir kimsenin, hayâtta oldukça muhtâc bulunduğu gerekli şeylerden ibârettir. Buna, **havâic-i asliyye**=Aslî ihtiyaçlar da denir.

Meselâ; ev ve ev için gerekli eşyâ, kışlık, yazlık elbise, lüzumlu silâh, âlet, kitab, binek hayvanı veya binek vâsıtası, hizmetçi, köle, câriye, bir aylık-sahîh olan diğer bir görüşe göre- bir yıllık nafakaya mahsûs erzâk, **havâic-i asliyye**'den sayılır. (A.E.)

اَلْحَالُ **(HÂL):** Tasavvuf terimi olarak; insanın bulunduğu, fakat zamandan zamana da değişen duruma "**hâl**" denir. Bu duruma ulaşan ma'nevî yolcu, o durumu kendisine mal edinirse, o vakit o hâle "makâm=durak" adı verilir.

Hâl ve **Kâl** arasındaki farka gelince; Kâl, arapça "dedi", anlamına gelir ve "söz" yerine kullanılır ve çok kez "**kîl-ü kâl**" biçiminde, dedi-kodu anlamında söylenir.

Sôfîlere göre; "**Kâl ehli**" ma'nevî hallere sâhib olmayıp, gerçeğe âit sözlerle yetinen, sözle geçinen kişilerdir. "**Hâl ehli**" olanlar ise"**Vahdet**=birlik" neş'esine sâhib olanlardır. (T.Dey.) (A.E.)

اَلْحَانِثُ **(HÂNİS):** Ettiği yemîni yerine getirmeyen, yemîninde durmayan, yemînini bozan kimsedir. (A.E.)

اَلْحِجَامَةُ **(HACÂMET):** Boynuz veyâ şişe ile vücûdun bir organına kanı topladıktan sonra neşter (bisturi, doktor bıçağı) ve mengene denilen âletlerle kan almaya verilen isimdir.

Kan alana: **Hâcim**, kanı alınana: **Mahcûm**, denir. (A.E.)

حَجُّ الْإِفْرَادِ **(HACC-I İFRÂD):** umresiz yapılan hactır. Hac ayları içinde, hacdan önce

umre yapmayarak sâdece hac menâsikini îfâ edenler "**İfrâd haccı**" yapmış olurlar. (H.R.) (A.E.)

حَجُّ التَّمَتُّعِ **(HACC-I TEMETTU'):** Aynı yılın hac aylarında **umre** ve **haccı** ayrı ihrâmlarla edâ etmektir. Hac ayları girdikten sonra umre yapıp ihrâmdan çıkan, daha sonra hac günlerinde yeniden ihrâmlanarak hac menâsıkini de edâ eden kimseler "**temettu' haccı**" yapmış olurlar. (H.R.) (A.E.)

اَلْحَجْرُ **(HACR):** Lügatta, mutlaka **men'** anlamına gelir. **Tazyîk, harâm** anlamına da gelir. Akla da, **hacr** denilmiştir. Çünkü sâhibini çirkin ve âkibeti zararlı şeylerden meneder.

Fıkıh ıstılâhında: "**Belli bir şahsı, kavlî tasarruflardan menetmektir**" ki o şahsa, bu hacr' dan sonra "**Mahcûr**" denir.

Kavlî tasarruftan men, o tasarrufu geçersiz, hükümsüz ve gayr-i sâbit saymak, demektir.

Hacr, fiilde cârî değildir. Çünkü bir fiilin vukû'undan sonra, reddi mümkün olmaz ki ondan hacr tasavvur olunsun. "**Hıcr**" da, bu anlamdadır. (İ.F.K.) (A.E.)

اَلْحُجْرَةُ **(HÜCRE):** Küçük ve dar oda anlamına gelen arapça bir sözdür. Dolaba da denir.

Hücre, tekkelerde, **Semâ-Hâne** ve **Mukâbele-Hâne** ile tekkenin selâmlık dâiresinin bulunduğu alanda, birbirine bitişik küçük odalara denir. Hücrelerde, kendilerini tekkeye hizmete vermiş, evlenmemiş dervişler otururlardı. (T.Dey.) (A.E.)

اَلْحَدَثُ **(HADES):** Bazı ibâdetlerin yapılmasına şer'î yönden engel olan ve **hükmen necâset** sayılan bir hâldir. İki kısma ayrılır. a) **Hades-i asgar**, b) **Hades-i ekber.**

a) **HADES-İ ASGAR):** Abdestsizlik hâlidir. Yani sâdece **abdest** ile yok olan tahâretsizliktir: Bevletmek ve.ağız, burun gibi bir uzuvdan kan gelmekle meydana gelen tahâretsizliktir.

b) **HADES-İ EKBER):** Cünubluk, hayz ve nifâs deniler ârızalardan meydana gelen tahâretsizlik hâlidir ki bu **hades, ağzı, burnu** ve **bütün bedeni** yıkamakla giderilebilir. (A.E.)

اَلْحَدُّ **(HADD):** Bir şeyin, diğerine karışmasını önlemek maksadıyla iki şey arasına konulan engeldir. Evin hudûdu, onu diğerinden ayıran şeydir. **Zinâ** ve **içki haddi**, diye adlandırılmasının sebebi, işleyen kimseyi benzerini tekrar yapmaktan menedici olduğu ve başkasını da onun yoluna gitmekten menettiği içindir. Yüce Allah: "**Bunlar, Allah'ın hudûdudur** (sınırlarıdır), **onları aşmayın**" (Bakara; 229) buyurmuştur.

İnsanları, girip çıkmaktan menettiği için kapıcıya, gardiyana, zindancıya da **haddâd** denilmiştir. Bir şeyin mâhiyetini tanımlayan ve belirleyen şeye de, **hadd** denilmiştir. Çoğulu: **Hudûd** gelir.

اَلْحَدْرُ **(HADR):** Lügatta, hızlı, sür'atli olma, demektir. **Tecvîd ilminde ise;** Kur'ân'ı, tecvîd kâidelerine uymak sûretiyle, en hızlı okuyuştur. **Hadr**, tahkîkin tam zıddıdır. (O.K.) (A.E.)

حَدُّ الْقَذْفِ **(HADD'UL- KAZF)** *Hadd-i kazîf:* Nâmuslu bir kadına "**fâhişe**" diye isnâdda bulunan kimseye vurulan 80 dayaktır.

اَلْحَدِيثُ وَالسُّنَّةُ **(HADÎS VE SÜNNET):** **Hadîs**,"tahdîs" masdarından bir isimdir. Haber vermek anlamındadır. **Istılâh olarak**: Resûlullah (s.a.v.)'e nisbet edilen söze veya fiile veya takrîre **hadîs** denir.

Sünnet de, lügat bakımandan; yol, hâl ve gidiş demektir. **Istılâh olarak**: Resûlullah (s.a.v.)'in günlük yaşayışında ta'kîb ettiği yol anlamında kullanılmıştır.

Hadîs'in, Resûlullah (s.a.v.)'in, hem kavlini, hem de fiilini ihtivâ eden genel anlamına karşılık, **Sünnet**'in sâdece fiilleri ifâde eden özel bir anlamı vardır.

Şu da var ki, sonraki muhaddisler, **Hadîs** ve **Sünnet**'in, biri diğerinin yerine kullanılan iki kelime olduğunu kabûl etmişlerdir. (H. Istılahları)

حَرْفُ التَّعْرِيفِ **HARF-İ TA'RÎF):** Arapçada, isim ve sıfatların belirli olduğunu göstermek için, başlarına ال =**Elif-Lâm** takısı getirilir.

Bu takıya, belirlilik= ma'rife takısı veya belirtme takısı denir. Bu belirlilik takısına arapçada: **Harf-i ta'rîf** denir. اَلْقَلَمُ= **Belirli kalem**, gibi.

Bunun aksi, **Nekre**'dir. **Nekre**: Muayyen olmayan=belirsiz bir şey için konulan isimdir. Başında belirlilik takısı **Elif-lâm** bulunmayan sonu tenvînli olup belirsiz bir varlığı gösteren; بَيْتٌ ، كِتَابٌ gibi kelimeler **nekre**dir. (Izhâr) (A.E.)

اَلْحَرَامُ **(HARÂM):** Dînin yasak ettiği şeydir. Ya da dokunulmazlığı olan, saygı değer veya müslümandan başkasına yasak olan yer, demektir.

Belde-i Harâm: Mekke şehri ve çevresidir.

Beyt-i Harâm: Mekke'deki Ka'be'dir.

Mescid-i Harâm: Ka'be ve çevresindeki, namaz kılınan ve tavâf yapılan yerdir.

Şehr-i Harâm: Harâm ay, İslâm'dan önceki zamanda arapların birbiriyle savaşması yasak olan ay, Muharrem ayıdır. (O.T.S.) (A.E.)

اَلْحَرَمُ **(HAREM):** Mekke ve çevresinde, bitkileri koparılmamak ve hayvanları avlanmamak üzere sınırları belirlenmiş bölgeye **Harem** denir. Bu sınırların dışında kalan yerlere ise **Hıll** denir. (A.E.)

اَلْحَرَمَيْنِ **(HAREMEYN):** Kutsal olan Mekke ve Medîne şehirleridir.

Hâdim-i Haremeyn-i Şerîfeyn: Kutsal Haremeyn'in hizmetkârı demektir ki, Osmanlı pâdişahlarının lakablarındandır.

Haremeyn pâyesi; eski sarıklı hâkim sınıfının ileri rütbelerinden biridir. (O.T.S.) (A.E.)

اَلْحُرْمَةُ الْغَلِيظَةُ **(HÜRMET-İ GALÎZA):** Hür kadında üç, câriye hakkında iki talâk ile husûle gelen hürmettir (harâmlıktır) ki, buna "**hürmet-i kübrâ**", "**beynûnet-i kübrâ**", "**beynûnet-i mugallaza**" da denir.

Hürmet-i hafîfe: Bir veya iki talâk ile husûle gelen hürmettir ki, buna "**hürmet-i suğrâ**", "**beynûnet-i sugrâ**" da denir.

Beynûnet-i kübrâ: Genel olarak üç talâk ile meydana gelen ayrılıktır. Buna "**beynûnet- kat'iyye**: de denir.

Beynûnet-i sugrâ: Bir veya iki bâin talâk ile meydana gelen ayrılıktır. (I.F.K.) (A.E.)

اَلْحِسْبَةُ **(HİSBE):** Terki görüldüğü zaman iyiliği emretmek (emr-i ma'rûf yapmak), yapıldığı görüldüğü zaman kötülükten menetmek, sakındırmak (nehy-i münker yapmak)tır.

Bunu yapan kimseye: muhtesib denir. Yani ikâz eden kimse, demektir. (A.E.)

اَلْحِصَّةُ الشَّائِعَةُ **(HİSSE-İ ŞÂİA)** *şâyia:* Ortaklaşa olan malın her cüz'üne yayılan ve şâmil olan paylardır.

اَلْحِسْبَةُ **(HİSBE):** Kazâ çeşidinden dînî bir görevdir. Hisbe memuru, yani **muhtesib**, şerîata uymayan fiilleri araştırarak, sâhiblerini, suçlarına göre **ta'zîr** ve **te'dîb** ettiği gibi, yollarda ve çarşılarda düzeni sağlardı. Yıkılmaya yüz tutmuş binâların sâhiblerini uyararak binâyı onarmalarına hükmederdi. Zamanımızda bu görevleri zâbıta ve polis teşkîlatları yapmaktadır. (İ.M.T.) (A.E.)

اَلْحُسْنُ **(HÜSN):** Güzel ve iyi oluş, demektir. **Kelâm ıstılâhında**; bir şeyin tab'a uygun, kemâl niteliklerini hâiz ve övülmeye lâyık olmasıdır. Zıddı: **Kubh**'tur. (M.Ak.) (A.E.)

اَلْحَشْوِيَّةُ **(HAŞVİYYE):** Allah'a sıfat nisbet etmekte aşırı gidip O'na cisim izâfe edenlerdir.

اَلْحَشَفَةُ **(HAŞEFE):** Erkek tenâsül âletinin, sünnet yerine kadar olan baş kısmıdır.

اَلْحِضَانَةُ **(HIDÂNE)** *Hızâne:* Lügatta; kucağa almak, besleyip büyütmek üzere yanında bulundurmak, kuşun, yumurtaları kanatları altına alarak, üzerine basması anlamına gelir. **Fıkhî terim olarak anlamı**: "Çocuğu, yetkili olan kimsenin, belli süre içinde tutması ve terbiye etmesi" demektir.

Deli ve bunak gibi, çocuk hükmünde bulunan âciz kimseleri, yetkili kişilerin korumaları ve terbiye etmeleri, bunların yiyeceklerine, içeceklerine bakmaları, temizliklerini, dinlenmelerini sağlamaya çalışmaları, kendilerini zararlı şeylerden korumaları da **hıdâne** demektir.(I.F.K.) (A.E.)

حَقَائِقُ الْأَشْيَاءِ **(HAKÂİK'UL- EŞYÂ)** *Eşyânın hakîkatları:* Bir şeyin hakîkatı; var olması mümkün olan bir varlığı diğerinden ayırd eden kendine has özelliği, mâhiyetidir İnsan için "**İdrâk sâhibi olmak**" gibi. Çünkü insan bunsuz düşünülemez. Fakat- meselâ- gülmek, yazı yazmak özellikleri de insana âit ise de insan bunlar olmadan tasavvur edilebilir. Bu nedenle, gülmek, yazı yazmak insanın hakîkatından (mâhiyetinden) değildir. (E.Ak.) (A.E.)

الْحِقَّةُ **HIKKA):** Üç yaşını tamamlayıp, dört yaşına giren devedir.

حُكْمُ الْعَدْلِ **(HUKM'UL- ADL)** *Hükûmet'ul- adl:* Mikdârı şer'an belirli olmayıp, **ehl-i vukûf**'un, yani bilirkişinin, usûlüne uygun biçimde takdîr ve ta'yîn edeceği **diyet**tir. (A.E.)

الحِلُّ **(HILL):** Harem bölgesi ile **Mîkâd** sınırları arasında kalan yerlere "**hıll**" denir.

الحُلَّةُ **(HULLE):** Bir kimse, bir veya iki talâk ile boşadığı hür karısını ve bir talâk ile boşadığı câriye olan karısını, gerek iddeti içinde ve gerek iddeti bittikten sonra tekrar rızâsı ile tazevvüc edebilir.

Fakat bir kimse, üç talâk ile boşadığı hür karısını ve iki talâk ile boşadığı câriye bulunan karısını, rızâsı bulunsun bulunmasın bir daha tezevvüc edemez. Bu talâklar, gerek bâin ve gerek ric'î sûretinde olsun müsâvîdir. Bu sûretle aralarında bir **hürmet-i galîza**, başka bir deyim ile bir **beynûnet-i kübrâ** meydâna gelmiş olur. Ve bu hürmet, şer'î usûle göre ortadan kalmadıkça devâm eder.

Hulle şöyle olur: Üç talâk ile boşanmış olan hür bir kadın veya iki talâk ile boşanan bir câriye, iddeti bittikten sonra kendisini başka bir erkeğe meşrû' sûrette tezvîc edip cinsî ilişkiden sonra ikinci koca olan bu erkek ölse veya kadını boşasa, iddeti bittikten sonra kendisini başka bir erkeğe meşrû' sûrette tezvîc edip cinsî ilişkiden sonra ikinci koca olan bu erkek ölse veya kadını boşasa, iddeti, bittikten sonra önceki kocası ile dilerse tekrâr evlenebilir. **Ancak şu şartların bulunması gerekir**:

1- Tahlîl'in, yani; önceki koca ile yeniden evlenmenin helâl olmasının husûlü için ikinci nikâhın sahîh ve geçerli olması şarttır.

2- Tahlîl'de hakîkaten veya hükmen duhûl (cinsî ilikşki) şarttır.

3- Tahlîl husûsunda, guslü gerektirecek derecede tekarrüb (cinsî ilişki) şart ise de ikinci kocanın her halde bâliğ olması şart değildir. Mürâhık olması da yeterlidir.

Tahlîl için, ikinci kocanın âkıl olması ve cinsî ilişki hâlinde inzâl bulunması şart değildir. Tahlîl'in husûlü için karı ile kocanın denk olması (kefâet) de şart değildir. (I.F.K.) (A.E.)

Hulle; şer'an aslâ şakası olmayan boşama işini tekrarlıya tekrarlıya âdetâ oyuncak hâline getiren şımarık, düşüncesiz ve şaşkın erkeklere şerîat tarafından verilen bir ibret dersidir.

الحَنَابِلَةُ **(HANÂBİLE)** *Hanbelîler:* Gerek akâid, gerek fıkıh sâhasında **İmâm Ahmed İbn Hanbel**'e (Ölm. 241/855) tâbi olanlardır. **Hanbelîler**, akâidde genellikle **selefî**'dir. (M.Ak.) (A.E.)

اَلحَوَارِيُّ **(HAVÂRÎ):** Hz. İsâ'nın yardımcılarıdır. Denildiki: **Havârîler**, çamaşırcı idiler. Kimi de; onlar avcı idiler, demiştir.

Bazı âlimler dediler ki: Bu kişilere **havârî** denmesinin sebebi; onların, insanların rûhlarını, dîn ve ilim öğreterek arındırmalarından dolayıdır.

Resûllullah (s.a.v.): "**Her Peygamberin havârîsi vardır, benim havârîm ise Zübeyr'dir** " buyurmuş ve bununla havârîlerin "**yardımcılar**" olduğunu belirtmiştir. (Müfredât) (A.E.)

اَلحَوَاشِي **(HAVÂŞÎ):** Hâşiye'nin çoğuludur. **Hâşiye** lügatta; kenar, kıyı anlamındadır. **Fıkıh ıstılâhında**; usûl ve fürû'dan başka akrabâdır. Kardeşler, amcalar, dayılar gibi.

Ayrıca hâşiye şu anlamlara da gelir: 1- Kumaş kenarı, pervaz. 2- Kenar, sahife kenarındaki boşluk. 3- Bir kağıt veya kitap kenarına yazılan ve içerdeki bir şeyi açıklayan not. 4- Bir metin veya şerhin karışık yerlerini açıklayan kitap. 5- Aşağı tabaka insanı. (O.T.S.) (A.E.)

اَلْحِيَازَةُ **(HİYÂZE):** Lügatta; bir şeyi almak, bir araya toplamak, kendisinin malı etmek, demektir.

Fıkıh ıstılâhında: Sâhibsiz veya herkes için alınması mubâh olan bir malı kendi mülküne katmaktır. (I.F.K.) (A.E.)

* *

بَابُ الْخَاء

HI BÖLÜMÜ

اَلْخَاصَّةُ **(HÂSSA):** Sâdece bir hakîkatın ferdleri üzerine, arazî bir söz olarak söylenmiş küllîdir ki, gerek insana nisbetle **bilkuvve kâtib** gibi, onun bütün ferdlerinde bulunmuş olsun, gerekse, insana nisbetle **bilfiil kâtib** gibi, onun bazı ferdlerinde bulunmuş olsun müsâvîdir. Külliyyet, müstedrekedir.

Bizim; "**sâdece**" dememiz, genel olan arazı ve cinsi hâric kılar. Çünkü bu ikisi, hakîkatlar üzerine söylenmiştir. Bizim; "**arazî bir söz olarak**" dememiz de, nev'i ve faslı hâric kılar. Çünkü bu ikisinin, kendileri altındaki şeyler üzerine söylenmesi, **arazî** değil, **zâtîdir**.

اَلْخَاص **(HÂSS):** Tek başına bilinen bir ma'nâ için konulmuş her lafızdır. "**Ma'nâ**"dan maksad, gerek aynen ve gerekse arazen olsun, kendisi için lafız konulmuş şeydir. "**Tek başına**" denmesinden maksad, lafzın bu ma'nâya özgü olmasıdır. Müellifin onu, "**tek başına**" diye kayd etmesi, ortaklaşa olandan ayırd olması içindir.

اَلْخَاشِعُ **(HÂŞİ'):** Kalbi ve uzuvları ile, **Allah**'a karşı alçak gönüllü olandır.

اَلْخَاطِرُ **(HÂTIR):** Kalbe doğan hitâbdır. Ya da üzerinde kul amel etmeksizin vârid olandır. **Hitâb olan dört kısımdır:**

Birincisi: Rabbânîdir. Bu, kalbe doğan fikir ve duyguların ilkidir. Bu, hiç hatâ yapmaz. Bazan bu, kuvvet, tasallut ve indifâ'sız bilinir.

İkincisi; melekîdir. Bu mendûb veya farz kılınmış olanı yapmaya teşvîk edendir ki, **ilhâm** diye adlandırılır.

Üçüncüsü; nefsânîdir. Bu da içinde nefsin payı bulunan ve **Hâcis** diye adlandırılan (gönle düşen endîşe, gam, gasa, vesvese ve duygu)dur.

Dördüncüsü; şeytânîdir. Bu da, şeytânın, Hakk'a karşı gelmeye çağırdığı şeydir. Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmuştur: "**Şeytân sizi fakirlikle korkutur ve size, çirkin şeyleri emreder.**" (Bakara: 268)

اَلْخَبَرُ **(HABER):** Arapçada, kendisinden önce gelene **lafzen isnâd edilmiş** olarak, lafzî âmillerden soyutlanmış lafızdır. Ör. زَيْدٌ قَائِمٌ = "**Zeyd ayaktadır.** gibi. Ya da **takdîren isnâd edilmiş** olur. Ör. أَقَائِمٌ زَيْدٌ = "Ayaktamıdır Zeyd?"gibi.

Denildiki: **Haber**; üzerinde sükût etmek sahîh olan şeydir.

اَلْخَبَرُ **(HABER):** Doğru ve yalana ihtimâli olan sözdür.

خَبَرُ كَانَ وَأَخَوَاتِهَا **(Haberu Kâne Ve Ahavâtihâ)** (Kâne ve kız kardeşlerinin, yani benzerlerinin haberi): Kâne ve kız kardeşlerinin dâhil olmasından sonra müsned olan sözdür.

خَبَرُ إِنَّ وَأَخَوَاتِهَا **(Haberu İnne Ve Ahavâtihâ** (İnne ve kız kardeşlerinin, yani benzerlerinin haberi): İnne ve kız kardeşlerinin dâhil olmasından sonra müsned olan sözdür.

خَبَرُ لاَ الَّتِى لِنَفْيِ الْجِنْسِ **(Haberu Lâ'l- Letî Li Nefyi'l- Cinsi)** (Cinsi nefy için olan **Lâ**'nın haberi): Bu "**Lâ**" nın dâhil olmasından sonra müsned olan sözdür.

خَبَرُ مَا وَلاَ الْمُشَبَّهَتَيْنِ بِلَيْسَ **(Haberu Mâ Ve Lâ Müşebbeheteyni Bi Leyse)** (Leyse'ye benzeyen **Mâ** ve **Lâ**'nın haberi): Bu iki edâtın dâhil olmasından sonra müsned olan sözdür.

خَبَرُ الْوَاحِد **(HABER-İ VÂHİD):** (Haber-i Âhâd):

Bir, iki veya daha çok kişinin rivâyet ettiği, **şöhret** ve **tevâtür** derecesine ulaşmamış **hadîs**tir.

اَلْخَبَرُ الْمُتَوَاتِرُ (HABER-İ MÜTEVÂTİR): Büyük bir topluluğun, büyük bir topluluktan naklettiği haberdir. **Mütevâtir** ile **meşhûr** haber arasındaki fark şudur ki: Mütevâtir olan (dînî) haberi inkâr eden, ittifâkla **kâfir** olur. **Meşhûr** haberi inkâr eden hakkında ise ihtilâf edilmiştir. En doğrusu, onun **kâfir** sayılmasıdır. Haber-i vâhid'i inkâr eden ise, ittifâkla **kâfir** sayılmaz.

اَلْخَبَرُ الْمُتَوَاتِرُ (HABER-İ MÜTEVÂTİR): Yalan üzerinde anlaşmaları düşünülemeyen büyük bir topluluğun dillerinde bulunan haberdir.

خَبَرُ الْكَاذِبِ (HABER'UL- KÂZİB) *Yalancının haberi:* Mütevâtire aykırı olduğu için terk edilen haberdir.

اَلْخِبْرَةُ (HIBRA): İşlerin içlerini bilmektir. (Yani bir şeyin esâsını ve hakîkatını, gereği gibi, iyice ve yakînen bilmektir.) (A.E.)

اَلْخَبْنُ (HABN): Sâkin olan ikinci harfin kaldırılmasıdır. Geriye فَعِلُنْ =Failun kalması için فَاعِلُنْ =**Fâilün**'un **elif**'ini kaldırmak (hazf etmek) gibi. Buna, **Mahbûn** adı verilir.

اَلْخَبْلُ (HABL): (Arûz'da) Habn ve **Tayy**'in bir araya toplanmasıdır. Yani sâkin olan ikincinin kaldırılması ve sâkin olan dördüncünün kaldırılmasıdır. Meselâ; مُسْتَفْعِلُنْ =**Müstef'ilün**'ün "**sin**"inin kaldırılması ve "**fâ**" sının kaldırılması gibi ki, geriye; مُتَعِلُنْ = **Müteılün** kalır Bu da فَعَلَتُنْ = Faaltün'e nakledilir ve **Mahbûl** diye adlandırılır.

اَلْخَرْقُ الْفَاحِشُ فِى الثَّوْبِ (HARK-I FÂHİŞ Fİ'S-SEVB) *Elbisedeki büyük delik veya yırtık:* Orta tabakadan insanların, bu delik veya yırtıkla beraber giymekten çekinmeleridir. Zıddı; az delik (veya küçük yırtık) tır ki, bu da menfaatten bir şey yok olmayan, ancak menfaatin kalmasıyla beraber kendisine kusur dâhil olan şeydir. Bu ise elbisenin kusursuz ve iyi olma niteliğinin gitmesinden başka bir şey değildir.

اَلْخَرَاجُ الْمُوَظَّفُ (HARÂC-I MUVAZZAF): Arâzî için konulan belirli vergidir. Hz. Ömer'in (r.a.), Irâk çevresindeki arâzîye koyduğu vergi gibi.

اَلْخَرَاجُ الْمُقَاسَمَةُ (HARÂC-I MUKÂSEME): Çıkan ürünün dörttebiri, beştebiri ve bunların benzeri gibi, alınan vergidir.

اَلْخَرْمُ (HARM): (Arûz'da) Geriye; فَاعِيلُنْ= **Fâîlün** kalması için, مَفَاعِيلُنْ= **Mefâîlün**'den **mîm**'in kaldırılmasıdır. O da مَفْعُولُنْ =**Mef'ûlün**'e nakledilir ve **Ahram** diye adlandırılır.

اَلْخَرْبُ (HARB): Geriye; فَاعِيلْ= Fâîl kalması için, مَفَاعِيلُنْ= Mefâîlün'den **mîm** ve **nûn**'un kaldırılmasıdır. O da مَفْعُولْ= **Mef'ûl**'e nakledilir ve **Ahrab** diye adlandırılır.

اَلْخَزْلُ (HAZL): مُتَفَاعِلُنْ=**Mütefâilün**'den idmâr ve **tayy** yapılmasıdır. Yani ondan **tâ**'nın sâkin kılınması ve **elif**'inin kaldırılmasıdır ki, geriye مُتْفَعِلُنْ =**Mütfeilün** kalır. Bu da مُفْتَعِلُ =**Müfteilün**'e nakledilir ve **Ahzel** diye adlandırılır.

اَلْخَشْيَةُ (HAŞYET): Gelecek zamanda kötü bir şeyin olacağını beklemek veya ummak sebebiyle kalbin acı duymasıdır. Bu, kimi kez de Allah'ın celâl ve heybetini bilmek sebebiyle olur. Peygamberlerin haşyeti bu kabîldendir.

اَلْخُصُوصُ (HUSÛS): Her şeyin her şeyden belirip ortaya çıkması ile birliğidir (=ehadiyyetidir). Her şey için, kendisine özgü olan bir **vahdet** (=birlik) vardır.

اَلْخِضْرُ (HIDIR): (Tasavvufta) Bununla yayma (=bast) ifâde edilir. Çünkü **Hıdır**'ın mîzâcî kuvvetleri, şehâdet ve gayb âlemine

yayılmıştır. Onun rûhî kuvvetleri de böyledir.

اَلْخَطُّ **(HATT):** Lafzı, hece harfleriyle tasvîr etmektir. **Hakîmlere göre**; bu, genişlik ve derinlik bakımından değil de, uzunluk (boy) bakımından bölünmeyi kabûl eden şeydir ve bunun sonu noktadır.

Bilmiş ol ki, **hatt**, **sath** ve **nokta**, hakîmlerin görüşüne göre, varlığı müstakil olmayan arazlardır. Çünkü bunlar, onlara göre, mikdârlar için etrâf ve nihâyetlerdir. Çünkü onlara göre; **nokta**, hattın sonudur. O da **sath**'ın sonudur. O da **ta'lîmî cismin** sonudur.

Kelâmcılara gelince; onlardan bir grup, birbirlerinden ayrı (müstakil) hat ve sath kabûl ettiler. Şöyle ki; bunlar, **cevher-i ferd**'in boy (=tûl) içinde derlenip toplandığını ve ondan hatt hâsıl olduğunu ve hatların da genişlik (=arz) içinde derlenip toplandığını ve onlardan da sath meydana geldiğini, sath'ların da derinlik içinde derlenip toplandığını ve onlardan da cisim oluştuğunu kabûl ettiler. **Hatt** ve **sath**, onların mezhebine göre, şüphesiz iki cevherdir. Çünkü cevherden derlenip oluşan, araz olmaz.

اَلْخَطُّ **(HATT)** *Çizgi:* Boyu olan, lâkin genişliği (=eni) ve derinliği olmayan şeydir.

اَلْخِطَابَةُ **(HİTÂBET):** Kendisine inanılan bir şahıs tarafından, kabûl veya zannedilen mukaddemelerden oluşturulmuş bir kıyâstır.

Hitâbetten maksad; hatîblerin ve vâizlerin yaptıkları gibi, insanları, dünyâ ve âhiret işlerinden kendilerine fayda verecek şeylerde teşvîk etmektir.

الخَطَّابِيَّةُ **(HATTÂBİYYE): Ebû Hattâb el-Esedî**'ye nisbet edilen fırkadır. Bunlar dediler ki: İmâmlar, peygamberlerdir. **Ebû'l- Hattâb** bir peygamberdir. Bunlar, yalancı şâhidliği, muhâliflerine karşı uygun gördükleri için, helâl saydılar. Bunlar dediler ki: Cennet, dünyânın ni'metleridir. Cehennem ise, dünyânın acı ve elemleridir.

اَلْخَطَأُ **(HATÂ):** İçinde insanın kasdı olmayan şeydir. **Hatâ**, bir ictihâddan meydana geldiği zaman, Allah Teâlâ'nın hakkının düşmesi için uygun bir özürdür. **Hatâ**, cezâda bir şüphe olup, hatâ eden günahkâr sayılmaz ve ona had veya kısâs uygulanmaz..

Hatâ, kulların hakkında özür sayılmadığı için, hatâ edenin, zararı ödemesi gerekir. (Ölümüne sebeb olduğu kimse için) **diyet** ödemesi de gerekir. Meselâ, bir kimse, av sanıp bir insana atsa veya harbî sanıp bir müslümanı vursa veya bir hedefe atıp bir insanı vursa veya uyuyan kimsenin, bir adamın üzerine yuvarlanıp onu öldürmesi gibi hatâlar yapsa, **diyeti** ödemesi vâcib olur.

اَلْخَفِيُّ **(HAFÎ):** Sîgadan başkasındaki bir ârız sebebiyle kendisinden kasdedilenin kapalı kaldığı şeydir ki, o ancak araştırma ve inceleme ile anlaşılır. **sirkat** (=hırsızlık) âyeti gibi ki o, korunmuş bir yerden gizlice başkasının malını alan kimse hakkında açık (=zâhir) olup, **yankesici** ve kabir kazıp **kefen soyan** kimse gibi kendine mahsûs başka bir isimle tanınan kişiye nisbetle kapalıdır (=**hafî**'dir). Bu iki grupdan hepsinin fiili, her ne kadar hırsızın (=**sârık**'ın) fiiline benziyorsa da, lâkin ismin ayrılığı, isimlendirilenin ayrılığına zâhiren delâlet eder. Öyleyse durum şüphesidir. Çünkü bu ikisi, hırsız (=**sârık**) lafzı altında dâhil olup, hırsız gibi elleri kesilecek mi, yoksa kesilmeyecek mi?

Allah ehlinin ıstılâhında hafî; bilkuvve rûha konulmuş rabbânî bir latîfedir ki ancak rabbânî vâridâtın galebelerinden sonra, rubûbiyyet sıfatlarının tecellîsini kabûlde ve ilâhî feyzin rûha akıtılmasında, **hazret** ve **rûh** arasında vâsıta olması için, bilfiil hâsıl olur.

اَلْخَلَاءُ **(HALÂ): Eflâtun**'a göre, meftûr olan bu'd'dur. **Kelâmcılara göre ise**; bu, mevhûm fezâdır. yani vehmin isbât ettiği ve diğer bir cismi kuşatan cisimden idrâk eylediği fezâdır. Bardağın içinde, hava veya su ile işgâl edilmiş fezâ gibi. Onlara göre; bu, mevhûm boşluğun özelliği; içinde cismin hâsıl olması ve cisme zarf olmasıdır. Bu bakımdan, onlar bunu cisim için yer (=**hayyiz**) ve cismin onu işgâl etmeyip boş olması bakımından da **halâ** sayarlar. işte onlara göre, **halâ**, cisimlerden hiç bir şeyin işgal etmediği bu boşluktur. Buna göre o, hâlis bir şey ol-

mamış olur. Çünkü mevhûm olan boşluk (=**ferâğ**), hâricde mevcûd değildir. Tersine bu, onlara göre, mevhûm bir durumdur.

Hakîmler (=filozoflar), **halâ**'nın mümkün olamayacağı görüşündedirler. **Kelâmcılar** ise, onun mümkün olduğunu kabûl edip, şöyle dediler: Sınırlanmış olanın ötesinde, sınırlanmış olanla bu'dlar sona erdiği ve artık fazlayı ve eksiği kabûl etmediği için, bu'd yoktur. Çünkü o hâlis bir şey değildir. Bu iki ma'nâdan biri sebebiyle o halâ olmaz. Bilakis halâ **malıvî**'nin yokluğu ile beraber **hâvî**'nin var olmasından lâzım gelir. Bu ise mümkün değildir.

اَلْخَلْوَةُ **(HALVET):** Ne bir kimsenin, ne de mülkün olmadığı yerde **Hak** ile beraber gizlice söyleşmektir (İçten konuşmaktır).

اَلْخَلْوَةُ الصَّحِيحَةُ **(HALVET-İ SAHÎHA):** Erkeğin, kapıyı, nikâhlı karısı üzerine kapatıp cinsî ilişkiye hiç bir engel bulunmamasıdır.

اَلْخِلاَفُ **(HILÂF):** Hakkı doğrulamak veya bâtılı geçersiz kılmak için, birbirine karşı iki taraf arasında yapılan tartışma ve çekişmedir.

اَلْخُلُقُ **(HULK** *veya* **HULUK)** *Huy:* Nefiste yerleşmiş bir **hey'et**ten (durum ve nitelikten) ibârettir ki, ondan fiiller, bir fikir ve düşünceye ihtiyâç duyulmaksızın kolaylıkla çıkar. Eğer **hey'et**; aklen ve şer'an güzel sayılan fiiller, kendisinden kolaylıkla çıkar biçimde ise, bu duruma **güzel huy** adı verilir. Eğer ondan ortaya çıkan, kötü fiiller ise, kaynak olan bu **hey'et** de **kötü huy** diye adlandırılır.

Ancak biz onun, yerleşmiş bir **hey'et** (yani durum ve nitelik) olduğunu söyledik. Çünkü geçici olan bir durum sebebiyle, seyrek olarak mal bağışında bulunmuş olan kimsede bu nitelik yerleşmediği sürece, o kimseye **cömert huylu**dur denilemez. Kezâ öfke sırasında bir gayret veya ru'yet ile sükût etmeye çalışan kimse için de; **huyu yumuşaktır**, denilmez.

Hulk, yani huy, fiilden ibâret değildir. Nice şahıs vardır ki, huyu cömertlik olduğu halde, ya mal kaydından veya başka bir engelden dolayı bagışta bulunamaz. Bazı kişilerin de huyu cimrilik olduğu halde, gösteriş veya başka bir sebebden dolayı bağışta bulunur.

اَلْخَلَقُ **(HALAK):** Kuru hurma ve kuru üzümün suyu bir araya toplanıp hafifçe pişirildikten sonra galeyân edip şiddetlenmeye bırakılmasıdır.

اَلْخُلْعُ **(HUL'):** (Kadından) mal almakla nikâh mülkünü yok etmektir.

اَلْخَلَفِيَّةُ **(HALEFİYYE): Halef el- Hâricî**'nin taraftarlarıdır. Bunlar; müşriklerin çocuklarının, amel etmemiş ve şirk koşmamış bile olsalar, cehennemde olacaklarına hükmettiler.

اَلْخُمَاسِي **(HUMÂSÎ):** Aslı beş harfli olan kelimedir. Ör. **pek yaşlı kocakarı** anlamında kullanılan: جَحْمَرِش = **Cahmeriş**, kelimesi gibi.

اَلْخُنْثَى **(HÜNSÂ):** Lügatta; kadın tavırlı, yumuşak ve gevşek olmak anlamına gelen **hanes**'dendir **Şerîatta ise**; kendisinde hem erkeklik, hem de dişilik organı bulunan veya bunlardan hiç birisi bulunmayan kişidir.

(Türkçede bunlara, **Erselik**, denir. Tıp dilinde de **hermaphrodite** diye geçer.) (A.E.)

اَلْخَوْفُ **(HAVF):** Kötü sayılan bir şey olacağını veya sevilen bir şeyin yitirileceğini ummak (veya beklemekle insanda oluşan korkudur.)

اَلْخَوَارِجُ **(HAVÂRİC):** Sultânın izni olmadan öşr (yani üründen onda birini vergi olarak) alan kimselerdir.

اَلْخَيَالُ **(HAYÂL):** Maddenin kaybolmasından sonra, mahsûsâtın sûretlerinden, müşterek hissin idrâk ettiği şeyleri muhâfaza eden bir kuvvettir ki, müşterek his bunlara her yöneldiğinde bunları müşâhade eder. **Hayâl**, müşterek his için bir hazînedir. Onun yeri, beynin birinci karıncığının sonudur.

خِيَارُ الشَّرْطِ **(HIYÂR'UŞ- ŞART):** Sözleşme (=akd) yapanlardan birinin, üç gün veya daha az muhayyer olmayı şart koşmasıdır.

خِيَارُ الرُّؤْيَةِ **(HIYÂR'UR- RU'YE):** Görmediği şeyi satın alması ve muhayyerliği sebebiyle onu geri verebilmesidir.

خِيَارُ التَّعْيِينِ **(HIYÂR'UT- TA'YÎN):** Meselâ, iki giysiden birini on dirheme, dilediğini seçip almak üzere satın almasıdır.

خِيَارُ الْعَيْبِ **(HIYÂR'UL- AYB):** Satın alınan malı, kusur (=ayb) sebebiyle, satıcaya geri vermeyi seçmektir.

اَلْخَيَّاطِيَّةُ **(HAYYÂTIYYE): İbn Ebi'l- Hasan İbn Ebî Amr el- Hayyât**'ın taraftarlarıdır. Bunlar, kaderi ve ma'dûm'un (=yokluğun) bir şey diye adlandırılması görüşünü benimsediler.

اَلْخَبَرُ **(HABER):** Herhangi bir kişiden nakledilen sözdür.

Hadîs ilminde haber, "**Sünnet ve Hadîs**" ta'birlerinin karşılığıdır. Buna "**Eser**" de denir.

Bazı zâtlara göre **haber**; Resûlullah (s.a.v.)den başka zâtlardan, meselâ, **Sahâbe-i Kirâm**'dan rivâyet edilen sözdür. **Eser** kelimesi de, **Sahâbî**'nin veya **Selef**'in sözü makâmında kullanılır.

Hadîsler (Haberler) kuvvet derecesi, nakil ve rivâyet edenlerin sayısına göre kısımlara ayrılır. **Haber-i Vâhid** (Haber-i Âhâd) bunlardan biridir. (A.E.)

خَبَرُ الْوَاحِدِ **(HABER-İ VÂHİD)** *Haber-i Âhad:* Bir zâtın veya iki, üç gibi mahdûd zâtların, yine bir veya iki, üç gibi mahdûd zâtlardan naklettiği haberdir. Böyle âhâd yolla **Resûllullah** (s.a.v.)'den rivâyet edilen habere de **Hadîs-i Âhâd** denilir. **Resûlullah** (s.a.v.)'den bir zâtın rivâyet ettiği hadîs-i şerîfi, o zâttan bir cemâatin nakletmesi de **Haber-i Âhâd** kabîlindendir. Yine tevâtür şartlarını ihtivâ etmeyen bir habere **Haber-i Âhad** denilir. Bu bakımdan **Haber-i Meşhûr** da esâsen **Haber-i Âhad** kabîlindendir.

Haber-i Âhâd'ın râvîleri çok mahdûd olduğundan onun kendisinden haber verilene ulaşmasında hem sûreten, hem de ma'nen şüphe bulunur. (A.E.)

اَلْخَبَرُ الْمَشْهُورُ **(HABER-İ MEŞHÛR):** Önceleri mahdûd zâtlar tarafından nakledilmişken sonraları ikinci ve üçüncü asırlarda şöhret bulmuş olan ve yalan üzerine ittifatları tasavvur olunmayan bir cemâat tarafından nakledilen haberdir ki buna; "**Haber-i Müstefîz**" de denilir. İşte bu şekilde nakledilegelen hadîs-i şerîfe de **Hadîs-i Meşhûr** (=Haber-i Meşhûr) denilir. Böyle hadîsin Resûlluh (s.a.v.)'e ulaşmasında ilk râvîlerin sınırlı olmasından dolayı şeklen bir şüphe var ise de sonraları şöhret bularak Ümmet tarafından kabûla şâyân olması nedeniyle onda ma'nen şüphe yoktur ve tevâtür derecesine ulaşmıştır. (A.E.)

اَلْخَتْمُ **(HATM)** *Hatme:* Hatm, lügatta; bitirmek, tamamlamak, damgalamak, mühürlemek, tamâmen okuyup bitirmek gibi anlamlara gelir.

Istılâh olarak, **hatm** veya **hatme**; Kur'ân'ı, başından sonuna kadar okuyup bitirmektir. Türkçede buna **hatim indirmek** denir. **Hatme**'nin çoğulu: **Hatemât**'tır.

Üzerine mühür hakkedilmiş yüzüğe ise **Hâtem** denir. (A.E.)

اَلْخِذْلاَنُ **(HIZLÂN):** Yardımı terk etmek, yardımı beklenenin yardımını terk etmesi, kudretin ma'siyete harcanması, kudretin hayra uygun olmayışı, Allah'ın ma'siyet için kula kudret vermesi gibi anlamlara gelir. Zıddı: **Tevfîk**'tir. (M.Ak.) (A.E.)

اَلْخِرْقَةُ **(HIRKA):** Arapça, bez parçası anlamına gelir. Dervişlerin giydikleri üst libâsıdır. Derviş hırkası, önü açık, yakasız, kollu, genişçe ve topuklara kadar uzundur.

"**Hırka giymek, hırka giydirmek**" dervişliğe ikrâr vermek, derviş yapmak anlamına geldiği gibi, birine **şeyhlik** ve **halîfelik** vermek anlamına da gelir.

"**Hırka-i fakr-u fenâ**=Yoksulluk, yokluk hırkası", dervişlik hırkasıdır ve dervişliktir.

"**Hırkaya bürünmek**", derviş olmak, dünyâya, dünyânın gafletine bağlanmaktan kurtulmaktır.

"**Başını hırkaya çekmek**" de aynı anlama gelir. (T.Dey.) (A.E.)

اَلْخُصُومَة **(HUSÛMET):** Da'vâcılık, demektir.

Hasm; da'vâcı veya da'vâlı kimsedir. **Hasîm** ise; da'vâcı kimse, hasm olan kişi, demektir. Çoğulu; **Husemâ**'dır. **Hasım**; husûmeti şiddetli olan kimsedir. (I.F.K.) (A.E.)

اَلْخِضْر **(HIDIR)** *Hızır:* Yeşillik anlamına gelen bu söz, **Mûsâ** peygamberle çağdaş bir **peygamberin** yâhut **erenin** adıdır. Üstüne oturduğu kuru otlar yeşerdiğinden bu adla anılmıştır.

Denir ki: **Hıdır** aleyhisselâm, "**Âb-ı hayât=** Bengi su" denen ve içeni ebedî yaşayışa kavuşturan suyu, **İlyâs** adlı başka bir peygamberle beraber bulup içmiş olduğundan kıyâmete dek ikisi de sağdır. **Hıdır**, karada bulunanlara, **ilyâs** ise, denizde yardıma muhtâc olanlara yardım eder.

Tasavvufta, erenlerin en ulusu olan **Kutb**'a, "**Hıdır-ı vakt**" yani vaktin Hıdır'ı denir. (T.Dey.) (A.E.)

اَلْخُطْبَة **(HUTBE):** Câmilerde, minberler üzerinde yapılan hitâbet ve duâdır.

Ayrıca, hilâfete mahsûs alâmetlerden biri de hutbe olup, câmilerde minberler üzerinde halîfe için duâ edilmesidir. (İ.M.T.) (A.E.)

اَلْخِطَابَة **(HİTÂBET):** İnsanları, herhangi bir maksada doğru, sözle kazanmak veya yönlendirmek san'atıdır.

Gâyesi ise; bir konu veya maksad etrâfında muhâtabları iknâ etmek, aralarında ortak bir bilgi, inanç ve heyecân yaratmaktır.

Çeşitleri: Dînî, hukûkî, siyâsî, askerî ve akademik olmak üzere bölümlere ayrılır. (A.E.)

اَلْخَلْف **(HALF):** Mantıkçılara göre; **istisnâî kıyâstır** ki onda, matlûbun nakîzını ibtâl etmekle matlûbu isbât kasdedilir. Mukâbili; **müstakîm kıyâs**tır. (Keşşâf) (A.E.)

اَلْخَلَف **(HALEF):** Daha sonra gelen zât demektir. Fakîhlerce; **Muhammed İbn Hasan**'dan, **Şems'ul- Eimme Halvânî** (Ölm.H.456) ye kadar geçen zâtlardır. (Dürer) (A.E.)

اَلْخَلِيفَة **(HALÎFE):** Lügatta, birinin yerine geçen, vekîl olan kişi anlamına gelir.

Kur'ân'da, Bakara sûresinin 30. âyetinde, Yüce Allah, **Âdem** peygamberi yaratmayı dilediği zaman, meleklere: "**Ben, yeryüzünde bir halîfe yaratacağım**" buyurmuştur. Sâd sûresinin 26. âyetinde, Dâvûd Peygambere: "**Biz, seni yer yüzünde halîfe ettik. Artık halk içinde gerçek üzere hükmet**" emrini vermiştir ki bu âyetlerden peygamberlerin, Allah'ın buyruklarını yerine getiren **Allah'ın halîfeleri** olduğu anlaşılır.

İslâm devletinde halîfe; ilâhî hükümlerin uygulanmasında peygamber Efendimiz (s.a.v.)'e vekîl olan zâttır. **Emîr'ul-Mü'minîn** yerinde kullanılan bir deyimdir. Çoğulu; Hulefâ'dır.

Hilâfete; **imâmet** de denildiği için Halîfe'ye aynı zamanda **İmâm** da denir. Ancak, cemâate imâm olandan ayırdetmek için buna; **İmâmet-i Kübrâ** denir.

İslâm âlimleri, halîfe olacak kişilerde; **ilim, adâlet, kifâyet, a'zâ ve hâvâsta selâmet** gibi dört şartın bulunmasını ararlardı. (Dürer) (A.E.)

Tarîkatlardaki halîfelik ise, son makâmdır. Şöyleki: Tarîkata intisâb eden: "**Muhib**"tir; yani tarîkatı sevendir. Sôfî tarîkatlarında, bir süre sonra, bey'at töreniyle, **Muhibb'e**, **dervişlik** pâyesi verilir. **Bektâşîlikte** taç giydirilir. **Mevlevîlikte** ise, çilesini bitirip hücre sâhibi olup dervîş pâyesini kazanır; "**Dede**" olur. Dervîşlerden birine şeyhlik verilirse bu zât, bir dergâhta, yâhut kendi evinde, **Muhib** yapmak, **dervîş** yetiştirmek yetkisini kazanmış olur; fakat birisine şeyhlik veremez; birini şeyh yapamaz. Bir halîfe tarafından kendisine hilâfet verilirse, o vakit, **Muhib** yetiştirmek, **derviş** yapmak ve birine **şeyhlik** vermek haklarını da elde eder. (T. Dey.) (A.E.)

اَلْخَلْوَة **(HALVET):** Lügatta, tenhâ kalma' tenhâya çekilme, tenhâlık, tenhâ yer,

hamamın sıcak bir bölgesi anlamlarına gelir. **Tasavvuf ıstılâhında halvet**; tarîkate giren bir mürîdin, belli bir zaman sonra, şeyhinin isteğiyle insanlardan uzaklaşarak, yalnızca bir yerde, tekkelerin özel bölümlerinden birinde inzivâya çekilmesi ve bir süre, genellikle **kırk gün** içinde sürekli olarak **Hakk'ı** zikretmesidir.

Halvet'ten maksad; kalb evini Allah'tan başkasından arındırmak ve Hakk'ın sayısız ni'metlerini düşünmek ve ona şükretmektir. Yani **tefekkür, tezekkür** ve **şükür**dür.

Halvet, **uzlet**'ten daha özeldir. **Halvet**, sûret ve şekil bakımından **i'tikâfa** benzer. Ancak **halvet**, **i'tikâf** gibi mescidde yapılmaz. (T.Dey.) (A.E.)

اَلْخَلْوَةُ **(HALVET):** Karı ile kocanın- izinleri olmadıkça üçüncü bir şahsın muttali' olamıyacağından emîn bulundukları- bir yerde yalnızca bulunmalarıdır ki, iki kısma ayrılır:

Biri, "**halvet-i sahîha**" dır ki: Karı ile kocanın hiçbirinde cinsî ilişkiye engel bir sebeb bulunmadığı halde beraber bulunmalarıdır.

Diğeri, "**Halvet-i fâside**" dir ki, karı ile kocanın birinde cinsî ilişkiye engel bir sebeb olduğu halde beraber bulunmalarıdır.

Cinsî ilişkiye engel olan şeyler: Meselâ, kocanın halvet sırasında hasta bulunması, veya üçüncü âkıl bir şahsın bulunması veya karı ile kocadan birinin ramazanda oruçlu olması veya kadının hayz yahut nifâs hâlinde olması gibi. (I.F.K.) (A.E.)

اَلْخُلَفَاءُ الرَّاشِدُونَ **(HULEFÂ-İ RÂŞİDÛN** (Râşidîn): Lügat bakımından, doğru yolda giden halifeler, demektir. **Istılâh olarak**: İslâm'da ilk dört halîfeye verilen isimdir ki, bunlar: **Ebû Bekir**, **Ömer**, **Osmân** ve **Ali**'dir. (R. anhüm.)(A.E.)

اَلْخَمْرُ **(HAMR):** Çiğ üzüm suyundan olan şarabdır Galeyân edip şiddetlendiği ve köpüğünü attığı zaman, **hamr**, yani **şarâb** denir.

Bu **hamr** adı, ehl-i lügatın icmâ'ı ile bu içkiye tahsîs edilmiştir. Bazıları: **Her müskir olan** (sarhoşluk veren) **hamr'**dır." demiştir. Çünkü **hamr**'a, hamr adı verilmesine sebeb, aklı karıştırdığı içindir. Diğer müskirât da böyledir. (Dürer) (A.E.)

Eserlerde vârid olan diğer içkilerin yapılışı şöyledir:

Tılâ': Üçte birinden biraz fazla kalıncaya kadar kaynatılan üzüm şırasıdır. Eğer, yarısı buharlaşıp kaybolursa, ona "**Musannaf**" derler.

Bâzak: Tılâ'nın, farsça adıdır. Kelimenin aslı "**bâde**" dir.

Bit': Bal şerbetinden yapılan içkidir.

Çi'a: Arpa suyundan yapılan içkidir.

Mizr: Darıdan yapılan içkidir.

Seker: Ateşte kaynatmadan, suda ıslatılarak kuru hurmadan yapılan içkidir. Aynı şekilde, hurma koruğundan yapılana "Fadîh" derler.

Sükrüke: Mısır ve darıdan yapılan içkidir.

Halîtayn: Kuru hurma ile koruk hurmayı suda ıslatarak yapılan içkidir. (S.Yolları) (A.E.)

اَلْخِيَارُ **(HIYÂR):** Muhayyerlik, demektir ki, bir akdi, geçerli veya geçersiz kılmak arasında seçenekli olmaktır. (I.F.K.) (A.E.)

خِيَارُ الشَّرْطِ **(HİYÂR'UŞ- ŞART):** Akd yapanlardan birinin veya her birinin, akdi, belli bir süre içinde fesetme veya izinle infâz edebilme konusunda muhayyer olmasıdır.

Hıyâr-ı şart; satış, kirâlama, kefâlet, havâle gibi feshedilebilen akdlerde sahîhtir. Nikâh, boşama, ikrâr, yemîn, adak gibi feshedilemeyen akdlerde sahîh değildir. (I.F.K.)

خِيَارُ الرُّؤْيَةِ **(HIYÂR' UR- RU'YE):** Bir şey hakkında görülmeden yapılan bir akd'den dolayı, akd yapanlardan biri için, görüldüğü zamandaki muhayyerliktir. **Meselâ**: Bir malı görmeden satın alan kimsenin onu gördüğünde, yani, onun satın alınmasındaki asıl maksadı bildiren durum ve yerini öğrendiğinde muhayyer olmasıdır ki, onu böyle görünce, dilerse

kabûl eder, dilerse red eyler. (I.F.K) (A.E)

خِيَارُ الْعَيْبِ **(HIYÂR'UL- AYB):** Bir şeyde var olan bir kusurun, akd'den sonra görülmesinden dolayı, akd yapanlardan biri için bulunan muhayyerliktir. Mutlak sûrette satılan bir malın görülen eski aybından, yani, satıcı elinde iken var olan kusurundan dolayı, müşteri için sâbit olan muhayyerlik gibi. (I.F.K.) (A.E.)

خِيَارُ التَّغْرِيرِ **(HIYÂR'UT- TAGRÎR):** Akd yapanlardan birinin, diğer taraftan aldatılarak, bir malı aşırı aldatma (**gabn-ı fâhiş**) ile satmasından veya satın almasından dolayı, yapılan satışı bozmada muhayyer olmasıdır. (I.F.K.)

خِيَارُ النَّقْدِ **(HIYÂR'UN- NAKD):** Satılan bir şeyin semeni (parası veya bedeli), belli bir zamanda satana verilmek veya satın alacak kişiye geri verilmek, semen, satana verilmediği veya satın alacağa geri verilmediği takdirde, satış işlemi olmamak üzere yapılan pazarlıktan ileri gelen muhayyerliktir. (I.F.K.) (A.E)

خَاصَّةُ الشَّيْءِ **(HÂSSAT'UŞ- Şey:** Bir "**şey**" siz bulunmayan hâssadır. "**şey**" ise bazan onsuz bulunur. Meselâ, **Elif** ve **Lâm**, isimsiz bulunmazlar. **İsim** ise bunlarsız bulunur. زيد =**Zeyd** kelimesinde olduğu gibi.

اَلْخُشُوعُ وَالْخُضُوعُ وَالتَّوَاضُعُ **(HUŞÛ', HUDÛ', TEÂZU'):** Bunlar, bir anlamdadır.

Hakîkat ehlinin ıstılâhında **huşû'**; Hakk'a bağlanmaktır. **Denildiki**: O, kalbdeki devâmlı korkudur. Yine **denildiki**: Kul, öfkelendiği veya ona muhâlefet edildiği veya reddolunduğu zaman bunu kabûl ile karşılaması, **huşû'**un alâmetlerindendir.

اَلْخَاصُّ **(HÂSS):** Teferrüd etmek, yani tek olmak, kendi başına ve benzersiz olmaktan ibârettir.

فُلَانٌ خَصٌّ بِكَذَا yani, **falan onda tek başınadır, onda başkasının ortaklığı yoktur**, demektir.

بَابُ الدَّال

DÂL BÖLÜMÜ

اَلدَّاءُ (DÂ'): (Eski hekimliğin, insanın bedeninde var saydığı, **kan, balgam, sevda, safra** gibi) elemanların (=**ahlât**'ın) bazısının bazısına gâlib gelmesiyle hâsıl olan **hastalıktır.**

اَلدَّاخِلُ (DÂHİL): Cüz'olması itibârıyle **Rükn** diye adlandırılır. Kendisine tahlîl'in ulaşır biçimde olması itibâriyle **Üstükus** diye adlandırılır. Belirli sûreti kabûl edici olması itibâriyle **Madde** ve **Heyûlâ** diye adlandırılır. Mürekkebin (bileşik cisimlerin) ondan alınmış olması itibâriyle **Asıl** diye adlandırılır. Bilfiil belli sûrete mahal olması itibhariyle de **Mevzû** diye adlandırılır.

اَلدَّائِمَةُ الْمُطْلَقَةُ (DÂİME-İ MUTLAKA): Bu, mevzû' için mahlûlun sâbit olmasının devâmıyla veya mevzû'un zâtı var olduğu sürece ondan selbedilmesinin devâmıyla hakkında hüküm verilendir. **Îcâba** (olumluya) misâl, bizim şu sözümüzdür. "**Dâimâ her insan hayvandır.**" Şüphesiz biz bu konuda, insanın zâtı var olduğu sürece insan için hayvanlığın sâbit olmasının devâmına hükmettik. **Selbe** (olumsuza) misâl: "**Dâimâ insandan hiç bir şey taş değildir**" Şüphesiz bu konudaki hüküm, insanın zâtı var olduğu sürece ondan taşlığın **selb** edilmesinin devâmı iledir.

اَلدَّائِرَةُ (DÂİRE): Hendese (=geometri) bilginlerinin ıstılâhında; kendisini çepeçevre bir hattın kuşattığı düzlem bir şekildir. Bu dâirenin çevresinden, ortasındaki bir noktaya çıkan bütün doğru hatlar =yarıçaplar) birbirine eşittir. Ortasındaki bu noktaya da **dâirenin merkezi** denir ve çevresindeki hatt, o noktayı çepeçevre kuşatır.

اَلدِّبَاغَةُ (DİBÂGAT): (Sepileme, tabaklama): Pis ıslaklıkların ve kokuların deriden giderilmesidir.

اَلدَّرْكُ (DERK): Müşterinin, satılan malı istihkâktan korkarak, verdiği paraya (veya bedele) karşılık satıcıdan **rehin** almasıdır.

اَلدُّسْتُورُ (DÜSTÛR): Büyük vezîrdir ki, insanların durumları hakkında onun yazdığı şeylere başvurulur.

(Düstûr şu anlamlara da gelir: 1- Kânun 2- Kânun ve nizâm dergisi.

Düstûr-i mükerrem: Kânun, nizâm ile davranmakla ödevli **vezir, sadrazam.** **Düstûr'ül-amel:** Hükümlerine uyulması gereken kânun, kural.) (O.T.S.) (A.E.)

اَلدَّعْوَى (DA'VÂ): Duâ'dan türetilmiştir. **Taleb** anlamındadır. **Şerîatta ise**; bir sözdür ki insanlar onunla, başkasına karşı bir hakkı isbât etmek ister.

اَلدَّعَةُ (DEA): Şehvet coştuğunda sâkinleşmekten ibârettir.

اَلدَّلِيلُ (DELÎL): Lügatta; irşâd eden ve kendisiyle irşâd yapılan şeydir. **Istılâhta ise**; onu bilmekten, başka bir şeyi bilmek gereken şeydir.

Delîlin hakîkatı; **evsat**'ın **asgar** için sübûtu ve **asgar**'ın, **evsat**ın altına girmesidir.

اَلدَّلِيلُ الْإِلْزَامِى (DELÎL-İ İLZÂMÎ): Hasım tarafından kabûl edilen (susturucu delîl)dir. Hasım katında gerek kanıtlanmış olsun ve gerekse olmasın müsâvîdir.

اَلدَّلَالَةُ (DELÂLET): Bir şeyin öyle bir durumda olmasıdır ki, onu bilmekten, başka bir şeyi bilmek gerekir. Birinci şey, **dâll** (yani delâlet eden)dir. İkinci şey, **medlûl** (yani delâlet edilen)dir.

Usûl âlimlerinin ıstılâhıyla; lafzın ma'nâya delâletinin keyfiyyeti; nassın

ibâresinde, nassın işâretinde, nassın delâletinde, nassın iktizâsında ve zabtının vechinde mahsûrdur.

Nazımdan elde edilen hüküm, ya nazmın kendisiyle sâbittir, ya da değildir. **Birincisi**: Eğer nazım onun için sevkedilmişse, bu **ibâre**dir, aksi halde **işâret**tir. **İkincisi**: Eğer hüküm, lafızdan lügat olarak anlaşılıyorsa bu **delâlet**tir. Ya da şer'an anlaşılıyorsa bu da **iktizâ**dır.

Nassın delâleti; nassın, ictihâden değil de, lügat bakımından ma'nâsıyla sâbit olan şeyden ibârettir. "**Lügat bakımandan**" denilmesi şudur ki; bu dili bilen herkes onu, düşünmeksizin sâdece işitmekle bilir. Yüce Allah'ın: "**Sakın onlara** (ana-babaya) **of deme**" (İsrâ:23) kavlindeki; "**of**" diye sıkıntı göstermenin yasaklanması gibi ki bununla, **vurmak** ve içinde bir çeşit eziyet bulunan daha başka şeylerin de yasaklandığı ictihâdsız anlaşılır.

اَلدَّلَالَةُ اللَّفْظِيَّةُ الْوَضْعِيَّةُ **(DELÂLET-İ LAFZIYYE-İ VAD'IYYE):** Lafzın, ıtlâk veya tahayyül edildiğinde, alem için konulmasıyla kendisinden ma"nâsı anlaşılır biçimde olmasıdır.

Delâlet-i lafzıyye; mutâbakat, tazammun ve **iltizâm** kısımlarına ayrılır. Çünkü konulmakla delâlet eden lafız; konulduğu şeyin tamâmına **mutâbakat** ile, onun cüz'üne **tazammun** ile ve zihinde tâbi olduğu şeye de **iltizâm** ile delâlet eder. İnsan gibi ki; o, nâtık olan hayvanın tamâmına **mutâbakat** ile, onun cüz'üne **tazammun** ile ve alem'i kabûl edişine de **iltizâm** ile delâlet eder.

اَلدَّوَرَانُ **(DEVRÂN):** Lügat bakımından, bir şeyin çevresinde tavâf etmektir (dönüp dolaşmaktır).

Istılâh bakımandan ise; bir şeyin, kendisi için uygun illiyet olan diğer bir şey üzerine terettüb etmesidir. Meselâ, ishâl yapan mahmûdiyye otunun zamkını içmeye karşılık ishâl gerekmesi gibi.

Birinci şeye "**dâir**", ikinci şeye ise "**medâr**" adı verilir. Bu üç kısımdır: **Birincisi**: medâr'ın, yokluk olarak değil, varlık olarak **dâir** için **medâr** olmasıdır. İshâl için, mahmûdiyye otunun zamkını içmek gibi. Çünkü bu var olunca, ishâl de var olur. Ama bunun yokluğu, ishâlin yokluğunu gerektirmez. Çünkü ishâlin, başka bir ilaçla oluşması câizdir. **İkincisi**; medâr'ın, varlık olarak değil, yokluk olarak, **dâir** için **medâr** olmasıdır. **Âlem** için **hayât** gibi. Çünkü **hayât** var olmazsa, **âlem** de var olmaz. Ama hayât var olsa, âlemin var olması gerekmez.

Üçüncüsü; **medâr'**ın, varlık ve yokluk olarak, **dâir** için **medâr** olmasıdır. Meselâ, üzerine **recm** gerekmesi için zinâyı, evlenmiş (=**muhsan**) kişinin işlemesi gibi. Çünkü bu durum her ne zaman bulunsa, **recm** gerekir. Eğer bu durum bulunmazsa, **recm** de gerekmez.

اَلدَّوْرُ **(DEVR):** Üzerinde tevakkuf edilen şey üzerine, bir şeyin tevakkuf etmesidir ki, buna "**Musarrah devir**" denir. Nitekim **elif**'in, **bâ** üzerine tevakkuf etmesi gibi. Bunun tersi ile vaya mertebelerle de olur ki buna "**muzmar devir**" adı verilir. **Elif**'in, **bâ** üzerine, **bâ**'nın **cîm** üzerine ve **cîm**'in **elif** üzerine tevakkuf etmesi gibi.

"**Devr**" ve "**bir şeyin kendisiyle ta'rîfi**" arasındaki fark şudur ki; **devr**de, eğer sarîh ise, iki mertebe ile bunun ona tekaddümü gerekir. **Bir şeyin kendisiyle ta'rîfinde** ise, bir mertebe ile onun kendisi üzerine tekaddümü gerekir.

اَلدَّهْرُ **(DEHR): Hazret-i İlâhiyye'**nin uzayıp gitmesi (imtidâdı) olan sürekli zamandır. **Dehr**, zamânın içidir. **Ezel** ve **ebed** onunla birleşir.

اَلدِّينُ **(DÎN):** (İslâm dîni); akıl sâhiblerini, (kendi irâdeleri ile), Resûlullah (s.a.v.)'in getirdiklerini kabûle çağıran ilâhi bir kânundur.

اَلدِّينُ وَالْمِلَّةُ **(DÎN VE MİLLET):** Bunlar, zât bakımından birleşik, itibâr bakımından ayrıdırlar. Çünkü **şerîat**; kendisine itâat edilmesi bakımından **Dîn** diye adlandırılır. İnsanları bir araya toplaması (Cemâat yapması) bakımından da **Millet** diye adlandırılır. Kendisine dönülmesi (rücû'edilmesi) bakımından da **Mezheb** diye adlandırılır.

Denildi ki: **Dîn, Millet** ve **Mezheb** arasındaki fark şudur: **Dîn**, Allah'a nisbet edilmiştir. **Millet**, peygambere nisbet

edilmiştir. **Mezheb** ise, müctehide nisbet edilmiştir.

اَلدَّيْنُ الصَّحِيحُ **(DEYN-İ SAHÎH):** Ancak ödeme veya borçtan kurtarma ile düşen borçtur. **Kitâbet** (yani kölenin özgür olabilmesi için ödemesi gereken) **bedeli** ise sahîh olmayan borçtur. Çünkü bu borç, kitâbet olmazsa düşer. Bu da **mükâteb** kölenin onu ödemekten âciz olmasıdır.

اَلدِّيَةُ **(DİYET):** (Kan bahâsı) Nefsin bedeli olan maldır. (Yani öldürülen veya yaralanan bir kimse için bu işi yapanın veya yakınlarının ödemesi gereken maldır, bir çeşit tazminattır.)

دَارُ الْاِسْلَامِ **(DÂR-I İSLÂM):** Müslümanların eli altında, hâkimiyetleri dâiresinde bulunan yerler birer **dâr-ı İslâm**dır ki, Müslümanlar oralarda güvenlik içinde yaşayarak dînî görevlerini yapmaya muktedir olurlar. (Dürer) (A.E.)

دَارُ الْحَرْبِ **(DÂR-I HARB):** Müslümanlar ile aralarında barış ve andlaşma bulunmayan **gayr-i müslimlerin** hâkimiyeti altında bulunan yerler birer **dâr-ı harb**dir. Bunların gayr-ı müslim ahâlîsinden her birine "**harbî**" denir. (Dürer) (A.E.)

دَارُ الْعَدْلِ **(DÂR-I ADL):** Bir **veliyyül'emr'in** başkanlığı, adâlet ve hâkimiyeti dâiresinde bulunan herhangi bir **İslâm beldesi**, demektir.

دَارُ الْأَمَانِ **(DÂR-I EMÂN):** İslâm ordusu tarafından feth olunup içinde **zimmet ehli** ikâmet ettirilen beldedir ki, bu, islâm hükûmetinin himâyesi ve hâkimiyeti altında bulunacağından **Dâr-ı İslâm**'a mülhaktır. (I.F.K.) (A.E.)

دَارُ الْبَغْيِ **(DÂR-I BAĞY):** Bağîlerin (âsîlerin), yönetimi ve eğemenliği altında bulunan bir islâm beldesi demektir. (A.E.)

دَارُ الضَّرْبِ **(DÂR'UD- DARAB):** Darbhâne, yani para basılan yer demektir. (A.E.)

دَارُ الرِّدَّةِ **(DÂR'UR- RİDDE):** İslâm dîninden çıkan (mürted)lerden oluşan bir topluluğun, istîlâ ederek hâkimiyetleri altına aldıkları yerlerdir. (I.F.K.) (A.E.)

اَلدِّرْهَمُ **(DİRHEM):** Başlıca iki çeşittir. Biri, **dirhem-i şer'î**, on dört kırattan ibârettir. **Zekât**da, **mehr**de, **diyetler**de, **hırsızlığın nisâbın**da mu'teber olan da bu dirhemdir. **Resûlullah** (s.a.v.) zamanında (10, 12, 20) kırat ağırlığında üç çeşit dirhem varmış, bunlar Hz. **Ömer** zamanında toplanıp, üçünün ortası olan (14) kırat, bir **islâmî dirhem** olarak kabûl edilmiştir. 3, 207 gramdır.

Dirhem-i örfî; on altı kırattan ibârettir. 3 gramdır. Bazı âlimlere göre, zekâtta, mehrde, diyetlerde ve diğer husûslarda her bölgenin örfî dirhemi mu'teberdir. Şu kadar var ki bu dirhem, şer'î dirhemden eksik olmamalıdır. Eksik olursa şer'î dirhem mu'teber olur. (I.F.K.) (A.E.)

دَارُ الذِّمَّةِ **(DÂR-I ZİMMET):** Müslümanların ahd ve emânını, himâyesini kabûl etmiş olan **gayr-ı müslimlere** mahsûs yerlerdir. (I.F.K.) (A.E.)

دَارُ الصِّنَاعَةِ **(DÂR'US- SINÂA):** **Tersâne**, demektir. Eskiden **Dâr'us-sınâa**'nın delâlet ettiği şey, bugün türklerde (Tersâne) ve arablarda (Tershâne) denen deniz üsleridir (bahrî destegâhlardır). Zâten gerek **tersâne**, gerek **tershâne** (Dâr'üssınâa) dan muharreftir. (I.M.T.) (A.E.)

اَلدِّهْقَانُ **(DİHKÂN):** Çoğulu; **Dehâkîn** gelir. Aslı farsça olup arapçaya geçmiş (muarreb)dir. **Bölge başkanı, mıntıka âmiri, iklîm reîsi, muhtâr, vâli** ve **belediye başkanı** gibi anlamlara gelir. **Mal ve akâr sâhibi, tüccâr, güçlü ve dirâyetli adam** anlamlarına da gelir. (A.E.)

اَلدَّانِقُ **(DÂNIK)** *Denk:* Çoğulu; **devânık**'tır. Bir denk, sekiz habbe ile bir habbenin beşde ikisine eşit sayılmaktadır. Bir dânık; 0,801 gramdır. (Dürer) (A.E.)

اَلدِّينَارُ **(DÎNÂR):** Altın paralara **dînâr**, gümüş paralara **dirhem**, denilir. (Dürer) (A.E.)

اَلدَّلَّالُ **(DELLÂL):** Alış-verişte aracılık eden kimse, satılacak bir şeyi yüksek sesle satan adam, demektir. (A.E.)

اَلدُّخُولُ **(DUHÛL):** Kocanın karısına cinsî ilişkide bulunmasıdır. Gerdek olma durumudur. Kendisine kocası tarafından tekarrub olunan kadına "**Medhûlün bihâ**" denildiği gibi, tekarrüb olunmayan zevceye de "**gayr-ı medhûlün bihâ**" denilir. (I.F.K.)

اَلدَّيْنُ الْمُؤَجَّلُ **(DEYN-İ MÜECCEL):** Bir müddet ertelenmiş olan (va'deli) borçtur. Bir yıl müddetle borç alınan para gibi. (Dürer) (A.E.)

اَلدِّيَةُ **(DİYET):** Öldürmek sûretiyle olan suçta, öldürülen kimsenin canına karşılık veya uzuvlarda işlenen suçta da yaralanan ya da kesilen uzva karşılık olarak, suçlu veya suçluyla beraber yakınlarının ödemesi gereken **bir mikdâr maldır.** Yani bir çeşit **tazmînât**tır. (Dürer)(A.E.)

الدِّيَةُ الْمُغَلَّظَةُ **(DİYET-İ MUGALLAZA):** Kasden öldürmeye benzer öldürmede gereken **tazmînâttır.** (Dürer) (A.E)

الدِّيَةُ الْكَامِلَةُ **(DİYET-İ KÂMİLE):** Öldürülen kişinin canına karşılık, suçludan veya suçlu ile beraber yakınlarından alınan **tam diyet**tir. (I.F.K.) (A.E.)

اَلدِّيوَانُ **(DÎVÂN):** **Ehl-i ceyş** ve **ehl-i atiyye**'nin isim, resim, ulûfe ve vazîfeleri ile ligili defterler ve sahîfeler topluluğuna denir. İslâm'da ilkin bunu Hz. **Ömer** kurmuştur (A.E.)

Ya da **Dîvân**; askerlerin ve ulûfe- havarların adları yazılan **evrâk** ve **defterlerin** ve bunları yazan kâtiblerin **toplandığı yer** demektir İlkin bu adı veren **Nerşirvân**'dır. (Kâmûs)

دِيوَانُ الْجُنْدِ **(DÎVÂN'UL- CÜND): Askerlik dâiresi** veya **harbiye dâiresi** demek olan bu dîvân, İslâm askerlerinin adlarıyla maaş ve tahsîsatlarının kayd ve tedvînine mahsûs olup, Hz. **Ömer** tarafından **Medîne**'de kurulmuş idi. Ancak o zaman buna sâdece **Dîvan** deniliyordu. (İ.M.T) (A.E.)

دِيوَانُ الْمَظَالِمِ **(DÎVÂN'UL-MEZÂLİM):** **Mezâlim**, yani zulümden şikâyet dîvânı, kazâ hâkimliğindendi. Bir dereceye kadar bugünkü **isti'nâf mahkemelerine** benzer **Bundan maksad**; kadılardan vesâireden halkın şikâyetlerini dinleme, tetkîk ve halletme idi. (İ.M.T.) (A.E.)

اَلدَّمُ **(DEM):** Koyun ve keçi cinsinden olan kurbana denir. (A.E.)

اَلدَّهْرُ **(DEHR):** Bazan, **Esmâ-i Hüsnâ**'dan sayılmıştır. Bazılarına göre, **dehr;** zaman anlamındadır. Veya sonsuz zaman (ebed-i gayr-ı muhkatı') dır.

Ezherî'nin kavline göre, **dehr**; araplarca, bazı uzun zamana denir. Kezâ bütün dünyâ müddetine de denir.

Bazılarına göre, her kavim ve ümmetin dehri, zamanlarından ibârettir.

"**Dehr'e sövmeyin. Çünkü dehr, Allah'tır.**" ve "**Allah, dehrdir.**" hadîslerinde vâki olan **dehr**, bazılarına göre, **Esmâ-i Hüsna**'dandır.

Zemahşerî'nin kavline göre; bu hadîslerdeki **dehr**'den maksad, **uzun zamandır**. Bazı kimseler olayları, felâket ve musîbetleri dehre izâfe edip dehrden şikâyet ederek onu kötüledikleri için **Rasulullah** (s.a.v.), dehre sövmek, onun hâlık ve fâiline sövmek olduğundan bunu yasaklamıştır. (Kâmûs) (A.E.)

الدَّهْرِيَّةُ **(DEHRİYYE):** Âlemin ezelî olduğunu ve bir yaratıcının bulunmadığını savunan materyalist felsefe akımı. (A.E.)

*

بَابُ الذَّال

ZÂL BÖLÜMÜ

اَلذَّاتِىُّ لِكُلِّ شَيْءٍ (ZÂTÎ Lİ KÜLLİ ŞEY): Bir şeyi, kendinden başka her şeyden ayırd ve tahsîs eden **özdür. Denildiki:** Bir şeyin zâtı, onun kendisi ve aynısıdır. O, arazdan hâlî değildir.

Zât ve **şahıs** arasındaki fark şudur ki: **Zât**, şahıstan daha geneldir. Çünkü **zât**, cisim ve başkası için isim olarak kullanılır. **Şahıs** ise ancak cisim için kullanılır.

اَلذُّبُولُ (ZÜBÛL): Tabiî bir nisbet üzere, her yanında kendisinden ayrılan şey sebebiyle cismin hacminin bozulmasıdır.

اَلذِّمَّةُ (ZİMMET): Lügatta; **ahd**, demektir. Çünkü ahdi bozmak; zemmetmeyi, yani kınama ve kötülemeyi gerektirir.

Âlimlerden kimisi, **zimmeti**, nitelik saymış ve onu; "**Kişinin, lehinde ve aleyhindeki îcâba kendisiyle ehil olduğu bir niteliktir.**" diye ta'rîf etmişdir.

Onlardan kimisi de, **zimmeti**, zât sayıp onu; "**Ahdi olan bir nefistir**" diye ta'rîf etmiştir. Çünkü insan, bütün fakîhlere göre, lehinde ve aleyhindeki vucûb için uygun bir zimmeti olduğu halde doğar. Diğer canlılar böyle değildir.

اَلذَّنْبُ (ZENB): Seni, Allah'tan alıkoyan **günâh'tır.** Çoğulu: Zünûb'dur.

اَلذَّوْقُ (ZEVK): Dilin, boğaz tarafı üzerine yayılmış olan sinirde bulunan bir kuvvettir ki, ağızdaki salyasal ıslaklığın, tadılan şeyle karışması ve onun sinire ulaşmasıyla tatlar bu kuvvet tarafından algılanır.

Allah'ı bilip tanımada (ma'rîfette) **zevk**, irfânî bir nûrdan ibârettir ki, **Hak Teâlâ** tecellî etmesiyle onu, evliyâsının kalblerine bırakır da, onlar bununla, hak ile bâtılın arasını, bir kitâbdan veya başka bir şeyden bunu nakletmeksizin, ayırd ederler.

ذُو الْأَرْحَامِ (ZÜ'L- ERHÂM): Lügatta; genel olarak, yakınlık sâhibi (**zü'l- karâbe**) anlamındadır. Şerîatta ise, ne **hisse sâhibi** ve ne de **Asabe** olmayan her yakındır.

ذُو الْعَقْلِ (ZÜ'L- AKL): (Tasavvufta) **Halkı** zâhiren ve **Hakk**'ı bâtınen gören (akıl sâhibi) kimsedir. Ona göre **Hak, halk**'ın aynası olur. Çünkü ayna, zâhir sûretlerle perdelenmiştir.

ذُو الْعَيْنِ (ZÜ'L- AYN): Hakk'ı zâhiren ve **halkı** bâtınen gören (göz sâhibi) kimsedir. Ona göre halk, Hakk'ın aynası olur. Çünkü **Hak**, onun katında zâhir olur, **halk** ise onda, aynanın sûretlerle gizlendiği gibi gizlenir.

ذُو الْعَقْلِ وَالْعَيْنِ (ZÜ'L-AKL VE'L- AYN): (Tasavvufta) **Hakk**'ı, **halk** içinde gören kimsedir. Bu, nâfilelerin en yakınıdır. O, **halkı** da **Hak** içinde görür. Bu da farzların en yakınıdır. Bunlardan biri ile diğerinden perdelenmez. Bilakis gözü ile, bir tek varlığı, bir bakımdan **Hak**, bir bakımdan da **halk** olarak görür. Bir tek vechi müşâhede etmekten, çoklukla engellenmez. Nitekim aynaların çokluğu sebebiyle bir vechi müşâhededen engellenmediği ve halkî çokluğu müşâhedede güçlük çekmediği gibi, kezâ aynalarda çokluğu tecellî eden zâtın birliğini müşâhede etmekte de güçlük çekmez.

Bu üç mertebeye, Şeyh Muhyiddîn Arâbî şu sözü ile işâret etmiştir.

وَفِى الْخَلْقِ عَيْنُ الْحَقِّ إِنْ كُنْتَ ذَا عَيْنٍ
وَفِى الْحَقِّ عَيْنُ الْخَلْقِ إِنْ كُنْتَ ذَا عَقْلٍ
وَإِنْ كُنْتَ ذَا عَيْنٍ وَعَقْلٍ فَمَا تَرَى
سِوَى عَيْنِ شَيْءٍ وَاحِدٍ فِيهِ بِالشَّكْلِ

"Eğer göz (=ayn) sâhibi isen, halkta Hakk'ın aynı vardır. Eğer akıl sâhibi isen, Hakta halkın aynı vardır. Eğer göz ve akıl sâhibi isen, onda bir tek şeyin aynından başka şekil ile görmezsin."

اَلذِّهْنُ **(ZİHN)** *Zihin, bellek, hâfıza:* Nefsin bir kuvvetidir ki, zâhir ve bâtın hisleri kapsar. İlimleri kazanmak için hazırlanmıştır.

اَلذِّهْنُ **(ZİHN)** *Zihin:* İlimleri ve bilgileri, düşünmekle anlamak için tam isti'dâddır.

اَلذِّمَّةُ **(ZİMMET):** İnsanda ma'nevî bir niteliktir ki; insan, lehinde ve aleyhinde olan şeylere ancak bununla ehl olur. Demek ki, insanlarda ehliyet-i vücub bu zimmet sâyesinde hâsıl olur.

Zimmet; ahd ve borç anlamında da kullanılır.

اَلذِّكْرُ **(ZİKR)** *Zikir:* **Zikr** kelimesi masdardır. Çoğulu: **Zükûr** ve **Ezkâr** şekillerinde gelir.

Âlimler; Kur'ân'da zikr'in 17 ma'nâda kullanıldığını tesbît etmişlerdir. **Bu 17 ma'nâ şunlardır**: Bir şeyi telaffuz etmek, unutmamak için bir şeyi zihinde hazır bulundurmak, sadırda hâsıl olan şey, amele devâm, lisânın zikri, hıfz (yani hatırda tutmak), tâat ve cezâ, beş vakit namaz, beyân, Hadîs, Kur'ân, şerîatları bilmek, şeref, ayb, şükr, cuma namazı ve kalbin zikri.

Kur'ân'da geçen "**Zikrâ**" kelimesi de **zikr** anlamına gelen bir masdardır.

Sôfiyye ıstılâhında **zikr**; Allah'ı belirli cümleler veya kelimelerle anmaktır. (Keşşâf) (A.E.)

اَلذِّمِّيُّ **(ZİMMÎ):** İslâm memleketinde ve müslümanların yönetimi altında yaşayan **gayr-ı müslimler**dir. (Dürer) (A.E.)

ذُو الْقَرَابَةِ **(ZU'L- KARÂBE)** *Zî- Karâbet:* Bir kimseye, babası veya anası tarafından ilk islâma yetişmiş olan büyük dedesine kadar mensûbiyeti olan her hangi bir şahıstır. Bunda, mahrem olan ile olmayanlar; erkekler ile kadınlar, yakınlar ile uzaklar müsâvîdir. Ana, baba ile evlâda karâbet nâmı verilemez. **Zî- karâbet**'in çoğulu; "**Zevî karâbet**" tir. "**Zî erhâm**", "**Zî ensâb**"da bu anlamdadır. (I.F.K.) (A.E.)

ذُو الْيَدِ **(ZÜ'L- YED)** *zi'l-yed:* Lügatta; el sâhibi, demektir. **Fıkıh ıstılâhında**; bir mala (ayn'a) bil'fiil el koyan veya bir mala mâlik kimselerin tasarrufları gibi tasarruf sâhibi olan kimse, demektir. Karşıtı: **Hâric**'dir. (I.F.K.) (A.E.)

ذَاتُ اللَّبَنِ **(ZÂT'ÜL- LEBEN):** Süt sâhibesi olan, memesinde süt bulunan kadındır. (I.F.K.)

اَلذَّرَائِعُ **(ZERÂİ'):** Zerâi', "**vesîle**" anlamına gelen **zerîa**'nın çoğuludur. Terim olarak bunu; **harâm veya helâle vâsıta olan şeylerdir**, diye tanımlayabiliriz. Harâm'a vâsıta olan şey harâm, mubâh'a vâsıta olan şey mubâh, vâcib için zarûrî olan şey vâcib olur. Zinâ harâmdır; zinâya vâsıta olduğu için kadının mahrem yerine bakmak da harâmdır. Cuma namazı farzdır; bu namazı kılmak için alış verişi bırakmak da farzdır.

Harâm'a vâsıta olan harâm, helâle vâsıta olan helâl sayılır. Ancak bunlar, derece bakımından birincilerden aşığıdır.

Zerâi', Mâlikî ve Hanbelî Usûl-i fıkıh kitablarında yer alır. Hanefî ve Şâfiîler, bunun muhtevâsını kısmen birlikte, kısmen de farklı bir biçimde kabûl ederler.

Zerâi' iki kısma ayrılmıştır:

1- **Sedd'üz- Zerâi'**: Kötülüğe vâsıta olan yolları kapamaktır.

2- **Feth'uz- Zerâi'**: İyiliğe vâsıta olan yolları açmaktır. (F. Usûlü) (A.E.)

ذُو الرَّحْمِ **(Zü'r- Rahm** (Zî-Rahm): Lügatta; mutlaka karâbet sâhibi, demektir. **Istılâhda**: "**Terikeden sülüs, rübu' gibi belirli payı olmayan ve terikeyi, asabeden olmak sıfatıyla ihrâz etmeyen her hangi karîb**" demektir. **Mahrem** ise; karâbetten dolayı nikâhı harâm olan kimsedir. (I.F.K.) (A.E.)

*

بَابُ الرَّاءِ

RÂ BÖLÜMÜ

اَلرَّاهِبُ **(RÂHİB):** Hıristiyan dîninde riyâzetle ve **halk**'tan ayırılıp **Hakk**'a yönelmekle iştiğâl eden **âlim**dir.

اَلرَّانُ **(Rânn)**: Nefsânî durumların istîlâsı ve cismânî karanlıkların kalbde yerleşmesi ile, **kalb** ve **kuds** âlemi arasına giren perdedir ki, rubûbiyyet nûrlarına tamâmiyle engel olur.

الرُّؤْيَةُ **(RU'YET):** Dünyâ ve âhirette, yani her nerede olursa olsun, gözle görmektir.

اَلرُّبَاعِى **(RUBÂÎ):** Mâzîsi, aslında dört harfli olan kelimedir.

اَلرِّبوا **(RİBÂ)** *Fâiz:* Lügatta; fazlalık anlamındadır. **Şerîatta ise**; iki âkidden biri için şart koşulmuş, karşılığı olmayan fazlalıktır.

اَلرَّجُلُ **(RECÜL):** Bulûga ermekle küçüklük sınırını aşmış, âdemoğullarından **erkek** cinsidir.

الرَّجْعَةُ فِى الطَّلَاقِ **(RİC'AT Fİ'T- TALÂK):** Boşamada; iddet içinde kâim olanın devâm etmesini istemektir ki bu, nikâh mülküdür.

اَلرَّجَاءُ **(RECÂ'):** Lügatta; **emel**, yani **umma** anlamındadır. **Istılâhta ise**; sevilen bir şeyin gelecekte hâsıl olmasına kalbin umut bağlamasıdır.

اَلرُّجُوعُ **(RÜCÛ')** *Geri dönmek:* Bir yol ve durumdaki tek harekettir. Lâkin başka tarafa sapmaksızın, aynıyle birincisi gibi hareket mesâfesi üzere geri dönmektir.

اَلرَّحْمَةُ **(RAHMET):** Hayrın ulaştırılmasını istemektir.

(Rahmet, Kur'ân'da: Bağışlama, acıma, şefkat, merhamet, hayır, ni'met, nübüvvet gibi anlamlarda kullanılmıştır.) (Kâmûs-ı fıkhî)(Müfredât). (A.E.)

اَلرُّخْصَةُ **(RUHSAT):** Lügatta; **kolaylık**, anlamındadır. **Şerîatta ise**; ârızalar (yani sakatlıklar, hastalıklar, güçlük ve engeller) ile ilgili olarak konulan kolaylık için isimdir. Yani harâm kılan delîl bulunmakla beraber, özür sebebiyle mubâh kılınan şeyle ilgili olarak konulan kolaylıktır.

Denildi ki: **Ruhsat**, kulların özürleri üzerine binâ edilen şeydir.

اَلرَّدُّ **(REDD):** Lügatta; **sarf**, anlamındadır. **Fıkıh ıstılâhında ise**; farz sâhiblerinin farzından (yani mîrâsta birinci derecede pay almaya hakkı olanların payından) artakalanın asabeden bunu hakeden bulunmadığı için onlara hakları ölçüsünde sarf edilmesidir.

اَلرِّدَاءُ **(RİDÂ):** Meşâyıh'ın ıstılâhında; **Hakk**'ın sıfatlarının kul üzerinde görünmesidir.

اَلرِّزْقُ **(RIZK)** *Rızık:* Allah Teâlâ'nın, hayvana (yani canlı varlıklara), yemesi için var ettiği besinlerdir. Helâl ve harâmı kapsar. **Mu'tezileye göre**; rızık, mâlikin yediği helâl maldan ibârettir. Buna göre, harâm rızık olmaz.

اَلرِّزْقُ الْحَسَنُ **(RIZK-I HASEN):** Elde etmek için zahmet çekmeden sâhibine ulaşan **rızık**tır.

Denildi ki bu, ne gözleyip bekleyen, ne de çalışıp kazanan olmaksızın bulunan **rızık**tır.

اَلرِّزَامِيَّةُ **(RİZÂMİYYE):** Bunlar dediler ki: **Hz. Ali** (r.a.)dan sonra imâmet (dîn ve devlet başkanlığı), **Muhammed İbn el- Hanefiyye**'ye, sonra onun oğlu **Abdullah**'a

âittir. Bunlar, harâm kılınan şeyleri helâl sayarlar.

اَلرِّسَالَةُ **(RİSÂLE):** Bir çeşitten olan az sayıda meseleleri içeren **mecelle**'dir. **Mecelle** ise, içinde hüküm bulunan **sahîfe**'dir.

اَلرَّسُولُ **(RESÛL):** İlâhî hükümleri bildirmesi için Allah'ın, yaratıklara, (İlâhî bir kitâb veya kitabcıklar= suhuf ile) görderdiği insandır.

Kelbî ve **Ferrâ** dediler ki: Her **resûl** nebîdir. Fakat her **nebî** resûl değildir.

Mu'tezile dedi ki: İkisi arasında fark yoktur. Çünkü Allah Teâlâ, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e kimi kez **nebî**, kimi kez de **resûl** diye hitâb etmiştir.

اَلرَّسُولُ فِى الْفِقْهِ **(RESÛL Fİ'L- FIKH):** Teslîm etmek veya teslîm almakla elçilik görevini yerine getirmesi için, **gönderen kişinin**, kendisine emir verdiği kimsedir.

اَلرَّسَمُ **(RESEM):** Ezelde, yani Allah'ın geçmiş ilminde cereyân etmiş olanla beraber ebediyyette de cereyân eden bir niteliktir.

اَلرَّسْمُ التَّامُّ **(RESM-İ TÂM):** Yakın cins ve özellikten (=**hâssa**'dan) oluşan ta'rîftir. İnsanın; "**gülen hayvan**" diye ta'rîf edilmesi gibi.

اَلرَّسْمُ النَّاقِصُ **(RESM-İ NÂKIS):** Sâdece özellik (=hâssa) ile veya **özellik** ve **uzak cins** ile olan ta'rîftir. İnsanın, "**gülen**" diye veya "**gülen cisim**" diye ta'rîf edilmesi gibi. Ya da hepsi bir tek hakîkata özgü olan **arazıyyât** ile ta'rîf edilmesi gibi. Meselâ, insanı şöyle ta'rîf etmemiz gibi: "**İnsan, iki ayağı üzerinde yürüyen, tırnakları enli** (=yayvan ve bölmeli)**, derisi açıkta** (yani çıplak, postsuz), **boyu dik, yaradılıştan güleç bir varlıktır.**"

الرُّشْوَةُ **(RÜŞVET):** Hakkı iptâl etmek veya bâtılı geçerli kılmak için verilen şeydir.

اَلرِّضَاءُ **(RIZÂ):** (Tasavvufta) Kazâ acısıyla kalbin sevinmesidir.

اَلرَّضَاعُ **(RADÂ):** Süt çocuğunun, süt emme müddeti içinde, kadının memesinden emmesidir.

اَلرُّطُوبَةُ **(RUTÛBET)** *Islaklık, nemlilik:* Biçimlenme, ayrılma ve birleşmede kolaylık sağlayan bir durum ve niteliktir.

اَلرُّعُونَةُ **(RUÛNET)** *Bönlük, sünepelik, çolpalık:* Nefsin hazları ve tabîatının muktezâsı ile beraber durmaktır.

اَلرِّقُّ **(RIKK)** *Kölelik:* Lügatta; **za'f**, anlamındadır. Kalbin rikkati de bu anlamdadır.

Fakîhlerin örfünde; küfre karşılık olarak, aslında meşrû' kılınmış **hükmî acz**'den ibârettir. Bu bir acz'dır, çünkü o kimse, hür kişinin mâlik olduğu **şâhid**lik, **kazâ** ve başka haklara mâlik değildir. Hükmî olmasına gelince;. Çünkü köle, bedenî işlerde bazan hür kimseden daha güçlü olur.

اَلرُّقْبَى **(RUKBÂ):** Bir kimseye şartlı olarak; "**Senden önce ölürsem şu mal senindir. Sen, benden önce ölürsen o mal benimdir.**" demesidir. Sanki bu iki kişiden her biri, diğerinin ölümünü gözetleyip beklemektedir.

اَلرَّقِيقَةُ **(RAKÎKA):** Rûhânî bir latîfedir. Bazan iki şey arasında bağlayıcı **latîf vâsıta**ya denir. **Hak**'tan kula ulaşan **yardım** gibi. Buna, **Rakîkat' un-Nuzûl** denir. İlimler, iyi ahlâk ve amel, yüksek makâmlar gibi, kendisiyle kulun **Hakk**'a yaklaştığı **vesîleye** de, **Rakîkat'ür- Rücû'** ve **Rakîkat'ül- irtikâ** denir. Bazan tarîkat ve tasavvuf ilimlerine ve kulun içinin, kendisiyle incelip, nefsin kesâfetlerinin yok olduğu her şeye **Rakâik** denir.

اَلرِّكَازُ **(RİKÂZ):** Gerek (madenler gibi) yaratılmış olsun ve gerekse (defîneler gibi) konulmuş olsun, **yerde gömülü olan mal**dır.

رُكْنُ الشَّيْئِ **(RÜKN'ÜŞ- ŞEY'):** Lügat bakımandan; bir şeyin güçlü tarafıdır ki, onun aynısıdır. **Istılâhta ise**; kendisiyle bu şeyin kâim olduğu **tekavvüm**dür. Çünkü bir şeyin **kıvâmı**, onun **rüknü**yledir, yoksa kıyâmdan değildir. Aksi halde, fâilin, fiil için **rükn** olması, cis-

min araz için **rükn** olması ve mevsûfun da sıfat için **rükn** olması gerekir.

Denildi ki: Bir şeyin rüknü, o şeyin, kendisiyle tamâm olduğu şeydir ve onda dâhildir. O şeyin **şartı** ise böyle olmayıp onun dışındadır.

اَلرَّمَلُ (REMEL): Erkeklerin, tavâfın (ilk üç şavtında, kısa adımlarla) hızlıca yürüyüp, iki saf arasındaki yiğit savaşçı gibi, iki omuzunu silkerek çalımlı yürümesidir.

(Kendisinden sonra **sa'y** edilecek tavâflarda **Remel** sünnettir. Sonunda **sa'y** edilmeyecek tavaflarda **Remel** yapmak gerekmez.) (A.E.)

اَلرَّوْمُ (REVM): Sağır kimsenin hissetmiyeceği biçimde hafîf hareke ile okumaktır.

(Diğer bir ta'rîfe göre, **Revm**: Tecvîd ilminde; gizli bir sesle harekenin gösterilmesidir.) (A.E.)

اَلرُّوحُ الإنْسَانِىُّ (RÛH-İ İNSÂNÎ): İnsan rûhu, latîf, âlim, insan tarafından idrâk edilen, hayvânî rûhdan üstün, künhünü (aslını ve özünü) idrâkten akıllar âciz kalmakla emir âleminden inen rûhtur. Bu rûh, kimi kez soyut (=mücerred) olur. Kimi kez de bedene intibâk etmiş olur.

اَلرُّوحُ الْحَيْوَانِى (RÛH-İ HAYVÂNÎ): Latîf bir cisimdir ki, kaynağı, cismânî kalbin içindeki oyuktur (karıncıktır). Atar damarlar vâsıtası ile bedenin diğer cüzlerine dağılır.

اَلرُّوحُ الْأَعْظَمُ (RÛH-İ A'ZAM): Bu, insânî rûhtur, ilâhî zâtın mazharıdır. Hiç kimse onun çevresinde dolaşamaz, ona ulaşmak isteyen ulaşamaz. Onun aslını ve özünü Allah'tan başkası bilmez. O'ndan başkası bu emele nâil olamaz. O, **Akl-ı Evvel**'dir, **Hakîkat-ı Muhammediyye**dir, **Nefs-i Vâhid**'dir. **Hakîkat-i Esmâiyye**'dir. O, Allah'ın kendi sûreti üzere yarattığı ilk varlıktır. O, en büyük halîfedir, nûrânî cevherdir. Onun cevheriyyeti, Zât'ın mazharı ve onun nûrâniyyeti de onun ilminin mazharıdır. O, cevheriyyet itibâriyle **Nefs-i Vâhide** ve nûrâniyyet itibârıyle **Akl-ı Evvel** diye adlandırılır. Nitekim onun için, büyük âlemde, **Akl-ı Evvel, Kalem-i A'lâ, Nûr, Nefs-i Külliyye, Levh-i Mahfûz** ve daha başkaları gibi mazharlar ve isimler vardır ki, insânî olan küçük âlemde de onun, **ehl'ullâh**'ın ve başkalarının ıstılâhındaki mertebelerine ve zuhûrâtına göre mazharları ve isimleri vardır. Bunlar sırdır, gizlidir, rûh, kalb, kelime, gönül, yürek, göğüs, akıl ve nefstir.

اَلرَّوِىُّ (REVİYY) *Şiirde kâfiyenin son harfi*: Kendisine kasîdenin binâ ve nisbet edildiği **harf**tir. Meselâ, **Kasîde-i Dâliyye** veya **Tâiyye**, denir.

اَلرَّهْنُ (REHN) *Rehin*: Lügatta; genel olarak **habs** etmek, anlamındadır. **Şerîatta** ise; bir hak sebebiyle bir şeyi habsetmek (alıkoymak)tır ki, borç gibi bir hakkın bu şeyden alınması mümkün olur. Mef'ûlü, masdarın ismiyle adlandırarak, rehin alınan şeye (=**merhûn**'a), **rehin** denir.

اَلرِّيَاضَةُ (RİYÂZET): Nefsânî ahlâkı düzeltip iyileştirmekten ibârettir. Onu düzeltip iyileştirmek, tabîatına karışan kötülüklerden ve bozuk şeylerden onu arındırıp temizlemektir.

اَلرِّيَاءُ (RİYÂ) *İki yüzlülük, gösteriş*: Amelde **Allah**'tan başkasını gözetmekle ıhlâsı terk etmektir.

اَلرَّابِطَةُ (RÂBITA): Lügatta, **bağlantı, bağlantı vâsıtası**, anlamına gelir. **Tasavvuf ıstılâhında**; dervişin, zikrederken, ibâdet ederken, gönlünden dünyâyı, dünyâya âit her şeyi çıkarıp kalbini arıtmak için, gözleri kapalı olarak şeyhini, gönül gözüne getirmesi, ona kalbini bağlaması, demektir. **Derviş**, râbıtayla gönlünü **mürşidine**, onun vâsıtasıyla Hz. **Peygamber**'e ve o vesîle ile de **Allah**'a bağlamış, **Hak**'tan başka her şeyden arınmış olur.

Râbıta nedeniyle **Arabistan**'da, bilhâssa **Mağrib** illerinde dervişe; "**Murâbıt**= bağlantı kuran, bağlanmış olan" , tekkeye de; "**Ribât**=bağlanılacak yer" denir.

Melâmet erbâbı; "**Râbıta**"'ya, "**Gönül beklemek**" derler ve zamânın kutbuna gönüllerini vermek, bu sûretle dünyevî

şeylerden arınmak yolunu tutarlar "**Râbıta**"'ya en çok önem verenler **Nakş-bendî**'lerdir. (T. Dey.)

الرّافضى **(RÂFIZÎ):** Râfıza fırkasından olan kimsedir. **Râfiza**: Hak mezhebten ayrılmış, namaz kılmayan kimsedir.

Hz. **Ebû Bekir**, Hz. **Ömer** ve Hz. **Osmân**'ın halîfeliklerini kabûl etmeyen, onlara karşı çıkan, Hz. **Âişe**'ye ta'nda bulunan; Hz. **Ali**'ye ve evlâdına aşırı sevgi besleyen kimseler gurûhudur.

Siyâsî ve itikâdî bir fırka olan bu tâife, **Şîîlerin** bir koludur. **Resûlullah** (s.a.v.)'in ölümünden sonra, imâmlık (=halîfelik) hakkının Hz. **Ali**'ye âid olduğunu iddiâ eder.

Bunların bir kısmı Hz. **Ali**'nin **Tanrı** olduğuna, ölmediğine, tekrâr dünyâya gelerek insanları kurtaracağına ve yeryüzüne adâlet dağıtacağına inanırlar.

Râfızîlik; yedinci asıl ortasında, yahûdî asıllı **İbn-i Sebe'** tarafından kurulmuştur. Ve **Ehl-i Sünnet**'in bütün görüşlerine karşı olan sapık bir fırkadır. (A.E.)

الرّاوى **(RÂVÎ):** Bir hadîs-i şerîfi, bir sözü veya olayı, senedlerini zikrederek nakleden kişidir.

Rivâyet ediler **hadîs** veya **habere** de, **Mervî** denir. (A.E.)

ربوا الفضل **(RİBE'L-FADL)** *Va'desiz Fâiz:* karşılığında hiç bir şey bulunmayan fazlalıktır. Bunda müddet filân yoktur. Bir ölçek buğday vererek bir buçuk ölçek buğday almak ve teslîm- tesellüm işlemini yaparak işi kesinleştirmek gibi. On iki gram ağırlığında işlenmemiş altını vererek, on gram ağırlığında işlenmiş bir altın almak da böyledir. (S. Yolları) (A.E.)

ربوا النّسيئة **(RİBE'N- NESÎE)** *Erteleme Fâizi:* Fazlalığı, geç ödemeden, yani bir müddetten ibâret olan **ribâ**'dır. Kışın bir ölçek buğday vererek, güzün onun karşılığında bir buçuk ölçek buğday almak gibi. Bundaki yarım ölçeğin karşılığında satılık bir mal yoktur. O yalnız beklediği müddetin karşılığıdır. Bundan dolayıdır ki bu ribâya; "**Erteleme Fâizi**" anlamına "**Ribe'n- Nesîe**" denilmiştir. (S.Yolları) (A.E.)

ربوا اليد **(RİBE'L- YED):** bir cinsden iki şeyi teslîm ve tesellümsüz satmaktır. Buğday ile buğdayı satmak gibi. Bunu, Şâfiîler ribâ (fâiz) saymışlardır. (S. Yolları) (A.E.)

الرّجاء **(RECÂ):** Lügatta; ummak, temennî etmek, dilemek, gibi anlamlara gelir **Havf**, yani korkmak anlamına da gelir. **Istılâhda ise**; recâ; Allah'ın ihsânını, afv ve bağışlamasını ummak, ümîd etmek, demektir.

Sôfîlere göre recâ, hüsn-ü va'd ile kalbin iskânından ibârettir.

Kuşeyrî demiş ki: Recâ, gelecekte hâsıl olacak sevilen bir şeye kalbin ilgisidir. Nitekim **havf** (=korku) da gelecekle ilgilidir. Aynı şekilde **recâ**, gelecek zamanda ümît edilen bir şey için hâsıl olur. Kalblerin dirliği ve daralması da **recâ** iledir.

Recâ ile **temennî** -(temennî, imkânsız olan şeyleri ummaktır.)- arasında ki fark, **temennî**'nin, kendi sâhibine tembellik vermesi, sâhibini cehit ve gayret yoluna sevk etmemesidir. Halbuki **recâ sâhibi**, temennî sâhibinin aksinedir. Buna göre **recâ** beğenilir, övülür. **Temennî** ise, hastalıklıdır beğenilmez. (K. Risâle) (A.E.)

الرّجم **(RECM):** Lügatta; kovmak, terk etmek, la'net etmek, öldürmek, demektir. Atılan taşa da, **recm** denilir.

Fıkıh ıstılâhında; **muhsan** (evlenmiş) olup, zinâ eden erkek ile **muhsâne** olup, zinâ eden kadını, kendine âit bir tarzda taşlayarak öldürmektir. (A.E.)

الرّجعة **(RİC'AT):** Lügatta; geri dönmek, gerilemek, anlamındadır. **Şerîatta ise**; nikâh mülkünü devâm ettirmek istemektir. Yani, kocanın boşadığı karısına tekrar dönerek aralarındaki eski nikâhı devâm ettirmek istemektir. Burada nikâh tâzelemeğe lüzûm yoktur.

Ric'atın şartları:

a) **Talâkı, sarîh** yâhud **kinâye** lafızlarının bazıları ile yapmak,

b) Mal karşılığında boşamamak,

c) Üç talâkı tamamlamamış olmak,

d) Kadının cimâ' edilmiş olması, ric'atın iddet içinde yapılmasıdır.

Ric'at; **kavlî** ve **fiilî** olmak üzere iki kısımdır:

Kavlî ric'at; "**Sana ric'at ettim**" gibi sözlerle yapılandır.

Fiilî ric'at; cimâ' gibi bir fiille olur. (S. Yolları) (A.E.)

اَلرِّخْوَةُ **(RIHVET):** Lügatta; yumuşak olma anlamına gelir. **Tecvîd ıstılâhında ise**; kendilerinde **rıhvet** sıfatı bulunan harflerin sükûn ile telaffuzu sırasında, mahrece itimâdın zayıf olması bakımandan, ses ve nefesin beraberce akmasına denir.

Rıhvet harfleri, şiddet harflerinden daha zayıftırlar Harfleri 16 tânedir. (O.K.) (A.E.)

اَلرِّدَاءُ **(RİDÂ):** Belden yukarı örtülen havlu ve benzeri örtüye denir. (A.E.)

اَلرِّدَّةُ **(RİDDET):** İslâm dîninden dönmek, küfre düşmektir. **İrtidâd** da aynı anlama gelir. Böyle kimseye **Mürted** denir. Yani müslüman iken, islâm dîninden çıkıp başka bir dîne giren veya hiç bir dîne girmeyen, inanmayan kimse demektir. (İ.F.K.) (A.E.)

اَلرُّشْوَةُ **(RÜŞVET):** Bir kimsenin, diğer bir kimseye, kendisine yardım etmesi, ayrıcalık ve kayırma yapması şartıyla verdiği maldır. Şartsız verilen ise **hediye**'dir.

Diğer bir ta'rîfe göre, rüşvet: Bir adamın, hâkim veya bir başkasına, lehinde hüküm vermesi yâhud ondan istemiş olduğu işi yapması için verdiği bir şeydir.

Rüşvet verene "**Râşî**" rüşvet alana da "**Mürteşî**" denir.

Resûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz: "**Rüşvet veren de, rüşvet alan da Cehennemdedir.**" buyurmuştur. "Ebû Dâvûd"

Şu kadar var ki İslâm âlimleri; rüşveti bazı kısımlara ayırmışlardır **Hâniye** adlı kitâbda, **rüşvetin dört çeşidi vardır**, denilmiştir:

1- Her iki taraftan harâm olan rüşvet. Bu da, iki yerde olur.

Birincisi: Şâyed bir adam, kadılık görevini rüşvetle alırsa, o adam kadı sayılmaz. Bu rüşvet, kadılığı rüşvetle alan adama da, ona kadılığı rüşvet ile verene de harâmdır.

İkincisi: Şâyed bir adam, lehinde hüküm vermesi için kadıya rüşvet verse, gerek hakettiği hükmü versin, gerekse haketmediği hükmü versin, rüşvet alana da, verene de harâmdır.

2- Bir adam canını veya malını kurtarmak için rüşvet verse, bu rüşvet; alana harâmdır, verene harâm değildir. Kezâ bir zâlim onun malına tamâh etse, o adam da malından bir kısmını rüşvet verip geri kalanını kurtarsa, alana hâram dır, verene harâm değildir.

3- bir adam sultânın nezdinde "**meşrû' ve hakettiği**" işini yaptırmak için bir adama rüşvet verse, verene helâl, alana ise harâm olur. sultânın nezdinde işini yaptırmak şartıyle rüşvet verirse, hüküm budur. Eğer adamdan işini yaptırmasını ister de, ona rüşvetten söz etmez ve aslâ bir şart da koşmaz, bilâhare işini yaptırdıktan sonra o adama bir şey verirse, âlimler bunda ihtilâf etmişlerdir. Bazısı: "**Bu, o adama helâl olmaz**", bazısı da :"**Helâl olur**" demişlerdir. Sahîh olan, helâl sayılmasıdır. Çünkü, "el-İhsânu bil-ihsân= iyiliğe karşılık iyilik et." sözü mecâzâttan olup meşhûrdur.

4- Şâyed bir kadının velîsi, kendisine bir şey verilmedikçe onu evlendirmese, bu adam da velîye bir şey verip, o velî de kadını o adama tezvîc etse, kocanın o verdiği şeyi -gerek mevcûd olsun, gerekse tüketilmiş olsun- velîden geri alma hakkı vardır. Çünkü bu, **rüşvet**tir. **Kıyâsa göre**; eğer velînin hâlinden, hediye almadan kadını o adama tezvîc etmeyeceği bilinirse, yukarıda geçen mes'elede olduğu gibi, bu da **hediye** sayılır. (Keşşâf) (A.E.)

اَلرَّشِيدُ **(REŞÎD)** *Rüşd:* Rüşd, dîn ve dünyâ salâhıdır; dîne ve dünyâya zarar verib vermeyecek şeyleri bilmektir. **Hakk**'a, **Kur'ân**'a da "**Rüşd**" denir. "**Reşed**" hayır, rahmet, hidâyet demektir "**Reşâd**" kuvvetli akıl sâhibi olmaktır. Malını muhâfaza etmek için çalışarak

sefâhattan, savurganlıktan kaçınan kimseye "**Reşîd**" denir. İşlerini güzelce idâreye muktedir sûrette bâliğ olan kimseye de "**Reşîd**" adı verilir. (A.E.)

اَلرِّضَاءُ **(RIZÂ):** Lügatta; beğenmek, kabûl etmek, râzı ve hoşnûd olmak anlamlarına gelir. **Eş'arîlere göre**; rızâ, kullardan olursa, **itirâzı terk** anlamına gelir. Rızâ, Allah'dan olursa, **sevâb dilemek**, demektir.

Esrâr-ı Fâtiha'da deniliyor ki: Rızâ, nefsin rızâsından çıkmak ve Hakk'ın rızâsına girmektir.

Ehl-i sülûk'a, yani sôfîlere göre rızâ, belvâ ile telezzüzdür. Yani musîbet ve çileden ve sıkıntı veren şeylerden zevk ve tat almaktır. (Keşşâf) (A.E.)

اَلرِّضَاعُ **(RADÂ'):** Lügatta; mutlak sûrette memeyi emmektir. **Şerîatta**; süt emen çocuğun, bir kadının memesinden, vakt-i mahsûsta emmesidir. **Kadın** kaydı, koyun ve benzeri hayvanın memesinden ihtirâzdır. Çünkü süt emen iki çocuk, şâyet bir koyunun ve benzeri hayvanın memesinden emseler, bunlar süt kardeşi olmazlar.

Vakt-i mahsûs, imâm-ı A'zâm'a göre, iki buçuk yıldır. İmâmeyn'e göre, ancak iki yıldır. (Dürer) (A.E.)

اَلرِّفَادَةُ **(RIFÂDE):** Câhiliyet devrinde arabların, hacıların fakîrlerine dağıtmak için aralarında topladıkları yiyecek, mal ve paradır.

اَلرِّقُّ **(RIKK):** Şerîatta, bir şahıs için sürekli olan **hükmî acz**, demektir. Başlangıçta aslı kâfir olan köle, cezâ olarak "**rıkk**" olur ve mülk sayılır. Böyle köleye "**rakîk**" denir. **Rıkk**, köleliğin en ağır şeklidir. Çünkü "**abd**" denen Müslüman köle, bazan hür insandan daha güçlü olur.

Sözün kısası; **rıkk**, hükmî bir aczdir. şu ma'nâda ki; Şâri' (Allah c.c.) **rakîk** denen köleyi şehâdet, kazâ ve velâyet (yani nefs, mal, evlâd, evlenme ve evlendirme üzere velâyet) gibi, hür insanın mâlik olduğu şeylerden bir çoğu için ehil kılmamıştır.

Rıkk, yani kâfir olan bir insanın köle yapılması, ilkin **Allah Teâlâ**'nın hakkıdır. Çünkü **rıkk**, küfrün cezâsı olarak vâki' olmuştur. Zîra kâfirler, Allah'a kulluk etmekten âr duyup kaçındılar. Allah'ın birliğini kabûl etmediler. Allah da onları kullarının kulları yapmakla cezâlandırdı. buna binâen **rıkk**, müslüman için ibtidâen sâbit olmaz. **Rıkk**, kâfir olan köle için sürekli olarak kalır. Hattâ sonradan müslüman olsa da, yine **rakîk** olarak kalır. (Keşşâf) (A.E.)

اَلرَّقَبَةُ **(RAKABE):** Arabça'da, boyun anlamına gelir. Sonra insanın baş, yüz, boyun ve benzerleri gibi en şerefli cüzlerinden birinin adı ile insanın tamâmı adlandırıldı. Bunda asl olan; o cüz olmadan insanın yaşaması mümkün olmayan bir cüz'ü ile insanın tamâmını adlandırmaktır. Bu asla binâen; el, ayak ve benzerleri gibi cüzler, insanın tamâmına ıtlâk olunmaz ve bunlar ile insan murâd edilmez.

Yani, boyun anlamına gelen **rakabe** ile kölenin tamâmı adlandırılmıştır. Nitekim Allah Teâlâ'nın: "**Bir rakabe** (=köle) **âzâd etmektir...**" âyetinde olduğu gibi. (Nisâ: 92)

Rakabe; mü'min olsun, kâfir olsun, erkek olsun, dişi olsun veya büyük olsun, küçük olsun **merkûk**'un yani kölenin kendisidir. (Keşşâf) (A.E.)

اَلرَّقَبَةُ **(RAKABE):** Rakabe etmek, bir vakfın gelirini (=gallesini) aslına ilhâk etmek, demektir. Şöyleki; vakf edilmiş paraların bir mikdârı teaddîsiz zâyi' olsa, bu noksân, gallesinden, hâkimin re'yi ile ikmâl edilmedikçe, vakıftan para alanlara bir şey verilmeyebilir. Bu hâle, fetvâ diliyle; "**Mürtezikanın vazîfelerini rakabe etmek**" denir. (I.F.K.) (A.E.)

اَلرُّقْيَةُ **(RUKYE):** Okuyup üflemek, büyü yapmak veya muska v.s.yi üzerinde taşımak, demektir. Âyet-i kerîme ve Resûlullah (s.a.v.)'den gelen duâlar ile **Rukye** yapmaya **Ta'vîz** denir. **Ta'vîz** câizdir ve inanan, güvenen kimseye fayda verir. **Ta'vîz** yazılı muskayı, muşamba, naylon gibi su geçirmez şeylere sarılı olarak cünubun taşıması ve halâya girmesi câizdir.

Ma'nâsı bilinmeyen veya küfre sebeb olan rukyeyi okumaya **Efsûn** denir. Bunu veya nazarlık denilen şeyleri üzerinde taşımaya **Temîme** denir. Muhabbet hâsıl etmek için yapılan rükyelere **Tivele** denir. İkisi de şirk sayılmıştır. (M.Ulûm) (A.E.)

اَلرُّكْنُ **(RÜKN)** *Rükün:* Bir şeyin mâhiyetini oluşturan ve düzelten herhangi bir şeydir ki, bazan basit, bazan da bileşik olur. Meselâ; satış akdinin rüknü, îcâb ve kabûldür. Bunlar bulunmayınca satış da bulunmaz.

Rükünler; "**Rükn-ü aslî**", "**Rükn-ü zâid**" kısımlarına ayrılır.

Rükn-ü aslî; bir rükündür ki, kendisi bulunmayınca diğer bir şey veya hüküm, mu'teber olmaz. Meselâ; imâna nazaran; kalbî tasdîk, aslî bir rükündür. Bu tasdîk bulunmayınca, mu'teber bir îmân da bulunmaz.

Rükn-ü zâid; bir rükündür ki, kendisinin bulunmamasından bir şeyin veya bir hükmün gayr-ı mu'teber olması gerekmez. Nitekim îmâna nazaran ikrâr, bir rükündür ki, bunun bulunmamasından, imânın her halde bulunmaması gerekmez. (A.E.)

رَمْىُ الْجِمَارِ **(REMY-İ CİMÂR)** *Cemrelere taş atmak, şeytân taşlamak:* **Minâ**'da, "Cemre" adı verilen taş kümelerine ufacık taşlar atmak, demektir. Hac'da, bayram günlerinde, **Minâ**'da "**Akabe, orta ve küçük cemre**" adı veriler, üç **Cemre**'ye usûlüne göre ufacak, yedişer taş atmak vâcibdir. (A.E.)

اَلرَّوْضَةُ الْمُطَهَّرَةُ **(RAVZA-İ MUTAHHARA):** **Mescid-i Nebevî**'de , Resûllullah (s.a.v.)'in kabri ile minberi arasında kalan kısımdır. 10 metre genişliğinde ve 20 metre uzunluğunda 200 metrekarelik pek mubârek bir yerdir.

Halk arasında, Resûlullah (s.a.v.)'in kabrine de **Ravza-ı Mutahhara**, denilmektedir. (A.E.)

اَلرُّوحُ **(RÛH):** İslâm âlimleri arasında **rûh**'un varlığında ihtilâf yoktur. Fakat rûhun mâhiyetini araştıran bazı islâm âlimleri arasında değişik görüşler vardır. İslâm âlimlerinin **rûh** hakkındaki görüşleri şöyle özetlenebilir:

1- İnsan rûhu soyuttur, cisim değildir, cismânî değildir, cisimde yer tutmaz. Bedene bitişik değildir, bedenden ayrı da değildir.

2- İnsan rûhu, gül suyunun güle sirâyeti gibi bedene sirâyet eden latîf cisimlerdir. Karışmaz ve değişmez.

3- Kalbde, beyinde ve ciğerde olmak üzere üç kuvvettir. Kalbdeki hayvânî kuvvet, beyindeki nefsânî kuvvet, ciğerdeki nebâtî kuvvettir. şu halde rûh, nefisten başkadır. Hayât denilen bir arazdır. 4- Rûh, mu'tedil kandır. 5- Beyindir. 6- Beyinde bir atomdur. 7- Kalbde bir atomdur, **cüz-i lâ yetecezzâ**'dır. Yani bölünmeyen en küçük parçadır. (Y. İlm-i Kelâm)

Gazâlî'ye göre üç türlü rûh vardır:

1- **Hayvânî rûh**; hissî ve şehevî zevkleri ister. Matasavvıflar, hayvânî rûha "**nefs**" adını verirler.

2- **tabiî rûh**, yeme- içme gibi zevkleri ister. Karaciğerde bulunan bir kuvvettir.

3- **Nefs-i mutmainne**, yani kalb, ancak ilim ister ve onunla hoşnûd olur.

Gazâlî sözüne şöyle devam ediyor: Bize göre; **kalb, rûh, nefs-i mutmainne,** bunların hepsi insan rûhunun isimleridir. **Nefs-i mutmainne**, cisim ve araz değildir. Bu rûh, beden ölünce ölmez. Allah onu kendi kapısına çağırır ve ona, "**Rabbine dön...**" buyurur. (er-Risâlet'ul-ledûniyye) (A.E.)

اَلرَّهْبَانِيَّةُ **(REHBÂNİYYET)** *Ruhbâniyyet:* Evlenmeyi, kadınları, âile hayâtını, meşrû ve helâl olan dünyâ ni'metlerini ve zevklerini terketmek, cemiyetten uzaklaşarak ibâdet yerlerine çekilmektir.

Resûlullah (s.a.v.): "**İslâm'da ruhbanlık yoktur.**" ve "**Bize ruhbanlık yazılmadı**" diye buyurmakla müslümanları bundan menetmiştir. (Müsned)

اَلرِّيَاضَةُ **(RİYÂZET):** Az yemek, az uyumak, dâimâ ibâdete koyulmak suretiyle nefsi terbiye etmek anlamına gelen arabça bir sözdür. Riyâzeti âdet edinenlere

"**Riyâzet ehli**" denir. (T Dey.) (A.E.)

اَلرَّسْمُ **(RESM)** *Rüsûm:* Lügatta; İz, eser, âdet, kâide, vergi gibi anlamlara gelir. Çoğulu; **rusûm**'dur.

Mantıkçılara göre, resm, muarreften bir kısım olup **hadd**'in mukâbilidir. Tâm ve nâkıs olanı vardır.

Usûliyyûn'a göre, resm; hadd'den daha özeldir. Çünkü bu, hadden bir kısımdır.

Sôfiyye Istılâhında resm (rüsûm); yaratıklar ve sıfatlarıdır. Çünkü rüsûm, eserlerdir. Allah'tan başka her şey O'nun fiilerinden neş'et eden eserlerdir.

Yine Sofiyye'ye göre resm; âdet ve dînî kâidelerdir. Mâliye terimi olarak, **vergi** anlamına da gelir. **Resm;** yazı ve imlâ anlamında da kullanılmıştır. Meselâ Resm-i Osmânî, Hz. Osmân'ın ilk Kur'an nüshalarını yazdırdığı yazı ve imlâ, demektir. (Keşşâf) (A.E.)

* * *

بَابُ الزَّاء

ZÂ BÖLÜMÜ

اَلزَّاجِرُ **(ZÂCİR):** Allah'ın, mü'minin kalbindeki vâizidir. O, mü'minin kalbine atılmış, onu hakka çağıran nûrdur.

اَلزِّحَافُ **(ZİHÂF):** Şiirde, beytin sekiz cüz'ünde değiştirme (=tagyîr) yapmaktır. Bu, **sadr**'da veya **ibtidâ**'da veya **haşv**'de olur.

اَلزُّرَارِيَّةُ **(ZÜRÂRİYYE): Zürâre İbn A'yün**'e nisbet edilen fırkadır. Bunlar; Allah'ın sıfatlarının hâdis olduğunu söylediler.

اَلزَّعْفَرَانِيَّةُ **(ZA'FERÂNİYYE):** Bunlar dediler ki: Allah'ın kelâmı Allah'tan başkadır. O'dan başka olan her şey ise mahlûktur. Kim, Allah'ın kelâmı mahlûk değildir, derse, o kâfirdir.

اَلزُّعْمُ **(ZU'M):** Delîlsiz sözdür.

اَلزَّكٰوةُ **(ZEKÂT):** Lügatta; ziyâde (=artma, çoğalma) anlamındadır. **şerîatta ise**; özel bir mülkteki maldan bir kısmını, özel bir mâlik için vâcib kılmaktan ibârettir.

(**Zekât, şöyle de ta'rîf edilebilir**: Şâri'in tayin etmiş olduğu mikdârda malı, dînen zengin sayılan kimselerin, **Hâşimî** olmayan müslüman fakîre veya fakîr hükmünde olan kimselere, zekât niyetiyle, kesinlikle mülk olarak vermesidir.) (A.E.)

اَلزَّمَانُ **(ZAMÂN):** Hakîmlere (=Filozoflara) göre, Felek-i Atlas'ın (yani Batlamyos sistemine göre, bütün felekleri kaplayan ve içinde hiçbir yıldız bulunmayan dokuzuncu gök tabakasının) hareket mikdârıdır.

Kelâmcılara göre; mevhûm olan diğer bir müteceddidin, kendisiyle takdîr edildiği ma'lûm bir müteceddidden ibârettir. Netikim; "**Güneş doğarken sana geleceğim.** denir. Çünkü Güneş'in doğması **ma'lûm**dur. O kişinin gelmesi ise **mevhûm**dur. Bu **mevhûm**, şu ma'lûm ile buluşunca, belirsizlik yok olur.

اَلزُّمُرُّدُ **(ZÜMÜRÜD):** Küllî nefistirki; varlığının sebebi olan akıl yönünden ve bir de nefsi yönünden onda imkâniyyet katlanınca, yeşil ve siyâh arasında karışık bir renk ile vasıflanmış olan cevherin adıyla adlandırılmıştır.

اَلزِّنَا **(ZİNÂ): Mâlikiyet** ve **şüphe** (Yani nikah, mâlikiyet veya yanlışlık) bulunmaksızın, ön tarafa cinsî ilişkide bulunmaktır.

اَلزُّنَّارُ **(ZÜNNÂR):** İbrişimden yapılmış, parmak kadar kalınlıkta bir iptir ki bele bağlanır. Bu, hıristiyanlara mahsûs kuşak olup, mecûsî kuşağı olan "**Kustîc**" den başkadır.

اَلزُّهْدُ **(ZÜHD):** Lügatta; bir şeye meyletmeyi terk etmektir. **Ehl-i Hakîkat ıstılâhında**; dünyâyı sevmemek ve ondan yüz çevirmektir. **Denildi ki**; zühd, âhiret râhatını isteyerek dünyâ râhatını terk etmektir.

Kimisi de dediki:Elinin hâlî kaldığı şeyden kalbinin de hâlî kalmasıdır.

(**Şeyh Tehânevî demişki**: Birinin, haz ve lezzet verici şeyleri terketmesi **zühd** değildir. **Zühd**, hazz ve lezzet verici şeyleri azaltmak, onların içine boyunca dalmamaktır.

Tehânevî'nin bu sözü, gerçek İslâmî zühd anlayışına uygundur. (Tasavvuf ve Hayât) (A.E.)

Prof. Ferit Kam diyor ki: "Dinin bize dünyâyı fenâ göstermesi, ondan ılımlı olarak yararlanmamızı sağlamak gibi açık bir hikmete dayanır." (D.F. Soh.) (A.E.)

اَلزَّوْجُ **(ZEVC)** *Çift:* Kendisiyle sayının iki eşit kısma ayrıldığı şeydir.

اَلزَّيْتُونُ **(ZEYTÛN):** (Tasavvufta) Fikrin kuvvetinden dolayı, Kuds nûru ile meşgûl olmaya yetenekli nefistir.

اَلزَّيْتُ **(ZEYT):** Nefsin aslî yeteneğinin nûrudur.

اَلزَّيْفُ **(ZEYF): Beyt'ul- Mâl**'in reddettiği dirhemlerdir. (Yani sahte veya geçersiz paralardır.) Çoğulu: **Züyûf** ve **ezyâf** gelir.

اَلزَّاوِيَةُ **(ZÂVİYE):** Lügatta; köşe, bucak demektir. **Tasavvuf ıstılâhında, Zâviye**; dergâhtan daha küçük olan ve gelip geçen dervişlerin konaklaması için yapılmış bulunan **tekkelere** verilen addır. **Âstâne**, **dergâh** ve **tekke** de, tarîkat ehlinin toplandığı, dervişlerin oturdukları, hizmet ettikleri yerdir. **Dergâh** ile **tekke** sözü geneldir, **âstâne** ve **zâviyeye** de denir. (T. Dey.) (A.E.)

اَلزِّنَاءُ **(ZİNÂ):** Erkeğin sünnet yerinin tamâmı veya çoğunun, **nikâh** ve **yemîn mülkü** veya **onun şüphesi** bulunmaksızın, kadının fercine girmesidir. **Şüpheden maksad**; nikâh mülkü şüphesi ve köleye mâlik olma şüphesidir. Meselâ bâin talâktan iddet bekleyen boşadığı kadın ve fâsid nikâhla evlendiği kadın ile, **helâl sanarak**, erkeğin cinsî ilişkide bulunması gibi. **Fâsid nikâh ise**; meselâ, şâhidsiz evlenmek veya neseb, süt emme ya da sıhriyyet bakımından mahrem olanlarla evlenmektir. Bu çeşit hatâlı evlenmeler zinâ değildir. Çünkü bir akde dayanan cinsî ilişki, şerîat ve lügat bakımından **zinâ** sayılmaz. **Câmi'ur- Rumûz**'da böyle zikredilmiştir. (Keşşâf) (A.E.)

زَلَّةُ الْقَارِى **(ZELLET'ÜL- KÂRÎ):** Kur'ân-ı Kerîmi okumada bir hatâya, okuyanın sürçmesine ve yanılmasına **Zellet'ül- Kârî** denir.

Kur'ân'ın bir kelimesi kasten değiştirilir, ma'nâ da değişirse namaz, ittifakla bozulur. Eğer senâya âit olan bir lafzın yerine, yine senâya âit diğer bir lafız okunursa bozulmaz. Fakat böyle bir cür'et câiz görülmez.

Amma yanılarak değiştirilmiş olunca bakılır: Eğer okunan lafzın misli Kur'ân'da bulunmaz, ma'nâsı da Kur'ândaki kelimenin ma'nâsından uzak olursa namaz bozulur. Eğer Kur'ân'da benzeri bulunur ve bu kelime ile Kur'ân'daki kelimenin manâsı farklı olmazsa, yani ma'nâ değişmezse namaz bozulmaz. (B. İ.İlm.) (A.E.)

* * *

بَابُ السين

SÎN BÖLÜMÜ

اَلسَّالِمُ **(SÂLİM):** sarfçılara göre; فَعَلَ nin harflerine tekâbül eden (baş, orta ve sondaki) aslî harfleri, **illet**, **hemze** ve **tad'îf**'ten sâlim olan fiildir. **Nahivcilere göre**; sonunda **illet harfi** olmayan fiildir. Başka yerinde ister olsun, ister olmasın ve bu, gerek aslî olsun ve gerekse zâid olsun fark etmez. Buna göre; نَصر , her iki gruba göre **sâlim**dir. رَمَى her ikisine göre, **sâlim** değildir. بَاعَ sarfçılara göre, **sâlim** değildir, nahivcilere göre ise, **sâlimdir.** اِسْلَنْقَى sarfçılara göre, **sâlim**dir, nahivcilere göre, **sâlim** değildir.

اَلسَّالِكُ **(SÂLİK):** (Tasavvufta), makâmlar üzerinde, **ilmi** ve **tasavvuru** ile değil de, **hâli** ile yürüyen kimsedir. Onun için aynen hâsıl olan ilim, onu saptıran şüphe gelmesine engel olur.

اَلسَّاكِنُ **(SÂKİN):** Harekelerin üçtebiri, sûretinden başkasını taşıyan şeydir. عَمْرٌو =Amr'ın **mîm**'i gibi.

(**Arapça gramerde, sâkin:** Hareke ile okunmayan harftir.)

اَلسَّادَةُ **(SÂDE): Seyyid**'in çoğuludur. En büyük serveti (veya cemâati) tedbîre mâlik olan (reîs, efendi, mülk sâhibi)dir.

(**Seyyid** kelimesinin diğer bir anlamı da: Hz. Peygamber (s.a.v.)'in amcasının oğlu Hz. **Ali** ile evlenmiş olan kızı **Fâtıma'**dan gelen torunlarına verilen isimdir. Ancak Hz. **Ali** ve **Fâtıma**'nın büyük oğlu **Hasan**'dan gelen kola **Şerîf** ve küçük oğlu **Hüseyin**'den gelen kola da **Seyyid** denilmek sûretiyle her iki kol birbirinden ayırd edilmiştir. Bazan her iki koldan gelenlere de **Seyyid** dendiği olmuştur.)(Os. Dev. İlmiye Teşkîlâtı- T. Dey.) (A.E.)

اَلسَّائِمَةُ **(SÂİME):** Yılın çoğunda otlamakla yetinen hayvandır.

اَلسَّبْرُ وَالتَّقْسِيمُ **(SEBR VE TAKSÎM):** Her ikisi de birdir. Bu, aslın, yani üzerine kıyâs yapılan şeyin niteliklerini îrâd etmek ve geri kalanı, illiyet için teayyün etsin diye bazılarını ibtâl etmektir. Nitekim denir ki: **Beyt**'te hudûs illeti, ya **te'lîf**tir, ya da **imkân**dır. İkincisi, **tehallüf** sebebiyle bâtıldır. Çünkü vâcibin sıfatları, bizzât mümkündür, hâdis değlidir. Böylece birincisi teayyün etmiş oldu.

اَلسَّبْرُ وَالتَّقْسِيمُ **(SEBR VE TAKSÎM):** Asıldaki nitelikleri alıkoyup, geri kalan kesin bilgiden bazısını illet için bırakmaktır. Nitekim, denildi ki: Şarabın harâm kılınmasının sebebi (=illeti), ya sarhoş etmektir, ya da toplanmış üzüm suyu olmasıdır. Bu durumda sudan başkası ve sorhoş etmekten başkası, vasfın sebebini ibtâle fayda veren bir yolla sebeb olmaz. Şu halde sarhoş etme, sebeb için kesinleşmiş olur.

اَلسَّبَبُ **(SEBEB):** Lügatta; kendisiyle maksada erişilen şey için isimdir. **Şerîatta ise**; hükme etki yapmaksızın ona ulaşmak için **yol** olan şeyden ibârettir.

اَلسَّبَبُ التَّامُّ **(SEBEB-İ TÂM):** Müsebbeb'in, ancak varlığı ile var olduğu sebebtir.

اَلسَّبَبُ الْغَيْرُ التَّامِّ **(SEBEB-İ GAYR-I TÂM):** Müsebbeb'in varlığı kendisine dayanan sebebtir. Fakat **müsebbeb** sâdece onun varlığı ile var olmaz.

اَلسَّبَبُ الْخَفِيفُ **(SEBEB-İ HAFÎF):** Harekeli olup kendisinden sonraki sâkin olan harftir. Ör. قُمْ ve مَنْ gibi.

اَلسَّبَبُ الثَّقِيلُ **(SEBEB-İ SAKÎL):** Harekeli olan iki harftir. Ör. لَكَ ve لِمَ gibi.

اَلسَّبَئِيَّةُ **(SEBEİYYE): Abdullah İbn Sebe**'ye nisbet edilen fırkadır. Bu adam, Hz. **Ali**'ye (r.a.):" **Sen, gerçekten ilâhsın**" dedi. Hz. **Alî** onu **Medâin**'e sürgün etti.

Bu **Abdullah İbn Sebe**' dediki: **Ali** ölmedi ve öldürülmedi. **İbn-i Milcem, Ali** (r.a.) sûretinde tasavvur edilen bir şeytânı öldürdü. **Ali** ise buluttadır. Gök gürültüsü onun sesidir.

Şimşek onun kamçısıdır. O, bundan sonra yeryüzüne iner de onu adâletle doldurur. Bunlar; gök gürlemesini işittiklerinde: **Aleyke's- Selâm yâ emîra'l-mü'minîn**= Sana selâm olsun ey mü'minlerin emîri, derler.

اَلسَّبْحَةُ **(SEBHA):** Hebâ', demektir. Bu ise bir karanlıktır ki Allah, yaratıkları onda yaratmış, sonra onların üzerine nûrundan serpmiştir. Kendisine bu nûrdan isâbet eden doğru yolu bulmuş, kime de isâbet etmediyse, doğru yoldan sapmış ve azmıştır.

اَلسَّتُّوقَةُ **(SETÛKA):** Karışığı fazla olan dirhemlerdir.

(**Setûka** veya **Settûka**: İki tarafı gümüş ve içi bakır olan veya başka şey karıştırılmış olan **akçaya** veya **dirheme** denir.) (Ahterî) (A.E.)

اَلسَّجْعُ **(SEC'):** Nesrin iki fâsılasının, sondaki bir harf üzerinde uyuşmasıdır.

(Diğer bir deyimle **seci'** İbârenin, kâfiyeli olan cümle sonlarından her biridir.) (A.E.)

اَلسَّجْعُ الْمُطَرَّفُ **(SEC'-İ MUTARRAF):** Vezinde değil de, seci' harfinde iki kelimenin uyuşmasıdır. Ör. اَلرِّمَمُ وَالْأُمَمُ = **er- Rimemu ve'l- ümemu**, gibi.

اَلسَّجْعُ الْمُتَوَازِى **(SEC'-İ MUTEVÂZÎ):** Her iki kelimede vezin ve seci' harfinin gözetilmesidir. Ör. اَلْمَحْيِى وَالْمُجْرِى وَالْقَلَمُ وَالنَّسَمُ = **el-Muhyî ve'l-mücrî ve'l- kalemu ve'n-nesemu**, gibi.

اَلسُّدَاسِيُّ **(SÜDÂSÎ):** Mâzîsi, aslında altı harfli olan fiildir.

اَلسِّرُّ **(SIRR):** Bedendeki **rûh** gibi, kalbe konulmaş **latîf bir şey**dir. O, müşâhedenin mahallidir. Nitekim **rûh**, muhabbetin mahalli ve **kalb** de ma'rifetin mahallidir.

سِرُّ السِّرِّ **(SIRR-I SIRR):** Kendisi ile **Hak Teâlâ'**nın kuldan ayrı (ve üstün) olduğu şeydir. Ehadiyyetin icmâli, onun cem'i ve onun üzerinde bulunduğu şeyleri kapsaması konusundaki hakîkatlerin tafsîlini bilmek gibi. Gaybın anahtarları Allah katındadır. Bunları O'ndan başkası bilmez.

اَلسَّرِقَةُ **(SERİKA)** *Hırsızlık:* Lügatta; başkasından bir şeyi gizlice almaktır. El kesme hakkındaki şer'î hükme göre; bir yer veya koruyucu ile şüphesiz korunmuş, madrûb olan on dirhem kadar bir şeyi, bir mükellefin gizlice almasıdır. Eğer çalınanın değeri, madrûb olan on dirhemden daha az ise, el kesmeyi gerektiren hırsızlık sayılmız. Ancak bu yine de hırsızlık sayılıp, hattâ satın alınmış köle, bu kusur sebebiyle satıcısına geri verilir.

Şâfiî'ye göre; bir dînârın dörtte birini çalan hırsızın sağ eli kesilir. Hattâ Şâir **Muizzî, İmâm Muhammed**'e (Allah ona rahmet eylesin) sorup demiş ki:

يَدٌ بِخَمْسِ مَئِينٍ عَسْجَدٍ فُدِيَتْ

مَا بَالُهَا قُطِعَتْ بِرُبْعِ دِينَارٍ

"Bir el için beş mücevher dizisi fidye takdîr edilmiş de, (bu değerli uzuv), bir dînârın dörtte biri sebebiyle niçin kesilmiştir?"

İmâm Muhammed de cevâbında demişki:

كَانَتْ أَمِينَةً ثَمِينَةً فَلَمَّا خَانَتْ هَانَتْ

"Çok değerli olan Emîne,

İhânet edince olur zelîle.

اَلسَّرْمَدِيُّ **(SERMEDÎ):** Başlangıcı ve sonu olmayandır.

اَلسَّطْحُ الْمُسْتَوِيُّ **(SATH-MÜSTEVÎ)** *Satıh=Yatık yüzey:* Bütün cüzleri eşit olup, bazısı daha yüksek ve bazısı daha alçak olmayandır.

اَلسَّطْحُ الْحَقِيقِي **(SATH-I HAKÎKÎ):** Boy ve

genişlik bakımından bölünmeyi kabûl edip,derinlikçe kabûl etmeyen ve nihâyeti cizgi (=hat) olan yüzeydir.

السَّفْسَطَةُ **(SAFSATA):** Vehmiyyâttan oluşturulmuş kıyâstır. Bundan maksad, hasmı yanıltıp susturmaktır. Meselâ, bizim: "**Cevher zihinde mevcûddur ve zihinde her mevcûd olan, zihin ile kâim olup arazdır.**" diyerek, cevherin araz olduğu sonucunu çıkarmamış gibi.

السَّفَرُ **(SEFER):** Lügat bakımından; mesâfe katetmektir (yol almaktır). **Şer'an**; deve gidişi ve yaya yürüyüşü ile, geceleriyle beraber üç gün ve daha fazla mesâfeye gitmek maksadıyla çıkmaktır.

Hakîkat ehline göre, sefer; zikir ile Hakk'a yönelmeye başladığında kalbin seyrinden ibârettir.

Seferler dörttür: **Birinci sefer**; vahdetin yüzünden kesret perdelerini kaldırmaktır. Bu, görünen ve Allah'tan başka olan şeylerden aşırı sevgiyi gidermekle nefsin menzillerinden, kulun **ufuk-ı mübîn**'e (apaçık ufka) ulaşıncaya kadar Allah'a doğru (ma'nevî) yolculuk etmesidir. Bu, kalb makâmının sonudur.

İkinci sefer: Vahdet perdesini, bâtın olan ilmî kesret vecihlerinden kaldırmaktır. Bu da, Allah'ın sıfatlarıyla vasıflanmak ve isimleriyle tahakkuk etmekle Allah'da yolculuk etmektir. Bu, Hakk'ta, Hak ile en yüksek ufka doğru gitmektir. Ve bu, vahdâniyyet hazretinin sonudur.

Üçüncü sefer: Ayn'ul- Cem'in birliğinde hâsıl olmakla, iki zıd şey olan zâhir ve bâtına bağlanmanın sona ermesidir. Bu, **ayn'ul- cem'** ve **Hazret-i Ahadiyyete** yükselmektir. Bu, **Kâbe kavseyn** makâmıdır ki artık ikilik kalmamıştır. İkilik ortadan kalkınca da, artık bu, **Ev Ednâ** makâmıdır ve velâyetin sonudur.

Dördüncü sefer: **Hak**'tan, **halka** dönüşteki yolculuktur. Bu, **Hakk**'ın, halk içine girmesini ve halkın **Hak**'ta yok olmasını görmekle **cem'** ve **fark**'ın birliğidir. Hattâ göz, vahdeti, kasret sûretinde ve kesret sûretini de vahdet gözünde görür. Bu, tekmîl için, Allah'tan Allah ile yolculuk etmektir. Bu, **fenâ**'dan sonra **bekâ** ve **cem**'den sonra **fark** makâmıdır.

السَّفَهُ **(SEFEH):** **Ferah** ve **gadab**'dan insana ârız olan, (işinde, zihninde ve davranışındaki) hafiflikten ibârettir ki, onu, aklın tavrı ve şerîatın mûcibi hilâfına amel etmeye sevk eder.

السَّفَاتِجُ **(SEFÂTİC):** Süftece'nin çoğuludur. Bu da, muhkem anlamına gelen; سُفْتَه = **süfteh** kelimesinin arabçalaştırılmışıdır. **Süftece**, yol tehlikesi düşmesi için bir şeyi ödünç veya borç vermektir.

(Meselâ, bir kimse, bulunduğu bir beldede bir tâcire bir mikdâr para verip, ondan aldığı ödeme mektubuyla bu parayı, gideceği diğer bir beldedeki bir tâcirden veya başka birinden alacak olsa, bir **süftece** işlemi yapılmış olur.) (A.E.)

السَّقِيمُ **(SAKÎM):** Hadîste; Sahîh olanın aksi olup, râvînin, rivâyet ettiği şeyin tersine amel etmesi, onun sakat olduğuna delâlet eder.

السَّكِينَةُ **(SEKÎNET):** Gayb indiğinde, kalbin bulunduğu sükûnet ve güvendir.

Sekînet, kalbde bir nûrdur ki, kendisine şâhid olana huzûr ve güven verir. Bu nûr, **ayn'el- yakîn**'in başlangıçlarıdır.

السَّكَرُ **(SEKER):** Yaş hurma suyundan olan içkidir. Kabarıp şiddetlendiği ve köpük attığı zaman, **bâzık** denen içki hükmünde olur.

(Diğer bir deyimle **seker**: Pişirilmeyip kendi kendine kabaran ve şiddetlenip müskir bir hâle gelen yaş hurma suyudur.) (A.E.)

السُّكْرُ **(SÜKR)** *Sarhoşluk:* Gafleti gerektiren bir şey yeyip içmeye girişildiği için akla galebe etmesiyle ârız olan gaflettir.

Ehl-i Hakk'a göre, sükr; kuvvetli bir vârid sebebiyle olan gaybet'tir. Bu, neş'e ve hoşlanma verir. Bu durum, gaybetten daha kuvvetli ve ondan daha tamdır.

Hamr'dan (yani içkiden) sarhoşluk, **Ebû Hanîfe**'ye göre, yeri gökten ayırd edememe durumudur. **Ebû Yûsuf, Muhammed** ve **Şâfiî**'ye göre, sözü karışık

olmasıdır. **Fakîhlerden bazısına göre**; yürümesinde sallanma görülmesidir.

اَلسُّكُونُ **(SÜKÛN):** Harekeli olmak, özelliğinden olan harfin, harekesiz olmasıdır. Hareke, özelliğinden olmayan şeyde, hareke olmaması ise **sükûn** değildir. Bununla vasıflandırılmış olan, ne müteharrik olur, ne de sâkin.

اَلسُّكُوتُ **(SÜKÛT):** Konuşmaya kudreti olmakla beraber, konuşmamaktır.

اَلسَّلَمُ **(SELEM):** Lügatta; takdîm ve teslîmdir. **Şerîatta ise**, peşin para ile veresiye mal satmayı ifâde eden bir akd'in adıdır. Satılan mala: **Müslemun fîh**, paraya: **Re'sül-mâl** adı verilir. Satıcı: **Müslemun ileyh** ve müşteri ise **Rabb'us- selem**, diye adlandırılır.

اَلسَّلاَمُ **(SELÂM):** Dünyâ ve âhirette belâ ve musîbetten nefsin soyunup kurtulmasıdır.

اَلسَّلاَمَةُ **(SELÂMET):** Arûz ilminde cüz'ün, aslî hâleti üzere kalmasıdır.

اَلسَّلْخُ **(SELH):** Bir beyt'i alıp, her lafzın yerine, aynı ma'nâda başka bir lafız koymandır. Şâirin şu sözü hakkında dediğin gibi:

دَعِ الْمَكَارِمَ لاَ تَرْحَلْ لِبَغْيَتِهَا

وَاقْعُدْ فَإِنَّكَ اَنْتَ الطَّاعِمُ الْكَاسِي

ذَرِ الْمَآثِرَ لاَ تُظْهِرْ لِمَطْلَبِهَا

وَاجْلِسْ فَاَنَّكَ اَنْتَ الْاَكِلُ اللاَّبِسُ

"İyilikleri terk et, onları yapmaya çalışma.

Otur, şüphesiz ki sen yiyicisin, giyicisin."

اَلسَّلْبُ **(SELB):** Nisbeti çekip almaktır.

اَلسُّلَيْمَانِيَّةُ **(Süleymâniyye)**: **Süleymân İbn Cerîr**'e nisbet edilen fırkadır. Bunlar dediler ki: İmâmet (=halîfelik), halk arasındaki **şûrâ**'dır.

Şûrâ, müslümanların hayırlılarından (en az) iki kişi ile kurulmuş olur. **Ebû Bekir** ve **Ömer** (r. anhümâ) iki imâmdır (=halîfedir). Her ne kadar ümmet, **Ali** (r.a.) var iken, **Ebû Bekir** ve **Ömer**'e bîat etmekle hatâ ettiler ise de, bu fâsıklık derecesine varmayan bir hatâdır. Böylece bunlar, fâdılın varlığıyla beraber **mefdûl**'un imâmetini câiz gördüler. **Osmân**'ı, **Talha**, **Zübeyr** ve **Âişe**'yi (r. anhüm) ise kâfir saydılar.

اَلسَّمْعُ **(SEM')** *İşitme duyusu, işitme organı:* Kulak deliği içine yayılmış sinirde bulunan bir kuvvettir ki, sesin keyfiyyeti ile biçimlenen (titreşen) havanın, kulak deliğine ulaşması yoluyla bu kuvvet sesleri algılar.

اَلسَّمْتُ **(SEMT):** Doğru bir hattır ki, onun üzerinde iki hayyiz bulunur.

اَلسَّمَاعِى **(SEMÂÎ):** Lügatta; işitmeye nisbet edilen şeydir. **Istılahta ise**; kendisi hakkında, cüzlerini kapsayan küllî bir kâide zikredilmemiş olan kelimedir.

اَلسَّمَاحَةُ **(SEMÂHAT):** Vâcib olmayan şeyi bir iyilik olarak kendi isteği ile vermektir. (Cömert davranmak, bağışlamak, ihsân etmek, iyilik yapmaktır.)

اَلسِّمْسِمَةُ **(SİMSİME):** Bir bilgidir ki, ibâre ve beyândan zor anlaşılır.

اَلسَّنَدُ **(SENED):** Menetme, kendisi üzerine binâ edilen şeydir. Yani menetme vârid olduğu için tashîh edilmiş olan şeydir. Bu da ya aslında olur, ya da soranın zannında olur.

Senedin üç sîgası vardır: Bunlardan birincisi; şöyle denilmesidir: Bunu kabûl etmiyoruz, niçin böyle olması câiz değil? İkincisi: Bunun lüzûmunu kabûl etmiyoruz. Ancak bu şöyle olursa lâzım gelir. Üçüncüsü: Bunu kabûl etmiyoruz. Hal böyle iken bu nasıl olur?

اَلسُّنَّةُ **(SÜNNET):** Lügatta; gerek beğenilmiş ve gerekse beğenilmemiş olsun, tutulan yol, demektir. **Şerîatta ise**; **farz** ve **vâcib** olmaksızın dînde tutulan yoldur.

Sünnet, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, bazan terk etmekle beraber, üzerinde devâm ettiği amellerdir. Eğer zikredilen devâm, **ibâdet** yolu üzere olursa, bu, **Sünen'ul- Hüdâ**'dır (ibâdet sayılan

sünnetlerdir). Eğer **âdet** yolu üzere olursa **Sünen'üz- Zevâid**'dir.

Sünnet-i Hüdâ; yapılması, dîni tamamlıyan Sünnet'tir. Bunun terkedilmesi mekrûh veya kötü sayılır.

Sünnet-i Zevâid: yapılması iyi sayılan, ancak terkedilmesi mekrûh ve kötü sayılmayan sünnettir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in oturup kalkma, yeyip içme ve giyimindeki tutum ve davranışı gibi.

اَلسُّنَّةُ **(SÜNNET)**: Lügat bakımından, âdet demektir. **Şerîat bakımından**, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den sâdır olan söz veya fiil veya takrîr ile, Hz. Peygamber'in (s.a.v.), vâcib olmaksızın üzerinde devâm ettiği şeyler arasında müşterek bir kavramdır.

Sünnet iki çeşittir: **Sünnet-i Hüdâ** ki, buna, **Sünnet-i Müekkede** de denir. Ezân, ikâmet, Sünen-i Revâtib, bir görüşe göre, Mazmaza ve istinşâk gibi. Bunun hükmü; dünyâda yapılması istenilen vâcib gibidir. Ancak vâcibi terk eden cezâlandırılır. Sünnet-i Müekkede'yi terk eden ise cezâlandırılmaz.

İkincisi; **Sünen-i Zevâid**'dir. Tek başına namaz kılanın ezân okuması, misvâk kullanmak ve namazdaki bilinen fiiller gibi. Bunları yapmayan da cezâlandırılmaz.

اَلسَّنَةُ الشَّمْسِيَّةُ **(SENE-İ ŞEMSİYYE)**: (Güneşin 12 burcu ile hesaplanan yıldır.) Üçyüz altmış beş gündür.

اَلسَّنَةُ الْقَمَرِيَّةُ **(SENE-İ KAMERİYYE)**: (Gök cismi Ay'ın hareketiyle hesaplanan yıldır.) Üçyüz elli dört gün ve bir günün üçte biridir. Buna göre, **Şemsî** yıl, **Kamerî** yıldan, **onbir gün** ve **bir günün yirmibir cüz'ünden biri** kadar fazladır.

اَلسُّؤَالُ **(SUÂL)**: Daha aşağı olanın, daha yüksek olandan istemesidir.

اَلسِّوَى **(SİVÂ)**: **Gayr**, yani **başka**, anlamındadır. Bu teayyünâtı bakımandan **a'yân**'dır.

اَلسَّوَاءُ **(SEVÂ)**: (Tasavvufta), **Hakk**'ın, halk içine girmesi (içli dışlı olması)dır. Çünkü halkî teayyünât, **Hak Teâlâ**'nın örtüleridir. **Hak**, onların kensinde, onlara uygun olarak zâhirdir.

Halkın da **Hak** içine girmesidir. Çünkü halkıyyet, kendisine uygun olarak, zâhir ve meşhûd olan **Hakk**'ın vucûdunda, yokluğu üzere bâkî olan ma'kûldür.

سَوَادُ الْوَجْهِ فِى الدَّارَيْنِ **(SİVÂD'UL- VECH Fİ'D-DÂREYN)**: Sâhibi için, zâhiren ve bâtınen, dünyâ ve âhirette aslâ hiç bir varlık kalmayacak biçimde, Allah'ta tamâmiyle fânî olmaktır. Bu, hakîkî **fakr**'dır ve aslî yokluğa geri dönmektir. Bunun içindir ki onlar: **Fakr tamâm olunca, işte o Allah'tır**, demişlerdir.

اَلسَّوْمُ **(SEVM)**: Kendisiyle satışın kararlaştığı para (=semen) ile, satılan malı almak istemektir.

اَلسُّورُ فِى الْقَضِيَّةِ **(SÛR Fİ'L- KAZIYYE)**: Mevzû'un ferdlerinin kemmiyetine delâlet eden lafızdır.

سببُ الْمَدِّ **(SEBEB'UL- MEDD)**: Med harfinden sonra gelip, aslî med üzerine artırmayı (uzun uzatmayı) gerektiren sebeb demektir. **Sebeb-i Med ikidir: Hemze, sükûn.** (A.E.)

اَلسِّجِلُّ **(SİCİL)**: Kendisine; nikâha, talâka, vakfa, ikrâra, satmak ve satın almaya ve diğer hukûkî muâmelelere dâir, mahkemede cereyân eden ifâdelerin ve hükmünlerin zabt ve tahrîr edilmiş olduğu **defter**dir. Çoğulu; **Sicillât**'tır. Hâkimin verdiği hükme de, "**tescîl**" denilmektedir. Çünkü bu hüküm, bir sicile kayd edilmektedir. (I.F.K.) (A.E.)

اَلسِّحْرُ والطلسم **(SİHR VE TALSAM)** *Sihir ve tılsım*: Her hangi bir vâsıtanın yardımı olmadan veyâhut semâvî kuvvetlerin yardımıyla, nefs ve rûhların unsurlar âlemine tesîr etme kudret ve isti'dâdını bildiren birer bilgidir.

Sihirin tesirleri gerçekte var olduğu için akıl sâhibleri kabûl ederler. **Kur'ân** da sihrin varlığını kabûl eder. Ancak sihir yapmayı şiddetle yasaklar.

Filozoflar, **sihir** ile **tılsımı** birbirinden ayırd ederler. **Sihirbâz**, sihir yaparken dışardan hiçbir yardın ve yardımcıya muhtâc değildir. **Tılsım** yapan ise, dışarıdan yardıma muhtaçtır, derler.

Mu'cize ile **sihre** gelince; biz, **mu'cize** ile **sihri** ancak dış alâmetleri ile birbirinden ayırd edebiliriz. Bu da **mu'cizenin,** hayırlı kimseler tarafından, hayırlı maksadlar için gösterilmesidir. **Sihrin** ise, ancak kötü insanlarda bulunması ve kötü maksatlarla yapılmasıdır. Bunu yapana **sihirbâz** denir.

Zararlı olduğu için şerîat; **sihir, tılsım** ve **hokkabazlığı** bir cinsten sayarak hepsini de yasak etmiş, harâm kılmıştır. (Mukaddime) (A.E.)

اَلسَّدَانَدُ **(SEDÂNED): Ka'be** ile ilgili bir görevdir. Bu işe bakan kişi, **Ka'be**'nin kapıcısı ve perdedârıdır. **Ka'be**'nin hâcib ve mütevellîsidir. **Ka'be**'nin anahtarları bu zâtın elinde bulunurdu. Kapıyı bu açıp kapardı. Araplarca en yüksek makâm, bu görevin makâmı idi. (İ.M.T.) (A.E.)

سَدُّ الذَّرَائِعِ **(SEDD'ÜZ- ZERÂİ'):** Kötülüğe sebeb olan yolları kapatmak, kötülüğe vâsıta olan şeyleri yasaklamaktır.

Feth'uz- Zerâi' ise: İyiliğe vâsıta olan yolları açmaktır. (F. Usûlü) (A.E.)

اَلسِّرَايَةُ **(SİRÂYET):** İşlenen bir suç netîcesinde meydana gelen yarık ve yaranın, dâiresini genişleterek yayılması veyâ ölüme götürmesine denir. (A.E.)

اَلسَّرِيَّةُ **(SERİYYE):** Ordudan çıkıp yine orduya dönen 500 kişi kadar **asker kıt'ası**'dır. Geceleyin göreve çıkanlarına **seriyye**; gündüz çıkanlara **Sâriye** denir.

Kâmûs Tercümesine göre; **Seriyye**, düşman üzerine sevkedilen en az 5, en çoğu 300 veya 400 kişilik asker topluluğuna denir. Gece vakti yol aldıkları için bu ad verilmiştir. Dilimize **Çete** olarak girmiştir. (S. Yolları)

Hadîsciler ile Siyerciler; **Peygamber** (s.a.v.) **Efendimizin** bizzât kumanda ettikleri savaşlara **Gazve**; Ashâbdan birisinin kumandasında sevk ettikleri kuvvetlere de **Seriyye** derler. İslâm târihinde **27 Gazve** vardır. Seriyyelerin en meşhuru 47 tânedir.

Gazvelerin ilki; "**Ebvâ**" gazvesi diye de anılan "**Veddan**" gazvesidir. Hicret'in 11. ayının başlarında, **Sefer** ayında olmuştur. (İ.Târihi)

اَلسَّفَارَةُ **(SEFÂRET)** *Elçilik*: Câhiliyet devrinde, **Kureyş**'liler ile diğer kabîleler arasında bir savaş çıkıp da barış yapmak gerekirse, bir sefîr gönderilirdi. (İ.M.T.) (A.E.)

اَلسَّعْيُ **(SA'Y): Safâ** ile **Merve** arasında gidip gelmektir. Sa'y edilen yere **Mes'â** denir.

اَلسِّقَايَةُ **(SİKÂYE):** Câhiliyet devrinde, **Mekke**'de suyun azlığından dolayı, gelen hacılara su sağlayıp vermek görevine **Sikâye** denirdi. (İ.M.T.) (A.E.)

اَلسَّكْتَةُ **(SEKTE):** Lügatta; susma ve iki nağme arasını soluk almaksızın ayırma, demektir. **Tecvîd ıstılâhında ise**: Nefes almaksızın sesi kesmeye, derler. (O.K.) (A.E.)

اَلسِّكَّةُ **(SİKKE):** Hilâfete ve daha doğrusu genel olarak hükümdarlığa mahsûs olan alâmetlerden biri de **Sikke**'dir. **Sikke,** halîfenin veya hükümdârın adını taşıyan demirden bir mühürün paralar üzerine basılmasıdır. İşte buna **Sikke** denir.

Sikke, devletler için pek lüzumlu idi.

Arablar, İslâm'dan önce, Îran ve Rûm hükümdârının paralarını kullanırlardı. Bu paralar, "**Dirhem**" ve "**Dînâr**" adlarıyla bilinirdi.

İlk İslâmî para, halîfelerden **Abdulmelik İbn Mervân** zamanında, Hicrî 65-68 yılları arasında basılmıştır. (İ.M.T.) (A.E.)

اَلسَّلَمُ **(SELEM):** Müecceli, muaccelle satmak; yani peşin para ile veresiye mal almaktır. (Mecelle; Madde: 123)

اَلسَّلَفُ **(SELEF):** Irak'lılara göre, hem vezin, hem de ma'nâ bakımandan **Selem**, demektir. Hicaz'lılara göre ise; zimmette mevsûf bulunan bir şeyi peşin para ile satmaktır ki, şer'an ta'rîfi de budur. Bununla beraber Mezheb imâmlarının ta'rîfleri arasında az çok fark vardır.

(S.Yolları) (A.E.)

اَلسَّلَفُ **(SELEF):** Selef; önce geçmiş zâtlar, demektir. **Selef-i Sâlihîn**; Ashâb-ı Kirâm ile Tâbiîn'e denir.

Ayrıca, dînin emir ve yasaklarına tam olarak uyan diğer geçmiş zâtlar için de bu deyim kullanılır.

Fakîhlerce, **Selef**; **Ebû Hanîfe**'den (Ölm. H. 150-M.767) **Muhammed İbn Hasan**'a (Ölm. H.189- M.804) kadar geçen zâtlardır.

Câmi'ur- Rumûz'un Şehâdet bölümünde deniliyor ki: Şerîatta **Selef**; dînde mezhebi taklîd edilen ve eserine uyulan herkes için kullanılan bir isimdir. **Ebû Hânife** ve **ashâbı** gibi. Çünkü onlar bizim için **Selef**'tir. **Sahâbe** ve **Tâbiîn** de onların **Selefi**'dir. Bazan **Selef**, bütün müctehidleri kapsayan bir terim olarak da kullanılır.

Hattâ senden önce geçmiş bütün ataların ve yakınlarına da **Selef** denebilir. (Keşşâf) (A.E.)

Halef; daha sonra gelen zât demektir. Fakîhlerce; **Muhammed İbn Hasan**'dan, **Şems'ül-Eimme Halvânî**'ye (Ölm. H. 456) kadar geçen zâtlardır. (A.E.)

اَلسُّلْطَانُ **(SULTÂN):** İbn Haldûn'a göre; Osmanlı Padişâhları hakkında, diğer İslâm hükümdarları gibi unvân olarak kullanılmış bir deyimdir.

Bu unvânı ilk kullanın, Abbâsî vezîrlerinden **Ca'fer İbn Yahyâ**'dır.

Bir zamanlar **Bağdâd** ve **Şâm** vâlilerine de **Sultân** denilmiştir.

Bazan da **sultân** kelimesiyle bizzât **Halîfe** kasdedilmiştir.

Bir rivâyete göre, İslâm âleminde ilk kez, resmen **Sultân** unvânını kullanan **Mahmûd Gazvî**'dir. Bu unvânı sonraları; **Selçûkîler**, **Eyyûbîler**, **Kölemenler** ve **Osmanlılar** kullanmıştır.

Osmanlı Padişahlarından, bu unvânı ilk kez kullanan **Çelebi Sultân Mehmed**'dir. (Dürer)

اَلسُّلُوكُ **(SÜLÛK):** Yola girme, yol tutma, yol alma anlamına gelen arapça bir sözdür.

Tasavvuf ehlinde, bir mürşide intisâb eden kişinin, tarîkat usûlüne riâyet ederek ma'nevî yolculuğuna ve yol almasına denir.

Melâmet ehli; aşk, cezbe ve sohbetle, diğer tarîkatlar, Allah'ın belli adlarını, mürşidin tensîbiyle belli mikdârda zikretmekle sülûk görürler. Bu esâsa göre, ma'nevî yol alışa; "**Sülûk görme**", bu yolu bitirmeye, yâhut bitirmemeye "**Sülûku tamamlama** veya **tamamlamama**" denir. (T.Dey.) (A.E.)

اَلسِّيمِيَاءُ **(SİMYÂ):** Bazan sihirden hakîkî olmayana denir. Nitekim meşhûr olan budur. Bunun özeti, fezâda, hisde var olmıyan bazı hayâlî misâller ihdâs etmektir. .(M.Ulûm) (A.E.)

اَلسَّنَدُ **(SENED):** Muhaddislere göre, hadîsin metnine ulaştıran yoldur. **Yol**(=tarîk)dan maksad, hadîsin râvîleridir. **Hadîsin metninden** maksad, hadîsin lafızlarıdır. **İsnâd** ise, hadîs metninin yolunu (=tarîkını) nakletmektir. Bu ikisi başka şeylerdir. (Keşşâf) (A.E.)

اَلسُّنَنُ الرَّوَاتِبُ **(SÜNEN-İ REVÂTİB):** Farzdan ve vâcibden fazla olarak kılınan namazlara **Nâfile namaz,** denir. **Revâtib** ve **Regâib** olmak üzere ikiye ayrılırlar. Beş vaktin farzlarından önce veya sonra kılınmakta olan sünnetlere **Revâtib Sünnetler**, denir.

Regâib ise; Kuşluk (Duhâ), Teheccüd ve benzeri diğer nâfile ibâdetlerdir. (A.E.)

اَلسَّوَادُ **(SEVÂD):** Şehrin kenârındaki köy ve kasabalar, demektir.

اَلسَّوْقُ الطَّبِيعِى **(SEVK-İ TABİÎ)** *Garîza, içgüdü:* Canlıları, kendilerine yararlı ve gerekli işlere güden duyguya denir. Bir düşünce işi değil, bir beden yapısı işidir. Bütün canlılarda doğuştan vardır. Sonradan kazanılmaz. Bir cinsin içgüdüsü, o cinse mahsûstur. Bütün canlılarda kendisini, vakti gelince belli eder. Belli bir zamana kadar uçmasına engel olunan kırlangıç yavrusu, serbest bırakılınca hemen uçar. Fâre görmemiş bir kedi yavrusu, fâre görünce hemen saldırır.

Bir tehlike karşısında her hayvan türünün

tepkisi başkadır. İçgüdülerde bilincin hiçbir rolü yoktur. İçgüdüler öğrenilmez ve deneme yoluyla kazanılmazlar. İçgüdüsel davranışlarla, deneme yoluyla elde edilmiş davranışların gelişmeleri birbirleriyle ters orantılıdır. Öğrenebilen hayvanların içgüdüleri, öğrenebildikleri oranda azalır. (F.Söz.- H.K. Ans.)

سَوْمُ الشِّرَاء **(SEVM'ÜŞ- ŞİRÂ):** sevm, taleb, yani istemek, anlamındadır. **sevm-i şirâ**: Bir kimsenin, bir malını satılığa çıkarması, arzetmesi ve satılacak fiyatını belirlemesidir ki, buna "**Sevm'ul- Bâyi'**" denir. Bir malı, şu kadar fiyat (=bahâ) ile almak istemek anlamına da gelir ki buna da "**Sevm'ül- Müşterî**" denir.

"**Sevm'un- Nazar**" da, satın alınması istenilen bir malı görmek veya başkasına göstermek üzere satın alacak kimsenin istemesi, demektir. Böyle satın almak isteğinde bulunana "**Müsâvim biş'şirâ**", bakmak isteğinde bulunan kimseye de "**Müsâvim bin' nazar**" denilir. Bunlara; "**Bâyi'**" ve "**Müşteri**" denilmesi mecâzdır. (A.E.)

اَلسَّيْرُ **(SEYR):** Gezme, görme, seyretme, anlamına gelen arapça bir sözdür. Tasavvuf ehli arasında, rü'yâya "**seyr**" denir. **Kalender Abdâl**, bir nefesinde şöyle döyor:

Dün geçe seyrimde bâtın yüzünden,

Aslı imâm, nesl-i Ali'yi gördüm.

(T. Dey.) (A.E.)

اَلسَّهْلُ الْمُمْتَنِعُ **(SEHL-İ MÜMTENİ'):** Edebiyât terimidir. Kolay ve sâde göründüğü halde, benzerinin yapılması, yazılması veya söylenmesi güç olandır. (O.T.S.) (A.E.)

اَلسِّيَرُ **(SİYER):** Sîret'in çoğuludur. İyi veya kötü olsun, yol veya gidiş demektir. Meselâ: Falan, sîreti övülmüş bir kimsedir veya falan, sîreti kötülenmiş bir kimsedir, denir. (siyer: Konusu, Hz. Muhammed'in hayâtı olan kitapların adı olmuştur.)

* *

بَابُ الشِّينِ

ŞÎN BÖLÜMÜ

اَلشَّاهِدُ (ŞÂHİD): Lügatta, hâzır olan, demektir. **Âlimlerin ıstılâhında**; insanın kalbinde hâzır olup üzerine zikri gâlib gelmiş olan şeydir. Eğer ona gâlib gelen **ilim** ise, o, ilmin şâhididir. Eğer ona gâlib gelen **vecd** ise, o, vecd'in şâhididir. Eğer ona gâlib gelen **hak** ise, o, hakk'ın şâhididir.

اَلشَّاذُّ (ŞÂZ): Varlığının azlığına ve çokluğuna bakılmaksızın, **kıyâsa muhâlif** olan şeydir.

اَلشَّاذُّ مِنَ الْحَدِيثِ (ŞÂZ MİN EL-HADÎS): Bir tek isnâdı olup, bununla sika olan veya sika olmayan bir şeyhin (=râvînin) rivâyette bulunduğu hadîstir. Eğer bu râvî sika olmayan bir kimse ise rivâyeti terk edilip kabûl edilmez. Eğer sika bir kimse ise üzerinde duraklanır, onunla delîl getirilmez.

(**Şâz hadîs** hakkında çok çeşitli ta'rîfler yapılmıştır Genel anlamda **şâz hadîs**; "**Sika bir râvînin, diğer sikalara muhâlif olarak rivâyet ettiği hadîstir.**" Daha hassâs bir ifâde ile **şâz**: "**Makbûl bir râvînin, kendinden daha makbûl olan bir râvîye muhâlif olarak rivâyet ettiği hadîstir.**" **Hâfız İbn-i Hacer**, **Şâzz**'ın, ıstılâhî bakımdan en güvenilir ta'rîfinin bu olduğunu söylemiştir.) (H. Istılâhları) (A.E.)

اَلشُّبْهَةُ. (ŞÜBHE): Harâm veya **helâl** olduğu kesinlikle bilinmeyen şeydir.

اَلشُّبْهَةُ فِى الْفِعْلِ (ŞÜBHE Fİ'L- FİİL): Fiilde şüphe, delîl olmayanı delîl sanmakla oluşan şeydir. **Bir adamın,** ana- babasının veya karısının câriyesi ile cinsî ilişkiyi helâl sanması gibi.

اَلشُّبْهَةُ فِى الْمَحَلِّ (ŞÜBHE Fİ'L- MAHAL): Zât bakımından harâm olana aykırı delîl bulunmasıyla hâsıl olan şüphedir. Kendi oğlunun câriyesiyle ve kinâye sözlerle boşayıp iddet bekleyen karısıyla cinsî ilişkide bulunmak gibi. Nitekim **Resûlullah** (s.a.v.) bu konuda: "**Sen ve senin malın babanındır.**" buyurmuştur.

Bazı Sahâbîler de: "**Kinâyeler, ric'î** (dönülebilen) **boşamalardır.**" demişlerdir. Mâni'den nazarı kesmekle beraber delîle baktığımız zaman, bu, harâmlığa uygun olmaz.

شُبْهَةُ الْمُلْكِ (ŞÜBHETÜ'L-MÜLK): Cinsî ilişkide bulunduğu kadını, kendi karısı veya câriyesi sanmasıdır.

شُبْهَةُ الْعَمْدِ فِى الْقَتْلِ (ŞÜBHETÜ'L-AMD Fİ'L-KATL) *Öldürmede kasıd şüphesi:* Silâh olmayan veya silâh yerine kullanılmayan bir şeyle vurmayı kasdetmektir. Bu, **Ebû Hanîfe**'ye göredir. **Ebû Yûsuf** ve **Muhammed**'e göre, bir kimse, büyük bir taş veya büyük bir odun ile vursa, bu öldürmeyi kasdetmektir. Kasıt benzeri (şibh'ul-amd) ise, çok kez kendisiyle öldürülmeyen şeyle ona vurmayı kasdetmesidir. Kamçı, küçük deynek ve küçük taşla vurmak gibi.

اَلشَّتْمُ (ŞETM) *Sövme:* İçinde, kusurlama ve hakâret bulunan bir şeyle başkasını nitelemektir.

اَلشَّجَرَةُ (ŞECERE): Küllî cismin heykelini düzenliyen kâmil insandır. Çünkü o, hakîkatı bir araya toplayan, dekâiki her şeye yayandır. O, vasatî bir ağaçtır ki, ne şarkıyye-i vucûdiyye'dir, ne de garbiyye-i imkâniyyedir. Bilakis ikisi arasında bir durumdur. Kökü, süflî arzda sâbittir ve dalları en yüksek göklerdedir. Cismî kısımları, onun damarlarıdır. Rûhânî hakîkatları, onun dallarıdır." **Şüphesiz ki Ben, âlemlerin Rabbi olan Allah'ım.**"

sırrı ile onda sonuçlanan hakîkatinin cem'i ehadiyyeti ile tahsîs edilmiş olan zâtî tecellî, onun semeresidir.

اَلشَّجَاعَةُ **(ŞECÂET)** *Cesâret:* Öfkelenip köpürme ile korkma arasında gadabî kuvvet için hâsıl olan bir durumdur ki, insan onunla, gitmesi gereken işlere gider. Meselâ müslümanların bir katından fazla olmadıkları takdirde kâfirlerle savaşmak gibi.

اَلشَّرْطُ **(ŞART):** Bir şeyin, bir şeye bağlanmasıdır. Şöyle ki, birincisi var olunca ikincisi var olur. **Denildi ki**: **Şart**, üzerine bir şeyin varlığı tevakkuf eden şeydir. (O var olmadıkça öteki olamaz) ve o, mâhiyyetten hâric olur, o şeyin varlığında müessir olmaz.

Denildiki: **Şart,** hükmün sübûtu kendisine bağlı olan şeydir.

(Şartın dört çeşidi vardır: **Şart-ı hakîkî, şart-ı ca'lî, şart-ı ta'lîkî** ve **şart-ı takyîdî** gibi.

Şart-ı hakîkî: Kendi üzerine aslında veya şerîat nazarında başka bir şeyin varlığı bağlı olan şarttır ki, bu bulunmadıkça o şey hakkındaki hüküm, sahîh olmaz. Nikâha nazaran şâhidlerin bulunması gibi.

Şart-ı ca'lî: Mükellef tarafından üzerine bir tasarruf, sarâhaten veya delâleten bağlanmış olan şarttır. Şöyle ki, bu ya şart edâtı ile yapılır, bir kimsenin karısına hitâben; "**Fülân yere gider isen boş ol!**" demesi gibi ki, o yere gidildi mi talâk hükmünün şartı bulunmuş olur. Bu şart tahakkuk etmedikce talâk vâki olmaz.

Ya da bu şart, edâtsız olup şart kelimesini içerir bir hâlde bulunur. şart-ı ca'lîler, bir de, **şart-ı ta'lîkî** ve **şart-ı takyîdî** adı ile iki kısma ayrılır.

Şart-ı ta'lîkî: Bir cümlenin mazmûnunun "içeriğinin" husûlünü, diğer bir cümlenin mazmûnunun husûlüne bağlamaktır.

Şart-ı takyîdî: Şart edâtı zikredilmeksizin asıl akdi bir kayd ile bağlamaktan ibârettir. Bu da **sahîh** ve **fâsid** kısımlarına ayrılır.) (I.F.K.) (A.E.)

اَلشَّرْطِيَّةُ **(ŞARTIYYET):** İki kazıyyeden oluşan şeydir. **Denildi ki**: Şartıyyet; bir şey kendisine bağlı olup, o şeyin mâhiyetine girmeyen ve onda etki yapmayan şeydir. Ve bu, **Mevkûf bi'l- meşrût** ve **Mefkûfun aleyh bi'ş-şart**, diye adlandırılır. Namaz için abdest gibi. Çünkü **abdest, namaz** için, **mevkûfun alayh olan bir şarttır.** Namazda dâhil değildir ve onda etki de yapmaz.

اَلشَّرِكَةُ **(ŞİRKET):** İki ve daha çok payın, ayırd edilmeyecek biçimde birbirine karışmasıdır. Sonra payların birbirine karışması bulunmasa da ortaklık akdine **şirket** adı verilmiştir.

شِرْكَةُ الْمُلْكِ **(ŞİRKET'ÜL- MÜLK):** İki kişinin bir mala, mîrâs veya satın alma yoluyla mâlik olmasıdır.

شِرْكَةُ الْعَقْدِ **(ŞİRKET'ÜL- AKD):** İki kişiden birinin; **seni şöyle malda ortak ettim**, demesi ve diğerinin de kabûl etmesidir. Bu ortaklık, **şöylece dört çeşittir**:

شِرْكَةُ الصَّنَائِعِ وَالتَّقَبُّلِ **(ŞİRKET-İ SANÂİ' VE TEKABBÜL):** İki terzi veya bir terzi ve bir boyacı gibi iki zanâatkârın ortak olup iş yapmayı kabûl etmeleri ve ücretin aralarında paylaşılmasıdır.

شِرْكَةُ الْمُفَاوَضَةِ **(ŞİRKET-İ MUFÂVAZA):** Vekâlet ve kefâlet tazammun eden ve bunların mal, tasarruf ve deyn bakımından eşit olduğu bir ortaklıktır.

(Diğer bir ta'rîfe göre; **Şirket-i Mufâvaza**: Ortaklar arasında hem sermâyenin mikdârı; hem de fayda ve kârdan payları eşit bir hâlde bulunup, hiç birinin fazla ticârete elverişli malı bulunmamak üzere akd edilen bir ortaklıktır.) (Mecelle, Madde: 1331) (A.E.)

شِرْكَةُ الْعِنَانِ **(ŞİRKET-İ İNÂN): Kefâlet** değil de, sâdece **vekâlet** tazammun eden bir ortaklıktır. Bu, **kâr**da değil de **mal**da veya aksi şekilde veya malın bazısı ve cinsin hılâfında eşitlik ile sahîh olur.

شِرْكَةُ الْوُجُوهِ **(ŞİRKET-İ VUCÛH):** İki (veya daha çok) kişinin, malsız, (yani sermâyeleri olmadığı halde) itibârlarıyla (veresiye mal) satın alıp satmaları (ve kârı aralarında paylaşmaları) dır ki, bu ortaklık vekâleti tazammun eder.

اَلشَّرْعُ **(ŞER'):** Lügatta; **beyân** ve **ızhâr** etmekten ibârettir. Meselâ شَرَعَ اللّٰهُ كَذَا Yani: "Allah onu bir yol ve mezheb kıldı. denir. "**Meşrûa**" da bu köktendir.

اَلشِّرْبُ **(ŞİRB):** Arâzî ve başka şey için sudan pay almaktır.

(**Şirb hakkı**: Genel veya özel bir ırmaktan bir tarlayı, bağı veya bahçeyi veya hayvanları sulamak için zamanı veya mikdârı bilinen belli paydır.) (A.E.)

اَلشُّرْبُ **(ŞÜRB)** *İçmek:* Çiğnenmesi gerekmeyen (sıvı) bir şeyi birdenbire karnına ulaştırmaktır.

اَلشَّرُّ **(ŞERR):** Bir şeyin, tab'a (yaradılışa, mîzâca) uygun olmamasından ibârettir.

اَلشَّرِيعَةُ **(ŞERÎAT):** Kulluğu, kendisi için gerekli sayınakla emre uymaktır. **Denildi ki**: Şerîat, dînde tarîkattır (yoldur).

اَلشَّطْحُ **(ŞATH):** (Tasavvufta), Üzerinde, ruûnet (bönlük, saçmalama) ve da'vâ kokusu olan bir kelimeden ibârettir. **Şath**, muhakkiklerin zellelerindendir. Çünkü o, bihakkın bir da'vâdır, ilâhî bir izin olmadan, ancak dikkat etmekle anlaşılan bir yolla, ârif kişiye o söyletilir.

اَلشَّطْرُ **(ŞATR):** (Şiirde), **beyt**'in yarısını kaldırmak (hazf etmek)tir. Bu, **Meştûr** diye adlandırılır.

اَلشِّعْرُ **(Şİ'R** (şiir): Lüğat bakımından; ilm, yani bilmektir. Istılahta; kasıtlı olarak vezinlenmiş kâfiyeli sözdür. "**Kasıtlı olarak**" kaydı, Yüce Allah'ın şu sözü gibi olanları şiir sayılmaktan çıkarır: اَلَّذِى اَنْقَضَ ظَهْرَكَ وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ "**Ki o** (yük) **bükmüştü belini senin. Ve Biz yükseltmedik mi şânını senin**" (İnşirâh: 3-4) Bu kavl-i şerîf, vezinli ve kâfiyeli bir sözdür. Lâkin **şiir** değildir. Çünkü bunun vezinli olarak söylenmesi **kasıtlı** değildir.

Şiir, mantıkçıların ıstılâhında, hayâl edilmiş şeylerden derlenmiş bir **kıyâs**tır Bundan maksad, isteklendirme ve nefret ettirmekle rûhu etkilemektir. Onların şu sözleri gibi: **Şarâb, sıvı bir yâkuttur. Bal ise, kusulmuş acı bir şeydir.**

اَلشُّعُورُ **(ŞUÛR):** Bir şeyi hissetmekle bilmektir.

اَلشُّعَيْبِيَّةُ **(ŞUAYBİYYE): Şuayb İbn Muhammed**'e nisbet edilen fırkadır. Bunlar, kader meselesi müstesnâ, **Meymûniyye** fırkası gibidir.

اَلشُّفْعَةُ **(ŞUF'A):** Komşuluk veya ortaklık sebebiyle, bir yeri, müşteriye mal olduğu fiyata cebren satın alıp mülk edinmektir.

(Yani: Satılan veya ivaz şartıyla hîbe edilen bir **akârı** "gelir sağlayan bir tarla veya yapıyı" veya o hükümde olan bir malı, müşteriye veya kendisine hîbe edilene her kaça mâl olmuş ise, o mikdâr ile müşteriden veya satıcısından veya kendisine hîbe edilenden, cebren alıp mülk edinmektir. Böylece o mülke ortak ve komşu olan **şuf'a sâhibi**, malı mülküne katmış olur.) (I.F.K.) (A.E.)

اَلشَّفَاعَةُ **(ŞEFÂAT):** Hakkında suç işlenmiş kimseden, suçları bağışlamasını istemektir.

اَلشَّفْعَةُ **(ŞEF'AT):** İnsanlardan kötülüğü gidermeye çaba harcamaktır. (Başka bir nushada; **Şefkat**diye kayd edilmiştir.) (A.E.)

اَلشِّفَاءُ **(ŞİFÂ'):** Ahlât'ın (yani eski hekimliğin, insan bedeninde varsaydığı, **ahlât-ı erbaa** denen; **kan**, **balgam**, **sevda**, **safra** elemanlarının), normal durumlarına geri dönmesidir.

اَلشُّكْرُ **(ŞÜKR):** Gerek dil, gerek beden ve gerekse kalb ile olsun, ni'mete karşılık olan ma'rûftan (=iyilikten) ibârettir.

Denildiki, şükr; İhsân edeni, ihsânını zikretmekle övmektir. Kul, Allah'a şürkeder. Yani O'nun ni'meti olan ihsânını zikretmekle O'nu över. Allah da kul için şükreder. Yani kulun tâatı olan ihsânını kabûl etmekle onu över.

اَلشُّكْرُ اللُّغَوِى **(ŞÜKR-İ LÜGAVÎ):** Dil, gönül ve erkân ile, ni'mete karşılık, ta'zîm ve tebcîl biçiminde, güzel olanla nitelemektir.

اَلشُّكْرُ الْعُرْفِى **(ŞÜKR-İ ÖRFÎ):** Kulun, Allah Teâlâ'nın, kendisine verdiği işitme, görme ve diğer bütün ni'metlerini, kendisi için yarattığı şeylere sarf etmesidir.

Şükr-i lüğavî ile **şükr-i örfî** arasında mutlak özellik ve genellik farkı vardır. Nitekim **hamd-i örfî** ve **şükr-i örfî** arasında da böyledir. **Hamd-i lügavî** ve **hamd-i örfî** arasında da bir yönden özellik ve genellik vardır. Netekim **hamd-i lügavî** ve **şükr-i lügavî** arasında da böyledir.

Hamd-i örfî ve **şükr-i örfî** arasında mutlak özellik ve genellik vardır. Nitekim **şükr-i örfî** ve **hamd-i lügavî** arasında bir yönden özellik ve genellik vardır. **Şükr-i lügavî** ve **hamd-i lügavî** arasında ise fark yoktur.

اَلشَّكْلُ **(ŞEKL)** *Şekil:* Ölçülü olarak, kürede olduğu gibi bir hattın veya dörtgen ve altıgen gibi kenarlılarda hatların çepeçevre kuşatması sebebiyle cisim için hâsıl olan durumdur.

Arûz'da şekil; فَاعِلاَتُنْ = **Fâilâtün**'den, geriye فَعِلاَتُ=**Failâtü** kalması için, ikinci ve yedinci harfi kaldırmaktır. Buna "**Eşkel**" adı verilir.

اَلشَّكُّ **(ŞEKK):** Şüphe edende, iki şeyden birini diğerine tercîh bulunmaksızın, birbirine zıt iki şey arasında tereddüd etmektir.

Denildiki: **şekk**, iki tarafı eşit olan şeydir. Bu iki şey arasında duraklayıp, kalbin ikisinden birine meyletmemesidir. Eğer ikisinden biri tercîh edilir ve **diğeri** atılmazsa, bu **zan**dır. Eğer **diğeri**ni atarsa, bu **gâlib zan**dır, ki kesin bilgi durumundadır.

اَلشَّكُورُ **(ŞEKÛR):** Şükürden âciz olduğunu gören kimsedir. Denildi ki: **Şekûr**; itikâd ve itirâf ederek, kalbi, dili ve uzuvları ile şükrü edâ etmekte, olanca gücünü kullanan kimsedir.

Denildi ki**: Şâkir**, rahatlık ve refâh hâlinde şükredendir. **Şekûr** ise belâ ve musîbet hâlinde şükredendir. **Şâkir**, bağış ve ihsâna karşılık şükredendir. **Şekûr** ise, mahrûmeyyet hâlinde şükredendir.

اَلشَّمُّ **(ŞEMM)** *Koklama duygusu:* Beynin ön tarafında oluşmuş, iki meme ucuna benzeyen iki çıkıntı içine konmuş bir kuvettir, ki kokulu cismin niteliği ile nitelenen havanın, genize ulaşması yoluyla, kokular onunla algılanır.

اَلشَّمْسُ **(ŞEMS)** *Güneş:* Gündüz aydınlık veren bir yıldızdır.

اَلشَّوْقُ **(ŞEVK):** Kalbin, sevilene (=mahbûba) kavuşmaya ihtiyâç duymasıdır.

شَوَاهِدُ الْحَقِّ **(ŞEVÂHİD'UL-HAKK):** Varlıkların hakîkatleridir. Çünkü bunlar, var edenin varlığına şehâdet ederler:

اَلشَّهِيدُ **(ŞEHÎD):** Zulmen öldürülmüş, temiz, ergin her müslümandır, ki öldürülmesi sebebiyle (katlin kendisiyle) mal vâcib olmamış ve **mürtes** de olmamıştır.

(**Mürtes**; savaşta yaralanıp, henüz canlı iken bir tarafa çekilerek biraz yiyip içtikten veya konuştuktan veya ilaç kullandıktan veya aklı başında olarak üzerinden bir namaz vakti geçtikten sonra ölen müslümana denir.) (A.E.)

(**Şehîdler üç kısma ayrılır**:

a) **Şehîd-i Kâmil**: Bunlar, hem dünyâ, hem de âhiret bakımandan şehiddirler. Bunlardan her birine **şehîd-i hükmî** denir. Bu kısım şehidlerin hükmü; yıkanılmadan yalnız namazları kılınıp giysileriyle defnedilmeleridir.

b) **Dünyâ ahkâmı bakımından şehîd**: Kalbinde nifâk bulunduğu halde, zâhiren müslüman görünüp, savaşlarda müslümanların saflarında bulunduğu halde düşman tarafından öldürülen her hangi bir şahıstır. Bu kısım şehidlerin hükmü; yıkanılmadan yalnız namazları kılınıp giysileriyle defnedilmeleridir.

c) **Yalnız âhiret ahkâmı bakımından şehîd**: **Şehîd-i kâmil**'de aranılan şartlardan bazılarını câmi' olmayıp, ölümü, yalnız âhiret ahkâmı bakımından şehâdet sayılan her hangi bir müslümandır.

Mürtesler, âhiret ahkâmı bakımından şehiddirler. Yıkanır, kefene konulur ve

namazı kılındıktan sonra defnedilirler.) (A.E.)

اَلشَّهَادَةُ **(ŞEHÂDET):** Şerîatta; şâhidin; bir kimsenin, diğeri üzerindeki hakkını gördüğünü, kâdînin meclisinde şehâdet lafzıyla heber vermesidir.

Haber vermeler (=ihbârât) **üç çeşittir:**

Ya bir başkasının diğeri üzerindeki hakkını haber vermektir ki bu **şehâdet**'tir.

Ya da haber verenin, başkası üzerindeki kendi hakkını haber vermesidir ki bu da **da'vâ**'dır. Veya aksini yapaktır ki, bu da **ikrâr**'dır.

اَلشُّهُودُ **(ŞÜHÛD):** Hakk'ı, Hak ile görmektir.

اَلشَّهْوَةُ **(ŞEHVET):** Nefsin, kendisine uygun olanı elde etmek isteyerek harekete geçmesidir.

(Diğer bir deyimle, **şehvet**; nefsin, bir şeyi sevip ziyâde istemesidir veya cinsel istektir.) (A.E.)

اَلشَّهَامَةُ **(ŞEHÂMET):** Büyük işlere girişmeye olan hırsdır ki güzel anılmaya sebeb olur.

(Diğer bir deyimle, **şehâmet**; akıllıca yiğitlik, cesûriuk, büyük iş başarma kâbiliyetidir.) (A.E.)

اَلشَّيْطَنَةُ **(ŞEYTANA):** Saptırıcı ismin görüntüleri (veya göründüğü yerler) için genel ve küllî mertebedir.

اَلشِّيعَةُ **(ŞÎA):** Hz. Ali'ye (r.a.) tâbi olanlar (Yani Hz. Ali taraftarları)dır. **Bunlar**: Hz. Ali, Resûlullah (s.a.v.)den sonra İmâm'dır, dediler ve İmâmetin ondan ve onun evlâdından çıkmayacağına inandılar.

اَلشَّيْبَانِيَّةُ **(ŞEYBÂNİYYE): Şeybân İbn seleme**'ye nisbet edilen fırkadır. **Cebr**'e kâil oldular, **kaderi** kabûl etmediler.

اَلشَّيْءُ **(ŞEY'):** Lügatta; bilinmesi ve kendisinden haber verilmesi sahîh olandır. Bu, **Sibeveyh**'e göredir.

Denildiki: "Şey'", varlıktan ibârettir. O, gerek araz ve gerekse cevher olsun bütün varlıklar için isimdir. Bilinmesi ve kendisinden haber verilmesi sahîhtir.

Istılâhta; hâricte tahakkuk eden sâbit varlıktır.

اَلشَّارِعُ **(ŞÂRİ'):** Şerîat koyucudur. Bu lafız, **şer'= şerîat**, kelimelerinden meydana gelmiştir.

Şerîat; lügatta; insanı bir ırmağa, bir su kaynağına götüren yol, izhâr ve beyân, kânun koymak anlamlarındadır.

Dînî bir terim olarak **şerîat**, Allah'ın kulları için koymuş olduğu dînî, dünyevî hükümlerin hepsidir ki buna göre şerîat, dîn ile aynı anlamda olup hem **ahkâm-ı asl**iyye denilen **itikâdiyyâtı**, hem de **amelî**, **fer**'î hükümleri, yani **ibâdet**, **ahlâk** ve **muâmelâtı** ihtivâ eder.

Daha genel anlamıyla **şerîat**; bir Peygamber tarafından teblîğ edilmiş olan ilâhî kânun demektir. Bu kânûnun asıl koyucusu olan Allah'a **Şâri'-i Mübîn** denir. Bu kânunu insanlara teblîğ etmiş olan Peygambere de **Şâri'** adı verilir **Ahkâm-ı Şer'iyye** de İlâhî Kânûnun hükümleri anlamına gelir. (A.E.)

اَلشَّاذُّ مِنَ الْقِرَاءَةِ **(ŞÂZ MİN EL-KIRÂE):** Şâz kırâatler, senedi sahîh olmayan kırâatlardır.

Suyûtî, kırâatlerin, senedleri yönünden **altı çeşit** olduğunu nakletmiştir. Bunlar: **Mütevâtir, Meşhûr, Âhâd, Şâz, Mevdû', Müdrec** kırâatlardır.

Şâz kırâatlar, genel olarak: "**Mütevâtir olan on kırâatın dışında kalan kırâatlardır.**" diye de ta'rîf edilmiştir.

Suyûtî ve **Zerkeşî**; "**Mütevâtir kırâatlara mahsûs olan üç şarttan birisi eksik olursa o şâzdır.**" demişlerdir. (el-itkân) (A.E.)

شُبْهَةُ الْإِشْتِبَاهِ **(ŞÜBHET'UL- İŞTİBÂH):** Bazı hukûk ve ahkâmın cereyânından ileri gelen bir şüphe, demektir.

اَلشَّجَّةُ **(ŞECCE): Baş yarığı**, demektir ve **on çeşittir**:

1- **Mûdiha**: Başın kemiğine kadar varıp, kemiğin gözüktüğü yarıktır.

2- **Hâşime**: Kemiği kırılan yarıktır.

3- **Âmme**: Beyin zarına ulaşan yarıktır.

4- **Câife**: Beynin içine ulaşan yarıktır.

5- **Hârısa**: Kan çıkmayacak biçimde yalnız derinin yırtılmasıdır.

6- **Dâmıa**: Üzerine gözyaşı kadar kanın çıktığı yaradır.

7- **Dâmiye**: Kan akıtan yaradır.

8- **Bâdıa**: Deriyi kesen yaradır.

9- **Mütelâhıme**: Başın etini kesip, koparan yaradır.

10- **Simhâk**: Başın eti ile kemiği arasında olan ince deriye ulaşan yarıktır.

Kemiğe işleyen yarıkda kasıdlı ise **kısâs** var, diğerlerinde ise yoktur.

Kemiğe dayanan yarıktan aşağısında bilirkişinin hakemliğine (hukûmet-i adl'e) mürâcaat edilir.

Kemiğe dayanan yarıkta, kasıdsız ise, diyetin yirmide biri ödenir.

Kemiği delen yarıkta, onda bir diyet vardır.

Kemiği koparan yarıkta, onda bir buçuk diyet vardır.

Beyin zarına dayanan yarıkta, üçte bir diyet vardır. (I.F.K.)(A.E.)

اَلشِّحْنَة (ŞIHNE) =*Sâhib-i şarat:* Osmanlı Devletinde şehirlerde **Subaşı** denilen zâbıtadır ki; **Sultân** tarafından ta'yîn edilir ve şehrin âsâyişini temîn ederdi. Bugünkü Emniyet ve zâbıta âmirlerine tekâbül eder.

Subaşı'nın anlamı, imlâ tarzı ve görevi çeşitli eserlerde başka biçimlerde gösterilmeştir.

"**Mecelle-i Umûr-i Belediyye**" nin verdiği bilgilere göre; **Subaşı**, Zâbıta ve daha çok Belediye memurlarının gördükleri işleri gören ve kazâ sayılan kasabaların başında bulunan memurun ünvânıdır.

Selçuklularda Subaşı, kumandan, serasker anlamında olarak Zâbıta işlerinde kullanılır idi.

Selçuklularda bir de fazla olarak **Şahne** vardır. **Şahne**, Kâmûs'a göre (şın)ın kesriyle **Şıhna**; Şehirlerde subaşı tâbir olunan zâbite denir ki Sultân tarafından tayin edilip şehrin inzibâtı husûsuna kefîl olur. Hâlâ avâm lisânında (şın)ın fethiyle şahne olarak dolaşır.

Selçuklularda **Subaşılık**; **Mîrî** ve **Timar** olmak üzere iki kısma ayrılırdı:

Mîrî Subaşılar; şehirlerde ihtisâb (polis ve belediye işlerini yürütme) göreviyle mükellef olan subaşılardır.

Bunların görevi; gündüzleri kol gezerek çarşı, pazar ve mahalle aralarının temizliğini temin etmek, kaldırımları tamir ettirmek, yıkılmak tehlikesine uğrayan evlerin yaptırılması için **Mimarbaşıya** haber vermektir. Geceleri **Asesbaşı** (Polis Müdürü) ile kol gezerek ahlâk dışı yaşıyan zümreyi teftîş ve kontrol ile meşgûl olmak gibi Zâbita ve Belediyeye âid olan işlerdi.

Hulâsa; **Subaşıları**, Kâdî'nin emri altında bulunurlar, hem Belediye ve hem de zâbita işlerine bakarlardı. (Dürer) (A.E.)

اَلشَّدُّ (ŞEDD): Arapçada, sıkı bağlama, bağlanma, anlamına gelir. Fütüvvet yoluna girdiği zaman, **Ahî** tarafından bele kuşatılan ve yünden yapılmış olan **kuşağa** verilen addır. (T Dey.)

اَلشِّدَّة (ŞİDDET): Lügatta; kuvvet ve kudret anlamlarına gelir. **Istılahta**; şiddet harfleri sükûn ile okunduğu zaman, sesin ve nefesin hiç akımamasına denir. Şiddet hafleri sekiz tâne olup şunlardır: اجد قط بكت yani: **Hemze, cim, dâl, kâf, tı, bâ, kef, te.**

Bu harflerin telaffuzu sırasında, mahrecin sıkışması sonucu ses kuvvetli çıkmaktadır. Bu nedenle de mezkûr harflere **şiddet** harfleri (hurûf-i şiddet) denmiştir. Şiddetin zıddı, **Rihvet**'tir. (O.K.) (A.E.)

اَلشِّرْك (ŞİRK): Lügatta; ortak etmek, ortak koşmak anlamındadır. **İşrâk** da aynı anlamdadır. **Istılâh olarak**; Allah'a şerîk koşmak, Allah yanında başka bir tanrıya tapmak, çok tanrıcılık, demektir. Böyle kimseye **Müşrik** denir. (İ.Ans.) (A.E.)

اَلشَّرْطَة (ŞARTA): Bu da aslında kazâ teşkîlâtındandır. Çünkü bundan maksad, kadılar tarafından verilen hükümleri uy-

gulamak veya suçların işlenmesine engel olacak tedbîri almak ve suç işlemekten çekinmeyenleri **ta'zîr** ve **tevbîh** eylemekten ibârettir. Şu halde **Şarta**, kazâya hizmet eden (zamanımızdaki zâbıta, polis ve hattâ jandarmanın yaptığı) bir görev idi. Suçluların fiillerinin isbâtı işinde kadılara yardın ettiği gibi, kadılar tarafından verilen hükümlerin yerine getirilmesi için de hükûmetin bir uygulama vâsıtasını teşkîl eyliyordu. **şarta reîs** veya **müdürü**, zinâ edenler ile içki kullananlar hakkında şer'an uygulanması gereken cezâları uygularlardı. (İ.M.T.) (A.E.)

اَلشَّرِيعَةُ **(ŞERÎAT):** Veya **şer'**, aslında masdardır. Su içilecek yere giden yol, genellikle takib edilmesi gereken açık yol, mü'minlerin gitmesi gereken yol, İslâm dîni; **terim olarak**; İslâm'ın müdevven kânunu, Allah'ın emirlerinin bütünü, anlamlarına gelir. Eşanlamlısı, sonraları tamâmiyle eskimiş olan **şir'a** olup bu, **âdet** anlamında da kullanılırdı.

İlmî terim olarak, **Şâri'** ; Allah'ı, **kânun koyucusu** ve Peygamberi de, **şerîatın tebliğ edicisi** olarak ifâde eder.

Meşrû', şerîatta tesbît edilmiş olan şeydir. Şerîata dâhil veya ona uygun olan kanûnî şeye de **şer'î** denir. (İ.Ans.) (A.E.)

اَلشَّطْحُ **(ŞATH):** Arab lügatında hareket anlamına gelir. **Şath**, hareketten alınmış bir lafız olup, vecdleri kuvvetlendiği zaman vecde gelen sôfîlerin sırlarının hareket etmesidir.

Sôfîlerin, **Şatahât** dedikleri vehmî ve anlaşılmaz sözlerinden dolayı şerîat mensubları onları sorumlu tutmuşlardır. Meselâ, sôfiyyeden **Ebû Yezîd el-Bistâmî**'nin: "**Sübhânî**" sözü, **İbn el-Fârız**'ın "**Ene Huve**" demesi ve **Hallâc**'ın: "**Ene'l-Hakk**" 'ı **Şathiyyât** sayılmıştır. (el-Luma') (A.E.)

Abdulbâkî Gölpınarlı; **Şath**'ı iki kısma ayırmak gerekir diyor:

1- Söyleyenin dileği dışında söylediği sözler. Bu çeşit sözler, rûhî bir buhrân sırasında, şuûr atlındaki duyguları, dilekleri dile getirir. Bunları te'vîl etmek güçtür. Bu sözleri, söyleyen bile anlayamaz. **Ebû Yezîd-i Bistâmî** ve **Hallâc**'dan rivâyet edilen sözler gibi.

2- Sôfî şâirler tarafından, bazı tasavvufî inançlar, şerhe muhtâç, fakat te'vîli mümkün bir biçimde ve bu çeşidi de bulunsun diye **şath** biçiminde yazılır. (T.Dey.) (A.E.)

اَلشَّعْبُ **(ŞA'B):** Eski devirde Arab cemiyeti şu altı tabakadan meydana gelirdi: **Şa'b, kabîle, imâret, batın, falız, fasîle.**

Şa'b, kabîleleri; **kabîle**, imâretleri; **imâret**, batınları; **batın**, fahzları ve **falız** da fasîleleri içine alırdı. Meselâ: **Hüzeyme**, bir şa'b'dır. **Kinâne**, bir kabîledir. **Kureyş**, bir imârettir. **Kusay**, bir batındır. **Hâşim**, bir fahz'dır. **Abbâs** ise, fasîledir. (Z. Keşşâf) (A.E.)

اَلشَّعْبَذَةُ **(ŞA'BEZE):** Göz boyacılık yapmak, hîle yapmada mâhir olmaktır. Esâsı; bu işi yapanın, işlerde el çabukluğu ve çok hızlı hareket edip, şeyleri aslına uygun olmayarak göstermektir.

Şa'beze sözü, bazan **Şa'veze** olarak da söylenir.(M.Ulûm) (A.E.)

اَلشُّغْلُ **(ŞUGL): Şugul** olarak da bilinir. Dînî türk müziğinde Arapça sözlü (gufteli) ilâhîdir.

Türkçe sözlü ilâhîlere oranla oldukça az sayıda bestelenmiş olan **şugller**, belli geçelerde ya da günlerde ard arda okunan ilâhîler arasına serpiştirilirdi. Son iki yüzyıl içinde en çok **şugl** besteleyen müzikçi **Zekâî Dede Efendi**'dir. (Ana B.) (A.E.)

الشَّفَاعَةُ **(ŞEFÂAT):** Yalvarıp yakarma yoluyla, başkasından, diğer bir başkası için, hayır yapılmasını ve zararın terk edilmesini istemektir.

İmâm Nevevî demiştir ki: **Şefâat**, beş kısımdır:

Birincisi: Peygamberimiz Muhammed (s.a.v.)'e özgüdür. Bu, **Malışer**'deki durak yerinin korkusundan ve durup beklemenin uzunluğundan râhat ettirmektir. Bu, yaratıklar, Hz. Muhammed'e sığınıp yardım diledikleri zaman **Malışer**'de olan **genel şefâat**'tır.

İkincisi: bir topluluğu Cennet'e hesâbsız sokmadaki şefâattir.

Üçüncüsü: Cehennemi haketmiş olan bir topluluk için olan şefâattir.

Dördüncüsü: Günâhkarlardan Cehenneme sokulanlar hakkındadır.

Beşincisi: Cennette, cennetliklerin derecelerini artırmadaki şefâattir. (Keşşâf) (A.E.)

اَلشَّفِيعُ **(ŞEFÎ'):** Satılan veya ivazla hîbe edilen akârda şuf'a hakkı olan, yani o akâra mâlik olmaya yetkisi bulunan kimsedir. Satılan tarla veya binâda payı olan ya da o tarla veya binâya akârı bitişik bulunan kimse gibi.

اَلشَّقَاوَةُ **(ŞEKÂVET):** Saâdet'in zıddıdır. **Şekâvet**, izâfet bakımından saâdet gibidir.

Saâdet: aslında uhrevî ve dünyevî olmak üzere iki kısım olduğu gibi, dünyevî saâdet de; rûhî, bedenî ve hâricî saâdet olmak üzere üç kısma ayrılır. Aynı şekilde **şekâvet** de, önce iki kısma, sonra üç kısma ayrılır. (Müfredât) (A.E.)

اَلشَّيْخُ **(ŞEYH):** Arapça, ihtiyâr, yaşlı kişi anlamına gelir. Bir zümrenin, bir toplumun ulusuna, kabîlenin reîsine, tarîkatlarda kendisine uyulan, derviş yetiştirmeye icâzeti olan kişiye de **Şeyh**, derler.

Fütüvvet yolunda, her san'at ve zanâat erbâbının bir şeyhi vardır. Sahhâflar, yani kitab satanlar, çulhalar, tabaklar... şeyhi gibi.

Şeyh'e vekâlet eden zâta da **Kethüdâ kahyâ**" denirdi. Her şehirde, bütün şeyhlerin bir ulusu da olurdu ki ona arapça "**Reîs'ul- Ahiyyet'il- Fityân**" yani yiğitlerin şeyhlerinin başı, başbuğu, yâhut "**Şeyh'üş-Şüyûh, Şeyh'uy-Meşâyıh**", yani şeyhlerin şeyhi, derlerdi. (T.Dey.) (A.E.)

اَلشَّيْخُالْفَانِى **(ŞEYH-İ FÂNÎ):** İhtiyâr, çok yaşlı kimsedir. Hukûken; savaşıp öldürmeye, cinsî ilişki ile kadını hâmile bırakmaya ve savaş alanında nâra atmaya gücü olmayan, aklı ve şuûru tam olsa da, öldürülmesi câiz olmayan çok yaşlı kimsedir. **Şeyh-i Fânî,** oruç tutmayıp, onun yerine fidye verebilir. (A.E.)

اَلشَّيْخَانِ **(ŞEYHÂN)** *Şeyhayn:* Fıkıhta **Ebu Hanîfe** ile **Ebû Yûsuf**, usûlde **Pezdevî** ve **Serahsî**, hadîste **Buhârî** ile **Müslim**, târihte Hz. **Ebû Bekir** ile Hz. **Ömer**'dir. (A.E.)

شَيْخُ الْإِسْلَامِ **(ŞEYH'UL- İSLÂM):** H. 4.asrın ikinci yarısında ortaya çıkan şeref ünvanlarından birisidir. **Şeyh'ul- İslâm** ünvânı, bilhâssa **fakîklere**, fetvâları ile şöhret veya çok sayıda fakîhin tasvîbini kazanmış olan **fıkıh âlimlerine** tevcîh olunabilen bir şeref unvânı idi. **Müftîler** arasında genel anlamda münâzaa ve mes'eleleri halledenlerin **Şeyh'ul- İslâm** diye adlandırıldıkları olmuştur.

İran'da bu ünvânın gelişmesi ayrı bir yönde olmuştur. Burada **Şeyh'ul-İslâm**, her önemlice şehirde **molla** ve **müctehidlerin** dînî mahkeme heyetine başkanlık eden yüksek bir **mahkeme me'mûr**udur.

Ancak **Şeyh'ul- İslâm** ünvânı en parlak devrine, sâdece **İstanbul Müftîsine** tevcîh olunmağa başlandığı zaman kavuşmuştur. **Şeyh'ul- İslâm**'ın makâmı, Osmanlı devletinde zamanla, diğer islâmî ülkelerde hiç bir zaman erişemediği dînî ve siyâsî bir önem kazanmıştır. (İ.Ans.) (A.E.)

اَلشَّيْطَانُ **(ŞEYTÂN): Şatana** kökünden gelmekte olup, **yaklaştı**, anlamındadır. **Allah Teâlâ**'nın: **Cinleri de ateşten yarattı.**" kavlinin delâlet ettiği gibi, **Şeytân** ateşten yaratıldığı için, kızğınlık ve hamiyyette aşırı gitmiş ve bu nedenle Hz. **Âdem**'e secde etmekten kaçınmıştır.

Ebû Ubeyde der ki: **Şeytân**; cinden, insandan ve canlılardan her türlüsüne verilen isimdir. (Müfredât) (A.E.)

اَلشَّائِعُ **(ŞÂYİ'):** Yayılmış, her cüz'e dağılmış anlamına gelir. **Hisse-i Şâyia**: Ortaklaşa bir malın her parçasına dağılmış ve yayılmış olan hissedir. (A.E.)

اَلشُّيُوعُ **(ŞÜYÛ'):** Lügatta; yayılmak, demektir. **Istılahda**: Hisse-i şâyia'nın, ortaklaşa olan malın her cüz'üne sârî ve şâmil olmasıdır. (A.E.)

اَلشَّهَادَتَيْنِ **(ŞEHÂDETEYN): "Eşhedü en lâ ilâhe illallâh"** ve "**Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah**" sözlerine **Şeâdeteyn**, yani iki şehâdet denir. (A.E.)

اَلشَّرْطُ **(ŞART** (veya şarat): lügatta; **alâmet**'ten ibârettir. Çoğulu: **Eşrât** ve

Şurût'tur. "**Eşrât'us-Sâa**= kıyâmet alâmetleri" ve "**eş-Şurût fi's-salât**=Namazdaki şartlar" gibi.

Şerîatta ise; var olduğunda, kendisine, hüküm, vücûben değil de vücûden izâfe edilen şeyden ibârettir.

بَابُ الصَّاد

SÂD BÖLÜMÜ

اَلصَّالِحُ **(SÂLİH):** Her bozukluktan arınmış olandır.

اَلصَّاعِقَةُ **(SÂİKA)** *Yıldırım:* Ateşle beraber çıkan sestir. Denildi ki: **Sâika**; şiddetli gök gürlemesinin sesidir, ki insanın bayılmasına veya ölmesine sebeb olabilir.

اَلصَّالِحِيَّةُ **(SÂLİHİYYE):** **Sâlihî**'nin taraftarlarıdır. İlim, kudret, işitme ve görmenin, ölüyle beraber kıyâmını (devâmını) câiz gördüler. **Cevher**'in, bütün arazlardan boş olmasını câiz saydılar.

اَلصَّبْرُ **(SABR):** **Belâ** ve **musîbet** acısından, Allah'a değil de, Allah'tan başkasına şikâyet etmemektir. Çünkü Yüce Allah, **Eyyûb** aleyhisselâmı, kendisinden zararın savulması için duâ edip sabretmesi sebebiyle şu sözlerinde övmüştür: "**Muhakkak ki Biz onu sabreder bulduk.**" (Sâd: 44) "**Eyyûb'a gelince, o Rabbine; benim başıma dert geldi. Sen, merhametlilerin en merhametlisisin! diye niyâz etmişti.**" (Enbiyâ: 83) Bundan öğrenmiş olduk ki, kul, kendisinden zararın giderilmesi için Allah Teâlâ'ya duâ ettiği zaman, bu sabrını etkilemez.

Kul, Allah Teâlâ'ya karşı mukâvemet eşmiş ve O'nun güçlüklerine tahammül da'vâsında bulunmuş gibi olmaması için, Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "**Andolsun Biz onları azâb ile yakaladık, ama yine Rablerine boyun eğmediler, hâlâ da yalvarmıyorlar.**" (Mü'minûn: 76) Çünkü kazâya râzı olmaya, başkasına değil de, Allah'a şikâyet zarar vermez. Bu ancak kazâ olunanda rızâ ile zarar verir. Biz, kazâ olunana rızâ ile muhâtab kılındık. Zarar ise **mukazzâ bih**'tir. Bu ise, kul gerek ona râzı olsun, gerekse râzı olmasın, kulun aynının muktezâsıdır. Nitekim Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "**Kim bir hayır bulursa, Allah'a hamd etsin. Kim de bundan başkasını bulursa, ancak kendisini kınasın.**" Ancak kazâya râzı olmak gerekir. Çünkü kul, efendisinin hükünе râzı olmalıdır.

اَلصِّحَّةُ **(SIHHAT):** Bir hâlet veya melekedir ki onunla fiiller yerlerinden sâlimen çıkarlar.

Sıhhat, fakîhlere göre, fiilin, ibâdetlerde kazâyı düşürücü olmasından veya muâmelâtta şer'an ondan istenen semerelerinin kazâ üzerine terettüb etmesine sebeb olmasından ibârettir. Bunun karşısında **butlân** vardır.

اَلصَّحْوُ **(SAHV)** *Ayılma:* Ârif kişinin, kendini kaybetmesinden ve duyusu yok olmasından sonra, duyarlı olmaya (ihsâsâ) geri dönmesidir.

اَلصَّحِيحُ **(SAHÎH):** Arapçada; baş, orta ve sonunda; **illet harfi**, **hemze** ve **tad'îf** (tekrarlanmış harf, şeddeli harf) bulunmayandır. **Nahivcilere göre**; sonunda illet harfi olmayan bir isimdir.

اَلصَّحِيحُ **(SAHÎH)** İbâdetler ve muâmelelerde **Sahîh**; rükünleri ve şartları bir araya toplanmış olup, hüküm hakkında mu'teber olandır.

اَلصَّحِيحُ **(SAHÎH):** Kendisine güvenilen (i'timâd edilen) şeydir.

اَلصَّحِيحُ مِنَ الْحَدِيث **(SAHÎH MİN EL- HADÎS):** "Hadîs-i Sahîh" maddesinde açıklaması geçti.

اَلصَّحَابِى **(SAHÂBÎ):** Örfte; Hz. **Peygamber** (s.a.v.)'i gören ve ondan bir şey rivâyet etmese de, onunla uzun süre sohbet etmiş olan (müslüman) kimsedir.

Denildi ki: Onunla sohbeti uzun olmasa da sahâbî sayılır.

اَلصِّدْقُ **(SIDK):** Lügat bakımından, hükmün, vâkıa uygun olması, demektir.

Hakîkat ehlinin ıstılâhında; helâk yerlerinde gerçeği söylemektir.

Denildi ki; sıdk, seni ancak yalanın kurtardığı bir yerde doğruyu söylemendir.

Kureyrî demiştir ki: Sıdk; senin hallerinde **aldatma**, inancında **şüphe** ve amellerinde **kusur** olmamasıdır.

Denildi ki: Sıdk, yalanın zıddıdır. Ancak şu var ki o, olduğu gibi haber verilen şeylerdendir.

(SIDDÎK): dili ile söylediğini, kalbi ve ameli ile doğrulayan kişidir.

اَلصَّدَقَةُ **(SADAKA):** Allah Teâlâ tarafından, karşılığında sevâb verilen bağıştır.

اَلصَّدْرُ **(SADR):** **Beyt**'te, birinci mısrâ'ın ilk cüz'üdür.

اَلصَّرْفُ **(SARF):** Lügatta; def' ve reddetmek anlamındadır. **Şerîatta ise**; semenlerin (para veya bedellerin) bazısını bazısı ile satmaktır.

اَلصَّرِيحُ **(SARÎH):** Hakîkat veya mecâz olarak çok kullanılması sebebiyle maksadı açık olan söz için bir isimdir. sonuncu kayd ile, "**Sattım ve satın aldım**" gibi, beyân kısımları hâric kalır. Sarîhin hükmü, niyete ihtiyâc olmaksızın mûcibinin sâbit olmasıdır.

اَلصَّعْقُ **(SA'K):** (Tasavvufta), Sübühât (tesbîhler, nâfile namazlar, duâ ve yalvarmalar) ile vârid olan zâtî tecellî sırasında **Hakk** içinde fânî olmaktır, ki bu **Sübuhât**'ta yaratıklara âit şeyler yanıp kavrulur.

اَلصِّفَةُ **(SIFAT):** Zât'ın bazı hallerine delâlet eden isimdir. Bu, meselâ: Uzun, kısa, akıllı, ahmak v.s. gibi niteliklerdir.

اَلصِّفَةُ الْمُشَبَّهَةُ **(SIFAT-I MÜŞEBBEHE):** Kendisiyle fiilin, sübût anlamında kâim olduğu kimse için, lâzım fiilden türemiş kelimedir. Ör. كَرِيمٌ وَحَسَنٌ = Kerîmun ve hasenün gibi.

اَلصِّفَاتُ الذَّاتِيَّةُ **(SIFÂT-I ZÂTIYYE):** Bunlar, Allah'ın vasıflandığı sıfatlardır. Bunların zıdları ile Allah Teâlâ vasıflanmaz. Ör. **Kudret, İzzet, Azamet** ve diğerleri gibi.

اَلصَّرْفُ **(SARF):** Kelimelerin, i'lâl bakımından halleri kendisiyle bilinen ilimdir.

اَلصِّفَاتُ الْفِعْلِيَّةُ **(SIFÂT-I Fİ'LİYYE):** Bunlar, zıdları ile Allah'ı vasıflandırmak câiz olan sıfatlardır. Ör.**Rızâ, rahmet, öfke, gadab** ve benzerleri gibi.

اَلصِّفَاتُ الْجَمَالِيَّةُ **(SIFÂT-I CEMÂLİYYE):** Lütuf ve rahmet ile ilgili olan sıfatlardır.

اَلصِّفَاتُ الْجَلَالِيَّةُ **(SIFÂT-I CELÂLİYYE):** Kahr, izzet, azamet ve kuvvet ile ilgili olan sıfatlardır.

اَلصِّفَةُ **(SIFAT):** Mevsûfun zâtı ile lâzım olan emâredir, ki mevsûfun zâtı onun ile bilinir.

اَلصَّفْقَةُ **SAFK'A):** Lügatta; akd sırasında eli vurmaktan ibârettir. (Meselâ, satış sözleşmesi yaparken, satışın kesinliğini bildirmek için, elini karşısındakinin eline vurmak gibi.)

Şerîatta; genel olarak, sözleşme (=akd) yapmaktan ibârettir.

صَفَاءُ الذِّهْنِ **(SAFÂ-I ZİHİN):** Yorulmaksızın, isteneni çıkarmaya nefsin hâzır ve elverişli olmasından ibârettir.

اَلصَّفْوَةُ **(SAFVET):** Bunlar, gayriyyet kirinden arınmakla birleşmiş (safâ ile müttefik) olanlardır.

اَلصَّفِيُّ **(SAFİY):** Bu, Hz. **Peygamber** (s.a.v.)in kendisi için seçip ayırdığı şeydir. **Kılıç** veya **at** veya **câriye** gibi.

اَلصُّلْحُ **(SULH):** Lügatta; barış yapmak, uzlaşmak, anlamında bir isimdir. Bu, çekişmeden sonra taraflar arasında olan

barışmadır. Şerîatta ise, çekişmeyi kaldıran bir sözleşmedir (akd'dir).

اَلصَّلٰوةُ **(SALÂT):** Lügatta; duâ anlamındadır. Şerîatta ise, takdîr edilmiş vakitler içinde mahsûr olan şartlarla bilinen zikirlerden ve özel rükünlerden ibârettir. Yani namazdır.

Yine **salât**; dünyâ ve âhirette Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz için ta'zîm taleb etmektir.

اَلصَّلْمُ **(SILM):** Arûz ıstılâhında; ayrı olan **Veted**'i kaldırmaktır. Geriye مَفْعُو =**Mef'û** kalması için مَفْعُولاَتْ =**Mef'ûlât**'tan (لاَت)ın kaldırılması gibi. Bu, فَعْلَنْ =**Faalne**'ye nakledilir ve **Aslem** diye adlandırılır.

اَلصَّلْتِيَّةُ **(SALTİYYE): Osmân İbn Ebi's-Salt**'a nisbet edilen fırkadır. Bunlar, **Acâride** fırkası gibidir. Ancak bunlar dediler ki: Kim müslüman olur ve bizden, himâye edilmesini isterse, onu dost ediniriz, fakat çocuklarından uzak dururuz. Onlar bülûğa erince İslâm'a çağırılırlar, (kabûl etmezlerse) öldürülürler.

اَلصِّنَاعَةُ **(SANÂAT):** Nefsânî bir melekedir, ki ihtiyârî fiiller ondan, enine boyuna düşünmeksizin meydana gelir.

Denildi ki; sanâat, amelin keyfiyyeti ile ilgili ilimdir.

صَنْعَةُ التَّسْمِيطِ **(SAN'AT'UT- TESMÎT):** Mensûr kelimelerden ve kısımlara ayrılmış beyt'lerden sonra, bunların bitimine kadar tekrarlanmış başka bir kâfiye getirilmesidir. **İbn Düreyd**'in şu sözü gibi:

لَمَّا بَدَاَ مِنَ الْمشيبِ صَوْتُهُ
وَبَانَ مِنْ عَصْرِ الشَّبَابِ بَوْنُهُ
قُلْتُ لَهَا وَالدَّمْعُ هَامٍ جَوْنُهُ
اَمَا تَرَى رَأْسِى حَاكَى لَوْنُهُ
طرّة صبح تَحْتَ اَذْيَالِ الدَّجَى

Kasîde, sonuna kadar böyle devâm etmektedir.

Sâgânî'nin, **Meşârık** dîbâcesindeki şu sözü de böyledir:

مُحْيِى الرِّمَمِ وَمُجْرِى الْقَلَمِ وَذَارِى الْاُمَمِ وَبَارِئُ النَّسَمِ
لِيَعْبُدُوهُ وَلاَ يُشْرِكُوا بِهِ.

"Çürümüş kemikleri dirilten, kalemi yürüten, ümmetleri yaratıp türeten, kişileri, kendisine kulluk etmeleri ve ortak koşmamaları için var eden..."Dîbâce sonuna kadar böyle devâm etmektedir.

اَلصِّهْرُ **SIHR):** (Sıhrıyyet, müsâheret): Yakınlığı olan veya olmayandan, kendisiyle evlenmek sana helâl olandır. Bu,**Kelbî**'nin sözüdür. **Dahhâk** demiştir ki: **Sıhr**, süt akrabâlığı (=radâ)dır. **Neseb** bakımından harâm olan, **sıhr** bakımandan da harâm olur. Denildi ki: **Sıhr**, nesebden harâm olandır.

اَلصَّوْتُ **(SAVT)** *Ses:* havanın, kulak deliğine taşıdığı, (titreşen) hava ile oluşan bir keyfiyyettir.

اَلصَّوَابُ **(SAVÂB):** Lügat bakımandan, doğru iş ve söz, demektir. Istılâh bakımandan, inkârı câiz olmayan sâbit iş ve durumdur.

Denildiki: **Savâb**, hakka isâbettir (gerçeğe uygunluktur).

Savâb, sıdk ve **hak** arasındaki fark şudur: **Savâb**; aslında bulunan bir durumdur ki onu inkâr etmek câiz olmaz. **Sıdk**; zihinde olanın, hâricde olana uygun olmasıdır. **Hak** ise; hâriçte olanın zihindekine uygun olmasıdır.

صُورَةُ الشَّيْئِ **(SÛRET'ÜŞ-ŞEY'):** Müşahhasât (yani somut şeyler) in hazfi sırasında kendisinden alınan şeydir.

Denildi ki: Bir şeyin sûreti, kendisiyle bir şeyin bilfiil hâsıl olduğu şeydir.

اَلصُّورَةُ الْجِسْمِيَّةُ **(SÛRET-İ CİSMİYYE):** Kendisinden başka mahalli için varlık bulunmayan, ilk bakışta cisimden algılanan üç boyutu kabûl eden, basît, bitişik bir cevherdir.

اَلصورَةُ الْجِسْمِيَّةُ **(SÛRET-İ CİSMİYYE):** İlk bakışta duygu (hiss) ile algılanıp, buudların hepsinde mümted olan cevherdir.

اَلصورَةُ النَّوْعِيَّةُ **(SÛRET-İ NEV'İYYE):** İçine girdiği (hulûl ettiği) şeyin varlığı olmaksızın, bilfiil varlığı tamâm olmayan basît bir cevherdir.

اَلصَّوْمُ **(SAVM):** Lügatta; genel anlamda **imsâk**, yani **tutmak** demektir. **Şerîatta**, özel bir tutmaktan ibârettir ki o da, niyyet ile beraber sabahtan akşama kadar yemekten, içmekten ve cinsî ilişkiden, (nefsi) tutmaktır. Yani oruçtur.

اَلصَّيْدُ **(SAYD)** *Av:* Eti, gerek yenen ve gerekse yenmeyen olsun, kanadı veya ayakları ile, ürküp kaçan ve ancak hîle ile yakalanan hayvandır.

صَاحِبُ التَّرْتِيبِ **(SÂHİB-İ TERTÎB):** Burada tertîb'den maksad, namaz vakitleri arasında kazâ ve edâ yönünden sırayı gözetmektir. Üzerinden namaz geçmeden, bülûğ çağından beri namaz kılıp **en az altı vakit** namazını kazâya bırakmamış kimseye tertîb sâhibi (=sâhib-i tertîb) denilir. Böyle bir zât bir vakit namazını kazâya bırakmış olsa, bu namazını kazâ etmedikçe bunu takib eden vakit namazını edâ etmez. Bunlar arasında tertîbe (sıraya) riâyet eder. (A.E.)

اَلصَّحَابَةُ **(SAHÂBE):** Sahâbî, kelimesinin çoğuludur. **"Sâhib"** kelimesinin çoğulu olan "**Sahb**", "**Ashâb**" ve "**Sıhâb**" da aynı anlamda kullanılır. "**Âmme-i Sahâbe**" Sahâbe'nin çoğu, ekserîsi, demektir.

Sahâbe: Resûlullah (s.a.v.) Efendimizi, müslüman olarak görüp kendisiyle sohbet etme şerefine eren ve müslüman olarak ölen kişilere denir. (A.E.)

اَلصَّفْقَةُ **(SAFKA):** Satış sırasında, satışın kesinliğini bildirmek için elini karşısındakinin eline vurmak demektir. **Akid** ve **satış** anlamlarına da gelir.

اَلصَّفِيرُ **(SAFÎR):** Lügatta, ıslık ve kuş sesine denir. **Tecvîd ıstılâhında**; safîr harfleri olan ص=sâd, س=sîn ve ز=ze harflerini okurken, kuş veya ıslık sesine benzer kuvvetli ve keskin bir sesin çıkmasına denir. (O.K.) (A.E.)

اَلصَّكُّ **(SAKK):** İ'lâm, hâkimin da'vâ edilen muâmeleye, hâdiseye ve bu husûsdaki hükmüne dâir tanzîm etmiş olduğu vesîkadır. Çoğulu; **Sukûk**'dur. (A.E.)

اَلصَّلٰوةُ **(SALÂT):** Meşhûr olan kavle göre; **sâlat**; lügatta, **duâ** anlamına gelir. Şerîat örfünde, bildiğimiz ve özel erkân ve ezkâr ile kıldığımız **namaz**, demektir.

Bazı bilginlere göre, **salât**; Allah'dan olursa **rahmet**; meleklerden olursa, **istiğfâr**; mü'minlerden olursa, bazısının bazısı için **duâ etmesi** anlamına gelir. (Keşşâf)

Peygamber Efendimizin (s.a.v.) adı anıldığı zaman **salât-ü selâm** okumanın hükmüne gelince; bunun **farz** veya **vâcib** olduğunu söyleyenler vardır. Peygamberimize **salavât** getirmenin ma'nâsı, ona **ta'zîm, tebrîk** ve **duâ** etmekten ibârettir. (Buhârî, T.Terc.)

اَلصَّلٰوةُ **(SALÂT)** *Salâ:* Cuma günleri, sabah namazından ve öğleden önce, müezzinlerin minârelerde, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e **salât-u selâm** getirmelerine; "**Sabah salâsı, Cuma salâsı**" denir.

Birisi ölünce de, vakitsiz, minârede **salâ** verilir. bu salâya; "**Ölüm veya cenâze salâsı**", denir. Meydân okumaya da "**Salâ**" dendiği vardır. Meselâ: "**Benimle başa çıkacak kişi varsa salâ**" denmesi gibi. (T. Dey.) (A.E.)

صُوفِيٌّ - مُتَصَوِّفٌ - مُسْتَصْوِفٌ **(SÔFÎ MUTASAVVIF-MUSTASVIF):** Âlimler, bu kelimeler arasında fark görmüşlerdir. Şöyle ki:

Sôfî; tasavvuf ehline göre, nefsinden fânî olup, Allah ile bâkî olandır.

Mutassavvıf; bu dereceyi taleb için çaşılan kimsedir.

Mustasvıf ise; kendisini sôfî ve mutasavvıfa benzeten kimsedir. Maksadı, mevkî ve dünyâlık kazanmaktır. Gerçekte sôfî ve mutasavvıf değildir. (Keşşâf)

Bazıları, bu üç kelime arasındaki farkı şöyle açıklamıştır:

Sôfiyye; sâhib-i vusûl, yani tasavvufun fiiliyâtı ile uğraşanlardır.

Mutasavvıfe; sâhib-i usûl, yani tasavvufun fikriyyâtı (felsefesi) ile uğraşanlardır.

Mustasvife; sâhib-i fuzûl, yani gereksiz ve boş şeylerle uğraşan kimselerdir. (Y.İlm-i Kelâm)

Bununla beraber, tasavvuf kitablarında "**Sôfî**" ve "**Mutasavvıf**" kelimelerinin, biri diğerinin yerine kullanılmış olduğu da az değildir. (A.E.)

اَلصَّغِيرُ **(SAĞÎR)** *Sabî:* Henüz bülûğ çağına ermemiş çocuk demektir. "**Mümeyyiz**" ve "**Gayr-i mümeyyiz**" kısımlarına ayrılır.

Sağîr-i mümeyyiz"; alış-verişi anlayan, yani; satmanın mülkü izâle ettiğini, satın almanın da mülkü câlib olduğunu bilen ve onda- beş aldanmak gibi **gabn-i fâhiş** olduğu zâhir ve herkesce ma'lûm olan bir gabni, **gabn-i yesîr**den ayırabilen çocuktur.

"**Sagîr-i gayr–i mümeyyiz**" ise; satmanın **sâlib**, satın almanın **câlib** olduğunu bilmeyen; **gabn-ı fâhişi, gabn-i yesîrden** (yani aşırı aldatmayı, az aldatmadan) ayırd etmeye kâdir olmayan çocuk demektir. (I.F.K.) (A.E.)

اَلصَّوَابُ **(SAVÂB):** Hatâ'nın karşıtıdır. **Savâb** ve **hatâ** (=doğru ve yanlış), ictihâd olunan şeyler (=**müctehedât**) hakkında kullanılır. **Hak** ve **bâtıl** ise, itikâd olunan şeyler (=**mu'tekadât**) hakkında kullanılır. Hattâ bize, mezhebimiz ve fürû'dan bize muhâlefet edenlerin mezhebi hakkında sorulsa, şöyle cevâb vermemiz gerekir: **Bizim mezhebimiz, hatâya ihtimalli olan savâbdır. Bize muhâlef edenlerin mezhebi ise, savâba ihtimalli olan hatâdır.**

Şâyet bize, itikâdımızdan ve itikâd olunan şeylerde bize muhâlefet eden kimselerin itikâdından sorulsa şöyle dememiz gerekir: **Hak, bizim üzerinde bulunduğumuzdur. Bâtıl ise, hasımlarımızın, üzerinde bulunduğudur.** İşte şeyhlerden böyle nakledilmiştir. Meselenin tamâmı fıkıh usûlünde anlatılmaktadır.

* *

بَابُ الضَّاد

DÂD BÖLÜMÜ

اَلضَّالُّ **(DÂLL):** Mâlikinin evine giden yolu, kasıdsız şaşırıp sapan köledir.

اَلضَّبْطُ **(ZABT):** Hazm, (yani bir şeyi bağlamak, mazbût ve sağlam yapmak)tan ibârettir.

Istılâhta; sözü işitilmesi gerektiği gibi işittirmek, sonra onunla kasdedilen ma'nâyı anlamak, sonra olanca gücüyle onu bellemek ve onu başkasına ulaştırıncaya kadar müzâkeresiyle üzerinde sebât eylemektir.

اَلضَّحْكُ **(DAHK)** *Gülme:* Yerleşik olmayan bir durumdur, ki gülen kimsede hâsıl olan taaccüb sebebiyle, birden rûhun dışarı doğru hareketinden meydana gelir. Gülmenin sının, gülenin kendisi tarafından işitilip, komşuları tarafından işitilmeyendir.

اَلضُّحْكَةُ **(DUHKE): Sufre** vezninde, kendisine insanların güldüğü kimsedir. **Hemze** vezninde olursa, insanlara gülen kimse anlamındadır.

اَلضِّدَّانِ **(ZIDDÂN):** Varlıkla ilgili iki sıfattır, ki bir yerde ardarda gelirler. Ancak ikisinin bir araya toplanması imkânsızdır. **Siyâh** ve **beyâz** gibi.

اَلضَّرْبُ فِى الْعَرُوضِ **(DARB Fİ'L- ARÛZ):** Beyt'in ikinci mısrâının son cüz'üdür.

اَلضَّرْبُ فِى الْعَدَدِ **(DARB Fİ'L- ADED):** İki adedden birinin, diğer adedle katlanmasıdır.

اَلضَّرُورِيَّةُ الْمُطْلَقَةُ **(ZARÛRİYYE-İ MUTLAKA):** Mevzû' için hamledilmiş olanın sübûtu zarûreti ile veya mevzû'un zâtı var olduğu sürece sübûtun selb edilmesi zarûreti ile hakkında hüküm verilendir. **Sübûtun zarûreti** ile hakkında hüküm verilen, mûcib zarûriyyettir. bizim şu sözümüzde olduğu gibi: "**Her insan bizzarûre hayvândır**" Bundaki hüküm, varlığının bütün vakitlerinde insan için hayvan olmanın sübûtu zarûreti iledir.

Selb zarûreti ile hakkında hüküm verilen ise, sâlib olan zarûriyyettir. Bizim şu sözümüzde olduğu gibi: "**İnsandan hiç bir şey bizzarûre taş değildir.**" Bunun hakkındaki hüküm, insanın bütün vakitlerinde ondan taşın selb edilmesi zarûreti iledir.

اَلضَّرُورَةُ **(ZARÛRET):** Zarar'dan türetilmiştir. **Zarar**, kendisi için defedici bulunmayan şeyden nâzil olandır.

اَلضَّعِيفُ **(DAÎF)** *Zayıf:* Sübûtunda söz edilen şeydir. Meselâ, قِرْطَاس ile =Kırtâs'da, kâf'ın özüresi ile "**Kurtâs**" diye okunması zayıf sayıldığı gibi.

ضَعْفُ التَّأْلِيفِ **(DA'F'UT- TE'LÎF):** Sözün cüzlerinin derlenmesi, nahiv kuralına uygun olmasıdır. Lafzen veya ma'nen zikirden önce ızmâr yapmak gibi. Ör. ضَرَبَ غُلاَمُهُ زَيْدًا = "**Kölesi Zeyd'e vurdu**" gibi.

اَلضَّعِيفُ مِنَ الْحَدِيثِ **(DAÎF MİN EL- HADÎS)** *Zayıf hadîs:* Hasen hadîsten daha aşağı mertebede olan hadîstir. Onun zayıflığı, kimi kez bazı râvîlerinin adâletsiz veya kötü hıfz veya inançta töhmet gibi, za'fı sebebiyle olur. kimi kez de, irsâl, inkıtâ' ve tedlîs gibi başka sebeblerle olur.

اَلضَّلاَلَةُ **DALÂLET):** Matlûba ulaştıran şeyin bulunmamasıdır. **Denildi ki**: Dalâlet, matlûba ulaştırmayan bir yola girmektir.

اَلضِّمَارُ **(DIMÂR):** Aynısı var olup kendisinden yararlanmak umulmayan (veya bir daha sâhibine dönmesi düşünülmeyen) maldır. Gasbedilmiş mal ve isbâtı mümkün ol-

mayan inkâr edilmiş mal gibi.

اَلضَّمَانُ **(DAMÂN)** *Zımân:* Olmuş veya olacak bir zarara karşı verilen sağlamlık nesnesidir (Kefâlet veya garantidir).

Ya da **zımân**; bir başka kimse üzerindeki vâcib olan hakkın sorumluluğunu üstlenmekten ibârettir.

Mecelle'nin 416. maddesine göre, damân (zımân); bir şeyin, misliyyât'tan ise mislini ve kıyemiyyât'tan ise kıymetini vermektir. Verilen veya ödenen o şeye de (mazmûn) denir. (A.E.)

ضَمَانُ الدَّرَكِ **(DAMÂN)** *zamân, zımân* **'ÜD-DEREK):** Mebî' istihkâk edildiğinde (alışverişte akd tamâm olduğu halde), **bu satışta sana gelen** (zarar)a **kefîl oldum**, demesi sebebiyle, satıcının parayı (semeni) müşteriye geri vermesidir.

ضَمَانُ الْغَصْبِ **(DAMÂN'UL- GASB):** Kıymet ile ödenmiş olan şeydir.

ضَمَانُ الرَّهْنِ **(DAMÂN'UR-REHN):** Daha az ile ödenmiş olan şeydir.

ضَمَانُ الْمَبِيعِ **(DAMÂN'UL- MEBÎ'):** Az veya çok olsun, semen ile ödenmiş olan şeydir.

اَلضَّنَائِنُ **(DANÂİN):** Bunlar, Allah ehlinden olan gözde ve seçkin kişilerdir ki, Allah katında değerli olmalarından dolayı korunup esirgenirler. Nitekim Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Allah'ın, yaratıklarından, gözde ve seçkin kulları vardır. Onlara parlayan nûr giydirmiştir. Onları âfiyet içinde diriltir ve âfiyet içinde öldürür."

اَلضِّيَاءُ **(ZIYÂ):** (Tasavvufta), Ağyârı (başkalarını), Hakk'ın gözüyle görmektir. Çünkü **Hakk,** bizâtihî idrâk olunmayan bir nûrdur ve O, bununla idrâk olunmaz. İsimleri bakımından ise, idrâk olunan bir nûrdur, ki O bununla idrâk olunur (varlığı anlaşılır). İşte o bununla idrâk olunması bakımından kalb açıldığı zaman, aydınlanmış basîret, ağyârı onun nûru ile görür. Çünkü esmâî nûrlar, kâinâta ilişmeleri bakımından, onun siyahlığı ile karışmışlardır. İşte bununla onun gündüzleri gizlenir de, ağyâr onunla idrâk olunur. Nitekim güneş yuvarlağı karşısına ince bir bulut geldiği zaman güneşin idrâk olunması gibi.

بَابُ الطَّاءِ

TI BÖLÜMÜ

اَلطَّاهِرُ **(TÂHİR):** Allah Teâlâ'nın, muhâlefetlerden kendisini koruduğu kimsedir.

طَاهِرُ الظَّاهِرِ **(TÂHİR'UZ-ZÂHİR):** Allah'ın, ma'sıyetlerden (günâhlardan) kendisini koruduğu kimsedir.

طَاهِرُ الْبَاطِنِ **(TÂHİR'UL- BÂTIN):** Allah Teâlâ'nın, vesveselerden ve kötü düşüncelerden kendisini koruduğu kimsedir.

طَاهِرُ السر **(TÂHİR'US- SIRR):** Göz kırpacak kadar, Allah'tan gâfil olmayan, O'nu unutmayan kimsedir.

طَاهِرُ السِّرِّ وَالْعَلاَنِيَّةِ **(TÂHİR'US- SIRRI VE'L-ALÂNİYYE):** Hakk'ın ve halkın bütün haklarını, her iki tarafı da gözetmeye gücü yettiği için, yerine getiren kimsedir.

اَلطَّاعَةُ **(TÂAT):** Bize göre, emrin muvâfakatıdır. Mu'tezileye göre, irâdenin muvâfakatıdır.

الطِّبُّ الرُّوحَانِيُّ **(TIBB-I RÛHÂNÎ):** Kalblerin kemâlâtını, âfetlerini, hastalıklarını, devâlarını, onların sıhhatini ve i'tidâlini koruma keyfiyyetini bilmektir.

اَلطَّبِيبُ الرُّوحَانِيُّ **(TABÎB-İ RÛHÂNÎ):** Bu tıbbı bilen, irşâd etmeye ve olgunlaştırmaya kâdir olan **şeyh**'tir.

اَلطَّبْعُ **(TAB'):** İnsanda, irâdesiz vâki' olan şeydir. Denildi ki: İnsanda yaratılmış olan cibillettir (huy, mîzâc ve yaradılıştır).

اَلطَّبِيعَةُ **(TABÎAT):** Cisimlerin içinde bulunan bir kuvvettir ki cisim onunla tabiî kemâline erişir.

اَلطَّرِيقُ **(TARÎK):** Hakkındaki sahîh nazarla matlûba erişmek mümkün olan şeydir.

Hakîkat ehlinin ıstılâhında; Allah Teâlâ'nın merâsiminden ve O'nun, kendilerinde ruhsat bulunmayan meşrû' ve teklîfî hükümlerinden ibârettir. Çünkü ruhsatları araştırmak, yolda durmayı ve ara vermeyi gerektiren tabîatın tenfîsine sebebdir.

اَلطَّرِيقُ اللمى **(TARÎK-I LİMMÎ):** (Mantık ilminde); orta terimin (= hadd-i evsat'ın), zihinde illet olduğu gibi, hâricde hüküm için illet olmasıdır. Şu sözde olduğu gibi: **Bu kimse, ateşlidir. Çünkü o, ahlâtı** (yani kan, sevda, safra gibi elemanları) **bozulmuş kimsedir ve her, ahlâtı bozuk olan ateşlidir. Öyleyse o, ateşlidir**

اَلطَّرِيقُ الإِنِّيُّ **(TARÎK-I İNNÎ):** (Mantık ilminde); orta terimin (hadd-i evsat'ın) hüküm için illet olmamasıdır. Bilakis o, müddeâ'yı, nakîzını ibtâl etmekle isbât eylemekten ibârettir. Meselâ, aklın hâdis olduğunu ibtâl etmekle onun kıdemini isbât eden kimsenin şu sözünde olduğu gibi: **Akıl, kadîmdir. Çünkü eğer hâdis olsaydı, maddî olurdu. Zîrâ her hâdis olanın geçmişi maddedir.**

اَلطَّرِيقَةُ **(TARÎKAT):** Manzilleri katetmek ve makamlarda yükselmekle Allah Teâlâ'ya giden yola girenlere özgü olan sîrettir (gidiş ve davranıştır, yaşayış biçimidir).

اَلطَّرَبُ **(TARAB):** Şiddetli üzülme veya sevinçten insana gelen hafifliktir (yeğniliktir).

اَلطَّرْدُ **(TARD):** İlletin varlığından dolayı hükmü gerektiren şeydir. O, sübûtta telâzumdur.

اَلطُّغْيَانُ **(TUĞYÂN)** *Azgınlık:* İsyânda haddi aşmaktır.

اَلطَّلاَقُ **(TALÂK)** *Boşama:* Lügatta; kaydı giderme, boş bırakma ve salıverme anlamındadır. **Şerîatta ise**; nikâh mülkünü gidermektir. (evlilik bağını yok etmektir).

طَلاَقُ الْبِدْعَةِ **(TALÂK-I BİD'AT):** Erkeğin, karısını bir söz ile üç kez veya bir temizlik içinde üç kez boşamasıdır.

طَلاَقُ السُّنَّةِ **(TALÂK-I SÜNNET):** Erkeğin, karısını üç temizlik içinde üç kez boşamasıdır.

طَلاَقُ الْأَحْسَنِ **(TALÂK-I AHSEN):** Erkeğin karısını, kendisiyle cinsî ilişkide bulunmadığı bir temizlik içinde bir kez boşaması ve diğer bir boşama yapmaksızın iddeti bitinceye kadar onu bırakmasıdır.

اَلطِّلاَءُ **(TILÂ'):** Pişirilip, üçte ikisinden daha azı gitmiş olan üzüm suyudur.

اَلطَّمْسُ **(TAMS):** Nûrların nûrunun sıfatları içinde gezip dolaşan kimsenin rüsûmunun (âdetlerinin ve dînî kâiderin) tamâmiyle yok olup gitmesidir. Böylece kulun sıfatları, Allah Teâlâ'nın sıfatları içinde yok olur.

اَلطَّوَالِعُ **(TAVÂLİ'):** İlâhî isimlerin tecellîlerinden kulun içinde ilk beliren şeylerdir. Böylece kulun ahlâkı ve sıfatları, içinin aydınlatılmasıyla güzellleşir.

اَلطَّهَارَةُ **(TAHÂRET):** Lügatta; temizlikten ibârettir. **Şerîatta** ise; özel ve belirli uzuvları, özel ve belirli bir nitelikle yıkamaktır.

اَلطَّىُّ **(TAYY):** (Arûz ilminde); sâkin olan dördüncü harfi kaldırmak (hazfetmek)tir. Geriye مُسْتَعِلُنْ= **Müsteilün** kalması için, مُسْتَفْعِلُنْ= **Müstef'ilün**'ün **fâ**'sını kaldırmak gibi. Bu da مُفْتَعِلُنْ =**Müfteilün**'a nakledilir ve **Matviyy** diye adlandırılır.

اَلطَّالِبُ **(TÂLİB):** Lügatta; isteyen, anlamındadır.

Terim olarak; Alevîlerde, bir ocağa, yani o ocaktan gelen **Dede**ye uyanlara, o "**Ocağın tâlibi**" ve **Dede** olmayanlara, yani Hz. Peygamber (s.a.v.) soyundan gelmeyenlere genel olarak " **Tâlib**" denir. (T. Dey.) (A.E.)

اَلطَّاغُوتُ **(TÂGÛT):** Haddi aşan her şeydir. Allah'tan başka tapınılan her şeye "**Tâgût**" adı verilir: Tekil ve çoğul olarak kullanılır.

Tâgût; haddi aşan her şeyden ibâret olduğu için; büyücüye, kâhine, cinlere ve hayr yolundan alıkoyan her şeye "**tâgût**" adı verilmiştir. (Müfredât) (A.E.)

اَلطِّرَازُ **(TIRÂZ):** Lügatta; nakış, şekil, moda, model, iyi kumaş dokunan yer gibi anlamlara gelir.

Târih ıstılâhı olarak; halîfelere mahsûs alâmetlerdendir. Hükümdârlar, kendi isimlerini veya birtakım özel alâmetleri, kendilerine özgü olarak ipekten yapılan giysiye, kumaş dokunduğu zaman işletirlerdi. İşte bu yazılara ve özel işâretlere "**Tırâz**" adı veriliyordu. **Bundan maksad**; bugünkü resmî elbisede aranan maksad gibi, giyinen kişilerin halka, devlet adamlarından olduklarını belirten bir kıyâfet ile görünmelerinden ibârettir. (İ.M.T.) (A.E.)

اَلطَّرِيقَةُ **(TARÎKAT):** Lügatta; yol anlamına gelen arapça bir sözdür. **Tasavvufta**; Allah'ın doğrudan bilgisine götürdüğüne inanılan ma'nevî yoldur.

Mîlâdî 9. ve 10. yüzyıllarda tarîkat adı tek tek her mutasavvıfın izlediği manevî yolu adlandırmak için kullanılıyordu. Mutasavvıfların, **şeyh** adı verilen rehberlerinin çevresinde toplanmaya başladığı (M. 12. yüzyıl)dan başlayarak, önce şeyhlerin müritleri için koyduğu ibâdet ve yaşam kurallarını belirten **Tarîkat** adı, zamanla bir şeyhin önderliğinde **hayâtını** ve **ibâdetini** belirli kurallara göre düzenleyen müridler topluluğuyla özdeşleşti.

Tasavvuf ehli arasında oniki tarîkat olduğu söylenirse de, tarîkatların sayısı, hele şubeleri de sayılırsa, bu sayıyı aşar. **Meşhûr olan oniki tarîkat şunlardır**:

Bayramî, **Bedevî**, **Bektaşî**, **Celvetî**, **Dısûkî**, **Halvetî**, **Kâdirî**, **Mevlevî**, **Nakş-Bendî**, **Rıfâî**, **Sa'dî**, **Şâzilî**.

Her şeyhin, **Hz. Muhammed** (s.a.v.)'e uzanan rûhânî bir silsilesi vardır. Silsile Hz. Muhammed'e Hz. **Ali** yoluyla ulaşıyorsa tarîkat **Alevî**, Hz. **Ebû Bekir** yoluyla ulaşıyorsa **Bekrî** sıfatını alır. (T.Dey- Ana B.) (A.E.)

اَلطَّلَاقُ **(TALÂK):** Üç kısımdır:

a) **Ahsen talâk**: Kadını, cimâ etmediği bir temizlik devresinde bir defa boşayarak iddeti geçinceye kadar terketmektir.

b) **Hasen talâk**: İçinde cimâ bulunmayan üç temizlik devresinde birer defa boşamaktır.

c) **Bid'î talâk**: Bir defâda üç sayı ile boşamak, yâhud hayız hâlinde boşamaktır.

Talâk, vâki olması bakımından da, **ric'î** ve **bâin** olmak üzere iki çeşittir:

Ric'î talâk: Talâkta kullanılan **açık sözlerle** yapılan talâktır.

Bâin talâk ise: **Kinâye sözlerle** yapılan talâktır. (A.E.)

اَلطَّوَافُ **(TAVÂF):** Ka'be'nin çevresini usûlüne göre yedi defa dolaşmaktır. Devirlerden her birine **Şavt** denir.

Tavâfın çeşitleri şunlardır:

Kudûm tavâfı: Mekke'ye geliş tavâfı demektir. **İfrâd** veya **kırân** haccı yapan âfâkîler yaparlar.

Ziyâret tavâfı: Hac'da farz olan tavâf budur. **Arafat** vakfesinden sonra yapılır.

Vedâ tavâfı: Buna **Sader** tavâfı da denir. **Mîkât** sınırları dışından gelen hacıların, hacdan sonra Mekke'den ayrılırken yaptıkları tavâftır.

اَلطَّيْرَةُ **(TAYRE):** Hafiflik, enayilik, taşkınlık gibi anlamlara gelir. "**Hayre**" vezninde olup, uçmak anlamına gelen "**tayr**" dan masdardır. "**Tayre**" ve "**hayre**" den başka, masdarlardan bu vezinde gelen yoktur.

*

بَابُ الظَّاءِ

ZI BÖLÜMÜ

اَلظَّاهِرُ **(ZÂHİR):** Sîganın kendisiyle, işiten kimseye maksadı apaçık olan söz için bir isimdir ki, te'vîl ve tahsîs için muhtemel olur.

ظَاهِرُ الْعِلْم **(ZÂHİR'UL- İLM):** Tahkîk ehline göre, mümkinâtın a'yânından ibârettir.

ظَاهِرُ الْوُجُود **(ZÂHİR'UL- VUCÛD):** İsimlerin tecellîlerinden ibârettir. Çünkü ilmin zâhirinde **imtiyâz**, hakîkîdir. **Vahdet** ise nisbîdir. Vucûd'un (varlığın) zâhirinde ise, **vahdet** hakîkîdir, **imtiyâz** ise nisbîdir.

ظَاهِرُ الْمُمْكِنَات **(ZÂHİR'UL- MÜMKİNÂT):** Mümkinâtın a'yân ve sıfatlarının sûretleri ile Hakk'ın tecellî etmesidir. Bu **ilâhî vucûd** (yani tanrısal varlık) diye adlandırılandır. Buna, **zâhir'ul- vucûd** da denir.

ظَاهِرُ الْمَذْهَب وَظَاهِرُ الرِّوَايَة **(ZÂHİR'UL- MEZHEB VE ZÂHİR'UR-RİVÂYE):** Bu ikisinden maksad, İmam Muhammed'in te'lîf etmiş olduğu; el-**Mebsût**, el-**Câmi'ul-Kebîr**, el-**Câmi'us- Sagîr**, es-**Siyer'ul-Kebîr**'deki (güvenilir, sağlam rivâyetlerle bize ulaşan fıkhî meseleler)dir.

Zâhir'ul- mezheb ve'r-rivâye'nin gayri olandan maksad da, (bize zayıf rivâyetle gelen); el- **Cürcâniyyât**, el-**Keysâniyyât** ve **el-Hârûniyyât'tır.**(Bunlara Nâdir'ur-Rivâye, adı verilmiştir.)

اَلظَّرْفِيَّة **(ZARFİYYET):** Bir şeyin, başka bir şeye; ya, "**Su bardaktadır**" misâlinde olduğu gibi **hakîkaten**, ya da; "**Kurtuluş İslâm'dadır**" misâlinde olduğu gibi **mecâzen** girmiş olmasıdır.

اَلظَّرْفُ اللَّغْو **(ZARF-I LAĞV):** Kendisinde âmil zikredilmiş olan zarftır. Ör. زَيْدٌ حَصَلَ فِى الدَّارِ ="**Zeyd evde hâsıl oldu.**" gibi.

اَلظَّرْفُ الْمُسْتَقَرُّ **(ZARF-I MÜSTEKAR):** Kendisinde âmil takdîr edilmiş olan zarftır. Ör. زَيْدٌ فِى الدَّارِ = "**Zeyd evde**(hâsıl oldu)" gibi.

اَلظُّلْمَة **(ZULMET)** *Karanlık:* Aydınlanmak özelliği olan şeyde nûrun (yani ışık ve aydınlığın) bulunmamasıdır. **Zumet**, kesîf cisimlerden yapılmış gölgedir (Tasavvufta), Bazan, **ilâhî zâtı** bilmeye de **zulmet** denir. Çünkü ilâhî zât ile beraber olan ilim, başkasını meydana çıkarmaz. Çünkü zâtı bilip anlamak, öyle bir karanlık verir ki onunla hiç bir şey idrâk edilemez. Meselâ, göz, ışığın kaynağı olan güneş yuvarlağının ortasına iliştiğinde güneşin ışığı onu kapladığı zaman kamaşıp, bu durumda, görünebilen şeylerden hiç birini algılayamadığı gibi.

اَلظِّلُّ **(ZILL):** Güneşin giderdiği gölgedir. **Zıll,** güneşin doğuşundan **zevâle** kadardır.

Meşâyıh'ın ıstılâhında zıll; mümkün olan a'yânın teayyünâtı ile zâhir olan izâfî varlıktır.

Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmuştur: "**Rabbinin, gölgeyi** (zıll'ı) **nasıl uzattığını görmedin mi? Eğer dileseydi, onu elbet durğun yapardı.**" (Furkân: 45)

اَلظِّلُّ الأَوَّلُ **(ZILL-I EVVEL):** Akl-ı Evvel'dir. Çünkü o, Allah Teâlâ'nın nûru ile zâhir olmuş ilk gözdür. (Ayn'dır).

ظِلُّ الإِلَه **(ZILL'UL- İLÂH):** Tanrı'nın gölğesi (zıllı), Hazret-i Vâhidiyye ile tahakkuk eden **kâmil insan**'dır.

اَلظُّلَّة **(ZULLE):** Ağaçlarının iki tarafından biri bu evin duvarı üzerinde, diğer tarafı, karşı komşunun duvarı üzerinde olan **gölgelik**tir.

اَلظَّنُّ **(ZANN):** Karşıt ihtimâl bulunmasıyla beraber, ondan üstün olan inançtır (râcıh i'tikâddır). yakîn ve şek (kesin bilgi ve şüphe) hakkında kullanılır.

Denildi ki; zann, üstünlük niteliği ile beraber, şüphenin iki tarfından biridir.

اَلظِّهَارُ **(ZIHÂR):** Erkeğin, zevcesini veya zevcesini ifâde eden bir şeyini veya zevcesinden şâyi' bir cüz'ü, annesi, kızı ve kız kardeşi gibi, neseben veya radâen mahremi olanların uzuvlarından, kendisine bakması harâm olan bir uzva benzetmesidir.

اَلظَّاهِرُ **(ZÂHİR):** Lügatta; görünen, meydanda olan anlamındadır.

Zâhir; hikmetiyle, kudretiyle, sıfatlarıyle varlığı, birliği görünmesi bakımından **Allah'ın adlarındandır**. Nitekim bu ad, Hadîd sûresinin 3. âyetinde geçer. Aynı âyette Allah'ın adlarından olarak "**Bâtın**", yani gözle görülmeyen, zâtıyla, görünmekten, anlaşılmaktan münezzeh olan anlamında geçer.

Tasavvufçulara göre, **zâhir**, görünen âlemdir. **Bâtın** ise, bu izâfî varlıklarda tecellî eden **Tanrı sıfatları**dır. Sıfat, zâtın zuhûru; **fiil**, yani iş ve eylem ise **sıfatların zûhûru** olduğundan sôfî', mazharda, yani zuhûr yerinde, zâhiri, yani görüneni, görünmesi gerekli olanı, **Tanrı**'yı, **Tanrı'nın sıfatlarını** görür. (T.Dey.) (A.E.)

اَلظَّنُّ الْغَالِبُ **(ZANN-I GÂLİB):** Büyük bir ihtimâl, veya kuvvetle tahmîn etmek, veya gerçeğe en yakın zann demektir.

اَلظُّهُورُ وَالظُّهُورَاتُ **(ZUHÛR VE ZUHÛRÂT):** **Zuhûr**; meydana çıkma, belirme demektir. **Çoğulu**; zuhûr eden şeyler anlamına: **Zuhûrât**'tır.

Tasavvuf ehli, meydana gelen şeylere: **Zuhûrât**, derler. "**Zuhûrât'a tâbi' olmak**", beliren, meydana çıkan olaylara uymak, onlara göre hareket etmek anlamına gelir.

Aynı zamanda "**Zuhûrât**", umulmadan gelen **nezir** ve **niyâzlar**dır. "**Zuhûrât ile geçinmek**" , belli bir iş karşılığı, belli zamanda bir geliri olmayan kişinin, gelen **nezirler**le geçinmesini bildiren bir deyimdir. Rü'yâlara da "**Zuhûrât**" dendiği vardır. (T.Dey.) (A.E.)

اَلظَّاهِرُ **(ZÂHİR):** İşiten kişiye, sözün kendisiyle, maksad açık ve belli olan şeydir. Yüce **Allah**'ın şu sözleri gibi: "**Allah bey'i** (=alış-verişi) **helâl kıldı.**" (Bakara: 275) ve "**Size helâl olan kadınlardan nikâhlayın.**" (Nisâ: 3)

Zâhir'in karşıtı: **Hafî**'dir. Bu da maksada ancak taleb ile erişilen şeydir. Yüce Allah'ın: "**Ribâ'yı harâm kıldı**" (Bakara: 275) kavli gibi.

اَلظُّلْمُ **(ZULÜM):** Bir şeyi, yerinden başka yere koymaktır. **Şerîatta** ise: **Hak**'tan **bâtı**la geçmektir ki, bu **cevr**'dir.

Denildiki: **Zulm**; başkasının mülkünde tasarruf etmek ve haddi aşmaktır.

* * *

بَابُ الْعَيْنِ

AYN BÖLÜMÜ

اَلْعَارِضُ لِلشَّيْئِ (ÂRIZ Lİ'Ş-ŞEY): Kendisinden hâric olanın, kendisi üzerine hamledildiği şeydir. **Ârız**, âmm olan ârızdan daha geneldir. Çünkü cevhere **ârız** denir Heyûlâ'ya ârız olan sûret gibi. Fakat ona **araz** denmez.

اَلْعَالَمُ (ÂLEM): Lügât olarak; kendisiyle bir şeyin bilindiği şeyden ibârettir. **Istılâh olarak**; varlıklardan, **Allah**'tan başka her şeydir. Çünkü onunla **Allah**, isimleri ve sıfatları bakımından bilinir.

اَلْعَامُّ (ÂMM) *Genel:* Kendisine uygun olan şeylerin hepsini kapsayan, sınırlı olmayan çok şey için, bir durumda konulmuş lafızdır. "**Bir durum**" sözü, ortaklaşa olanı hâriç kılar. Çünkü o, bir çok durumlar içindir. "**Çok şey için**" sözü, **Zeyd** ve **Amr** gibi, çok şey için konulmamış olanı hâriç kılar. "**Sınırlanmış olmayan**" sözü de, aded isimlerini hâriç kılar. Meselâ "**bin**" kelimesi, çok şey için bir durumda konulmuştur. O, kendisine uyğun olan şeylerin hepsini istiğrâk eder. Lâkin bu çok şey sınırlıdır. "**Kendisine uyğun olan şeylerin hepsini kapsayan.**" sözü, belirsiz olan çoğulu (Cem'-i münekkeri) hâric kılar. (رَاَيْتُ رِجَالاً) = "**Adamlar gördüm**" gibi. Çünkü adamların hepsi, onun için görünmüş değildir.

Bu ya, "**adamlar**" lafzı gibi, sîgası ve ma'nâsıyla **âmm**'dır. Ya da **heyet** ve **kavm** gibi, sâdece ma'nâsıyla **âmm**'dır.

اَلْعَامِلُ (ÂMİL): Arapçada, kelimenin sonunun, i'râbdan özel bir vech üzere olmasını gerektiren şeydir.

اَلْعَامِلُ الْقِيَاسِيُّ (ÂMİL-İ KIYÂSÎ): Kendisi hakkında; "böyle olan her şey **kıyâsî**dir. Çünkü o, böyle amel eder", denilmesi sahîh olan kelimedir.

(Diğer bir ta'rîfe göre, **kıyâsî âmil**: Amelinde küllî bir kâidenin zikredilmesi mümkün olan kelimedir.) (Izhâr)

Meselâ bizim: (غُلاَمُ زَيْدٍ)= "**Zeyd'in kölesi**" dememiz gibi. İkinci kelimede, birincinin eserini gördüğün ve onun illetini bildiğin zaman, (ضَرَبَ زَيْدٌ)= "**Zeyd vurdu**" ve (ثَوْبُ زَيْدٍ)= "**Zeyd'in giysisi**" sözlerini de ona kıyâs edersin.

اَلْعَامِلُ السَّمَاعِيُّ (ÂMİL-İ SEMÂÎ): Kendisi hakkında; bu böyle amel eder, bu da böyle (başka) amel eder, denilmesi sahîh olan âmildir.

(Diğer bir deyimle; **semâî âmil**, işitildiği üzere öğrenilip kullanılan, kendisine başkası kıyâs edilmeyen âmil, demektir.) (Izhâr) (A.E.)

Bizim şu sözümüzde olduğu gibi:

إِنَّ الْبَاءَ تَجُرُّ وَلَمْ تَجْزِمْ "**Bâ** harfi, cerreder, cezm etmez."

اَلْعَامِلُ الْمَعْنَوِيُّ (ÂMİL-İ MA'NEVÎ): Kendisinde lisânın nasîbi olmayan (yani lisânda yeri bulunmayan) âmildir. O ancak **kalb**, yani **akıl** ile bilinen bir ma'nâdır.

اَلْعَاشِرُ (ÂŞİR): Tüccârdan zekâtları alması için, imâmın (halîfenin veya sultânın) yol üzerinde görevlendirdiği kimsedir ki, vucûbunun şartları toplanmış olduğunda, kendisine uğrayan tâcirlerin yanlarındaki mallardan zekâtları alır.

(**Âşir**; tâcirlerin, hırsızlardan emîn olmaları, yani korunmaları için, onlardan ticâret sadakasını, yani zekâtını almak maksadıyla, **imâmın**, yani **halîfe** veya **sultânın** yol üzerinde görevlendirdiği kimsedir. O **âşir**, ticâret sadakasını, görünen mallardan "**emvâl-i zâhire'den**" aldığı gibi, tâcirlerin yanında olan gizli

mallardan "**emvâl-i bâtına'dan**" da alır.) (Dürer) (A.E.)

(**Âşir** denen bu memurlar, yoldan geçen tüccârdan, yanındaki malın mikdârını sorarlar, **nisâb mikdârı** ise ve o mal, tüccârın yanında **bir yıl** kalmış ise, aynı zamanda **ticâret malı** ise, her çeşit maldan, müslümandan **kırkta birini**, zimmî'den **yirmide birini**, harbî'den **onda birini** alırlardı.

Zamanımızda tâcirler, İslâm gümrüklerinde, ticâret malları için verdikleri gümrük verğilerini, bu malların zekâtına sayabilirler.) (I.F.K.) (A.E.)

اَلْعَارِيَةُ **(ÂRİYET)** *Ödünç verme:* Menfaati, bedelsiz temlîk etmektir.

Temlîkler dört çeşittir:

1- Malı, karşılık (ivaz) ile temlîk etmek, **satış**tır.

2- Malı, karşılıksız temlîk etmek, **hîbe**dir.

3- Menfaati, karşılık ile temlîk etmek, **icâre**dir (kirâya vermedir).

4- Menfaati, karşılıksız temlîk etmek, **âriyet**tir (ödünç vermedir).

اَلْعَاقِلَةُ **(ÂKILE):** Kendilerinden olan kimse için **dîvân ehli**dir. Denildi ki, onlardan olmayan kimse için de **mahalle halkı**dır.

(Âkıle; diyeti yüklenip ödeyen **asabe**, **aşîret**, **ehl-i dîvân** vesâiredir. Bunlar, kendi etrâfından birinin, **şübhe-i amd** veya **hatâ** sûretiyle işlediği cinâyetin **diyetini** veya **gurre** denilen **tazmînât**ı ödemekle mükellef bulunurlar. **Diyet**i yüklenenlerden her birine "**Âkıle**" denir. Hepsine birden de "**Âkıle**" denir ki "**Âkıle topluluğu**" anlamındadır.) (A.E.)

اَلْعَادَةُ **(ÂDET):** İnsanların, ma'kûl olanın hükmü üzere devâm ettikleri ve defalarca kendisine döndükleri (uygulama ve davranışlar)dır.

(Diğer bir ta'rîfe göre, **âdet**; nefislerde yerleşmiş, selîm tabîatlarca makbûl olup tekrarlanan uyğulama ve davranışlardan ibârettir. **Örf** ile eşanlamlı gibidir. Âdete "**teâmül**" de denir.) (I.F.K.) (A.E.)

(**Âdet şöyle de ta'rîf edilmiştir:** Toplum nazarında genel kabûl görmüş ve öteden beri tekrarlanarak yerleşmiş bulunan uyğulamalardır.) (İ. Ans. T.D.V.) (A.E.)

اَلْعَاذِرِيَّةُ **(ÂZERİYYE):** İnsanları, fürû'da, yani fıkhî mes'elelerde bilmemezlik sebebiyle ma'zûr görenlerdir.

اَلْعِبَادَةُ **(İBÂDET):** Mükellefin, nefsinin hevâsı hılâfına, Rabbi için ta'zîm olarak yaptığıdır.

اَلْعُبُودِيَّةُ **(UBÛDİYYET)** *Kulluk:* Ahidleri yerine getirmek, hadleri koruyup gözetmek, mevcûda râzı olmak ve kaybedilene sabretmektir.

عِبَارَةُ النَّصِّ **(İBÂRAT'ÜN-NASS):** Kendisi için kelâm sevk edilmiş olan ma'nevî nazımdır, ki "**İbâre**" diye adlandırılmıştır. Çünkü istidlâl yapan kimse, **nazımdan ma'nâya**; konuşan kimse ise, **ma'nâdan nazma** geçer. Böylece o ibâre, geçiş yeri olmuştur. Emr ve nehy'den olan kelâmın gereği ile amel edildiği zaman bu, "**nassın ibâresi ile istidlâl**" diye adlandırılır.

اَلْعَبَثُ **(ABES):** Faydası bilinmeyen bir iş yapmaktır. Denildi ki: **Abes**, kendisinde, fâili için sahîh bir maksad bulunmayan şeydir.

اَلْعَتَهُ **(ATEH)** *Bunama:* Zâttan meydana gelen bir âfettir ki, akılda bozukluğu gerektirir. Sâhibi, aklı karışık bir kimse olup, kimi sözü akıllı kişilerin sözüne, kimisi de delilerin sözüne benzer. **Sefeh** böyle değildir. Çünkü o, deliye benzemez. Fakat o, sözünü ya neş'eli veya öfkeli biçimde hafîflikle söyler.

اَلْعِتْقُ **(ITK)** *âzâd olma, kölelikten kurtulma:* Lügâtta, kuvvet anlamındadır. **Şerîatta ise**; hükmî bir kuvvet olup, onunla insan, şer'î tasarruflara ehil olur.

اَلْعُجْمَةُ **(UCME):** Kelimenin, arab vezinlerinden olmamasıdır.

اَلْعُجْبُ **(UCB)** *Kendini beğenmişlik:* Kişinin, haketmemiş olduğu bir rütbeyi haketmiş saymasından ibârettir.

اَلْعَجَبُ **(ACEB)** *Şaşma, hayret etme:* Sebebi

gizli olan ve benzeri âdete uymayan birşeyden dolayı nefisdeki (rûhdaki) değişmedir.

اَلْعَجَارِدَة (ACÂRİDE): **Abdullah İbn Acred**'e nisbet edilen fırkadır. **Bunlar**; müşriklerin çocukları cehennemliktir, dediler.

اَلْعَدَالَة (ADÂLET): Lügâtta; istikâmet (doğruluk, doğru davranış) anlamındadır. **Şerîatta**; dînen, yapılması tehlikeli olan şeyden kaçınmakla hak yol üzerinde doğru olmaktan ibârettir.

(**Adâlet**: Dînî mahzûrât'tan, yani sakıncalı görülen şeylerden kaçınmaktır. Bu da bir kaç çeşittir. En son haddi, emrolunduğun gibi doğru olmaktır ki, bu da eksiksiz olarak ancak Hz. **Peygamber** (s.a.v.)'de bulunur.

Diğer bir ta'rîfe göre, adâlet: Dîn ve akıl yönünün, hevâ ve şehvete üstünlüğü demektir.

Bazıları da demişler ki: Adâlet, büyük günâhlardan kaçınmak ve küçük günâhlar üzerinde ısrâr etmemektir ki bunun salâhı, fesâdından çok olur.

Yine adâleti: Doğru hareket etmek, doğru konuşmak, günâhtan ve yalandan kaçınmaktır, diye ta'rîf edenler de vardır.

Bazı âlimler de demişler ki: Adâlet, nefiste bir melekedir ki, nefsi büyük günahlara yaklaşmaktan, küçük günahlar üzerinde ısrâr etmekten ve çirkin işlerden meneder.

Hakîmlere (=filozoflara) **göre, adâlet:** İfrât ile tefrît arasında orta bir yoldur. Hikmet, iffet ve şecâatten meydana gelir.) (Keşşâf) (A.E.)

اَلْعَدْلُ (ADL): İfrât ile tefrît'in iki tarafı arasında orta yol (veya durum)dan ibârettir.

Nahivcilerin ıstılâhında; ismin, aslî sîgasından diğer sîgaya çıkmasıdır.

Fakîhlerin ıstılâhında; büyük günahlardan kaçınan ve küçük günâhlar üzerinde ısrâr etmeyen, savâbı gâlib olan, yolda yemek ve işemek gibi çirkin davranışlardan kaçınan kimsedir.

Denildi ki: Adl; i'tidâl ve istikâmet demek olan adâlet anlamında bir masdardır. Bu da, hakka meyletmektir.

اَلْعَدْلُ التَّحْقِيقِي (ADL-İ TAHKÎKÎ): İsme bakıldığı zaman, onda sarfın men'inden başka, aslının başka bir şey olduğuna delâlet eden bir kıyâs bulunmasıdır. Ör. (ثُلَاث، مَثْلَث)= **Sülüs** ve **müselles** gibi.

اَلْعَدْلُ التَّقْدِيرِي (ADL-İ TAKDÎRÎ): İsme bakıldığı zaman, onda aslının, başka bir şey olduğuna delâlet eden bir kıyâs bulunmamasıdır. Ancak o, **gayr-ı munsarıf** olarak bulunur ve onda sâdece alemiyyet olup, kâidesini korumak için onda **adl** takdîr edilir. Ör. (عُمَر)= **Ömer** gibi.

اَلْعَدَاوَة (ADÂVET) *Düşmanlık*: Zarar verme ve öc alma kasdının kalbde yerleşmesidir.

اَلْعَدُّ (ADD): Birşeyi ayrı ayrı saymaktır.

اَلْعَدَدُ (ADED): Birliklerden (=**vahdetlerden**) oluşan **kemmiyyet**tir. "**Bir=vâhid**", aded olmaz. Amma eğer aded; "**kendisiyle adedin mertebeleri vâki' olan şey**" diye açıklanırsa, bu takdîrde "**bir**" de adede dâhil olur.

Aded -eğer toplanmış olan kesirleri kendisinden fazla olursa- **zâid**dir. Oniki gibi. Çünkü onikinin, "**dokuz**" küsûrundan toplanmış olan -ki bunlar; **yarım**, **üçte bir**, **dörtte bir**, **beşte bir**, **altıda bir**, **yedide bir**, **sekizde bir**, **dokuzda bir** ve **onda birdir**- onikiden fazladır. Çünkü, onikinin yarısı altıdır. Üçte biri dörttür. Dörtte biri üçtür. Altıda biri, ikidir. Böylece toplam onbeş olur. Bu ise onikiden fazladır.

Ya da eğer toplanmış olan kesirleri, ondan eksik ise nâkıs olur. Meselâ, dört gibi.

Yâhut da, eğer kesirleri ona eşit ise, müsâvî olur. Altı gibi.

اَلْعِدَّة (İDDET): Sağlam nikâh veya şüpheli nikâh yok olduğunda kadının beklemesi gereken süredir.

اَلْعُذْرُ (ÖZR): Şerîatın mûcibi üzere olan ma'nâ kendisine güç gelip, ancak fazla zarar yüklenmekle olan şeydir.

اَلْعَرَضُ (ARAZ): Varlığında, kendisiyle kâim olduğu bir yere muhtâç olan mevcûddur.

Meselâ, varlığında, içine girdiği ve kendisiyle kâim olduğu bir cisme muhtâç olan renk gibi.

Arazlar iki çeşittir: Birincisi: **Kâr'uzzât**'tır ki bu, cüzleri, varlıkta bir araya toplanmış olandır. **Beyâz** ve **siyâh** gibi. **İkincisi**: **Gayru kârr'ız-zât**'tır, ki bu, cüzleri varlıkta bir araya toplanmamış olandır. **Hareket** ve **sükûn** gibi.

اَلْعَرَضُ اللاَّزِمُ (ARAZ-I LÂZIM): Mâhiyetten ayrılması imkânsız olan şeydir. İnsana nisbetle bi'l-kuvve kâtib gibi.

اَلْعَرَضُ الْمُفَارِقُ (ARAZ-I MÜFÂRIK): Birşeyden ayrılması imkânsız olmayandır. Bu, ya yok olması hızlı olandır. Meselâ: Utananın kızarınası ve korkanın sararması gibi. Ya da yok olması yavaş olan arazdır. Meselâ: **Saçın ağarması** ve **gençleşme** gibi.

اَلْعَرَضُ الْعَامُّ (ARAZ-I ÂMM): Arazî bir söz olarak, bir hakîkatın ve ondan başkasının ferdleri üzerine söylenmiş bir **küllî**dir. "**Ondan başkasının**" dememizle, **nev'**, **fasıl** ve **hâssa** ta'rîften dışarda kalır. Çünkü bunlar sâdece bir hakîkat üzerine söylenir. "**Arazî bir söz**" dememizle de **cins** dışarda kalır Çünkü onun söylenmesi zât ile ilğilidir.

اَلْعَرُوضُ (ARÛZ): Beyt'in birinci yarısının (yani ilk mısranın) son cüz'üdür.

اَلْعَرْضُ (ARZ) *En*: Boy yönünün aksine olan yayılmadır.

اَلْعَرَضُ (ARAZ): Cevherde hâsıl olan şeydir. Renkler, lezzetler, tatma, dokunma ve cevherin varlığından sonra kalması imkânsız olan diğer şeyler gibi.

اَلْعُرْفُ (ÖRF): Akılların şehâdeti ile nefislerin istikrâr bulduğu ve tabîatların kabûl edip aldığı şeydir. **Örf** de bir **hüccet**tir. Fakat **örf** daha çabuk anlaşılır. **Âdet** de böyledir. **Âdet**, insanların, akılların hükmüne göre devâm ettikleri ve defâlarca tekrarladıkları davranış ve uygulamalardır.

(Her tarafta cârî ve koyucusu belli değilse, "**örf-i âmm**", bir yere mahsûs, belli bir topluma âit bulunursa, "**örf-i hâss**" adını alır.) (I.F.K.) (A.E.)

(Örf, fıkıh usûlüne dâhil sayılır ve Hz. Peygamber'in; "**Müslümanların güzel gördüğü şey, Allah katında da güzeldir.**" "Müsned" hadîsi buna işâret eder.

Örf'ü, hüküm istinbâtı için bir delîl olarak alan bilginler, onun, Kitâb ve Sünnet'te bulunmayan yerlerde geçerli olduğunu kabûl ederler. **Örf**, Kitâb ve Sünnet'e aykırı düşerse mu'teber olmaz. Bu bakımdan örf'ü ikiye ayırıyoruz:

1- **Sahîh örf**: Şer'î bir asıl olarak kabûl edilir.

2- **Fâsid örf**: Kesin bir nass'a aykırı düştüğü için muteber olmaz.) (F. Usûlü) (A.E.)

اَلْعُرْفِى (ÖRFÎ): Medih ve senâ gibi bir fiile (veya iki fâilden sâdır olan fiillere) tevakkuf eden şeydir.

اَلْعُرْفِيَّةُ الْعَامَّةُ (ÖRFİYYE-İ ÂMME): Mevzû' için mahmûl'ün sübûtunun devâmı ile veya mevzû'un zâtı, unvân ile muttasıf olmaya devâm ettiği sürece, ondan selbedilmesiyle hakkında hüküm verilendir. **Îcâben** (olumlu) olana misâl: "**Her kâtib, yazıcı olduğu sürece parmakları hareket edendir.**" **Selben** (olumsuz) olana misâl: "**Yazıcı olduğu sürece kâtibde hiç bir sâkin parmak yoktur.**" gibi.

اَلْعُرْفِيَّةُ الْخَاصَّةُ (ÖRFİYYE-İ HÂSSA): Zât'a göre, **lâdevâm** kaydı ile beraber olan **örfiyye-i âmme**dir. Eğer o, yukarıda geçen: "**Her kâtib, yazıcı olduğu sürece, parmakları hareket edendir.**" misâlimizde olduğu gibi, **mûcib** olursa, onun terkîbi, **genel olan örfî mûcib**dendir, -ki bu, birinci cüzdür- ve genel olan mutlak sâlibdendir -ki bu, **lâdevâm**ın mefhûmudur. Eğer o, yukarıda geçen: "**Yazıcı olduğu sürece kâtibde hiç bir sâkin parmak yoktur.**" misâlinde olduğu gibi sâlib olup, dâim olmazsa, onun terkîbi, genel olan örfî sâlibden ve genel olan mutlak mûcibdendir.

اَلْعَرْشُ (ARŞ): Bütün cisimleri kuşatan cisimdir. Yüksekliğinden dolayı veya hükümdârın, hüküm verirken, kazâ ve

takdîrinin ahkâmı, üzerinde oturduğu tahttan verildiği için, **tahta** benzetilerek **Arş** diye adlandırılmıştır. Ancak orada (Allah'ın zâtına âit) hiç bir sûret ve cisim yoktur.

اَلْعَزِيمَةُ **(AZÎMET):** Lügâtta; sağlam irâdeden ibârettir. Nitekim Yüce Allah bir âyette şöyle buyurmuştur: (وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا)= "**Biz, onda** (Âdem'de) **bir azim bulmadık.**" (Tâ-Hâ: 115) Yani onun, emredileni yapmakta sağlam bir kasdı yoktu.

Şerîatta ise; ârızalar (özürler ve engeler) ile ilişiği olmaksızın, meşrû kılınanların aslı olan şey için isimdir.

(**Azîmet**; kulların özürlerine bakmayarak başlangıçta meşrû' olan şeydir. Diğer bir deyimle azîmet; namaz ve oruç gibi aslî hükümlerdir. **Ruhsat** ise; özürden dolayı ikinci kez meşrû' olan şeydir ve dört kısımdır. İkisine hakîkaten ruhsat, ikisine de mecâzen ruhsat denir. Meselâ, sefer hâlinde Ramazan orucunu tutmamak bir ruhsattır.) (A.E.)

اَلْعَزْلُ **(AZL)** *Azil:* Kadının gebe kalmasından sakınarak, (cinsî ilişki sırasında erkeğin) menîsini kadının ferci dışına akıtmasıdır.

(Cumhûr-u Ulemâya göre: Erkek, hür olan karısının izni ile, câriyesinin ise izni olmaksızın dahî **azil** yapabilir.

Hâsılı **azil**; ancak fakirlik, hastalık, doğacak çocuğu müslüman olarak yetiştirememe korkusu gibi bazı ahvâl ve şartlarda câizdir.) (S. Yolları) (A.E.)

اَلْعُزْلَةُ **(UZLET):** Bir köşeye çekilip ayrılmakla halka karışmaktan kaçınmaktır.

اَلْعَصَبَةُ بِنَفْسِهِ **(ASABE Bİ'NEFSİH):** Ölüye nisbetinde dişi dâhil olmayan her erkektir.

اَلْعَصَبَةُ بِغَيْرِهِ **(ASABE Bİ'GAYRİH):** Kendilerine, yarım ve üçte iki hisse düşen kadınlardır ki, bunlar, kardeşleri ile **asabe** olurlar.

اَلْعَصَبَةُ مَعَ غَيْرِهِ **(ASABE MAA GAYRİH):** Diğer dişi ile beraber **asabe** olan her dişidir. Kız çocuk ile beraber kız kardeş gibi.

اَلْعَصْبُ **(ASB):** (Arûz ilminde); harekeli olan beşinci harfi sâkin kılmaktır. Ör. Geriye (مُفَاعَلْتُنْ)= **Müfâaltün** kalması için, (مُفَاعَلَتُنْ)= **Mufâaletün**'ün "**Lâm**"ını sâkin kılmak gibi. Bu'da (مَفَاعِيلُنْ)= **Mefâîlün**'a nakledilir ve **Ma'sûb** diye adlandırılır.

اَلْعِصْمَةُ **(İSMET):** Günâhları işlemeye gücü yetmekle beraber onlardan kaçınma melekesidir.

اَلْعِصْمَةُ الْمُؤَثِّمَةُ **(İSMET-İ MÜESSİME):** Kendisine tecâvüz eden kimseyi günâhkâr kılan şeydir.

اَلْعِصْمَةُ الْمُقَوِّمَةُ **(İSMET-İ MUKAVVİME):** Kendisiyle insanın kıymet kazandığı ve tecâvüz eden kimseye **kısas** veya **diyet** uygulanması gereken şeydir.

اَلْعِصْيَانُ **(İSYÂN):** Boyun eğmeyi terk edip baş kaldırmaktır.

اَلْعَضْبُ **(ADB):** (Arûz ilminde); geriye, (فَاعَلَتُنْ)= **Fâaletün** kalması için, (مُفَاعَلَتُنْ) = **Müfâaletün**'den "**Mîm**"'in kaldırılmasıdır. Bu da, (مُفْتَعِلُنْ)= **Müfteılun**'a nakledilir ve **Ma'dûb** diye adlandırılır.

اَلْعَطْفُ **(ATF): Metbû**'u ile beraber olan nisbetle kasdedilmiş bir ma'nâya delâlet eden **tâbi**'dir ki, kendisiyle **metbû**'u arasında, on atf harfinden biri aracılık eder. Ör. (قَامَ زَيْدٌ وَعَمْرٌو)= "**Zeyd ve Amr kalktı.**" gibi. "**Amr**" kelimesi, **Zeyd** ile beraber kendisine "**kalkma**" fiilinin nisbet edilmesiyle kasdedilmiş olan bir **tâbi**'dir.

عَطْفُ الْبَيَانِ **(ATF'UL-BEYÂN):** Metbû'unu açıklayan, sıfattan başka bir tâbi'dir. "**Tâbi'**" sözü, bütün tâbi'leri kapsar. "**Sıfattan başka**" sözüyle, sıfat ondan hâric kalır. "**Metbû'unu açıklayan**" sözüyle de, geri kalan tâbi'ler ondan hâric kalmış olur. Çünkü onlar, **metbû**'unu açıklayıcı değildir. Ör. (اَقْسَمَ بِاللهِ أَبُو حَفْصٍ عُمَرُ)= "**Hafs'ın babası Ömer, Allah'a yemîn etti.**" gibi. "**Ömer**" kelimesi, metbû'unu açıklayan, sıfat olmayan bir **tâbi**'dir.

عَطْفُ الْبَيَانِ **(ATF'UL-BEYÂN):** (Arapçada); sıfatta olduğu gibi, kendisindeki bir ma'nâya delâlet itibâriyle, daha önce geçeni (metbû'unu) açıklamak için gelen **tâbi**'dir. Denildi ki: **Atf-ı beyân**, tefsîr yerine geçen, sıfattan başka bir isimdir.

اَلْعَقْلُ **(AKL):** (Arûz ilminde); geriye, (مُفَاعَلْتُنْ)= **Müfâatün** kalması için (مُفَاعَلَتُنْ) = **Müfâaletün**'den, harekeli olan beşinci harfi, yani "**Lâm**"'ı kaldırmaktır. Bu da (مُفَاعَلْتُنْ)= **Müfâalün**'e nakledilir ve **Ma'kûl** diye adlandırılır.

اَلْعِفَّةُ **(İFFET):** Şehevî kuvvetin bir durumudur, ki bu kuvvetin ifrâtı olan **fücûr** (=azma) ile, onun tefrîti olan **humûd** (=sönme) arasında ortadadır. **İffetli kişi**, şerîata ve mürüvvete uyğun olan işlere girişen kimsedir.

اَلْعَقْلُ **(AKL)** *Akıl:* Zât'ında maddeden soyut, fiilinde maddeye bitişik olan bir cevherdir. Kendisine, her bir kişinin; "**Ben**" sözüyle işâret ettiği **Nefs-i Nâtıka**'dır.

Denildi ki: Akıl, Allah Teâlâ'nın, insanın bedenine ilişkin olarak yarattığı rûhânî bir cevherdir.

Denildi ki: Akıl, hakkı ve bâtılı bilen, kalbdeki bir nûrdur.

Yine denildi ki: Akıl, maddeden soyutlanmış, tedbîr ve tasarruf ilişkisi ile bedene ilişik olan bir cevherdir.

Kimisi de demiş ki: Akıl, nefs-i nâtıka'ya âit bir kuvvettir. Şu açıktır ki, kuvve-i âkıle, nefs-i nâtıka'ya mugâyir bir durumdur.

Çünkü tahkîkteki fâil, nefistir. Akıl ise onun için bir âlettir. Tıpkı bıçağın, kesen kimseye nisbetle bir âlet olduğu gibi.

Kimisi de demiştir ki: Akıl, Nefis, Zihin hepsi birdir. Ancak bunlar; Müdrike oldukları için **Akıl** diye adlandırılmış, Mutasarrıfe oldukları için **Nefis** diye adlandırılmış ve idrâke elverişli oldukları için **Zihin** diye adlandırılmıştır.

اَلْعَقْلُ **(AKL)** *akıl:* Kendisiyle eşyânın hakîkatleri bilinen ve anlaşılan şeydir. **Denildi ki**: Aklın bulunduğu yer, baştır. **Kimisi de**: Onun yeri kalbdir, demiştir.

اَلْعَقْلُ الْهَيُولَانِى **(AKL-I HEYÛLÂNÎ):** Ma'kûlâtı idrâk etmek için isti'dâd-ı mahzdır (doğuştan gelen hazırlıktır). O, fiilden hâlî olan hâlis bir kuvvettir. Çocuklarda olduğu gibi.

Akıl, heyûlâ'ya nisbet edildi, çünkü bu mertebede nefis, haddi zâtında bütün sûretlerden hâlî olan ilk heyûlâ'ya (ilk maddeye) benzer.

اَلْعَقْلُ **(AKL)** *Akıl:* "**Devenin bağı**" demek olan "**ıkâl**"den alınmıştır. **Akıl** da, akılların sâhiblerini, doğru yoldan sapmaktan meneder.

Sahîh olan şudur ki: Akıl, gâib olanları, vâsıtalarla ve mahsûs olanları da müşâhedelerle idrâk eden soyut bir cevherdir

اَلْعَقْلُ بِالْمَلَكَة **(AKL Bİ'L-MELEKE):** Zarûriyyât ile olan bir ilimdir ve nazariyyâtı kazanmak için nefsin bununla hazırlıklı olmasıdır.

اَلْعَقْلُ بِالْفِعْلِ **(AKL Bİ'L-FİİL):** İktisâbı tekrâr etmekle âkıle'nin kuvvetinde, nazariyyâtın biriktirilmiş olmasıdır. Böylece, ne zaman dilese, yeni bir kesb zahmetine katlanmaksızın, onun için, istihzâr melekesi hâsıl olur. Fakat onu bi'l-fiil müşâhede edemez.

اَلْعَقْلُ الْمُسْتَفَادُ **(AKL-I MÜSTEFÂD):** İdrâk etmiş olduğu nazariyyeler, kendisinden kaybolmayacak biçimde onda hâzır olmasıdır.

اَلْعَقَائِدُ **(AKÂİD):** Kendisinde, amel değil de, itikâdın kendisi kasdedilen akîdelerdir.

اَلْعُقَابُ **(UKÂB):** Kalemdir. O, **Akl-ı Evvel**'dir, ki bir sebebden olmaksızın, ilkin yaratılmıştır. Çünkü ilkin, bu ilk varlık ile zâhir olan zâtî feyz için, inâyetten başka hiç bir mûcib yoktur. Kâbil olan bir isti'dâd talebi kesinlikle ona mukâbele edemez. Çünkü o, örneksiz yaratılmış ilk mahlûktur. **Akl-ı Evvel**, Kuds âleminde bulunanlardan daha yüksek ve yüce olunca, havada diğer kuşlardan çok daha yükseklerde uçan kartal anlamına gelen

"**Ukâb**" diye adlandırıldı.

اَلْعُقْرُ **(UKR):** Zinâ (yani usûlsüz evlenme ve cinsî ilişki) helâl olmuş bile olsa, bu, cinsî ilişki ücretinin mikdârıdır.

(**Ukr**: Hür kadınlar hakkında zikredildiği zaman, bununla **Mehr-i Misil** kasdedilir. Câriyeler hakkında zikredildiği zaman, eğer câriye bâkire ise, bu, kıymetinin onda biridir. Dul ise, kıymetinin yirmide biridir.

Denildi ki: **Ukr**; eğer kirâlama mubâh sayılmışsa, bu, kadını, cinsî ilişki için kirâlama bedelinin mikdârıdır. Fetvâ birinciye göredir.) (Keşşâf) (A.E.)

(Bundan başka, **Ukr** deyimi, çok kez kendisine şüphe ile cinsî ilişkide bulunulan kadına, mehrine eşit olarak verilen **tazmînât** anlamında kullanılır. **Gasb** yoluyla vukû' bulan bir cinsî ilişkiden dolayı **diyet** olarak verilen bedele de **Ukr** denilir.) (I.F.K.) (A.E.)

اَلْعَقْدُ **(AKD)** *Sözleşme:* Tasarrufun cüzlerini, şer'an îcâb ve kabûl ile bağlamaktır.

اَلْعَقَارُ **(AKÂR):** Yer ve ev gibi aslı ve karârı olan (taşınmaz mallar)dır.

اَلْعَكْسُ **(AKS):** Lügâtta, birşeyin sünenine, yani birinci yoluna geri çevrilmesinden ibârettir. Aynanın, berraklığı ile senin gözünü, iki gözünün ışığı ile yüzüne geri çevirdiği zaman, aynanın yansıtması gibi.

Fakîhlerin ıstılâhında, mezkûr hükmün karşıtını (=nakîzını), diğer bir asla geri çevirerek, onun mezkûr illetinin karşıtına iliştirmekten ibârettir. Bizim şu sözümüzde olduğu gibi: **Nezr ile lâzım gelen şey, başlama** (şürû') **ile lâzım gelir. Hac gibi.** Bunun aksi; **nezr ile lâzım gelmeyen, başlama ile de lâzım gelmez.** Buna göre; **aks**, **tard**'ın zıddı olur

اَلْعَكْسُ **(AKS):** Bir ma'nâ ile intifâ'da Telâzümür. **Hadd** doğru olmadığında, **mahdûd** da doğru olmaz.

Denildi ki: **Aks**; illetin yokluğundan dolayı hükmün yokluğudur.

اَلْعَكْسُ الْمُسْتَوِى **(AKS-İ MÜSTEVÎ):** "**Sıdk**" ve "**keyf**", halleri ile kalmakla beraber, kazıyyeden birinci cüz'ü ikinci ve ikinci cüz'ü de birinci kılmaktan ibârettir. Nitekim "**Her insan hayvandır**" sözümüzün aksini söylemek istediğimiz zaman; onun cüz'iyyetini değiştirip şöyle deriz: "**Bazı hayvan insandır.**" Ya da "**İnsandan hiç birşey taş değildir.**" sözümüzün aksini söylersek, şöyle deriz: "**Taştan hiç birşey insan değildir.**"

عَكْسُ النَّقِيضِ **(AKS'UN-NAKÎZ):** İkinci cüz'ün nakîzını (karşıtını, zıddını), birinci cüz ve birincinin nakîzını da ikinci kılmaktır. Bununla beraber **keyf** ve **sıdk kendi** halleri ile kalırlar. Biz: "**Her insan hayvandır**" dediğimiz zaman, bunun aksi şudur: "**Her ne zaman o, hayvan değilse, insan değildir.**"

عَكْسُ النَّقِيضِ **(AKS'UN-NAKÎZ):** Mahmûl'ün nakîzını mevzû' ve mevzû'un nakîzını da mahmûl kılmaktır.

اَلْعِلَّةُ **(İLLET):** Lügât bakımından; bir mahalle giren ve kendisiyle mahallin hâli değişen bir ma'nâdan ibârettir. Hastalığın "**illet**" diye adlandırılması da bundandır. Çünkü onun girmesiyle, kişinin hâli kuvvetten za'fa dönüşüp değişir.

Şerîat bakımından **illet**; kendisi sebebiyle kendisiyle beraber hüküm vermek vâcib olan şeyden ibârettir.

Arûzda illet; **arûz** ve **darb**'da olduğu zaman, sekizinci cüzlerde değiştirme yapmaktır.

اَلْعِلَّةُ **(İLLET):** Birşeyin varlığı, kendisine bağlı olan (tevakkuf eden) ve hâric olup onda etki yapan şeydir.

عِلَّةُ الشَّيْئِ **(İLLET'ÜŞ-ŞEY):** Kendisinden dolayı bu şeyin tevakkuf ettiği (dayandığı, bağlandığı) şeydir. O da iki kısımdır. **Birincisi**; kendisiyle mâhiyetin, cüzlerinden kıvâm ve karar bulduğu şeydir. Bu, "**mâhiyetin illeti**" diye adlandırılır. **İkincisi**; Cüzleriyle kuvvetlenen mâhiyetin, hâricî varlıkla vasıflanması kendisine bağlı olan şeydir. Bu da "**varlığın illeti**" diye adlandırılır.

Mâhiyyetin illeti; ya bil'fiil veya bil'kuvve ma'lûlün varlığı kendisiyle vâcib olmasıdır ki bu **maddî illettir.** Ya da

kendisiyle ma'lûlün varlığı vâcib olmasıdır ki bu **sûrî illet**tir.

Varlığın illeti; ya kendisinden ma'lûlün var edilmesidir. Yani ma'lûlde müessir ve onun için mûcid olur, ki bu **illet-i fâiliyye**dir. Ya da olmaz. Bu takdîrde ya ma'lûl, **illet-i fâiliyye** için olur ki bu **illet-i gâiyye**dir. Ya da olmaz. Eğer vücûdî ise o, şarttır. Eğer ademî ise engellerin kalkmasıdır.

اَلْعِلَّةُ التَّامَّةُ **(İLLET-İ TÂMME):** Kendisi yanında ma'lûlün varlığı vâcib olan şeydir.

Denildi ki: **İllet-i tâmme**, birşeyin varlığı kendisine bağlı olan şeyin hepsidir.

Yine denildi ki: O, birşeyin varlığı kendisine bağlı olan şeyin tamâmıdır. Şu ma'nâdaki, onun arkasında kendisine bağlı olan birşey olmaz.

اَلْعِلَّةُ النَّاقِصَةُ **(İLLET-İ NÂKISA):** İllet-i tâmme'nin aksine olandır.

اَلْعِلَّةُ الْمُعَدَّةُ **(İLLET-İ MUADDE):** Ma'lûlün varlığı kendisine bağlı olan illettir ki, varlığı, ma'lûlün varlığı ile beraber olması vâcib değildir. Adımlar gibi.

اَلْعِلْمُ **(İLM)** *İlim:* Vâkı'a uygun olan kesin itikâddır. **Hakîmler dediler ki**: İlim; akılda, birşeyin sûretinin hâsıl olmasıdır. Birincisi, ikincisinden daha özeldir.

Denildi ki: İlim, birşeyi olduğu gibi idrâk etmektir.

Yine denildi ki: İlim, bilinenden (ma'lûmdan) gizliliğin yok olmasıdır. Cehl (bilmezlik, bilgisizlik), onun zıddıdır.

Denildi ki: İlmin, ta'rîfe ihtiyâcı yoktur.

Kimisi de demiş ki: İlim, yerleşmiş bir sıfattır ki, onunla külliyyât ve cüz'iyyât bilinip anlaşılır.

Kimisi de şöyle demiştir: İlim, birşeyin ma'nâsına nefsin ulaşmasıdır.

Denildi ki: İlim, **âkil** ile **ma'kûl** arasında özel bir izâfetten ibârettir.

Kimisi de; **İlim**, sıfat sâhibi bir sıfattan ibârettir, demiştir.

اَلْعِلْمُ الْعَقْلِيُّ **(İLM-İ AKLÎ):** Başkasından alınmayan ilimdir.

اَلْعِلْمُ الإِنْفِعَالِيُّ **(İLM-İ İNFİÂLÎ):** Başkasından alınmış ilimdir.

اَلْعِلْمُ الإِلٰهِي **(İLM-İ İLÂHÎ):** Var olmalarında maddeye ihtiyâcı olmayan mevcûdâtın ahvâlinden bahseden ilimdir.

اَلْعِلْمُ الإِلٰهِيُّ **(İLM-İ İLÂHÎ):** Varlığında, heyûlâya ihtiyâcı olmayan ilimdir.

اَلْعِلْمُ الإِنْطِبَاعِي **(İLM-İ İNTİBÂÎ):** İlmin, zihinde sûreti hâsıl olduktan sonra, onun birşeyle hâsıl olmasıdır. Bundan dolayı o, "**Husûlî İlim**" diye adlandırılır.

اَلْعِلْمُ الحُضُورِيُّ **(İLM-İ HUZÛRÎ):** İlmin, zihinde sûreti hâsıl olmaksızın, onun birşey ile hâsıl olmasıdır. Zeyd'in, kendisini bilmesi gibi.

عِلْمُ الْمَعَانِي **(İLM'UL-MEÂNÎ):** Hâlin gereğine uyan arapça lafzın halleri kendisiyle bilinen ilimdir.

عِلْمُ الْبَيَانِ **(İLM'UL-BEYÂN):** Üzerine delâletin açık seçik olması için bir ma'nânın çeşitli yollarla îrâdı kendisiyle bilinen ilimdir.

عِلْمُ الْبَدِيعِ **(İLM'UL-BEDÎ):** Hâlin gereğine sözün uymasını gözettikten ve delâletin açık seçik olmasına, yani ma'nânın anlaşılmaz olmamasına riâyet ettikten sonra sözü güzelleştirme vecihleri kendisiyle bilinen ilimdir.

عِلْمُ الْيَقِينِ **(İLM'UL-YAKÎN):** İşleri ve olayları, oldukları gibi tasavvur etmekle delîlin verdiği şeydir.

عِلْمُ الْكَلاَمِ **(İLM-İ KELÂM):** İslâm kâidesine göre, varlığın zâtî arazlarından bahseden ilimdir.

اَلْعِلْمُ الطَّبِيعِيُّ **(İLM-İ TABİÎ):** Kendisine uyğun olan hareket ve sükûn gibi şeyler bakımından, tabiî cismi araştıran ilimdir.

اَلْعِلْمُ الإِسْتِدْلاَلِيُّ **(İLM-İ İSTİDLÂLÎ):** Fikir ve düşünme olmaksızın hâsıl olmayan ilimdir. **Denildi ki**: Tahsîli, kul için takdîr edilmiş olmayan ilimdir.

اَلْعِلْمُ الاِكْتِسَابِىُّ (İLM-İ İKTİSÂBÎ): Sebeblere girişmekle hâsıl olan ilimdir.

اَلْعَلَمُ (ALEM): Birşey için konulmuş olan (isim)dir, ki bu, **kasdî alem**dir. Ya da gâlib kılınandır, ki bu da **ittifâkî alem**dir. Yani bir koyucunun koymasıyla olmayan, bilakis izâfetle beraber çok kullanmakla **alem** olandır.

Ya da **alem**, hâricen veya zihnen ayn'iyle birşey için lâzım olup, sebebiyyetin içine almadığı isimdir.

عَلَمُ الْجِنْسِ (ALEM'UL-CİNS): Zihnen aynıyle birşey için konulan (isim)dir. **Üsâme** gibi. Çünkü bu, zihinde bilinen birşey için konulmuştur.

اَلْعَلاَقَةُ (ALÂKA): Öyle birşeydir ki, onun sebebiyle birincisi ikincisi ile birlikte bulunur. **İlliyyet** ve **tedâyüf** gibi.

اَلْعَلِىُّ لِنَفْسِهِ (ALİY Lİ'NEFSİH): Bütün vücûdî umûrun ve ademî nisbetlerin, örfen, aklen ve şer'an övülmüş veya böylece yerilmiş olarak kendisiyle kaplandığı kemâl, kendisi için olan şeydir.

اَلْعُمْرِىُّ (ÖMRÎ): Kendisine hibe edilen kimsenin veya hibe eden kimsenin ömrü müddetince birşeyi, kendisine hibe edilenin ölümünden sonra geri almak şartıyla hibe etmektir. Meselâ, **"Evim, ömrüm boyunca senindir"** demesi gibi. Bu durumda **onun temlîki**, sahîhtir. **Şartı** ise bâtıldır.

(İslâm fıkhında, bir ibâdetin, ömrün herhangi bir zamanında yapılabilmesi durumuna da **ömrî** adı verilir. Meselâ hac gibi.) (A.E.)

اَلْعُمُقُ (UMUK) *Derinlik:* Çevresini (veya boy ve genişliği) mukâtı' olan buud'dur.

اَلْعَمْرِيَّةُ (AMRİYYE): Vâsılıyye fırkası gibidir. Ancak bunlar, Hz. **Osmân** ile Hz. **Ali**, da'vâsındaki iki fırkayı fâsık saydılar. Bunlar, **Amr İbn Ubeyd**'e mensûbdurlar. Bu zât, hadîs râvîlerinden olup zühd ile tanınmıştı. Kâidelerde Vâsıl İbn Atâ'ya tâbi olup ona, fâsık sayınayı genelleştirmeyi (=ta'mîm'ut-tefsîk'i) de eklemiştir.

اَلْعُمُومُ (UMÛM): Lügâtta, ferdleri bir defada kuşatmaktan ibârettir.

Hak ehlinin ıstılâhında; hayât ve ilim gibi, Hakk'ın sıfatlarında olandan veya kızmak ve gülmek gibi halkın sıfatlarında olandan başka, kendisiyle, sıfatlarda ortaklık vâki olan şeydir. Bu ortaklıkla cem' tamâm olur ve onun, Hakk'a ve insana nisbeti sahîh olur.

اَلْعَمَاءُ (AMÂ'): Ahadiyyet mertebesidir.

اَلْعُنْصُرُ (UNSUR): Tabiatları çeşitli olan cisimlerin, kendisinden derlenip oluştuğu asıldır. **Unsur dörttür**: **Arz**, **su**, **ateş**, **hava**.

اَلْعُنْصُرُ الْخَفِيفُ (UNSUR-I HAFÎF): Hareketinin çoğu, yukarı doğru olandır. Eğer hareketinin hepsi yukarı doğru olursa, **mutlak hafîftir** ki bu **ateş**tir. Ya da izâfetle olur ki, bu da **hava**dır.

اَلْعُنْصُرُ الثَّقِيلُ (UNSUR-I SAKÎL): Hareketi aşağı doğru olandır. Eğer hareketinin hepsi aşağı doğru olursa **Mutlak Sakîl**'dir ki bu **arz**dır (yani yer cinsinden olan şeylerdir). Ya da izâfetle olur ki bu da **su**dur.

اَلْعِنَادِيَّةُ (İNÂDİYYE): Eşyânın hakîkatlarını inkâr eden ve onların, su üstündeki izler gibi, evhâm ve hayaller olduğuna inananlardır.

اَلْعِنْدِيَّةُ (İNDİYYE): Bunlar, eşyânın hakîkatleri itikadlara tâbidir; birşeyin cevher olduğuna itikâd edersek, cevherdir veya araz olduğuna itikâd edersek arazdır veya kadîm olduğuna itikâd edersek kadîmdir veya hâdis olduğuna itikâd edersek hâdistir, diyenlerdir.

اَلْعِنِّينُ (İNNÎN): Hastalık veya yaşlılıktan dolayı, cinsî ilişkiye gücü yetmeyen **iktidârsız kişidir**. Veya evlenmeden dulluğa ulaşan kişidir.

اَلْعَنْقَاءُ (ANKÂ): (Tasavvuf terimi olarak); İçinde, **Allah Teâlâ**'nın, âlemin cesedlerini açtığı **hebâ**'dır. Bununla beraber varlıkta onun aynı yoktur. Ancak onun içinde açılmış olan sûret ile beraber aynı vardır.

O, "**Ankâ**" diye adlandırıldı, çünkü O, **Ankâ**'nın zikredilmesiyle işitilir ve bilinir. Onun, aynında varlığı yoktur.

اَلْعِنَادِيَّةُ **(İNÂDİYYE):** Vâkı'dan kat'-ı nazar ile beraber, hakkındaki hüküm, iki cüz'ün zâtına âit zıttıyyetle olan kazıyyedir. **Tek** ve **çift**, **taş** ve **ağaç** arasında olduğu gibi ve Zeyd'in denizde olup da boğulmaması gibi.

عَوْدُ الشَّيْئِ عَلَى مَوْضُوعِهِ بِالنَّقْضِ **(AVD'UŞ-ŞEY'İ ALÂ MEVDÛİHÎ BİN-NAKZ):** Kulların menfaati için meşrû' kılınmış olan şeyin, onlar için zarar olmasından ibârettir. Satmayı ve avlanmayı emretmek gibi. Çünkü bu ikisi, kulların menfaati için meşrû' kılınmış olup, bunların emredilmesi ibâhat için olur. Eğer bunların emredilmesi vucûb için olsaydı, emr, mevzû'u üzere nakz ile avdet ederdi de onun terkedilmesi sebebiyle günâh ve cezâ gerekirdi.

اَلْعَوَارِضُ الذَّاتِيَّةُ **(AVÂRIZ-I ZÂTIYYE):** Birşeye, o şey o olduğu için tâbi olan şeydir. İnsanın zâtına tâbi olan **taaccüb** gibi. Ya da onun cüz'üne tâbi' olandır ki bu da; insanın hayvan olması vâsıtasıyla insana tâbi' olan **irâde ile hareket** gibi veya kendisinden hâric veya kendisine müsâvî olan bir durum vâsıtasıyla olandır ki bu da; taaccüb vâsıtasıyla insana ârız olan **gülme** gibi.

اَلْعَوَارِضُ الْغَرِيبَةُ **(AVÂRIZ-I GARÎBE):** **Ma'rûz**dan daha genel olan hâric bir duruma **ârız olan**dır. Cisim olması vâsıtasıyla kılıca tâbi olan hareket gibi ki cisim, kılıçtan ve başkasından daha geneldir.

Daha özel olan hârice ârız olan ise, insan olması vâsıtasıyla hayvana (yani canlıya) ârız olan **gülme** gibi ki insan, hayvandan daha özeldir.

Karşıt olan şey sebebiyle ârız olana gelince, bu da, ateş sebebiyle suya ârız olan **sıcaklık** gibi ki o, suya karşıttır (mugâyirdir).

اَلْعَوَارِضُ الْمُكْتَسَبَةُ **(AVÂRIZ-I MÜKTESEBE):** Şüphe (veya sekr) gibi sebeblere girişmekle veya cehl gibi izâle edici birşey üzerinde durmakla kendisinde kulların kesbi için bir medhal olan şeydir.

اَلْعَوَارِضُ السَّمَاوِيَّةُ **(AVÂRIZ-I SEMÂVİYYE):** Kendisinde kulun dileyip seçmesi (ihtiyârı) için bir medhal olmayan şeydir. Şu anlamdaki; o, küçüklük, delilik ve uyku gibi, gökten inen bir durumdur.

اَلْعَوْلُ **(AVL):** Lügâtta, cevr'e meyletmek ve ref'etmek anlamındadır **Şerîatta ise**; (mîrâs, vârisler arasında paylaştırılırken), hisselerin toplamı, farîzadan fazla olmasıdır. Bu durumda mesele, farîzanın hisselerine **avl** eder (muhtâc olur) da, eksik, vârislere, hisseleri kadar dâhil olur.

اَلْعُهْدَةُ **(UHDE):** Satılan mal istihkâk edilmiş veya onda bir ayıp bulunmuş da olsa, müşteri için semene kefîl olmaktır.

(Bundan başka, **Uhde**: Semen, hak, senet, teahhüd, emâneten teslîm edilen şey, mes'ûliyyet, akd, akd hukûku, derek, şart muhayyerliği gibi anlamlara da gelir.) (Keşşâf) (A.E.)

اَلْعَهْدُ **(AHD):** Birşeyi hıfzetmek ve onu hâlen ba'de hâl koruyup gözetmektir. Bu, ahdin aslıdır. Sonra koruyup gözetilmesi gereken **sözleşme** ve **andlaşma** anlamında kullanılmıştır ki maksad da budur.

اَلْعَهْدُ الذِّهْنِى **(AHD-İ ZİHNÎ):** Kendisinden önce birşey zikredilmemiş olandır.

اَلْعَهْدُ الْخَارِجِى **(AHD-i HÂRİCÎ):** Kendisinden önce birşey zikredilmiş olandır.

الْعِينَةُ **(ÎNE):** Bir kimsenin, bir adama, ondan borç istemek için gelmesi, o adam da borç vermekle elde edemeyeceği fazlalığa tama' ederek borç vermek istemeyip, sana şu giysiyi bir süreye kadar (veresiye) **oniki dirheme** satarım, demesidir. Halbuki o giysinin değeri **on dirhem**dir. (Böylece, fâizden kaçınarak, borç verdiği **on** dirheme karşılık, satış yoluyla **oniki** dirhem almış olmasıdır.) Buna, **Îne** adı verilir. Çünkü borç veren, borç vermekten, malı satmaya yüz çevirmiştir.

عَيْنُ الْيَقِين **(AYN'EL-YAKÎN):** Müşâhede ve keşfin verdiği şeydir.

(Ayne'el-yakîn; görmüş gibi, kesin, anlamındadır. Tasavvufta; yürekten gözlem ile gerçek birliği görmektir.) (A.E.)

اَلْعَيْنُ الثَّابِتَةُ **(AYN-I SÂBİTE):** Hazret-i ilmiyyede bulunan bir hakîkattır. Hâricde mevcûd değildir. Bilakis Allah Teâlâ'nın ilminde sâbit olan bir ma'dûmdur.

عِيَالُ الرَّجُلِ **(İYÂL'ÜR-RACÜL):** Adamın, kendisiyle beraber oturan ve nafakaları üzerine vâcib olan, uşağı, karısı ve küçük çocuğu gibi kimselerdir.

اَلْعَيْبُ الْيَسِيرُ **(AYB-I YESÎR):** Mukavvimlerin takvîmi (yani değer biçenlerin değerlendirmesi) altına giren mikdârdan eksik olan kusurdur. Onlar bu mikdârı, urûz (yani altın ve gümüşten başka mallar) da on'da yarım ziyâdesiyle, hayvanda bir dirhem ve akârda iki dirhem takdîr etmişlerdir.

اَلْعَيْبُ الْفَاحِشُ **(AYB-I FÂHİŞ):** Ayb-ı yesîrin aksine olandır. Bu, noksânı, mukavvimlerin takvîmi altına girmeyen kusurdur.

عَاضِدٌ **(ÂDID):** Lügâtta; yardım eden, destekleyen, anlamına gelen kelime, hadîs ilminde, eksikliği bulunan bir haberin eksikliğini gideren ikinci bir haber için kullanılmıştır. (İ. Ans. T.D.V.) (A.E.)

اَلْعَافِيَةُ **(ÂFİYET):** Hadîslerde ni'metlerin en hayırlısı olarak nitelendirilen rûh ve beden sağlığı anlamında kullanılmış bir terimdir. (İ. Ans. T.D.V.) (A.E.)

اَلْعَامُّ **(ÂMM):** Sayılamıyacak kadar çok şeylere delâlet eden sözdür. Türkçede, **genel**, demektir.

Âmm: Bir kullanımda sözlük anlamına uyğun olarak bütün ferdleri istisnâsız bir şekilde kapsayan lafız anlamına **usûl-i fıkıh** terimidir.

Âmm'ın hükmü: Hâss gibi, kesinlik ifâde etmektir. **Tahsîs**: Âmm olan bir sözün delâlet ettiği ma'nâlardan bazılarını hükümden çıkarmaktır. Çıkarmaya yarayan delîle, "**Muhassis**" derler.

Hâss ile âmm, kuvvet bakımından birbirine denk oldukları için, târihleri bilinirse, şöyle hükmolunur: İkisi berâber vârid olmuşsa, **hâss âmmı** tahsîs eder. **Âmm** önce, **hâss** sonra gelmişse; hâss, âmmı nesheder. Yani, hükmünü kaldırır. Hâss önce, âmm sonra ise; âmm, hâssı nesheder. (I.F.K.-İ. Ans. T.D.V.) (A.E.)

اَلْعَامِلُ **(ÂMİL):** İslâm târihinde genel olarak memur ve özellikle vergi memuru anlamında kullanılan bir terimdir. (İ. Ans. T.D.V.) (A.E.)

اَلْعَامِلُ اللَّفْظِي **(ÂMİL-I LAFZÎ):** Arab gramerinde, lisânda nasîbi (=yeri) olan âmildir. (İzhâr) (A.E.)

اَلْعَاشُورَاءُ **(ÂŞÛRÂ'** *veya* **AŞÛRÂ'):** Arapçada, onuncu gün anlamındadır. **Hicrî yılın ilk ayı olan Muharrem ayının onuncu gününe bu ad verilir**.

Çeşitli din ve mezhebler, Muharremin onuncu günü demek olan **Âşûrâ**'ya önem verirler. **Âşûrâ**'nın menşei hakkında kaynakların belirttiği görüşleri iki noktada toplamak mümkündür.

1- **Âşûrâ**, Hz. Mûsâ ve kavminin, Fir'avn'ın zulmünden kurtulduğu ve yahûdîlerin oruç tutmakla yükümlü olduğu bir gündür.

2- **Âşûrâ**, (yani geminin karaya oturduğu gün), Hz. Nûh'tan itibâren bütün Sâmî dinlerde mevcûd olan ve Câhiliye devri arabları arasında da Hz. **İbrâhîm**'den beri önemli görülüp oruç tutulan bir gündür.

Resûlullah (s.a.v.) de buna riâyet ediyordu. Fakat Ramazan orucu farz kılınınca, kendisi **âşûrâ** gününde oruç tutmayı bırakmış, bundan sonra müslümanlardan dileyen bu günde oruç tutmuş, dileyen tutmamıştır. (İ. Ans. T.D.V.)

Âşûrâ'nın İslâm târihinde siyâsî bir yönü de vardır. Şöyle ki:

Hicretin 61. yılı Muharremin onuncu günü, **İmâm Hüseyn**, Muâviye'nin oğlu **Yezîd**'in emriyle Kerbelâ'da, Kûfe ve Şâm halkının büyük bir ordusu tarafından, kendisine uyanlarla beraber şehîd edilmiştir. **Şîîler** bu günü, **yas günü** olarak her yıl anarlar. (T. Dey.) (A.E.)

Halk arasında, Muharrem ayında, çeşitli

tahıl ve yemişlerden pişirilen tatlıya da **Aşûre** denir.

العَارِف (ÂRİF): Tanıyan, sezen, anlayan demektir. **Ârif** olmak kâbiliyeti, sôfilerde "**irfân**" sözüyle dile getirilir. **Âlim** olmak, okuyup bellemekle mümkündür. Fakat **irfân**, Allah verğisidir. Bu yüzden tasavvufta irfân, ilimden çok üstün sayılmıştır.

"**Ârif'e ta'rîf gerekmez.**" sözü, ârifin buluşundaki, sezişindeki isâbeti anlatır.

"**Ârif olan anlar; horoz olan banlar.**"

Yani ârif olmayan, horoz gibi anlamsız ses çıkarır, boş laf eder, ama anlamaz, denilmiştir.

العَارِيَّة (ÂRİYYET): kelimesi, "**yâ**"nın teşdîdiyle de, tahfîfiyle de okunur. Bu lafız, "**Teâvür**" kelimesinden ism-i masdar olan "**âre**" kelimesine mensûbdur. **Teâvür** ise; **tenâvüb**, **tenâvül**, yani; nöbetleşme, birbirinden alma anlamınadır. **Âriyet**, yani ödünç verilen şey, veren ile alan arasında nöbetle kullanılması bakımından bu adı almış, demektir.

Bir de âriyetin sür'atle gidip gelmek anlamına gelen "**âre**" den alındığını benimseyenler de vardır. Ya da, âriyet, "**arâ, ya'rî**" fiilinden bir isimdir, meccânen verilip, ivazdan ârî olduğu için bu adı almıştır.

Bazı âlimlere göre, âriyet (**âr**) lafzına mensûbdur. **Âr**; ayıb demektir. **Âriyet mal** istemekte bir çeşit zillet ve ayıb bulunduğundan **âriyet**, âr'a nisbet edilmiştir. Fakat bu nisbet, pek doğru görülmemiştir.

Muîr; âriyet veren; **Müsteîr**, âriyet alan kimsedir. **İâre**; âriyet vermek, **istiâre** ise; âriyet almaktır.

Âriyet, ıstılâhda: "**Menfaati birine meccânen, yani; bir bedel karşılığında olmaksızın, rücû'u kâbil olmak üzere hemen temlîk edilen maldır.**"

Mecelle'nin 804. maddesinde de şöyle denmiştir: "**İâre, îcâb ve kabûl ile ve teâtî ile mün'akid olur.**"

العَبَادِلَة (ABÂDİLE): Hadîste ve tasavvufta farklı anlamlarda kullanılan bir terimdir.

Abdullah kelimesinin çoğulu olarak, Hadîs'te, ilimleriyle ve özellikle verdikleri fetvâlarla meşhûr olan **Abdullah** adlı **dört sahâbî** hakkında kullanılır. Bunlar; Ahmed İbn Hanbel'in söylediğine göre; **Abdullah İbn Abbâs**, **Abdullah İbn Ömer**, **Abdullah İbn Zübeyr** ve **Abdullah İbn Amr İbn Âs**'dır.

Tasavvufta, genellikle **Esmâ-ı Hüsnâ**'dan birinin tecellîsine mazhar olmuş kimseleri ifâde etmek için kullanılır. (İ. Ans. T.D.V.)

العَبَث (ABES): Dünyâ ve âhirette bir işe yaramayan, maddî ve ma'nevî bir fayda sağlamayan söz, iş ve davranıştır. (İ. Ans. T.D.V.)

عَجْبُ الذَّنَب (ACB'ÜZ-ZENEB): İnsanın ilk yaratılışında ve öldükten sonraki dirilişinde bedeninin özünü oluşturduğu kabûl edilen maddedir. (İ. Ans. T.D.V.) (A.E.)

العَجُز (ACÜZ): Bir beytin ikinci mısrâındaki son cüzdür. **Darb** yâhut **kâfiye** ile eş anlamlıdır. (İ. Ans. T.D.V.) (A.E.)

العَدْل (ADL): Lügâtta; her şeyi kendi yerine koymak, ifrât ve tefrîte (aşırı iki uca) kaçmadan ortada ve denğede olmak, **eşitlik** ve **denklik** gibi anlamlara gelir. Zıddı: **Zülüm**'dür.

Adl: Kelâm, tasavvuf ve hadîs alanlarında farklı anlamlarda kullanılan bir terimdir.

Kelâm'da; Allah'ın isimlerinden (**Esmâ-i Hüsnâ'dan**) biridir.

Tasavvufta; ilk varlık, **Hakîkat-ı Muhammediyye**'dir.

Hadîste; adâlet vasfını taşıyan **râvî**dir. (İ. Ans. T.D.V.) (A.E.)

العِدَّة (İDDET): Lügâtta; **sayı** anlamına gelen **aded**'den alınmış olup; **ta'dâd, ıhsâ, müddet** anlamlarını ifâde eder.

Istılâh'da: "**Bir erkeğin veya bir kadının, birbirlerinden ayrıldıktan sonra, belli bir süre başkası ile evlenemeyip beklemesi, demektir.**" Buna göre; "**İddet-i ricâl**" ve "**iddet-i nisâ**" kısımlarına ayrılır. Fakat iddet deyimi

mutlak olarak zikr edilince, çok kez kadınların iddetine yorumlanır.

Böyle bir süre beklemeye; "**i'tidâd**" denildiği gibi, bu bekleyen kadına da; "**Mu'tedde**" denilir. Ve böyle bir kadın, boşanmanın çeşitlerine göre, "**Mu'tedde-i ric'iyye**" veya "**Mu'tedde-i bâine**" adını alır. (I.F.K.) (A.E.)

العرايا **ARÂYÂ:** İslâm hukûkunda, belli bir mikdâr kuru hurmanın, tahmînen aynı mikdârdaki tâze hurmayla değiştirilmesini ifâde eden terimdir. (İ. Ans. T.D.V.) (A.E.)

العرّاف **(ARRÂF):** Olaylar arasındaki benzerlik ve ilişkileri tesbît ederek, geçmiş ve daha çok gelecek hakkında tahminde bulunan kişidir. (İ. Ans. T.D.V.) (A.E.)

العرض والعين **(ARAZ VE AYN):** Araz: Var oluşu, ancak kendisini taşıyan başka bir varlıkla hissedilebilen, kendi başına boşlukta yer tutamıyan şeydir.

Ayn: Kendi başına boşlukta yer tutan ve arazlara konu teşkîl eden, yani arazları taşıyan şeydir.

Cisimlerin rengi, şekli, tadı, kokusu... birer arazdır. Bunlara konu teşkîl eden madde ise **ayn**'dır. (M. Ak.) (A.E.)

العرفات **(ARAFÂT): Mekke**'nin doğusunda, haccın en önemli rüknü olan vakfenin yapıldığı yerdir.

العرصات **(ARASÂT):** Kıyâmet gününde insanların toplanacağı yerin adıdır.

Arsa, kelimesinin çoğulu olan **arasât**, üzerinde binâ bulunmayan **boş arâzî parçaları** anlamına gelir. (İ. Ans. T.D.V.)

العرش **(ARŞ):** Aslında Arş, tavanlı olan şeydir. **Allah'ın Arş'ına gelince**; beşer onun hakîkatını bilemez, sâdece adını bilir. Ancak o, avâmın vehminin sandığı gibi değildir. Çünkü öyle olsaydı, Allah Teâlâ, Arş'ının taşıyıcısı olurdu.

Bazı âlimler dedilerki: **Arş**, en yüce **felek**tir. **Kürsî** ise, **yıldızlar feleği**dir.

Arş, bütün cisimleri içine alan ve bütün cisimlerden büyük olan şey'dir. Yedi kat gök'ün ve kürsî'nin üzerinde bulunduğu ve onları içine aldığı ifâde edilmiştir.

Ehl-i Sünnet kelâm âlimlerine göre, Allah Teâlâ'nın hüküm verme ve hükmünü yürütme kudretinin ifâdesi olarak kabûl edilmiştir.

Arş, Allah'ın tecellî yeridir ve insanlar, Allah'ın Arş'ının hakîkatını ve özünü kavrayamazlar. **Kur'ân**'da şöyle buyrulmuştur:

"**O'nun Arş'ı göğün üzerindeydi**. (Hûd: 7)

"**Rahmân, Arş'ın üzerine hâkim olmuştur**." (Tâ-hâ: 5)

"**Yedi kat göklerin ve yüce Arş'ın Rabbi kimdir de**." (Mü'minûn: 92) (Müfredât)

Sôfîlere göre, tüm cisme, varlığa **Arş** denir. Bu bakımdan bütün varlıklar, **Tanrı Arş'ı** sayılır.

Türkçemizde **Arş**, yücelik, **Ferş** de yeryüzü anlamında kullanılır ve: "**Arş'dan Ferş'e dek**" sözü, sonu olmayan yücelikten yere dek anlamına gelir (T. Dey.) (A.E.)

العزيز **(AZÎZ):** Kendisi mağlûb edilmeyen, fakat O, mağlûb eden kimsedir. Allah'ın güzel isimlerindendir. Başka bir ifâdeyle; **Azîz**; kahreden, kahredilemeyen, irâde ettiği hiç birşey kendisinden uzaklaştırılamayan, cezâlandıracağı veyâ intikâm alacağı hiçbir kimsenin, elinden kurtulamadığı, yenilemiyen kudret sâhibi, demektir. (Müfredât) (A.E.)

العشرة المبشرة **(AŞERE-İ MÜBEŞŞERE):** Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından, Cennete girecekleri, daha hayatta iken kendilerine müjdelenen on sahâbîdir.

Kaynaklarda: "**El-Aşeret'ül-Mübeşşere**", "**El-Mübeşşerun bi'l-Cenne**", "**El-Aşeret'ül-Meşhûdü lehüm bi'l-cenne**" gibi ifâdelerle anılan bu on sahâbî: **Ebû Bekir**, **Ömer**, **Osmân**, **Ali**, **Talha İbn Ubeydullah**, **Zübeyr İbn Avvâm**, **Abdurrahmân İbn Avf**, **Sa'd İbn Ebî Vakkâs**, **Ebû Ubeyde İbn Cerrâh** ve **Saîd İbn Zeyd**'dir.

Ashâb'tan **Saîd İbn Zeyd**'in bir

rivâyetinde bu on kişiden **Ebû Ubeyde İbn Cerrâh** yerine, **Abdullah İbn Mes'ûd** zikredilmiştir. (İ. Ans. T.D.V.) (A.E.)

اَلْعَشِيرَةُ **(AŞÎRET):** Göçebe topluluklarına verilen addır.

اَلْعَرُوضُ **(ARÛZ):** Arab edebiyâtında doğmuş ve İslâmî edebiyatlara yayılmış bir nazım sistemi ve arab nazım sisteminde ilk **Şatr**'ın son **Tef'ile**'sidir. (İ. Ans. T.D.V.)

اَلْعَشْقُ وَالْعَاشِقُ **(AŞK VE ÂŞIK):** Aşk, birisini, bir mesleği, bir yolu, canla-gönülle, kendini fedâ edercesine sevmek, ona bağlanmak, onsuz yaşayışı harâm bilmektir.

Sôfîler, aşkı; "**Aşk-ı Hakîkî**: Gerçek aşk ve **Aşk-ı Mecâzî**: Geçici aşk" olmak üzere ikiye ayırırlar. Geçici aşk, birisini delicesine sevmektir ki bu aşk, sevgiliyle buluştuktan sonra küllenmeye başlar.

Gerçek aşk ise, Yaratana karşı duyulan aşktır.

Sôfîler, geçici aşk'a, âşığın varlığını erittiği için, "**Mecâzî aşk, gerçek aşk'ın köprüsüdür.**" demişler, onu da bir bakıma hoş görmüşlerdir. (T. Dey.)

اَلْعَصَبَةُ **(ASABE):** İslâm hukûkunda, mîrâs bırakana doğrudan veya erkek vâsıtasıyla bağlı bulunan mîrasçılar için kullanılan fıkıh terimidir. (İ. Ans. T.D.V.) (A.E.)

اَلْعَصَبِيَّةُ **(ASABİYYET):** Aynı soydan gelenlerin veya bir başka sebeble aralarında yakınlık bulunanların, muhâliflere karşı birlikte hareket etmelerini sağlayan dayanışma duygusudur. (İ. Ans. T.D.V.) (A.E.)

عَصْرُ السَّعَادَةِ **(ASR-I SAÂDET):** Lügât bakımından, **saâdet asrı, mutluluk çağı** demektir. **Istılâh olarak iki anlamı vardır**:

1- Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yaşadığı devir hakkında kullanılan bir terimdir.

2- Hz. Peygamber ve dönemi hakkında yazılan bazı eserlerin ortak adıdır. (İ. Ans. T.D.V.)

اَلْعُقَابُ **(UKÂB):** Alemdarlık (=sancak taşıma) görevi. Kureyş'in **Ukâb** (=kartal veya karakuş) adıyla tanınan bir sancağı vardı ki, savaş olduğunda çıkarılırdı. (İ.M.T.) (A.E.)

اَلْعَقْدُ **(AKD):** Lügâtta; bağlamak, düğümlemek anlamındadır. Şer'an; iki kişi veya iki taraf arasında, bir işin, îcâb ve kabûl ile, yani karşılıklı rızâ ile kararlaştırılıp benimsenmesidir. (A.E.)

اَلْعَلَامَةُ **(ALÂMET):** Bir hükmün varlığının işâreti olan, ancak o hükmün ne varlığı ile, ne de gerekli olması ile ilgisi bulunmayan şey anlamında bir **usûl-i fıkh** terimidir. (İ. Ans. T.D.V.)

اَلْعَلَمُ **(ALEM):** Sancak anlamına arapça bir sözdür. Kubbe ve minâre tepesine konan şeye de denir. Bektâşîlerde halîfeye verilen emânetler arasında, üstünde, tarîkatın inanç esaslarını belirten yazılar bulunan bir **Alem** de vardır. Son zamanlarda bu töreye riâyet edilmez olmuştu. (T. Dey.) (A.E.)

عِلْمُ الْجِنَاسِ **(İLM-İ CİNÂS):** Bu ilim, aralarında benzerlik olan iki sözden, kelimeden bahseder. Ancak bu benzerlik, telaffuz bakımından olup, ma'nâ bakımından olmamalıdır. Hattâ ma'nâları birbirinden çok farklı olmalıdır. Ma'nâlar değişik olmazsa, **tecnîs**, yani **cinâs** yapılmış olmaz. Meselâ: "**Fâsidini düzelten, hâsidini kahretmiş olur. Gadabına uyan, edebini kaybeder.**" gibi. (M. Ulûm) (A.E.)

عِلْمُ الْأَلْغَازِ **(İLM-İ ELGÂZ):** Beyân ilminin dallarındandır. **Elgâz**, lafızların maksada delâletidir. Fakat delâlet gâyet gizlidir. (M. Ulûm) (A.E.)

عِلْمُ الْأَمْثَالِ **(İLM-İ EMSÂL):** Lügât ilminin dallarındandır. **Bunun ta'rîfi şöyledir**: Bir belîğden sâdır olup, bazı milletler arasında meşhûr olan kelimeleri, özellik ve hey'etleri ile, yani şekil ve yapıları, çıkışları ve çıkış sebebleri ile, söyleyeni, zamanı ve yeri ile bilmektir. Böylece herbiri kullanıldığı zaman yanlışlık olmaz. (M. Ulûm) (A.E.)

عِلْمُ الإِنْشَاء **(İLM-İ İNŞÂ):** Bu bir ilim dalı olup, nesir hâlindeki sözlerin, ifâdelerin belâgat ve fesâhata uyğun olmasından bahseder. (M. Ulûm) (A.E.)

عِلْمُ العَرُوضِ **(İLM-İ ARÛZ):** Şiir için önemli olan, mu'teber tutulan vezinlerin, ölçülerin hallerinden bahs eden bir ilimdir. (M. Ulûm) (A.E.)

عِلْمُ المُحَاضَرَة **(İLM-İ MUHÂDARA):** Muhâdara ilmi, belîg olanların sözünü, konuşma sırasında, yeri gelince, hikâye yollu kullanmaktır. Bu ilim bilinirse, başkasının sözünden özel bir terkîbi, yâhut konulduğu ma'nâları bakımından hâle uyğun olanını, yerinde bildirmek melekesi hâsıl olur. (M. Ulûm) (A.E.)

عِلْمُ أَحْكَامِ النُّجُومِ **(İLM-İ AHKÂM-I NÜCÛM):** Bu ilimle feleklerin, yani göklerin oluşumu ile gök yüzünde vâki' olan olaylar bilinir. **Kâinât**; boşluk, hava, madenler, bitkiler ve canlılardır. Göklerin oluşumu demek; feleğin durumları, yani yıldızların durumları demektir. (M. Ulûm) (A.E.)

عِلْمُ السِّيَرِ وَالْمَغَازِى **(İLM-İ SİYER VE MEGÂZÎ):** Târih ilminin kollarındandır. Resûlullah (s.a.v.) ve ashâbının hayâtlarından ve İslâm dîni uğruna yaptıkları savaşlardan bahseder. Âlimler bu konuda pek çok kitablar yazmışlardır. **Sîret-i İbn-i Hişâm**, **Sîret-i Muhammed İbn-i Ishâk**, **Sîret-i Maglatay** gibi.

عِلْمُ طَبَقَاتِ الْقُرَّاء **(İLM-İ TABAKÂT-I KURRÂ):** Bu ilimde kırâat âlimlerinden bahsedilir. Herbirinin râvîleri ve ustadları ve bu ilimde kitâb yazanların halleri anlatılır. (M. Ulûm) (A.E.)

عِلْمُ الْكَوْنِ وَالْفَسَاد **(İLM-İ KEVN VE FESÂD):** Bu ilim, yağmurlar, karlar, dolular, şimşek, gök gürültüsü ve buna benzer şeylerden bahseder. (M. Ulûm) (A.E.)

عِلْمُ قِيَافَةِ الْبَشَرِ **(İLM-İ KIYÂFET-İ BEŞER):** İnsanın uzuvlarında bulunan biçim ve özellik ile, iki kimse arasında soy ve doğumda ortaklık ve beraberlik, diğer hal ve huylarda benzerlik ve uyğunluk olmasına delîl çıkarmaktan bahseder. (M. Ulûm) (A.E.)

اَلْعِلْمُ الْبَدِيهِى **(İLM-İ BEDÎHÎ):** Düşünmeden, delîle başvurmadan ilk bakışta meydana gelen bilgidir. (M. Ak.) (A.E.)

عِلْمُ الْكَلاَمِ **(İLM-İ KELÂM):** Allah'ın Zât'ından, ilâhî sıfatlarından, peygambelerden ve peygamberlikle ilğili konulardan, **mebde'** (başlanğıç) ve **meâd** (son buluş) itibâriyle evrendeki yaratıkların hallerinden İslâm nizâmı ve esaslarına göre bahseden bir ilimdir. (İsl. İ. ve Fel.) (A.E.)

عِلْمُ النَّظَرِ **(İLM-İ NAZAR):** Tartışanlar arasında kullanılan ve söylenilen sözlerin nasıl olduğundan bahseden bir ilimdir.

Bu ilmin konusu; başkasına da'vâsını, yani iddiâ ettiği şeyi isbât etmek için getirilen delillerdir.

Bu ilmin maksadı; tartışma yolları alışkanlığını edinmek, tartışmada apışıp kalmamaktır. (M. Ulûm) (A.E.)

عِلْمُ الْقِيَافَة **(İLM-İ KIYÂFE):** İzden anlama ilmi, demektir. İnsanın, devenin, atın, katırın, merkebin bunlara benzer diğer canlıların yolda bıraktıkları izlerini incelemekten bahseder.

Derler ki; bu ilme önem verip öğrenenlerin bazısı, yaşlı ile genç, erkek ile kadının izlerini ayırabilirlermiş. (M. Ulûm) (A.E.)

عِلْمُ اللَّدُنِ **(İLM-İ LEDÜN): Ledün**, yan, kat anlamına gelen arapça bir sözdür. **Kehf** sûresinin 65. âyetinde, **Mûsâ** peygamberin, kendisine Allah katından bilği verilen birisiyle buluştuğu anlatılır. Bu münâsebetle, okunmadan, bellenmeden elde edilen ilâhî bilğiye de; "**İlm-i ledün** = Ledün bilgisi" denmiştir.

Yine bu nedenle bir işin gizli sebebleri, "**Ledüniyyât**" diye anılmıştır. "**Bu işin Ledüniyyâtını bilmek gerek.**" denir. (T. Dey.) (A.E.)

عِلْمُ قَوْسِ قُزَحٍ **(İLM-İ KAVS-I KUZAH):** Gökkuşağının meydana gelmesinden, kaybolmasından, renk renk oluşundan ve diğer hallerinden bahseden bir ilimdir. (M. Ulûm) (A.E.)

الْعُلُوقُ **(ULÛK):** Birşeye ilgili olmak. İki şey arasındaki **sadâkat** veya **husûmet**. Gebe kalmak. **Rahim** gibi, oğlan yatağı denilen mahal.

"**Alûk**" da, arzu ve süt anlamınadır. Ölüme ve felâkete de **alûk** ve **alûka** denir.

"**Alâka**" da, birşeye sevgi veya husûmet sûretiyle olan bağlılık ve ilgidir. (I.F.K.) (A.E.)

الْعَلَوِى **(ALEVÎ): Ali'ye mensûb olanlar**, demek olan bu söz; hem Hz. **Ali** soyundan gelen anlamına gelir, hem de Hz. **Ali** taraftârları, onun yolunda gidenler anlamını verir.

Hz. **Ali**'nin ve **Resûlullah** (s.a.v.)'in kızı **Fâtıma**'nın sulbünden gelenlere "**Alevî**" denmiştir. Bunlara genel olarak "**Seyyid**" dendiği gibi, İmâm **Hasan** soyundan gelenlere "**Şerîf**", İmâm Huseyn soyundan gelenlere "**Seyyid**" denmesi de âdet olmuştur.

Ayrıca, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den sonra halîfe ve Peygamber'in vasîsi olarak Hz. **Ali**'yi ve onun soyundan gelen imamları tanıyanlara, Ali ve evlâdının tarafını güdenlere, Ali taraftarı, yani **Şîa** veya **Şiî** olanlara da "**Alevî**" denmiştir.

Bektâşîlerin "**Sûfiyân**, **Sofu Sürkleri**" dedikleri **Alevîlere**, Sünnîler tarafından **Kızılbaş** adı takılmıştır. Aynı zamanda, ahlâkı dürüst olmayan, dînî emirlere uymayan kişiler de **"Kızılbaş"** diye yerilir. (T. Dey.) (A.E.)

علم الزّيج والتّقويم **(İLM-İ ZEYC VE TAKVÎM):** Yıldızların hareketlerini, özellikle gezegenlerin ölçülerini ve herbirinin hareketlerini takvîm ve tesbît etmek, burçlara giriş çıkışlarını belirlemek bu ilmin konusudur. (M. Ulûm) (A.E.)

علم مقادير العلويّات **(İLM-İ MAKÂDÎR-İ ULVİYYÂT):** Bu ilim, yıldızların ve yörüngelerinin meyil ve uzaklıklarının mikdarlarından, Güneş, Ay ve Dünyânın büyüklüğünden, birbirlerinden olan uzaklıklarından bahseder. (M. Ulûm) (A.E.)

الْعَمَالِقَة **(AMÂLİKA):** En eski arab kabîlesi olduğu kabûl edilen yarı efsânevî, göçebe Sâmî topluluktur. (İ. Ans. T.D.V.) (A.E.)

عمارة الوقف **(İMÂRET'ÜL-VAKF):** Vakfın imâreti, vakf edilen şeyin, vakfı zamânındaki hâli üzere bulundurulması veyâ meşrût bir hâle getirilmesi için gereken bakım ve onarımı yapmaktır. (I.F.K.) (A.E.)

الْعُمْرَة **(UMRE):** Belirli zamana bağlı olmayarak **Ka'be**'yi usûlüne göre ziyâret etmek ve yapılması gereken diğer menâsıkı yapmaktır.

الْعَمَّارَة **(AMMÂRE):** Mescid-i Harâm'da, hiç kimsenin edebsizce veya sövme biçiminde söz söylememesine, yüksek ses çıkarmamasına nezâret etmek görevidir ki, Câhiliyyet devrinde bu göreve **Ammâre** derlerdi. (İ.M.T.) (A.E.)

الْعَمَلُ الْكَثِيرُ وَالْعَمَلُ الْقَلِيلُ **(AMEL-İ KESÎR VE AMEL-İ KALÎL): Amel-i Kesîr**: Çok iş, çok hareket demektir. **Amel-i Kalîl**: Az iş, az hareket, demektir.

Namazda, amel-i kesîr ifsâd edicidir. Amel-i kalîl ifsâd edici değildir. Ancak kötü ve uygunsuz bir harekettir.

Fıkıh ıstılâhında, amel-i kesîr: Bir kimse namazda iken, dışarıdan gören kimsenin, onun namazda almadığında şüphe etmeyeceği derecede ilâve hareketler yapıyorsa, bu aml-i kesîrdir (çok harekettir).

Amel-i kalîl ise; namaz kılanın, namazda olup olmadığı husûsunda görene **şüphe uyandırdığı** harekettir.

Amel-i kesîr, namaz ve namazı ıslâh ile ilgili bir hareket değildir. Zâid bir harekettir. Ancak, hades sebebiyle abdesti yenileme, imâmda istihlâf ve Korku Namazında saffın değiştirilmesi amelleri müstesnâdır.

Amel-i Kesîr ve **Amel-i Kalîl** şöyle de ta'rîf edilebilir: Ardarda üç hareket (veya bir rükünde üç ayrı hareket) **kesîr** ve onun aşağısı **kalîl**dir. (Mültekâ, Ni'met-i İslâm) (A.E.)

الْعِنِّينُ **(İNNÎN)** *İktidârsız:* Tıp dilinde **Empo-**

tans denir. Erkeğin cinsî ilişkide bulunamaması hâlidir. **Sebebi**: Organik veya psikolojiktir. Devâmlı veya geçici olur.

اَلْعَوْرَةُ الْغَلِيظَةُ **(AVRET-İ GALÎZA): Avret yeri**, namazda örtülmesi farz ve başkalarının bakmaları câiz olmayan uzuvlara denir.

Avret-i galîza: Örtülmesi şiddetle zarûrî olan, insanın ön (kubül=ferc, zeker) ve arka (dübür=kıç) gibi yerlerdir.

اَلْعَوْرَةُ الْخَفِيفَةُ **(AVRET-İ HAFÎFE):** Ön ve gerіden başkaca, karın ve uyluk gibi, yine avret sayılan yerlerdir.

اَلْعَوْلُ **(AVL):** Lügâtta; fazlalaşmak, demektir.

Istılâh'da ise; mîrâs, vârisler arasında taksîm edilirken, hisselerin toplamı, mes'elenin mahrecinden (ortak paydasından) fazla olmasına denir.

اَلْعَوْلِيَّةُ **(AVLİYYE):** Mîrâs ile ilgili bir mes'eledir ki, bunda **aslıâb-ı ferâiz**'in (yani mîrâsdan hisseleri, nassan belirlenmiş olan vârislerin) toplam hisseleri, mes'elenin mahrecinden (ortak paydasından) fazla olur. Bu deyim, lügatta, **ref**, **galebe**, **cevre meyl**, anlamına gelen "**Avl**" lafzından alınmıştır. Böyle bir meseleye: **Âile veya Farîza-ı Kâsıra** da denir. (I.F.K.) (A.E.)

اَلْعَوَامُّ **(AVÂM):** Lügât anlamı; **aşağı tabakadan kişiler**, **halkın çoğunluk kısmı**, demek olan bu söz, **Mevlevîlerce**; tasavvuf yoluna girmemiş, bilhâssa **Mevlevî olmamış** kişiye verilen lakabdır; isterse o kişi, kendi zümresi içinde soylu, zengin, hattâ bilgin olsun. **Mevlevîler**; Bektâşîlerden başka, diğer tarîkat mensublarına, "**Sofu**", yani "Sôfî dervişi, sôfî tarîkatından", tarîkata girmemiş kişiye de; "**Avâm'dan**, **Avâm**" derler. **Bektâşîler**; "**Avâm**" yerine, "**Zâhir**", **Alevîler** ise, "**Zâhid**" derler. (T Dey.) (A.E.)

اَلْعَيَّارُ **(AYYÂR):** Lügâtta; gözü pek, yılmaz, atılgan, utanmaz, yankesici gibi anlamlara gelir.

Abbâsoğulları zamanında Bağdâd'da, askerin fedâî bölüğüne de "**Ayyâr**" denirdi. Bunlar, Fütüvvet ehlinin seyfî, yani kılıçlı kısmıydı. Sonradan **Safevîler** çağında, Şâh'ın muhâfızları olan fedâîlere de bu ad verilmiştir. **Ayyâr**, bütün Fütüvvet ehline (yiğitlere, cengâverlere) de verilen bir addır. (T. Dey.)

اَلْعَيْنُ **(AYN):** Dışarıda var, belirli ve somut olan şeydir. **Çoğulu**: **A'yân**'dır. Meselâ: Bir kitâb, bir ev, bir at, meydanda mevcût belli bir mikdâr para veya bir mikdâr buğday ve ev eşyâsı **ayn**'dır. (I.F.K.) (A.E.)

* *

بَابُ الْغَيْنِ

ĞAYN BÖLÜMÜ

اَلْغَايَةُ **(GÂYE):** Birşeyin varlığı, kendisi için olan şeydir.

اَلْغَبْنُ الْيَسِيرُ **(GABN-I YESÎR):** Kendisiyle mukavvimlerin değer biçtiği (kıymet veya fiyat)dır.

اَلْغَبْنُ الْفَاحِشُ **(GABN-I FÂHİŞ):** Mukavvimlerin biçtiği değer ve fiyat altına girmeyendir.

Denildi ki: Bu, (genellikle) insanların aldanmadıkları değer ve fiyattır.

اَلْغِبْطَةُ **(GIBTA)** *İmrenme:* Başkasından ni'metin yok olup gitmesini temennî etmeksizin, o başkası için hâsıl olduğu gibi, senin için de ni'metin hâsıl olmasını temennî etmenden ibârettir. (Yani başkasının iyi şeyini kendin için de dilemendir.)

اَلْغَرَابَةُ **(GARÂBET):** Kelimenin anlamı açık olmayıp garîb, yani kullanılması alışılmamış olmasıdır.

اَلْغُرَابُ **(GURÂB): Cism-i kül**'dür. O, ilk sûrettir ki, ondan önce **hebâî cevher** vardır ve **halâ** onunla genelleşmiştir. O, cisim olmayandan tevehhüm edilmiş imtidâddır. Bu bakımdan, yuvarlak şekillerden olan **cism-i kül**'den önce, **halâ**'nın dâiresel olduğu bilinir. Bu cisim, imkân karanlığının ve siyahlığının, üzerlerine gâlib geldiği cismî sûretlerin aslı olunca, **Kuds** âleminden ve ahadiyyet hazretinden en son uzaklıkta olup, siyahlık ve uzaklıkta mesel olan "**Gurâb**" diye adlandırılır.

اَلْغُرُورُ **(GURÛR):** Hevâya uygun olan ve insan tabîatı kendisine meyleden şeye nefsin alışıp ısınmasıdır.

اَلْغَرَرُ **(GARAR):** Âkıbeti meçhûl olan, olacak mı, yoksa olmayacak mı bilinmeyen şeydir.

اَلْغُرَّةُ مِنَ الْعَبِيدِ **(GURRA MİN'EL-ABÎD):** Kıymeti, diyetin yirmide biri kadar olan köledir.

اَلْغَرِيبُ مِنَ الْحَدِيثِ **(GARÎB MİN'EL-HADÎS):** İsnâdı, **Resûlullah** (s.a.v.)'e bitişik olan, lâkin gerek **Tâbiîn**'den, gerek **Etbâ'ut-tâbiîn**'den ve gerekse **Etbâ'ut-tâbiîn'e tâbi** olanlardan olsun, bir kişinin rivâyet ettiği hadîstir.

اَلْغُرَابِيَّةُ **(GURÂBİYYE):** Bunlar; Hz. **Muhammed** (s.a.v.), **Ali**'ye (r.a.), karğanın karğaya ve sineğin sineğe benzemesinden daha çok benziyor. **Allah**, Cebrâîl aleyhisselâmı **Ali**'ye gönderdi. Ama **Cebrâîl** yanıldı, diyen bir topluluktur. Bunlar, tüy (=rîş) sâhibine la'net ederler ve bununla **Cebrâîl'i** kasdederler.

اَلْغِشَاوَةُ **(GIŞÂVE):** Kalb aynasının yüzünde oluşan **pas**tır. Basîret gözü yorulur da bu, kalb aynasının yüzünü kaplar.

اَلْغَصْبُ **(GASB):** Lügâtta; mal veya başkası olsun, birşeyi zulmen almaktır. Şerîat ıstılâhında ise, mütekavvim ve muharrem (başkasına harâm kılınmış) bir malı, mâlikinin izni olmadan açıkça almaktır.

Gasb, ölmüş (murdar) hayvanda tahakkuk etmez. Çünkü o, mal değildir. Hür insanda da böyledir. Müslümanın içkisinde de gasb tahakkuk etmez. Çünkü o, mütekavvim değildir. Harbînin malında da gasb tahakkuk etmez. Çünkü o, harâm kılınmış (=muharrem) değildir.

"**Mâlikinin izni olmaksızın**" denilmesi, **vedîa**, yani emânet alınan şeyden ihtirâzdır.

"**Açıkça**" denilmesi, gizlice çalınayı (sirkati) hâriç kılmak içindir.

(**Mecelle**'nin 881. maddesinde; "**Gasb**, bir kimsenin izni olmaksızın malını almak ve zabt etmektir ki alan kimseye **gâsıb** ve ol mala **magsûb** ve sâhibine de **magsûb'un-minh** denilir." şeklinde ifâde edilmiştir.) (A.E.)

Bahs âdâbında gasb; delîlin mütekaddimesini menetme ve muallilin, delîli onun sübûtu üzerine ikâme etmesinden önce, delîli onun nefyi üzerine ikâme etmektir. Gerek ondan, zımnen, hakkında çekişilen hükmün isbâtı gereksin ve gerekse gerekmesin.

اَلْغَضَبُ **(GADAB)** *öfke, kızma:* Kendisinden, göğüs için rahatlama hâsıl olması için, kalb kanının kabarıp kaynaması (galeyânı) sırasında hâsıl olan değişmedir.

اَلْغَفْلَةُ **(GAFLET):** Nefsin, arzu ettiği şeye tâbi olmasıdır.

Sehl demiştir ki: Gaflet, tembellik ile vakti boş geçirmektir.

Denildi ki: Bir şeyden gaflet, onun akla gelmemesidir.

اَلْغَلَّةُ **(GALLE):** Beyt'ul-Mâl'in reddettiği ve tüccârın aldığı dirhemlerdir.

اَلْغَلَّةُ **(GALLE):** Efendinin, kölenin kazancından, her on dirhemde bir dirhem aldığı verğidir.

اَلْغَنِيمَةُ **(GANÎMET):** Gâzîlerin kuvvetiyle ve içinde **i'lâ-i kelimetullâh** bulunan bir biçimde kâfirleri yenmekle onların mallarından alınan şeyler için bir isimdir. Bunun hükmü; beşte biri (beyt'ül-mâle) ayrılıp geri kalanı, özellikle gâzîlerin olmasıdır.

(**Ganîmet**; kâfirlerden savaşla alınan maldır. Savaşsız alınan ise **fey'** diye adlandırılır.) (Keşşâf) (A.E.)

اَلْغَوْلُ **(GAVL):** Mühlik, yani helâk eden, demektir. Birşeyi ansızın yakalayıp helâk eden her şey, **gavl**'dir.

اَلْغَوْثُ **(GAVS):** Kendisine sığınıldığı zamanda **kutub**'dur. Bu vaktin dışında **gavs** diye adlandırılmaz.

غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ **(GAYR-I MUNSARIF):** Kendisinde dokuz illetten ikisi veya diğerinin yerini tutan ikisinden biri bulunan ve kendisine **tenvîn** ile beraber **cer** dâhil olmayan kelimedir.

(Yani hareke ile i'râblanan, fakat **cer** ve **tenvîni** kabûl etmeyen kelimedir. (مَسَاجِدُ) ve (مَصَابِيحُ) gibi.) (A.E.)

اَلْغَيْبَةُ **(GAYBET):** Halk'ın ahvâlinden, daha doğrusu **Hak**'tan kendisine gelen şeylerle oluşan kendi ahvâlinden cereyân eden şeyleri bilmekten hâsıl olan kalbin durumudur. Eğer gelen (vârid) büyük olur ve onu hakîkat sultânı istîlâ ederse, o, **Hak** ile hâzır olup, nefsinden ve halktan gâibdir. Yûsuf'u gördükleri zaman ellerini kesen kadınların kıssası buna şehâdet eden şeylerdendir. Yûsuf'un güzelliğini görmek böyle olunca, celâl sâhibinin nûrlarını görmenin gaybeti kim bilir nasıl olur?

اَلْغِيْبَةُ **(GIYBET):** Kardeşini, arkasından, hoşlanmıyacağı şeylerle anmandır. Eğer bunlar onda varsa, şüphesiz ona gıybet etmiş olursun. Eğer bunlar onda yoksa, şüphesiz ona iftirâ etmiş, yani yapmadığı şeyi onun aleyhinde söylemiş olursun.

اَلْغِيبَةُ **(GIYBET):** Bir insanın kötü hallerini onun gıyâbında anmaktır. (Bir kimseyi arkasından çekiştirmek, yermek, kınamaktır.) Eğer bu kötülükler onda yoksa, **iftirâ**dır. Eğer bunları onun yüzüne karşı söylemişse bu **sövmek**tir.

غَيْبُ الْهُوِيَّةِ وَغَيْبُ الْمُطْلَقِ **(GAYB'UL-HÜVİYYE VE GAYB'UL-MUTLAK):** Bu, Lâtaayyün itibâriyle Hakk'ın zâtıdır.

اَلْغَيْبُ الْمَكْنُونُ وَالْغَيْبُ الْمَصُونُ **(GAYB-I MEKNÛN VE GAYB-I MASÛN):** Bu, Zâtî sırdır. Allah'tan başkasının bilmediği künhüdür. (O'nun aslı ve hakîkatıdır). Bundan dolayı o, başkalarından korunmuş, akıllardan ve gözlerden gizlenmiştir.

اَلْغَيْنُ دُونَ الرَّيْنِ **(GAYN DÛN'ER-REYN):** Bu, sadâ'dır. **Sadâ'**, ince bir perdedir ki, îmân

kendisiyle beraber kaldığı için, tecellî nûru ve tasfiye ile zâil olur. **Reyn** ise, kalb ve îmân arasına giren kesîf perdedir. Bunun için dediler ki: **Gayn**, i'tikâdın sıhhatiyle beraber şuhûddan gizlenip perdelenmektir.

اَلْغَيْرَةُ **(GAYRET):** Kendi hakkına başkasının ortak olmasını kerîh görmektir.

اَلْغَبْنُ **(GABN):** Lügatta; hud'a, aldatma, bir şeyin mikdârını eksiltme anlamındadır.

Şerîat ıstılâhında gabn iki kısımdır:

1- **Gabn-ı yesîr** (az aldatma) 2- **Gabn-ı fâhiş** (çok aldatma).

Kıymet, bütün mukavvimlerin (yani değer biçen ve fiyat koyanların), kendisiyle değer biçtiğidir. Hepsi değil de bir mukavvim değer biçmişse bu **gabn-ı yesîr**dir. Hiç birinin kendisiyle değer biçmediği ise, **gabn-ı fâhiş**tir. Bu sahîh olandır.

Bercendî'de deniliyor ki: Kıymet, mukavvimlerin çoğunun kendisiyle değer biçtiğidir. Onlardan azının değer biçtiği ve ekseriyetin biçtiği değerden fazla olan ise, **gabn-ı yesîr**dir. Genellikle insanlar bu kadarında aldanırlar. Eğer hiç birinin değer biçmediği kadar fazla ise bu **gabn-ı fâhiş**tir. İnsanların çoğu bununla aldanmazlar. (Keşşâf) (A.E.)

اَلْغُرَّةُ **(GURRE):** Düşürülen bir **cenîn**den dolayı verilmesi gereken bir **mâlî tazmînât**tır. Bunun mikdârı **Hanefîlere** göre beşyüz, **Şâfiîlere** göre altıyüz dirhem gümüştür.

Gurre; esâsen her şeyin mukaddemi, demektir. Bu bakımdan Kamerî ayların ilk günlerine "**Gurre-i şehr**" denilmiştir.

Köleye, câriyeye, malların en seçkinlerine "**Gurret'ül-Emvâl**" denir. (I.F.K.) (A.E.)

Atın alnındaki beyazlığa, kavmin şereflisi ve efendisine, dişlerin ilk görünen beyazlığına da gurre denir.

اَلْغَزَلُ **(GAZEL):** Konusu daha çok sevgi ve içki olan **manzûme**dir. Tek kişinin özel âhenkte okuduğu mûsikî parçasına da **Gazel** denir. (O.T.S.) (A.E.)

اَلْغَصْبُ **(GASB):** Lügâtta; başkasına âit birşeyi kullanmak için düşmanlık ve tegallüb yoluyla alıvermektir, o şey gerek mal olsun ve gerekse olmasın.

Istılahda: "Bir kimsenin mütekavvim ve muhterem bir malını sarâhaten ve delâleten veya âdete nazaran izni olmaksızın haksız yere elinden veya tasarrufu dâiresinden almaktır."

Gâsıb: Başkasının malını elinden veya tasarrufu dâiresinden zorla haksız yere açıkça alan kimsedir

Mağsûb: Başkasından haksız yere zorla ve açıkça alınan şeydir. Bunun ıstılâhen mağsûb sayılabilmesi için mütekavvim, muhterem bir mal olması gerekir. (I.F.K.) (A.E.)

اَلْغَفْلَةُ **(GAFLET):** Dalgınlık, habersizlik, yanılma, boş bulunma, dalma anlamlarına gelen arapça bir sözdür. Türkçemizde "**Gaflet basmak**" otururken uyuyuvermektir. "**Gaflet perdesi**", birşeyden habersiz kalmak anlamına gelir.

Tasavvufta gaflet; Hak'tan habersizliktir Gâfil de, bilmeyen, kendini tanımayan, âlemi, Allah'ın tecellî aynası görmeyen kişidir. (T. Dey.) (A.E.)

غَلَّةُ الْوَقْفِ **(GALLET'UL-VAKF): Galle**, lügâtta, **gelir**, demektir. Vakf'ın gallesi, vakf'ın geliri, vâridâtı, ürünleri demektir. Vakf bahçelerinin meyvaları, vakf akârlarının kirâları, vakf paralarının kazançları bu cümledendir. (I.F.K.)

اَلْغُنَّةُ **(GUNNE):** Lügâtta, **iniltiye** denir.

Tecvîd ıstılahında ise, gunne sıfatı bulunan harfleri okurken genizden gelen sese derler. Sâkin veya harekeli olan (ن)=**nûn** ve (م)=**mîm** harflerine mahsûs kuvvetli bir sıfattır. (O.K.) (A.E.)

اَلْغَيْرَةُ **(GAYRET):** Irz, nâmus, sevği, şeref ve haysiyet, yücelik gibi, değerli ve korunması gereken şeylerde titizlik ve kıskançlığa dendiği gibi, bir işin üzerine, gereği gibi düşüp çalışmaya da denir.

"**Gayrete dokunmak**"; izzet-i nefse, insanlığa dokunmak anlamına gelir.

"**Gayret kuşağı**"; erenlere canla-gönülle hizmet anlamına gelir.

Sôfîler arasında, benlik, varlık güden, ululanan bir kişinin herhangi bir sûrette alçalması anlatılırken: "**davranışı, Gayret'ullah'a dokundu.**" denir. (T. Dey.) (A.E.)

اَلْغَيْبُ (GAYB): Güneş, gözden gizlendiği zaman; "**Güneş gayb oldu**." denir. İnsanın bilgisinden gizlenen, duyularla algılanmayan her şeye de "**gayb**" deyimi kulanılmıştır. (Müfredât) (A.E.)

اَلْغَيْبَةُ الْمُنْقَطِعَةُ (GAYBET-İ MUNKATIA)

Mefkûd: Yeri, hayâtı ve ölümü bilinmeyen kayıp kimsedir. Buna; "**gaybet-i münkatıa ile kayıp**" adı da verilir. Böyle bir kimseye hem beldesinden ayrılıp kaybolmuş, "fâkid" hem de ilğililer tarafından araştırılması münâsebetiyle "**Mefkûd**" denilmiştir. Çünkü **mefkûd** ve **fâkid** deyimleri, lügât bakımından kaybetmek, yok olmak ve araştırmak anlamlarını ifâde eden "**Fakd**" lafzından türetilmişlerdir. (I.F.K.) (A.E.)

بَابُ الْفَاءِ

FE BÖLÜMÜ

اَلْفِئَةُ **(FİE):** Yenilği sırasında orduya sığınmak için onların arkasında duran tâifedir.

اَلْفَاسِدُ **(FÂSİD):** Aslıyla sahîh olup, vasfıyla sahîh olmayandır. Fâsid satışla olan teslîm almada mülk ifâde eder. Meselâ bir kimse, içki (hamr) ile bir köle satın alsa ve onu teslîm alıp âzâd etse, âzâd edilmiş olur.

Şâfiî'ye göre, **fâsid** ile **bâtıl** arasında fark yoktur.

اَلْفَاسِقُ **(FÂSIK):** Kelime-i şehâdeti söylemiş, itikâd etmiş, fakat amel etmemiş kişidir.

اَلْفَاسِدُ **(FÂSİD):** Aslında meşrû' iken, mülâzemet bakımından ma'nâ şiddetlenip, cümlede infisâl tasavvuru ile beraber hâlin hükmüyle meşrû' olmayan şeydir. Cum'a ezânı okunurken alış-veriş (bey') yapmak gibi.

اَلْفَاعِلُ **(FÂİL):** Fiilin veya benzerinin, kendisiyle kâim olması bakımından, kendisine isnâd edildiği lafızdır. Yani fâili belirtilmemiş fiilin mef'ûlü (**nâib-i fâil**) ondan hâriç kalması için. fiilin fâil ile kâim olması bakımından, kendisine isnâd edildiği lafızdır.

(Diğer bir ta'rîfe göre, **fâil**: Kendisine, tâm ve ma'lûm fiil veya fiil ma'nâsında olan kelime isnâd edilen lafızdır.) (Izhâr) (A.E.)

اَلْفَاعِلُ الْمُخْتَارُ **(FÂİL-İ MUHTÂR):** Kendisinden, fiilin, kasıd ve irâde ile beraber çıkması sahîh olan fâildir.

اَلْفَاحِشَةُ **(FÂHİŞE):** Dünyâda haddi (şer'î cezâyı) ve âhirette azâbı gerektiren (çok kötü davranış)tır.

اَلْفَاصِلَةُ الصُّغْرَى **(FÂSILA-I SUĞRÂ):** kendilerinden sonra sâkin harf bulunan harekeli üç harftir. Ör. (بَلَغَ ، بَدَكُمْ) gibi.

اَلْفَاصِلَةُ الْكُبْرَى **(FÂSILA-İ KÜBRÂ):** Kendilerinden sonra sâkin harf bulunan harekeli dört harftir. Ör. (بَعدكُمْ ، بَلَغَكُمْ) gibi.

اَلْفُتُوَّةُ **(FÜTÜVVET):** Lügâtta; sahâ ve kerem (elaçıklığı ve cömertlik) demektir. **Hakîkat ehlinin ıstılâhında**; dünyâ ve âhirette halkı kendine tercîh etmendir.

اَلْفَتْرَةُ **(FETRET):** Talebî kuvveti uyuşturucu olan tabîatın eserlerinin tekrarlanması ile yakıcı olan bidâyet ateşinin sönmesidir.

(**Fetret**: İki muayyen zaman arasında veya iki peygamber arasında geçen **müddet**, bir hükûmetin zayıflığı zamanı gibi anlamlara da gelir.) (A.E.)

اَلْفِتْنَةُ **(FİTNE):** Kendisiyle insanın iyi ve kötü hâli açıklanan (deneme ve sınama)dır. Hâlis mi, yoksa karışık mı olduğu bilinmesi için altın ateşte yakılıp eritildiği zaman, onun ateşle denenip sınanmasına da **fitne** denir.

اَلْفُتُوحُ **(FÜTÛH):** Birşeyin olması kendisinden beklenmeyen şeyden o şeyin hâsıl olmasından ibârettir.

اَلْفُجُورُ **(FÜCÛR):** Nefis için hâsıl olan bir durumdur ki onunla, şerîat ve mürüvvete aykırı bir takım işlere girişilir.

اَلْفَحْشَاءُ **(FAHŞÂ):** Selîm tabîatın, kendisinden nefret ettiği ve doğru aklın eksik bulduğu şeydir.

اَلْفَخْرُ **(FAHR):** Menkıbeleri (yani bir kimsenin fazîlet ve meziyetlerini gösteren fıkraları) sayıp dökmekle insanlara karşı büyüklenip övünmesidir.

اَلْفِدَاءُ **(FİDÂ):** Emîr'in, kâfir olan esîri bırakıp,

karşılığında mal veya müslüman esîr almasıdır

اَلْفِدْيَةُ وَالْفِدَاءُ (**FİDYE VE FİDÂ**): Mükellefin, kendisine yönelmiş bir mekrûhtan (kötü durumdan), vâsıtasıyla kurtulduğu **bedel**dir.

اَلْفَرْضُ (**FARZ**): İçinde şüphe bulunmayan kesin bir delîl ile sâbit olan, inkâr eden kâfir sayılan ve terk edene azâb edilen şeydir.

(**Farz**, fakîhler tarafından farklı biçimlerde açıklanmıştır. **Şâfiî** diyor ki: Farz ve vâcib eşanlamlıdır ve bu ikisi, kat'î ve zannî olanı kapsar. Bu ikisinin ma'nâsı; gerek kat'î ve gerekse zannî delîl ile sâbit olsunlar, terkedeni şer'an kınanıp kötülenen şeydir. Şer'an kınanıp kötülenmesinden maksad, **Şâri'** in onun hakkındaki nassı veya delîli sebebiyledir.

Hanefîler ise; **farz**da kesinlik bulunması ve **vâcib**de ise kesinlik bulunmaması ile, farz ile vâcibi ayırırlar. Ancak şu var ki, onlarda, **farz** bazan **vâcib** anlamında kullanıldığı gibi, **vâcib** de bazan **farz** anlamında kullanılır. Meselâ: Vitr farzdır ve Hac vâcibdir, demeleri gibi. (Keşşâf)

Molla Husrev, **Dürer**'de farz'ı iki kısma ayırıyor: **İtikâdî farz**, **Amelî farz**.

İtikâdî farz: Kesin delille sâbit olup kendisinde şüphe olmayan, inanılması ve yapılması zarûrî olan; terkedene ikâb, yani cezâ lâzım gelen ve ayrıca inkâr eden tekfîr olunan farzdır. Beş vakit namaz, zekât ve Ramazan orucu gibi.

Amelî farz: Buna **farz-ı zannî** de denir.

Müctehidlerce, kesin bir delîle yakın derecede kuvvetli görülen zannî bir delîl ile sâbit olan vazîfedir ki, amel husûsunda **farz-ı kat'î** kuvvetinde bulunur. Başın dörtte birini meshetmek gibi.

Farz; diğer bir bakımdan da; **farz-ı ayn** ve **farz-ı kifâye** kısımlarına ayrılır:

Farz-ı ayn: Her mükellef müslümanın yapması gereken vazîfedir. Beş vakit namaz gibi.

Farz-ı kifâye: Mükelleflerden bir kısmının yapmasıyla diğerlerinden farzıyyeti düşen vazîfedir. Cenâze namazı gibi.) (I.F.K.) (A.E.)

اَلْفَرِيضَةُ (**FARÎZA**): "**Farz**" kökünden "**faîle**" veznindedir Lügâtta; takdîr anlamındadır. **Şerîatta** ise; **Kitâb**, **Sünnet** ve **İcmâ'** gibi kesinleşmiş bir delîl ile sâbit olan şeydir.

Farz iki çeşittir: **Farz-ı Ayn**, **Farz-ı Kifâye**.

Farz-ı Ayn: Her bir (mükellef müslüman)ın yerine getirmesi gereken, kiminin yerine getirmesiyle kiminden düşmeyendir. **Îmân** ve benzeri gibi.

Farz-ı kifâye ise; bütün müslümanların yerine getirmesi gereken, ancak bir kısmının yerine getirmesiyle geri kalanlardan düşen farzdır. **Cihâd** ve **cenâze** namazı gibi.

اَلْفِرَاسَةُ (**FİRÂSET**) *FERÂSET*: Lügâtta; tesebbüt ve nazar, anlamındadır. **Hakîkat ehlinin ıstılâhında** ise; yakînin mükâşefesi ve gaybın muâyenesidir.

اَلْفَرَائِضُ (**FERÂİZ**): Bir ilimdir ki, ölenin terekesini hakedenlere taksîm etme keyfiyeti onunla bilinir.

اَلْفَرَحُ (**FERAH**): Arzu edilenin elde edilmesinden dolayı kalbdeki lezzettir.

اَلْفِرَاشُ (**FİRÂŞ**): Kadının, bir şahsa çocuk doğurmak için belli olmasıdır.

اَلْفَرْدُ (**FERD**): Başkasını değil, sâdece bir tek şeyi içine alandır.

اَلْفَرْعُ (**FER'**): **Asl**'ın aksidir. Bu, kendinden başkası üzerine binâ dilen şey için bir isimdir.

اَلْفَرْقُ الْاَوَّلُ (**FARK-I EVVEL**): Hak'tan halk ile perdelenme ve halkıyyet rüsûmunun, hâliyle kalmasıdır.

اَلْفَرْقُ الثَّانِى (**FARK-I SÂNÎ**): Halk'ın Hak ile kâim olduğuna şâhıd olmak ve kesrette vahdet, vahdette de kesret görüp, bu ikisinden biri ile diğerinden perdelenmemektir.

فَرْقُ الْوَصْفِ (**FARK'UL-VASF**): **Zât-ı Ahadiyyet**'in, vasıflarıyla, **Hazret-i Vâhidiyyet**'te zuhûr etmesidir.

فَرْقُ الْجَمْعِ **(FARK'UL-CEM'):** Zât-ı Ahadiyyet'in şuûnunun zuhûru olan mertebelerde zuhûr etmesiyle vâhidin çoğalmasıdır. Hakîkatte bu şuûn, hâlis itibarlardır ki, bunların sûretleriyle vâhid'in açığa çıkması sırasında ancak bunların tahakkuku vardır.

اَلْفُرْقَانُ **(FÜRKÂN):** Hak ile bâtılın arasını ayıran tafsîlî ilimdir.

اَلْفَسَادُ **(FESÂD):** Hâsıl olduktan sonra maddeden sûretin yok olmasıdır.

Fakîhlere göre **fesâd**, vasfıyla meşrû' olmayıp, aslıyla meşrû' olan şeydir. Bu, **Şâfiî'ye** göre, butlân ile eşanlamlıdır. Bize göre, **sıhhat** ve **butlân**'dan ayrı üçüncü bir kısımdır.

فَسَادُ الْوَضْعِ **(FESÂD'UL-VAD'):** İlletin, **nass** veya **icmâ'** ile olan hükmün nakîzında (zıddında) mu'teber olmasından ibârettir. Meselâ: Karı-kocadan birinin müslüman olmasını, ayrılmaları gerektiğine, **Şâfiî**'nin ashâbının sebeb göstermesi gibi.

اَلْفَصْلُ **(FASL):** Herhangi birşeyin cevâbında, birşey üzerine haml olunan küllîdir ki, o şey, onun cevherinde vardır. **Nâtık** ve **hassâs** gibi. **Küllî**, diğer külliyyâtı içine alan bir cinstir.

"**Herhangi birşeyin cevâbında, birşey üzerine haml olunan küllîdir.**" sözümüzle, nev', cins ve genel araz hâric kalır. Çünkü nev' ve cins, o olan şeyin cevâbında söylenirler. Herhangi birşeyin cevâbında söylenmezler. Genel araz ise cevâbda aslâ söylenmez.

"**Cevherinde**" sözümüzle, "**hâssa**" hâric kalır. Çünkü **hâssa**, birşeyi ayırd edici ise de, onun cevherinde ve zâtında yoktur. Eğer o, insanın nâtık olması gibi, yakın cinsteki ortaklıklardan birşeyi ayırd etmişse, yakındır. Ya da o, insanın **hassâs** olması gibi, uzak cinsteki ortaklıklarından onu ayırd etmişse, uzaktır.

Meânî ehlinin ıstılâhında fasıl; atıf harfleri ile, cümlelerin kimini kimi üzerine atf etmeyi terk etmektir.

Fasl; *kendi başına müstakil*, başkasından ayrı olan, bâbdan bir kıt'adır.

اَلْفَصْلُ الْمُقَوِّمُ **(FASL-I MUKAVVİM):** Meselâ, **nâtık** gibi, mâhiyete dâhil olan bir cüz'den ibârettir. Çünkü o, insanın mâhiyetinde dâhildir ve mâhiyeti düzenleyicidir. Çünkü o olmaksızın, hâricde ve zihinde insan için hiç bir varlık yoktur.

اَلْفَصَاحَةُ **(FESÂHAT):** Lügâtta; açıklama ve zuhûrdan ibârettir. **Fesâhat**, müfred kelimede, harflerin birbirine uymamasından, garâbetten ve kıyâsa muhâlefetten arınmış olmasıdır.

Kelâmda fesâhat; te'lîf za'fından ve fasîh olmalarıyla beraber kelimelerin uyğunsuzluktan arınmış olmasıdır. Bununla, şöyle sözden ihtirâz edildi:

زَيْدٌ أَجَلُّ وَشَعْرُهُ مُسْتَشْزِرَاتٌ وَأَنْفُهُ مُسَرَّجٌ "**Zeyd çok büyüktür, saçı bükülmüştür** (veya örülmüştür), **burnu kavislidir.**" gibi.

Fesâhat, konuşan kişide bulunan bir melekedir ki, açık seçik bir lafız ile maksadı ifâde etmeye onunla muktedir olunur.

اَلْفُضُولِىُّ **(FUZÛLÎ):** Akd'de, ne **velî**, ne **asîl** ve ne de **vekîl** olmayan kişidir.

(Veya **fuzûlî**: Şer'î bir izin olmaksızın diğer bir kimsenin hakkında tasarruf eden kimsedir.) (A.E.)

اَلْفَضْلُ **(FADL)** *Fazl:* Sebebsiz, iyilik etmeye ilkin başlamaktır.

اَلْفَضِيخُ **(FADÎH)** *Fazîh:* Kuru hurmanın kaba konulması, sonra üzerine sıcak su dökülüp tatlılığı çıkarılması, sonra kabarıp şiddetlenmesidir. Bu, ahkâmında **Bâzık** denen içki gibidir. Eğer en az derecede pişirilirse, **Müselles** gibidir.

اَلْفِطْرَةُ **(FITRAT):** Dîni kabûl için hazırlanmış cibillettir (yaradılıştır).

اَلْفِعْلُ **(Fİ'L)** *fiil:* Başkasına te'sîr eden için, te'sîr sebebiyle ilkin ârız olan durumdur. Kesici olması sebebiyle, kesen için hâsıl olan durum gibi.

Nahivcilerin ıstılâhında **fiil**, üç zamandan birine ilişik olup, kendinde bir ma'nâya delâlet eden şeydir.

Denildi ki; **fiil**, birşeyin, başkasında müessir olmasıdır. Kesici olduğu sürece kesen gibi.

اَلْفِعْلُ الْعِلاَجِى **(Fİ'L-İ İLÂCÎ):** Meydana gelmesi, bir uzvu hareket ettirmeye muhtâc olan fiildir. **Vurmak** ve **sövmek** gibi.

اَلْفِعْلُ الْغَيْرُ الْعِلاَجِى **(Fİ'L-İ GAYR-I İLÂCÎ):** Bir uzvu hareket ettirmeye muhtâc olmayan fiildir. **Bilmek** ve **sanmak** gibi.

اَلْفِقْهُ **(FIKH):** Lügâtta, konuşanın sözünden maksadı anlamaktan ibârettir. **Istılahta**; şer'î, amelî ahkâmı, tafsîlî delillerinden bilmektir.

Denildi ki; fıkh, kendisine hükmün iliştiği gizli ma'nâya vâkıf olmak ve isâbet etmektir. **Fıkh**; rey ve ictihâd ile meydana çıkarılan bir ilimdir ve onda iyice düşünüp taşınmaya ihtiyâc vardır. Bunun içindir ki **Allah Teâlâ**'ya **fakîh** adı verilmez. Çünkü O'na hiç birşey gizli kalmaz.

اَلْفَقْرُ **(FAKR):** Kendisine ihtiyâc duyulan şeyi kaybetmekten ibârettir. Kendisine ihtiyâc duyulmayan şeyi kaybetmek ise, **fakr** diye adlandırılmaz.

اَلْفِقْرَةُ **(FIKRA):** Lügâtta, sırt omurgaları dizisi biçiminde kalıblanan bütün süsler için bir isimdir. Sonra süse benzetilerek kasîdedeki beyt'in en güzeli için istiâre olunmuştur. Sonra da, kasîdedeki en güzel beyt'e benzetilerek, sözden seçilmiş her cümle için istiâre olunmuştur.

اَلْفِكْرُ **(FİKR):** Bilinmeyene erişmek için, bilinen ümûru tertîb etmektir.

اَلْفَلَكُ **(FELEK):** Kuyu biçiminde bir cisimdir ki onu, zâhirî ve bâtınî iki satıh kuşatır. Bu ikisi birbirine paralel olup merkezleri birdir.

(Felek şu anlamlara da gelir: 1- Gök. 2- Zaman. 3- Tâlih, baht. 4- Dünya. 5- Her gezegenin gök yüzündeki katı.) (O.T.S.) (A.E.)

اَلْفَلْسَفَةُ **(FELSEFE):** Ebedî mutluluğu kazanmak için, beşerî tâkat ölçüsünde **Tanrı**'ya benzemektir. Nitekim doğru sözlü **Peygamber** (s.a.v.) bu konuda şöyle buyurmuştur: "**Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanınız.**" Yani ma'lûmâtı kuşatmakta ve cismâniyyâttan soyutlanmakta O'na benzeyiniz.

اَلْفَنَاءُ **(FENÂ):** Kötülenmiş vasıfların düşmesidir. Nitekim **bekâ** da övülmüş vasıfların var olmasıdır. **Fenâ iki kısımdır**: Bunlardan biri, zikrettiğimiz şeydir. Bu, riyâzâtın çokluğu ile olur. İkincisi ise, mülk ve melekût âlemini hissetmemektir. Bu, Allah'ın azametinde istiğrâk ve Hakkı müşâhede ile olur. Buna **Meşâyıh** şu sözleri ile işâret etmişlerdir: **Fakr**, iki dârda yüz karasıdır. Yani iki âlemde yok olmakdır (fenâ'dır). (Bu söz, Buhârî'de, Enes'in rivâyet ettiği bir hadîs olarak nakledilmiştir.) (A.E.)

فِنَاءُ الْمِصْرِ **(FİNÂ'UL-MISR):** Şehrin işleri için hazırlanmış olup, ona bitişik olan (namazgâh ve ta'limgâh gibi) yerlerdir.

اَلْفَوْرُ **(FEVR):** Geciktirmekle kınama gerekmiyecek biçimde, mümkün olan vakitlerin ilkinde, (bir görevi) edâ etmenin vâcib olmasıdır.

اَلْفَهْمُ **(FEHM)** *Anlama:* Muhâtabın lafzından ma'nâ tasavvur etmektir.

اَلْفَهْوَانِيَّةُ **(FEHVÂNİYYE):** Misâl âleminde yüz yüze karşılaşma yoluyla **Hakk**'ın hitâbıdır.

اَلْفَيْضُ الْاَقْدَسُ **(FEYZ-İ AKDES): Hazret-i ilmiyyede**, sonra **ameliyyede** eşyânın varlığını ve isti'dâdlarını gerektiren zâtî, hissî tecellîden ibârettir. Nitekim hadîs-i şerîfte: "**Ben, gizli bir hazîne idim, bilinmekliğimi istedim**..." diye buyurulmuştur. (Bursalı İsmâil Hakkı, Kenz-i Mahfî adlı kitâbında S. 2-3; İmâm Suyûtî, Dürer-i Münteşire'de, bu hadîsin aslı yoktur demiştir, diyor.)

اَلْفَيْضُ الْمُقَدَّسُ **(FEYZ-İ MUKADDES):** Hâricde bu a'yânın isti'dâdlarının iktizâ ettiği şeyin zuhûrunu gerektiren **esmâî tecellîler**den ibârettir.

Feyz-i Mukaddes, **Feyz-i Akdes** üzerine tertîb edilmiştir. Birincisi ile, **a'yân-ı sâbite** ve bunların **aslî isti'dâdları** ilimde hâsıl olur. İkincisiyle, bu **a'yân**, lâzımeleri ve tâbi'leri ile beraber hâricde hâsıl olur.

اَلْفَيْءُ **(FEY'):** Yüce Allah'ın, kendi dîni ehline,

dînde onlara muhâlefet eden kimselerin mallarından, savaşsız, ya sürğün etmek ya da cizye ve başka şey üzerinde barış yapmakla verdiği şeydir.

Ganîmet, **fey**'den daha özeldir. **Nefl** ise ganîmetten daha özeldir.

Fey'in diğer bir anlamı da, güneşi nesh eden şeydir ki, bu zevâlden batışa kadardır. Nitekim gölğe (=zıll) de güneşin nesh ettiği (durumunu değiştirdiği) şeydir ki, bu da doğuştan zevâle kadardır.

اَلْفَارّ **(FÂRR):** Fakîhlere göre; bir kadının, ölüm hastalığına (maraz-ı mevt'e), yani ölüme götüren hastalığa yakalanmış, gâlib-i hâli helâk olan kocasının, kadını bu hastalık hâlinde boşamasıdır. Bu kadına, **fârr'ın karısı** denilir.

Maraz-ı mevtte kadını boşamak, onu mîrâstan mahrûm etmeye muhtemel olduğu için bununla ilgili bir takım ahkâm vardır. (Keşşâf) (A.E.)

فَتْحُ القِرَاءَة **(FETH-İ KIRÂAT)** *Kırâatı açmak:* Okuyan kimseye unuttuğunu bildirmek maksadıyla telkîndir. **Feth-i Kırâat**; yani kırâati telkîn edip söylemek, okuyan yanıldığında yâhut tutulduğu esnâda yapılır. Hz. Ali (r.a.): "**İmâm senin fethine muhtâç ise fethet**" demiştir. (Ni'met-i İslâm) (A.E.)

اَلْفُتُوَّة **(FÜTUVVET):** Lügâtta; gençlik, yiğitlik, cömertlik anlamlarına gelir.

Ahîlik teşkîlâtına verilen bir addır. Horasânîler, yani **Melâmetîler**; esnâf, san'at ve zanâat erbâbını teşkîlâtlandırarak esnâfa loncalar kurmuşlar, esnâfı, san'at ve zanâat erbâbıyla işçileri bu loncalara bağlamışlardır. Büyük bir kısmı aynı inanca bağlı idiler ve **Ahî** adı verilen bir şeyh'in çevresinde bir tekkede (zâviyede) toplanırlar ve hâricde çalışarak, emeklerinin mahsûlü ile geçinirlerdi.

Sôfiyye ıstılâhında fütuvvet, çeşitli sâhalarda tecellî eden bir rûh hâlini ifâde eder. Bundan dolayıdır ki, bunun bir tek kelime ile ifâdesi mümkün değildir. Genellikle fütuvvetin mümeyyiz vasfı, başkalarını kendinden yüksek tutmaktır ki, bu da **Gazâlî**'ye göre, **sahâ**'nın en yüksek mertebesini teşkîl eder.

Bundan başka **fütuvvet**'in, **mekârim-i ahlâk** ile de ilgisi olup, bu sonuncu, tasavvufî fütuvvet'in bir unsurunu teşkîl eder. (T. Dey. İ. Ans.) (A.E.)

اَلْفُتُوحَات **(FÜTÛHÂT):** Fetihler demektir.

Tasavvuf ıstılâhında, beklenmeden gelen yardıma denir. "**Bugün bir yerden fütûhât oldu.**" "**Erenler, bugün fütûhâtta bulundular**" gibi.

Manevî feyze, gönül açıklığına da "**Fütûhât**" denir. "**Erenlerin fütûhâtıyle sorularına cevâb verdim.**" gibi.

اَلْفَتْوٰى **(FETVÂ)** *Fütyâ:* Bir mes'eleyi çözmek ve açıklığa kavuşturmak için sorulan soruya verilen cevâbdır. Şer'î mes'elelere dâir sorulan soruların cevâblarına **fetvâ** (=fütyâ) adı verilir. Çoğulu; **Fetâvâ** veya **Fetâvî**'dir.

Fetvâ vermeye; "**İftâ**", fetvâ istemeye; "**istiftâ**", fetvâ verene de; "**müftî**" denir.

"**Müftâ bih**"; bir mes'ele hakkında kendisiyle fetvâ verilen şer'i hükümdür.

Bir mes'eleyi öğrenmek için ehlinden soran kimseye "**sâil**" veya "**müsteftî**" denir. (A.E.)

اَلْفِرَاسَة **(FİRÂSET)** *FERÂSET:* Çeşitli anlamları olan bir kelimedir.

1- **Firâset**, genel anlamı ile, **nüfûz-ı nazar**dır. Tecrübeli Kadı ve idâre âmirlerinin, karşılaştıkları durum ve olaylar üzerine, meseleyi hemen anlayıp kavrıyarak hüküm vermelerinden söz edilirken, bu kelime normal olarak, bu anlamda kullanılır.

2- Dar anlamda, eski arab ıstılâhı ile, **Kıyâfe** denilen bir çeşit bilği şubesine delâlet etmek üzere kullanılır.

3- Tasavvuf ıstılâhı olarak, Allah tarafından evliyâya ihsân edilen **Keşif hasletini** ifâde eder. Bu, kerâmettir, bir çeşit sezgidir. (İ. Ans.) (A.E.)

اَلْفِرَاشُ **(FİRÂŞ):** Bir kadının, sâhibi olan bir şahıs için doğurmaya teayyün etmiş ol-

masıdır. O sâhib, ya koca veya mâlik yani "efendi"dir.

Böyle bir erkeğe "**Müstefriş**", öyle bir kadına da "**Müstefreşe**" denir.

Firâş, dört kısma ayrılır:

1- **Firâş-ı kavî**: Nikâhlı kadının ve ric'iyyen iddet bekleyen kadının firâşıdır.

2- **Firâş-ı mütevassıt**: Ümm-ü veled'in firâşıdır.

3- **Firâş-ı akvâ**: Bâin talâktan dolayı iddet beklemekte olan kadının firâşıdır.

4- **Firâş-ı zaîf**: Henüz istîlâd edilmemiş olan câriyenin firâşıdır. (I.F.K.) (A.E.)

اَلْفِرْعَوْنُ **(FİR'AVN):** Çoğulu: **Ferâina**'dır. Kur'ân müfessirleri tarafından, **Amâlika** hükümdarlarının lakabı veya alemi olarak, **Kisrâ** ve **Kayser** kelimeleri ise, İran ve Roma hükümdarlarının lakabları olarak tefsîr edilmiştir.

تَفَرْعَنَ **(Tefer'ane)** fiili; azamet ve ceberût sâhibi olmak anlamındadır. Nitekim **Ya'kûbî**; Kur'ân'daki **Fir'avn'ı**, **"el-Cebbâr"** diye vasıflandırmıştır.

Arapça kitaplarda bir çok **Fir'avn**'lardan sözedilmektedir. Sayıları hakkında verilen bilgiler birbirinden çok farklıdır. Kur'ân'daki Fir'avn'ın ise, **Mûsâ** ve **Hârûn**'un, kendisi ile uğraştıkları hükümdardır. (İ. Ans.) (A.E.)

اَلْفُرْقَانُ **(FÜRKÂN):** Arapçada çok çeşitli anlamlarda kullanılmış bir kelimedir. Kur'ân'ın muhtelif yerlerinde geçen bu kelime birbirinden çok farklı ma'nâlar taşır.

1- Kelime arapçada; **tefrîk**, **temyîz**, **delîl** anlamındadır. Müfessirler bunu, kelâm ilmi bakımından, ince bir ma'nâ husûsiyyeti ile, dâimâ "**doğru ile yanlışı ayırd etmek**" biçiminde açıklamıştır. (İ. Ans.)

2- Bu kelime, **Kur'ân**'ın bir adı (mürâdifi) olduğu gibi, **Münzel kitaplar** anlamında da kullanılmıştır. Zemahşerî'ye göre, bu kelime **Münzel kitapların hepsini** kapsayan bir isimdir.

3- **Fürkân**, Kur'ân'da, 25. sûrenin adıdır. Fürkân Sûresi.

4- Kur'ân'da, Enfâl Sûresinin 41. âyetinde, **Bedir savaşı** için "**Yevm'el-Furkân**" ta'biri kullanılmıştır. Bu, **ayrılma günü**, demektir. O günde Allah, **hak** ile **bâtılın** arasını ayırmıştır. (İbn-ı Kesîr)

5- **Fürkân**, Sôfiyye'ye göre, esmâ ve sıfatların hakîkatinden ibârettir. (Keşşâf) (A.E.)

اَلْفَقْرُ **(FAKR):** Kelimesi, yoksulluk anlamına gelen bir masdardır. **Fukahâ** bu kelimenin tefsîrinde ihtilâf ettiler. **Bazısı dedi ki**: **Fakîr**, nisâb mikdârı malı olmayan kimsedir. Yani hâcet-i asliyyesinden fazla 20 miskâl altını veya bunun kıymeti kadar malı olmayandır. **Miskîn** ise hiç bir malı olmayandır.

Bazısı demiş ki: **Fakîr**, isteyen kimsedir, **miskîn** ise istemeyen kimsedir.

Bazısı da demiş ki: **Fakîr** pek az birşeyi olan, **miskîn** ise hiç birşeyi olmayandır.

Bazısı da: **Fakîr** ve **miskîn** aynı anlama gelir, demişlerdir. Bunlar, fukahânın ta'rîfleridir. Sôfîyye'nin ta'rîfleri ise daha başkadır. (İ.Z.M.)

Sôfiyye'ye göre fakîr; zenğin olmayan, ancak Hakk Teâlâ ile zenğin olan kimsedir.

Bazısı; **fakr**, meskenetin kemâliyle beraber zenğinlik göstermektir. Bazısı da, **fakr** birşey sâhibi olmamak ve elinin hâlî olduğu şeyden kalbinin de hâlî olmasıdır, yani onu istememektir. Zîrâ tâlib, matlûbiyle beraber olur, demişlerdir. Bazısı da: **Fakr**, yanında birşey bulunmamak, yani yokluk değildir, belki övülmüş **fakr**, Yüce Allah'a bağlanmak ve O'nun taksîm ettiğine râzı olmak demektir, demişlerdir. (Keşşâf) (A.E.)

اَلْفِقْهُ وَالْفَقِيهُ **(FIKH VE FAKÎH): Fıkh**; amellerle ilgili şer'î hükümleri bilip kavramaktır. Bu ahkâmı bu şekilde bilmeye **fekâhet**, yani fakîhlik, denir.

Fakîh; amellerle ilgili şer'î hükümleri tafsîlî delilleriyle bilip kavrayan İslâm âlimidir.

Fakîhlerin, bir çok tabaka veya dereceleri vardır. **İbn-i Kemâl**, fukahâyı şu yedi tabakaya ayırmıştır:

1- **Dînde ictihâd sahibi olan mutlak**

müctehid: Dört mezhebin sâhibleri olan imâmlar gibi.

2- **Mezhebde müctehid**: İmâm Muhammed, Ebû Yûsuf ve İmâm Züfer gibi.

3- **Mes'elelerde müctehid**: Hassâf, Tahâvî, Kerhî, Kâdîhân gibi.

4- **Tahrîc erbâbı**: Ebû Bekr Râzî ve Ebû Abdullah Cürcânî gibi.

5- **Tercîh erbâbı**: Kudûrî, Burhâneddîn Mergınânî ve İbn Hümâm gibi.

6- **Temyîz erbâbı**: Dört metin adı ile ma'rûf olan; **Kenz, Muhtâr, Vikâye, Mecma'** sâhibleri gibi.

7- **Sırf Mukallid**: Bu yedinci tabakada bulunanların ictihâd kudretleri yoktur. Kavilleri tercîh ve temyîz de edemezler. En büyük meziyetleri; binlerce fıkıh mes'elesi ezberlemek, yaş-kuru bakmaksızın buldukları mes'eleleri eserlerine dercetmektir. Bunlar fakîh değil, fıkhı taşıyan kimselerdir. Ezberledikleri mes'eleler; delillerden soyulmuş, kuru nakilden ibârettir. (A.E.)

فَكُّ الرَّهْنِ **(FEKK-İ REHN):** Rehni izâle etmek, borcu verip merhûnu rehinlikten kurtarmaktır. **Fükûk** ve **iftikâk** da, rehni kurtarmak anlamındadır. **Fikâk** da, hem rehni veya esîri kurtarmak, hem de kurtarmaya sebeb olan şey demektir.

اَلْفُلُوسُ **(FÜLS)** *Fülüs:* Pul, mangır, veya altın ve gümüş olmayan para, demektir.

اَلْفَلْسَفَةُ **(FELSEFE):** (Fr. philosophie) Gerçeğin düşünce yoluyla araştırılmasıdır. **Felsefe** sözcüğünün temeli Yunanca (**Filosofia**)dır. **Sevgi** anlamına gelen (**Filia**) ile, **bilgi** anlamına gelen (**sofia**) sözcüklerinden yapılmıştır. **Bilgiyi sevmek** ve **aramak**tan doğmuştur. (F. Sözlüğü)

"**Felsefe**" deyimi, İslâm düşüncesinde, yunan etkisi altında gelişmiş olan **İslâm felsefesi** anlamına gelir. İslâm âlimleri, eserlerinde **Felsefe** ve **Feylosof** deyimlerini kullanmakla beraber, bazan felsefe anlamında **Hikmet** ve filozof (feylesof) anlamında da **Muhibb'ul-Hikme** veya **Hakîm** (çoğulu: Hükemâ) deyimini kullanmışlardır.

Feylesof, felsefe ile uğraşan, bundan başka genel olarak, **mütefekkir**, yani düşünür anlamında kullanılmıştır. (İ. Ans.) (A.E.)

İslâm âleminde gerçeği araştıran ve kendilerine mahsûs metodları olan mezheblerin başlıcaları şunlardır:

1- **Selefiyye** 2- **Kelamcılar** 3- **Feylesoflar** 4- **Bâtınıyye** 5- **Mutasavvıflar**.

اَلْفَوْرُ **(FEVR):** Lügâtta, galeyân (yani kaynama, çalkanma, coşma, acele) gibi anlamlara gelir. Mecâz olarak, bir işte sür'ate de "**fevr**" denir. Ayrıca; içinde durup bekleme bulunmayan vakte de "**fevr**" adı verilir. **İbn-i Esîr**: "Her şeyin fevri, onun evvelidir." demiştir. (Keşşâf) (A.E.)

اَلْفَوْرِى **(FEVRÎ): İslâm şerîatında fevr**; bir işi mümkün olan ilk vaktinde yapmaktır. Bundan başka, İslâm fıkhında bir ibâdetin farz olur olmaz, hemen ilk vaktinde yapılma mecbûriyyetine "**fevrî**" denir. O ibâdetin istenildiği zaman yapılabilme serbestliğine de "**terâhî**" adı verilir. (A.E.)

* * *

بَابُ الْقَافِ

KÂF BÖLÜMÜ

اَلْقَادِرُ (KÂDİR): Kasıd ve ihtiyâr ile fiil işleyendir.

اَلْقَانُونُ (KÂNÛN): Bütün cüzleri, kendisiyle bilinip, onların hepsine uyğun olan küllî bir kuraldır. Nahivcilerin şu sözü gibi: **Fâil, merfû'dur. Mef'ûl, mansûbdur. Muzâfun ileyh, mecrûrdur**, gibi.

اَلْقَاعِدَةُ (KÂİDE): Bütün cüzlerine uyğun olan küllî kazıyyedir.

اَلْقَائِفُ (KÂİF): Doğan çocuğun uzuvlarına bakıp, firâseti ile soyunu (nesebini) bilen kimsedir.

اَلْقَافِيَةُ (KÂFİYE): Şiirde beyt'in son harfidir. Kimisi de: **Beyt**'in son kelimesidir, demiştir.

اَلْقَانِتُ (KÂNİT): Tâatta devâmlı olan, Allah'a itâatkâr kişidir.

قَابَ قَوْسَيْنِ (KÂBE KAVSEYN): (Bu ta'bîr, Kur'ân-ı Kerîm'in, Necm Sûresinde, 9. âyette şöyle geçer: "**Onunla arasındaki mesâfe, iki yay kadar, (Kâbe kavseyn) yâhut daha az kaldı**." İbn-i Kesîr, bu âyeti şöyle tefsîr ediyor: **Cibrîl**, yeryüzüne doğru Hz. Muhammed'in üzerine indiğinde ona yaklaştı ve ikisi arasındaki mesâfe, iki yay kadardı, yani gerilmiş durumdaki iki yay mikdârı kadar yaklaştı. "**Yâhut daha az kaldı**." ifâdesi, arab dilinde haber verilenin varlığı ve başkalarının yokluğu için kullanılır.) (İbn Kesîr) (A.E.)

Bu ta'bir, tasavvufî olarak şöyle açıklanmıştır:

İbdâ', iâde, nüzûl, urûc, fâiliyyet ve kâbiliyyet gibi, varlık dâiresi ile müsemmâ olan ilâhî emirdeki isimler arasında tekâbül itibâriyle esmâî olan kurb makâmıdır. O, kendisinden "**ittisâl**" ile söz edilen temeyyüzün kalmasıyla beraber Hak ile birleşmedir. Bu makâmdan daha yüksek olan ancak, "**Ev-ednâ**" makâmı, vardır. O, bütün rüsûma âit küllî tams ve fenâ-ı mahz ile burada itibârî ikiliğin ve temeyyüzün ortadan kalkması için, kendisinden "**Ev-ednâ**" kavli ile söz edilen, zâtî olan ayn-ı cem'in birliğidir.

اَلْقَبْضُ وَالْبَسْطُ (KABZ VE BAST): Bu ikisi, kulun, **havf** ve **recâ** hâletinden yükselmesinden sonraki iki hâlettir. **Ârif** için **kabz**, **müste'men** için **havf** gibidir. **İkisi arasında fark şudur ki**; **havf** ve **recâ**, sevilen veya beğenilmeyen müstakil bir durumla ilğilidir. **Kabz** ve **bast** ise, vakitte hâzır olan bir durumla ilğili olup, ârifin kalbine gaybî bir vâridden gönderilir.

اَلْقَبْضُ فِى الْعَرُوضِ (KABZ Fİ'L-ARÛZ): Geriye (مَفَاعِلُنْ)=**Mefâilün** kalması için, (مَفَاعِيلُنْ)= **Mefâîlün**'ün **yâ**'sı gibi, sâkin olan beşinci harfin kaldırılmasıdır. Bu, **Makbûz** diye adlandırılır.

اَلْقَبِيحُ (KABÎH): Dünyâda kötülenmeyi, âhirette azâbı gerektiren (kötü ve çirkin) şeydir.

اَلْقَتَّاتُ (KATTÂT) *Koğucu:* Bir topluluğu, onların haberi yokken dinleyip, sonra koğuculuk eden (yani bozğunculuk için söz yayan) kimsedir.

اَلْقَتْلُ (KATL) *öldürme:* Rûhun (bedenden) çıkması, kendisiyle hâsıl olan fiildir.

اَلْقَتْلُ الْعَمْدُ (KATL-İ AMD): Bu, teammüden (yani bile bile, kasden) öldürmedir. Yani silâh ile veya ateş, keskin ağaç ve taş gibi, cüzleri ayırmada silâh yerine kullanılan şey ile ona vurup öldürmüşse, bu

teammüden öldürmedir. Bu, Ebû Hanîfe'ye göredir. **İmâmeyn** ve **Şâfiî**'ye göre; bünyenin dayanamayacağı birşeyle, meselâ büyük bir taş veya büyük bir odun ile ona kasden vurmuşsa, bu da **teammüden öldürme**dir.

اَلْقَتْلُ بِالسَّبَبِ **(KATL Bİ'S-SEBEB):** Başkasının mülkünde kuyu kazan veya başkasının mülküne taş koyan kimse(nin bunlarla başkasının ölümüne sebeb olması) gibi.

اَلْقَدِيمُ **(KADÎM):** Varlığı başkasından olmayan mevcûda denir. Bu, **zât ile kadîm**dir. Varlığından önce yokluk geçmemiş olan mevcûda da **kadîm** denir. Bu da, **zamân ile kadîm**dir.

Zât ile kadîm'in karşıtı, **zât ile muhdes** olandır. **Zât ile muhdes olan** ise, varlığı başkasından olandır. Nitekim **zamân ile kadîm**in karşıtı da **zaman ile muhdes** olandır ki bu, varlığından önce zamansal yokluk geçendir.

Her zât ile kadîm, zamân ile kadîmdir. Her zamân ile kadîm ise, zât ile kadîm değildir. Zât ile kadîm, zamân ile kadîmden daha özeldir. Buna göre, zât ile hâdis olan da zamân ile hâdis olandan daha genel olur. Çünkü daha özel olanın mukâbili, daha genel olanın mukâbilinden daha geneldir. Mutlak olarak birşeyden daha genel olanın zıddı da, daha özel olanın zıddından daha özeldir.

Denildi ki: **Kadîm**, varlığı için başlangıç olmayandır. **Hâdis** ve **muhdes** ise, böyle olmayandır. **Mevcûd**, var olandır. **Ma'dûm** ise onun zıddı olan yokluktur.

Denildi ki; **kadîm**, başlangıcı ve sonu olmayandır.

اَلْقِدَمُ الذَّاتِى **(KİDEM-İ ZÂTÎ):** Birşeyin, başkasına muhtâc olmamasıdır.

اَلْقِدَمُ الزَّمَانِى **(KIDEM-İ ZAMÂNÎ):** Birşeyin kendisinden önce yokluk geçmemiş olmasıdır.

اَلْقُدْرَةُ **(KUDRET):** Canlının, irâde ile yapmaya ve yapmamaya muktedir olduğu niteliktir.

Kader ve **kazâ** arasındaki farka gelince; **kazâ**, bütün mevcûdâtın, **Levh-i Mahfûz**'da topluca varlığıdır. **Kader** ise, şartları hâsıl olduktan sonra mevcûdâtın a'yânda ayrı olarak var olmalarıdır.

اَلْقُدْرَةُ **(KUDRET):** İrâde kuvvetine etki yapan bir niteliktir.

اَلْقُدْرَةُ الْمُمَكِّنَةُ **(KUDRET-İ MÜMEKKİNE):** Emrolunan kimsenin, bedenî veya mâlî olsun, kendisine gerekli olan şeyi yerine getirmeye, onunla muktedir olduğu en az kuvvetten ibârettir. Bu çeşit kudret, güç yetmeyen şeyi teklîften sakınarak, her emrin hükmünde şarttır.

اَلْقُدْرَةُ الْمُيَسِّرَةُ **(KUDRET-İ MÜYESSİRE):** Yerine getirmede (edâda) kolaylığı gerektiren şeydir. **Kudret-i Mümekkine**'den kuvvette bir derece fazladır. Çünkü **Kudret-i müyessire** ile imkândan sonra kolaylık sâbit olur. Birinci böyle değildir. Çünkü onunla sâdece imkân sâbit olur.

Bu kudret, bedenî değil de, mâlî vâcibâtta şart kılınmıştır. Çünkü bunların edâsı, nefse, bedenî olanlardan daha güç gelir. Çünkü mal, rûhun öz kardeşidir.

Hükümde iki kudret arasındaki fark şudur: Mümekkine, teklîfin aslının kendisine dayandığı hâlis bir şarttır. Vâcibin aslının bekâsı için onun devâmı şart kılınmaz. **Müyessire** ise, hâlis bir şart değildir. Teklîf ona dayanmaz.

Kudret-i Müyessire; Ehl-i Sünnet ve Eş'arîlere göre, fiile bitişik olur. Mu'tezile başka görüştedir. Çünkü **Kudret-i Müyessire**, iki zamanda kalmayan bir arazdır. Eğer o, geçmiş olaydı, elbette kudretin yokluğu hâlinde fiil bulunurdu. Bu ise muhâldir. Emsâlin yenilenmesiyle bu arazın nev'inin kalması câiz olduğu için onda nazar vardır.

Kudret-i Müyessire'nin devâmı, vücûbun bekâsı için şarttır. Bundan dolayı biz dedik ki: Nisâbın helâk olmasıyla **zekât**, ve çıkan ürünün helâk olmasıyla da **öşr** düşer. **Şâfiî** başka görüştedir. Ona göre, bir kimse, zekâta gücü yeter de, edâ etmezse, ödetilir. Çıkan ürünün helâk olmasıyla **öşr** de böyledir.

اَلْقَدَرُ **(KADER):** Zâtî irâdenin, özel vakitleri içinde eşyâya tealluk etmesidir. A'yânın hallerinden her hâlin, belirli bir zamân ve

belirli bir sebebe bağlanması kaderden ibârettir.

اَلْقَدَمُ **(KADEM):** Hak Teâlâ'nın ilminde, saâdet ve şekâvet bâbından kul için gerçekleşmiş şeydir. Eğer saâdete özğü olursa, o **sıdk kademi**dir. Şekâvete özğü olursa, **cebbâr kademi**dir.

Sıdk kademi ve cebbâr kademi, bu ikisi, Hak âleminde, şekâvet ehlinin ve saâdet ehlinin dekâikının sonudur. Bunlar, doğru yola eriştiren ve doğru yoldan saptıranı kuşatan bir merkezdir.

اَلْقَدَرِيَّةُ **(KADERİYYE):** Bunlar, her kulun, kendi fiilini yarattığına inanan, küfür ve günâhların, Allah'ın takdîri ile olduğunu kabûl etmeyen kimselerdir.

اَلْقَدَرُ **(KADER):** Mümkinâtın, yokluktan varlığa birer birer, kazâya uyğun olarak çıkmasıdır. Kazâ, ezelde, kader, lâ yezâldedir.

Kazâ ve **kader** arasındaki fark şudur: **Kazâ**, Levh-i Mahfûz'da bütün mevcûdâtın topluca varlığıdır. **Kader** ise, şartları hâsıl olmasından sonra a'yân içinde, mevcûdâtın ayrılmış olarak varlığıdır.

(**Mâtürîdîlere göre Kader**: Allah'ın, ezelden ebede kadar olmuş ve olacak şeylerin zamân ve mekânını, sıfatlarını, özelliklerini bilip, ezelde o sûretle tahdîd etmesidir. Kazâ ise; Allah'ın, ezelde irâde ve takdîr eylediği şeyleri, zamânı gelince ezeldeki ilim, irâde ve takdirlerine uyğun olarak yaratması, demektir.

Eş'arîlere göre Kazâ; hüküm anlamına olup, Allah'ın bu kâinâtta vâki olacak şeylerin hepsini, nasıl, ne vakit ve ne biçimde olacaklarsa ezelde öylece bilmiş ve ezelî ilmine uyğun olarak dilemiş olmasıdır.

Kader ise; Allah'ın her şeyi, vakti gelince, ezelî ilmine uyğun ve irâde ettiği biçimde îcâd etmesidir.) (İsl.İ. ve Fel.) (A.E.)

اَلْقُرْآنُ **(KUR'ÂN):** Resûlullah (s.a.v.)'e indirilmiş, mushaflara yazılmış, ondan tevâtür yoluyla şüphesiz nakledilmiştir. Kur'ân, Hak ehline göre, bütün hakîkatları kendinde toplamış icmâlî, ledûnî ilimdir.

اَلْقِرَانُ **(KIRÂN):** Bir seferde, bir ihrâmla umre ve haccı ardarda yapmaktır.

اَلْقُرْبُ **(KURB):** Tâatlar ile kâim olmaktır. **Istılâh olan kurb** ise; kulun, kendisine mutluluk veren her şeyle Allah'a yaklaşmasıdır. Bu, Hak Teâlâ'nın kula yaklaşması değildir. Çünkü bu, delâlet bakımındandır. "**Nerde olursanız olun O, sizinle beraberdir.**" kavlindeki yakınlık, kul gerek mutlu ve gerekse bedbaht olsun, genel bir yakınlıktır.

اَلْقَرِينَةُ **(KARÎNE):** Fıkra (=alâmet) anlamındadır. (**Karîne**: Birşeyin varlığına delâlet eden emâre, nişânedir. Çoğulu: **Karâyin**'dir. Pek kuvvetli karîneye de, "**Karîne-i Kâtıa**" denir. yani kesinlik derecesine varmış ip ucu, demektir.) (I.F.K.) (A.E.)

اَلْقَرِينَةُ **(KARÎNE):** Lügâtta; **faîle** vezninde **fâile** anlamında olup, mukârenet'ten alınmıştır. **Istılâhta** ise, matlûba işâret eden bir durumdur.

اَلْقِسْمَةُ **(KISMET):** Lügât bakımından; (paylaşma, bölüşme anlamına gelen) **ıktisâm**'dandır. **Şerîatta**; hakları belirlemek ve payları ayırmaktır.

قِسْمَةُ الدَّيْنِ قَبْلَ قَبْضِ الدَّيْنِ **(KISMET'ÜD-DEYN KABLE KABZ'ID-DEYN):** Alacağı teslîm almazdan önce alacağın taksîm edilmesi: İki ortakdan biri payını aldığı zaman, teslîm almazdan önce alacağın taksîmi gerekmesin diye, diğerinin onda ortak olduğu şeydir.

قِسْمُ الشَّيْئِ **(KISM'UŞ-ŞEY):** Birşeyin kapsamı altına giren ve ondan daha özel olan şeydir. **İsim** gibi ki bu, **kelime**'den daha özeldir ve onun kapsamı altına girer.

Bilmiş ol ki, küllî olanın kapsamı altına giren cüz'îlerin ayrılmaları, ya **zâtıyyât** veya **arazıyyât** ya da her ikisi ile olur. Birincisi: **Nevi'ler**, ikincisi: **Sınıflar**, üçüncüsü: **Kısımlar**, diye adlandırılır.

قَسِيمُ الشَّيْئِ **(KASÎM'UŞ-ŞEY):** Birşeye mukâbil olan ve onunla beraber diğer birşeyin kapsamı altına giren şeydir. **İsim**

gibi ki bu, **fiile** mukâbildir ve her ikisi diğer birşeyin kapsamı altına girerler. O da, her ikisinden daha genel olan "**kelime**"dir.

اَلْقَسْمُ (KASM): Kadınlar arasında eşitliği gözetmekle beraber, kocanın onlarla gecelemeyi paylaştırmasıdır.

اَلْقَسَامَةُ (KASÂME): Öldürülen kişi hakkında ithâm edilen kimselere ettirilen yemînlerdir.

(**Kasâme**; kasden veya hatâen öldürülen ve kâtili bilinmeyen kimsenin bulunduğu mahallenin halkına ettirilen yemînlerdir.

Öldürülen kimsenin velîsi de, mahalle halkının hepsi veya bazısı üzerine kasden veya hatâen öldürme iddiâ ederse, delîli de bulunmazsa, öldürülen o kimse sebebiyle, o mahalle halkından elli erkeğe yemîn ettirilir. O elli erkeği, öldürülen kimsenin velîsi seçer. O elli adamdan her biri: "**Bi'llâhi ben öldürmedim ve o maktûlü öldüreni de bilmiyorum**." diyerek yemîn eder. Sonra diyeti öderler.) (Dürer) (A.E.)

اَلْقِسْمَةُ الْاَوَّلِيَّةُ (KISMET-İ EVVELİYYE): Kısımlar arasındaki ayrılığın zât ile olmasıdır. Hayvân'ın, at ve eşşek kısımlarına ayrılması gibi.

اَلْقِسْمَةُ الثَّانِيَّةُ (KISMET-İ SÂNİYYE): Ayrılığın arazlarla olmasıdır. **Rûmî** ve **Hindî** gibi.

اَلْقَصْرُ (KASR): Lügâtta; habs anlamındadır.

Meselâ şöyle denir: (قَصَرْتُ اللِّحْقَةَ عَلَى فَرَسِى) yani: Sagmal devenin sütünü, başkasına değil sâdece atıma verdim, demektir.

Istılâhda kasr; birşeyi birşey ile tahsîs etmek ve onu o şeyde hasr etmektir. Birinci durum, **maksûr** ve ikincisi, **maksûr'un aleyh** diye adlandırılır. Mübtedâ ve haber arasında kasr hakkındaki şu sözümüz gibi: (اِنَّمَا زَيْدٌ قَائِمٌ)="**Ancak Zeyd ayaktadır**."

Fiil ve fâil arasındaki kasra misâl: (مَا ضَرَبْتُ اِلَّا زَيْدًا)="**Ben ancak Zeyd'e vurdum**. gibi.

Arûz'da kasr; hafîf sebebin sâkinini kaldırmak (hazf etmek), sonra harekeli harfi sâkin kılmaktır. Meselâ: (فَاعِلَاتُنْ)=**Fâilâtün**'ün "**nûn**"unu düşürüp, geriye (فَاعِلَاتْ)=**Fâilât** kalması için, "**tâ**"sını sâkin kılmak gibi. Bu, **Maksûr** diye adlandırılır.

اَلْقَصْرُ الْحَقِيقِى (KASR-I HAKÎKÎ): Hakîkata ve aslına uygun olarak, birşeyi birşey ile, başkasına hiç tecâvüz etmiyecek biçimde tahsîs etmektir.

Kasr-ı izâfî ise; diğer birşeye -başkasına tecâvüz etmesi mümkün olsa da- bu diğer şeye tecâvüz etmeyecek biçimde izâfe etmektir.

اَلْقَصْمُ (KASM): Ehl-i Arûz ıstılâhında; bu, **Asb** ve **Adb**'dır. Yani, geriye, (فَاعَلْتُنْ) = **Fâaltün** kalması için, (مُفَاعَلَتُنْ)=**Müfâaletün**'ün "**mîm**"ini kaldırıp, "**Lâm**"ını sâkin kılmaktır. Bu da (مَفْعُولُنْ)=**Mef'ûlün**'e nakledilir ve **Aksam** diye adlandırılır.

اَلْقِصَاصُ (KISÂS): Fâile, yaptığının mislini yapmaktır.

(**Kısâs**; bazı suçlarda, suçlunun işlediği suçun benzeri cezâyı görmesidir. Meselâ, kasden öldürenin öldürülmesi, bir uzvu kasden kesen veya yaralıyanın aynı cezâyı görmesidir.) (A.E.)

اَلْقَضِيَّةُ (KAZIYYE): Bir sözdür ki, onu söyleyen kimse için; "**O, bunda doğrudur**" veya "**o, bunda yalancıdır**." denilmesi sahîh olur.

اَلْقَضِيَّةُ الْبَسِيطَةُ (KAZIYYE-İ BASÎTA): Hakîkatı ve ma'nâsı, ya sâdece îcâbdır. Şu sözümüzde olduğu gibi: "**Her insan bizzarûre hayvândır**." Çünkü bunun ma'nâsı, ancak hayvâniyyetin insan için îcâbıdır. Ya da sâdece selbdir. Şu sözümüzde olduğu gibi: "**İnsandan, bizzârure taş olan hiç birşey yoktur**." Çünkü bu sözün hakîkatı, ancak taşlığın insandan selb edilmesidir.

اَلْقَضِيَّةُ الْبَسِيطَةُ (KAZIYYE-İ BASÎTA): Mukadder veya muhakkak olarak hâriçde unvânen vâki olan veya hâriçde aslâ mevcûd olmayan küllî emrin kendisi

hakkında doğru olacak biçimde, hakkında hüküm verilmiş şeydir.

اَلْقَضِيَّةُ الْمُرَكَّبَةُ (KAZIYYE-İ MÜREKKEBE): Hakîkatı, îcâb ve selb'den derlenip toplanmış olan kazıyyedir. Şu sözümüzde olduğu gibi: "**Her insan gülendir**, (ama) **devâmlı değil**." Çünkü bu hükmün ma'nâsı; gülmenin insan için îcâbı ve bunun ondan bilfiil selb edilmesidir.

Bilmiş ol ki, doğru ve yalana ihtimalli olan tam mürekkeb; hükmü kapsaması bakımından "**kazıyye**" diye adlandırılır. Doğru ve yalana ihtimâli olması bakımından "**haber**", hüküm ifâde etmesi bakımından "**ihbâr**", delîlden bir cüz olması bakımından "**Mukaddeme**", delîl ile istenmesi bakımından "**Matlûb**", delîlden hâsıl olması bakımından "**Netîce**", ilimde vâki' olması ve ondan sorulması bakımından da "**Mes'ele**" diye adlandırılır.

Zât birdir. İbârelerin ayrılıkları ise, itibarların ayrı olmaları iledir.

اَلْقَضِيَّةُ الْحَقِيقَةُ (KAZIYYE-İ HAKÎKA): Üzerinde, bilfiil mevzû'un doğru olduğu şeye göre hakkında hüküm verilip, hâriçde mevcûd olmaktan daha genel olan kazıyyedir.

اَلْقَضِيَّةُ الطَّبِيعِيَّةُ (KAZIYYE-İ TABÎİYYE): Hakîkatın kendisine göre hakkında hüküm verilendir. Şu sözümüzde olduğu gibi: "**Hayvân bir cinstir. İnsan bir nev'idir**" Bundan, "**hayvan bir nevi'dir**. sonucu çıkar. Bu ise câiz değildir. Yani küllî hakîkat hakkındaki hüküm, unvânen vâki' olan küllî emrin kendisine göre ferd olan şeylerin hepsi üzeredir. Bu ferd, gerek dışarda var olsun, gerekse olmasın.

اَلْقَضِيَّةُ الَّتِى قِيَاسَاتُهَا مَعَهَا (KADIYYE'TÜLLETÎ KIYÂSÂTÛHÂ MAAHÂ): İki tarafın tasavvur edilmesi sırasında zihinden kaybolmayan bir vâsıtayla hakkında aklın hüküm verdiği şeydir. Meselâ bizim; zihinde hâzır olan bir vasat sebebiyle; "**Dört, çifttir**." dememiz gibi ki o vasat, dördün iki eşit kısma bölünmesidir. Vasat; "**Çünkü o, böyledir**." denildiği zaman, bizim "**çünkü o**..." sözümüze bitişik olan şeydir.

اَلْقَضَاءُ (KAZÂ): Lügât bakımından; hüküm anlamındadır. **Istılâhta ise**; üzerinde bulundukları, ezelden ebede cârî olan ahvâle göre, mevcûdâtın a'yânı hakkındaki ilâhî ve küllî hükümden ibârettir.

Fukahâ'nın ıstılâhında, kazâ; sebeb ile vâcib olan gibidir teslîmdir.

اَلْقَضَاءُ عَلَى الْغَيْرِ (KAZÂ ALE'L-GAYR): Kendinden önce lâzım olmamış bir emri ilzâm etmektir. (Yani kendinden önce gerekli olmamış bir işi gerekli kılmaktır.)

اَلْقَضَاءُ فِى الْخُصُومَةِ (KAZÂ Fİ'L-HUSÛMET): Sâbit olan şeyi ızhâr etmektir.

اَلْقَضَاءُ يُشْبِهُ الْأَدَاءَ (KAZÂ YÜŞBİH'UL-EDÂ): Oruç ve namazın kazâsı gibi, ancak istıkrâ' hükmüyle ma'kûl olanın benzeri ile olan kazâdır. Çünkü namaz ve oruçtan her biri, sûret ve ma'nâ bakımından diğerinin benzeridir.

اَلْقُطْبُ (KUTB): Kendisine, kalbi yanık ve tasalı (melhûf) kişinin sığınması bakımından, bazan **Gavs** diye de adlandırılır. Allah katından kendisine en büyük tılsım verilmiş olup her zamanda Allah'ın nazargâhı olan tek kişiden ibârettir. O, evrene, onun zâhir ve bâtın olan a'yânı içine, rûhun bedene girdiği gibi girer (sirâyet eder).

En genel feyz kıstâsı **Gavs**'ın elindedir ki, ölçüsü ilmine tâbi olur ve ilmi de **Hakk**'ın ilmine tâbi olur. **Hakk**'ın ilmi ise, mec'ûl olmayan mâhiyetlere tâbi olur. O, en yüksek ve en aşağı varlığa hayât rûhu akıtır. O, insâniyyeti bakımından değil, hayât ve ihsâs maddesini taşıyan melekiyyet hassası bakımından **İsrâfîl**'in kalbi üzeredir. Onda **Cebrâil**'in hükmü, nefs-i nâtıkanın, insânî neş'etteki hükmü gibidir. Onda **Mîkâil**'in hükmü kuvve-i câzibenin insânî neş'etteki hükmü gibidir. **Azrâîl**'in hükmü de kuvve-i dâfia'nın ondaki hükmü gibidir.

اَلْقُطْبِيَّةُ الْكُبْرَى (KUTBİYYE-İ KÜBRÂ): **Kutb**'ların **kutb**'unun mertebesidir. O, **Muhammed** aleyhisselâmın nübuvvetinin bâtınıdır. Ekmeliyyetle ona ihtisâsından dolayı bu ancak onun vârislerine âittir. Velâyet hâtemi ve kutb'ların kutbu, an-

cak nübuvvet hâteminin bâtını üzere olur.

اَلْقَطْعُ **(KAT'):** (Arûz ilminde), mecmû' olan Veted'in sâkinini hazf etmek, sonra harekeli harfini sâkin kılmaktır. Meselâ, geriye (فَاعِلْ) = **Fâil** kalması için (فَاعِلُنْ)=**Fâilün**'dan "**nûn**"un düşürülmesi ve "**lâm**"ın sâkin kılınmasıdır. Bu da (فَعْلُنْ)=**Fa'lün**'e nakledilir. Yine meselâ, geriye (مُسْتَفْعِلْ)=**Müstef'ıl** kalması için, (مُسْتَفْعِلُنْ)=**Müstef'ılün**'ün "**nûn**"unu hazfetmek, sonra "**lâm**"ını sâkin kılmaktır. Bu da (مَفْعُولُنْ)=**Mef'ûlün**'e nakledilir ve **Maktû'** diye adlandırılır.

Hakîmlere göre, kat'; kendisine diğer bir cismin nufûz etmesiyle cismin ayrılmasıdır.

قُطْرُ الدَّائِرَةِ **(KUTR'UD-DÂİRE)** *Dâirenin çapı:* Ortası, dâirenin merkezine gelecek biçimde, dâirenin bir kenârından diğer kenarına ulaşan doğru çizgidir.

اَلْقَلْبُ **(KALB):** Göğsün sol tarafına konmuş, konik biçimdeki cismânî kalb ile ilişiği olan, rabbânî latîf (ruhsal) birşeydir. Bu latîf şey, insanın hakîkatıdır. **Hakîm** onu, "**nefs-i nâtıka**" diye adlandırır. Rûh onun bâtınıdır. Hayvânî nefs onun binegidir. O, insanda, bilen, idrâk eden, muhâtab ve mutâleb olan, azarlanan birşeydir.

(Âlimler dediler ki; kalbin iki ma'nâsı vardır:

Birincisi: Göğüsün sol tarafındaki konik et parçasıdır ki bu kalb hayvanlarda da vardır. Hattâ ölüde de vardır.

İkincisi: Rabbânî ve rûhânî olan latîf birşeydir ki cismânî kalb ile ilgisi vardır. Arazların cisimlerle olan ilgisi gibi. **Kur'ân** ve **Sünnet**'te zikredilen kalb bu ikincisidir. Meselâ, Sôfiyye, kalb, derler ve bununla nefsi murâd ederler. Bazan, kalb sözü ile rûhu murâd ederler. Bazan da aklı kasdederler.) (Y İlm-i kelâm) (A.E.)

اَلْقَلَمُ **(KALEM):** Tafsîl ilmidir. Tafsîllerinin mazharları (ayrıntılı biçimleri) hokkanın mürekkebinde mücmel olup, orada bulundukları sürece tafsîli kabûl etmeyen harfler, mürekkeb, hokkadan kaleme geçince, harfler levhada kalemle açığa çıkar ve sonsuza dek ilim meydana gelir. Nitekim insanın maddesi olan **nutfe** de, **Âdem'in** zahrında insânî sûretlerin toplamı olarak kaldığı sürece orada mücmeldir, orada kaldığı sürece tafsîli kabûl etmez. İnsânî kalemle rahim levhasına geçince, insânî sûret belirir.

اَلْقِمَارُ **(KIMÂR)** *Kumâr:* Oyunda arkadaşından peyderpey birşeyler alıp onu ütmektir.

(**Kımâr** veya **kumâr**, tâlih oyunudur **Kur'ân**; şarab ile birlikte, **Meysir** adı altında, tâlih oyunlarını da harâm saymıştır. **Zemahşerî**, Meysir'i kumar diye tefsîr etmiştir. **İbn Sîrîn**'e göre, içinde bir bahis "hatar" ve bir iddiâ bulunan her şeye kumar, denir. Hattâ para için yapılan at yarışları ve piyangolar da kumar sayılmıştır.) (İ. Ans.) (A.E.)

(Kumar, bir oyunun, yarışmanın ya da belirsiz bir olayın sonucu üzerine, kazanç elde etmek amacıyla ortaya değerli birşey veya para koymaktır. Kumar oyunları çok çeşitlidir. Yazı tura atmaktan, poker gibi kağıt oyunlarına kadar değişik türleri vardır.) (Ana B.) (A.E.)

اَلْقِمَارُ **(KIMÂR)** *Kumâr:* Zamanımızın oyununda kumâr, sıra ile birbirine üstün gelenlerden bir gâlibe, mağlûb tarafından birşey verilmesi şart koşulan her oyundur.

اَلْقِنُّ **(KINN)** *Kınne:* Satılması ve satın alınması câiz olmayan köledir. (Müdebber gibi).

اَلْقَنَاعَةُ **(KANÂAT):** Lügâtta; kısmete râzı olmak, anlamındadır. **Hakîkat ehlinin ıstılâhında**; me'lûfâtın (alışılmış şeylerin) yokluğunda sâkin olmaktır.

اَلْقَنْطَرَةُ **(KANTARA):** Tuğladan ve kimi yeri taştan yapılmış, yüksek olmayan (kemerli köprü)dür.

اَلْقُوَّةُ **(KUVVET):** Hayvânın, yani canlının, zor fiillere güç yetirmesidir. Nebâtî nefsin kuvvetleri; **tabiî kuvvetler** diye adlandırılır. Hayvânî nefsin kuvvetleri de; **nefsânî kuvvetler** diye adlandırılır.

İnsânî nefsin kuvvetleri ise; **aklî kuvvetler** diye adlandırılır. Aklî kuvvetler de; külliyyâtı idrâkleri itibâriyle **nazarî kuvvet** diye adlandırılır ve fikrî san'atları re'y ile delîllerinden istinbât etmeleri itibâriyle de **amelî kuvvet** diye adlandırılır.

اَلْقُوَّةُ الْبَاعِثَةُ (KUVVE-İ BÂİSE): Kuvve-i fâiliyye'yi, uzuvları hareket ettirmeye sevkeden bir kuvvettir. İstenilen veya kendisinden kaçınılan bir işin sûreti hayâlde irtisâm edildiğinde, eğer idrâk edende lezzet veren birşeyi tahsîl etmeyi taleb ederek tahrîke onu sevketmişse, gerek bu şey aslında ona nisbetle faydalı olsun, gerekse zararlı olsun, bu kuvvet, **kuvve-i şehvâniyye** diye adlandırılır. Eğer idrâk edende nefret uyandıran birşeyi defetmeyi taleb ederek tahrîke onu sevketmişse, gerek bu şey aslında zararlı, gerekse faydalı olsun bu kuvvet, **kuvve-i gadabiyye** diye adlandırılır.

اَلْقُوَّةُ الْفَاعِلِيَّةُ (KUVVE-İ FÂİLİYYE): Kuvve-i bâise'nin gerektirdiği şeye göre, adeleleri, büzülme hareketi için uyaran ve başka bir seferde onu, yayılma hareketi için gevşeten kuvvettir.

اَلْقُوَّةُ الْعَاقِلَةُ (KUVVE-İ ÂKILE): Müfekkire için kullanılan, cisme girmemiş olan rûhânî bir kuvvettir. **Kudsî nûr** diye de adlandırılır. **Hads**, onun nûrlarının parıltılarındandır.

اَلْقُوَّةُ الْفِكْرِيَّةُ (KUVVE-İ FİKRİYYE): Cismânî bir kuvvettir ki, gaybî ma'nâları açan nûr için bir perde olur.

اَلْقُوَّةُ الْحَافِظَةُ (KUVVE-İ HÂFIZA): İlâhî ma'nâları hıfzeden kuvvettir, ki onu vehmî kuvvet idrâk eder. Onun için hazîne gibidir. Bu kuvvetin vehmiyyete nisbet edilmesi, hayâlin müşterek hisse nisbet edilmesi gibidir.

İnsânî kuvvet; **aklî kuvvet** diye adlandırılır. Onun külliyyâtı idrâk etmesi ve îcâbî veya selbî nisbetle ikisi arasındaki hüküm itibâriyle de **nazarî kuvvet** ve **nazarî akıl** diye adlandırılır Fikrî san'atları istinbât etmesi, cüz'î işlerde rey ve meşveret meydana getirmek için çalışması itibâriyle de **amelî kuvvet** ve **amelî akıl** diye adlandırılır.

اَلْقَوْلُ (KAVL): Melfûz olan kazıyyede mürekkeb lafızdır veya ma'kûl olan kazıyyede aklî, mürekkeb mefhûmdur.

اَلْقَوْلُ بِمُوجِبِ الْعِلَّةِ (KAVL Bİ MÛCİB'İL-İLLE): Hılâfın bekâsıyla beraber, muallilin ilzâm ettiği şeyi iltizâm etmektir. **Denir ki bu**, illetin mûcibiyle olan bir kavildir. Yani hılâfın bekâsıyla beraber muallilin delîlini kabûl etmektir. Bunun misâli, **Şâfiî**'nin kavlidir. Nitekim orucun aslını ta'yîn şart koşulunca, onun vasfını ta'yîn de şart koşulmuştur. Bu, şununla istidlâl olunmuştur ki: İbâdetin ma'nâsı, asılda mu'teber olduğu gibi vasıfta da mu'teberdir. Bu ikisinden her biri, me'mûrun bih'dir.

Biz deriz ki; bu istidlâl fâsiddir. Çünkü biz diyoruz ki, Ramazan orucunu ta'yîn etmenin gerekli olduğunu kabûl ettik. Lâkin bu ta'yîn, mutlak oruç niyyetiyle hâsıl olan şeylerdendir. Açıkça vasfı ta'yine muhtâç değildir. Bu, illetin mûcibiyle olan kavldir. Çünkü **Şâfiî**, onun ta'lîli ile, ta'yîn niyyetinin şart koşulmasını bize gerekli kılmıştır. Biz de ta'yîn niyyetini şart kıldığımız yerde, onun ta'yîninin mûcibiyle gerekli kıldık. Lâkin biz ıtlâkı, ta'yîn kılınca, hılâf haliyle kaldı.

اَلْقَوَامِعُ (KAVÂMİ'): İnsanı; tab', nefs ve hevânın mukteziyâtından çevirip alıkoyan ve bunlardan onu meneden her şeydir. **Kavâmi'**, Allah'a gitmede, inâyet ehli için ilâhî te'yîdler ve esmâî imtidâtlardır.

اَلْقَهْقَهَةُ (KAHKAHA): (Gülen kimsenin çevresinde ki) Komşuları tarafından işitilen gülmedir.

اَلْقِيَاسُ (KIYÂS): Kazıyyelerden derlenmiş **kavl**'dir. Bu kazıyyeler (öneriler) kabûl edilince, bunların zâtından dolayı bunlardan diğer bir **kavl** gerekir. Bizim şu sözümüzde olduğu gibi: **Âlem değişkendir ve her değişken hâdistir**. Bu, iki kazıyyeden oluşturulmuş bir sözdür. Bunu kabûl edince, bu ikisinin zâtından dolayı, âlemin hâdis olması gerekir. Bu kıyâs, mantıkçılara göredir.

Usûl ehline göre; kıyâs: Zikredilen iki şeyin hükmünün benzerini, diğerindeki illetinin benzeri ile açıklamaktır. Ta'rîfte,

isbât değil de, "**açıklama=ibâne**" lafzı seçildi. Çünkü **kıyâs**, hükmü açıklayıcıdır, isbât edici değildir.

"**Hükmün benzeri ve illetin benzeri**" denilmesi, vasıfların intikâlini kabûl etmenin lüzûmundan ihtirâzdır.

"**Zikredilen iki şey = Mezkûreyn**" lafzının seçilmesi, iki varlık ve iki yokluk arasındaki kıyâsı kapsaması içindir.

Bilmiş ol ki, **kıyâs**, ya **celî** olur ki, bu, zihinlerin kavrayıp anlayıverdiği açık kıyâstır. Ya da **hafî** olur ki, bu da birincinin aksine olandır. Buna **istihsân** adı da verilir. Lâkin **istihsân**, hafî kıyâstan daha geneldir. Çünkü her **hafî kıyâs**, **istihsân**dır, her **istihsân** ise **hafî kıyâs** değildir. Çünkü **istihsân**, bazan, nass, icmâ' ve zarûret ile sâbit olan şeye denir. Lâkin çok kez, "**İstihsân**" zikredildiği zaman, bununla **hafî kıyâs** kasdedilir.

اَلْقِيَاسُ الْاِسْتِثْنَائِى **(KIYÂS-I İSTİSNÂÎ):** (Mantık ilminde) Netîcenin aynı veya zıttı, kıyâsta bi'l-fiil zikredilmiş olandır.

Bizim şu sözümüzde olduğu gibi: "**Eğer bu cisim ise, o yer tutar. Lâkin o, bir cisimdir**" Bu, onun yer tutan (=mütehayyiz) olduğu sonucunu verir ve o aynıyle kıyâsta zikredilmiştir.

Ya da: "**Lâkin o, yer tutan değildir**. dersek, bu da onun cisim olmadığı sonucunu verir. Onun zıttı, kıyâsta zikredilmiş olan; "**o bir cisimdir**", sözümüzdür.

اَلْقِيَاسُ الْاِقْتِرَانِى **(KIYÂS-I IKTİRÂNÎ):** (Mantık ilminde) İstisnâî kıyâsın zıddıdır. Bu, netîcenin aynı veya zıddı, kendinde bilfiil zikredilmiş olmayan kıyâstır. Bizim şu sözümüzde olduğu gibi: "**Her cisim bileşiktir. Her bileşik ise muhdestir** (sonradan meydana getirilmiştir)." Şu halde cisim muhdestir, neticesi çıkar. İmdi bu sonuncu cümle ve zıddı, kıyâsta bilfiil zikredilmemiştir.

قِيَاسُ الْمُسَاوَاتِ **(KIYÂS'UL-MÜSÂVÂT):** (Mantık ilminde) Küçük önermesinin yükleminin müteallakı, büyük önermesinde mevzû' olan kıyâstır. Çünkü onun istilzâm edilmesi, bizzât değil, bilakis yabancı bir mukaddeme vâsıtasıyladır **ki**, orada istilzâmın tahakkuku ile tasdîk olunur. Bizim şu sözümüzde olduğu gibi: **A**, **B**'ye eşittir. **B**, **C**'ye eşittir. Öyleyse **A**, **C**'ye eşittir. Çünkü birşeye eşit olana eşit olan, o şeye de eşittir.

Şunda ise kıyâs tasdîk edilmez ve gerçekleşmez. Meselâ bizim şu sözümüzde olduğu gibi: **A**, **B**'nin yarısıdır ve **B**, **C**'nin yarısıdır. Burada **A**'nın, **C**'nin yarısı olduğu tasdîk edilmez. Çünkü yarımın yarısı, yarım değildir, dörtte birdir.

اَلْقِيَاسِى **(KIYÂSÎ):** Kendisi hakkında bir kural zikredilmesi mümkün olandır. Bu kural bulunduğunda kıyâs da bulunur.

اَلْقِيَامُ بِاللّٰهِ **(KIYÂM Bİ'LLÂH):** (Tasavvufta) Fenâ'dan sonra bekâ indinde istikâmet, bütün menzilleri geçip gitmek, Allah'dan Allah ile Allah'da, rüsûmdan tamamiyle soyulup çıkarılmakla seyr etmektir (gitmektir).

Şeyh demiştir ki: Allah lafzındaki (**h**), hepsinin sonunun mutlak gayba varacağına delâlet eder.

اَلْقِيَامُ لِلّٰهِ **(KIYÂM Lİ'LLÂH):** Allah'a gitmeye başlamada, gevşeklik uyuklamasından kalkıp toparlanmak ve gaflet uykusundan uyanmaktır.

اَلْقَاذِفُ **(KÂZİF): Kazf**, lügâtta; genel olarak; **remy**=atmak anlamındadır. **Fıkıh ıstılâhında**; bir kimseye, sövme ve ayıplama maksadıyla **zinâ isnâd** etmektir.

Kâzıf: Bir kimseye zinâ isnâd eden kişidir. Kendisine zinâ isnâd edilen kimseye: "**Makzûf**", zinâ isnâdında kullanılan lafza: "**Makzûfün bih**", kazfin vukû' bulduğu mekâna da "**Makzûfün fîh**" denir. (I.F.K.) (A.E.)

قَالُوا بَلَى **(KÂLÛ BELÂ):** Kur'ân'da, **A'râf** Sûresinin 172-173. âyetlerinde, Allah'ın, Âdemoğullarının bellerinden, soylarını çıkarıp onlara: "**Ben sizin Rabbiniz değil miyim**?" dediği, onların da: "**Evet, Rabbimizsin**." dedikleri, bunun üzerine onları, birbirlerine tanık tuttuğu, bunu da, kıyâmet gününde; "**Bizim bundan haberimiz yoktu, atalarımız bizden önce şirk koşmuşlardı; biz onlar-**

dan sonra geldik" dememeleri için yaptığı bildirilmektedir.

"Kâlû-Belâ" sözü, "**Evet, dediler**" anlamındadır. Bu soru-cevâb; "**Ezel Bezmi, Elest Meclisi**" anlamına; "**Bezm-i Ezel, Bezm-i Elest**" diye de geçer. (T. Dey.) (A.E.)

اَلْقُبَّةُ **(KUBBE):** İslâm'dan önceki arablarda çadır demek olup, savaşa gittikleri zaman onu kurarlar ve askeri donatmak için her ne gerekirse bunun altında toplarlardı. Bu ise, asrımızda, savaş malzemeleri deposu demektir. (İ.M.T.) (A.E.)

اَلْقِبْلَةُ **(KIBLE):** Namaz kılarken, teveccüh edilmesi gereken **Ka'be veya Ka'be istikâmetidir**.

Namazın şartlarından biri de, **Mekke**'li için **Ka'be**'nin kendisine yönelmektir. Bunda icmâ' vardır. Mekke halkından başkası için Ka'be yönüne yönelmek yeter. Bunlar, âfâkî olanlardır.

Bazı Ârifler dediler ki; "**İnsanlığın kıblesi Ka'be-i Mükerreme'dir. Gök ehlinin Kıblesi, Beyt-i Ma'mûr'dur. Melâike-i Karrûbiyyûn'un** (yani, Cebrâîl ve Mîkâîl gibi Allah'a yakın meleklerin) **Kıblesi Kürsî**'dir. **Arşı taşıyanların kıblesi, Arş-ı A'zam'dır ve hepsinin matlûbu** (gâye ve hedefi) **Yüce Allah'ın zâtıdır**." Zahîriyye'de böyle zikredilmiştir. (Dürer) (A.E.)

اَلْقَرَابَةُ **(Karâbet)**: Yakınlık, hısımlık demekitr.

İki kısma ayrılır: Biri; "**Karâbet-i vilâdet**"dir ki, usûl ile fürû' arasındaki karâbettir. Diğeri; "**Karâbet-i gayr-i vilâdet**"dir ki, diğer akraba arasındaki karâbettir. (I.F.K.)

اَلْقُرَيْشُ **(KUREYŞ): Mekke**'nin fethine kadar **Mekke** şehir devletini idâre eden ve Peygamber efendimizin de mensûb bulunduğu nüfuzlu kabîledir. (M. Ak.) (A.E.)

اَلْقِسْمَةُ **(KISMET):** Taksîm etmek, birşeyi bölmek demektir. Yani: Bir kaç kimsenin birşeydeki şâyi' hisselerini bir ölçü ile ta'yîn ve tahsîs etmektir.

Kısmet-i kazâ: Ortakların bazılarının isteği üzerine hâkim tarafından cebren ve hükmen yapılan taksîmdir. (I.F.K.) (A.E.)

اَلْقَصْرُ **(KASR):** Lügâtta; habsetmek, menetmek, anlamlarına gelir. Tecvîd ıstılâhında; med harfine artırma yapmadan, **tabiî meddi**, hâli üzere bırakmaya denir. (A.E.)

اَلْقَضَاءُ **(KAZÂ):** Lügâtta; hükm, ahkâm, takdîr, bir hakkı sâhibine ödemek, birşeyi lâzım kılmak gibi anlamlara gelir.

Şer'an, **kazâ**; özel bir velâyetten, yani hâkimlikten, husûmetleri çözümlemek ve fasl etmekten ibârettir. Bu işi yapan kimseye, **kâdî** denir. (I.F.K.) (A.E.)

Kazâ: Halk arasında çıkan anlaşmazlığın giderilmesine mahsûs memuriyettir. (İ.M.T.) (A.E.)

اَلْقُطْبُ **(KUTB)** *Kutub:* Mil, uç anlamlarına gelen arapça bir sözdür. Tasavvufta, âlemde Tanrı irâdesini temsîl eden ve erenlerin en ulusu olan; Tanrı adına kâinatta tasarruf sâhibi bulunan zâttır.

Kutb ve Kutblar kutbu anlamına; "**Kutb'ul-Aktâb**" derler.

İmâmiyye'ye göre, **Kutb**; onikinci imâm **Mehdî**'dir. Bu mezhebde olmayanlara göre ise, **Kutb** ölünce, ona en yakın olan iki imâmdan biri, Allah tarafından kutubluğa ta'yîn edilir ve erenlerin sayıları, birer derece aşağıdakilerden biri, bir derece yükseltilerek tamamlanır. (T. Dey.) (A.E.)

اَلْقَلْقَلَةُ **(KALKALE):** Lügâtta; hareket etme, ıztırâb, anlamlarına gelir. Tecvîd ilminde şöyle ta'rîf edilir: "**Kalkale: Kuvvetli bir ses işitilinceye kadar mahrecin kımıldamasına (yani sesi, harfin mahrecinde oynatmaya) denir.**"

Kalkale harfleri 5 harftir ki bunları: "(قُطْبُ جَدٍ)" lafızları toplamıştır. (A.E.)

اَلْقَوَدُ **(KAVED):** Genel olarak **kısâs** anlamındadır. Bununla beraber çok kez, "**kısâs fin' nefs**" anlamında kullanılır. Kâtilin boynuna ip takılarak kısâs yerine götürülmesi bakımından kısâsa, **kaved** denilmiştir. **Kâid**'in, hayvanı yedici kimse anlamına olduğu ma'lûmdur. (I.F.K.) (A.E.)

القَومَة **(KAVME):** Kavme'den maksat; **rükû'** ile **secde** arasındaki **ayakta duruş**tur. **Celse** de, **iki secde** arasında oturuştur ki, bu ittifâken Sünnet'tir. (A.E.)

القِيَادَة **(KIYÂDE):** Kumandanlık, demektir. Savaş veya ticâret için giden topluluk veya kâfilelerin bir emîri bulunurdu ki yolculuk sırasında önde giderdi. (İ.M.T.) (A.E.)

القِيَاس **(KIYÂS):** Lügâtta; birşeyi takdîr etmek, ölçmek, karşılaştırmak ve iki şey arasındaki benzerlikleri tesbît etmektir. Fıkıh ıstılâhında buna, "**ta'lîl**" adı da verilir.

Kıyâsın çeşitli ta'rîfleri yapılmıştır. Bunların en açık ve geneli şu ta'rîftir:

"**Kıyâs, her ikisinde de hükme esâs teşkîl eden illet aynı olduğu için, hakkında nass bulunmayan bir olayın hükmünü, hakkında nass bulunan bir olayın hükmüne eşit kılmaktır.**" (A.E.)

القَيِّم **(KAYYIM):** Vakf'ın kayyımı; onun mütevellîsi, demektir. Çoğulu: **Kuvvâm**'dır.

Kayyım'ın bir başka anlamı: "**Kendisine vakfın korunması, toplama ve ayırma görevi verilmiş kimse**" demektir, ki bu durumda vakfın mütevellîsinin idâresi altında bulunmuş olur. **Mütevellî**'nin yetkisi ise, daha geniştir. Çünkü **mütevellî**ye vakf'da tasarruf yetkisi de verilmiş bulunur. (I.F.K.) (A.E.)

القِيرَاط **(KÎRÂT):** Bir tartı birimidir.

Kîrât-ı örfî; bazı fakîhlerin beyânına göre, **beş**, bazılarının beyânına göre de, orta büyüklükte **dört** arpa ağırlığından ibârettir. Bu fark, beldelerin ayrılığına veya örfün değişmesine dayanmaktadır.

Kîrâtlar, hafîf ağırlık ölçülerinden olup, elmas gibi değerli eşyâ ve cevherleri ölçmekte kullanılırdı..

Bir kîrât; 0,200 046 gram, yani; **bir kîrât**, bir gramın milyonda iki yüz bin kırk altısına eşittir. (I.F.K.) (A.E.)

القَضِيَّة **(KAZIYYE):** İş, mesele, da'vâ gibi anlamlara gelir. İlimlere göre, daha başka anlamları da vardır:

1- **Gramerde**, kazıyye: **Cümlecik**.

2- **Mantıkta**: Önerme. Kazıyye-i sâlibe-i cüz'iyye; Yadsılı tikel önerme.

Kazıyye-i mûcibe-i cüz'iyye; olumlu tikel önerme. Kazıyye-i sâlibe-i külliyye; Yadsılı tümel önerme.

3- **Matematikte**: Yardımcı teorem.

4- **Felsefede**: Kazıyye-i muhkeme; kesin hüküm. (O.T.S.) (A.E.)

*

بَابُ الْكَافِ

KEF BÖLÜMÜ

اَلْكَاهِنُ **(KÂHİN):** Gelecek zamandaki olaylardan haber veren, sırları bildiğini ve gayb ilmini mütâlaa ettiğini iddiâ eden kimsedir.

(Bir kimse hesâbla veya bir âlet kullanarak veya edinilmiş tecrübelere ve bazı belirtilere dayanrak bir olayı önceden haber verirse, **kâhinlik** veya **falcılık** etmiş olmaz. Meselâ, **Ay**'ın veya **Güneş**'in tutulacağını hesaplayıp önceden haber vermek, bazı âletler kullanarak hava durumunu önceden tahmîn etmek gibi. Bunlar **kehânet** sayılmaz.) (A.E.)

اَلْكَامِلِيَّةُ **(KÂMİLİYYE):** Ebû Kâmil'in taraftarlarıdır. **Sahâbe**'yi, Hz. **Alî**'ye bîat etmeyi terk ettikleri için kâfir saydılar. Hz. **Ali**'yi de, hakkı istemeyi terk ettiği için kâfir saydılar.

اَلْكَبِيرَةُ **(KEBÎRE)** *Büyük günâh:* Kesin bir nass ile, dünyâ ve âhirette, üzerine hâlis bir cezâ meşrû' kılınmış olan hâlis harâm şeydir.

اَلْكِتَابَةُ **(KİTÂBET):** Edîblerin örfünde, nesir inşâ etmeye denir. Nitekim **nesir** de, nazm inşâ etmeye denir. Zâhir olan şudur ki, burada maksad, **hat** değildir.

اَلْكِتَابَةُ **(KİTÂBET):** Efendinin köleyi, **yed** bakımından **hâlen, rakabe** bakımından da **mâlen**, onu iktisâb etmesine yol kalmıyacak biçimde, âzâd etmesidir.

(**Kitâbet**; efendi ile kölesi arasında, muâveze yoluyla yapılan bir sözleşmedir. Buna "Mükâtebe" de denir.

(**Kitâbet**: Köleyi, **yed** bakımından **hâlen** ve **rakabe** bakımından **istikbâlen** âzâd etmektir. Yani: Köleyi, üslendiği bedeli ödemesi ânında âzâd olmak üzere **hâlen** tasarruf özgürlüğüne, mülk edinme hakkına kavuşturmaktır ki, köle bu sâyede kendi hesâbına kazanç elde eder. Kitâbet bedelini ödeyince kölelikten kurtulur.) (I.F.K.) (A.E.)

اَلْكِتَابُ الْمُبِينُ **(KİTÂB-I MÜBÎN): Levh-i Mahfûz**'dur. Yüce Allah'ın şu sözünde kasdedilen de budur: "**Yaş ve kuru her ne varsa hepsi Kitâb-ı Mübîn'de** (Levh-i Mahfûz'da)**dır**." (En'âm: 59)

كِذْبُ الْخَبَرِ **(KİZB'UL-HABER)** *Yalan haber:* Haberin, vâkı'a uygun olmamasıdır. **Denildi ki**: Yalan haber, kendisinden haber verilene uygun olmayan haberdir.

اَلْكُرَةُ **(KÜRRE):** Kendisini bir yüzey (sath) çepeçevre kuşatan ve ortasındaki bir noktadan çıkan bütün hatların bu yüzeye eşit uzunlukta olduğu yuvarlak bir cisimdir.

اَلْكَرَمُ **(KEREM):** (İçden gelerek) kolaylıkla vermektir. Yani **cömertlik**tir.

اَلْكَرِيمُ **(KERÎM):** Karşılıksız fayda veren kimsedir. **Kerem**, bir maksattan dolayı olmaksızın, lâzım olan şeyi vermektir. Fayda elde etmek veya kınanmaktan kurtulmak gibi bir karşılık için mal veren kimse **kerîm** değildir. Bunun için bizim ashâbımız dediler ki: **Allah**'ın, bir işi, evleviyyetle ondan faydalanmak ve bir maksad (garaz) için yapması olanaksızdır. Çünkü bu takdîrde O, Zât'ında eksik ve başkasıyla tamamlanmış olurdu. Bu ise muhâldir.

اَلْكَرَامَةُ **(KERÂMET):** Peygamberlik da'vâsında bulunmayan bir şahıstan **olağanüstü** (=hârik'ul-âde) bir olayın zuhûr etmesidir. Eğer bu, îmân ve sâlih amel ile birlikte olmazsa, **İstidrâc** olur. Peygamberlik da'vâsı ile birlikte olan ise **Mu'cize**'dir.

اَلْكَسْبُ **(KESB):** Bir fayda elde etmeye veya bir zararı savmaya vardıran fiildir.

Allah'ın fiili "**kesb**" diye nitelendirilmez. Çünkü Allah Teâlâ, kendisine fayda sağlamak veya kendisinden zararı savmaktan münezzehtir.

اَلْكُسْتِيجُ **(KÜSTÎC):** Yünden yapılmış parmak kalınlığında bir ip (kuşak) olup, **zimmî** onu beline bağlar. Bu, İbrişimden olan **zünnâr**'dan başkadır.

(**Küstîc**; mecûsîlerin kuşağıdır. Hıristiyanların kuşağına **zünnâr** derler. Çoğulu: **Küstîcât** gelir.) (Ahterî) (A.E.)

اَلْكَسْفُ **(KESF):** (Arûz ilminde); harekeli olan yedinci harfin kaldırılmasıdır. Geriye (مَفْعُولاَ) = **Mef'ûlâ** kalması için, (مَفْعُولاَتُ) = **Mef'ûlâtü**'den "**tâ**"nın kaldırılması gibi. Bu da (مَفْعُولُنْ)=**Mef'ûlün**'e nakledilir ve **Meksûf** diye adlandırılır.

اَلْكَسْرُ **(KESR)** *Kırma:* Sert bir cismin, içine hacm girmeksizin, kuvvetli bir iticinin itmesiyle ayrılmasıdır.

اَلْكَشْفُ **(KEŞF):** Lügâtta; perdeyi kaldırmaktır. **Istılâhta ise**, perdenin arkasındaki gaybî ma'nâlara ve hakîkî durumlara, vücûden veya şuhûden müttali' olmaktır.

اَلْكَعْبِيَّةُ **(KA'BİYYE): Ebu'l-Kâsım Muhammed İbn el-Ka'bî**'ye nisbet edilen fırkadır. **Bağdâd Mutezile**'sinden idi. Bunlar dediler ki: Rabb'in fiili, irâdesi olmaksızın vâki' olur. O, kendisini ve başkasını görmez, (O'nun görmesi) ancak, **O, onu bilir**, anlamındadır.

اَلْكَفَالَةُ **(KEFÂLET):** Mutâlebe'de, kefîlin zimmetini, asîlin zimmetine eklemektir.

(**Kefâlet**: Birşeyin mütâlebesi hakkında zimmeti zimmete eklemektir. Yani bir kimse, zâtını, başkasının zâtına ekleyip onun hakkında lâzım gelen da'vâya kendisinin de muhâtab olmasıdır.

Kefîl: Kendi zimmetini başkasının zimmetine ekleyen, yani başkasının üzerine aldığı şeyi, kendi de üzerine alan kimsedir, ki o diğer kimseye "**Asîl**" ve "**Mekfûlün anh**" denilir.

Mekfûlün-leh: Kefâletle alacağı sağlanmış alacaklı kimsedir.

Mekfûlün-bih: Kefâlet olunan nesne veya kimsedir.

Kefâlet binnefs: Bir adamın şahsına kefîl olmaktır.

Kefâlet bil'mâl: Bir malı ödemeye kefîl olmaktır.

Kefâlet bil'teslîm: Bir malın teslîmine kefîl olmaktır.

Kefâlet bid'derek: Satılan şey, bil'istihkâk müşterinin elinden zabt olunduğu takdirde, müşterinin vermiş olduğu parayı kendisine ödeme ve teslîme veya satan kimsenin şahsını müşteriye teslîme kefîl olmaktır.

Kefâlet-i münecceze: Şarta bağlı ve bir zamana muzâf olmayan kefâlettir.) (I.F.K.) (A.E.)

اَلْكَفَاءَةُ **(KEFÂET):** Kocanın, kariya benzer (yani denk) olmasıdır.

(**Kefâet**: Eşitlik ve denklik, demektir. Dînde kefâet mu'teberdir. bu nedenle müslüman bir kadının bir kâfirle evlenmesi icmâen harâmdır.

Kefâet mes'elesinde neye i'tibâr edileceği âlimler arasında çok ihtilâflıdır. Bununla beraber kefâet mu'teberdir ve bazı ictihâd farkları ile; **dîn**de, **takvâ**da, **san'at**ta, **hürriyet**te, **mal**da ve sâirede aranır. Bu hak, kadınındır. Binâenaleyh aranacak şeyler erkekte aranacak; bu sûrette onun kadına denk olup olmadığı anlaşılacaktır.) (S. Yolları) (A.E.)

اَلْكَفُّ **(KEFF)** *Arûz ilminde:* Geriye (مَفَاعِيلُ)= **Mefâîlü** kalması için, (مَفَاعِيلُنْ) = **Mefâîlün**'ün sâkin kılınmış olan **nûn**'u gibi, sâkin olan yedinci harfinin kaldırılmasıdır. Ve bu, **Mekfûf** diye adlandırılır.

اَلْكَفَافُ **(KEFÂF):** İhtiyâç mikdârı olup, ondan fazla olmayan ve dilenmekten meneden şeydir. (Zarûrî ihtiyâca yetecek kadar rızık veya nafakadır.)

اَلْكُفْرَانُ **(KÜFRÂN)** *Küfrân-ı ni'met:* Ni'met verenin ni'metini inkâr etmekle veya ni'met

verene muhâlefette inkâr gibi olan bir amelle, ni'met verenin ni'metini örtbas etmektir. Yani **nânkörlük** etmektir.

اَلْكَلَامُ **(KELÂM):** İsnâd ile, içine iki kelime almış olan sözdür. (Yani, **kelâm**: Birbiriyle ilğili en az iki kelimeden oluşturulmuş ve bir anlam ifâde eden sözdür.) (A.E.)

اَلْكَلَامُ **(KELÂM):** Allah'ın Zât ve Sıfatlarını, başlanğıç ve son bakımından mümkinâtın (evrenin) hallerini, İslâm kânununa göre araştıran bir ilimdir.

Sonuncu kayd (yani **İslâm kânunu** kaydı), filozofların **ilâhiyât** ilmini, ta'rîfin dışında bırakmak içindir.

Nahivcilerin ıstılâhında kelâm; kendisinde tam isnâd bulunan mürekkeb ma'nâdır.

اَلْكَلَامُ **(KELÂM):** Meâd (dünyâdan sonraki hayât) ve onunla ilgili olan cennet, cehennem, sırât, mîzân, sevâb ve ikâb gibi durumlardan söz eden bir ilimdir.

Denildi ki; kelâm: Delillerden elde edilmiş, itikâdî, şer'î kâideleri bilmektir.

اَلْكَلِمَةُ **(KELİME):** Müfred bir ma'nâ için konulmuş lafızdır.

كَلِمَةُ الْحَضْرَةِ **(KELİMET'ÜL-HAZRET):** Yüce Allah'ın "**Kün**=ol" sözüne işârettir. O, küllî irâdenin sûretidir.

اَلْكَلِمَاتُ الْقَوْلِيَّةُ وَالْوُجُودِيَّةُ **(KELİMÂT-I KAVLİYYE VE VÜCÛDİYYE):** Nefs üzerinde vâki olan teayyünât'tan ibârettir. Çünkü **kavî olan**, insânî nefs üzerinde vâki'dir. **Vücûdî olan ise**, heyûlânî cevher gibi, âlemin sûretleri olan rahmânî nefs üzerinde vâki'dir. Ve bu, tabîatın ayn'ından başkası değildir. Mevcûdâtın sûretlerinin hepsi, rahmânî nefs üzerine ansızın gelir. Ve o, varlıktır.

اَلْكَلِمَاتُ الْإِلٰهِيَّةُ **(KELİMÂT-I İLÂHİYYE):** Cevherî hakîkattan meydana çıkan ve mevcûd olan şeydir.

اَلْكُلُّ **(KÜLL):** Lügâtta; ma'nâsı mecmû', (çoğul) lafzı vâhid (tekil) olan bir isimdir. **Istılâhta ise**, cüzlerden meydana gelmiş şeydir.

Küll, isimleri cem' eden ilâhî, ahadî hazret itibâriyle Hak Teâlâ için bir isimdir. Bu nedenle denilir ki; **Allah**, Zât ile ahadî'dir, isimler ile küldür.

Denilmiştir ki: Küll, mahsûr olan cüzlerden meydâna gelmiş cümle için bir isimdir. "**Küll**" kelimesi geneldir, isimlerin hepsini iktizâ eder. O, birer birer kuşatmadır. "**Küllemâ**" kelimesi ise, fiillerin hepsini iktizâ eer.

اَلْكُلِّىُّ الْحَقِيقِىُّ **(KÜLLÎ-İ HAKÎKÎ):** Tasavvurunun kendisi, ortaklığın vukû'undan menetmiyen şeydir. İnsan gibi. **Küllî** diye adlandırıldı. Çünkü birşeyin külliyyeti ancak cüz'î olana nisbetledir. **Küllî**, cüz'î'nin cüz'üdür. Öyleyse bu şey külle mensûbdur ve külle mensûb olan ise küllîdir.

اَلْكُلِّىُّ الْإِضَافِىُّ **(KÜLLÎ-İ İZÂFÎ):** (Mantık ilminde); Birşeyden daha genel olan şeydir. Bilmiş ol ki, biz meselâ; "**hayvân küllîdir**" dediğimiz zaman, burada üç durum vardır: Hayvân, o olması bakımından odur. Ve küllînin mefhûmu, maddelerden bir maddeye işâret etmeksizin vardır. Küllî olan hayvân, ikisinden, yani hayvân'dan ve küllî'den meydâna gelmiş (mürekkeb) mecmû'dur. Bu mefhûmlar arasındaki başkalık, apaçıktır. Çünkü küllînin mefhûmu, tasavvurunun kendisini, kendisinde ortaklık vâki' olmasından menetmiyen şeydir. "**Hayvân**" mefhûmu, irâdeyle hareket eden hassâs ve gelişken cisimdir. Birincisi; "**tabiî küllî**" diye adlandırılır. Çünkü o, tabîatta, yani hâriçde mevcûddur. İkincisi ise; "**mantıkî küllî**" diye adlandırılır. Çünkü mantık ancak ondan bahseder. Üçüncüsü; "**aklî küllî**" diye adlandırılır. Çünkü o, ancak akılda tahakkuk eder.

Küllî, ya zâtîdir. Bu, cüzlerinin hakîkatına dâhil olandır. **İnsan**a ve **ata** nisbetle **hayvân** gibi. Ya da arazîdir. Bu, cüz olmaması ve hâriç olmamasıyla, cüzlerinin hakîkatına dâhil olmayandır. İnsana nisbetle "**gülen**" gibi.

اَلْكَمَالُ **(KEMÂL):** Nev'in, zâtında veya sıfatlarında kendisiyle mükemmelleştirildiği şeydir. **Birincisi**, yani nev'in, zâtında kendisiyle mükemmelleştirildiği şey, nev'den önce geldiği için birinci

kemâldir. **İkincisi**, yani, nev'in sıfatlarında kendisiyle mükemmelleştirildiği şey, ârızalardan nev'e tâbi olandır, ki o da nev'den sonraya kaldığı için ikinci kemâldir.

اَلْكَمُّ **(KEMM):** Zâtı için bölünme gereken arazdır. O, ya muttasıldır veya munfasıldır. Çünkü onun cüzleri, ya hadlerde ortak olup onlardan her biri, bir cüz'ün sonu, diğerinin başlangıcı olur, ki bu muttasıldır. Ya da böyle olmaz, bu da munfaslıdır.

Muttasıl ya, varlıkta cüzleri bir araya toplanmış, zâtı karar kılmış olur, ki bu, hat, sath ve kalınlık kısımlarına ayrılan kısımdır ve bu ta'lîmî cisimdir. Ya da zâtı karar kılmamış olur, ki bu da zamândır. Munfasıl, **yirmi** ve **otuz** gibi ancak adeddir.

اَلْكُنْيَةُ **(KÜNYE): Eb, ümm, ibn** ve **bint** kelimelerinden biri ile başlatılan (yani baba, ana, oğul, kız kelimlerinden biri muzâf kılınarak yapılan) adlandırmadır.

اَلْكِنَايَةُ **(KİNÂYE):** Her ne kadar ma'nâsı lügâtta açık ise de, kullanmakla, kendisinden kasdedilen ma'nâ gizlenip örtülmüş olan sözdür. Onunla kasdedilen, gerek hakîkat ve gerekse mecâz olsun, kendisiyle kasdedilen **niyyet** veya **hâlin delâleti** gibi, niyyet yerine geçen şeyde tereddüd olur. Meselâ, tereddüd yok olması ve kendisinden kasdedilen şey meydana çıkması için **talâkı konuşma hâli** gibi.

Beyân âlimlerine göre, **kinâye**; birşeyin, lafzen ya da ma'nen olsun, maksadlardan her hangi bir maksad için, kendisine delâlette sarîh olmayan bir lafızla ifâde edilmesidir. Meselâ, "**falân geldi**" gibi, işitene kapalı olan bir lafızla veya bir fesâhat nev'i için;" misâfire ikrâmı çoktur, cömerttir, anlamında; "**falanın külü çoktur**" şeklinde söylenmesi gibi.

اَلْكَنْزُ **(KENZ):** Arz'a konulmuş olan maldır.

اَلْكَنْزُ الْمَخْفِى **(KENZ-İ MAHFÎ):** Gaybda gizli olan ahadî hüviyyettir. O, her bâtının en bâtınıdır, (en içte ve en gizli olandır).

اَلْكَنُودُ **(KENÛD):** Belâ ve musîbetleri sayıp döken, ni'metleri ve iyilikleri unutan (nânkör) kimsedir.

اَلْكَوْنُ **(KEVN):** Suyun havaya (buhara) dönüşmesi gibi, birden meydâna gelen şey için isimdir. Çünkü hevâî sûret, bilkuvve sudur. Ondan birden fiile çıkmıştır. Eğer tedrîcen olursa, o harekettir.

Denildi ki; **kevn**, maddede sûretin, onda hâsıl olmadıktan sonra hâsıl olmasıdır.

Hakîkat ehline göre, **kevn**, âlemin, hak olması bakımından değil de, onun âlem olması bakımından âlemin varlığından ibârettir.

Nazar ehline göre, **kevn**; her ne kadar genel ve mutlak varlık ile eşanlamlı ise de, onlara göre, "**Mükevven**" anlamındadır.

(Kısacası **kevn**: 1- Olma. 2- Var olma, varlık, vücûd. 3- **Kevn ü fesad:** olma ve bozulma (dünyâ). 4- **Kevn ü mekân** varlık, kâinat, evren gibi anlamlara gelir.) (A.E.)

اَلْكَوَاكِبُ **(KEVÂKİB):** (Yıldızlar, demek olup, müfredi: **Kevkeb**'dir.) Yüzükteki kaş gibi, feleklere yerleştirilmiş, basît cisimlerdir ki, **Ay**'dan başkası, kendinden ışık verir.

اَلْكَيْفُ **(KEYF): Birşeyde yerleşmiş hey'ettir, ki zâtı için taksîm ve nisbet gerektirmez**.

"**Hey'et**=durum" sözü, bütün arazları kapsar.

"**Birşeyde yerleşmiş**" sözü de, hareket, zaman, fiil ve infiâl gibi, yerleşmemiş olan durumdan sakınmadır.

"**Taksîm gerektirmez**" sözü, "**kemm**"i, yani niceliği ta'rîften dışarıda bırakır.

"**Nisbet gerektirmez**" sözü de, arazları dışarıda bırakır.

"**Zâtı için**" denmesi, taksîm veya nisbeti gerektiren keyfiyyât mahallinin bunu gerektirmesi vâsıtasıyla bunlar ta'rîfe dâhil olması içindir. **Bu keyfiyyât dört çeşittir**:

Birincisi: Mahsûs olan **keyfiyyât**'tır. Bunlar, ya balın tatlılığı ve deniz suyunun tuzluluğu gibi, yerleşmiş olandır, ki bunlar **İnfiâliyyât** diye adlandırılır. Ya da utanan kimsenin **kızarması** ve korkan kimsenin **sararması** gibi, yerleşmemiş, yani geçici olandır, ki bunlar da **İnfiâlât** diye ad-

landırılır. Çünkü bunlar, nefsin infiâlleri için sebeblerdir. Ondaki hareket ise, **İstihâle** diye adlandırılır. Üzümün **kararması** ve suyun **ısınması** gibi.

İkincisi: Nefsânî keyfiyetlerdir. Bunlar da, ya yazmayı alışkanlık edinen kimsede yazma san'atı gibi yerleşmiş olur, ki bunlara **Melekeler**, denir. Ya da alışkanlık edinmemiş kimsenin yazması gibi yerleşmemiş olur, ki bunlar da **Haller** diye adlandırılır.

Üçüncüsü: Kemmiyyâta özğü olan keyfiyetlerdir. Bunlar da, ya bitişik olan kemmiyyetlere özğü olanlardır. Üçleme, dörtleme, doğruluk ve eğrilik gibi. Ya da ayrık olandır. **Çiftlik** ve **teklik** gibi.

Dördüncüsü: İsti'dâdî keyfiyyetlerdir. Bunlar da ya, kabûle doğru isti'dâdlı olur, gevşek ve hastalıklı olmak gibi. Bu, kuvvet değil, **za'f** diye adlandırılır. Ya da Lâ-kabûl'e isti'dâdlı olur. Peklik ve sağlıklı olmak gibi. Bu da **kuvvet** diye adlandırılır.

كيميَاءُ السَّعَادَة **(KÎMYÂ-I SAÂDET):** Çirkin ve kötü işlerden kaçınmakla nefsi temizlemek, onlardan nefsi arındırmak, fazîletler kazanmak ve bunlarla nefsi süslemektir.

كيميَاءُ العَوَام **(KÎMYÂ-I AVÂM):** Bâkî olan uhrevî metâ'ı, fânî olan dünyevî mal ile değişmektir.

كيميَاءُ الخَوَاص **(KÎMYÂ-I HAVÂS):** **Mükevvini** (meydana getireni) tercîh etmekle **kevn**'den kalbin kurtarılmasıdır.

اَلْكَيْد **(KEYD):** Gizlice başkasına zarar vermek istemektir. Bu, **halk**tan olursa kötü hîledir. **Allah**'tan olursa, halkın amellerine karşılık (=mücâzât) vermek için hakkâniyetle olan tedbîrdir.

اَلْكَثْرَةُ وَالْوَحْدَة **(KESRET VE VAHDET):** Çokluk ve birlik anlamına gelen arapça iki kelimedir.

Tasavvufta **kesret**; varlıkların varlıklarını kendilerinden bilmek, onları müstakil varlıklarla var görmektir. **Vahdet** ise, bütün varlıkların varlıklarını, Allah varlığından var olmuş bilmek, hepsinde Allah'ın kudretini, yaratışını, tasarrufunu, lütfunu, kahrını görmektir. Bu takdîrde her varlıkta Allah'ın varlığı tecellî etmektedir. (T. Dey.) (A.E.)

اَلْكَرَامَة **(KERÂMET):** Peygamberlik iddiâsında bulunmayan, dîne bağlı kimsede (velî'de) görülen olağanüstü (hârik'ul-âde) olaydır.

Sôfî yazar **Sarrâc**, bu konuda der ki: Kerâmet sâhibi velîlerle mu'cize sâhibi peygamberler arasında bir çok fark vardır:

1- Peygamberler, mu'cizeyi halka ızhâr etmek zorundadırlar. Onlar Allah yoluna çağırdıklarına bununla delîl gösterirler. Eğer onlar bunu gizlerlerse Allah'ın emrine karşı gelmiş olurlar. **Evliyâ** ise kerâmetini halktan gizlemek zorundadır. Eğer halk yanında bir mevki kazanmak için bunlardan birşey gösterirlerse, Allah'a karşı gelmiş ve O'na bunları ızhâr etmekle âsî olmuş olurlar.

2- **Peygamberler** ile **evliyâ** arasındaki ikinci fark: Peygamberler, mu'cizeler ile müşriklere delîl getirirler. Çünkü onların kalbleri kararmıştır. Allah'a inanmazlar. **Evliyâ** ise bunlarla kendi nefislerine delîl getirirler ki nefisleri itminân bulsun. (Luma') (A.E.)

اَلْكَعْبَة **(KA'BE):** Hicâz'da Mekke şehrinde bulunan kutsal yapıdır. **İbrâhîm** ve **İsmâîl** peygamberlerden kalmıştır. Müslümanlar için kutsal sayılmıştır. müslümanların namaz kılarken yöneldikleri **kıble**dir. Gücü olanların da hacı olmak için gidip ziyâret ettikleri yerdir.

Beyt'ullâh, **Beyt'ul-Atîk**, Ka'be'nin diğer isimleridir. (O.T.S.)

Mescid-i Harâm; ortasında Ka'be'nin bulunduğu câmi-i şerîftir. Buna, **Harem-i Şerîf** de denir. (H.R.)

اَلْكَلَامُ النَّفْسِي **(KELÂM-I NEFSÎ):** Sesin ve harflerin yardımıyla söylenen lafzî kelâm cinsinden olmayan, fakat ses ve harflerle ifâde edilen sözün belirtmek istediği asıl ma'nâdır. Allah'ın zâtî kelâmıdır. (M. Ak.) (A.E.)

اَلْكَلِمَة **(KELİME):** Ma'nâsı olan lafızdır. İsim,

fiil ve harf diye üçe bölünen söz bölümlerinin hepsidir.

Kelime-i müvellede: Yeni türetilen söz (Neolojism).

Kelime-i şehâdet: İslâmlığın şartlarından olan **eşhedü**... cümlesi.

İ'lâ-ı kelimetullah: İslâmlığı yükseltme, yaymadır. (O.T.S.) (A.E.)

* * *

بَابُ اللاَّمِ

LÂM BÖLÜMÜ

اَللاَّزِمُ **(LÂZIM):** Birşeyden ayrılması mümkün olmayandır. (**Lâzım**, **melzûm**: Biri olunca, öbürünün de olması şart olandır.)

اَللاَّزِمُ الْبَيِّنُ **(LÂZIM-I BEYYİN):** İkisi arasında aklın, lüzûmuna karar vermesinde, melzûm'unun tasavvur edilmesiyle beraber kendisinin tasavvur edilmesi kâfî olan şeydir. **Dörd**'ün iki eşit kısma ayrılması gibi. Çünkü **dörd**'ü tasavvur eden ve iki eşit kısma ayrılmasını tasavvur eyleyekimse, bu ikisinin sâdece tasavvur edilmesiyle **dörd**'ün iki eşit kısma bölünür olduğuna karar verir.

Bazan denir ki; **lâzım** üzere olan **beyyin** (yani açık seçik şey), **melzûm**'unun tasavvur edilmesinden, kendisinin tasavvur edilmesi **lâzım** gelendir. **İki**'nin, **bir**'in katı olması gibi. Çünkü **iki**'yi tasavvur eden kimse, onun **bir**'in katı olduğunu idrâk eder.

Birinci ma'nâ daha geneldir. Çünkü ne zaman ki lüzûmda melzûmun tasavvuru kâfî gelirse, melzûmun tasavvur edilmesiyle beraber lâzımın da tasavvuru kâfî gelir.

İkinci ma'nâya, en özel ma'nâda **lâzım-ı beyyin** denir. Her ne zaman ki tasavvurlar kâfî gelirse, **bir**'in tasavvuru da kâfî gelir. Buna da, en genel ma'nâda **lâzım-ı beyyin** denir.

اَللاَّزِمُ الْغَيْرُ الْبَيِّنُ **(LÂZIM GAYRI BEYYİN):** Üçgenin üç açısının iki dik açıya eşit olması gibi, ikisi arasındaki lüzûma zihnin karar vermesi bir vasata ihtiyâç duyan şeydir. Çünkü sâdece üçgeni tasavvur etmek ve açıların iki dik açıya eşit olduğunu tasavvur eylemek, üçgenin açılarının iki dik açıya eşit olduğuna zihnin karar vermesi için kâfî değildir. Bilakis bir vasata ihtiyâcı vardır. O da hendesî burhân (yani geometrik delîl)dir.

لاَزِمُ الْمَاهِيَّةِ **(LÂZIM'UL-MÂHİYYE):** Ârız olanlardan nazarı kesmekle beraber, o, o olması bakımından mâhiyetten ayrılması mümkün olmayan şeydir. İnsandaki **bil'kuvve gülme** gibi.

لاَزِمُ الْوُجُودِ **(LÂZIM'UL-VUCÛD):** Özel bir ârız ile beraber mâhiyetten ayrılması mümkün olmayan, ancak o, o olması bakımından mâhiyetten ayrılması mümkün olan şeydir. **Habeşî**'nin **siyâhlığı** gibi.

اَللاَّزِمُ مِنَ الْفِعْلِ **(LÂZIM MİN'EL-FİİL)** *Lâzım fiil:* Fâil ile yetinen (ma'nâsı tamâm olan) fiildir.

(**Lâzım fiil**: Fâilin fiili, mef'ûl'ün bih'e geçmeyen, bilakis kendinde kalan fiildir. Yani, fiilin işi fâilde kalır da, mef'ûl'ün bih'e geçmezse, o fiile **lâzım**=geçişsiz fiil denir. Böyle bir fiilin mef'ûle geçebilmesi için **harf-ı cer** lâzımdır.) (Binâ) (A.E.)

اَللاَّ أَدْرِيَّةُ **(LÂ-EDRİYYE):** Birşeyin sübûtunu değil de, onun sübûtunu **bilmeyi** inkâr edenler ve böyle bir kimsenin şüphe eden ve şüphe ettiğinde de şüphe eden olduğuna ve böyle devâm edip gittiğine inananlardır.

(**Lâ-edriyye**: Sôfestâiyye=Sofistler'den bir fırkadır. Sôfestâiyye üç fırkaya ayrılmıştır.

1- **Lâ-edriyye** (bilinemezcilik): Bunlar, her şeyin varlığında ve bilinmesinde tevakkuf edilmesi, yani, bilmiyorum, diyerek duraklanması görüşünde olanlardır.

2- **İnâdiyye**: Bunlar, inadlaşanlar ve **aslâ varlık** bulunmadığına kesinlikle karar verenler ve hakîkatların sübûtunu inkâr edenlerdir. Bunlara göre, **hakîkat denen şeyler**, susayan kişinin serâbı su sanması gibi, hayâlden ibârettir.

3- **İndiyye**: Bunlar, eşyânın hakîkat-

lerinin, itikâdlara tâbi olduğu, bunların aslında var olmadıkları görüşünde olanlardır.) (Keşşâf) (A.E.)

لاَمُ الأَمْرِ **(LÂM-I EMR):** Kendisiyle fiil taleb edilen (yani bir işin yapılması istenen) şeydir.

لاَ النَّاهِيَةُ **(LÂM-I NÂHİYE):** Kendisiyle bir işin yapılmaması istenen şeydir. Fiilin, ona isnâd edilmesi, mecâzdır. Çünkü nehyeden, onun vâsıtasıyla konuşandır.

اَللُّبُّ **(LÜBB):** Evhâm ve tehayyülât kılıflarından arınmış kuds nûru ile aydınlanmış akıldır.

اَللَّحْنُ فِى الْقُرْآنِ وَالْأَذَانِ **(LAHN Fİ'L-KUR'ÂN VE'L-EZÂN)** *Kur'ân ve ezânda lahn:* Kısa okunması gerekeni uzatmak ve uzatılması gerekeni de kısa okumaktır.

(**Lahn**, lügâtta, **hatâ etmek** ve **doğrudan sapmak** anlamlarına gelir. **Tecvîd ilminde** ise, Tecvîd'e uymamaktan doğan hatâya denir. "Kâmûs" (A.E.)

Kırâat âlimleri, okuyuş hatâlarını (Lahn'ı) iki kısma ayırmışlardır:

1- **Lahn-ı celî**: Açık hatâ, demektir. Kelimeyi oluşturan harflerde veya harekede veya sükûnda olur.

2- **Lahn-ı hafî**: Gizli hatâ, demektir. **Bu da ikiye ayrılmıştır**:

a) Ihfâ'yı, Iklâb'ı, Izhâr'ı, İdgâm'ı, Gunne'yi terketmek, kalın harfi ince, ince harfi kalın, **kasr** ile okunması gerekeni **med**, med ile okunması gerekeni **kasr** ile okumak; hareke ile vakf yapmak, kuvvetliyi zayıf, zayıfı kuvvetli okumak gibi.

b) **Râ**'yı tekrarlamak, **nûn**'u tınlatmak, kalın okunması gereken yerde **lâm**'ı ince, aynı şekilde ince okunmaması gereken yerde de **râ**'yı ince okumak; medlerde ve gunnelerde sesi titretmek... gibi.) (O.K.) (A.E.)

اَللَّذَّةُ **(LEZZET): Uygun olanı, uyğun olması bakımından idrâk etmektir**. Tatma duyğusunda tatlılığın tadılması, gözde ışığın alğılanması, vehmî kuvvette istenilenin hâzır olması, hâfıza kuvvetinde geçmiş olayların hatırlanması ile lezzet duyulması gibi.

"**Bakımından**" diye kayıtlanması, uyğunluğu bakımından olmayan **uyğunu** idrâkten ihtirâz içindir. Çünkü o, **lezzet** değildir. Acı olan faydalı ilâç gibi. Zira o, acı olması bakımından değil de, faydalı olması bakımından **lezzet** olur.

اَللُّزُومِيَّةُ **(LUZÛMMİYYE):** Bir kazıyyenin, diğer bir takdîre göre doğru olmasıyla, ikisi arasında bunu gerektiren bir ilği bulunduğu için, hakkında hüküm verilen şeydir.

اَللُّزُومُ الذِّهْنِى **(LÜZÛM-İ ZİHNÎ):** Zihinde müsemmânın tasavvurundan, onun orada tasavvuru lâzım gelecek biçimde olmasıdır ki böylece bundan ona intikâl gerçekleşir. **İki** için, **çiftlik** gibi.

اَللُّزُومُ الْخَارِجِى **(LÜZÛM-İ HÂRİCÎ):** Hâricde müsemmânın tahakkukundan, onun orada tahakkuku lâzım gelecek biçimde olmasıdır. Bundan zihnin intikâli lâzım gelmez. Güneşin doğmasından dolayı gündüzün var olması gibi.

لُزُومُ الْوَقْفِ **(LÜZÛM'UL-VAKF):** Vakfeden kimsenin geri dönmesi (vazgeçmesi) ve başka bir kâdînin ibtâl etmesi sahîh olmayan **vakf**tan ibârettir.

اَللِّسْنُ **(LİSN):** Allah Teâlâ'nın, âriflere hitâbı sırasında onların kulaklarına **ilâhî iletişim**, kendisiyle vâki olan **lisân**dır.

لِسَانُ الْحَقِّ **(LİSÂN'UL-HAK):** Mütekellim olan ismin mazhariyyetiyle tahakkuk eden **kâmil insan**dır.

اَللَّطِيفَةُ **(LATÎFE):** Tatmakla bilinen ilimler gibi, ibârenin ifâde edemediği ve ancak anlayışa beliren ince ma'nâlı her işârettir.

اَللَّطِيفَةُ الْإِنْسَانِيَّةُ **(LATÎFE-İ İNSÂNİYYE):** Tasavvuf ehlince, "**kalb**" diye adlandırılan **nefs-i nâtıka**'dır. O, gerçekte, rûhun; bir vechle **nefse** uyğun, bir vechle de **rûha** uyğun olan, **nefse** yakın bir rütbeye inmesidir. Birinci vech, "**sadr**" ve ikincisi, "**fuâd**" diye adlandırılır.

اَللَّعِبُ **(LAİB)** *Oyun:* Çocukların yaptığı, ardından yorğunluk gelen faydasız iştir.

اَللّعْنُ مِنَ اللّه **(LA'N MİN'ALLÂH):** Allah'tan olan **La'net**, O'nun öfkelenmesiyle kulu hayırdan uzak eylemesidir.

İnsandan olan **la'net** ise, öfkelenmesiyle bedduâ etmesidir.

اَللّعَانُ **(LİÂN):** Koca hakkında **kazf haddi** yerine ve karısı hakkında **zinâ haddi** yerine geçen, la'netle birlikte yemînler etmekle pekiştirilmiş şehâdettir.

اَللّغَةُ **(LÜGÂT):** Kendisiyle her toplumun maksadlarını ifâde ettiği **lisân**dır.

اَللّغْزُ **(LUĞZ):** Muammâ (=bilmece) gibi, ma'nâsı gizli kapalı olan sözdür. Ancak bu, soru biçiminde gelir. **Harîrî**'nin, şarab hakkındaki şu sözünde olduğu gibi:

(وَمَا شَيْئٌ إذَا فَسَدَا تَحَوَّلَ غَيُّهُ رَشَدَا) "Hanği şey bozulunca, dönüşür azğınlığı olğunluğa?"

اَللّغْوُ مِنَ الْيَمِينِ **(LAĞV MİN'EL-YEMÎN):** Birşey üzerine, onu öyle görerek yemîn etmesi ve gerçekte onun, gördüğü gibi olmamasıdır. Bu, **Ebû Hanîfe**'ye göredir. **Şâfiî** demiştir ki: **Yemîn-i Lagv** Üzerine kişinin kalbinin bağlanmadığı şeydir. (Yani düşünmeden, ağız alışkanlığı ile kasıdsız yapılan yemîndir.) **Hayır vallâhi, evet vallâhi** gibi.

اَللّغْوُ **(LAĞV):** Kendisine itibâr edilmeyen boş söz eklemektir. Bu, hükmün sübûtu hakkında ma'nâsı olmayan sözdür.

اَللّفْظُ **(LAFZ)** *Lafız:* insanın telaffuz ettiği (ağzından sesli olarak çıkardığı) veya gerek **mühmel**, gerekse **müsta'mel** olsun, o hükümde olan sözdür.

(**Lafız**; ağızdan sesli olarak çıkan sözdür. Bu, ma'nâlı olursa kelime, diye adlandırılır.) (A.E.)

اَللّفِيفُ **(LEFÎF):** Kendisinde, "**elif**, **vâv** ve **yâ** gibi" illet harflerinden iki harf bulunan fiildir. Bu da iki kısımdır. Birincisi: **Lefîf-i Makrûn**'dur. İkincisi: **Lefîf-i Mefrûk**'tur. (Binâ) (A.E.)

اَللّفِيفُ الْمَقْرُونُ **(LEFÎF-İ MAKRÛN):** **Ayn**'ı ve **Lâm**'ı (yani orta ve son harfi) illetli olan fiildir: (قوِى)=**Kaviye** gibi.

اَللّفِيفُ الْمَفْرُوقُ **(LEFÎF-İ MEFRÛK):** **Fâ**'sı ve **Lâm**'ı (yani baş ve son harfi) illetli olan fiildir.

اَللّفُّ وَالنَّشْرُ **(LEFF-Ü NEŞR):** İki şeyi topluca zikrettikten sonra, dinleyip işiten kimse, bunlardan her birine, âit olduğu şeyi havâle edecek biçimde, bunları açıklayan güvenilir bir cümle getirmendir. Yüce Allah'ın şu sözünde olduğu gibi:

وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ

"Allah, rahmetinden dolayı sizin için geceyi ve gündüzü var etti ki geceleyin dinlenesizin ve (gündüzün) **Allah'ın lütfunu arayasınız.**" (Kasas: 73)

Şâirin şu sözü de şiirden misâldir:

اَلَسْتَ اَنْتَ الَّذِى مِنْ وَرْدِ نِعْمَتِهِ

وَوَرْدِ حَشْمَتِهِ اَجْنَى وَاَعْتَرِفُ

"Sen, onun ni'metinin gülünden ve haşmetinin gülünden olğunlaşmış kimse değilmisin, itirâf et."

Bazan buna, "**Tertîb**" adı da verilir.

اَللّقَبُ **(LAKAB):** İnsanın özel adından sonra, ondaki bir ma'nâdan dolayı, **övme** veya **kınamaya** delâlet eden bir sözle onun adlandırılmasıdır.

اَللّقِيطُ **(LAKÎT):** **Melkût**, yani yerden alınmış şey anlamındadır. **Şerîatta** ise, yoksulluktan korkarak veya zinâ töhmetinden kaçarak, âdemoğlunun küçüklerinden, bir yere atılıp terk edilen **çocuk** için bir isimdir.

اللُّقَطَةُ **(LUKATA):** Yerde bulunan ve mâliki bilinmeyen maldır. Fâilde mübâlağa olarak, "**duhaka**" veznindedir. O, kendisine rağbet edilen bir mal olduğu için, onu görenin almasına sebeb olmasından dolayı mecâzen, "**âhiz**=alan" sayılmıştır.

اَللّمْسُ **(LEMS):** (Dokunma duyusu) Bütün bedene yayılmış bir kuvvettir ki, sıcaklık, soğukluk, ıslaklık, kuruluk ve benzerlerine yaklaşıldığında veya dokunulduğunda bu kuvvetle alğılanırlar.

اَللَّوْحُ **(LEVH):** Bu, **Kitâb-ı Mübîn**'dir, Nefs-i Külliyye'dir.

Levh (çoğulu: Elvâh), dört çeşittir:

1- Mahv ve isbât'tan önce gelen **kazâ levhi**. Bu, **akl-ı evvel levh**'idir.

2- **Kader levhi.** Yani kendisinde birinci levh'in külliyyâtı fasıllara ayrılan ve sebeblerine tealluk edilen, **küllî nefs-i nâtıka levhı**'ıdır. Bu, **Levh-i Mahfûz** diye adlandırılandır.

3- Bu âlemdeki her şeyin, şekli, hey'eti ve mikdârıyla kendisinde nakşedildiği, **semâvî, cüz'î nefs levh**'idir. Bu, **dünyâ semâsı** diye adlandırılandır. Bu levh, âlemin hayâli mesâbesindedir. Nitekim birincisi, onun **rûhu** mesâbesinde ve ikincisi ise, **kalbi** mesâbesindedir.

4- Şehâdet âleminde sûretleri kabûl eden **heyûlâ levh**'idir.

اَللَّوَامِعُ **(LEVÂMİ'):** (Tasavvuf ıstılâhıdır.) Zâhir ve zayıf nefislerin sâhiblerinden olan Bedâyetler ehline parlayıp yayılan nûrlardır. Hayâlden, müşterek hisse yansır da havâss-ı zâhire ile müşâhede edilir olur. **Sen, onların**; parlak yıldızların, Ay'ın ve Güneş'in nûrları gibi nûrları olduğunu ve çevrelerindeki şeyleri aydınlattıklarını görürsün. Onlar, ya, **kahr** ve **vaîd** nûrlarının nefse gâlib gelmesinden kırmızılığa çalar. Ya da **lütuf** ve **va'd** nûrlarının gâlib gelmesinden tatlı suya ve yeşilliğe çalar.

اَللَّهْوُ **(LEHV)** *Eğlence:* Kendisinden, insanın zevk alıp eğlendiği, sonra bitip sona eren şeydir.

لَيْلَةُ الْقَدْرِ **(LEYLET'ÜL-KADR):** (Tasavvuf ıstılâhı olarak); içinde, sâlikin özel bir tecellîye kavuştuğu gecedir. Bu tecellî ile **sâlik**, Mahbûbuna nisbetle kendi rütbesini ve kadrini bilir. O, **sâlik**in, ayn'ul-cem'e ve ma'rifette erğinleşenlerin makâmına ulaşmasının başlanğıç vaktidir.

اَللاَّزِمُ **(LÂZIM)** *Lâzıme:* Lügâtta, gerekli şey demektir. **Fıkıh ıstılâhında, genel olarak anlamı**: Kendisinde muhayyerlik bulunmayan bir akddir ki, üzerine terettüb eden eserin ref'i mümkün olmaz. Meselâ; bir kimse, muhayyer olmamak üzere bir malını bir şahsa, şartlarına uyğun olarak satsa, bu muâmele **lâzım** olur. Artık bunu bozmaya yetkili olamaz. Karşıtı; "**Gayr-i lâzım**"dır ki, kendisinde muhayyerlik bulunan akd demektir. (I.F.K.) (A.E.)

اَللَّفُّ وَالنَّشْرُ **(LEFF-Ü NEŞR):** Edebiyatçılara göre, ma'nâya âid edebî güzelliklerdendir. İki veya daha çok isim veya sözcük yazdıktan sonra onların her birine âid sıfat veya fiilleri ayrıca sıralamaktır. Bu da, ya **tafsîlen** olur veya **icmâlen** olur.

İlk sözcüklerin tafsîlen veya icmâlen zikredilmesine "**leff**" denir. İlk zikredilen sözcüklere râci' olan ikinci sözcüklere ise, "**neşr**" denir.

Tafsîlî olan da iki çeşittir: Çünkü neşr, ya leffin tertîbine (sırasına) göre olur. Meselâ, **neşr**'den birinci kelime, **leff**'den birinci kelimeye, ikinci kelime de, **leff**'in ikinci kelimesine âid olmak üzere **leff**'in tertîbine (sırasına) göre olur. Diğerleri de bu tertîb üzere bulunur. Nitekim Allah Teâlâ'nın şu âyetinde olduğu gibi:

"**Allah, rahmetinden dolayı sizin için geceyi ve gündüzü var ettiki geceleyin dinlenesiniz ve** (gündüzün) **Allah'ın lütfunu arayasınız.**" (Kasas: 73)

Allah Teâlâ, bu âyette gece ve gündüzü tafsîl üzere zikretti. Sonra geceye mahsûs olan "**dinlenmeyi**" ve gündüze mahsûs olan "**Allah'ın lütfunu aramayı**" tertîb üzere sıraladı.

Ya da **neşr**, **leff**'in tertîbine (sırasına) göre olmaz. **Bu da, iki çeşittir**: Ya neşr'den birinci kelime, leff'den sonuncu kelime için ve ikincisi de sonuncudan bir önceki için olur ve bu tertîb üzere devâm eder. Buna, tertîbi tersine olan (**ma'kûs'ut-tertîb**) denir. Nitekim Allah Teâlâ'nın şu âyet-i kerîmesinde olduğu gibi:

"**Peygamber ve O'nunla beraber olan mü'minler, Allah'ın yardımı ne zaman diyordu. İyi bilinki, Allah'ın yardımı şüphesiz yakındır.**" (Bakara: 214)

Bazı âlimler: "**Allah'ın yardımı ne zaman**" kavli, îmân edenlerin sözüdür. "**İyi bilinki, Allah'ın yardımı şüphesiz yakındır** " kavli de **Peygamber**'in sözüdür, demişlerdir.

Ya da hiç bir tertîb gözetilmez. Buna da, tertîbi karışık olan "**Muhtelit'ut-Tertîb**" adı verilir.

İcmâlî'ye misâl ise, Allah Teâlâ'nın şu âyet-i kerîmesidir: "**Yahûdî veya Hıristiyan olmayan kimse Cennet'e giremeyecek dediler.**" (Bakara: 111) Yani: "**Yahûdîler**: Yahûdî olmayan kimse Cennet'e giremiyecektir, dediler **Hıristiyanlar** da: Hıristiyan olmayan kimse Cennet'e giremiyecektir, dediler." demektir.

Yahûdî ve **Nasârâ** arasında inâd sâbit olduğu için, iki sözün arası **leff** edildi. Bazı âlimler demişlerdir ki: **İcmâl** bazan **neşr**'de olur, **leff**'de olmaz. Meselâ, önce bir kaç kelime veya söz söylenir, sonra bu bir kaç kelime veya söze şâmil olan bir kelime veya söz getirilir. Meselâ, Allah Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi: "**Beyaz iplik, siyah iplikten tan yerinde** (fecr-i sâdık'da) **sizce ayırd edilinceye kadar, yiyin için.**" (Bakara: 187)

Ebû Ubeyde'nin sözüne göre, siyah iplik "**hayt-ı esved**"den murâd, **fecr-i kâzib**dir, **leyl**, yani gece değildir. (Keşşâf) (A.E.)

اَللُّقَطَةُ (LUKATA): Lügâtta; **alıp kaldırmak**, anlamına gelen **lakît** sözcüğünden alınmıştır. Gâib olmuş, düşürülmüş bir mala da, genellikle alınıp saklandığı için **lükata** adı verilmiştir.

Lükata deyimi, aza da çoğa da şâmil bir ism-i cemi'dir. Lafzan çoğulu; "**Lükatât**"dır.

Lükata: "**Canlı ve cansız yitik mal**", "**Mâliki bilinmeyen düşmüş mal**" veya "**Yolunu şaşırmış hayvan**", "**Zâyi' olmaya ma'rûz her hangi ma'sûm bir mal**" diye ta'rîf edilmiştir. Bunlar, sonuç itibâriyle aynı şeydir.

Lükata'yı kaldıran kimseye; **Lâkıt**, **Mültekıt** denildiği gibi, bu yoldaki harekete de "**İltikât**" denir. Bu bakımdan **Lükata**'yı; "**Zâyi' olan birşeyi, temellük için değil, sâhibi adına korumak için alıp kaldırmaktır.**" diye ta'rîf etmişlerdir. (I.F.K.) (A.E.)

اَللَّوْثُ (LEVS): Lügâtta; **alâmet** (=belirti), **adâvet** (=düşmanlık), **cerîha** (=yara), **kuvvet**, **kötülük**, **sığınmak**, **yavaş** ve **gevşek hareket**, **birşeyin bulunması**, birşeyin kötü birşey ile buluşması gibi anlamları ifâde eder. **Telvîs**, deyimi, bu maddedendir. Dilimizde bazı gayr-ı ahlâkî şeylere "**Levsiyyât**" denildiği ma'lûmdur.

Fıkıh ıstılâhı olarak, **Levs**: Öldürülen kimsenin velîlerinin iddiâlarında doğru olduklarına dâir bir zann-ı gâlib husûle getiren bir **karîne-i hâliyye** veyâ **fiiliyye**, yani hâlî veya fiilî bir ip ucu, belirti, demektir ki vâki' olan iddiâyı kuvvetlendirir.

Şâfiî mezhebine göre, kasâme yapılabilmesi için mutlakâ bir "**Levs**" bulunmalıdır. **Levs** bulununca; elli yemîn, öldürülen kimsenin velîlerine teveccüh eder. Bunlar, bu yemînden kaçınırlarsa, o vakit, öldürmekle ithâm edilenlere "**Müddeâ aleyh olanlara**" bu yemîn teklîf edilir. (I.F.K.) (A.E.)

اَللَّوْحُ الْمَحْفُوظُ (LEVH-İ MAHFÛZ) *Korunmuş levha:* İslâm'da, **olmuş ve olacak her şeyin içinde yazılı olduğu kitâb**, demektir. Kur'ân'da yalnız bir yerde (Bürûc: 22) bu adla anılır. Ayrıca, gökte ve yerde gizli olan her şeyin yazılı bulunduğu, **Kitâb-ı Mübîn** (=Apaçık Kitâb) (Neml: 75), bütün kirlerden arıtılmış, meleklerden başkasının dokunamayacağı **Kitâb-ı Meknûn** (=Saklanmış Kitâb) (Vâkıa: 78), yeryüzünde ve insanların nefislerinde ortaya çıkacak bütün musîbetlerin yazıldığı kitâb (Hadîd: 22), her şeyin saptanmış olduğu kitâb (Kitâb-ı Hafîz) (Kaf: 4), Kur'ân'ın aslının yazılı olduğu ana kitâb (Ümm'ül-Kitâb) (Ra'd: 39) olarak tanımlanır.

Hz. Muhammed (s.a.v.)den gelen hadîslere göre de, **Levh-i Mahfûz** her şeyin yazılı olduğu kitabtır. Allah, önce **Kalemi**, ardından **Levh-i Mahfûz**'u yaratmış ve Kaleme, kıyâmete değin olacak her şeyi yazmasını buyurmuştur. Henüz hiç birşey yaratılmadan önce, her şey, bütün iyilik ve kötülükler, insanların kaderleri **Levh-i Mahfûz**'a yazılmıştır. Bu

özelliği nedeniyle Levh-i Mahfûz'a **Kader Kitâb**'ı da denir. (Ana B.) (A.E.)

لَوْلاَكَ **(LEVLÂK): Sen olmasaydın**, anlamına gelen arapça bir sözdür. Allah'ın, Hz. Peygamber'e: "**Sen olmasaydın, sen olmasaydın gökleri yaratmazdım**." buyurduğu meşhûrdur. Ancak hadîs bilginleri, bu sözün, lafız bakımından **Kudsî Hadîs** olmadığını, fakat; "**Sen olmasaydın cenneti, cehennemi yaratmazdım; Sen olmasaydın iki âlemi yaratmazdım**." kudsî hadîslerine uyduğu için, meâl bakımından **kudsî hadîs** sayıldığını söylemişlerdir. (A. Kârî: Mevzûât-ı Kebîr) (T. Dey.) (A.E.)

اَللِّينُ **(LÎN):** Lügâtta; yumuşak olma, demektir. **Tecvîd ıstılâhında**, kendinden öncesi üstünlü olan sâkin **vâv** ve **yâ** harflerini, dile zorluk vermeksizin, zahmetsiz olarak okumaya denir. (O.K.) (A.E.)

بَابُ الْمِيمِ

MÎM BÖLÜMÜ

اَلْمَاءُ الْمُطْلَقُ **(MÂ-I MUTLAK):** Yaradılışının aslı üzere kalmış, kendisine pislik karışmamış ve temiz birşey gâlib gelmemiş olan sudur.

اَلْمَاءُ الْمُسْتَعْمَلُ **(MÂ-I MÜSTA'MEL):** Kendisiyle hades giderilmiş veya tekarrüb, yani ibâdet için bedende kullanılmış her sudur.

مَاهِيَّةُ الشَّيْءِ **(MÂHİYYET'ÜŞ-ŞEY'):** Kendisiyle birşey o olandır. O, o olması bakımınan odur. Ne var, ne yok, ne küllî, ne cüzz'î, ne hâss, ne de âmm'dır.

Denildi ki: (مَاهِيَّة) kelimesi, (ما) ya mensûb olandır. Aslı: (مَائِيَّة) dur. (ما) nın lafzından alınmış masdara benzememesi için, **hemze**, **he**'ye çevrildi.

En zâhir olan şudur ki: O, (مَا هُوَ) ye nisbet olup, bu iki kelime, tek kelime gibi kılınmıştır.

اَلْمَاهِيَّةُ **(MÂHİYYET):** Çok kez müteallık olan özelliğe denir. İnsana müteallık olan gibi ki o da hâricî varlıktan nazarı kesmekle beraber hayvân-ı nâtıktır. (مَا هُوَ)= O nedir? in cevâbında ma'kûl olması bakımından müteallık olan özellik, **mâhiyet** diye adlandırılır. Hâriçte sübûtu bakımından da **hakîkat** diye adlandırılmıştır. Başkalarından ayrıcalığı olması bakımından **hüviyyet**, levâzımı ona hamletmesi bakımından **zât**, lafızdan istinbât edilmesi bakımından **medlûl** ve o, hâdiselerin mahalli olması bakımından **cevher** diye adlandırılmıştır.

مَادَّةُ الشَّيْءِ **(MÂDDET'ÜŞ-ŞEY'):** Kendisiyle beraber birşey bi'l-kuvve hâsıl olan maddedir.

Denildi ki o: Ziyâde olan bitişik maddedir.

اَلْمَاهِيَّةُ النَّوْعِيَّةُ **(MÂHİYYET-İ NEV'İYYE):** Ferdlerinde eşit olarak bulunan mâhiyyettir. Çünkü nev'î mâhiyyet, bir ferdde, diğer ferdde iktizâ ettiği şeyi iktizâ eder. "**İnsan**" gibi ki o, Amr'da iktizâ ettiği şeyi Zeyd'de de iktizâ eder. Cinsî mâhiyyet ise böyle değildir.

اَلْمَاهِيَّةُ الْجِنْسِيَّةُ **(MÂHİYYET-İ CİNSİYYE):** Ferdlerinde eşit olarak bulunmayan mâhiyyettir. Çünkü "**hayvân**", insanda nâtık olma beraberliğini iktizâ eder, bundan başkasında iktizâ etmez.

اَلْمَاهِيَّةُ الْاِعْتِبَارِيَّةُ **(MÂHİYYET-İ İTİBÂRİYYE):** Ancak mu'tebirin aklında, mu'tebir olduğu sürece varlığı olan mâhiyyettir.

اَلْمَاضِي **(MÂZÎ):** Bir olayın, senin zamanından önceki bir zamana bitişik olduğuna delâlet edendir.

مَا اُضْمِرَ عَامِلُهُ عَلَى شَرِيطَةِ التَّفْسِيرِ **(MÂ UDMİRA ÂMİLUHÛ ALÂ ŞARÎTATİ'TEFSÎR):** Bu, kendisinden sonra fiil veya fiil benzeri bir kelime bulunup, zamîri veya müteallıkı, kendisiyle meşğûl olan her isimdir. Şöyle ki; fiil veya benzeri, şâyet o isme musallat edilse, elbette onu nasbeder. Ör. (زَيْدًا ضَرَبْتُهُ)= "**Zeyd'i, dövdüm onu**." gibi.

اَلْمَؤُونَةُ اَلْمُؤْنَةُ **(MEÛNET veya MÜ'NET):** (Zahmet ve güçlük anlamına gelir. Bir insan için gerekli olan azık ve rızka da "**Meûnet**" veya "**Mü'net**" denir.)

Mü'net; insanın, karısı ve çocuğu gibi, geçimliğini üzerine aldığı kimselere faydası olup, onun yüklendiği nafaka ağırlığı için bir isimdir.

Kûfeliler; **Mü'net**, mef'ale'dir, mef'ûle değildir, dediler. Onlardan bazısı;

Mü'net'in, ağırlık anlamına gelen "**evn**"-den alınmış olduğunu kabûl ederler.

Denildi ki; o, (yorulmak ve yorğunluk anlamına gelen), "**eyn**"dendir.

اَلْمُؤَوَّلُ **(MÜEVVEL):** Müşterek olandan, bazı vecihleri, gâlib reyle tercîh edilen şeydir. Çünkü sen, lafzın mevzi'ini düşünüp de, lafzı muhtemel olduğu vecihlerden belli birşeye, bir çeşit görüşle çevirirsen, şüphesiz o lafzı ona te'vîl etmiş olursun.

"**Müşterek olandan**" sözü, ittifâkî bir kayddır, lâzım değildir. Çünkü **Müşkil** ve **Hafî**, rey ile bilindiği zaman, müevvel de olur. Musannıf, "**gâlib rey ile**" demekle, onu tahsîs etmiştir. Çünkü o, eğer nass ile tercîh edilirse, **müevvel** değil, **müfesser** olur.

اَلْمُؤْمِنُ **(MÜ'MİN):** Allah'ı, Resûlünü ve onun getirdiklerini tasdîk eden kimsedir.

اَلْمانِعُ مِنَ الْاِرْثِ **(MÂNİ' MİN'EL-İRS):** Sebebin varlığı sırasında hükmün yok olmasından ibârettir.

اَلْمُبَاحُ **(MUBÂH):** İki tarafı (yani yapılması ve yapılmaması) eşit olan şeydir.

اَلْمُبَاشَرَةُ **(MUBÂŞERET):** Hareketin, başka bir fiilin aracılığı olmaksızın meydana gelmesidir. El'in hareketi gibi.

اَلْمُبَاشَرَةُ الْفاحِشَةُ **(MUBÂŞERET-İ FÂHİŞE):** Erkeğin bedeni, kadının bedenine, ikisi de soyunmuş (yani çıplak) oldukları halde dokunması ve erkeğin cinsel organı kabarıp, iki fercin birbirine temâs etmesidir.

اَلْمُبَارَأَةُ **(MÜBÂREE** *veya hemze'nin terkiyle* **MÜBÂRE):** Hatâ anlamındadır.

Mübâree; erkeğin, karısına; "**Böylesiyle nikâhından berî oldun**." demesi ve kadının da onu kabûl etmesidir. (Yani **mübâree**, kocanın, boşanmak üzerinde karısıyla anlaşmasıdır.)

اَلْمَبَادِى **(MEBÂDÎ):** Mebâhisin tahrîri ve mezheblerin takrîri gibi, ilmin mes'eleleri, kendilerine dayanan **mebde**'lerdir.

Bahs'in, birbiri üzerine tertîb edilmiş üç cüz'ü vardır. Bunlar: **Mebde**'ler, **evsat**lar ve **makta**'lardır. Bunlar, zarûriyyât ve müsellemâttan olan hüccet ve delillerin, kendilerine ulaştığı mukaddemelerdir. **Devr** ve **teselsül** gibi.

اَلْمَبَادِئُ **(MEBÂDÎ):** Burhâna ihtiyâcı olmayan şeylerdir. Mes'eleler böyle değildir. Çünkü bunlar kesin burhân ile bilinir.

اَلْمَاجِنُ **(MÂCİN):** Fâsık, anlamındadır. Yani söylediğine ve yaptığına aldırmayan, fiilleri, fâsıkların fiilleri biçiminde olan kimsedir.

(**Mâcin müftü**: Bilmeden fetvâ veren veya İnsanlara şerîatta hîle öğreten müftüdür. **Meselâ**: Üzerinden bir yıl geçmeden elindeki parayı karına bağışlayıver. Sonra o da sana bağışlayıp geri verir. Böylece zekât vermekten kurtulursun, demesi gibi.) (Dürer) (A.E.)

اَلْمَبْحَثُ **(MEBHAS):** Olumlu veya olumsuz şekilde, kendisi hakkında tartışma yapılan araştırma konusudur.

اَلْمُبْدَعَاتُ **(MÜBDEÂT):** Kendilerinden önce madde ve müddet geçmemiş (örneksiz îcâd edilmiş) şeylerdir. Maddeden maksad, ya cisim veya onun haddı ya da cüz'üdür.

اَلْمُبْتَدَاءُ **(MÜBTEDÂ'):** Kendisine isnâd olunarak, lafzî âmillerden soyulmuş olan isimdir. Ya da zâhiri ref' ederek, istifhâm elifi veya nefy harfinden sonra vâki' olan sıfattır. Ör.

زَيْدٌ قَائِمٌ = "**Zeyd ayaktadır**."

أَقَائِمٌ الزَّيْدَانِ = "**İki Zeyd ayakta mı**?"

مَا قَائِمٌ الزَّيْدَانِ = "**İki Zeyd ayakta değildir**." gibi.

اَلْمَبْنِى **(MEBNÎ):** Harekesi ve sükûnu âmil ile olmayan kelimedir.

اَلْمَبْنِىُّ اللاَّزِمُ **(MEBNÎ-İ LÂZIM):** (كَيْفَ ، مَتَى ، اَيْنَ) ve bunlara benzeyen (اَلَّتِى اَلَّذِى) ve arkadaşları gibi harf (yani edat) ma'nâsı içeren lafızdır.

اَلْمُتَصَرِّفَةُ **(MÜTESARRİFE):** Bir kuvvettir, ki

bulunduğu yer, beynin ortadaki oyuğunun ön tarafıdır. Sûretlerde ve ma'nâlarda terkîb ve tafsîl ile tasarruf etmesi, onun özelliğindendir. Böylece, sûretlerin bazısı bazısı ile terekküb eder. Meselâ, insanın, iki başlı veya iki kanatlı tasavvur edilmesi gibi. Bu kuvveti, kimi kez **akıl**, kimi kez de **vehm** kullanır. Birincisi itibâriyle, fikrî maddelerde tasarruf ettiği için, **Müfekkire** diye adlandırılır. İkincisi itibâriyle, hayâlî sûretlerde tasarruf ettiği için, **Mütehayyile** diye adlandırılır.

اَلْمُتَقَابِلاَنِ **(MÜTEKÂBİLÂN)** *İki mütekâbil:* Bir yönden, bir tek şeyde bir araya toplanmayan iki şeydir. "**Bir yönden**" diye kaydedilmesi, iki mütedâyif'in (yani birbirine nisbet edilen iki şeyin), ta'rîfe girmesi içindir. Çünkü **babalık** ve **oğulluk** gibi birbirine nisbet edilen iki şey, bazan, bir tek yerde bir araya gelirler. Meselâ **Zeyd** gibi. Lâkin bu, bir yönden değil, iki yöndendir. Çünkü Zeyd'in babalığı, oğluna kıyâsladır ve oğulluğu da babasına kıyâsladır. Eğer ta'rîf, bu kayd ile kayıtlanmamış olsaydı, iki mütedâyif, cümlede bir araya geldiği için bu ikisi ta'rîften dışarıda kalırdı.

Mütekâbilân, dört kısımdır:

1- **Zıddân**; yani, birbirine zıd olan iki şey.

2- **Mütedâyifân**; yani, birbirine nisbet ve izâfe edilen iki şey.

3- **Yokluk ve meleke** (mülk, varlık) ile birbirine karşılık (mütekâbil) olan iki şey.

4- **Îcâb ve selb** ile birbirine karşılık (mütekâbil) olan iki şeydir.

Çünkü birbirine karşılık olan iki şeyin yokluk olmaları câiz değildir. Zîrâ yokluklar arasında birbirine karşılık (=tekâbül) olmaz. Birbirine karşılık olan iki şeyin, ya ikisi de varlıktır veya biri varlık, diğeri yokluktur. Yokluk da, ya kâbil olan mevzû'dan, varlıksal durumun yok olmasıdır ki bu ikisi, yokluk ve meleke (mülk, varlık) ile mütekâbil olandır, ya da mutlak olarak onun yokluğudur ki bu ikisi de, îcâb ve selb ile mütekâbil olandır.

اَلْمُتَقَابِلاَنِ بِالْعَدَمِ وَالْمَلَكَةِ **(MÜTEKÂBİLÂN Bİ'L-ADEMİ VE'L-MELEKE):** Bu ikisi, biri **varlık**, diğeri **yokluk** olan iki durumdur. Bu varlık, mutlak olarak değil, bilakis onun için kâbil olan bir mevzû'dandır. **Görme** duyusu ve **körlük**, **ilim** ve **cehl** gibi. Çünkü **körlük**; görmek, özelliğinden olan şeyden, görme duyusunun yok olmasıdır. **Cehl** ise; bilmek, özelliğinden olan şeyden ilmin yok olmasıdır.

اَلْمُتَقَابِلاَنِ بِالإِيجَابِ وَالسَّلْبِ **(MÜTEKÂBİLÂN Bİ'L-ÎCÂBİ VE'S-SELB):** Bu ikisi, iki durumdur ki, bunlardan biri, diğerinin mutlak olarak yokluğudur. **Feresiyyet** ve **lâferesiyyet** gibi.

اَلْمُتَقَابِلَةُ **(MÜTEKÂBİLE):** Savaş için uygun olan (veya ıslâh edilen) topluluktur.

اَلْمُتَّقِى **(MÜTTEKÎ):** Îmân eden, namaz kılan, zekât veren, doğru yolda olan kimsedir. Denildi ki: **Müttekî**, bütün vâcibâtı (yani yapılması gereken bütün dînî görevleri) yapan kimsedir.

Burada "**Vâcibât**" ile kasdedilen; en genel, yani farz gibi kesin delîl ile veya zannî delîl ile sâbit olandır.

اَلْمَتَى **(METÂ):** Zamanda hâsıl olması sebebiyle birşeye ârız olan (isâbet eden) hâlettir.

اَلْمُتَّصِلَةُ **(MUTTASILE):** (Mantık ilminde); kendisi hakkında, bir kazıyyenin doğruluğu ile hüküm verilen şeydir. Ya da başka bir takdîre göre, doğruluğu olmayan şeydir.

Bu, ya **Mûcib** olur. Meselâ: "**Eğer bu insan ise, o hayvandır.**" dediğimiz gibi. Çünkü onun hakkındaki hüküm, insâniyyetin doğruluğunu takdîre göre hayvâniyyetin doğruluğu iledir. Ya da onun hakkındaki hüküm, başka bir takdîre göre olan bir kazıyyenin doğruluğunu olumsuz kılmakla olursa, bu da **Sâlib**'dir (olumsuzlaştırandır). Meselâ: "**Eğer bu insan ise, o cemâd değildir.**" dememiz gibi. Çünkü bunun hakkındaki hüküm, insâniyyetin takdîrine göre, cemâdiyyetin doğruluğunu olumsuz kılmaktır.

اَلْمُتَوَاتِرُ **(MÜTEVÂTİR):** Çokluklarından veya adâletlerinden dolayı, yalan üzerinde

anlaşmaları düşünülemeyen bir topluluğun dilleriyle sâbit olan haberdir. **Meselâ**: Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, peygamberlik iddiâ ettiğine ve elinde mu'cize gösterdiğine dâir olan hüküm gibi.

Tevâtür, diye adlandırılması, sâdece bir defa vâki olmuş değil de, bilakis birbiri ardınca, arası kesilmeden süreğeldiği içindir.

اَلْمُتَوَاطِئُ (MÜTEVÂTI'): (Mantık ilminde); zihnî ve hâricî ferdleri üzerine doğruluğu (uyğunluğu) ve ma'nâsının hâsıl olması eşit biçimde olan **küllîdir**. **İnsan** ve **Güneş** gibi. Çünkü insanın hâricde ferdleri vardır. Onun bunlar üzerine doğruluğu eşit biçimdedir. Güneşin de ferdleri vardır. Onun da bunlar üzerine doğruluğu eşit biçimdedir.

اَلْمُتَرَادِفُ (MÜTERÂDİF): Ma'nâsı bir, isimleri çok olan (eşanlamlı kelimeler)dir. Bu, müşterek'in zıddıdır. Birinin, diğerinin arkasına binmesi demek olan "**terâdüf**'ten alınmıştır. Sanki ma'nâ, "**binilen**"; iki lafız ise, onun üstüne "**binen**"dir. Arslan ma'nâsına gelen: **Leys** ve **esed** gibi.

اَلْمُتَبَايِنُ (MÜTEBÂYİN): Lafzı ve ma'nâsı, biri diğerine muhâlif olan kelimedir. İnsan ve at gibi.

اَلْمُتَشَابِهُ (MÜTEŞÂBİH): Lafzın kendisiyle gizlenmiş olan ve anlaşılması hiç umulmayan şeydir. Sûrelerin başlarındaki **Mukattaa harfleri** gibi.

اَلْمُتَوَازِى (MÜTEVÂZÎ): İki karîneden birinde veya onun ekserisinde, diğerinden kendisine karşılık olan şeyin benzeri bulunmayan **sec**'dir. Bu, vezn ve kâfiyelemede muhtelif olan **tersî**'in zıddıdır. Ör.

فِيهَا سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ وَاَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ "**Orada yüksek tahtlar, yerleştirilmiş kâseler vardır.**" (Gâşiye: 13-14)

Ya da sâdece vezinde olur. Ör.

وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا فَالْعَاصِفَاتِ عَصْفًا "**Andolsun birbiri ardınca gönderilenlere, rüzgâr gibi esip savuranlara.**" (Mürselât: 1-2)

Ya da sâdece kâfiyelemede olur. Meselâ, şu sözümüzde olduğu gibi:

حَصَلَ النَّاطِقُ وَالصَّامِتُ وَهَلَكَ الْحَاسِدُ وَالشَّامِتُ "Konuşan ve susan kazandı. Hased eden ve başkasının uğradığı zarara sevinen helâk oldu."

Yâhut da, iki karînenin birinden olan her kelime için, diğerinden karşılık bulunur. Ör.

اِنَّا اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ "**Doğrusu Biz sana verdik Kevser. Sen de Rabbin için namaz kıl ve kurban kesiver.**" (Kevser: 1-2)

اَلْمُتَخَيِّلَةُ (MÜTEHAYYİLE): Hissedilen sûretlerde ve onlardan çıkarılmış cüz'î ma'nâlarda tasarruf eden kuvvettir. Onun, bunlarda tasarrufu, kimi kez terkîb ile, kimi kez de tafsîl iledir. İki başlı insan veya başsız insan gibi. Bu kuvveti, akıl kullandığı zaman, **Müfekkire** diye adlandırılmıştır. Nitekim vehm, onu mutlak olarak mahsûsâtta kullandığı zaman da, **Mütehayyile** diye adlandırılmıştır.

Müşterek hissin ve hayâlin mahalli, üç karıncığa ayrılmış olan beynin ilk karıncığıdır. Bu üç karıncığın en büyüğü birincisi, sonra üçüncüsüdür. İkincisi ise, kurtlar şeklinde örülmüş, ikisi arasında bir geçid yeri (menfez) gibidir. Müşterek his, onun ön tarafında, hayâl ise sonundadır. Vehmiyyet ve hâfızanın mahalli, onun son karıncığıdır. Vehmiyyet onun ön tarafında, hâfıza sonundadır. **Mütehayyilenin** yeri ise, beynin ortasıdır.

اَلْمُتَقَدِّمُ بِالزَّمَانِ (MÜTEKADDİM Bİ'Z-ZAMÂN): Bu, Hz. **Nûh**'un, **İbrâhîm** aleyhisselâmdan önce olması gibi, zaman bakımından önceliği olan şeydir.

اَلْمُتَقَدِّمُ بِالطَّبْعِ (MÜTEKADDİM Bİ'T-TAB'): Ancak kendisi var olursa, diğer birşeyin var olması mümkün olan şeydir. Bazan onun var olması ve diğer şeyin var olmaması mümkün olur. **Bir**'in, **iki**'den önce olması gibi. Çünkü **iki**'nin varlığı, **bir**'in varlığına dayanır. Zîrâ **bir**, tabiatıyla, **iki**'den önce gelir.

"**Mütekaddim bi't-tab'**"ın açıklanmasında, "**Mütekaddim bi'l-illiyyet**" onun dışında kalması için, **müteahhir olanda müessir olmaması** kaydının eklenmesi gerekir.

اَلْمُتَقَدِّمُ بِالشَّرَفِ (**MÜTEKADDİM Bİ'Ş-ŞEREF):** Başkasına şerefle üstün olan ve şerefte ondan önde bulunan ve böyle olan kimsedir. **Ebû Bekr**'in, **Ömer**'den üstün olması gibi. Allah ikisinden de râzı olsun.

اَلْمُتَقَدِّمُ بِالرُّتْبَةِ (**MÜTEKADDİM Bİ'R-RÜTBE):** İkisi için sınırlanmış başlangıca, diğerinden daha yakın olan şeydir. Onun rütbeyle takaddümü, işte bu yakınlıktır.

Bu ikisi, ya **tabiî**'dir, ya da **vad'î**dir. Eğer **vad'** ve **ca'le** göre sınırlanmış başlangıç olmayıp, bilakis **tab'a** göre olursa, **tabiîdir**. Cins'in, nev'den önde olması gibi. Eğer başlangıç; **vad'** ve **ca'l'e** göre olursa, **vad'îdir**. Mescidde safların, mihrâba nisbetle sıralanması gibi. Yani safların sonuna kadar, birinci saf ikinciden, ikinci üçüncüden önce olması gibi.

اَلْمُتَقَدِّمُ بِالْعِلِّيَّةِ (**MÜTEKADDİM Bİ'L-İLLİYYET):** Ma'mûlüne nisbetle mûcib olan **illet-i fâiliyye**dir. Onun illiyyetle önceliği, **illet-i fâiliyye** olmasıdır. El'in hareketi gibi. Çünkü el'in hareketi kalemin hareketinden -her ne kadar zamana göre beraber ise de- illiyyetle önde bulunmaktadır.

اَلْمُتَعَدِّى (**MÜTEADDÎ):** Üzerine vâki' olduğu şey olmaksızın anlaşılması tamâm olmayan fiildir.

Denildi ki: Müteaddî, **mef'ûlün bih'i** nasbeden (geçişli) fiildir.

(Diğer bir ta'rîfe göre, **müteaddî**: Fâilin fiili, **mef'ûlün bih**'e geçen fiildir. Yani fiil, harf-i cersiz mef'ûlün bih'e geçerse, o fiile, müteaddhi=geçişli fiil denir.) (Binâ) (A.E.)

اَلْمِثَالُ (**MİSÂL):** **Fâ**'sı, yani ilk harfi illetli olan fiildir. Ör. (يَسَرَ ، وَعَدَ) gibi.

Denildi ki: Misâl, işâretinin tamâmıyla îzâh için zikredilen şeydir.

اَلْمُثَنَّى (**MÜSENNÂ)** *Tesniye: İkil:* Sonuna, kendinden öncesi üstün olan **elif** veya **yâ** ve esireli **nûn** harfi eklenmiş ikil kelimedir.

اَلْمُجَرَّدُ (**MÜCERRED):** (Lügâtta; soyut, soyulmuş, anlamındadır.) **Hikmet ehlinin ıstılâhına göre**; ne cevher için mahâl, ne diğer bir cevherde hâl ve ne de ikisinden mürekkeb olmayan şeydir.

اَلْمَجْرُورَاتُ (**MECRÛRÂT): Muzâf'un ileyh**'in alemini (işâretini, alâmetini) ihtivâ eden şeydir. (Mecrûrat, iki kısımdır: 1- Harf-i cerr ile mecrûr olan. 2- İzâfet ile mecrûr olan.) (A.E.)

اَلْمُجَرَّبَاتُ (**MÜCERREBÂT):** Kesin hüküm vermek için, müşâhedenin defalarca tekrarlanmasına, kendileri hakkında aklın ihtiyâç duyduğu denenmiş şeylerdir. Meselâ, şu sözümüzde olduğu gibi: "**Mahmûde otunun suyunu içmek, safrayı kolaylaştırır**." Bu hüküm ancak, bir çok müşâhedeler (deney ve gözlemler) vâsıtasıyla hâsıl olur.

اَلْمَجْذُوبُ (**MECZÛB):** Hak Teâlâ'nın kendisi için seçtiği, **hazret-i üns**'üne ayırdığı ve **cenâb-ı kuds**'üne müttali' kıldığı, böylece kazanç vâsıtalarına ve yorulmalara gerek kalmaksızın, külfetsiz, bütün makâmları ve mertebeleri elde eden kimsedir.

مَجْمَعُ الْبَحْرَيْنِ (**MECMA'UL-BAHREYN):** Kendisinde vucûd ve imkân denizleri bir araya geldiği için bu, **Kâbe Kavseyn Hazreti**'dir.

Denildi ki; bu, ilâhî isimler ve kevnî hakîkatler kendisinde bir araya gelmesi bakımından **Cem'ul-Vucûd Hazreti**'dir.

مَجْمَعُ الْأَضْدَادِ (**MECMA'UL-EZDÂD):** Hazret-i teânuk'il-etrâf olan mutlak hüviyyettir.

اَلْمَجْمُوعُ (**MECMÛ'):** Müfred harflerle kasdedilen bireylere delâlet eden şeydir. Bu kaydla; (üçten ona kadar olan erkek topluluğu anlamına gelen) **Nefer** ve (üçten veya yediden ona kadar olan erkek topluluğu anlamına gelen) **Raht** gibileri ta'rîften dışarıda kalır. Çünkü bu ikisinin, **cemi**'si lafızlanmış olmakla, kendi harfleriyle müfredleri yoktur. Ör. (جاءنى رجال)= "**Bana erkekler geldi**." gibi. Ya da **cemî**'si lafızlanmış olmaz. Ör. (جَارِيَةٌ) nin

çoğulu(جِوَارٌ) ve (دَلْوٌ) in çoğulu: (أَدْلٌ) de olduğu gibi.

"(فَعْلٌ) vezninde olmayandır. Bu da; (hurma anlamına gelen) (تَمْرٌ) ve (on veya daha fazla süvârî topluluğu anlamına gelen) (رَكْبٌ) den ihtirâzdır. Çünkü (فَعْلٌ) ün binâsı, **mecmû'** binâlarından değildir.

اَلْمَجَازُ (MECÂZ): İkisi arasındaki münâsebetten dolayı, kendisiyle, konulduğu ma'nâdan başka bir ma'nâ kasdedilen şey için isimdir. Çok cesûr kimsenin "**aslan**" diye adlandırılması gibi.

Mecâz; (جَازَ)= câze'den, **fâil** anlamında olup, **Mef'al** veznindedir. **Vâlî** anlamına gelen **Mevlâ** gibi, müteaddî olduğu zaman, **Mecâz** diye adlandırılır. Çünkü o, hakîkat mahallinden, mecâz mahalline geçicidir.

"**İkisi arasındaki münâsebetten dolayı**" denmesi, bir münâsebet olmaksızın, konulduğu anlamdan başkasında kullanılandan sakınmadır. Çünkü bu, **Mecâz** diye adlandırılmaz, bilakis **Mürtecel** veya **Hatâ** olur.

Mecâz; ya **Mürsel** veya **İstiâre**'dir. Çünkü onun için musahhah olan alâka, ya **Menkûl'ün ileyh**'in, **Menkûl'ün anh**'e birşeyde benzemesidir. Ya da ondan başka olmasıdır. Eğer birincisi olursa Mecâz; "**İstiâre**" diye adlandırılır. Çok cesûr kişi hakkında kullanıldığı zaman; "**aslan**" lafzı gibi. Eğer ikincisi olursa, "**Mürsel**" diye adlandırılır. Ni'met hakkında kullanıldığı zaman "**el=yed**" lafzı böyledir. Meselâ; "**Onun elleri benim katımda büyüktür.**" dendiği gibi. Yani bana ni'meti çoktur, demektir.

"**Yed**=el", lügatta, özel uzuvdur. Alâka ise, bu uzvun, ni'met için bir çıkış yeri olmasıdır. Çünkü ni'met, **kendisine ni'met verilene** elden ulaşır.

İki anlam arasındaki fark şudur: Birincide, **istiâre**, nakledilenin lafzı için isimdir. İkincide ise; nakil için isimdir. İkinciye göre, "**Müşebbehun bih**" -ki yırtıcı hayvân olan aslandır- **Müsteârun minh** diye adlandırılır. **Müşebbeh** -ki cesûr olan kişidir- **müsteârun leh** adını alır. Lafz -ki **aslan** lafzıdır- **Müsteâr**'dır. **Mütelaffez** -ki cesur kişi hakkında **aslan** lafzı için kullanılandır- **Müsteîr** diye adlandırılır. **Şibh vechi** -ki cesârettir- kendisiyle **istiâre** yapılan şeydir. **İstiâre** hakkındaki bu iştikâkların, birinci anlamda olması doğru olmaz. Bu besbellidir.

اَلْمَجَازُ الْعَقْلِيُّ (MECÂZ-I AKLÎ): Hükmî mecâz, isbâtta mecâz ve **mecâzî isnâd** diye adlandırılır. Bu, fiilin veya ma'nâsının, ona mülâbis olana isnâd edilmesidir.

اَلْمُجَازُ (MECÂZ): İkisi arasındaki münâsebetten dolayı kendisi için konulduğu yerinden başka yere geçen lafızdır. Bu, ya sûret bakımından, ya meşhûr ve lâzım olan ma'nâ bakımından, ya da yakınlık ve komşuluk bakımından olur. Cesûr adama "**arslan**" denmesi ve kendileriyle "**hadîs**" kinâye edilen lafızlar gibi.

اَلْمَجَازُ اللُّغَوِيُّ (MECÂZ-I LÜĞAVÎ): Konulduğu anlamdan başkasında, irâde edilmesinden, yani bu ıstılahtaki ma'nâsının irâde edilmesinden meneden bir karîne bulunmakla beraber, kendisiyle yazışma ve konuşma yapılan bir ıstılahta tahkîk ile kullanılan kelimedir.

اَلْمَجَازُ الْمُرَكَّبُ (MECÂZ-I MÜREKKEB): Aslî ma'nasına benzetilmiş olan bir ma'nada kullanılan lafızdır. Yani teşbîhteki mübâlağaya uyğun olmakla kendisine bu lafzın delâlet ettiği ma'nâda kullanılan lafızdır. Meselâ, bir işte tereddüd eden kimse için: "**Doğrusu ben seni, bir adım ileri, bir adım geri gidiyor, görüyorum.**" denildiği gibi.

اَلْمُجْمَلُ (MÜCMEL): Lafzın kendisiyle anlaşılmayıp, ancak **mücmil**'den bir beyân ile anlaşılır biçimde, kendisinden kasdedilen ma'nâ gizli kalmış lafızdır. Gerek bu, müşterek gibi, lafızları aynı olan ma'nâların bir araya yığılmasından ve gerekse, "**helû'**=sabırsız" gibi, lafzın garâbetinden veya **salât**, **zekât**, **ribâ** gibi, zâhir ma'nâsından, bilinmeyen bir ma'nâya nakledilmesinden dolayı, sorup anlamaya, sonra talebe, sonra teemmüle ircâ' olunsun, bunlar mücmeldir. Çünkü **salât**, lügâtta, **duâ** anlamında olup, şerîatta bu murâd edilmemiştir. Şüphesiz Hz. Peygamber (s.a.v.) onu bilfiil beyân etmiştir.

اَلْمَجَلَّةُ **(MECELLE):** İçinde hüküm bulunan sahîfedir.

اَلْمُجَانَسَةُ **(MÜCÂNESE):** Cinsde birleşme (ittihâd)dır.

اَلْمُجْتَهِدُ **(MÜCTEHİD): Kitâb**'ın ilmini, onun ma'nâlarının vecihlerini, tarîkleri ve metinleriyle **Sünnet** ilmini ve ma'nâlarının vecihlerini elde eden, kıyâsta isâbetli olan ve insanların örfünü bilen kimsedir.

اَلْمُجَاهَدَةُ **(MÜCÂHEDE):** Lügâtta; **muhârebe**, anlamındadır. **Şerîat ıstılâhında ise**; şerîatta matlûb olup, **Nefs-i Emmâre**'ye güç gelen şeyi ona yükleyerek onun kötülüğü ile muhârebe etmektir (savaşmaktır).

اَلْمَجْهُولِيَّةُ **(MECHÛLİYYE):** Bunların mezhebi, **Câzimiyye** mezhebi gibidir. Ancak bunlar dediler ki: **Allah Teâlâ**'yı bazı isimleriyle bilmek (ma'rife) yeterlidir. Kim O'nu böylece bilirse, o kimse, O'nu bilen (ârif olan) mü'mindir.

اَلْمَجْنُونُ **(MECNÛN)** *Deli:* Sözü ve fiilleri doğru olmayan kimsedir.

(**Cünûn-i mutbık** "sürekli sayılan delilik"; **Ebû Hanîfe**'ye göre, bir aydır. Çünkü bununla, ramazan orucu düşer. **Ebû Yûsuf**'a göre, bunun ekseri bir gündür. Çünkü bununla beş vakit namaz düşer. İmâm **Muhammed**'e göre, tam bir yıldır. Sahîh olan da budur. Çünkü bu süre içinde, oruç, namaz ve zekât gibi bütün ibâdetler düşer.) (A.E.)

اَلْمَحْقُ **(MAHK):** (Tasavvuf ıstılâhında); Allah'ın zâtında kulun varlığının yok olmasıdır. Nitekim **Mahv** da, kulun fiillerinin, **Hakk**'ın fiillerinde yok olması, **Tams** ise, sıfatların, **Hakk**'ın sıfatlarında yok olmasıdır.

مَحْوُ الْجَمْعِ وَالْمَحْوُ الْحَقِيقِى **(MAHV'UL-CEM' VE'L-MAHV'UL-HAHÎKÎ):** (Tasavvuf ıstılâhında); kesretin vahdette yok olmasıdır.

اَلْمُحَالُ **(MUHÂL):** Hâricde varlığı imkânsız olandır. **Muhâl**, doğru yönde başkasına **havâle** edilen şeydir. Kullanışta bununla, her bakımdan fesâdı iktizâ eden şey kasdedilir. Bir cüzde, hareket ve sükûnun bir araya gelmesi gibi.

اَلْمُحَرَّمُ **(MUHARREM):** Ârız'sız, hakkında yasak bulunan, (şerîatçe harâm kılınmış) şeydir. **Bunun hükmü**; Allah için terkedilmesiyle **sevâb**, yapılmasıyla **azâb** ve üzerinde ittifâk edilenin helâl sayılmasıyla **küfür** gerekmesidir.

(**Muharremât-ı şer'iyye**: İslâm şerîatının menettiği ve harâm kıldığı şeylerdir. Öldürmek, çalmak, zinâ etmek gibi.) (A.E.)

اَلْمُحَاضَرَةُ **(MUHÂDARA):** Allah Teâlâ'nın isimlerinden feyz almakda kalbin Hak ile hâzır olmasıdır.

اَلْمُحَادَثَةُ **(MUHÂDESE):** Hak Teâlâ'nın, mülk ve şehâdet âleminden âriflere hitâb etmesidir. Ağaçtan, **Mûsâ** aleyhisselâma seslenmesi gibi.

اَلْمُحَاقَلَةُ **(MUHÂKALE):** Buğdayın takdîren ölçülmesi gibi, başağı ile beraber buğdayı buğday ile satmaktır.

(Veya tarladaki ekini olğunlaşmadan satmaktır. Yâhut tarlayı bir mikdâr buğday karşılığı kirâlamaktır.) (A. T.L.) (A.E.)

اَلْمَحْوُ **(MAHV):** İçkiden sarhoşluk gibi, kulun aklı başından gidecek ve ondan, aklının hiç müdâhalesi olmayan fiiller ve sözler hâsıl olacak biçimde, âdetin vasıflarının kaldırılmasıdır.

اَلْمُحْصَنُ **(MUHSAN):** Sahîh bir nikâh ile evlenip cinsî ilişkide bulunmuş, hür, mükellef müslümandır.

اَلْمُحْرَزُ **(MUHRAZ):** Gerek (içindekileri çalınmaktan) meneden ev ve gerekse kasa olsun, başkasının elinin, kendisine erişmesi böylece menedilmiş olan (korunmuş) maldır.

اَلْمُحْكَمُ **(MUHKEM):** Kendisiyle kasdedilen ma'nâ, tebdîl ve tağyîrden, yani, **tahsîs**, **te'vil** ve **nesh**den korunup sağlam kılınmış şeydir.

"**Muhkem**", insanların; "**Muhkem binâ**" sözünden alınmıştır. Yani bozulmaz, em-

niyetli sağlam yapı, demektir. Bu, meselâ, Yüce Allah'ın: "**Muhakkak ki Allah her şeyi bilir.**" kavli gibidir. Allah'ın Zât'ına ve Sıfatlarına delâlet eden naslar da **Muhkem**'dir. Çünkü bunların neshe ihtimâli yoktur. Zîrâ lafızdan maksad zâhir olduğu zaman, eğer neshe ihtimalli değilse, o **Muhkem**'dir. Aksi halde, eğer te'vîle ihtimâli yoksa, **Müfesser**'dir. Bu da değil de, eğer söz, bu maksad için getirilmişse, **Nass**'dır. Aksi halde **Zâhir**'dir. Bir ârız, yani sîgadan başkası sebebiyle gizli kaldığı zaman, **Hafiy**'dir. Eğer sîganın kendisi sebebiyle gizli kalmış ve aklen anlaşılmışsa, **Müşkil**'dir veya naklen anlaşılmış (idrâk edilmiş) ise, **Mücmel**'dir. Ya da hiç anlaşılmamışsa **Müteşâbih**'tir.

اَلْمُحْدَثُ **(MUHDES):** Madde ve müddet ile mesbûk olan, yani kendisinden önce madde ve müddet geçmiş olan şeydir.

Denildi ki; **muhdes**, varlığı için bir başlanğıç olan şeydir.

(Yine denildiki; **muhdes**; evvelce yok iken sonradan var edilmiş şeydir.)

اَلْمُحَصَّلَةُ **(MUHASSALE):** Gerek mûcib ve gerekse sâlib olsun, selb harfi, mevzû' ve mahmûlden birşey için cüz olmayan kazıyyedir (önermedir). Meselâ, şu sözümüzde olduğu gibi: زَيْدٌ كَاتِبٌ اَوْ لَيْسَ بِكَاتِبٍ = "**Zeyd kâtibdir** veya **kâtib değildir.**"

اَلْمَحْمُولُ **(MAHMÛL):** Zihindeki durumdur (emr'dir).

اَلْمُخَيَّلاَتُ **(MUHAYYELÂT):** Kendileri hakkında tehayyülde bulunulup, **kabz** ve **bast** yönünden nefsin, kendilerinden etkilenerek nefret veya arzu ettiği kazıyyelerdir. Meselâ: "**Şarab, sıvı bir yâkûttur**" denildiği zaman, nefis iştahlanıp onu içmeyi arzu eder. "**Bal, kusulmuş acı birşeydir.**" denildiği zaman da, nefs geri durup ondan nefret eder. Bunlardan derlenmiş kıyâsa da "**Şi'r**" adı verilir.

اَلْمُخَالَفَةُ **(MUHÂLEFET):** Kelimenin, arab lügâtının araştırılmasından elde edilmiş kurala aykırı olmasıdır. Meselâ: (قَامَ) gibisinde i'lâlin ve (مَدَّ) gibisinde idgâmın varlığı gibi.

اَلْمَخْرُوطُ الْمُسْتَدِيرُ **(MAHRÛT-I MÜSTEDÎR)** *Koni:* İki tarafından biri dâire biçiminde taban ve diğer tarafı nokta biçiminde başı olan bir cisimdir ki, iki taraf arasında bir yüzey bulunup onun üzerinde, iki tarafı (yani tabanını baş tarafına) kavuşturan doğru hatlar meyilli olur.

اَلْمِخْدَعُ **(MİHDA'):** **Hakk**'a eren ferdlerden **Kutb**'u gizleme yeridir. Çünkü onlar, **Kutb**'un tasarrufu dâiresinden çıkmışlardır. Zîrâ o, aslında onlardan biri olup, bisâtta onların tahakkuk ettiği şeyle tahakkuk etmiştir. Şu kadar var ki o, tasarruf ve tedbîr için, onlar arasından seçilmiştir.

اَلْمُخْلَصُ **(MUHLAS):** **Lâm**'ın üstünü ile, Allah'ın, kendilerini şirkten ve günâhlardan arındırdığı kimselerdir **Lâm**'ın esiresi ile, **Muhlis** ise, ibâdeti sâdece Allah için yapan, O'na ortak koşmayan ve âsî olmayan kimselerdir.

Denildi ki: Muhlis; kötülüklerini gizlediği gibi, iyiliklerini de gizleyen kimsedir.

اَلْمُخْتَطُّ لَهُ **(MUHTAT LEH):** Feth'in evveline mâlik olandır.

اَلْمُخَابَرَةُ **(MUHÂBERA):** Ürünün üçtebiri veya dörtte birine karşılık yeri ekip biçmektir.

اَلْمَدْحُ **(MEDH):** İhtiyârî olan güzeli dil ile kasden övmektir.

اَلْمُدَبَّرُ **(MÜDEBBER):** Arkadan âzâd edilen kimsedir. Bunun mutlak olanı, kölenin âzâd olmasını mutlak ölüme bağlamaktır. Meselâ: "**Eğer ben ölürsem, sen hürsün**. gibi. Ya da vukû'u gâlib olan bir ölüme bağlamaktır: "**Eğer ben bu hastalığımda ölürsem, sen yüz yıla kadar hürsün gibi.**"

Müdebber'den mukayyed olan ise, onu mukayyed bir ölüme bağlamaktır: "**Eğer ben, bu hastalığımda ölürsem, sen hürsün.**" gibi.

اَلْمُدَّعِي **(MÜDDEÎ):** Dâvacı", Husûmete zor-

lanmayan kimsedir.

اَلْمُدَّعَى عَلَيْه (MÜDDEÂ ALEYH): Husûmete zorlanan kimsedir.

اَلْمُدْرِكُ (MÜDRİK): İmâma, iftitâh tekbîrinden sonra yetişen kimsedir.

اَلْمَدْلُولُ (MEDLÛL): Diğer birşeyi bilmekten, kendisinin bilinmesi lâzım gelen şeydir.

اَلْمُدْمِنُ لِلْخَمْرِ (MÜDMİN LİL-HAMR): İçki içen ve onu her buldukça içmesi niyetinde olan kimsedir.

اَلْمُدَاهَنَةُ (MÜDÂHENE): Bir kötülük görmen, onu def' etmeye kâdir olman, ama onu işleyenin tarafını veya ondan başkasının tarafını korumak için veya dîne az önem vermekten dolayı onu def'etmemendir.

اَلْمُذَكَّرُ (MÜZEKKER) *Erkek:* Müennes'in tersidir. **Müzekker**; **tâ**, **elif** ve **yâ** gibi üç alâmetten hâli olan kelimedir.

اَلْمَذْهَبُ الْكَلاَمِى (MEZHEB-İ KELÂMÎ): Kelâm ehlinin yolu üzere (yani kelâmcıların metoduna göre), matlûb için hüccet getirmektir. Şöyleki; bir mülâzemet getirmek, melzûmun aynını veya lâzımın nakîzını müstesnâ kılmak veya matlûbu intâc için iktirânî karînelerden bir karîne getirmektir. Bunun misâli, Yüce Allah'ın şu sözüdür: "**Eğer yerde, gökte Allah'tan başka tanrılar olsaydı, ikisi de bozulurdu**." (Enbiyâ: 22) Yani bozulma görülmediğine göre, tanrılar da yoktur. Allah Teâlâ'nın şu sözü de buna misâldir: "(İbrâhîm) **bir yıldız gördü: Budur Rabbim, dedi. Yıldız batınca da: Batanları sevmem, dedi**." (En'âm: 76) Yani yıldızlar batıp kayboldu. **Rabbim** ise batıp kaybolmaz, demektir. Böylece ikinciden; **yıldızlar Rabbim değildir**, sonucunu çıkarıyor.

اَلْمُرْسَلُ (MÜRSEL HADÎS): **Tâbiîn'in** veya **Tebeu't-Tâbiîn**'in, hadîsi Hz. **Peygamber** (s.a.v.)'den rivâyet eden **Sahâbî**'yi zikretmeksizin Peygamber'e isnâd ettiği hadîstir.

اَلْمُرِيدُ (MÜRÎD): İrâdeden soyulmuş olan kimsedir. Şeyh Muhyiddhin el-Arabî, el-Feth el-Mekkî'de demiştir ki: **Mürîd**, nazar ve istibsârdan kesilip Allah'a yönelen, varlık âleminde başkasının dilediği değil de, ancak Allah Teâlâ'nın dilediğinin vâki olduğunu bildiği zaman, irâdesinden soyunan, irâdesini yok edip ancak Allah'ın dilediğini dileyen kimsedir.

اَلْمُرْشِدُ (MÜRŞİD): Sapıklıktan önce doğru yolu gösteren kimsedir.

اَلْمُرَادُ (MURÂD): (Tasavvuf ıstılâhı olarak); İrâdesinden meczûb olandan ibârettir. "**İrâdesinden meczûb olan**"dan maksad, **mahbûb** olandır. Güçlükler ve musîbetlerle hallerinde denenip sınanması, **mahbûb**un özelliklerindendir. Eğer denenmişse, başkası değil, işte bu kişi, sevilmiş kimse olur.

اَلْمُرَاهِقُ (MÜRÂHIK): Bülûğa yaklaşmış olup, âleti hareket eden ve iştahlanan çocuktur.

اَلْمُرْجِئَةُ (MÜRCİE): Küfür ile beraber tâat fayda vermediği gibi, îmân ile beraber günâh da zarar vermez diyen bir topluluktur.

اَلْمُرَادِفُ (MURÂDİF): Anlamı bir, lafızları ayrı olan veya isimleri çok olan (eşanlamlı kelime)dir. Bu, **müştere**ğin tersidir.

اَلْمُرْسَلَةُ مِنَ الأَمْلاَكِ (MÜRSELE MİN'EL-EMLÂK): Emlâkı mutlak bir mülk olarak, yani belli bir sebebden mürsel olarak iddiâ edendir. Dirhemlerden mürsel olanlar da böyledir.

اَلْمِرَاءُ (MİRÂ'): Hakâretten başka bir maksadı olmaksızın, bir kimsede bozukluk göstermek için onun hakkında kusurlayıcı sözler etmektir.

مَرْتَبَةُ الإِنْسَانِ الْكَامِلِ (MERTEBET'ÜL-İNSÂN'İL-KÂMİL): Küllî ve cüz'î nefisler ve akıllar gibi bütün ilâhî ve kevnî mertebelerden ve varlığın tenezzülâtının sonuna kadar bütün tabîat mertebelerinden ibârettir. Bu, **Mertebe-i İmâiyye** diye de adlandırılır. Bu mertebe, ilâhî mertebenin bir benzeridir. ikisi arasında ancak rubûbiyyet ve merbûbiyyet farkı vardır. Bunun içindir ki o, Allah Teâlâ'nın halîfesi olmuştur.

اَلْمَرْتَبَةُ الأَحَدِيَّةُ (**MERTEBE-İ AHADİYYE**): Kendisiyle beraber birşey olmamak şartıyla varlığın hakîkatı alındığı zaman, bu, ondaki bütün sıfatları ve isimleri istihlâk eden mertebedir. Bu, **Cem'ul-Cem**, **Hakîkat'ül-Hakâik** ve **Amâ** diye de adlandırılır.

اَلْمَرْتَبَةُ الإِلهِيَّةُ (**MERTEBE-İ İLÂHÎYYE**): Varlığın hakîkatı birşey şartıyla alındığı zamanki mertebedir. Onun, sıfatlar ve isimlerle adlandırılmış olan cüz'iyyeti ve külliyyeti, kendisi için lâzım olan eşyânın hepsi şartıyla alınması ise, mutasavvıflara göre, **Vahdâniyyet** ve **Cem'** makâmı diye adlandırılan ilâhî mertebedir.

Eşyâ'nın külliyyâtı şartıyla alındığı zaman, **Levh'ul-Kazâ**, **Ümm'ül-Kitâb** ve **Kalem-i A'lâ** diye adlandırılan ilk aklın Rabbi olan **Rahmân** ismin mertebesi olarak adlandırılır.

Ondaki külliyyâtın; külliyyâtından gizlenmeksizin, ayrı ve sâbit cüz'iyyât olması şartıyle alındığı zaman da o, **Levh'ul-Kader**, yani **Levh-i Mahfûz** ve **Kitâb-ı Mübîn** diye adlandırılmış küllî nefsin Rabbi olan **Rahîm** ismin mertebesidir.

Mufassal sûretlerin, tegayyür eden cüzler olması şartıyla alındığı zaman o, **İsbât** ve **Mahv Levhi** diye adlandırılmış küllî cisimde muntabık nefsin Rabbi olan, **Mâhî**, **Müsbit** ve **Muhyî** ismin mertebesidir.

Cismânî, **rûhânî**, **nev'î** sûretleri kabûl eden olması şartıyle alındığı zaman da, **Kitâb-ı Mestûr** ve **Rıkk-ı Menşûr** diye kendisine işâret edilmiş küllî heyûlânın Rabbi olan **Kâbil** ismin mertebesidir.

Aynî, hissî sûretler şartıyle alındığı zaman o, mutlak ve mukayyed hayâl âleminin Rabbi olan **Musavvir** ismin mertebesidir.

Şehâdî, hissî sûretler şartıyle alındığı zaman da o, mülk âleminin Rabbi olan **Âhir** ve **Mutlak Zâhir** ismin mertebesidir.

اَلْمُرَاقَبَةُ (**MURÂKABE**): Kulun, bütün ahvâlinde, Rabbin, kendisinden haberdâr olduğunu bilmeye devâm etmesidir.

اَلْمُرُوءَةُ (**MÜRÛET**): Nefsin bir kuvvetidir ki, şer'an, aklen ve örfen övülmek için uyulan güzel fiillerin kendisinden çıkması için bir mebde'dir (kaynaktır).

اَلْمُرَابَحَةُ (**MÜRÂBAHA**): Malın ilk fiyatı üzerine artırma yapmakla satmaktır.

(**Mürâbaha**: Bir kimsenin almış olduğu bir malı, kendisine kaça mâl olduğunu söyliyerek, ondan ziyâde bir semen ile, yani kârla başkasına rızâsıyla satmasıdır.) (A.E.)

اَلْمُرْتَجَلُ (**MÜRTECEL**): Alemiyyetten önce konulmuş olmayan isimdir.

(Bundan başka, **Mürtecel**: Hemen söylenmiş söz, demektir. **Mürtecil**: Hemen, düşünmeden şiir söyleyen veya karşılık veren hazırcevâb kimsedir.) (O.T.S.) (A.E.)

اَلْمُرَكَّبُ (**MÜREKKEB**): Lafzının cüz'ü ile, ma'nâsının cüz'ü üzerine delâlet kasdedilen şeydir. Bu da beş çeşittir:

1- **İsnâdî mürekkeb**: قَامَ زَيْدٌ= "**Zeyd kalktı**" gibi.

2- **İzâfî mürekkeb**: غُلاَمُ زَيْدٍ= "**Zeyd'in uşağı**" gibi.

3- **Ta'dâdî mürekkeb**: خَمْسَةَ عَشَرَ= "**On beş**" gibi.

4- **Mezcî mürekkeb**: بَعْلَبَك= "**Ba'lebek**" gibi.

5- **Savtî mürekkeb**: سِيبَوَيْه= "**Sîbeveyh**" gibi.

اَلْمُرَكَّبُ (**MÜREKKEB**): Lafzının cüz'ü, ma'nâsının cüz'üne delâlet eden şeydir.

اَلْمُرَكَّبُ التَّامُّ (**MÜREKKEB-İ TÂM**): Üzerinde sükût sahîh olan şeydir. Yani ifâdede, işitenin beklediği diğer bir lafza muhtâc olmayandır. **Meselâ; mahkûm'un aleyh**'in, **mahkûm'un bih**'e muhtâc olması ve aksi gibi. Gerek "**Zeyd ayaktadır.**" sözümüz gibi, yeni bir ifâde olsun ve gerekse, "**Gök üstümüzdedir**" gibi, yeni bir ifâde olmasın, müsâvîdir.

اَلْمُرَكَّبُ الغَيْرُ التَّامِّ (**MÜREKKEB-İ GAYR-I TÂM**): Üzerinde sükût sahîh olmayandır. **Mürekkeb-i gayr-ı tâm**; eğer ikinci, bi-

rinci için kayd olursa takyîdî olur. "Hayvân-ı nâtık" gibi Ya da **takyîdî** olmaz, bir isim ve edâttan mürekkeb olan (فى الدّار) gibi veya bir kelime ve edâttan mürekkeb olan (قَدْ قَامَ زَيْدٌ) dan (قَدْ قَامَ) gibi.

اَلْمَرْفُوعَاتُ **(MERFÛÂT):** Fâiliyet alemini (işâretini, alâmetini) ihtivâ eden lafızdır.

اَلْمَرْفُوعُ مِنَ الْحَدِيثِ **(MERFÛ' MİN'EL-HADÎS):** Sahâbî'nin haber verdiği, Resûlullah (s.a.v.)'in sözüdür.

(Meşhûr olan ta'rîfe göre; özellikle Hz. **Peygamber** (s.a.v.)'e izâfe edilen **söz, fiil** veya **takrîre**, **Merfû**, denir. Onu Hz. Peygamber'e izâfe edenin bir sahâbî, bir tâbiî veya onlardan sonra gelen biri olması arasında bir fark bulunmadığı gibi, senedinin muttasıl olup olmaması arasında da bir fark yoktur.

Bu ta'rîften anlaşılacağı üzere **Merfû'**, her zaman muttasıl olmaz. Bazan bilhâssa bir sahâbînin düşmesiyle **Mürsel**, bazan isnâdından bir kişinin düşmesiyle veya senedde mübhem bir kişinin bulunmasıyla **Munkatı'**, bazan da iki veya daha çok râvînin düşmesiyle **Mu'dal** olur. Hadîs, **Merfû'** bile olsa, bu üç durumda da zayıfttır.) (H. Istılâhları) (A.E.)

اَلْمَرَضُ **(MARAZ)** *Hastalık:* Bedene ârız olup, onu özel i'tidâlden çıkaran şeydir.

اَلْمَزْدُوجُ **(MÛZDÛC):** Konuşanın, secî'leri gözetmesinden sonra, karîneler sırasında, vezni ve kâfiyesi birbirine benzeyen iki lafzı bir araya getirmesidir. Yüce Allah'ın şu sözünde olduğu gibi: وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَإٍ بِنَبَإٍ يَقِينٍ "**Sana Sebe'den gerçek bir haber getirdim.**" (Neml: 22) Ve Resûlullah (s.a.v.)'in şu sözü gibi: اَلْمُؤْمِنُونَ هَيِّنُونَ لَيِّنُونَ "**Mü'minler, yumuşak ve hoşgörülü kişilerdir.**"

اَلْمِزَاجُ **(MİZÂC):** Birbirine benzer bir keyfiyyet olup, cüzlerden hepsinin sûreti, diğerinin keyfiyyet sûretini çoğaltır biçimde, birbirine temâs eden cüzlerin mutasarrıf unsurlarının tefâülünden hâsıl olur.

(Diğer bir ta'rîf göre; **Mizâc:** insandaki ahlâtın karışma orantısından meydana gelen hal ve yaradılış durumu. Tabiat, huy.) (A.E.)

اَلْمُزَابَنَةُ **(MÜZÂBENE):** Hurma ağacındaki yaş hurmayı, onun takdîren ölçülmesi gibi tahmînî olarak, koparılıp toplanmış kuru hurmaya karşılık satmaktır.

Müzâbene: Ağacında olan tâze hurmayı, bir kimseye bir mikdâr kuru hurmaya karşılık satmaktır.

Bilinmezlik ve aldanma bulunduğu için bu yasaklanmıştır.

İmâm Mâlik'e göre; **bey'-i müzâbene,** mutlak olarak, ölçüsü, sayısı veya tartısı bilinmeyen nesneyi, göz kararı ve tahmîn ile şu kadar kilo veya ölçü veya aded olan nesneye karşılık satmaktır. Meselâ ölçülmemiş bir küme buğdayı, yüz kilo buğdaya karşılık satmak gibi. Veya ma'lûm olan nesneyi yine cinsinde mechûl olan nesneye satmak gibi.) Kâmûs (A.E.)

اَلْمُزْدَارِيَّةُ **(MÜZDÂRİYYE): Ebû Mûsâ Îsâ İbn Subayh el-Müzdâr**'a nisbet edilen fırkadır. **Bu adam dedi ki**: İnsanlar, **Kur'ân**'ın benzerini, nazm ve belâgat bakımından ondan daha iyisini yapmaya kâdirdirler. Bu adam, **Kur'ân**'ın kadîm olduğunu kabûl edeni kâfir saydı ve dedi ki: **Sultâna sımsıkı bağlanan kimse kâfirdir, ona vâris olunmaz ve kendisi de vâris olamaz. Amellerin yaratıldığını ve Allah'ın görülmesini kabûl eden kimse de böylece kâfirdir.**

اَلْمُسْتَرِيحُ **(MÜSTERÎH):** Allah'ın, kullardan, kendisini kaderin sırrına müttali' kıldığı kimsedir. Çünkü o kimse, her takdîr edilenin, bilinen vaktinde vâki olması gerektiğini ve takdîr edilmemiş olan her şeyin vukû'unun da imkânsız olduğunu görüp, vâki' olmayan şeyi beklemek ve taleb etmekten vaz geçerek **istirâhat eder**.

اَلْمَسَائِلُ **(MESÂİL)** *Meseleler:* İlimde, kendileri üzerine delîl getirilen konulardır. Ve bu ilimden maksad, onları bilmek olur.

اَلْمُسْتَنَدُ **(MÜSTENED):** "Sened" anlamındadır.

اَلْمُسْنَدُ مِنَ الْحَدِيْثِ (**MÜSNED MİN'EL-HADÎS**): **Mürsel**'in tersidir. **Müsned**, isnâdı Resûlullah (s.a.v.)'e ulaşan hadîstir. Bu da üç kısımdır: **Mütevâtir**, **Meşhûr**, **Âhâd**.

Müsned; bazan, **Muttasıl** ve **Munkatı'** olur. Muttasıl'a misâl: **Mâlik**, **Nâfi**'den, **İbn Ömer**'den, o da **Resûlullah** (s.a.v.)'den rivâyet etti, denilmesi gibi. Munkatı'a misâl: **Mâlik**, **Zührî**'den, **İbn Abbâs**'tan, o da **Resûlullah** (s.a.v.)'den rivâyet etti, denilmesi gibi. Bu, **Müsned**'dir. Çünkü Resûlullah (s.a.v.)'e isnâd edilmiştir. **Munkatı**'dır. Çünkü Zührî, **İbn Abbâs** (r.a.)'dan işitmemiştir.

اَلْمَسْتُورُ (**MESTÛR**): Adâleti ve fâsıklığı zâhir olmamış (durumu bilinmeyen) kişidir ki, onun haberi, hadîs bâbında hüccet olmaz.

اَلْمُسَامَحَةُ (**MÜSÂMAHA**): (Lügatta, bir hususta şiddet ve zorluk göstermeyip yumuşaklık ve kolaylıkla muâmele etmek anlamındadır. Tasavvuf ıstılahında) Vâcib olan şeyi, tenezzühen terk etmektir.

اَلْمُسْرِفُ (**MÜSRİF**): Düşük ve değersiz maksadla çok mal harcayan kişidir.

اَلْمُسَامَرَةُ (**MÜSÂMERE**): Hak Teâlâ'nın, sırlar ve gayblar âleminden âriflere hitâb etmesidir. **Rûh-ı Emîn**'in getirdiği ondandır. Çünkü âlem ve onda bulunan cinsler, nevi'ler ve şahıslar; **Hakk**'ın tecelliyâtının nev'i ile O'nun için bir mecâl ve O'nun zuhûrâtının tafsîlinin göründüğü yerlerdir.

اَلْمُسَافِرُ (**MÜSÂFİR**): Üç gün üç gece, orta bir yürüyüşle yolculuğu kasdeden ve beldesinin (mahalle, köy veya kasabasının) evlerini geçip oradan ayrılan kimsedir.

اَلْمُسَاقَاةُ (**MÜSÂKÂT**): Meyvesinden bir cüz'e karşılık, ağacı, ıslâh eden kimseye bırakmaktır.

(**Müsâkât**; bir taraftan ağaçlar ve diğer taraftan bakım olmak ve hâsıl olan meyve aralarında taksîm edilmek üzere bir çeşit ortaklıktır.) (Mecelle, Mad: 1441) (A.E.)

اَلْمَسْخُ (**MESH**): Bir sûreti, kendisinden daha kötü ve çirkin olana çevirmektir.

اَلْمَسْحُ (**MESH**): Akıtmaksızın, ıslak eli (birşey üzerinde) gezdirmektir.

(**Mesh**: Lügâtta, eli yürütmek, gezdirmek anlamındadır. Şer'î örfte; ıslak eli organın üzerine deydirerek gezdirmektir. Başı mesh etmek gibi. Islak eli, mest veya sargı üzerine deydirerek gezdimek de mesh'dir.) (Keşşâf) (A.E.)

اَلْمَسُّ بِشَهْوَةٍ (**MESS Bİ ŞEHVE**) *Şehvetle dokunma:* Kalbiyle iştahlanıp lezzet duymasıdır. Kadınlarda sâdece bu olur. Erkeklerin bazısında ise âletinin kabarması veya kabarmakla artmasıdır. Sâhih olan budur.

اَلْمُسْتَحَاضَةُ (**MÜSTEHÂZA**): Herhangi bir zamanda ön tarafından gelip, hayız ve nifâstan sayılmayan ve başlangıçta akıntısı bir namaz vaktini kaplayan ve diğer namaz vakitlerinde de az çok gelen kanı gören kadındır.

اَلْمُسْتَوْلَدَةُ (**MÜSTEVLEDE**): Gerek **nikâh mülkü** ile ve gerekse **yemîn mülkü** ile olsun (câriye olarak) çocuk doğurmuş olan kadındır.

(Diğer bir ta'rîfe göre, Müstevlede; Ümm'ül-veled, yani: Çocuğun nesebi, mâlikinden sâbit olan câriye demektir.) (I.F.K.) (A.E.)

اَلْمَسْبُوقُ (**MESBÛK**): İmâma, bir rek'at veya daha çoğundan sonra yetişen kimsedir. O, imâmının okuması gibi, kazâ edeceği rek'atlarda **Fâtiha** ve **Sûreyi** okur. Çünkü kazâ edeceği rek'atlar, erkân hakkında namazının baş tarafıdır.

اَلْمُسْتَقْبَلُ (**MÜSTAKBEL**): Senin içinde bulunduğun zamandan sonra var olması beklenilen şeydir. Zaman onu karşıladığı için, **Müstakbel** diye adlandırılır.

اَلْمُسْتَحَبُّ (**MÜSTEHAB**): Farz ve vâcibler üzerine ziyâde olarak meşrû' kılınan (sevilen ve beğenilen) amelin ismidir. **Denildiki**: **Müstehab**, şâri'in beğenip sevdiği, fakat vâcib kılmadığı (farz ve vâcibden gayrı, sevâbı olan amel)dir.

اَلْمُسْتَثْنَى الْمُتَّصِلُ **(MÜSTESNÂ-I MUTTASIL):** "**İllâ**" ve kız kardeşleri (benzerleri) ile, **lafzen müteaddid** olandan çıkarılmış müstesnâdır. Ör.

جَاءَنِى الرِّجَالُ اِلاَّ زَيْداً= "**Bana erkekler geldi, Zeyd müstesnâ** (yani Zeyd gelmedi)." Burada "**Zeyd**", lafzen müteaddid olan "**ricâl=erkekler**"den çıkarılmıştır.

Ya da **takdîren müteaddid** olur. Ör.

جَاءَنِى الْقَوْمُ اِلاَّ زَيْداً = "**Bana kavm geldi, Zeyd müstesnâ** (yani Zeyd gelmedi)." Burada **Zeyd**, kavimden hâric kılınmıştır ki o, **takdîren müteaddid**dir.

اَلْمُسْتَثْنَى الْمُنْقَطِعُ **(MÜSTESNÂ-I MUNKATI'):** "**İllâ**" ve kız kardeşleri (benzerleri) ile zikredilen ve (aynı cinsten) hâric kılınmamış olan müstesnâdır. Ör. جَاءَنِى الْقَوْمُ اِلاَّ حِمَاراً = "**Bana kavm geldi, hımâr müstesnâ**" gibi.

اَلْمُسْتَثْنَى الْمُفَرَّغُ **(MÜSTESNÂ-I MÜFERRAG): Müstesnâ minh**, yani kendisinden istisnâ yapılan şey terk edilip, "**illâ**"dan önceki fiil boş kalan ve onun yerine "**illâ**"dan sonra zikredilmiş müstesnâ ile meşğûl olan müstesnâ çeşididir. Ör. مَا جَاءَنِى اِلاَّ زَيْدٌ= "**Bana sâdece Zeyd geldi**." veya "**Bana Zeyd'den başkası gelmedi**." gibi.

اَلْمُسَلَّمَاتُ **(MÜSELLEMÂT):** Hasım tarafından kabûl edilip, müdâfaa için üzerine sözün kurulduğu bir takım hükümlerdir. Gerek bunlar, iki hasım arasında kabûl edilen şeylerden olsun ve gerekse ilim ehli arasında kabûl edilen şeylerden olsun fark etmez. Meselâ, fakîhlerin **usul-i fıkh** meselelerini kabûl etmeleri gibi. Nitekim fakîh, bülûğa ermiş kızın (altın ve gümüş) zînet eşyâlarında zekâtın vâcib olduğuna, **Resûlullah** (s.a.v.)'in: "**Zînet eşyâlarında zekât vardır**." sözüyle delîl getirir Eğer hasım; bu, Haber-i vâhid'dir. Biz, onu hüccet kabûl etmeyiz derse, biz ona deriz ki; **şüphesiz bu, usûl-ı fıkh ilminde sâbittir. Onu burada da almanız gerekir**.

اَلْمَشْرُوطَةُ الْعَامَّةُ **(MEŞRÛTA-İ ÂMME):** (Mantık ilminde), Mahmûl'ün (yüklemin), mevzû' için sübûtu veya onun ondan selbi zarûreti ile hakkında hüküm verilendir. Ancak mevzû'un zâtı, mevzû'un vasfı ile vasıflanmış olması, yani mevzû'un vasfı için zarûretin tahakkukunda bir şüphe (veya bozukluk) olması şartıyla.

Mûcib olana misâl, bizim şu sözümüzdür: "**Her kâtib, yazıcı olduğu sürece, bizzarûre parmakları hareket edendir**." Zîrâ parmakların hareketi, kâtibin zâtı için, sübûtu zarûrî değildir. Bilakis onun sübûtunun zarûreti, kâtibin vasfıyla onların vasıflanması şartıyladır.

Sâlib olana misâl de bizim şu sözümüzdür: "**Bizzarûre, yazıcı olduğu sürece, kâtibin parmaklarından sâkin olan hiç birşey yoktur**." Muhakkak ki kâtibin zâtından, parmakların sâkin olmasını selbetmek, ancak parmakların yazmakla vasıflanması şartıyla zarûrîdir.

اَلْمَشْرُوطَةُ الْخَاصَّةُ **(MEŞRÛTA-I HÂSSA):** (Mantık ilminde) bu, zât bakımından **lâdevâm** kaydıyla beraber meşrûta-ı âmmedir. Mûcib'e misâl, bizim şu sözümüzdür: "**Bizzarûre, her kâtib, devâmlı değil de, yazıcı olduğu sürece parmakları hareket ettirendir.**"

İmdi bunun terkîbi, genel olan bir mûcibe-i meşrûta'dan ve genel olan bir sâlibe-i mutlaka'dan oluşmuştur. Mûcib olan genel meşrûta ise, kazıyyeden birinci cüzdür. Genel olan mutlak sâlib, yani bizim; "**Kâtibin parmaklarından bilfiil hareket eden hiç birşey yoktur**." sözümüz ise, lâ-devâm'ın mefhûmudur. Çünkü mahmûl'ün, mevzû'u îcâb etmesi, dâim olmadığı zamandır. Sanki onun ma'nâsı şöyledir: Îcâb, bütün vakitlerde tahakkuk etmiş değildir. Îcâb, bütün vakitlerde tahakkuk etmeyince de, hepsinde selb tahakkuk eder. O, sâlibe-i mutlaka'nın ma'nâsıdır.

Eğer bizim şu sözümüz gibi, sâlib olursa: "**Bizzarûre, dâim değil de, yazıcı olduğu sürece, kâtibin parmaklarından sâkin olan hiç birşey yoktur**." İmdi bunun tertîbi, sâlib olan meşrûta-ı âmme'dir. O, birinci cüzdür ve genel olan mûcibe-i mutlaka'dır. Yani bizim; "**Her kâtib, bi'l-fiil parmakları**

sâkin olandır." sözümüz, işte bu, lâdevâm'ın mefhûmudur. Çünkü selb, dâim olmadığı zaman, bütün vakitlerde tahakkuk edici olmaz. Selb, bütün vakitlerde tahakkuk etmediği zaman da, îcâb hepsinde tahakkuk etmez. İşte bu, genel olan mutlak îcâbdır.

اَلْمَشْرُوعُ **(MEŞRÛ'): Mendûb** veya **vâcib** kılmaksızın şerîatın ızhar ettiği (izin verdiği) şeydir.

اَلْمَشْهُورُ مِنَ الْحَدِيثِ **(MEŞHÛR MİN'EL-HADÎS):** Aslında **Âhâd**'dan olan, sonra meşhûr olup, yalan üzerinde anlaşmaları düşünülemeyen bir topluluğun nakleder olduğu hadîstir ki, o böylece, birinci asırdan sonra **Mütevâtir** gibi olur.

اَلْمُشَاهَدَةُ **(MÜŞÂHEDE):** (Tasavvuf ıstılâhı olarak), Eşyâyı, tevhîdin delilieri ile görmeye, denir. Buna karşılık, eşyâda, **Hakk**'ı görmeye de müşâhede, denir. İşte bu, her şeyde zâhir olması bakımından, **Allah Teâlâ**'ya âit olan vechtir.

اَلْمُشَاهَدَاتُ **(MÜŞÂHEDÂT):** İsterse, havâss-ı zâhire veya bâtıne'den olsun, hakkında his ile hüküm verilen şeylerdir. Bizim şu sözümüzde olduğu gibi: "**Güneş parlayan, ateş yakandır.**" Şu sözümüz de böyledir: "**Şüphesiz bizim için gadab ve korku vardır.**"

اَلْمُشَاغَبَةُ **(MÜŞÂĞABE):** Meşhûrâta benzeyen mukaddemelerdir (önertilerdir).

اَلْمُشْتَرَكُ **(MÜŞTEREK):** Ma'nâlar arasındaki ortaklıktan dolayı, "**ayn**" gibi bir çok ma'nâ için konulmuş lafızdır. **Kesret**'in ma'nâsı, **vahdet**'e karşılık olan şeydir. Yoksa **kıllet**'e (yani azlığa) karşılık olan değildir. Çünkü buna sâdece iki ma'nâ arasında ortaklaşa olan girer. اَلْقُرْءُ وَالشَّفَقُ kelimeleri gibi ki, cemî'e (bütüne) nisbetle müşterek ve her birine nisbetle mücmel olur.

İki şey arasındaki ortaklık, eğer nevi' ile olursa "**Mümâselet**" diye adlandırılır. **zeyd** ve **Amr**'ın insanlıkta ortaklığı gibi. Eğer cins ile olursa, "**Mücâneset**" diye adlandırılır. **İnsan** ve **ât**'ın hayvanlıkta ortaklığı gibi. Eğer **araz ile ve kemmiyyet**te olursa, "**Madde**" diye adlandırılır. Ağaçtan olan metre ile bez vs.den olan metrenin uzunlukta ortaklığı gibi.

Eğer keyfiyyette olursa, "**Müşâbehet**" diye adlandırılır. İnsan ve taşın siyahlıkta ortaklığı gibi. Eğer **muzâf** ile olursa, "**Münâsebet**" diye adlandırılır. **Zeyd** ve **Amr**'ın, **Bekr**'in oğlu olmakta ortaklığı gibi.

Eğer şekil ile olursa, "**Müvâzenet**" diye adlandırılır. Bu da, ikisi arasındaki uzaklığın farklı olmamasıdır. Her feleğin yüzeyi gibi.

Eğer etrâf ile olursa, "**Mutâbakat**" diye adlandırılır. İki leğenin kenarlarda ortaklığı gibi.

اَلْمُشْكِلُ **(MÜŞKİL):** Kendisinden kasdedilen, ancak araştırdıktan sonra anlaşılan sözdür.

اَلْمُشْكِلُ **(MÜŞKİL): Eşkâli**, yani benzerleri ve **emsâli** içine girendir. İnsanların; أَشْكَلَ yani, **şekil sâhibi oldu**, sözünden alınmıştır. Nitekim bir kimse **Harem**'e girdiği ve hürmet sâhibi olduğu zaman, أَحْرَمَ denir. Yüce Allah'ın şu sözünde olduğu gibi: قَوَارِيرَ مِنْ فِضَّةٍ= "**Gümüşten billur kadehler**" (İnsan: 16)

Billur kadehin, gümüşten edinilmesi istihâlesinden dolayı, cennet kablarında o böyle şekillendirilmiştir. **İşkâl**: Gümüş ve camdır.

Düşündüğümüz zaman şunu bilmiş oluruz ki; bu kablar, camdan değildir, gümüşten de değildir. Ama bu kabların, her ikisinden de nasîbi vardır. Çünkü **kârûre** berraklık için, **fidda** ise beyazlık için istiâre olunmuştur.

اَلْمُشَكِّكُ **(MÜŞEKKİK):** Ferdleri üzerine doğruluğu eşit olmayan, bilakis bazılarında hâsıl olması, diğer bazısından daha şiddetli veya daha önde veya daha üstün olan **küllî**dir. Vucûd (=varlık) gibi ki o, **vâcib** olan vucûdda, **mümkün** olandan daha şiddetli, daha önde ve daha üstündür.

مَشِيئَةُ اللهِ **(MEŞÎET'ULLÂH)** *Allah'ın dilemesi:*

Yok olanı var veya var olanı yoketmek için zâtın tecellîsinden ve geçmiş inâyetten ibârettir. Allah'ın irâdesi ise, yok olanı var etmek için tecellî etmesinden ibârettir.

Meşîet; bir bakımdan, **irâde**'den daha geneldir. Kur'ân'da **irâde** ve **meşîet**'in kullanma yerlerini araştıran kimse bunu bilir. Eğer lügât bakımından olursa, bu ikisinden her biri diğerinin yerine kullanılır.

اَلْمُشَبِّهَةُ **(MÜŞEBBİHE):** Yüce Allah'ı yaratıklara teşbîh eden ve sonradan yaratılmış şeylere benzeten kimselerdir.

مُشَابِهُ الْمُضَافِ **(MÜŞÂBİH'UL-MUZÂF):** Kendisine birşey tealluk etmiş her isimdir. Bu, onun ma'nâsının tamâmındandır. İnsanların: يَا خَيْراً مِنْ زَيْدٍ = "**Zeyd'den olan ey hayr**" sözündeki, (مِنْ زَيْدٍ) in, (خَيْراً) a tealluk etmesi gibi.

اَلْمَصُّ **(MASS)** *Emme:* Özellikle, dudağın amelinden ibârettir.

اَلْمِصْرُ **(MISR):** Mescidlerinin en büyüğüne, (Cuma ile mükellef olan) halkı sığmayan şehirdir.

اَلْمُصَغَّرُ **(MUSAĞĞAR):** Azlığa ve küçüklüğe delâlet etmesi için, kendisine birşey ilâve edilmiş lafızdır. (نُصَيْرٌ) gibi. (Türkçedeki; kedicik, ağaççık, kelimeleri gibi.)

اَلْمَصْدَرُ **(MASDAR):** Kendisinden fiilin türediği ve çıktığı isimdir.

اَلْمُصَادَرَةُ عَلَى الْمَطْلُوبِ **(MUSÂDERE ALE'L-MATLÛB):** (Mantık ilminde), Netîceyi, kıyâsın cüz'ü kılan veya kıyâsın cüz'ünden netîce lâzım gelen şeydir. Bizim şu sözümüzde olduğu gibi: "**İnsan beşerdir ve her beşer gülücüdür.**" Bundan, insanın gülücü olduğu sonucu çıkar. Burada **Kübrâ** ve **Matlûb**, bir tek şeydir. Çünkü beşer ve insan eşanlamlıdır. O, mefhûmun bir olmasıdır. Buna göre, **Kübrâ** ve **Netîce** bir tek şey olur.

مِصْدَاقُ الشَّيْءِ **(MİSDÂK'UŞ-ŞEY):** Birşeyin misdâkı, onun doğruluğuna delâlet eden şeydir.

اَلْمُصِيبَةُ **(MUSÎBET):** Ölüm ve benzerleri gibi, insan tabiatına uyğun olmayan felâketlerdir.

اَلْمُضْمَرُ **(MUZMAR):** (Zamir) Daha önce lafzen zikredilmiş olan, mütekellim veya muhâtab veya gâib için konulmuş lafızdır. Ör. (زَيْدٌ ضَرَبْتُ غُلاَمَهُ)= "**Zeyd'in uşağına vurdum**" gibi.

Ya da müştakkı zikredilmekle daha önce ma'nâ olarak geçmiş olandır. Yüce Allah'ın şu sözünde olduğu gibi: (إِعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى)= "**Âdil olun bu, takvâya daha yakındır.**" (Mâide: 8) Yani **adâlet** daha yakındır, demektir. Çünkü "**i'dilû**" kelimesi ona delâlet etmektedir.

Yâhut hükmen olur, yani zihinde bulunur. **Zamîr-i şe'n**'de olduğu gibi.

Ör. (هُوَ زَيْدٌ قَائِمٌ)= "**o Zeyd ayaktadır**. gibi.

اَلْمُضْمَرُ **(MUZMAR):** (Zamir) Ya tahkîkan, ya da takdîren zikri kalmış olan şeyden sonra, mütekellim veya muhâtab veya bu ikisinden başkasına işâreti içeren bir isimden ibârettir.

اَلْمُضْمَرُ الْمُتَّصِلُ **(MUZMAR-I MUTTASIL):** Telaffuzda kendi başına müstakil olmayan şeydir.

اَلْمُضَافُ **(MUZÂF):** Diğer bir isme izâfe edilen her isimdir. Birincisi, ikincisini cerreder. Cerredene "**Muzâf**", mecrûra da, "**Muzâfun ileyh**" adı verilir. (Yani türkçe isim tamlamasındaki, tamlayan ve tamlanan gibi.)

اَلْمُضَافُ إِلَيْهِ **(MUZÂFUN İLEYH): Lafzen**, harf-i cerr vâsıtasıyla birşeye nisbet edilen her isimdir. Ör. (مَرَرْتُ بِزَيْدٍ)= "**Zeyd'e uğradım.**" gibi.

Ya da **takdîren** olur. Ör. (غُلاَمُ زَيْدٍ وَخَاتَمُ فِضَّةٍ)= "**Zeyd'in kölesi ve gümüşten yüzük**. gibi.

Yâhut **murâden** olur. Bu ifâde ile zarf'tan kaçınıldı. Ör. (صُمْتُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ)=

"**Cumâ günü oruç tuttum**. gibi. Çünkü Yevm'el-Cum'a'ya, cümlede lafzen bulunmayan "**fî**" harf-i cerri vâsıtasıyla birşey nisbet edilmiştir. O da "**Sumtü=Oruç tuttum**" fiilidir. Bu harf, murâd edilmiş değildir. Aksi halde "**Yevm'el-Cum'a**" mecrûr olurdu.

اَلْمُتَضَايِفَان **(MÜTEDÂYİFÂN):** Bu ikisinden her biri diğerine kıyâsla düşünülebilen karşılıklı iki varlıktır. **Babalık** ve **oğulluk** gibi. Çünkü babalık ancak oğulluk ile beraber ve tersi ile düşünülebilir.

اَلْمُضَاعَفُ مِنَ الثُّلاَثِيِّ وَالْمَزِيْدِ فِيهِ **(MUDÂAF MİN'ES-SÜLÂSİYYİ VE'L-MEZÎD FÎH):** **Sülâsî**'den mudâaf, **ayn**'ı ve **lâm**'ı (yani orta ve son harfi) bir cinsten olan fiildir. Ör. (رَدَّ ، أَعَدَّ) gibi.

Rubâî'den mudâaf, **fâ**'sı ve birinci **lâm**'ı bir cinsten, keza, **ayn**'ı ve ikinci **lâm**'ı da bir cinsten olan fiildir. Ör. (زَلْزَلَ) gibi.

اَلْمُضَارِعُ **(MUDÂRİ')** *Muzâri'*: Başında; **hemze**, **nûn**, **yâ** ve **tâ**, yani (أَتَيْنَ) harflerinden biri olan (şimdiki veya geniş zaman fiili)dir.

اَلْمُضَارَبَةُ **(MUDÂREBE):** **Darb**'dan müfâale bâbıdır. **Darb**, yeryüzünde yürümektir. **Şerîatta ise**; bir kimseden **mal** ve diğerinden **amel** ile **kâr**da ortaklık akdidir.

Mudârebe, ilkin **îdâ**'dır. Ameli sırasında **tevkîl**'dir. Kâr etmişse **ortaklık**tır Muhâlefet etmişse **gasb**'dır. Eğer kârın hepsi mâlik için şart kılınmışsa **bidâa**'dır Eğer **mudârib** için şart kılınmışsa **karz**'dır.

اَلْمُطْلَقُ **(MUTLAK):** Belli olmayan herhangi "**bir**"e delâlet eden şeydir.

اَلْمُطْلَقَةُ الْعَامَّةُ **(MUTLAKA-I ÂMME):** (Mantık ilminde), **Mevzû'** için **Mahmûl** olanın sübûtu veya onun bilfiil ondan selb edilmesiyle hakkında hüküm verilendir. **Îcâb** olana misâl bizim şu sözümüzdür: "**Her insan, ıtlâk-ı âmm ile teneffüs edicidir.**" **Selb**'e misâl de şu sözümüzdür: "**İnsandan, ıtlâk-ı âmm ile teneffüs eden hiç birşey yoktur.**"

اَلْمُطْلَقَةُ الْإِعْتِبَارِيَّةُ **(MUTLAKA-İ İ'TİBÂRİYYE):** İtibâr edenin mu'teber saydığı mâhiyettir Aslında onun tahakkuku yoktur.

اَلْمُطَابَقَةُ **(MUTÂBAKAT):** Farklı olan iki şeyi ve birbirine zıd olan iki şeyi bir araya getirmektir. Sonra sen, onu bir şart ile şartladığın zaman, o ikisinin zıdlığı, bu şartın zıdlığı ile şart koşulması gerekir. Yüce Allah'ın şu sözünde olduğu gibi

(فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى وَصَدَّقَ...)

"**Veren, sakınan ve tasdîk eden kimse ise**..." (Leyl: 5-6) Bu iki âyette, **i'tâ**, **ittikâ** ve **tasdîk**; men', istiğnâ ve tekzîb'in zıddıdır. Birinci gurup, **kolaylık** için bir şarttır. İkincisi ise, **zorluk** için bir şarttır.

اَلْمُطَاوَعَةُ **(MUTÂVAAT)** *Fiilin dönüşlü olması:* Müteaddî fiilin, mef'ûlüne tealluk etmesinden dolayı eserin hâsıl olmasıdır. Ör. (كَسَرْتُ الْإِنَاءَ فَتَكَسَّرَ)= "**Kabı kırdım, o da kırıldı.** İmdi burada "**tekessür**= kırılma" **mutâvı**'dır. Yani müteaddî fiil olan "**kesertü**"nün fâiline uyğundur. Lâkin o, birşeyi müteallıkının ismiyle adlandırmak bakımından, kendisine mutâva'ın delâlet ettiği fiil için söylenir.

اَلْمُطَالَعَةُ **(MÜTÂLEA):** (Tasavvufta), Hilâfet yüklerini yüklenip taşımakla kâim olan **ârifler** için, **Hak Teâlâ**'nın ibtidâen, yani onlardan **taleb**, **isteme** ve **sorma** olmaksızın, **tevfîkâtı**dır.

اَلْمُطَرَّفُ **(MUTARRAF):** Kendisindeki iki fâsılanın, vezinde farklı olduğu seci'dir. Ör. مَا لَكُمْ لاَ تَرْجُونَ لِلّٰهِ وَقَاراً وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَاراً= "**Size ne oluyor ki, Allah için bir vekâr ummazsınız? Halbuki O, sizi merhalelerden geçirerek yaratmıştır.**" (Nûh: 13-14) Bu âyetlerde "**vekâr**" ve "**etvâr**" kelimeleri vezn bakımından farklıdır.

اَلْمَظْنُونَاتُ **(MAZNÛNÂT):** Haklarında râcıh hüküm, nakîzının tecvîzi ile beraber verilen kazıyyelerdir. Meselâ: "**Falan, gece dolaşıyor, öyleyse o hırsızdır.**" de-

memiz gibi. **Makbûlât** ve **Maznûnât**'tan oluşturulmuş kıyâs, **Hatâbet** diye adlandırılır.

اَلْمُعَلَّقُ مِنَ الْحَدِيث **(MUALLAK MİN'EL-HADÎS):** İsnâdının başından bir veya daha çok râvî hazf edilmiş olan hadîstir. **Hazf**, ya isnâdın başında olur ki bu **Muallak**'tır. Ya ortasında olur ki bu **Munkatı**'dır. Ya da sonunda olur, bu da **Mürsel**'dir.

اَلْمُعْجِزَةُ **(MU'CİZE):** Peygamberlik da'vâsıyla ilğili olup, hayra ve mutluluğa çağıran, **hârik'ulâde** (=olaganüstü) bir olaydır ki, onunla, kendisinin Allah tarafından bir peygamber olduğunu iddiâ eden kimsenin doğruluğunu göstermek kasdedilir.

اَلْمُعِدَّاتُ **(MUİDDÂT):** Kendisine birşey dayanan şeyden ibârettirki, bu şey varlıkta onunla bir araya gelemez. **Meselâ**, maksadlara ulaştıran adımlar gibi. Çünkü bu adımlar, maksadlarla beraber bir arada bulunamaz.

اَلْمَعُونَةُ **(MEÛNET):** Avâmı, belâ ve sıkıntılardan kurtarmak için, onların tarafından zâhir olan şeydir.

اَلْمُعَارَضَةُ **(MUÂRAZA):** Lügât bakımından; engel olma ve önleme biçiminde mukâbeledir. **Istılâh olarak**; üzerine hasının delîl getirdiği şeyin hılâfına delîl getirmektir.

Muârızın delîli, eğer **muallilin** delîlinin aynı olursa, **"kalb"** diye adlandırılır. Eğer sûreti, onun sûreti gibi olursa, "**Muâraza bi'l-misl**" diye adlandırılır. Aksi halde "**Muâraza bi'l-gayr**" denir.

Muârazanın takdîrine gelince; matlûb üzerine bir delîl ile istidlâl olunduğu zaman, hasım eğer onun mukaddemelerinden bir mukaddemeyi veya onlardan her birini belirleyerek menederse, "**Mücerred men'**", "**Münâkaza**" ve "**Tafsîlî Nakz**" diye adlandırılır. Bunda şâhide ihtiyâc duyulmaz. Eğer kendisiyle kuvvetlenilen birşey zikredilmişse, "**Men' için sened**" diye adlandırılır. Eğer; "**Bütün mukaddemeleri ile senin delîlin sahîh değildir.**" demekle muayyen olmayan bir mukaddeme menetmişse -ki bunun ma'nâsı, onlarda bozukluk var demektir- bu da "**İcmâlî nakz**" diye adlandırılır. Burada bozukluğa bir şâhid gerekir. Onun müddeâsını nakz etmeye bir delîl getirmekle, ne muayyen ve ne de gayr-ı muayyen olmayan mukaddemelerden birşey menetmemişse, bu da "**Muâraza**" diye adlandırılır.

اَلْمُعَرِّفُ **(MUARREF):** Tasavvuru; birşeyin, künhü ile veya başka her şeyden farklı olmasıyla, tasavvurunu iktisâb etmeyi gerektiren şeydir.

Ta'rîf; **nâkıs haddi** ve **resmi** içine alır. Bu ikisinin tasavvuru, birşeyin hakîkatının ta'rîfini gerektirmez. Bilakis başkalarının hepsinden onun farklı olmasını gerektirir.

"**Tasavvuru... gerektiren şeydir**. sözü, **tasdîkâtı**, ta'rîfin dışında bırakır. "**İktisâb etmeyi**" sözü de, apaçık levâzımına nisbetle melzûmu, ta'rîfin dışında bırakır.

اَلْمَعَانِي **(MEÂNÎ):** Karşısına **lafızlar** konulmuş olması bakımından zihnî sûretlerdir. Akılda hâsıl olan sûret, lafız ile kasdedilmiş olması bakımından **ma'nâ** diye adlandırılmıştır. O, lafızdan akılda hâsıl olması bakımından **mefhûm** diye adlandırılmıştır. Herhangi birşeyin cevâbı hakkında söylenmiş olması bakımından **mâhiyet** diye adlandırılmıştır. Hâriçde sübûtu bakımından **hakîkat** diye adlandırılmıştır. Başkalarından farklı olması bakımından da **hüviyyet** diye adlandırılmıştır.

اَلْمُعَلِّلُ **(MUALLİL):** Delîl ile hükmün isbâtından dolayı kendisini nasbeden şeydir.

اَلْمَعْنَى **(MA'NÂ):** Birşey ile kasdedilen anlamdır.

اَلْمَعْنَوِيُّ **(MA'NEVÎ):** Kenisinde lisânın nasîbi olmayan şeydir. O ancak kalb ile bilinen bir ma'nâdır.

اَلْمَعْدُولَةُ **(MA'DÛLE):** Selb harfi birşey için cüz olan kazıyyedir. Gerek kazıyye, mûcib olsun, gerekse sâlib olsun. Ya **mevzû**'dan olup, "**mevzû'u ma'dûl**" diye adlandırılır. Bizim "Lâ-hayy (=cansız şey) cemâddır" sözümüz gibi. Ya da **mahmûl**'den olup, "**mahmûlü ma'dûl**" diye adlandırılır. "**cemâd, âlim değildir**"

sözümüz gibi. Yâhut da, her ikisinden olup, "**iki tarafı Ma'dûl**" diye adlandırılır. "**Lâ-hayy, âlim değildir**" sözümüz gibi.

اَلْمُعَانَدَةُ **(MUÂNEDE):** Kendi sözünü ve arkadaşının sözünü bilmemekle beraber ilmî meselede körükörüne çekişmedir.

اَلْمَعْرِفَةُ **(MA'RİFE)** *ma'rifet:* Aynıyle birşeye delâlet etmesi için konulmuş lafızdır. **Ma'rife**, yani belirli kelimeler şunlardır: **Zamirler**, **alemler** (özel isimler), **mübhemler**, **elif-lâm** ile belirli kılınanlar ve bu ikisinden birine **muzâf** olanlar.

Yine **ma'rife** (veya ma'rifet); birşeyi, olduğu gibi idrâk etmektir. Bu, kendinden önce bilmemezlik (=cehl) bulunan bilmedir. **İlim** böyle değildir. Bu nedenle, Hak Teâlâ, **ârif** değil, **âlim** diye adlandırılır.

اَلْمُعْرَبُ **(MU'REB):** Sûreten veya ma'nen âmil vâsıtasıyla, sonunda, lafzen veya takdîren, harekelerden biri veya harflerden biri bulunan kelimedir.

Denildiki: **Mu'reb**, âmillerin değişmesyle sonu değişen kelimedir.

(Arapçada, âmilin îcâbına göre, cümledeki kelimelerin sonlarının değişmesine **i'râb** ve böyle kelimelere de **mu'reb** denir.

İ'râb; ya **hareke** ile olur, ya **harf** ile olur, ya da **hazif** ile olur.) (Avâmil) (A.E.)

اَلْمَعْرُوفُ **(MA'RÛF):** Şerîatta iyi olan her şeydir.

اَلْمُعْتَلُّ **(MU'TELL):** Asıl (=kök) harflerinden biri **illet harfi** olan fiildir. **İllet harfleri**: **Vâv**, **yâ** ve **elif**'tir. Eğer illet harfi **fâ**'da (yani fiilin başında) olursa, **Mu'tell'el-fâ**, diye adlandırılır. Eğer **ayn**'da (yani ortada) olursa, **Mu'tell'el-ayn** adı verilir. Eğer **lâm**'da (yani sonda) olursa, **Mu'tell'el-lâm** adı verilir.

اَلْمُعَمَّى **(MUAMMÂ):** Sevğilinin ismini veya başka birşeyi şiirin beyti içine, ya **tashîf** veya **kalb** veya **hisâb** ya da bundan başkasıyla koymaktır. **Vatvât**'ın, Berk şiirindeki şu sözü gibi:

خُذِ الْقُرْبَ ثُمَّ اقْلُبْ جَمِيعَ حُرُوفِهِ

فَذَاكَ اسْمُ مَنْ اَقْصى مِنِّى الْقَلْبُ قُرْبَهُ

Kurb'u al, sonra onun bütün harfelerini kalbet.

İşte bu, kalbi yakınına benden daha uzak olan kimsenin ismidir.

اَلْمَعْقُولاَتُ الْاُولَى **(MA'KÛLÂT-I ÛLÂ):** Karşısında, hâricde bir varlık olan şeydir. İnsanın ve hayvanın tabîatı gibi. Çünkü bu ikisi, hâricî varlığa hamledilirler. Meselâ, bizim: "**Zeyd insandır, at hayvandır**" sözümüz gibi.

اَلْمَعْقُولاَتُ الثَّانِيَةُ **(MA'KÛLÂT-I SÂNİYE):** Karşısında, hâricde birşey olmayandır. **Nev'**, **cins** ve **fasl** gibi. Çünkü bunlar, hâricî varlıklardan birşeye hamledilmezler.

اَلْمَعْتُوهُ **(MA'TÛH):** Anlayışı az, sözü karışık, tedbîri bozuk kimsedir.

اَلْمَعْقُولُ الْكُلِّى **(MA'KÛL-İ KÜLLÎ):** Hâricde bir sûrete uyğun olandır. **İnsan**, **hayvan** ve **gülen** gibi.

اَلْمُعْتَزِلَةُ **(MU'TEZİLE): Vâsıl İbn Atâ el-Gazâlî**'nin taraftarlarıdır. **Hasan el-Basrî**'nin meclisinden ayrılmıştır.

(**Bu olay şöyle olmuştur**: Bir gün **Hasan Basrî**'nin huzûruna bir adam girip: Ey dînin imâmı, Zamanımızda bir cemâat, yani **Hâricîler** ortaya çıktı. Büyük günâh işleyeni kâfir sayıyorlar. Diğer bir cemâat, yani **Mürcie** de, büyük günâhı erteliyorlar "veya işleyenlere ümit veriyorlar" ve; **küfür** ile **tâat** fayda vermediği gibi, **îmân** ile **ma'sıyet** de zarar vermez, diyorlar. Eğer biz buna inanırsak sen bizim için nasıl hüküm verirsin? dedi.

Hasan Basrî düşündü ve cevâb vermeden önce, **Vâsıl** dedi ki: Ben, büyük günâh işleyen mutlakâ mü'mindir ve mutlakâ kâfirdir, diyemem. O, ikisi arasında bir yerdedir. "el-**Menziletü beyn**'el-**Menzileteyn**." Ve dedi ki: Eğer büyük günâh işleyen tevbe etmeden ölürse, cehennemde ebedî kalır. Çünkü âhirette ancak iki fırka vardır. Biri cennette, diğeri cehennemde. Lâkin onun

azâbı, kâfirden daha hafîf olur. Cehennemdeki yeri, kâfirlerin yerlerinin üstünde olur.

Hasan Basrî; "**Vâsıl bizden i'tizâl etti, yani ayrıldı.**" dedi. İşte bu nedenle, **Vâsıl** ve taraftarları, **Ayrılanlar** anlamında; "**Mu'tezîle**" diye adlandırıldılar. Bunlar, kulların fiillerinde kaderi, yani Allah'ın takdîrini inkâr etmeleri ve kulların fiillerini kendi kudretlerine isnâd etmelerinden dolayı da **Kaderiyye** diye lakablandılar.

Mu'tezile kendilerini, **Adl** ve **Tevhîd** ashâbı diye adlandırmışlardır. Çünkü onlar dediler ki; kullar için en uyğun olanı yapmak Allah'a vâcibdir. İtâat edene sevâb ve âsîye cezâ vermek de O'nun üzerine vâcibdir. O, üzerine vâcib olanı aslâ ihlâl etmez. Onlar, bunu adâlet saydılar. Bir'den çok **kadîmler** olmasından sakınarak, **Allah**'ın zâtı ile kâim, hakîkî sıfatlar bulunduğunu kabûl etmediler. Bunu da **Tevhîd** saydılar.) (Keşşâf) (A.E.)

اَلْمُعَمَّرِيَّةُ **(MUAMMERİYYE): Muammer İbn Abbâd** es-**Sülemî**'ye nisbet edilen fırkadır. Bunlar dediler ki: Allah, cesedlerden başka birşey yaratmamıştır Arazlara gelince; onları- cisimler icâd eder. Bu, ya tab'andır, ateşin yakmak için olması gibi. Ya da ihtiyârendir, hayvânın elvân (yani nevi'ler) için olması gibi.

Bunlar dediler ki: Allah Teâlâ kıdem ile vasıflandırılamaz. Çünkü bu, zamânî tekaddüme delâlet eder. Yüce ve Ulu olan Allah ise, **zamânî** değildir. O, kendisini bilmez. Aksi halde, bilen ile bilinen **(âlim** ile **ma'lûm) birleşmiş olur**. Bu olamaz.

اَلْمَعْلُومِيَّةُ **(MA'LÛMİYYE)**: Bunlar **Câzimiyye** fırkası gibidirler. Ancak bunlara göre; mü'min, Allah'ı, bütün isimleri ve sıfatlarıyla bilen (**ârif**) kişidir. Böylece bilmeyen kimse, **câhil**dir, o, **mü'min** değildir.

اَلْمَعْلُولُ الْأَخِيرُ **(MA'LÛL-İ AHÎR):** Aslâ, birşey için illet olmayan şeydir.

اَلْمَعْصِيَةُ **(MA'SIYET):** Emre kasden karşı gelmektir.

اَلْمُغَالَطَةُ **(MUGÂLATA):** (Mantık ilminde), fâsid bir kıyâstır, ki ya **sûret** yönünden olur, ya da **madde** yönünden olur. **Sûret yönünden olana gelince**; **keyfiyyet** veya **külliyyet** veya **cihet** bakımından şartın bozulmasını intâc eden bir heyet üzere olmasıyladır. Birinci şeklin kübrâsı cüz'iyyet veya suğrâsı, sâlibe veya mümekkine olduğu zamanki gibi.

Madde yönünden olan ise; Matlûb'un ve onun bazı mukaddemelerinin bir tek şey olmasıyladır. O, **Matlub üzerine müsâderedir**. Bizim şu sözümüzde olduğu gibi: "**Her insan beşerdir ve her beşer gülücüdür. Öyleyse her insan gülücüdür.**"

Ya da madde yönünden olan, bazı mukaddemelerin doğruya benzeyen yalan olmasıyla olur. Bu da, ya sûret bakımından, ya da ma'nâ bakımından olur. Sûret bakımından olana gelince; bu, bizim, duvara nakşedilmiş at sûreti için söylediğimiz şu sözümüz gibidir: "**O attır ve her at kişneyicidir.**" Bundan; bu sûret de kişneyicidir, sonucu çıkar.

Ma'nâ bakımından olan ise; mûcibde mevzû'un varlığını gözetmemekten dolayıdır. Bizim şu sözümüzde olduğu gibi: "**Her insan ve at insandır ve her insan ve at, attır.**" Bundan, bazı insanın at olduğu sonucu çıkar.

Bundaki **galat** şudur ki: İki mukaddemenin mevzû'u, mevcûd değildir. Çünkü üzerinde insan ve atın tasdîk edildiği mevcûd birşey yoktur. Tabiî kazıyyeyi, küllînin yerine koymak da böyledir. Bizim şu sözümüzde olduğu gibi: "**İnsan hayvândır ve hayvan bir cinstir.**" Bundan, insanın cins olduğu sonucu çıkar.

Denildi ki: Mugâlata, gerçeğe benzeyen mukaddemelerden oluşturulmuş olup aslında gerçek değildir. Bu, "**Safsata**" diye adlandırılır. Ya da meşhûr mukaddemelere benzeyen mukaddemelerden oluşturulmuştur ki bu da "**Müşâgabe**" diye adlandırılır.

اَلْمُغَالَطَةُ **(MUGÂLATA):** Kat'ıyyeye veya zanniyyeye veya meşhûra benzeyen kazıyyelerden derlenmiş bir sözdür.

اَلْمَغْفِرَةُ **(MAĞFİRET)** *Bağışlama:* **Kâdir olanın**, kudreti altında olan kimseden sâdır olan kötü ve çirkin bir davranışı örtmesidir. Hattâ köle, efendisinin kusur ve aybını, onun azarlamasından korktuğu için örtse, ona **mağfiret etti** denmez.

اَلْمَغْرُورُ **(MAĞRÛR)**: Bir adamın, yemîn veya nikâh mülkü üzere olduğuna inanarak bir kadınla cinsî ilişkide bulunması ve kadının (başkasından) çocuk doğurması, sonra da hak kazanmasıdır. İşte bu adam, **Mağrûr**, diye adlandırılmıştır. Çünkü satıcı onu aldatmış, ona, kendisi için mülk olmayan bir câriye satmıştır.

اَلْمُغَيْرِيَّةُ **(MUGAYRİYYE)**: **Mugayre İbn Saîd** el-**Acelî**'nin taraftarlarıdır. Bunlar dediler ki: Allah Teâlâ, kalbi, hikmet kaynağı olduğu halde, başının üstünde nûrdan bir tâc bulunan, nûrdan insan sûretinde bir cisimdir.

اَلْمُفْرَدُ **(MÜFRED)**: Lafzının cüz'ü, ma'nâsının cüz'üne delâlet etmeyen şeydir.

اَلْمُفْرَدُ **(MÜFRED)**: Sahîh ta'rîfe göre; konulmuş olan lafzının cüz'ü, kendi cüz'üne delâlet etmeyen şeydir. **Müfred** ile **Vâhid** arasıdaki fark şudur: **Müfred**, bazan hakîkî olur, bazan da itibârî olur. O bazan bütün cinsler üzerine vâki olur. **Vâhid** ise, ancak hakîkî vâhid üzerine vâki olur.

اَلْمُفَارَقَاتُ **(MÜFÂREKÂT)**: Kendileriyle kâim olan maddeden soyulmuş olan cevherlerdir.

اَلْمُفَاوَضَةُ **(MÜFÂVAZA)**: Mal, tasarruf ve deyn (alacak-verecek) bakımından birbirine eşit olan iki kişinin ortaklığıdır.

اَلْمُفَوَّضَةُ **(MÜFAVVAZA)**: Mehr zikredilmeksizin veya kendisine mehr verilmemek üzere nikâhlanan kadındır.

اَلْمُفَوِّضِيَّةُ **(MÜFEVVİDİYYE)**: Dünyâ halkı, **Muhammed** (s.a.v.)'e tefvîz olundu (yani onun tasarruf ve idâresine bırakıldı), diyen kimselerdir.

اَلْمُفْتِى الْمَاجِنِ **(MÜFTÎ-İ MÂCİN)**: İnsanlara (şerîatta) hîle öğreten müftüdür.. **Denildi ki**: O, bilmeden fetvâ veren câhil kimsedir.

مَفْهُومُ الْمُوَافَقَة **(MEFHÛM'UL-MUVÂFAKA)**: Mutâbakat yoluyla sözden anlaşılan şeydir.

مَفْهُومُ الْمُخَالَفَة **(MEFHÛM'UL-MUHÂLEFE)**: İltizâm yoluyla sözden anlaşılan şeydir. **Denildi ki**: Hükmün, konuşulanda sâbit olmasının hılâfına, susulanda sâbit olmasıdır.

اَلْمُفَسَّرُ **(MÜFESSER)**: Eğer genel ise **tahsîs** ve eğer özel ise **te'vîl** ihtimâli kendisinde kalmayacak biçimde **nass** üzerinde yapılan açıklamadır. Bunda nassın ona zâhir gibi ihtimâl verdiğine işâret vardır. Yüce Allah'ın şu sözünde olduğu gibi:

فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ اَجْمَعُونَ

Bu âyette "**Melâike**" genel bir isim olup, Yüce Allah'ın şu sözünde olduğu gibi, tahsise ihtimâli vardır وَاِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ

Bu âyette, **Melâike**'den maksad, **Cebrâîl** aleyhisselâmdır.

Yukarıdaki âyette Allah Teâlâ'nın; "**Küllühüm**" sözüyle, tahsîs ihtimâli kesilmiştir. Lâkin o, te'vîle ve ayrılma (teferruk) üzere hamle muhtemeldir. Ancak Yüce Allah'ın "**Ecmaûn**" sözüyle bu ihtimâl de kesilmiş, böylece **müfesser** olmuştur.

اَلْمَفْقُودُ **(MEFKÛD)**: Yeri bilinmeyen, diri mi, yoksa ölümü olduğu bilinmeyen kaybolmuş kimsedir.

مَفْعُولُ مَالَمْ يُسَمَّ فَاعِلُهُ **(MEF'ÛLÜ MÂ LEM YÜSEMME FÂİLUHÛ)** *Fâili belirtilmemiş fiilin mef'ûlü:* Fâili hazf edilmiş (kaldırılmış) olup onun yerine konulmuş her **mef'ûl**dür.

اَلْمَفْعُولُ الْمُطْلَقُ **(MEF'ÛL-İ MUTLAK)**: Bir fiilin fâilinden, o mezkûr fiilin anlamında sâdır olmuş şeyin (yani mef'ûlün) ismidir.

Bir fiilin fâilinden sâdır olmuş şey..." sözü ile, ondan sâdır olmamış şeydan sakınılmıştır. Zeyd, Amr ve başkaları gibi.

"**Mezkûr**" sözüyle de, (اَعْجَبَنِى قِيَامُكَ)

"**Ayağa kalkman beni hayrete düşürdü.**" gibisinden sakınılmıştır. Çünkü "**kıyâmüke**=ayağa kalkman", zikredilmiş bir fiilin fâilinin yaptığı şeyden değildir.

"**Fiilin anlamında**" sözü (كَرِهْتُ قِيَامِي)= "**Ayağa kalkmamı kerîh gördüm.** gibisinden sakınmadır. Çünkü "**kıyâmî**=ayağa kalkmam", her ne kadar zikredilmiş bir fiilin fâilinden sâdır olmuşsa da, ancak bu onun anlamında değildir.

(**Mutlak mef'ûl**; fiilden sonra gelen **mensûb**=üstünlü masdardır, o fiille aynı köktendir.

Mutlak mef'ûlün üç çeşidi vardır:

I- **Te'kîd=pekiştirme için**, fiilin masdarı tekrar edilir. Ör. (كَسَرَ الْوَلَدُ الزُّجَاجَ كَسْرًا)= "**Çocuk camı öyle bir kırdı ki!**"

II- **Nev'-i beyân**: Çeşit belirtmek için. Ör. (فَتَحَ خَالِدٌ الْبَابَ فَتْحَةَ اللِّصِّ)= "**Hâlid kapıyı hırsız açışıyla açtı.**"

III- **Adedi beyân**=Sayı belirtmek için. Ör. (اَكَلَ الْمَرِيضُ اَكْلَةً)= "**Hasta bir def'a yedi.**") (A.E.)

اَلْمَفْعُولُ بِهِ **(MEF'ÛL'ÜN BİH):** Harf-i cerr vâsıtası olmaksızın veya harf-i cerr vâsıtasıyla fâilin fiili kendi üzerine vâki olmuş mef'ûldür.

Âmili zikredilmiş olduğu zaman; **Zarf-ı Lağv** veya istikrâr ile ya da mukadderen hâsıl olmasıyla beraber olduğu zaman, **Zarf-ı Müstekar** diye de adlandırılır.

اَلْمَفْعُولُ فِيهِ **(MEF'ÛL'ÜN FÎH):** Lafzen veya takdîren, zikredilmiş bir fiil, kendisinde işlenmiş olan **mef'ûl**'dür.

(**Mef'ûl'ün fîh şöyle de ta'rîf edilebilir**: Fiilin işlendiği yeri veya zamanı bildiren mef'ûldür. Türkçedeki **zaman** ve **yer zarfı** karşılığıdır.) (A.E.)

اَلْمَفْعُولُ لَهُ **(MEF'ÛL'ÜN LEH):** Fiili sonuçlandırmaya çalışma sebebidir. (Yani sebeb bildiren mef'ûl'dür.) Ör. (ضَرَبْتُهُ تَأْدِيبًا لَهُ)= "**Onu terbiye etmek için dövdüm.**" gibi.

اَلْمَفْعُولُ مَعَهُ **(MEF'ÛL'ÜN MAAH):** Fiilin ma'mûlüne arkadaşlık etmek için **vâv**'dan sonra zikredilmiş mef'ûldür.

(Diğer bir deyimle, **mef'ûl'ün maah**: Fiilin işlenmesinde fâil ile beraberlik bildiren mef'ûldür. **Maiyyet**=beraberlik **vâv**'ından sonra gelir ve mensûbdur.)

Bu da ya **lafzen** olur. Ör. (اِسْتَوَى الْمَاءُ وَالْخَشَبَةَ) =**Su, odun ile beraber yükseldi** (veya eşit oldu)." Ya da **ma'nen** olur. Ör. (مَا شَأْنُكَ وَزَيْدًا)= "**Senin, Zeyd ile beraber durumun** (veya işin) **nedir** (Zeydle aran nasıl)?" gibi.

اَلْمُقَدَّمَةُ **(MUKADDEME): Kimi kez**, aşağıda gelen bahisler kendisine dayanan şeye denir. **Kimi kez**; kıyâsın cüz'ü kılınan **kazıyye**'ye denir **Kimi kez** de; delîlin doğruluğu kendisine dayanan şeye denir.

مُقَدَّمَةُ الْكِتَابِ **(MUKADDEMET'ÜL-KİTÂB):** Kitâbla irtibâtından dolayı, maksada başlamadan önce kitabın başında zikredilen (önsöz, giriş veya başlangıç)dır.

İlmin mukaddemesi; başlamak, kendisine dayanan şeydir. **Kitâbın mukaddemesi**, ilmin mukaddemesinden daha geneldir. İkisi arasında mutlak genellik ve özellik farkı vardır.

Mukaddeme ve **Mebâdî** arasındaki farka gelince; **Mukaddeme**, **Mebâdî**'den daha geneldir. **Bu**, meseleler kendisine vâsıtasız dayanan şeydir. **Mukaddeme** ise, meseleler kendisine vâsıta ile veya vâsıtasız dayanan şeydir.

اَلْمُقَدَّمَةُ **(MUKADDEME):** Birşey içindeki şeyin, kendisine dayandığı şeydir.

اَلْمُقَدَّمَةُ الْغَرِيبَةُ **(MUKADDEME-İ GARÎBE):** Ne bilfiil, ne de bilkuvve, kıyâsta zikredilmiş olmayan mukaddemedir. Nitekim biz: (a) eşittir (b) ve (b) eşittir (c) dediğimiz zaman, bundan, garîb bir mukaddeme vâsıtasıyla, (a) eşittir (c) sonucu çıkar. Yani, birşeye eşit olana eşit olan her şey, bu şeye de eşittir.

اَلْمُقَيَّدُ **(MUKAYYED):** Bazı sıfatları için kayıtlanmış olan şeydir.

اَلْمَقَاطِعُ **(MAKÂTI')** *Makta'lar:* Kendilerine,

zarûriyyât ve müsellemâttan, devr, teselsül ve ictimâ-ı nakîzeyn gibisinden olan hüccet ve delillerin eriştiği **mukaddemeler**dir.

اَلْمَقْبُولاَتُ **(MAKBÛLÂT):** Kendisine inanılan kimseden alınan kazıyyelerdir. Bu ya, peygamberlerin mu'cizeleri ve velîlerin kerâmetleri gibi semâvî bir durumdan dolayıdır. Ya da ilim ve zühd ehli gibi akıl ve dînin çokluğu ile ihtisâs etmiş olmasından dolayıdır. Bunlar, Allah'ın emrine ta'zîmde ve Allah'ın yaratıklarına şefkatte oldukça faydalıdır.

اَلْمَقُولاَتُ **(MEKÛLÂT):** Kendilerinde hareket vâki olan şeylerdir. Bu da dörttür. Birincisi: **Kemm**'dir. Bunda hareketin vukû'u dört vecih üzeredir. Birincisi: **Tehalhül**'dür. İkincisi: **Tekâsüf**'tür Üçüncüsü: **Nümuv**'dur. Dördüncüsü: **Zübûl**'dür.

Kendisinde hareket vâki' olan **Mekûlât**'tan ikincisi, Keyf'tir Bu **Mekûlât**'tan üçüncüsü; **Vad**'dır. Feleğin, kendi üzerinde hareket etmesi gibi. Çünkü o, bu hareketle bir yerden diğer bir yere hareket etmez. Zîrâ onun hareketi **Eyniyye**'dir. Lâkin bu hareketle onun durumu değişir.

Bu **Mekûlât**'tan dördüncüsü: **Eyne**'dir. O, mütekellimin, **hareket** diye adlandırdığı **Nukle**'dir. Geri kalan Mekûlât'ta hareket vâki' olmaz. **Mekûlât** on'dur. Şu beyt bunları zabtetmiştir.

قَمَر عزيزُ الحسْنِ ٱلْطفُ مصرَه

لَوْ قَامَ يكشف غمى لمّا انْثَنى

اَلْمِقْدَارُ **(MİKDÂR):** Arazî ittisâldir. Bu, cismî ve nev'î sûretten başkadır Çünkü mikdâr, ya bir tek imtidâddır ki o **hat**tır. Ya da ikidir ki o **satıh**tır veya üçtür ki o, **ta'lîmî cisim**dir.

Mikdâr; lüğât olarak, **kemmiyyet**'tir. **Istılâh olarak**; iştirâk ile, cisim, hat, sath ve ağırlığı içine alan **muttasıl kemmiyyet**tir.

Mikdâr, hüviyyet, şekil ve **ta'lîmî cisim**, bunların hepsi, hakîmlerin ıstılâhında bir anlamda arazlardır.

مُقْتَضَى النَّصِّ **(MUKTEZE'N-NASS):** Kendisine lafız delâlet etmeyen ve lafızlanmış olmayan şeydir. Lâkin şer'î veya aklî olmasından daha genel olması, lafzın zarûretinden olur.

Denildi ki: Bu, mantûku tashîh için, mantûk olmayanı mantûk kılmaktan ibârettir. Bunun misâli: (فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ)= "**Bir boyun âzâd etmektir**." kavlidir ki bu, **Rakabe**'nin, **memlûke** olmasından dolayı şer'an mukteza'dır. Çünkü Âdem oğlunun mâlik olmadığı şeyde âzâd yoktur. İmdi kelâmın takdîri: (فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مَمْلُوكَةٍ) olduğu için, ona "**memlûke**" kelimesi ilâve edilir.

اَلْمُقَرُّ لَهُ **(MUKARR'UN-LEH):** Başkası üzerine kendisi için neseb ikrâr edilen kimsedir. Şöyleki: Bir adam; **bu şahıs, benim kardeşimdir**, diye ikrâr etse, bu, başka bir kimsenin, onun babası olduğunu ikrâr etmektir.

اَلْمُقَايَضَةُ **(MUKÂYEZA):** Ticâret malını, ticâret malı ile satmaktır.

اَلْمَقْضِي **(MAKZÎ):** Kulun kendisinin, isti'dâdı ile, **Hazret-i ilâhiyye**'den istediği şeydir.

اَلْمَقْطُوعُ مِنَ الْحَدِيثِ **(MAKTÛ' MİN'EL-HADÎS):** **Tâbiî**'nin sözlerinden ve fiillerinden olup onlardan mevkûfen gelmiş olan hadîstir.

(**Maktû' hadîs**; **Tâbiîn**'den rivâyet edilen **kavl**, **fiil** ve **takrîr**dir. **Maktû'**, isnâdının ve metninin durumuna göre; **sahîh**, **hasen**, **zayıf** sıfatlarından birini alabilir. **Maktû**'un sahîh ve hasen oluşu, değil Resûl-i Ekrem (s.a.v.)den, Sahâbe'den alındığı anlamına bile gelmez. Aksine bizzât **Tâbiîn**'den rivâyet edildiği anlaşılır.) (H. Istılâhları) (A.E.)

اَلْمَقَامُ **(MAKÂM):** Hakîkat ehlinin ıstılâhında, bir çeşit tasarrufla kendisine ulaşılan şeyden ibârettir.

(**Makâm**; lügâtta, durulan yer, demektir. Çoğulu: **Makâmât**, gelir.

Sôfiyye'ye göre makâm; kul üzerinde sâbit olan bir vasıftır. Eğer sâbit olmaz da

geçici olursa **hâl** diye adlandırılır. **Ehl-i Maânî**'ye göre **makâm**, hâl ile eşanlamlıdır. Bu iki kelimenin anlamlarının birbirine yakın olduğu da söylenmiştir. "Keşşâf"

Sarrâc, **el-Luma'** adlı kitâbında diyor ki: "**Eğer Makâmât'ın ma'nâsı nedir**? **denilirse, cevâben denir ki: Onun ma'nâsı; ibâdetler, mücâheler ve riyâzât ile kulun Allah önünde kazandığı yerdir**."

Aynı zamanda, dince kutsal olan, bir büyüğün hâtırasını taşıyan yerlere de **makâm** denir. "**Makâm-ı İbrâhîm**" gibi.

Birisi, başka bir yerde ölürse, memleketinde veya hâtırasını taşıyan bir yerde, ona **Fâtiha** vermek, onu andırmak için yapılan **merkade** de "**Makâm**" denir.) (T Dey.) (A.E.)

اَلْمُقْتَدِى **(MUKTEDÎ):** İftitâh tekbîriyle beraber imâma yetişmiş olan kimsedir.

اَلْمَكَانُ **(MEKÂN):** Hakîmlere göre, mahvî olan cismin dış yüzeyine temâs eden hâvî cismin iç yüzeyidir.

Mütekellimlere göre, cismin işgâl ettiği ve içine boyutlarının girdiği, mütevehhem (varsayılan) boşluktur.

اَلْمَكَانُ الْمُبْهَمُ **(MEKÂN-I MÜBHEM):** İsmi olan bir mekândan ibârettir ki, onun bununla adlandırılması, müsemmâsında dâhil olmayan bir durum sebebiyledir. **Half**: Arka gibi. Çünkü bu mekânın, "**arka**" diye adlandırılması ancak, **arka**'nın, bir yönde olması sebebiyledir, ki bu onun müsemmâsında dâhil değildir.

اَلْمَكَانُ الْمُعَيَّنُ **(MEKÂN-I MUAYYEN):** İsmi olan bir mekândan ibârettir ki, onun bununla adlandınlması, müsemmâsında dâhil olan bir durum sebebiyledir. **Dâr**=ev gibi. Çünkü onun bununla adlandırılması; **duvar**, **tavan** ve daha başka sebebledir ki hepsi onun müsemmâsında dâhildir.

اَلْمَكْرُ **(MEKR):** Hak Teâlâ tarafından olursa; muhâlefete rağmen ardısıra ni'metler gönderme, kötü edebe rağmen hâli ibkâ etme, çaba harcamadan kerâmetler göstermedir.

Kul tarafından olursa; insana, farkına varmadığı yönden kötülük ulaştırmadır. (Bir kimseyi hîle ile aldatmadır.)

اَلْمُكَعَّبُ **(MUKE'AB)** *Küb:* Altı yüzeyi olan cisimdir.

اَلْمُكَابَرَةُ **(MÜKÂBERE):** Doğruyu göstermek için değil de, hasmı susturmak için, ilmî meselede ağız kavğasıdır.

اَلْمُكَابَرَةُ **(MÜKÂBERE):** Kendisinde doğruyu gösterme maksadı bulunmayan çekişmedir.

Denildi ki: Mükâbere; gerçeği bildikten sonra, onu savunmadır.

اَلْمُكَاشَفَةُ **(MÜKÂŞEFE):** Beyân ile nitelenmeyen huzûrdur.

اَلْمُكَافَاةُ **(MÜKÂFÂT):** İhsâna, misli veya fazlasıyla karşılık vermektir.

اَلْمُكَرَّمِيَّةُ **(MÜKERREMİYYE): Mükerrem el-Acelî**'ye nisbet edilen fırkadır. Bunlar dediler ki: Namazı terkeden kâfirdir. Ancak bu, namazı terkettiği için değil, Allah'ı bilmediği içindir.

اَلْمَكْرُوهُ **(MEKRÛH):** terk edilmesi üstün gelen şeydir. Eğer harâma daha yakın olursa, kerâheti **tahrîmî** olur. Eğer helâle daha yakın olursa, **tenzîhî** olur İşlenmesine cezâ gerekmez.

اَلْمُكَارِى الْمُفْلِسُ **(MÜKÂRİ-İ MÜFLİS):** Hayvanı kirâya verip kirâyı alan ve yolculuk zamanı gelince hayvanı olmayan kimsedir.

Denildi ki: Mükâri-i müflis; kirâyı kabûl edip deveyi kirâya veren ve oysaki devesi olmayan, ne yük taşıyacak hayvanı ve ne de hayvan satın alacak malı bulunmayan kimsedir.

اَلْمَلَكُوتُ **(MELEKÛT):** Rûhlara ve nefislere özgü olan gayb âlemidir.

اَلْمَلاَءُ الْمُتَشَابِهُ **(MELE-İ MÜTEŞÂBİH):** En büyük felekten muhaddeb (dış bükey) olan yüzeyden başka felekler ve unsurlardır. O, **mele**'de müteşâbih ve zâhir olan yüzeydir ki, onun cüzleri, tabiatlarında birleşmiş olur.

اَلْمَلاَلُ **(MELÂL)** *Usanma, bıkma:* Birşeye çok çalışmaktan insana ârız olan gevşeme ve bıkmadır ki, yorulup usanmayı ve ondan yüz çevirmeyi gerektirir.

اَلْمُلْكُ **(MÜLK):** Tabiî mahsûsâttan olan şehâdet âlemidir. Meselâ, **Arş** ve **Kürsî** gibi. Tenzîhî ve unsurî olan kuruluk, yaşlık, sıcaklık ve soğukluğun mecmû'undan ayrılmış olan hayâlin tasarrufu ile temeyyüz eden her cisim gibi ki, bunlar, unsurlardan oluşmuş her cisimdir.

اَلْمِلْكُ **(MİLK):** Fakihlerin [redacted] ıstılâhında **milk**; insan ile birşey arasında şer'î bir ittisâl (=birleşme) dir ki, o insanın onda tasarruf etmesini serbest kılar ve başkasının onda tasarruf etmesini meneder.

Birşey, **memlûk** olur da, **merkûk** olmaz. Lâkin birşey **memlûk** olmadan **merkûk** (köle edilmiş) olamaz.

اَلْمَلَكُ **(MELEK):** Çeşitli şekillere giren, nûrânî, latîf bir cisimdir.

اَلْمُلْكُ الْمُطْلَقُ **(MÜLK-İ MUTLAK):** Bir kimse, belli bir sebeb beyân etmeden, birşeyin, kendi mülkü olduğunu iddiâ edip, buna birşey ilâve etmemesidir. Eğer; "**ben onu satın aldım**" veya "**vâris oldum**", derse, mutlak mülk iddiâsı olmaz.

اَلْمَلَكَةُ **(MELEKE):** Nefiste yerleşmiş bir niteliktir. Bunun hakîkatı şudur: Fiillerden bir fiil sebebiyle, nefs için bir hey'et (durum) hâsıl olur ve bu hey'ete, **nefsânî keyfiyyet** denir. Çabucak yok olmaya devâm ettiği sürece "**hâlet**" diye adlandırılır Tekrarlanır ve nefs ona alışır da bu keyfiyet nefiste yerleşir ve yok olması yavaşlarsa, bu, "**Meleke**" olur. Bu fiile kıyâsla da **âdet** ve **karakter** olur.

(**Meleke**, dediğimiz alışkanlık ancak işlerin arkası kesilmeden tekrarlanmasıyla husûle gelir. İşler unutulursa, o işlerden doğan meleke de unutulur.) (Mukaddime) (A.E.)

اَلْمُلاَزَمَةُ **(MÜLÂZEMET):** Lügât bakımından; "**Birşeyin birşeyden ayrılması imkânsız olması**" demektir. **Lüzûm** ve **telâzüm** de bu anlamdadır.

Istılâh bakımından; bir hükmün, diğerini iktizâ edici olmasıdır. Şu anlamdaki; hüküm şâyet vâki olsa, diğer hükmün vukû'unu zarûrî olarak iktizâ eder. Gündüz, dumanın ateşi ve gece, ateşin dumanı gerektirmesi gibi.

اَلْمُلاَزَمَةُ الْعَقْلِيَّةُ **(MÜLÂZEMET-İ AKLİYYE):** Lâzımın hılâfını tasavvur etmek akıl için mümkün olmayan şeydir. Beyâz olduğu sürece, beyâz için beyâzlık gibi.

اَلْمُلاَزَمَةُ الْعَادِيَّةُ **(MÜLÂZEMET-İ ÂDİYYE):** Lâzımın hılâfını tasavvur etmek akıl için mümkün olan şeydir. İttifâk imkânıyle tanrılığın teaddüdünü takdîr üzere âlemin fesâdı gibi.

اَلْمُلاَزَمَةُ الْخَارِجِيَّةُ **(MÜLÂZEMET-İ HÂRİCİYYE):** Birşeyin, diğer birşeyi hâricde, yani aslında iktizâ eder olmasıdır. **Şöyle ki**; hâricde **melzûmun** tasavvuru her sâbit oldukça, onda **lâzımın** tasavvuru da sâbit olur Yukarıda zikredilen misâlde olduğu gibi. Ve "**iki**" için, **çiftlik** gibi. Zîrâ hâricde "**iki**"nin mâhiyeti her sâbit oldukça, onda onun çiftliği de sâbit olur.

اَلْمُلاَزَمَةُ الْمُطْلَقَةُ **(MÜLÂZEMET-İ MUTLAKA):** Birşeyin, diğer birşeyi iktizâ eder olmasıdır. Birincisi, "**Melzûm**" diye adlandırılandır. İkincisi ise, "**Lâzım**" diye adlandırılandır Meselâ, güneşin doğmasından dolayı gündüzün var olması gibi. Çünkü güneşin doğması gündüzün var olmasını gerektirir. Güneşin doğması **Melzûm**, gündüzün varlığı ise **Lâzım**'dır.

اَلْمُلاَزَمَةُ الذِّهْنِيَّةُ **(MÜLÂZEMET-İ ZİHNİYYE):** Birşeyin, zihinde diğer şeyi iktizâ eder olmasıdır. Yani her ne zaman zihinde **Melzûm**'un tasavvuru sâbit olsa, onda **Lâzım**'ın tasavvuru sâbit olur. Körlük için görmenin lüzûmu gibi. Zîrâ zihinde, körlüğün tasavvuru her sâbit oldukça, onda görmenin tasavvuru da sâbit olur.

اَلْمَلاَمِيَّةُ **(MELÂMİYYE):** Bunlar, içlerindekini dışlarına vurmayan kimselerdir. Gûyâ bunlar, ıhlâsın kemâlini gerçekleştirmeye çalışırlar. Gayb alanında nasıl tekerrür ettiyle öylece, işleri yerlerine koyarlar. İrâde ve bilgileri, Allah'ın irâde ve bilgi-

sine muhâlefet etmez. Sebebleri ancak onların nefyini gerektiren yerde nefyederler ve onları ancak sübûtlarını gerektiren yerde isbât ederler. Çünkü sebebi bir yerden kaldıran, onu koyanı isbât etmiş olur ki böylece şüphesiz ahmaklık etmiş ve onun kadrini bilmemiş olur. Bir yerde ona itimâd eden kimse de onu nefyetmiş olur ki, böylece şüphesiz şirk koşmuş ve sapıtmış olur.

(Gûyâ şu kudsî hadîs) bunlar hakkında gelmiştir: "**Benim velîlerim kubbelerim altındadır. Onları Ben'den başkası bilmez.**"

اَلْمُمْتَنِعُ بِالذَّاتِ **(MÜMTENİ' Bİ'Z-ZÂT):** Zâtı için, yokluğunu gerektiren şeydir.

اَلْمُمْكِنُ بِالذَّاتِ **(MÜMKİN BİZ-ZÂT):** Zâtı için, varlık ve yokluktan birşey iktizâ etmemeyi gerektiren şeydir. Âlem gibi.

اَلْمُمْكِنَةُ الْعَامَّةُ **(MÜMKİNE-İ ÂMME):** Hükme muhâlif olan taraftan mutlak zarûretin selbedilmesiyle hakkında hüküm verilen şeydir. Eğer kazıyye hakkındaki hüküm îcâb ile olursa, imkân mefhûmu, selb zarûretinin selbi olur. Eğer kazıyye hakkındaki hüküm selb ile olursa, onun mefhûmu îcâb zarûretinin selbi olur. Çünkü o, selbe muhâlif olan taraftır.

Eğer biz; "**Her ateş genel imkân ile sıcaktır.**" dersek, bunun ma'nâsı şudur: "**Sıcaklığın ateşten selbedilmesi zarûrî değildir.**" Eğer biz; "**Sıcak olandan hiç birşey, genel imkân ile soğuk değildir.**" dersek, bunun ma'nâsı şudur: "**Sıcak olan için soğukluk îcâb etmesi, zarûrî değildir.**"

اَلْمُمْكِنَةُ الْخَاصَّةُ **(MÜMKİNE-İ HÂSSA):** Îcâb ve selb yönünden mutlak zarûret selbiyle hakkında hüküm verilendir. Eğer biz; "**Her insan, özel imkân** (imkân-ı hâss) **ile yazıcıdır veya insandan hiç birşey özel imkân ile yazıcı değildir.**" dersek, bunun mânâsı şudur: "**İnsan için yazmanın îcâb etmesi ve bunun ondan selb edilmesi zarûrî değildir.**"

Lâkin îcâb zarûretinin selb edilmesi; olumsuz, genel bir imkândır.Ya da selb zarûretinin selbi, mûcib olan genel bir imkândır.

Mümkine-i hâssa; gerek mûcib, gerekse sâlib (yani olumlu veya olumsuz) olsun, onun terkîbi, genel olan iki mümkinden olur. Bunlardan biri **mûcib,** diğeri **sâlib** olur. Onun **mûcib** olanı ile **sâlib** olanı arasındaki fark, ma'nâda değil, lafızdadır. Hattâ **îcâbî** olan bir ibâre ile ifâde edilse, **mûcib** olur. **Selbî** olan bir ibâre ile ifâde edilse **sâlib** olur.

اَلْمُمَوَّهَةُ **(MÜMEVVEHE):** Dışı, içine aykırı olan şeydir. (Veya hayâlî, düzme, uydurma şeydir.) (A.E.)

اَلْمُمَانَعَةُ **(MÜMÂNEA):** Soran kimsenin, delîlsiz sebeb gösteren kişinin gerekli kıldığı şeyi kabûl etmekten çekinmesidir.

اَلْمَمْدُودُ **(MEMDÛD):** Kendisinde, **elif**'ten sonra **hemze** bulunan kelimedir. Ör.

(رِدَاءٌ ، كِسَاءٌ)=**Kisâ, ridâ** gibi.

اَلْمَنْصُوبَاتُ **(MENSÛBÂT):** Mef'ûliyyet işâreti taşıyan kelimedir.

اَلْمَنْصُوبُ بِلاَ الَّتِى لِنَفْىِ الْجِنْسِ **(MENSÛB Bİ'LÂ'L-LETÎ Lİ NEFYİ'L-CİNS)** *Cinsi nefy için olan* **LÂ** *ile mensûb olan:* Bu **"lâ"** kendisine dâhil olduktan sonra, **müsned'ün ileyh** olan kelimedir.

اَلْمُنْصَرِفُ **(MUNSARIF):** Kendisine, **tenvîn** ile beraber **cerr** dâhil olan kelimedir.

اَلْمُنَادَى **(MÜNÂDÂ):** Lafzen veya takdîren, (أَدْعُو)= **Ed'û**= Çağırıyorum, yerine geçen bir harf ile, gelmesi istenilen şeydir.

اَلْمَنْدُوبُ **(MENDÛB): Yâ** ile "**nedbî**" veya **vâv** ile "**mendûb**" vezninde gelip, "**üzerine acınmış, sızlanılmış şey**" demektir.

Fakîhlere göre; yapılması, terkedilmesinden, Şâri' nazarında üstün olan ve terk edilmesi de câiz olan şeydir.

اَلْمَنْقُوصُ **(MENKÛS):** Sonunda, kendinden öncesi esireli olan "**yâ**" harfi bulunan isimdir. (اَلْقَاضِى)= **Kâdî** gibi.

اَلْمُنَاظَرَةُ **(MÜNÂZARA):** Lügât bakımından,

"**nazîr**"den veya "**basîret ile nazar**"dandır.

Istılâh olarak; doğruyu göstermek için, iki şey arasındaki nisbette, iki taraftan basîret ile bakmaktır.

(**Münâzara**: Kurala uyğun olarak, karşılıklı konuşma, tartışmadır.) (A.E.)

المناقضة (MÜNÂKAZA): Lügât bakımından; iki sözden birini diğeri ile ibtâl etmektir.

Istılâh olarak; delîlin mukaddemelerinden belli bir mukaddemeyi menetmektir. Münâkaza'da, mukaddemenin, **Evveliyyât**'tan ve **Müsellimât**'tan olması şart kılınmıştır ve onun menedilmesi câiz değildir. Amma eğer **Tecerrübiyyât**, **Hadsiyyât** ve **Mütevâtirât**'tan olursa, onun menedilmesi câizdir. Çünkü o, başkası üzerine hüccet değildir.

المنطق (MANTIK): Kanûnî bir âlettir, ki ona uymak zihni, fikirde hatâ etmekten korur. Mantık, âlî ve amelî bir ilimdir. Nitekim hikmet (yani felsefe) de, âlî olmayan nazarî bir ilimdir. Âlet, cins menzilesindedir.

"**Kanûnî**" sözü, san'atlar erbâbına âit cüz'î âletleri ta'rîfin dışında bırakır.

"**Ona uymak zihni fikirde hatâ etmekten korur**." sözü, uyulması zihni, fikirde değil de, sözde hatâdan koruyan, ulûm-i arabiyye gibi kânûnî ilimleri ta'rîfin dışında bırakır.

المنفصلة (MUNFASILE): Beraberce hem doğru ve hem yalan hususundaki iki kazıyye arasında aykırılık (=tenâfî) ile, hakkında hüküm verilen şeydir. Yani bu ikisi tasdîk edilmezler ve yalanlanmazlar. Ya da bu, sâdece doğruda olur, yani o ikisi tasdîk edilmezler. Fakat o ikisi bazan yalanlanırlar.

Ya da sâdece yalanda olur, yani bu ikisi yalanlanmazlar ve bazan tasdîk edilirler diye hakkında hüküm verilir. Ya da bu aykırılık selbedilir.

Eğer **Munfasıle** hakkında aykırılık ile hükmedilirse, o, mûcib olan Munfasıle'dir. Eğer aykırılık, doğru ve yalanda olursa, **hakîkat** diye adlandırılır. Bizim şu sözümüzde olduğu gibi: "**Bu sayı, ya çifttir, ya da tek'tir**." Şüphesizki bizim: Bu sayı çifttir ve bu sayı tektir, sözümüz, beraberce doğrulanmazlar ve yalanlanmazlar da.

Eğer **Munfasıle** hakkındaki hüküm sâdece doğrulukta aykırılık ile olursa, o **Mâni'ul-cem**'dir. Bizim şu sözümüzde olduğu gibi: "**Bu şey, ya ağaç ya da taş olmalıdır**." Zîrâ bizim; **bu şey ağaçtır**, **şu şey taştır**, dememiz doğrulanmazlar. Bu şeyin hayvan olmasıyla bazan yalanlanırlar.

Aykırılık ile olan hüküm sâdece yalanda olursa, **Munfasıle**, **Mâni'ul huluv**'dür. Bizim şu sözümüzde olduğu gibi: "**Bu şey, ne taş, ne de ağaç olmaz**." Zira bizim; **bu şey ağaç değildir ve bu şey taş değildir**, sözümüz yalanlanmaz. Aksi halde elbette o şey beraberce, hem ağaç ve hem de taş olmuş olur. Bazan bu şeyin hayvan olmasıyla tasdîk edilirler. Eğer hüküm, aykırılığın selbi ile olursa, o, sâlib olan Munfasıla'dır.

Eğer hüküm, doğru ve yalanda aykırılığın selbi ile olursa, o hakîkî sâlib olur. Bizim şu sözümüzde olduğu gibi: "**Bu insan, ya siyâh ya da kâtib değildir**." Zîrâ bu ikisinin bir arada bulunması câizdir ve bu ikisinin irtifâı da câizdir. Eğer hüküm, sâdece doğru olanda aykırılığın selbi ile olursa, o, mâni'ul-cem' olan sâlibdir. Bizim şu sözümüzde olduğu gibi: "**Bu insan, ya hayvan ya da siyâh değildir**." Zîrâ bu ikisinin bir arada bulunması câizdir ve bu ikisinin irtifâı câiz değildir.

Eğer hüküm, sâdece yalanda aykırılığın selbi ile olursa, o, **mâni'ul-huluv** olan sâlib olur. Bizim şu sözümüzde olduğu gibi: "**Bu insan ya rûmî, ya da zencî değildir**." Zîrâ bu ikisinin irtifâı câiz olur, bir arada bulunması câiz olmaz.

المنتشرة (MÜNTEŞİRE): (Mantık ilminde); mevzû' için mahmûl'ün sübûtu zarûreti ile veya zât'a göre devâmlı olmayıp, mevzû'un varlığı vakitlerinden belli olmayan bir vakitte onun ondan selbedilmesiyle hakkında hüküm verilen şeydir.

"**Bizzarûre her insan, devâmlı değil, herhangi bir vakitte soluyucudur**." sözümüz gibi, eğer mûcib olursa, onun terkîbi, mutlak münteşire olan mûcibedendir O da bizim şu sözümüzdür: "**Bizzarûre her insan he-**

rhangi bir vakitte soluyucudur." Yine onun terkîbi genel olan mutlak sâlibedendir. Bizim şu sözümüzde olduğu gibi: "**İnsandan bi'l-fiil soluyan hiç birşey yoktur.**" Bu, lâ-devâm'ın mefhûmudur.

"**Bizzarûre, insandan, devâmlı değil, herhangi bir vakitte soluyan hiç birşey yoktur.**" sözümüz gibi, eğer sâlib olursa, onun terkîbi, münteşire olan sâlibedendir -ki bu, birinci cüz'dür- ve genel olan mutlak mûcibedendir -ki bu da lâ- devâmdır.

اَلْمَنْقُولُ **(MENKÛL):** Birinci ma'nâda kullanılmasının terk edilmesi ile ma'nâlar arasında ortaklaşa olan şeydir. Birinci ma'nâdan nakledildiği için **Menkûl** diye adlandırılır.

Nakleden ya şerîattır ki bu takdirde, **Şer'î Menkûl** olur. **Salât** ve **Savm** gibi. Lügâtta; **Salât**, duâ; **Savm** ise, mutlak olarak tutma anlamına gelir. Sonra bu ikisini şerîat; niyet ile beraber özel rükünlere ve özel bir tutmaya (yani Namaz ve Oruç anlamlarına) nakletmiştir.

Şer'î olmayana gelince; bu ya genel örftür ki Örfî Menkûl'dür ve **Örfî Hakîkat** diye adlandırılır. **Dâbbe** kelimesi gibi. Çünkü **dâbbe**, Lügâtın aslında, yeryüzünde gezinen her şey için kullanılır. Sonra genel örf onu; at, katır ve eşşekler gibi dört ayaklılara isim olarak nakletmiştir.

Ya da (şer'î olmayan nakil), özel örftür. Bu, **Istılâhî Menkûl**, diye adlandırılır. Nahivcilerin ve yöneticilerin (nuzzâr'ın) ıstılâhı gibi.

Nahivcilerin ıstılâhı, fiildir. Çünkü fiil, fâilden ortaya çıkan şey için konulmuştur. Yemek, içmek ve vurmak gibi. Sonra **nahivciler** onu, üç zamandan birine yakınlığı olup, kendisinde bir ma'nâya delâlet etmiş olan kelimeye nakletmişlerdir.

Yöneticilerin (nuzzâr'ın) **ıstılâhı** ise, devrân'dır. Çünkü bu aslında sikke'lerdeki hareket için konulmuştur. Sonra yöneticiler onu, kendisi için illiyyet uyğunluğu bulunan şey üzerine eser terettüb etmesi anlamına nakletmişlerdir.

Duhân (=duman) kelimesi de böyledir. Çünkü bu, ateşte bulunan bir eserdir. Onun, duhân için illet olması uyğundur. Eğer ilk anlamı terk edilmemiş olup, bilakis o anlamda da kullanılıyor ise, **Hakîkat** diye adlandırılır. Eğer birincide kullanılmışsa o, **Menkûl'ün anh**'dir. Eğer ikincide kullanılmışsa, **Mecâz** diye adlandırılır ve bu, **Menkûl'ün ileyh**'tir.

Esed (=arslan) kelimesi de böyledir. Çünkü bu kelime, ilkin yırtıcı hayvân için konulmuş bir isimdir. Sonra cesûr adam anlamına nakledilmiştir Çünkü ikisi arasında bir ilgi vardır ki o da **cesâret**tir.

اَلْمُنْقَطِعُ مِنَ الْحَدِيثِ **(MUNKATI' MİN EL-HADÎS):** Tâbiî'ye ulaşmadan önce râvîlerden birinin zikri düşmüş olan hadîstir. Bu, **Mürsel** gibidir. Çünkü bu ikisinden her birinin isnâdı bitişik değildir.

اَلْمُنْفَصِلُ مِنَ الْحَدِيثِ **(MUNFASIL MİN'EL-HADÎS):** Tâbiî'ye ulaşmadan önce, birden daha çok râvîsi düşmüş olan hadîstir.

اَلْمُنْكَرُ مِنَ الْحَدِيثِ **(MÜNKER MİN'EL-HADÎS):** Adamın rivâyette tek başına olduğu, ne kendisinin rivâyet ettiği vecihten, ne de başka bir vecihten, bir rivâyetten başka metni bilinmeyen ve tanınmayan **hadîs**tir.

(**Berdîcî, Tavzîh'ul-Efkâr**'da, **Münker** hadîsi şöyle ta'rîf etmiştir: Tek râvîsinden gelen isnâddan başka herhangi bir yolla metni bilinmiş ve tanınmış olmayan hadîstir.

Diğer bir ta'rîfe göre, **Münker hadîs**; zayıf bir râvînin sika râvîye muhâlif olarak rivâyet ettiği hadîstir.) (H. Istılâhları) (A.E.)

"**Münker**", kendisinde Allah'ın rızâsı bulunmayan söz veya fiildir. "**Ma'rûf**" ise bunun zıddıdır.

اَلْمَنُّ **(MENN):** Emîr'in, kâfir esîri, ondan birşey almadan bırakmasıdır.

اَلْمَنْسُوبُ **(MENSÛB):** Sonuna, kendisine nisbet alâmeti olarak, öncesi esire olan şeddeli "**yâ**" harfi eklenmiş isimdir. Nitekim "**tâ**" harfi de dişilik (=müenneslik) alâmeti olarak eklenir. Ör. (هَاشِمِىٌّ ، بَصْرِىٌّ)= **Hâşimî** ve **Basrî** (Basra'lı) gibi.

اَلْمُنَافِقُ **(MÜNÂFIK):** İtikâd olarak küfrü içinde gizleyen ve îmân ettiğini söyleyen (yani içinden İslâm'ı inkâr edip dışından îmân etmiş görünen) kimsedir.

اَلْمَنْصُورِيَّةُ **(MANSÛRİYYE): Ebû Mansûr el-Acelî**'ye nisbet edilen fırkadır. Bunlar dediler ki: Resûllerin ardı arası hiç kesilmez (ınkıtâ'a uğramaz). Cennet, dost edinilmesi bize emredilmiş bir adamdır, ki o, İmâm'dır. Cehennem ise, buğz edilmesi bize emredilmiş bir adamdır ki, o da İmâm'ın zıddı ve hasmıdır. **Ebû Bekir** ve **Ömer** (r. anhümâ) gibi.

اَلْمُنْشَعِبَةُ **(MÜNŞEİBE):** Bir harf eklemek veya harfi tekrarlamakla bir kökten dallanan fiil yapılarıdır. Ör. (اَكْرَمَ ، كَرَّمَ)= **Ekrame** ve **kerrame** gibi.

اَلْمُنَصَّفُ **(MÜNASSAF):** Üzüm suyundan, yarısı gidinceye kadar pişirilmiş içkidir. Bunun hükmü, **Bâzık**'ın hükmü gibidir.

اَلْمُنَاسَخَةُ **(MÜNÂSEHA): Nesh**'den **Müfâele** bâbıdır. **Nakl** ve **tebdîl** anlamındadır.

Istılâhta, vârislerden birinin, taksîmden önce ölmesiyle payını, ona vâris olan kimseye nakletmektir.

اَلْمُنَاوَلَةُ **(MÜNÂVELE):** Adamın, bir kimseye, dinlediği bilgilerin (veya işittiği hadîslerin) kitâbını eliyle vermesi ve bu kitâbı benden rivâyet etmen için sana **izin** (=icâzet) verdim, demesidir. Sâdece kitâbı vermek yetmez.

اَلْمُوَفِّقُ **(MUVAFFİK):** Sapıklıktan sonra doğru yolu gösteren kimsedir.

اَلْمَوْجُودُ **(MEVCÛD** (var olan): Eserlerin mebdei (başlangıcı, kökü) ve hâricde ahkâmın mazharı (göründüğü yer)dir.

Hakîmlerin ta'rîfine göre, Mevcûd; kendisinden haber verilmesi mümkün olan şeydir. **Ma'dûm** (yok olan) ise onun aksi olup, kendisinden haber verilmesi mümkün olmayandır.

اَلْمَوْتُ **(MEVT)** *Ölüm:* Varlıksal bir sıfat olup, **hayâtı**n zıddı olarak yaratılmıştır.

Hak ehlinin ıstılâhında, **mevt**; nefsin hevâsını kahretmek (zelîl kılmak)tır. Kim hevâsından ölüp kurtulursa, şüphesizki o, hüdâsı ile dirilir.

اَلْمَوْتُ الْأَحْمَرُ **(MEVT-İ AHMER):** Nefsin muhâlefetidir.

اَلْمَوْتُ الْأَبْيَضُ **(MEVT-İ EBYAZ):** Açlıktır Çünkü açlık, içi aydınlatır ve kalbin yüzünü beyazlatır. Karnı (göbeyi) ölenin, anlayışı canlanır.

اَلْمَوْتُ الْأَخْضَرُ **(MEVT-İ AHDAR):** Yaşayışını kanâatla yeşillendirmek için, değeri olmayan atılmış bezlerden yamanmış elbise giymektir.

اَلْمَوْتُ الْأَسْوَدُ **(MEVT-İ ESVED):** Halkın eziyetine katlanmaktır. O, mahbûbu olan Allah'ın fiilinde fiillerin yok olduğunu görmekle O'ndan eziyete şâhid olunduğu için, O'ndan yok olmaktır.

اَلْمَوَاتُ **(MEVÂT):** Mâliki olmayan ve suyu kesildiği için veya üzerini su bastığı için veya faydalanmaya engel olan daha başka şeylerden dolayı kendisinden faydalanılmayan arâzîdir.

اَلْمَوْعِظَةُ **(MEV'İZE):** Katı yürekleri yumuşatan, câmid gözleri yaşartan ve bozuk amelleri düzelten öğüttür.

اَلْمَوْقُوفُ مِنَ الْحَدِيثِ **(MEVKÛF MİN'EL-HADÎS):** Sahâbe'den, onların halleri ve sözlerine dâir rivâyet edilip, onlar üzerinde duraklanan ve Resûlullah (s.a.v.)'e geçilmeyen hadîstir.

اَلْمُولِي **(MÛLÎ)** *Îlâ yapan:* Karısına yaklaşması ancak, kendisine lâzım gelen bir keffâret ile mümkün olan kimsedir.

(**Îlâ**, Lügâtta, yemîn etmek anlamındadır. **Istılâhta**, zevceye yaklaşmamak, yani cinsî ilişkide bulunmamak üzere yapılan yemîndir.

Îlâ yapan kocaya, **Mûlî**, îlâ olunan karıya da **Mûlâ minhâ** denir.

Îlâ'dan fey' ise: Karısı ile cinsî ilişkide bulunmamak üzere yapılan yemînden, keffâretini vererek dönmektir ki, fiilen ve bazı durumlarda sözle vukû' bulur.) (Şürünbilâlî, Dürer Hâşiyesi) (A.E.)

اَلْمَوْضُوعُ **(MEVZÛ'):** Kendisine özgü olan arazın mahallidir. Denildi ki: O, zihinde var olan durumdur.

مَوْضُوعُ كُلِّ عِلْمٍ **(MEVZÛ'-U KÜLLİ İLM):** Kendisinde zâtî ârızalarından bahsedilen şeydir. Tıb ilmi için insanın karnı gibi. Çünkü bunda, sağlık ve hastalık bakımından karnın hallerinden bahsedilir. Nahv ilmi için kelimeler de böyledir. Zîrâ bunda da i'râb ve binâ bakımından kelimelerin hallerinden bahsedilir.

مَوْضُوعُ الْكَلَامِ **(MEVZÛ'UL-KELÂM):** Dînî akîdelerin isbâtının, uzaktan veya yakından kendisiyle ilgisi olması bakımından Ma'lûm'dur (yani bilinen her şeydir.)

Denildi ki: Kelâm ilminin konusu: Allah Teâlâ'nın Zâtı'dır. Çünkü onda Allah'ın sıfatlarından ve fiillerinden bahsedilir.

اَلْمُوَاسَاةُ **(MUVÂSÂT):** Bir kimsenin, kendinden başkasını, ona fayda verme ve savunmada, kendisiyle bir tutmasıdır. "**Îsâr**" ise; bu iki şeyde başkasını, kendisinden önde tutmasıdır. Bu, kardeşlikte son basamaktır.

مولَى الْمُوَالَاةُ **(MEVLE'L-MÜVÂLÂT):** Bunun açıklaması şöyledir: Nesebi bilinmeyen bir kişi, nesebi bilinen birini tutup onunla dostluk kurmuştur. **Ona demiştir ki**: Eğer ben bir suç işlersem, diyeti senin âkılene vâcib olur. Eğer benim malım olursa, ölümümden sonra o senindir. Mevlâ da bunu kabûl etmiştir. İşte bu kavl, **Müvâlât** diye adlandırılır ve o bilinen şahıs da **Mevle'l-Müvâlât**'tır.

اَلْمُوجِبُ بِالذَّاتِ **(MÛCİB Bİ'Z-ZÂT):** Eğer fiil, kasıdsız ve irâdesiz, kendisi için tam illet olursa, o fiilin, kendisinden meydana gelmesi vâcib olan şeydir. Güneşten, aydınlatmanın ve ateşten, yakmanın meydana gelmesi gerektiği gibi.

اَلْمَوْصُولُ **(MEVSÛL):** Tam bir cüz olarak, ancak bir **sıla** ve **âid** ile tamâm olan şeydir.

اَلْمُؤَنَّثُ اللَّفْظِيُّ **(MÜENNES-İ LAFZÎ):** Kendisinde, lafzen te'nîs alâmeti bulunan kelimedir. Ör. (حَمْرَاءُ ، حَبْلَى ، ضَارِبَةٌ) gibi.

Ya da takdîren olur ki, bu da **tâ**'dır. Ör. (أَرْضٌ) kelimesinde olduğu gibi, ki tasgîrinde **tâ**'yı açığa çıkarıp: (أُرَيْضَةٌ) olur.

اَلْمُؤَنَّثُ الْحَقِيقِيُّ **(MÜENNES-İ HAKÎKÎ):** Karşısında, canlı varlıktan **erkek** bulunan **dişi** kelimedir. Ör. (اِمْرَأَةٌ)= **Kadın**, (نَاقَةٌ)= **Dişi deve** gibi.

اَلْمُوَازَنَةُ **(MUVÂZENE):** Kâfiyelemede değil de, vezinde iki fâsılanın eşit olmasıdır. Yüce Allah'ın şu sözünde olduğu gibi:

وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ وَزَرَابِيُّ مَبْثُوثَةٌ Zîrâ, "**Mesfûfe**" ve "**Mebsûse**" kelimeleri, kâfiyelemede değil de, vezinde eşittirler. Sonlarındaki "**tâ**" mu'teber değildir. Çünkü bu "**tâ**" zâiddir.

اَلْمَهْمُوزُ **(MEHMÛZ):** Kök harflerinden birinde hemze bulunan fiildir. Gerek bu hemze (سَأَلَ) de olduğu gibi hâliyle kalmış olsun ve gerekse (سَالَ) de olduğu gibi elife çevrilmiş veya (سَلْ) de olduğu gibi hazfedilmiş olsun **Mehmûz** sayılır.

اَلْمُهْمَلَاتُ **(MÜHMELÂT):** Konulmasıyla bir ma'nâya delâlet etmeyen lafızlardır.

اَلْمُهَايَأَةُ **(MÜHÂYEE):** Ardarda ve nöbetleşe menfaatlerin paylaştırılmasıdır.

اَلْمَيْلُ **(MEYL):** Cisme ârız olan, hareketi muğâyir bir hâlettir ki, eğer engelleyen birşey bilinmezse, onun vâsıtasıyla tabîat (kanununa uymay)ı gerektirir. El ile kaldırılmış taşta ve suyun altına oturtulmuş şişkin tulumda olduğu gibi.

اَلْمَيْلُ **(MEYL):** Bir keyfiyyettir ki, onunla cisim, kendisini meneden şeye uyğun olur.

اَلْمَيْمُونِيَّةُ **(MEYMÛNİYYE): Meymûn İbn İmrân**'a nisbet edilen fırkadır. Bunlar, kader görüşünü kabûl edip dediler ki, **istitâat** fiilden önce olur. Allah, şerri değil hayrı murâd eder. Kâfirlerin küçük çocukları Cennetliktir. **Bunların**; oğlan kardeşlerle kız kardeşlerin evlenmelerini câiz gördükleri ve **Yûsuf Sûresini** inkâr ettikleri rivâyet edilmiştir.

مَاسِوَى **(MÂ-SİVÂ):** O'ndan başka, yani **Allah'tan başka her şey** anlamına arapça bir sözdür.

Sôfîlere göre; gönülde, Allah'tan başka, kimin ve neyin olursa olsun, sevğisi, dileği varsa, o kişi, "**Mâ-sivâ**"ya gönül vermiştir. Aynı zamanda, varlık âlemini, Allah'tan ayrı bilen, onları, Allah'ın sıfatlarının, Allah'ın hükümlerinin tecellîsi olarak görmeyen kişi de "**Mâ-sivâ ehli**"dir. (T. Dey.) (A.E.)

اَلْمُؤَنَّثُ **(MÜENNES):** Kendisinde, lafzen veya takdîren, **te'nîs**=dişilik alâmeti bulunan lafızdır. Bu alâmet de, üzerinde durulduğunda "**he**" okunan, yuvarlak **te**=(ö)'dir.

Lafzî olan te'nîse misâl: (ظُلْمَةٌ) = "Karanlık" gibi. **Takdîrî** olana misâl: (شَمْسٌ)= "Güneş" gibi.

Elif-i maksûre=kısa elif de, müenneslik=dişilik alâmetidir.

Ör. (دَعْوَى ، حُبْلَى)gibi.

Elif-i memdûde=uzun elif de, müenneslik alâmetidir. Ör. (حَمْرَاءُ) gibi. (Izhâr) (A.E.)

اَلْمُبَاشَرَةُ **(MÜBÂŞET):** Fıkıh ıstılâhında; erkek ile kadının, şehvet hissiyle tenlerini birbirine sürmesidir. (A.E.)

اَلْمَبَادِئُ **(MEBÂDÎ): Mebde**'in çoğulu olup, başlangıçlar, ilkeler, demektir.

Mebâdi-i âliye: Felekleri hareket ettiren rûhlar,

Mebâdi-i ûlâ: İlk ilkeler,

Mebâdi-i ulûm: İlk bilgiler, bilgi başlangıçları,

Mebâdi-i nihâyât: Oruç, namaz, hac ve zekât olan İslâm'ın dört temelidir. (O.T.S.) (A.E.)

اَلْمُتَوَلِّدَاتُ **(MÜTEVELLİDÂT):** Zincirleme birbirini doğuran işler, demektir. **Mu'tezile**'ye göre, kulun bizzât yaptığı bir işin tesiriyle meydana gelen ikinci iş ki bu, kulun vâsıtalı olarak yapmış olduğu iştir, el'in hareketi sebebiyle anahtarın hareket etmesi gibi. Yine onlara göre, fiillerin sonunda hâsıl olan netîceler de tamâmen o fiillerin eseri olup, **Mütevellidât** adını alır. (M. Ak.) (A.E.)

اَلْمُتَوَلِّى **(MÜTEVELLÎ)**: Vakfın işlerini, şer'î hükümlere ve vakfın şartlarına göre yönetmek için ta'yîn edilen kimsedir, ki iki kısma ayrılır. **Birisi**; meşrûtiyet vechiyle mütevellîdir, ki mütevellî olması vakf edenin şartı gereğindendir. **Diğeri**; meşrûtiyet vechiyle olmayan mütevellîdir, ki tevliyeti boş bulunan bir vakfa **meşrûtun leh**'i bulunmadığı için hâkim tarafından ta'yîn edilen **mütevellî**dir. (I.F.K.) (A.E.)

اَلْمُتَقَدِّمُونَ وَالْمُتَأَخِّرُونَ **(MÜTEKADDİMÛN VE MÜTEAHHİRÛN)** *Mütekaddimûn:* Eski, evvelce gelmiş büyük İslâm Âlimleri. **Fukahâca**; mütekaddimûn, **Şems'ül-Eimme Halvânî** (r.a.) (H. 456/M. 1063)den önceki âlimlerdir.

Müteahhirûn: Son zamanlarda gelmiş büyük İslâm âlimleridir **Fukahâca**; müteahhirûn, **Şems'ul-Eimme Halvânî**'den, **Hâfızüddîn Buhârî**'ye (r.a.) (H. 693) kadar olan Fukahâdır. (A.E.)

اَلْمُتَقَوِّمُ **(MÜTEKAVVİM):** Lügâtta, kıymet sâhibi (zî-kıymet) demektir. Meselâ: Besmele ile kesilmiş koyunun eti, şer'an mubâh olduğundan **mütekavvim** bir maldır. Denizdeki balık, havadaki kuş ise, **muhrez** olmadıkça; **mütekavvim** olmayıp, bunlar avlanılmakla **ihrâz** olunduğu zaman birer **mütekavvim** mal olur.

Mütekavvim mal: İki anlamda kullanılır. Biri, yararlanılması mubâh olan şeydir. Diğeri de, ihrâz edilmiş mal, demektir.

İhrâz: Mâliki olmayan mubâh birşeyi meşrû sûrette ele geçirmek, anlamındadır. (I.F.K.) (A.E.)

اَلْمِثْلِىُّ **(MİSLÎ)** *Misliyyât:* Mislî; çarşı ve pazarda **mu'teddün bih**, yani; bahânın ihtilâfını gerektiren bir farklılık bulunmaksızın misli (kendi gibisi) bulunan şeydir. Kile ile ölçülen, terâzî ile tartılan şeyler, ceviz ve yumurta gibi birbirine yakın olan adediyyât bu kabîldendir. Çoğulu: **Misliyyât**'tır. (I.F.K.) (A.E.)

اَلْمَجْبُوبُ **(MECBÛB):** Erkeklik uzvu ile beraber husyelerinin kesilmiş olması hâlidir. Buna **cübb** de denir. Yalnız, erkeklik uzvu kesilmiş olan veya tenâsül âleti düğme gibi pek ufak bulunan şahıs da **mecbûb** sayılır. (A.E.)

اَلْمَجْذُوبُ. **(MECZÛB):** Kendini aldırmış, kaptırmış, aklı başında olmayan, anlamına gelir. Tasavvuf ehlinden bazı kimseler, halkın teveccühünden kurtulmak için, kendilerini **Meczûb** gösterirler. Bunlara, kendini meczûb gösteren akıllı anlamına; "**Âkıl-ı Meczûb-nümâ**" denir. (T. Dey.) (A.E.)

اَلْمَحَبَّةُ **(MAHABBET):** Sevmek, dostluk gibi anlamlara gelen arapça bir sözdür Sôfîlerde, bir araya gelip sohbet etmeye denir. Sohbet meclisine de "**Mahabbet Meclisi**" derler. Tasavvuf ehli, sohbete büyük önem verirler. Sohbetle aşkın artacağını, insanın irfânının genişleyeceğini söylerler.

مَحَلُّ الْعَوْرَةِ **(MAHALL-İ AVRET)** *Avret Mahalli:* Namazda örtülmesi farz ve başkalarının bakmaları câiz olmayan uzuvlara **avret mahalli**, denir.

Avret-i galîza; örtülmesi şiddetle zarûrî olan insanın ön (kubül=ferc, zeker) ve arka (dübür) gibi mahallerdir.

Avret-i hafîfe; ön ve arkanın dışında kalıp, karın ve uyluk gibi, yine **avret** sayılan mahallerdir. (A.E.)

اَلْمَحْرَمُ **(MAHREM):** Karâbetten dolayı nikâhı harâm olan kimsedir. Bir kıza nazaran kardeşi gibi. Mukâbili; "**gayr-i mahrem=nâmahrem**"dir. **Mahrem**; hürmet, ihtirâm anlamına da gelir.

Muharremât: Nikâhları, muvakkaten veya müebbeden harâm olan kadınlardır.

Hürmet-i müebbede: Hükmü devâm edip duran hürmettir.

Hürmet-i muvakkate: Bir zaman için cârî olup ondan sonra yok olan hürmettir.

Hürmet-i müsâhere: Sıhriyyet sebebiyle husûle gelen hürmettir ki, nikâhın sıhhatine engel olur.

Hürmet-i razâ: Bir çocuğa süt vermekten hâsıl olan hürmettir ki, nikâhın sıhhatine engel olur. (I.F.K.) (A.E.)

اَلْمُحَايَئَةُ **(MUHÂYEE):** Menfaatleri taksimden ibâret olup; **Zamânen** ve **Mekânen Muhâyee** nevilerine ayrılır. Meselâ: Ortaklaşa olan bir evde, bir ay bir ortağın, bir ay da diğer ortağın oturması "**Zamânen Mühâyee**"dir. Bu evin bir kısmında bir ortağın, diğer kısmında da diğer ortağın oturması da "**Mekânen Mühâyee**"dir. (I.F.K.) (A.E.)

اَلْمُحَاذَاةُ **(MUHÂZÂT)** *Muhâzât-ı Nisâ:* Kadınların namazda erkeklerle bir hizâda bulunmasıdır. (A.E.)

اَلْمُحْصَرُ **(MUHSAR):** Lügâtta, menedilmiş, habs edilmiş kimse demektir. **Istılâhda**; düşman veya hastalık veya nafakasını kaybetmek gibi engeller sebebiyle Hacc ef'âlini yapamıyan, Hacc işlerinden geri kalan **ihrâmlı kimse** demektir. (A.E.)

اَلْمُحْرِمُ **(MUHRİM):** İhrâma giren kimseye, ihrâmlı olduğu sürece "**Muhrim**" denir. (A.E.)

اَلْمُحْكَمُ وَاَلْمُتَشَابِهُ **(MUHKEM VE MÜTEŞÂBİH):** Kur'ân âyetlerinden Muhkem olanlar, Kitâb'ın temeli ve aslıdır. Diğerleri **Müteşâbih** olanlardır.

Muhkem: Kendisinden kasdedilen ma'nâ bilinendir.

Müteşâbih: Allah'ın, kendi ilmine ayırdığı şeylerdir. Kıyâmetin zamanı ve sûrelerin başlarındaki **Mukattaa harfleri** gibi.

Denildi ki: **Muhkem**, Lügâtın konulmasına göre, te'vîlden ancak bir veche ihtimâli olandır. **Müteşâbih** ise; bir çok vecihlere ihtimâli olan ve uygun bir veche hamledilmesi için düşünüp taşınmaya ihtiyâc duyulandır.

Yine Denildi ki: **Muhkem**, ma'nâsı açık olan, **Müteşâbih** ise, ma'nâsı açık olmayandır. (Safvet'ul-Beyân) (A.E.)

اَلْمِحْرَابُ **(MİHRÂB):** Câmi ve mescidlerin kıble tarafındaki oyuk yere denir ki imâm burada namaz kılar. Cemâat de arkasında saflar hâlinde imâma uyarlar.

Mihrâb, çok sağlam ve güzel yapıldığı için, çok kez câmi yıkılsa bile **Mihrâb** yerinde durur. Bu nedenle, yaşlandığı halde güzelliği geçmemiş yaşlılar hakkında" **Mihrâb yerinde**" deyimi kullanılır.

İnsanı kutsal saymada ileri giden bazı sôfîler, Alevî ve Bektâşîler, yüze ve iki kaş arasına da **Mihrâb**, derler. (T. Dey.) (A.E.)

اَلْمَحْضَرُ **(MAHDAR):** Kendisinde iki hasmın arasındaki ikrâra, inkâra, beyyineye veya yemînden kaçındığına binâen verilen hükme dâir olan şeylerin, iştibâhı kaldıracak biçimde yazılmış olduğu **mahkeme defteri** veya **tutanak**larıdır. (I.F.K.) (A.E.)

اَلْمُخَضْرَمُ **(MUHADRAM)** *Muhadramûn* Mücerred Rubâî'den ism-i mef'ûldür. Çoğulu: **Muhadramûn** gelir. **Râ**'nın esiresiyle ism-i fâil olarak **Muhadrim** diye de okunur.

Muhaddislere göre, **Muhadram**: Küçük veya büyük olsun, Resûlullah (s.a.v.)'in sağlığında Câhiliyete ve yine onun sağlığında veya ondan sonra İslâm'a erişmiş, ancak Hz. Peygamber (s.a.v.)'i görmemiş veya onu müslüman olmadığı halde görmüş kimsedir.

İbn Kuteybe; Muhadram'ı, büyükken İslâm'a erişmiş, ancak Hz. Peygamber'in vefâtından sonra müslüman olmuş kimse, sayar.

Bazıları da; **Zeyd İbn Vehb** gibi, Hz. Peygamber (s.a.v.) hayatta iken müslüman olup, onu göremeyen kimse, diye ta'rîf etmiştir. Nitekim bu Zeyd, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i görmek için yola çıkıp gelirken, Resûlullah vefât etmişti. **Müslim**; bunların yirmi kişi olduğunu söylemiştir.

Nevevî demiştir ki: Bunlar daha çoktur. **Muhadramûn**, Sahâbe'den değillerdir. (Keşşâf) (A.E.)

اَلْمَدُّ **(MED):** Lügâtta; uzatma, ziyâde etme ve çekme anlamlarına gelir. **Tecvîd ıstılâhında ise, med** veya **lîn** harflerinden biri ile sesi uzatmaya denir.

Med harfleri: Kendilerinden önceki harfleri uzatan, sâkin: **Vâv, yâ** ve **elif** harfleridir.

Kasr ise; Lügâtta, habsetme, menetme anlamına gelir. **Tecvîd ıstılâhında ise**, med harfine artırma yapmadan, **tabiî meddi**, hâli üzere bırakmaya denir.

Altı çeşit med vardır:

1- **Medd-i Tabiî**: Bir kelimede med harfi bulunur, uzun uzatmaya sebeb olan, sebeb-i med bulunmazsa, tabiî (aslî) med olur. (اَبَدًا)= **Ebedâ** gibi.

2- **Medd-i Muttasıl**: Kelime anlamı, bitişik med, demektir. Medd harfi ile med sebebi olan **hemze** aynı kelimede yan yana bulundukları için bu ad verilmiştir.

Ta'rîfi: Med harflerinden birisi ile, med sebebi olan hemze, aynı kelimede yan yana bulunursa **Muttasıl Med** olur. (جَاءَ)= **Câe** gibi.

3- **Medd-i Munfasıl**: Ayrık med demektir. Med harfi ve med sebebi olan hemze ayrı ayrı kelimelerde bulunduğu için bu ad verilmiştir.

Ta'rîfi: Med harflerinden birisi ile, med sebebi olan hemze; med harfi birinci kelimenin sonunda, med sebebi ikinci kelimenin başında olmak üzere, yan yana bulunurlarsa, munfasıl med olur. (يَا اَيُّهَا)= **Yâ eyyühâ** gibi.

4- **Medd-i lâzım**: Lâzım Medd'in ta'rîfi: Med harflerinden birisi ile, med sebebi olan **lâzım sükûn** yan yana bulunurlarsa, lâzım med olur. (ضَالُّونَ)= **Dâllûn** gibi.

5- **Medd-i ârız**: Med harflerinden sonra ârız sükûn gelirse, ârız med olur.

Ârız sükûn: Kelimenin aslından olmayıp, üzerinde durma sebebiyle sâkin ve geçilince harekeli olan sükûndur.

6- **Medd-i lîn**: Türkçe karşılığı, **yumuşak med** demektir.

Ta'rîfi: **Vâv** veya **yâ** harfleri sâkin olur, kendinden önceki de üstünlü olursa, **medd-i lîn** olur. (خَيْرٌ ، خَوْفٌ)= **Hayr, havf** gibi.

اَلْمَذْهَبُ **(MEZHEB)**: Gidilen yol, inanç ve felsefede tutulan yol, bir dînin dallarından her biri gibi anlamlara gelir. (Fransızcadan;" doctrine, systéme ve

école sözlerine karşılık olarak kullanıldığı olmuştur.)

İslâm târihçileri genellikle farklı fıkıh sistemlerini "**Mezheb**", siyâsî ve itikâdî sistemleri ise "**Fırka**" veya "**Nihle**" çoğulu: **Nihâl** diye adlandırmışlardır. ama "**Fırka**" terimini kullanmaksızın, bu ayırımı; **Siyâsî, İtikâdî ve Fıkhî Mezhebler** biçiminde tanımlayanlar da vardır. (O.T.S.) (A.E.)

اَلْمَذْهَبُ وَالْمَشْرَبُ (MEZHEB VE MEŞREB): Mezheb, gidilen, tutulan yol anlamındadır. Dînî hükümlerde ve dünyâ işlerinde, Allah'ın emrine ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetine uyğun hareket edebilmek için din bilginlerinden birinin yolunu tutmak, onun gittiği yola, onun mezhebine uymaktır.

Meşreb; huy, zevk ve âdet anlamını verir. Meselâ, birisi hakkında; "**Meşrebi geniş**" denirse, herşeyi hoş görür, sindirir, darılmaz anlamına gelir.

"**Zâhidâne meşrebli**", dindâr, din hükümlerine uyar, anlamındadır. (T Dey.) (A.E.)

اَلْمَرْثِيَةُ (MERSİYE) *Ağıt:* Ölen birinin güzel huylarını sayıp dökerek ağlamak, ağlatmak anlamına arapça bir sözdür. Bu konuda yazılan şiirlere de "**Mersiye**" denir. Türkçesi; **ağıt, ağıt yakmaktır**. **Mersiye**, bilhâssa **İmâm Hüseyn**'in şehâdeti hakkında yazılmış olan şiirlere denir. (A.E.)

اَلْمُرِيدُ (MÜRÎD): Bir mürşide bağlanarak tasavvuf yoluna giren kişidir. Tarîkatlarda **mürîd** yerine; **dervîş**, **tâlib**, **fakîr**, **ihvân** ve **ashâb** adları da kullanılır. Mürşidinin hiçbir sözüne karşı çıkmaksızın mutlak bir teslimiyet içinde bulunan "**Mutlak Mürîd**", bütün işlerini mürşidin gözetim ve denetimine bırakmış olanlar ise "**Mücâz Mürîd**" olarak adlandırılır. (Ana B.) (A.E.)

اَلْمَرْسُومُ (MERSÛM): Resm ve âdete uygun olarak yazılan vesîkadır. (A.E.)

اَلْمُرْتَثُّ (MÜRTES): Gayr-ı Müslimler veya yol kesicilerle savaşırken yaralanıp, sonra bir tarafa çekilerek biraz yiyip içtikten veya konuştuktan veya ilâç kullandıktan veya aklı başında olarak üzerinden bir namaz vakti geçtikten sonra ölen müslümana denir.

Mürtesler, âhiret ahkâmı bakımından şehîddirler. Yıkanır, kefene konulur ve namazı kılındıktan sonra defnedilirler. (A.E.)

اَلْمَرَافِقُ (MERÂFIK): Lügâtta, **mirfâk**'ın çoğulu olup, dirsek anlamınadır. **Istılâhta**, birşeyin tamamlayıcılarından, müştemilâtından olup, kendisine ihtiyâc görülen faydalı şeyler, demektir. Bir evin, su yolları gibi.

اَلْمُرَاقَبَةُ (MURÂKABE): Kulun, kalbinde ve içinde geçene, Yüce Allah'ın müttali' olduğunu bilmesidir.

Bazıları; murâkabe, Allah'ın her şeye kâdir olduğunu bilmendir, demiştir.

Bazıları da demiş ki: Murâkabenin hakîkatı, senin Allah'a, sanki O'nu görüyormuş gibi O'na ibâdet etmendir. Her ne kadar sen O'nu görmüyorsan da O seni görüyor.

Bazı işâret ehli demişler ki: Murâkabe iki kısımdır. Âmm'ın (halkın) murâkabesi, hâss'ın (seçkinlerin) murâkabesi. Âmm'ın Allah'tan murâkabesi korkudur. **Hâss**'ın Allah'tan murâkabesi **recâ**'dır.

Bazıları da demişler ki: **Murâkabe**: **Sâlik**'in işlediği günlük işlerinin, **Hakk**'ın rızâsına uyğun olup olmayanlarını mülâhaza ile araştırması, demektir ki, bir çeşit **nefis muhâsebesi**dir. Bu esnâda mürşidin telkînlerini gözönünde bulundurarak, abesle geçen zamânından istiğfâr ve tekerrüründen kaçınmaktır. (Keşşâf) (A.E.)

مَرَضُ الْمَوْتِ (MARAZ-I MEVT) *Ölümcül hastalık:* Hastayı zayıf düşürüp, kendisinde ölüm korkusu bulunan hastalık demektir, ki araya sıhhat girmeden ölüm ile sonuçlanır. (I.F.K.) (A.E.)

اَلْمُرْشِدُ (MÜRŞİD): Arapçada; irşâd eden, doğru yol gösteren anlamındadır. İslâm'da ilk ve gerçek mürşid Hz. **Muhammed**'dir. Ondan sonra ümmetin âlimleridir. Bir hadîste **Resûlullah** (s.a.v.) "**Bilginler, peygamberlerin**

vârisleridir." buyurmuştur. (Bk. Tâc, C. 1, s. 63) Bu hadîs şöyle açıklanmıştır: Bilginler şerîatı teblîğde ve insanları hidâyete sevk ve irşâd etmekte peygamberlere halef olurlar.

Tasavvuf ehli de, İslâm'da ilk ve gerçek mürşid olarak Hz. Muhammed'i kabûl etmekle beraber ondan sonra irşâd görevini ancak **tasavvuf ve tarîkat yolunda olanlara** hasretmişlerdir.

Şîa'nın İmâmiyye mezhebinden olan tasavvuf ehline göre, gerçek mürşid, Hz. Muhammed (s.a.v.)'den sonra onun hakîkatine vâris olan onikinci **İmâm Mehdî**'dir.

Ehl-i Sünnet'ten olan **mutasavvıflara** göre, zamanın **kutbu**dur. Mürşid sayılan şeyhlerin irşâdları, niyâbet yoluyladır.

Melâmet ehli ise; irşâdın ancak zamanın sâhibine âit olduğu, "**Kalbe bakıcı**" denen kişilerin, onun emri ve izniyle irşâd edebilecekleri inancındadır. (T. Dey.) (A.E.)

اَلْمُرْشِدُ **(MÜRŞİD):** Tasavvufta, mürîdleri, tarîkatın eğitim, kural ve yöntemleriyle yetiştiren mutasavvıftır. **Mürşid** yerine **şeyh**, **postnişîn**, **seccâdenişîn** adları da kullanılır. (Ana B.) (A.E.)

اَلْمُرُوَّةُ **(MÜRÜVVET):** Bazı nüshalarda "**mürûet**" olarak geçen bu kelime, Lügâtta; yiğitlik, mertlik, adamlık, iyilik ve ihsânda bulunma, lutfetme, anlamlarına gelir.

Türkçede, bilhâssa **erkek evlâd** hakkında kullanılan; "**Mürüvvetini görmek**", anababanın onu evlendirmesi, döl-döş sâhibi olduğunu görmesidir.

Tasavvuf ehlince; mürüvvet; gerçek erenlerin lütufları, ihsânlarıdır. (T. Dey.) (A.E.)

اَلْمَرْفُوعَاتُ **(MERFÛÂT):** Fâiliyet alemini (işâretini) ihtivâ eden kelimelerdir.

Diğer bir deyimle, merfû' ma'muller 9 tânedir.

Bunlar: 1- **Fâil** 2- **Nâib-i Fâil** 3- **Mübtedâ** 4- **Haber** 5- **Kâne ve kardeşleinin ismi** 6- **İnne ve kardeşlerinin haberi** 7- **Cinsi nefy için olan lâ'nın haberi** 8- **Leyse'ye benzeyen mâ ve lâ'nın ismi** 9- **Müzâri' fiil**. (Avâmil) (A.E.)

اَلْمِزَاجُ **(MİZÂC):** Bir şeyle karıştırılmış başka şey demektir. İnsandaki **ahlâtın** karışma orantısından meydana gelen hal ve yaradılış durumu, tabîat ve huy anlamlarına da gelir. Çoğulu: **Emzice**'dir.

Mizâc-ı asabî, mizâc-ı balgamî yâhut **mizâc-ı lenfaî**, **mizâc-ı demevî**, **mizâc-ı safravî** dört hılttan birinin çokluğuna göre insan mîzâclarıdır.

Bed mizâc: Kötü huylu,

Hadîd'ül-mizâc: Çabuk kızan,

Nâmizâc: Rahatsız. **Sû-i mizâc**: Sağlık bozukluğudur. (O.T.S.) (A.E.)

اَلْمُزَارَعَةُ **(MÜZÂRAA):** Bir taraftan arâzî ve diğer taraftan işçilik ve emek, yani zirâat olarak, hâsılât aralarında taksîm olunmak üzere bir çeşit ortaklıktır. (Mecelle, Mad: 1431)

اَلْمُسْتَأْمَنُ **(MÜSTE'MEN):** İsti'mân; emân istemek, emâna nâil olmak anlamına gelir. Bir şahsın, yabancı bir milletin ülkesine girmek için o milletin hükûmetinden müsâade istemesi, anlamında kullanılır. Bu halde başka bir milletin ülkesine emân ile, müsâade ile giren kimseye de "**Müste'min**" denir. Gerek **müslim**, gerek **zimmî** veya **harbî** olsun.

Böyle bir müsâade ve izin ile başkasının yurduna giden bir yabancı; canı, malı ve nâmûsu hakkında emîn, korkudan âzâde bir halde olduğu için kendisine "**Müste'min**" denilir Buna "**Müste'men**" de denilir. Bu takdîrde "**kendisine emân verilmiş olan kimse**" anlamını ifâde eder. (I.F.K.) (A.E.)

اَلْمُسَاوَمَةُ **(MÜSÂVEME): Bey'-i Müsâveme**; bir kimsenin almış olduğu malı, kendisine kaça mâl olduğunu söylemeksizin, bir bedel ile başkasına rızâ ile satmasıdır. Bir tâcirin elindeki bir malı kaç liraya almış olduğunu söylemeksizin başkasına şu kadar liraya satması gibi. Satışlarda en çok yapılan budur. (Mecelle, Madde: 120)

اَلْمَسِيحُ **(MESÎH):** Hz. Îsâ için kullanılan bir kelimedir. Ona "**Mesîh**" denmesinin se-

bebi; yeryüzünde gezinir olmasından dolayıdır.

Denildi ki: Ona "**Mesîh**" adının verilmesi, **hastaları meshedip iyileştirmesinden** dolayıdır.

Denildi ki: Ona "**Mesîh**" adının verilmesi; anasının karnında **yağ sürülmüş** olarak doğmasıdır.

Bazıları da dediler ki: Mesîh kelimesi İbrânîce "**Meşûh**" kelimesinden arabçalaştırılmıştır. Nitekim **Mûsâ** da İbrânîcede "**Mûşâ**" idi.

Deccâl'in de, **Mesîh** diye adlandırıldığı söylenmiştir. Çünkü onun yüzünün iki tarafından biri **mesh edilmiş**, yani **silinmiş** olacaktır. Rivâyete göre, onun kaşı ve gözü olmayacaktır. (Müfredât) (A.E.)

اَلْمُشْتَهَاةُ **(MÜŞTEHÂT):** Fukahâ'ya göre müştehât; erkeklerin rağbet ettikleri, şehveti uyandıran, dokuz yaşındaki kadın veya kızdır. Fetvâ da buna göredir. **Şeyhayn**; "Benzeri (=misli) iştah uyandırırsa, beş yaşındaki kız müştehâttır." demişlerdir. **İmâm Muhammed'e göre**, eğer iri olursa sekiz veya dokuz yaşındaki kız müştehattır. (Keşşâf) (A.E.)

اَلْمُشَاعُ **(MÜŞÂ'):** Şâyi' hisseleri ihtivâ eden ortaklaşa şeydir. Meselâ, iki kimse arasında yarı yarıya ortak olan bir mal **müşâ**'dır. **Başka bir ta'rîfle**: Ortaklaşa olan bir maldaki yarım, dörtte bir, üçte bir gibi yayğın (=şâyi') hisselerden herhangi biridir. Hisselerden her biri, bu malın cüz'üne yayılıp şâmil bulunmuştur.

Hisse-i şâyia ise; ortaklaşa olan malın her cüz'üne sârî ve şâmil olan hissedir. (I.F.K.) (A.E.)

اَلْمَشْوَرَةُ **(MEŞVERET):** Birkaç kişi arasında bir işin konuşulması ve böyle bir iş için yapılan toplantıdır. (O.T.S.) (A.E.)

اَلْمَشِيَّةُ **(MEŞİYYET veya MEŞÎET):** Lügâtta; isteme, dileme anlamındadır.

Kelâmcıların çoğunluğuna göre, **Meşiyyet**, irâde demektir.

Bazılarına göre ise, **Meşiyyet**; aslında birşeyin îcâdı ve o şeyde isâbettir. Ancak örfte, **irâde** yerine kullanılır.

Meşiyyet, Allah Teâlâ için **îcâd**dır, insanlar için ise **isâbet**tir.

Denildi ki: Meşiyyet, Allah için birşeyin varlığını gerektirir. Bu nedenle: "**Allah isterse olur, istemezse olmaz**" denilir. Allah'ın irâdesi ise, murâd edilenin muhakkak var olmasını gerektirmez. Nitekim:

"**Allah sizin için kolaylık ister de zorluk istemez.**" (Bakara: 185)

"**Allah, kulları için zulmü murâd etmez**" (Mü'min: 31) âyetlerinde, (**irâde**=murâd etme=isteme) kelimesi bu şekilde kullanılmıştır. Bilindiği gibi, zorluk ve zulüm, insanlar arasında bulunabilir.

Denildi ki: **İrâde** ile **Meşiyyet** arasındaki farklardan birisi de şudur: İnsan **irâdesi**, ondan önce Allah'ın **irâdesi** bulunmadan da bulunabilir. Çünkü insan ölmeyi ister (irâde eder), ama Allah bunu gerçekleştirmez.

İnsanın meşiyyeti ise, ancak Allah'ın meşiyyetinden sonra mümkün olabilir. Nitekim Yüce Allah buyurur ki:

"**Allah, istemedikçe siz isteyemezsiniz.**" (İnsan: 30) (Müfredât) (A.E.)

اَلْمَشِيخَةُ **(MEŞÎHAT):** Şeyhlik, Şeyh'ul-İslâmlık, Şeyh'ul-İslâm dâiresi anlamlarına gelir. (A.E.)

مَصَالِحُ الْمَسْجِدِ **(MESÂLİH'UL-MESCİD):** Mescidden amaçlanan gâyenin gerçekleşmesine yarayan kimseler ile diğer gerekli şeylerdir. **Meselâ**; imâm, hatîb, müezzin gibi hademe-i hayrât ile mescidin aydınlatılması ve abdest suları gibi. (I.F.K.) (A.E.)

اَلْمِصْرُ **(MISR)** *Şehir:* İçinde Emîri (Vâlisi), Müftüsü ve Kadısı (Hâkimi) mevcûd olan yerdir.

Ayrıca; **en büyük mescidine Cuma ile mükellef bulunan ahâlisi sığmayan yerdir**, diye de ta'rîf olunabilirse de, bu ta'rîfin içine köyler (karyeler) de girmektedir. Bu nedenle, mu'teber olan ta'rîf birincisidir. (Dürer) (A.E.)

اَلْمُصَادَرَةُ **(MÜSÂDERE):** İslâm hukûkunda, mal varlığının bir bölümüne veya tümüne devletçe el konması. (A.E.)

اَلْمُصَافَحَةُ **(MUSÂFAHA):** Parmaklar bitişik ve eller düz ve açık olarak iki kişinin ellerini birbirlerine uzatıp sürtmelerine, avuçlarını birbirine sürtmek anlamına arapça, "**Musâfaha**" denir. Bir çeşit tokalaşmadır.

Musâfaha; sünnettir ve çok kez **salavât** getirilerek yapılır. El öpmek, el sıkmak yerine iki elle yapılan bu görüşme, **İslâmî bir selâmlaşma**dır. **Mevlevîlerde ise**; her iki kişi, sağ ellerini aynı zamanda öpmek sûretiyle **musâfaha** yapılır. (T. Dey.) (A.E.)

اَلْمَصْلَحَةُ **(MASLAHAT):** Bir işin salâhına, hayriyyetine götüren ve sebeb olan şeydir. Karşıtı; "**Mefsedet**"dir.

Maslahat; Maslahat-ı Dîniyye, Maslahat-ı Dünyeviyye, Maslahat-ı Zarûriyye, Maslahat-ı Hâcibe, Maslahat-ı Tahsîniyye, Maslahat-ı Mürsele, Maslahat-ı Mu'tebere ve Maslahat-ı Merdûde kısımlarına ayrılır. (İ.F.K.) (A.E.)

اَلْمَطَافُ **(METÂF):** Ka'be'nin çevresinde tavâf edilen yere Metâf denir. (A.E.)

اَلْمُعَطِّلَةُ **(MUATTILA):** "Kıdem" kavramını sâdece Allah'ın zâtına tahsîs etmek ve Allah'ın birliğini (tevhîdi) tam anlamıyla saptamak gerekçesiyle Allah'ı sıfatlardan tenzîh (=**ta'tîl)** edenlerdir. **Ma'bed el-Cuhenî** ile **Cehm ibn Safvân** başta olmak üzere **Mu'tezile**, hattâ İslâm filozofları **Muattıla**'dan sayılır. (M. Ak.) (A.E.)

اَلْمُعْجِزَاتُ الْحِسِّيَّةُ **(MU'CİZÂT-I HİSSİYYE):** Peygamberin, devrindeki insanlara gösterdiği ve duyu organlarıyla hissedilen **tabiatüstü olaylar**dır: **Ay**'ın yarılması, taşın, ağacın ve hayvanların konuşması gibi. (M. Ak.) (A.E.)

اَلْمُعَارَضَةُ **(MUÂRAZA):** Hasmın ileri sürdüğü delîle taarruz etmeyip; yalnız bu delîlin muktezâsına aykırı, zıttını isbât eden diğer bir delîl getirmektir. **Şöyleki**: İki delîlden biri birşeyin meselâ: Câiz olduğunu, diğeri de câiz olmadığını iktizâ etse bir **Muâraza** meydâna gelmiş olur. (I.F.K.) (A.E.)

اَلْمَعَارِفُ **(MAÂRİF):** Bilmek, tanımak anlamına gelen arapça "**Ma'rifet**" sözünün çoğuludur. Eskiden beri sôfîler arasında kullanılan bu deyim, sohbet sırasında, olgun bir sôfînin söylediği tasavvufî sözlere verilen addır. Bunların bazıları, ya o sôfî konuşurken, ya da sonradan, zihinde kalabildiği kadar, yazılarak bir kitâb hâline getirilir. O kitaba da, o sôfînin "**Maârifi**" yâhut "**Makâlâtı**" denir. (T. Dey.) (A.E.)

اَلْمَعْرِفَةُ **(MA'RİFE):** Muayyen=belirli birşey için konulmuş isimdir. **Ma'rife**, altı çeşittir: 1- Zamirler 2- Alemler, yani özel isimler. 3- İşâret isimleri (zamirleri). 4- Mevsûller. 5- **Elif-lâm** ile belirlenmiş olan isimler. 6- Yukarda zikrettiğimiz bu beş şeyden birine ma'nevî izâfetle **muzâf** olan kelimeler.

اَلْمُقَابَلَةُ **(MUKÂBELE):** Karşılık, karşılama, karşı gelme, karşılık verme, iki şeyi karşılaştırma, karşılıklı yapılan okuma, gibi anlamlara gelir.

Tasavvuf ıstılâhı olarak anlamına gelince:

Sôfîler, zikr esnâsında, halka hâlinde otururlar ki buna; "**Zikir halkası**" derler. Bu halkada, birbirlerine karşı oturdukları ve bilhâssa **Şeyh**'in karşısında bulundukları için zikir meclisine "**Mukâbele**" denmiştir. (T. Dey.) (A.E.)

اَلْمُقَلِّدُ **(MUKALLİD):** Başkasına delîlsiz uyan, inanan, delîl aramaksızın başkasının sözü ve fiili ile amel eden kimsedir.

اَلْمَكِّيُّ وَالْمَدَنِى **(MEKKÎ VE MEDENÎ):** Mekkî ve Medenî'nin ta'rîfinde sözlerin en meşhûru şudur:

Mekkî: Hicretten önce **Mekke**'de veya **Mina**, **Arafât** ve **Hudeybiye** gibi mekke çevresindeki yerlerde nâzil olan sûre ve âyetlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, **Medîne**'ye ulaşmasından önce **Medîne** yolunda nâzil olanlar da **Mekkî**'dir.

Medenî: Hicretten sonra **Medîne**'de veya **Bedr**, **Uhud** ve **Sel'** gibi **Medîne** çevresindeki yerlerde nâzil olan sûre ve âyetlerdir. **Feth** yılında veya **Vedâ haccı** yılında **Mekke**'de nâzil olanlar ve hicretten sonra seferlerden birinde nâzil olanlar da **Medenî**'dir. (Safvet'ul-Beyân) (A.E.)

Bazıları da; sûre ve âyetlerin, **Mekkî** ve **Medenî** oluşunu, bunların nâzil oldukları yere göre taksîm etmişlerdir. Bu nedenle, **Mekke**'de inenlere **Mekkî**, **Medîne**'de inenlere ise **Medenî** adını vermişlerdir. Bu şehirlerin çevresindeki yerleri de bu şehirlerden saymışlardır. **Mekke** ve **Medîne**'nin çevresi dışında inenleri de "**Seferî**" âyetler, diye adlandırmışlardır.

Bazı muellifler de, âyetlerin muhâtablarını dikkate alarak, **Mekke'lilere** hitâb eden âyetlere **Mekkî**, **Medîne'lilere** hitâb edenlere de **Medenî**, demişlerdir. (İbn-i Kesîr Tef. Şerh.) (A.E.)

Mekkî ve **Medenî** sûre ve âyetler, **Sahâbe** ve **Tâbiîn**'in hıfzetmiş olmasıyla bilinir. Bunu bilmek, **nâsıh** ve **mensûh**'un târihini bilmeye yardım eder.

اَلْمِلَّةُ **(MİLLET):** Dîn gibidir. Yüce Allah'ın, kullarına, ilâhî huzûra ulaşmaları için, Peygamberlerinin dilinden koymuş olduğu hükümlerdir.

Millet ile **dîn** arasındaki fark şudur: **Millet**, sâdece isnâd edilen bir peygambere izâfe edilir.

Millet; Allah'a veya Peygamberin ümmetinden birkişiye izâfe edilerek kullanılmaz. Yani şerîata mensûb ferdler için değil de, ancak şerîatı taşıyanlar için kullanılır. Onun için; **Allah'ın milleti**, denilmediği gibi, **benim milletim** veya **Zeyd'in milleti** de denilmez. Ama, **Allah'ın dîni**, **Zeyd'in dîni**, denilir.

Millet; Allah'ın koyduğu şerîata uyğun şeye denir. **Dîn** ise, itâat anlamında olup, onu yerine getiren kişi için kullanılır. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurulmuştur:

"**İbrâhîm'in milletine** (dînine) **hanîf olarak tâbi olun.**" (Âl-i İmrân: 65) (Müfredât) (A.E.)

اَلْمُلاَّ **(MOLLA)** *MONLÂ:* **Mevâlî** olarak da bilinir. Osmanlı Devletinde **mevleviyet** aşamasına yükselen ilmiye mensuplarının unvânıdır. Arapçadaki (efendi, sâhib anlamına gelen) **mevlâ** sözcüğünden türkçeleşmiştir. Önceleri isimlerin önünde (**Molla** Hüsrev gibi) yer alırken, sonları isimlerden sonra (Esad **Molla** gibi) kullanılmaya başlanmıştır.

Osmanlılarda, müderrislikten **kazâ** (=yargı) sınıfına geçenlere, kadılıkta yükselip **mevleviyet** rütbesi alanlara, bilim dünyâsının efendileri sayıldıklarından "**Molla**" ünvânı verilirdi. Bunların atandıkları büyük kadılıklara da **mollalık** (meselâ Edirne mollalığı, Bursa mollalılığı) denirdi. En kıdemli molla, **İstanbul** efendisi (veya kadısı) idi (Ana B.) (A.E.)

اَلْمُمَاطَلَةُ **(MUMÂTALE):** Borcu, borcun va'desini, bugün, yarın, diye uzatıp ertelemektir Böyle hareket eden bir borçluya, "**Medyûn-i mümâtil**" denir. Borcunu ödemeye gücü yettiği halde erteleyip duran kimse demektir. (I.F.K.) (A.E.)

اَلْمَنْبُوذُ **(MENBÛZ):** Bazı âlimlere göre, hemen doğmasını müteâkib bir yere atılmış bulunan bebektir. **Lakît** ise, böyle değildir. **Lakît**, kendi işlerini, meselâ; yiyip içmesini bizzat idâreden âciz olarak bulunan herhanği erkek veya kız çocuğudur. (I.F.K.) (A.E.)

اَلْمَنَاسِكُ **(MENÂSİK):** Hacla ilgili fiil ve ibâdetlerden her birine "**nüsük**" veya "**mensek**" denir. Bunun çoğulu: "**Menâsik**"tir. Hacla ilgili işler ve ibâdetler demektir. (A.E.)

اَلْمَنَعَةُ **(MENEA):** Kuvvet, cemâat anlamlarına gelir. Bu kelime; hem isim, hem masdar olabilir. "**Mâni'**"in çoğulu da olabilir. Çoğul olduğuna göre: "**Bir şahsın hâmîsi ve aşîreti olan kimseler**" demek olur ki, o şahsa başkalarının tecâvüz etmesine **mâni'** olurlar.

Kuvvet ve cemâate sâhib olduğu için asker veya orduya da **Menea** denebilir.

En az on ve bir kavle göre dört kişiden oluşmuş bir kuvvete mâlik olan kimseye "**Zî menea**", "**Sâhib-i menea**" denir. (I.F.K.) (A.E.)

اَلْمَنُّ **(MENN):** Esirleri bir lütuf olarak meccânen salıvermek, düşmanın dâr-ı harbe dönüp gitmesine, bedelsiz müsâade etmektir. Bu kelime esâsen, **lütf** ve **ihsân** ve **minnet** anlamlarına da gelir. (I.F.K.) (A.E.)

اَلْمَوَالِى **(MEVÂLÎ):** Arapça; kullar, köleler anlamına gelir. Emevîler, arab olmayanlara, müslüman olsalar bile, "**Mevâlî**" derlerdi. **Ehl-i Beyt** taraftarları ise, "**Ben kimin mevlâsı isem, Ali de onun mevlâsıdır.**" Yani ben kimin efendisi isem, kimin üzerinde tasarruf ve velâyetim varsa, **Ali** de onun velîsidir, hadîsine dayanarak bu sözün anlamını, "**Ali bendeleri**" biçiminde benimsemişlerdir. (T. Dey.) (A.E.)

اَلْمَوْلِدُ **(MEVLİD)** *Veya Mevlûd:* Bir kimsenin, özellikle Hz. Peygamber (s.a.v.)'in doğum günü, doğum yeri ve doğum günü münâsebeti ile yapılan anma merâsimidir. (A.E.)

اَلْمَوْلٰى **(MEVLÂ): Sultân, dost, komşu, yardımcı, amca oğlu, âzâd eden** ve **âzâd olan, emir sâhibi, efendi, sâhib** gibi, çeşitli anlamlara gelir. Hattâ, **Mevlâ**, Allah'ın isimlerinden biri olarak da kullanılır. (Ahterî) (A.E.)

اَلْمَوْسِمُ **(MEVSİM):** Haccın edâ edildiği zamana "**Mevsim**" denir. **Zilhicce**'nin ilk on günü kasdedilir. (A.E.)

اَلْمَهْرُ **(MEHR)** *Mehir:* Nikâhın hükümlerindendir. **Mehr**'in; **sadâk, nihle, atiyye, ukr, ecir** ve **farîza** gibi bir çok isimleri vardır.

Mehr-i müsemmâ (belirlenmiş mehir): Kadın için iki tarafın rızâsıyle ve nikâh akdi sırasında belirlenmiş olan mehirdir.

Mehr-i misl: Kadının misli olan diğer bir kadının, meselâ ablasının veya kızkardeşinin mehridir. Onun mehri ne ise, bunun da o olur.

Mehr'in peşin verilen kısmına; "**Mehr-i muaccel**"; veresiye kalan kısmına da; "**Mehr-i müeccel**" denir. Mehrin hepsinin peşin verilmesi müstehabtır. Nikâhtan önce verilen yüzük, küpe ve bilezik gibi şeyler de mehirden sayılabilir. (I.F.K.) (A.E.)

اَلْمَيْتَةُ **(MEYTE):** Ölmüş insan ve davara denir. Bazı âlimleri göre, **meyte,** boğazlanmamış, murdar olmuşdavara denir. Diğer bir deyimle: **Meyte;** İslâmî şartlara uymadan ölmüş veya öldürülmüş hayvan demektir.

Molla Hüsrev'in açıklamasına göre; **Meyte:** Kendi düşüp, eceliye ölen hayvandır. **Meyyite** ise: Kendi eceliyle ölmeyen hayvandır. Meselâ, değnekle vurulup öldürülen hayvan gibi. (Dürer) (A.E.)

اَلْمِيزَانُ **(MÎzÂN):** Kıyâmette amellerin mikdarlarını bildirecek olan ve keyfiyeti bizce bilinmeyen, dünyadakilerle mukâyese edilemeyen terâzîdir. (M.Ak. (A.E.)

اَلْمِيقَاتُ **(MÎKÂT):** Mekke'ye gelen âfâkîlerin (=Mîkât sınırları dışında ikâmet eden kimselerin) **ihrâmsız** geçemeyecekleri sınırları belirleyen noktalardır. Bu noktaların sınırladığı bölgeye, **Mekke'ye gitmek kasdı ile gelen âfâkîlerin ihrâmlı olarak girmeleri vâcibdir. (A.E.)**

اَلْمُثَلَّثُ **(MÜSELLES):** Kuru üzüm ve hurmadan ve yaş üzüm suyundan pişirmekle üçte ikisi gidip üçte biri kalan içecektir. Kabarıp şiddetlense bile, tatlı olduğu sürece temizdir ve içilmesi helâldir. Eğlence edinmeksizin, yemeği kolayca yutmak, beslenip güçlenmek ve tedâvî için içilmesi helâldir. Bundan, sarhoşluk veren içki (=**seker**) yapmak helâl olmaz.

İmâm Muhammed; bu, harâm ve pistir. Azında ve çoğunda had, yani şer'î cezâ uyğulanır, demiştir.

(**Diğer bir ta'rîfe göre**; müselles; pişirmekle üçde ikisi giden ve şiddetlenip müskir, yani sarhoş edici hâle gelen yaş üzüm suyudur ki, buna "**tıla'**" da denir.) (I.F.K.) (A.E.)

بَابُ النُّونِ

NÛN BÖLÜMÜ

اَلنَّامُوسُ **(NÂMÛS):** Allah'ın koyduğu şerîattır.

(Nâmûs: **1-** Kânun, nizâm **2-** Irz **3-** Temizlik, doğruluk **4-** Allah'a yakın melek **5-** Nâmûs-ı Ekber: Cebrâil) (O.T.S.) (A.E.)

اَلنَّارُ **(NÂR)** *Ateş:* Yakıcı olan latîf cevherdir.

اَلنَّادِرُ **(NÂDİR):** Kıyâsa muhâlif olmasa da, varlığı az olan şeydir.

اَلنَّاقِصُ **(NÂKIS):** Lâm'ı, yani son harfi illetli olan fiildir. (رَمَى)= Attı, (دَعَى)= çağırdı, gibi.

اَلنَّبِيُّ **(NEBÎ):** Kendisine melek vâsıtasıyla **vahy edilen** veya kalbine **ilhâm edilen** veya sâlih rü'yâ ile **tenbîh olunan** kimsedir.

Resûl ise, nübuvvet vahyinin üstündeki **özel vahy** sebebiyle daha üstündür. Çünkü **Resûl**, Allah tarafından kitâb indirilmekle kendisine bilhâssa **Cebrâîl**'in vahy getirdiği kimsedir.

اَلنَّبَاتُ **(NEBÂT):** Nev'î sûreti olan mürekkeb bir cisimdir, ki **bu nev'î sûretin**; terkîbin korunmasıyla beraber geliştirme ve besleme nevi'lerini kapsayan kesin etkisi vardır.

اَلنَّبَاتُ **(NEBÂT):** Doğan, (=tevellüd eden) artan ve beslenen şey olması bakımından âlî, tabiî bir cisme mahsûs ilk kemâldir.

اَلنَّبَهْرَجَةُ **(NEBEHRECE):** Tüccârın reddettiği dirhemlerdir.

(**Nebehrece** veya **nebherce**: Vakti geçmiş veya, sikkesi silinmiş veya bakırlı olan, geçmez akça yâhut dirhemdir. Her şeyin kötüsüne de denir.) (Ahterî) (A.E.)

اَلنُّجَبَاءُ **(NÜCEBÂ):** Bunlar kırk kişidir. Bunlar, halkın ağırlıklarını taşımakla meşgûldürler. Bu ağırlıklar; cümleten, beşerî kuvvetin, taşınmasına ilgi göstermediği her olaydır. Bu, onların, bol şefkat ve fıtrî rahmetle ihtisâs etmiş olmalarından dolayıdır. Onlar ancak başkasının hakkında tasarruf ederler. Çünkü onların yükselmelerinde ancak bu bâbdan artışları olur.

اَلنَّجْشُ **(NECŞ):** Malı satın almaya istekli olmadığın halde onun fiyatını artırmandır.

اَلنَّجَّارِيَّةُ **(NECCÂRİYYE): Muhammed İbn Hüseyn** en-**Neccâr**'ın taraftarlarıdır. Bunlar, fiillerin yaratılması konusunda **Ehl-i Sünnet**'e uygundurlar. Bunlara göre, **istitâat** fiille beraberdir ve kul, fiilini kendisi kazanır. Bunlar, vucûdî sıfatların nefyedilmesinde, Allah'ın kelâmının hâdis olmasında ve Allah'ın görülmemesinde **Mu'tezile**'ye uyarlar.

اَلنَّحْوُ **(NAHV):** İ'râb, binâ ve diğerleri gibi, arapça terkîblerin halleri kendileriyle tanınan kuralları bilmektir.

Denildi ki: **Nahv**, kendisiyle kelimelerin, **i'lâl** bakımından halleri bilinen bir ilimdir.

Yine denildi ki: Sözün, düzgün ve bozuk olanı kendileriyle tanınan asılları bilmektir.

اَلنَّدَمُ **(NEDEM** (pişmân olma): Kendisinden vâki' olan şeyin vukû' bulmamış olmasını temennî etmekle insanda oluşan üzüntüdür.

اَلنَّذْرُ **(NEZR)** *Adama, adak:* Allah Teâlâ'ya ta'zîm olarak bir kimsenin, mubâh olan fiilin aynısını kendisine vâcib kılmasıdır.

اَلنُّزُلُ **(NÜZL):** Konuk olan kimsenin rızkıdır.

اَلنَّزَاهَةُ **(NEZÂHET):** Başkasına zulüm ve ihânet etmeksizin mal kazanmaktan ibârettir.

اَلنَّسْخُ **(NESH):** Lügâtta; izâle ve nakl anlamındadır. **Şerîatta**; şer'î bir delîli geri çevirerek, onun aksini gerektiren diğer şer'î bir delîl gelmesidir. **Nesh**, bizim ilmimize nazarla tebdîldir (değiştirmedir). Allah Teâlâ'nın ilmine nazarla ise, hükmün müddeti için bir beyândır (açıklamadır).

اَلنِّسْبَةُ **(NİSBET):** İki şey arasında ilgi kurmaktır.

اَلنِّسْبَةُ الثُّبُوتِيَّةُ **(NİSBET-İ SÜBÛTİYYE):** Birşeyin, birşey için, o odur şeklinde sâbit olmasıdır.

اَلنِّسْيَانُ **(NİSYÂN)** *Unutma:* Uyuklama durumu dışında, bilinen birşeyden gâfil olmaktır. Bu, vucûba, yani ne vucûbun kendisine, ne de edânın vucûbuna aykırı değildir.

اَلنَّص **(NASS):** Söyleyen kişideki bir ma'nâ sebebiyle zâhirden daha açık olan lafızdır. **Nass**, işte bu ma'nâdan dolayı sözü söylemektir. Meselâ: "**Benim sevinmemle sevinen, üzülmemle üzülen falancaya iyilik edin**." denildiği gibi. İşte bu söz, onun sevgisini açıklamada bir **nas**tır.

اَلنَّص **(NASS):** Ancak bir ma'nâya ihtimâli olan şeydir. Denildi ki: **Nass**; te'vîle ihtimâli olmayan (âyet veya hadîs, açık ifâde veya delîl gibi) şeylerdir.

النُّصْحُ **(NASH):** Ameli bozan şeylerden ameli arındırmaktır. (Ameli ıhlâslı yapmaktır.)

النَّصِيحَةُ **(NASÎHAT)** *öğüt:* içinde iyilik bulunan şeye çağırma ve içinde bozukluk bulunan şeyi de yasaklamadır.

النُّصَيْرِيَّةُ **(NUSAYRİYYE):** Bunlar dediler ki: Allah (c.c.), **Ali**'ye (r.a.) hulûl etmiştir (girmiştir).

النَّظَرِىُّ **(NAZARÎ):** Hâsıl olması, nazar ve kesbe dayanan şeydir. Nefsin ve aklın tasavvuru gibi ve Âlem'in hâdis olduğunu tasdîk etmek gibi.

النُّظُمُ **(NÜZUM):** Lüğat ve sîga bakımından mushafların içerdiği ibârelerdir. O, konuluşu itibâriyle dört kısımdır: **Hâss, âmm, müşterek, müevvel**. Hasrın vechi şudur ki: Lafız, eğer tek ma'nâ için konulmuşsa, **hâss**'dır. Ya da daha çoğu için konulmuş olup, eğer **küllü** kapsamış ise o **âmm**'dır. Aksi halde, eğer ma'nâlarının biri ağır basmazsa **müşterek**'tir. ve eğer ağır basarsa **müevvel**'dir.

Lafz'a gelince; eğer ondan kasdedilen zâhir ise, buna nisbetle "**Zâhir**" diye adlandırılır. Sonra eğer onun için söz geçmekle açıklığı artmışsa, "**Nass**" diye adlandırılır. Sonra eğer açıklığı artmış da **te'vîl** ve **tahsîs** bâbı düşmüşse, "**Müfesser**" diye adlandırılır. Sonra eğer daha artmış da **nesh** ihtimâli bâbı da düşmüşse, "**Muhkem**" diye adlandırılır.

اَلنَّظْمُ **(NAZM):** Lügâtta; incileri ipte bir araya getirmektir. **Istılâhta ise**; aklın gerektirdiğine uygun biçimde, delâletleri mütenâsib ve ma'nâları düzenlenmiş olarak, **kelimelerin ve cümlelerin derlenmesidir**.

Denildi ki: Nazm, aklın gerektirdiği biçimde, delâletleri mu'teber olan, sevk ve tertîb edilmiş lafızlardır.

اَلنَّظْمُ الطَّبِيعِى **(NAZM-I TABİÎ):** (Mantık ilminde), Matlûb'un mevzû'undan **hadd-i evsat**'a intikâl etmektir. Sonra bundan da onun mahmûlüne intikâl edip, nihâyet ondan netîce lâzım gelmesidir. Nitekim dört şekilden birinci şekilde olduğu gibi.

النَّظَامِيَّةُ **(NAZZÂMİYYE):** Bunlar, **İbrâhim** en-**Nazzâm**'ın taraftarlarıdır. Bu adam, **Kaderiyye** fırkasının şeytânlarındandır. Filozofların kitaplarını okuyup inceledi ve onların sözlerini, **Mu'tezile**'nin sözleriyle karıştırdı. **Bunlar dediler ki**: İçinde kullar için iyilik (salâh) olmayan şeyi dünyâda kullarına yapmaya Allah kâdir değildir. Âhirette de cennet ve cehennemliklerin sevâb ve azâbını eksiltmeye veya arttırmaya kâdir değildir.

اَلنَّعْتُ **(NA'T)** *vasıf, nitelik:* (Nahv ilminde), **Metbû**'unda, mutlak olarak bir ma'nâya

delâlet eden **tâbi**'dir.

Bu kayd ile; (ضَرَبْتُ زَيْدًا قَائِمًا)= "**Zeyd'e ayakta iken vurdum**." gibisi hâric kalır. Eğer "**kâimen**"in tâbi olduğu sanılırsa, bir ma'nâya delâlet eder. Lâkin ona mutlak olarak değil de, ancak ondan fiilin sudûr etmesi hâlinde delâlet eder.

اَلنِّعْمَةُ **(Nİ'MET):** Kendisiyle bir **garaz** ve **karşılık** değil de, **iyilik** ve **fayda** kasdedilen şeydir.

نَعَمْ **(NEAM)** *Evet:* daha önce geçmiş olumsuzluğu takrîr içindir.

اَلنَّفْسُ **(NEFS):** Hayât, hiss ve irâdeli hareket kuvvetini taşıyan, latîf, buğusal cevherdir. **Yüce Hakîm** onu, **Hayvânî Rûh** diye adlandırmıştır. O, bedeni aydınlatan bir cevherdir. Ölüm sırasında ışığı, bedenin içinden ve dışından kesilir. Uyku vaktinde ise, bedenin içinden değil, sâdece dışından kesilir. Böylece **uyku** ve **ölümün** bir cinsten olduğu sâbit olmuştur. Çünkü **ölüm**, küllî kesilmedir.

Uyku ise, eksik kesilmedir. Bundan anlaşılır ki, **Kâdir-i Hakîm**, nefs cevherinin bedenle ilişkisini üç çeşit üzere düzenlemiştir:

1- Eğer nefsin ışığı, bedenin bütün cüzlerine, içine ve dışına ulaşmışsa, bu **yakazadır** (uyanıklık hâlidir).

2- Eğer nefsin ışığı, bedenin içinden değil de dışından kesilmişse, bu **uykudur**.

3- Ya da tamâmiyle kesilmişse bu **ölümdür**.

اَلنَّفْسُ الْاَمَّارَةُ **(NEFS-İ EMMÂRE):** Bedenî tabîata meyleden, hissî şehvetleri ve lezzetleri emreden ve kalbi, süflî yöne çeken nefistir. Bu, kötülüklerin barınağı ve yerilen ahlâkın kaynağıdır.

اَلنَّفْسُ اللَّوَّامَةُ **(NEFS-İ LEVVÂME):** Gaflet uyuklamasından kalbin nûru ile uyandığı mikdarda onun nûru ile aydınlanan nefistir. Zulmânî yaradılışının hükmüyle kendisinden bir kötülük sâdır oldukça, kendisini kınamaya ve ondan tevbe etmeye başlar.

اَلنَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ **(NEFS-İ MUTMAİNNE):** Kalbin nûru ile aydınlanması tamâm olup, **Yerilen sıfatlar**dan sıyrılmış ve **övülen ahlâk** ile ahlâklanmış olan nefistir.

اَلنَّفْسُ النَّبَاتِى **(NEFS-İ NEBÂTÎ):** Üremesi, çoğalması ve beslenmesi bakımından âlî olan tabiî cisim için **ilk kemâl**dir. **Kemâl**'den maksad, kendisiyle nev'in, zâtında kemâle erdiği şeydir ki bu, **ilk kemâl** diye adlandırılır. Kılıcın, demir için olan durumu gibi.

Ya da nev'in, sıfatlarında kemâle erdiği şeydir ki bu da, **ikinci kemâl** diye adlandırılır. Kılıç için **kesme**, cisim için **hareket** ve insan için **bilme** gibi, nev'e tâbi olan diğer durumlar böyledir.

اَلنَّفْسُ الْحَيَوَانِى **(NEFS-İ HAYVÂNÎ):** Cüz'iyyâtı idrâk eden ve irâde ile hareket eden şey bakımından âlî olan tabiî cisim için **ilk kemâl**dir.

اَلنَّفْسُ الْاِنْسَانِى **(NEFS-İ İNSÂNÎ):** Umûr-ı külliyyâtı idrâk eden ve fikrî fiilleri işleyen şey bakımından âlî olan tabiî cisim için ilk kemâldir.

اَلنَّفْسُ النَّاطِقَةُ **(NEFS-İ NÂTIKA):** Zâtında maddeden soyutlanmış ve fiillerinde ona yakınlığı olan cevherdir. Felekî nefisler de böyledir. Eğer nefs, emrin altında sâkin olmuş ve şehvetlerin muârazası sebebiyle ızdırâb ondan ayrılmış ise, **Mutmainne** diye adlandırılmıştır. Eğer sükûnu tamâm olmamış, lâkin o şehvânî nefs için muvâfık ve ona taarruz eder olmuş ise, **Levvâme** diye adlandırılmıştır. Çünkü o, arkadaşını, **Mevlâsına** ibâdette kusur etmesinden dolayı kınamaktadır Eğer itirâzı terk etmiş, şehvetlerin gereğine, şeytânın dürtülerine itâat edip boyun eğmiş ise, **Emmâre** diye adlandırılmıştır.

اَلنَّفْسُ الْقُدْسِيَّةُ **(NEFS-İ KUDSİYYE):** Nev' için mümkün olan her şeyi hâzır etme melekesi olan veya kesin biçimde buna yakın olan nefstir. Bu, **hads**'in nihâyetidir.

اَلنَّفْسُ الْقُدْسِيَّةُ **(NEFS-İ KUDSİYYE):** Zarûriyyât'tan nazariyyât'a geçişli olan bir melekedir, ki ya ona uyar ya da defetmeye yakın olur.

اَلنَّفْسُ الرَّحْمَانِى (NEFS-İ RAHMÂNÎ): A'yân üzerine aynen yayılmış olan genel varlıktan ve mevcûdâtın sûretlerini taşıyan **heyûlâ**dan ibârettir. Birincisi, ikincisi üzerine tertîb edilmiş olup, nefsinde saf ve temiz hevâ olmasıyla beraber harflerin sûretleriyle muhtelif olan insanın nefsine benzetilerek onunla adlandırılmıştır. Hakîmlerce, ondan "**Tabîat**" diye söz edilmiştir. Mahreclere göre, insânî nefs üzerine vâki olan lafzî kelimelere benzetilerek a'yân, "**Kelimeler**" diye adlandırılmıştır.

Kelimeler, aklî ma'nâlara delâlet ettikleri gibi, yine böylece mevcûdâtın **a'yânı** da kendilerinin **Mûcidine**, O'nun isimlerine ve sıfatlarına, zâtına ve mertebelerine göre, O'nun için sâbit olan bütün kemâlâtına delâlet eder. Yine onlardan hepsi, "**kün**=ol" kelimesi ile var olmuştur. Sebebin ismi, müsebbibe verildiği gibi, kelime bunlara isim olarak verilmiştir.

نَفْسُ الْأَمْر (NEFS'UL-EMR): Aynî veya ilmî olsun, eşyânın sûretlerinin hepsini, küllîsini, cüz'îsini, küçüğünü, büyüğünü toptan ve tafsîlen içine alan zâtî ilimden ibârettir.

اَلنِّفَاسُ (NİFÂS): Çocuğun doğmasının ardından gelen (lohusalık) kanıdır.

اَلنَّفْىُ (NEFY): "**Lâ**" ile cezm olmayan lafızdır ki, o, fiilin terkini haber vermekten ibârettir.

اَلنَّفْلُ (NEFL): Lügât bakımından; **ziyâde**=fazlalık için konulmuş bir isimdir. bundan dolayıdır ki, ganîmet, **Nefl** diye adlandırılmıştır. Çünkü **Nefl**, cihâdın şer'iyyetinden kasdedilen şey üzerine, yani **i'lâ-yi kelimetullah** (=İslâm'ı yükseltme ve yayma) üzerine fazlalıktır.

Şerîatta; **Nefl** (=Nâfile); farzlar ve vâcibler üzerine fazlalık olarak meşrû kılınan şeyin adıdır, ki **Mendûb**, **Müstehab** ve **Tetavvu'** diye de adlandırılmıştır.

اَلنِّفَاقُ (NİFÂK): Îmân ettiğini dil ile söyleyip, küfrü kalbde gizlemektir (Dışından inanmış görünüp, içinden inkâr etmektir. Böyle kimseye **Münâfık** denir.)

اَلنَّقْضُ (NAKZ): Lügât bakımından; **kesr**, yani kırma ve bozma anlamındadır. **Istılâhta**; sübûtu veya nefyi iddiâ edilen hükmün, bazı sûretlerde, kendisine delâlet eden muallilin delîline uymadığını beyân etmektir. Eğer delîlin mukaddemelerinden birşeyi topluca menetmekle vâki olmuşsa, **İcmâlî Nakz** diye adlandırılır. Çünkü onun hâsıl olması, delîlin mukaddemelerinden birşeyin topluca menedilmesine dayanır. Eğer sâdece menetme veya senedi menetme ile vâki olmuşsa, **Tafsîlî Nakz** diye adlandırılır. Çünkü o, belli bir mukaddemenin menedilmesidir.

اَلنَّقْضُ (NAKZ): İlletin, hükümsüz varlığıdır.

نَقِيضُ كُلِّ شَيْءٍ (NAKÎZU KÜLLİ ŞEY): Bu kazıyyeyi kaldırmaktır. Meselâ: "**Her insan bizzarûre hayvândır**." dediğimiz zaman, onun nakîzi; "**O böyle değildir**." şeklindedir.

اَلنَّقْضُ (NAKZ): Arûz'da, (مُفَاعَلَتُنْ) = **Müfâaletün**'dan, sâkin olan yedinci harfi kaldırmak ve beşinci harfi sâkin kılmaktır. Meselâ, geriye (مُفَاعَلْتُ)= **Müfâaletü** kalması için, onun **nûn**'unu kaldırmak ve **lâm**'ını sâkin kılmak gibi. Bu da, (مَفَاعِيلُ)= **Mefâîlü**'ya nakledilir ve **Menkûz** diye adlandırılır.

اَلنُّقَبَاءُ (NUKABÂ): Bunlar, bâtın ismiyle tahakkuk edenlerdir. İnsanların bâtınlarına (içlerine) muttali oldular. Sırların yüzlerinden onlara perdeler açıldığı için içlerdeki gizlilikleri ortaya çıkardılar. **Bunlar üç kısımdır**:

1- **Ulvî nefisler**: Bunlar, emrî hakîkatlerdir.

2- **Süflî nefisler**: Bunlar, halkî olanlardır.

3- **Vasatî nefisler**: Bunlar, insânî hakîkatlerdir. Bunlardan her nefiste, Allah Teâlâ için, ilâhî ve kevnî sırları içine alan bir emânet vardır. Onlar üçyüz kişidir.

اَلنَّكِرَةُ (NEKRE): Aynıyla değil de, herhangi birşey için konulmuş (belirsiz isim)dir. **Adam** ve **at** gibi.

اَلنِّكَاحُ **(NİKÂH):** Lügâtta; **zamm** ve **cem'** (eklemek ve toplamak) anlamındadır. Şerîatta; (عَقْدٌ يَرِدُ عَلَى تَمْلِيكِ مَنْفَعَةِ الْبُضْعِ قَصْدًا)= "**kasden, bud'un menfaatini temlîk etmek için yapılan akiddir**."

Sonuncu kaydda, satış ve benzerinden ihtirâz vardır. Çünkü bunda maksad; rakabenin temlîk edilmesidir. Menfaatin mülkü bunda zımnen dâhildir.

نِكَاحُ السِّرِّ **(: NİKÂH'US-SIR):** Teşhîr etmeksizin yapılan gizli nikâhtır.

نِكَاحُ الْمُتْعَةِ **(NİKÂH'UL-MUT'A):** Adamın, karısına: Şu on dinarı al da senden belli bir müddet faydalanayım, demesi kadının da onu kabûl etmesidir. (Muvakkat nikâhda şâhid bulundurmak ve müddetin belirli olması şarttır. Mut'a'da bunlar şart değildir.)

اَلنُّكْتَةُ **(NÜKTE):** (Espri) Düşünce dikkati ve fikir incelemesi ile çıkarılmış latîf bir mes'eledir. Mızrağı yerde iz bırakınca: (نَكَتَ رُمْحُهُ بِأَرْضٍ) denir. İnce mes'eleye de **nükte** adı verilir. Çünkü onun çıkarılmasında düşüncelerin etkisi vardır.

اَلنُّمُوُّ **(NÜMUV)** *Gelişme:* Cisme (yani canlının bedenine) eklenen ve onun bütün kısımlarına giren şeyle cismin hacminin tabiî nisbette artmasıdır. Yağ ve şişme ile olan artış böyle değildir. Yani **nümuv** sayılmaz. Yağa gelince; o, cismin bütün kısımlarında mevcûd değildir. Onunla boy artmaz. Şişme ise, tabiî nisbette değildir.

اَلنَّمَّامُ **(NEMMÂM)** *Kovucu:* İnsanlarla konuşup onlara kovuculuk eden, açılması kötü görülen şeyi açan kimsedir. Bunu, gerek kendisinden nakledilen veya kendisine naklolunan kimse veya üçüncü bir şahıs kötü görsün ve gerekse açma, sözle olsun veya işâretle olsun veya bu ikisinden başka şeyle olsun **kovuculuk** sayılır.

اَلنُّورُ **(NÛR):** önce gözün ve onun vâsıtasıyla da diğer mubsırâtın algıladığı bir keyfiyyettir.

نُورُ النُّورِ **(NÛr'UN-NÛR):** **Allah Teâlâ**'dır.

اَلنُّونُ **(NÛN):** (Tasavvufa göre); İcmâlî ilimdir ki hokka onu ister. Çünkü ilmin sûretleri olan harfler, hokkanın mürekkebi içinde icmâlen mevcûttur. Yüce Allah'ın "**Nûn ve'l-kalem**" kavlindeki **Nûn**, Hazret-i Ahadiyyetteki icmâlî ilimdir. **Kalem** ise tafsîl hazretidir.

اَلنَّوْعُ الْحَقِيقِي **(NEV'-İ HAKÎKÎ):** (Mantıkta); "**Bir=vâhid**" üzerine veya o olan şeyin cevâbında hakîkatlerle birleşmiş olan "**çoklar=kesîrîn**" üzerine söylenmiş **küllî**dir.

Küllî, cinstir. "**Bir**" üzerine söylenmiş olan, şahısta münhasır nev'e işârettir. "**Çoklar üzerine**" sözü, şahısları müteaddid olan **nev'**, ta'rîfe dâhil olması içindir. "**Hakîkatlerle birleşmiş**" sözü, **cinsi**, ta'rîften dışarda bırakmak içindir. Çünkü o, hakîkatleri çeşitli olan **çoklar** üzerine söylenmiştir. "**O olan şeyin cevâbında**" sözü, geri kalan üçünü, yani **faslı**, **hâssa**'yı ve **genel arazı** ta'rîfin dışında bırakır. Çünkü bunlar, "**o olan şeyin cevâbında**" söylenmez, onunla adlandırılır. Çünkü onun nev'iyyeti ancak, onun ferdlerindeki bir hakîkate nazarladır.

اَلنَّوْعُ الْإِضَافِي **(NEV'-İ İZÂFÎ):** Bir mâhiyettir ki, ona ve ondan başkasına kavl-i evvelî olarak, yani vâsıtasız olarak **cins** denir. Hayvâna kıyâsla insan gibi. Çünkü o bir mâhiyettir ki, hem ona ve hem de **at** gibi ondan başkasına **cins** denir. O hayvandır. Hattâ, **insan** ve **at** nedir? denilse, cevâb: **O hayvandır**, olur. İşte bu ma'nâ, **izâfî nev'** diye adlandırılır. Çünkü onun nev'iyyeti, üstündekine izâfetledir. O da hayvandır, nâmî cisimdir, cisim ve cevherdir. Müellif, "**Evvelî**" sözüyle sınıftan sakındı. Çünkü o, **küllî**dir. Ona da, ondan başkasına da, "Mâ hüve=O nedir?"in cevâbında "**cins**" denir. hattâ at ve türk nedir? diye sorulduğunda, cevâb: "**Hayvân**" (yani canlı varlıktır) olur. Lâkin sınıfa "**cins**" denmesi, **evvelî** değil, bilakis onun üzerine nev'in hamledilmesi vâsıtasıyladır Sözdeki evveliyyet itibâriyle, **sınıf**, ta'rîften dışarıda bırakılır. Çünkü o, **izâfî nev'** diye adlandırılmaz.

اَلنَّوْعُ **(NEV'):** Nevi; şahısları çeşitli olan bir çok şeylere delâlet eden isimdir.

اَلنَّوْمُ **(NEVM)** *Uyku:* Buğuların beyne yükselmesi sebebiyle kuvvetlerin, kendisiyle beraber boşta kaldığı tabiî bir durumdur.

(Uyku; organizmanın belirli aralıklarla dış uyaranlara karşı kapanması hâlidir. Bütün yaratıklarda rastlanır. Fakat gelişmiş olanlarda hayâtın çok daha büyük bir kısmını alır. Özellikle insanın hayâtının üçte biri uyku ile geçer.

Uyku hâline, organizmanın bütün fonksiyonları katılır. Kasların gerilmesi durur. Dış uyaranlar kabûl edilmez. Solunum ve metabolizma çok yavaşlar. Kan basıncı ile beraber vücut ısısı da düşer. Bezlerin çalışması ise, ya durur veya pek hafifler.) (H.K. Ans.) (A.E.)

اَلنَّهْىُ **(NEHY):** Emrin zıddıdır. Bir kimsenin kendinden aşağı olan kimseye; Meselâ: "**Yapma**" demesidir.

اَلنَّهْكُ **(NEHK):** Beyt'in üçte ikisini hazfetmektir. Sonuncu cüz veya ondan sonra kalan; "**Menhûk**" diye adlandırılır.

نَائِبُ الْفَاعِلِ **(NÂİB-İ FÂİL)** *Fâil vekîli:* Kendisine tâm ve mechûl fiil veya tâm ve mechûl fiil anlamında olan (ism-i mef'ûl gibi fiil benzeri) insâd edilen lafızdır. (Izhâr) (A.E.)

اَلنَّجَاسَةُ **(NECÂSET):** Esâsen veya ârızî olarak temiz bulunmama hâlidir. Böyle maddeye **necis** veya **neces** denilir. Çoğulu: **Encâs**'dır. Meselâ, idrâr esâsen bir **necâset**tir. İdrâr bulaşmış bir giysi de **necis**'tir. (A.E.)

اَلنَّدْوَةُ **(NEDVE):** Câhiliyet devrinde araplarda, danışma ve görüşme meclisidir. **Kusay** tarafından **Ka'be**'nin kenârına inşâ olunan bu binâda, **Kureyş**'in büyükleri ve ileri gelenleri danışma ve müzâkere için toplanırlar ve kırk yaşından aşağı olanlar meclise katılamazlardı.

Genellikle; evlenmeler, bir savaş için sancak akd ve teslîmi merâsimi, Kureyş kızlarına gömlek giydirme merâsimi burada yapılırdı. (İ.M.T.) (A.E.)

اَلنَّذْرُ **(NEZR)** *Nezir:* Adak ve vaad anlamlarına gelir.

Tarîkat ehlince; bir yoksula, bir ulu kişiye, bir dergâha sunulan armağana da "**Nezir**" derler ve daha çok bu anlamda kullanılır. "**Nezir**"e, "**Niyâz**" dendiği de vardır. (T. Dey.) (A.E.)

اَلنِّصَابُ **(NİSÂB):** Hırsızlık ve zinâ haddi gibi, bazı cezâların vâcib olmasına alâmet olmak üzere, **Şâri'-i Hakîm** tarafından nasb edilen belirli bir mikdârdır.

Bir malın zekâta tâbi olması için gerekli olan mikdâr sınırına da **nisâb** denir (A.E.)

اَلنَّصَارَى **(NASÂRÂ): Nasrânî**'nin çoğuludur. Benî İsrâil peygamberlerine inanıp nübuvvetin Hz. **İsâ** ile son bulduğunu kabûl eden hıristiyanlardır. **Ehl-i Kitâb**'ın en kalabalık zümresidir.

Hz. **Îsâ**, bir süre annesi ile beraber, **Ürdün'e bağlı Nâsıra** şehrinde oturduğu için kendisine inananlara "**Nasara**" ve dinlerine de "**Nasrâniyyet**" denilmiştir. Nitekim **Matta İncil**inin 2. bâbında: "**Ve gelip Nâsıra denilen şehirde oturdu; tâ ki, peygamberler vâsıtası ile: Nâsıralı çağırılacaktır, diye söylenen söz yerine gelsin.**" denilmektedir. (A.E.)

اَلنَّظَرُ **(NAZAR):** Düşünme, ilmî tefekkür, bilinmeyeni elde etmek için bilinenleri belli bir kurala göre sıralamadır.

اَلنَّافِذُ **(NÂFİZ):** Başkasının hakkı tealluk etmeyen, meselâ; icâzetine bağlı bulunmayan muâmeledir. Şartlarını ve rükünlerini câmi olan bir akd, bir **akd-i nâfiz**dir ki, kendisinde muhayyerlik bulunup bulunmamak bakımından **lâzım** ve **gayr-ı lâzım** kısımlarına ayrılır. Karşıtı; "**Gayr-ı nâfiz**"dir. (I.F.K.) (A.E.)

اَلنَّفَلُ **(NEFEL):** Gazâ eden (din uğruna savaşan) askere, ganîmet hissesinden fazla olarak verilen **mükâfat**tır. (A.E.)

اَلنَّفَقَةُ **(NAFAKA):** Lügâtta; çıkmak, gitmek, sarf etmek anlamlarını ifâde eder. Ve bir insanın âilesine, çoluk-çocuğuna sarf ve infâk ettiği şeye denir.

Fıkıh ıstılâhınca; yiyecek, giyecek, barınak ile bunlara tâbi olan şeylerden ibârettir. Örfen; sâdece yiyeceğe denir. (I.F.K.) (A.E.)

النَّفِيرُ **(NEFÎR):** Lügâtta; topluluk anlamındadır. **Istılâhda**; canlarına, mallarına çoluk ve çocuklarına saldırmak üzere düşmanın gelmekte olduğundan bir beldede bulunan halkın haberdâr edilmesidir ki, bu durumda o belde ahâlîsinden gücü yeten müslümanlar üzerine cihâd farz olur. Çoğulu: **Enfâr**'dir.

Nefîr-i âmm: Savaş bölgesinde bulunan bütün efrâdın savaş için seferber hâline gelmesi, demektir.

Nefîr-i hâss: Savaş için yalnız bir kısım fertlerin seferber hâline gelmesi, demektir. (I.F.K.) (A.E.)

النُّقْطَة **(NOKTA):** Durak, yer, dikkat edilecek, dikkat edilmesi gerekli yer, bir yolun sonu, iki çizginin birleştiği yer ve yazıda, aynı şekildeki harflerin üstüne, altına, kalem dokundurarak konan, harfin okunuşunu değiştiren karaltı anlamlarına gelir.

Sôfîlerce nokta; harflerin başlangıcı ve sonudur. Bütün harfler, noktanın yayılmasından meydana gelir. Şu halde harflerin hepsi de noktadır ve bütün harfler, bir noktadan ibârettir. Nitekim bütün varlık sûretleri, bütün kâinât, her an, Allah'ın (Yani Mutlak Varlığın) bilgisinde belirir. Bu belirme, varlıkların zuhûruna sebeb olur. Bu yüzden de evren, gerçekte "**Taayyün-i Zâtî**"nin, yani Allah'ın zâtına âit sıfatı olan bilgisinde belirmiş sûretlerin yokluk âleminde zuhûrundan ibârettir ve âlemlerin varlığı, izâfî varlıktır; gerçek varlık, ancak Allah'ındır. Nokta, O "**Zâtî Taayyün**"dür âdetâ, **evren** ise harflerdir. (T. Dey.) (A.E.)

النَّكِرَةُ **(NEKRE):** Muayyen olmayan=belirsiz birşey için konulan isimdir. Arapçada, sonunda **tenvîn** bulunan kelimeler **nekre**dir. (Izhâr) (A.E.)

* * *

بَابُ الْوَاوِ

VÂV BÖLÜMÜ

اَلْوَاجِبُ لِذَاتِه **(VÂCİB Lİ ZÂTİH):** Yokluğu hiç mümkün olmayan varlıktır. O'nun varlığı başkasından değil, bilakis kendi zâtındandır. Eğer varlığın vücûbu kendi zâtına âit olursa, **Vâcib li Zâtihî** diye adlandırılır. Eğer başkasına âit olursa, **Vâcib li Gayrihî** diye adlandırılır.

اَلْوَاجِبُ فِى الْعَمَلِ **(VÂCİB Fİ'L-AMEL):** İçinde şüphe bulunan bir delîl ile bize lâzım gelen (üzerimize gerekli olan) şey için isimdir. **Haber-i vâhid**, **kıyâs**, **âmm-ı mahsûs** ve **te'vîl** edilmiş âyet gibi. **Fıtr sadakası** ve **Udhiyye** böyledir.

وَاجِبُ الْوُجُودِ **(VÂCİB'UL-VUCÛD):** Varlığı, kendi zâtından olan ve hiç birşeye muhtâç olmayan varlıktır. (Bu, Allah Teâlâ hazretleridir.)

اَلْوَاقِعُ **(VÂKI'):** Kelâmcılara göre, **Levh-i Mahfûz**'dur. Hakîmlere (filozoflara) göre, **fa'âl akıl**dır.

اَلْوَارِدُ **(VÂRİD):** Kuldan bir kasd olmaksızın, gaybî ma'nâlardan kalbe gelen her şeydir.

اَلْوَاصِلِيَّةُ **(VÂSILIYYE): Ebû Huzeyfe Vâsıl İbn Atâ**'nın taraftarlarıdır. Allah Teâlâ'nın sıfatları yoktur, dediler ve **kudreti** kula isnâd ettiler.

اَلْوَتَدُ الْمَجْمُوعُ **(VETED-İ MECMÛ'):** Kendilerinden sonra bir sâkin bulunan harekeli iki harftir. Ör. (لَكُمْ ، بِهَا) gibi.

اَلْوَتَدُ الْمَفْرُوقُ **(VETED-İ MEFRÛK):** İkisi arasında bir sâkin bulunan harekeli iki harftir. Ör. (كَيْفَ قَالَ) gibi.

اَلْوَجْدُ **(VECD):** Tekellüf ve tasannu' (yani, özenme, zorlanma ve yapmacık) olmaksızın, kalbe tesâdüfen gelen şeydir. Denildi ki: **Vecd**; parlayan, sonra çabucak sönen şimşeklerdir.

اَلْوُجُودُ **(VUCÛD):** Hakk'ın vucûdu ile beraber, beşeriyyet vasıflarının görünmez olmasıyla kulun yitirilmesidir. Çünkü **Hakîkat Sultân**'ı göründüğünde (zuhûr ettiğinde) beşeriyyet için bekâ yoktur Bu, **Ebu'l-Hüseyn en-Nûrî**'nin şu sözünün ma'nâsıdır: Ben, yirmi yıldan beri **vecd** ile **fakd** arasındayım. Rabbimi bulduğum zaman, kalbimi yitirdim. Bu, **Cüneyd**'in şu sözünün ma'nâsıdır: Tevhîdi bilmek, onun varlığına karşıttır (mübâyindir). Tevhîdin varlığı ise, onu bilmeye karşıttır. **Tevhîd**, başlangıçtır. **Varlık** sondur. **Vecd** ise, ikisi arasında vâsıtadır.

اَلْوِجْدَانِيَّاتُ **(VİCDÂNİYYÂT):** Algılanması iç duyularla olan şeydir.

اَلْوُجُوبُ **(VUCÛB):** Zâtın, aynını iktizâ etme zarûreti ve onun, hâricde tahakkukudur.

Fakîhlere göre; vucûb, zimmetin meşgûl olmasından ibârettir.

اَلْوُجُوبُ الشَّرْعِىُّ **(VUCÛB-I ŞER'Î):** Terkedeni, kınanmaya ve azâba müstehak olan şeydir.

اَلْوُجُوبُ الْعَقْلِىُّ **(VUCÛB-I AKLÎ):** Bir muhâli gerektirmesine binâen, terki mümkün olmayacak biçimde fâilden sudûru gereken şeydir.

وُجُوبُ الْأَدَاءِ **(VÜCÛB'UL-EDÂ):** Zimmetin boşaltılmasını istemekten ibârettir.

وَجْهُ الْحَقِّ **(VECH'ÜL-HAK):** Kendisiyle birşeyin hak olduğu şeydir. Zîrâ birşeyin hakîkatı ancak Allah Teâlâ iledir. O, Yüce Allah'ın şu sözüyle kendisine işâret edilen şeydir: "**Nereye dönerseniz Allah'ın**

vechi oradadır." (Bakara: 115) O, eşyânın hepsi için mukîm olan **Hakk**'ın aynıdır. Kim, **Hakk**'ın, eşyâ için kayyûmiyyetini görürse, o, her şeyde **Hakk**'ın vechini gören kimsedir.

اَلْوَجِيهُ (VECÎH): Kendisinde övülen hasletler (huylar ve nitelikler) bulunan kimsedir. Bilinip tanınması ve inkâr edilmemesi onun özelliğindendir.

اَلْوُجُودِيَّةُ اللاَّضَرُورِيَّةُ (VUCÛDİYYE-İ LÂ-ZARÛRİYYE): (Mantık ilminde), Zât'a göre, **lâ-zarûrî** kaydıyla beraber genel olan **mutlak**tır. Eğer o, bizim: "**Her insan, bizzarûre değil, bilfiil gülücüdür.**" sözümüz gibi, mûcib olursa, onun terkîbi, genel olan mutlak mûcibden ve genel olan mümkin (veya mümekkin) sâlibdendir.

Genel olan mutlak mûcibe gelince; o, birinci cüzdür. Mümkün olan sâlib, yani bizim: "**Bil'imkân, insandan gülücü olan birşey yoktur.**" sözümüz ise, lâ-zarûre'nin ma'nâsıdır. Çünkü îcâb, zarûrî olmayınca, orada îcâbın zarûretini selb vardır. Îcâbın zarûretini selb ise, sâlib olan genel mümkindir.

Eğer o, bizim: "**İnsandan, bizzarûre değil, bilfiil gülen birşey yoktur.**" sözümüz gibi, sâlib ise, onun terkîbi, genel olan mutlak sâlibdendir. O, birinci cüzdür ve genel olan mümkin mûcibdir. O, lâ-zarûre'nin ma'nâsıdır. Muhakkak ki selb, zarûrî olmadığı zaman, orada, selbin zarûretini selb etmek vardır. O, mûcib olan genel mümkindir.

اَلْوُجُودِيَّةُ اللاَّدَائِمَةُ (VUCÛDİYYE-İ LÂ-DÂİME): (Mantık ilminde), Zâta göre, **lâ-devâm** kaydıyla beraber genel olan mutlaktır. O, gerek mûcib, gerekse sâlib olsun, terkîbi, genel olan iki mutlaktan olur. Bunlardan biri mûcibdir, diğeri sâlibdir. Çünkü birinci cüz, genel mutlaktır. İkinci cüz, **lâ-devâm**'dır. Şüphesiz sen bilmiş oldun ki, onun mefhûmu genel mutlaktır. Îcâb ve selb olarak onun misâli, daha önce geçen şu sözümüzdür: "**Her insan bilfiil gülendir, ama dâimâ değil.**", "**İnsandan bilfiil gülen birşey yoktur, ama dâimâ değil.**"

اَلْوَدِيعَةُ (VEDÎA): Korunması için bırakılmış emânettir.

اَلْوَرَعُ (VERA'): Harâm kılınanlara düşmekten korkarak, şüphelilerden kaçınmaktır. **Denildi ki:** O, güzel amellere sımsıkı sarılmaktır.

اَلْوَرْقَاءُ (VERKÂ): Küllî nefistir. O, **Levh-i Mahfûz**'dur. **Levh'ul-Kader**'dir. Tamâmiyle düzenlendikten sonra, düzenlenmiş olan sûretlere üfürülmüş rûhtur. O, bir sebebden var edilmiş ilk varlıktır. Bu sebeb, ilâhî imtinân ve inâyetin gayrı sebebden olmayan, var edilmiş ilk akıldır. Onun, Hakk'a hâs olan bir vechi vardır, ki onunla **Hak**'tan varlığı kabûl etmiştir.

Nefsin iki vechi vardır: **Hakk**'a hâs olan vech ve nefsin varlığının sebebi olan **akla** hâs olan vech.

Her varlığın kendine mahsûs bir vechi vardır. Gerek kendi varlığı için bir sebeb olsun, gerekse olmasın. Nefsin, kendi kuds'ünün hazîrelerinden, düzenlenmiş eşbâha inme lütfu olunca, yeryüzüne yayılma lütfundan ve **Hak**'tan inmesinin güzelliğinden dolayı **Verkâ** diye adlandırılmıştır. Bazı hakîmler, nefisleri de bununla adlandırmışlardır.

اَلْوَسَطُ (VASAT): (Mantık ilmi ıstılâhıdır.) Meselâ, bizim: "**Âlem muhdestir** (sonradan var edilmiştir). **Çünkü o, değişendir.**" sözümüze bitişen "**Çünkü o, değişenidir.**" cümlesi, **Vasat**'tır.

اَلْوَسِيلَةُ (VESÎLE): Kendisiyle başkasına yaklaşılan şeydir.

اَلْوَصْفُ (VASF): Bir ma'nâ itibâriyle zât'a delâlet eden şeyden ibârettir, ki bu ma'nâ, onun harflerinin cevherinden kasdolunmuştur. Yani bir sıfatla zâta delâlet eder. Meselâ, **kırmızı** gibi. Çünkü o, harflerinin cevheriyle, maksûd olan bir ma'nâya delâlet etmektedir ki o da kırmızılıktır.

Vasf ve **sıfat**; va'd ve ıde gibi, iki masdardır.

Kelâmcılar, bu ikisi arasını ayırıp dediler ki; **vasf**, vâsıf ile kâim olur. **Sıfat** ise mevsûf ile kâim olur.

Denildi ki: **Vasf**, fâil ile kâim olandır.

اَلْوَصِيَّةُ (**VASIYYET**): Ölümden sonrasına izâfe edileni temlîk etmektir.

(Diğer bir ta'rife göre, **vasıyyet:** Bir kimsenin ölümünden sonra yapılmasını istediği şeydir.) (A.E.)

اَلْوَصْلُ (**VASL**): Bazı cümleleri bazısı üzerine atf etmektir.

اَلْوَضْعُ (**VAD'**): Lügâtta; lafzı, ma'nânın karşısına koymaktır. **Istılâhta**; mutlak kılındığı zaman, birşeyi birşey ile tahsîs etmektir. Ya da birinci şey hissedilince, ondan ikinci şeyin anlaşılmasıdır.

"**Itlâk**" ile murâd, ma'nâyı kasdederek lafzı kullanmaktır. "**İhsâs**" ise, önce ma'nâyı kasdederek, lafzı, içinde bulunduğundan daha genel olarak kullanmaktır.

Hakîmlerin ıstılâhında; iki nisbetten biri sebebiyle birşeye ârız olan durumdur. **Birincisi**: Cüzlerin bazısının bazısına nisbetidir. **İkincisi**: Cüzlerinin, kendisinden hâric olan umûra nisbetidir. **Kalkmak** ve **oturmak** gibi. Bu ikisinden hepsi de; uzuvlarının bazısı bazısına ve kendisinden hâric olan umûra nisbeti sebebiyle kişiye ârız olan durumdur.

اَلْوَضِيعَةُ (**VADÎA**) *İndirimli satış:* Birinci fiyattan indirim yapmakla satmaktır.

اَلْوُضُوءُ (**VUDÛ'**) *Abdest:* Güzellik anlamına gelen; **Vadâet**'tendir. **Şerîatta ise**; (bazı uzuvları) özel bir biçimde yıkama ve uzuvlar üzerine meshetmedir.

Denildi ki: **Vudû'**; niyetle beraber suyu dört uzva ulaştırmaktır.

اَلْوَطَنُ الأَصْلِى (**VATAN-I ASLÎ**): Kişinin doğduğu yer ve içinde bulunduğu beldedir.

وَطَنُ الْإِقَامَة (**VATAN'UL-İKÂME**): Bir kimsenin, mesken edinmeksizin, içinde onbeş gün veya daha çok oturmaya niyet ettiği yerdir.

اَلْوَعْظُ (**VA'Z**) *Öğüt:* Kalb yumuşayacak biçimde hayrı hatırlatmaktır.

(**Va'z** veya **vaaz**; dînî öğüt, insanları uyarmayı ve doğru yolu göstermeyi amaçlayan konuşmadır. Vaaz veren kişiye **Vâiz**, verilen vaaza da **Mev'ize** denir.) (A.E.)

اَلْوَفَاءُ (**VEFÂ**): Dostluk ve yardım yolunu gözetme ve ortakların ahdlerini korumadır.

اَلْوَقْفُ (**VAKF**): Lügâtta; habs (=alıkoyma) anlamındadır. **Şerîatta ise**; malı (ayn-ı), vâkıf'ın mülkü üzere habs etme, yani alıkoyma ve menfaatini tasadduk etmedir. Bu, **Ebû Hanîfe**'ye göredir ve vakfedenin geri dönmesi câizdir. **Ebû Yûsuf** ve **Muhammed**'e göre, malın menfaatini tasadduk etmekle beraber onu temlîkten alıkoymaktır, ki bu durumda mal, bir bakımdan Allah'ın mülküne geçmiş olur.

Vakf; kırâat ilminde, kelimeyi, kendinden sonrasından kesip ayırmaktır.

اَلْوَقْفُ فِى الْعَرُوض (**VAKF Fİ'L-ARÛZ**): Harekeli olan yedinci harfi sâkin kılmaktır. Geriye (مَفْعُولَانْ)= **Mef'ûlân** kalması için, (مَفْعُولَاتُنْ)= **Mef'ûlâtün**'ün **tâ**'sını sâkin kılmak gibi. Ve bu, **Mevkûf** diye adlandırılır.

اَلْوَقْص (**VAKS**): (Arûz ilminde), (مُتَفَاعِلُنْ) = **Mütefâalün**'ün **tâ**'sını kaldırıp, (مُفَاعِلُنْ)= **Müfâalün**'e nakledilir ve **Evkas** diye adlandırılır.

اَلْوَقْفَةُ (**VAKFE**) *Tasavvuf ıstılâhında:* İki makâm arasında habsetme (alıkoyma)dır. Bu, çıktığı makâmın haklarını tamâmıyle alamamaktan ve daha yüksek makâma girmesini hak edememekten dolayıdır. Sanki o, ikisi arasında **çekişme** (=tecâzüb) içindedir.

اَلْوَقْتُ (**VAKT**): Senin hâlinden ibârettir. O, gayr-ı mec'ûl olan senin isti'dâdının gerektirdiği şeydir.

اَلْوَقْتِيَّةُ (**VAKTİYYE**): (Mantık ilminde), mevzû' için mahmûlün sübûtu zarûreti ile veya zâta göre, lâ-devâma mukayyed olarak mevzû'un varlığının vakitlerinden belli bir vakitte onun bundan selbi zarûreti ile hakkında hüküm verilen şeydir.

Eğer **vaktiyye**, meselâ: "**Her Ay, Yer ile Güneş arasına girdiği vakitte tutulur, lâ-devâm** (devâmlı değil)." sözümüz gibi, mûcib olursa, onun terkîbi, vaktî olan mutlak mûcibdendir. Ki o, birinci cüz'dür. Yani "**Her Ay... girdiği vakitte tutulur.**" sözümüzdür. Ve yine onun terkîbi, genel olan mutlak sâlibdendir, ki o, **lâ-devâm**'ın mefhûmudur Yani "**Ay'dan, genel ıtlâk ile tutulan birşey yoktur.**" sözümüzdür.

Eğer **vaktıyye**, meselâ bizim: "**Bizzarûre, terbî' vaktinde Ay'dan tutulmuş birşey yoktur, lâ-devâm**" sözümüz gibi sâlib olursa, onun terkîbi, vaktî olan genel, mutlak sâlibdendir. O da; "**Terbî' vaktinde Ay'dan tutulan birşey yoktur.**" sözüdür. Ve onun terkîbi, genel mutlak mûcibden olur. Bu da: "**Her Ay, genel olan ıtlâk ile tutulur.**" sözüdür.

اَلْوَقَارُ **(VAKÂR):** Matlûblara (istenilen şeylere) doğru yönelmede, yavaş davranmadır.

اَلْوَكِيلُ **(VEKÎL):** Müvekkilinin aczinden dolayı başkası için tasarrufta bulunan kimsedir.

اَلْوَلِى **(VELÎ): Faîl** vezninde olup, **fâil** anlamındadır. Arasına ısyân girmeksizin, tâatı ardarda olan kimsedir. (Çoğulu: **Evliyâ**'dır.)

Ya da **mef'ûl** anlamındadır, ki bu, Allah'ın ihsânını, lütuf ve bağışını üzerine alan kimsedir.

Velî, mümkün olduğu kadarıyla Allah'ı ve sıfatlarını bilen, tâatlara devâm eden, günâhlardan kaçınan, lezzetlere ve şehvetlere dalıp mübtelâ olmaktan yüz çeviren kimsedir.

اَلْوَلاَيَةُ **(VELÂYET): Vely**'dendir, ki bu, **yaklaşmak**, demektir. **Velâyet**, âzâd veya muvâlâttan hâsıl olan hükmî yakınlıktır.

اَلْوِلاَءُ **(VİLÂYET):** Nefsinden fânî olduğunda kulum, **Hak** ile kâim olmasıdır.

Vilâyet, şerîatta, gerek dilesin, gerekse çekinsin, sözü başkası üzerine tenfîd eylemektir.

(VELÂ): Mülkündeki bir şahsı âzâd etme sebebi veya müvâlât akdi sebebi ile kişinin hakettiği mîrâstır.

اَلْوَهْمُ **(VEHM):** İnsanın cismânî bir kuvvetidir ki, onun yeri, beynin orta oyuğunun sonudur. Mahsûsât ile ilgili cüz'î ma'nâları anlamak (idrâk etmek), onun niteliğindendir. Zeyd'in cesâreti ve cömertliği gibi. Bu, koyun hakkında şöyle hüküm verilen bir kuvvettir: Kurt, kendisinden kaçılandır; çocuk, kendisine şefkat edilendir. **Bu kuvvet**; bütün cismânî kuvvetlere hâkim olup, aklın, aklî kuvvetlerin hepsini istihdâm ettiği gibi, onları istihdâm edendir (kullanandır).

اَلْوَهْمُ **(VEHM):** Hissedilen ma'nâ ile ilgili olan cüz'î ma'nânın idrâk edilmesidir.

اَلْوَهْمِىُّ الْمُتَخَيَّلُ **(VEHMÎ-İ MÜTEHAYYİL):** Bu, vehmi kullanmakla mütehayyilenin îcâd ettiği sûrettir. **Yırtıcı hayvana** benzetilen **ölüm** hakkındaki **pençe** veya **yırtıcı diş** sûreti gibi.

اَلْوَهْمِيَّاتُ **(VEHMİYYÂT):** Hissedilmeyen durumlar hakkında vehmin, kendileriyle hüküm verdiği yalancı **kazıyyeler** (=önermeler)dir. Âlemin ötesinde sonsuz bir boşluk bulunduğuna hükmetmek gibi. Bunlardan oluşturulmuş kıyâsa da **Safsata** adı verilir.

اَلْوَارِدَاتُ **(VÂRİDÂT):** "**Gelirler**" anlamına arapça bir sözdür ve genel olarak bu anlamda kullanılır.

Sôfîlerde ise; "**vâridât**", ilhâm yoluyla kalbe gelen ve söylenen sözlere, sohbetlerdeki konuşmaya denir. Nitekim Sımavnâ kadısı oğlu **Bedreddîn**'in konuşmalarının yazılmasından meydana gelen kitâbına da "**Vâridât**" adı verilmiştir. (T. Dey.) (A.E.)

وُجُودْ - وَجْدْ - تَوَاجُدْ **(VÜCÛD-VECD-TEVÂCÜD):** "**Vücûd**", arapça; varlık, var oluştur. "**Vecd**" (veya türkçe söylenişe göre; vecid), aşkla cezbeye düşmek, özlemle kendini yitirmek, hallenmektir. "**Tevâcüd**" ise, vecde düşmeksizin, kendini vecde düşmüş göster-

mek, o hâli benimsemeye uğraşmaktır. Neşîdeler, ilâhîler, nefesler okunurken vecde gelmiş gibi sıçramak, oynamak, bağırmak, **Tevâcüd**'dür. Tevâcüd, vecde gelmeye bir gayret olduğundan, tasavvuf ehlince hoş görülmüştür.

Vecd; gerçekten kendinden geçip semâ'a gitmek, feryâd etmek gibi hallere düşmektir.

Vücûd ise; tevâcüd'ün ve vecd'in ötesindedir. Hak'la Hak olmak ve varlığından geçip Hak varlığına bürünmek, Hak'tan başka hiç bir varlığı bilmemektir, görmemektir.

Vücûd makâmına eren, **vecid** ve **tevâcüde** tenezzül etmez. **Melâmet ehli** ve **Mevlevîler**, tevâcüdü riyâ saymışlar, vecid ve cezbenin gösterilmesini de hoş görmemişlerdir. (T. Dey.) (A.E.)

اَلْوَحْيُ **(VAHY):** Gizlice bildirmek, anlamındadır. Kimisi de, hızlı bildirmektir, demiştir. Söz veya yazı veya risâle veya işâret gibi, kendisiyle delîl gösterilen (tasdîk veya isbât yapılan) her şey **vahy**'dir.

Bazan "**Vahy**" kelimesiyle, ondan ism-i mef'ûl, yani **Vahyedilen şey** kasdedilir.

İmâm Abdullah et-Teymî el-Isfehânî demiştir ki: **Vahy**'in aslı, anlama=**tefehhüm**'dür. İşâret, ilhâm ve yazmak gibi kendisiyle birşey anlaşılan her şey **vahy**'dir.

Yüce Allah'ın: (فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ أَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا)= (Zekeriyyâ), **sabah-akşam** (Rabbinize) **tesbîh edin, diye onlara yazdı.**" (Meryem: 11) kavlindeki "**Evhâ**"nın, "**yazdı**" anlamına ve: (وَأَوْحَى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ)" "**Rabbin, bal arısına vahyetti** (ilhâm etti)." (Nahl: 68) kavlindeki "**Evhâ**"nın ise, "**ilhâm etti**" anlamına geldiği söylenmiştir.

"**Vahy**" kelimesi, **işâret** anlamına da gelir.

Şerîat ıstılâhında Vahy: Allah'ın, peygamberlerinden birine indirilmiş kelâmıdır.

Kirmânî ve **Aynî** böyle açıklamışlardır.

Sadr'uş-Şerîa, et-**Tavzîh**'deki **Rükn**'üs-**Sünne**'de demiştir ki: **Vahy**; zâhir ve bâtın olur. Zâhir üç kısımdır:

1- Meleğin dili ile sâbit olup, kesin bir âyetle mübelliğini bilmesinden sonra Resûlullah (s.a.v.)'in kulağına vâki olandır. **Kur'ân** bu kabîldendir.

2- Kelâm ile beyân edilmeksizin, meleğin işâretiyle kendisine belli olan şeydir. Nitekim **Resûlullah** (s.a.v.) bu konuda şöyle buyurmuştur: ان روح القدس نفث فى روعى ان نفسا لن تموت "**Rûh'ul-Kuds, ... hiç bir nefis aslâ ölmeyecek diye kalbime fısıldadı**. Buna, meleğin **fısıldaması**, denir.

3- Üçüncüsü de ilhâmdır.

Bunların hepsi, mutlak olarak hüccettir. Ancak evliyânın ilhâmı böyle değildir. Çünkü o, kendinden başkasına hüccet olmaz.

Vahy'in bâtın olanı ise, **rey** ve **ictihâd** ile elde edilendir. (Keşşâf) (A.E.)

اَلْوِرْدُ **(VİRD):** Çoğulu: **Evrâd**'dır. **Vird**; Kur'ân-ı Kerîm'den, Hadîslerden, yani Hz. Muhammed'in duâya âit sözlerinden derlenmiş, tertiplenmiş olan ve belirli zamanlarda okunan sözlerin tümüne denir.

Tarîkat ehli; o tarîkatı kuranın, yâhut ondan sonraki ulu erenlerden birinin terkîb ettiği evrâdı, bilhâssa sabah namazından sonra okurlar. (T. Dey.) (A.E.)

اَلْوَظِيفَةُ **(VAZÎFE):** Lügâtta, bir insan için her gün takdîr edilen **yiyecek** veya **erzâk**'dır. **Maaş** anlamına da gelir. Nitekim, yapılması gereken her **hangi bir hizmete** de **vazîfe** denildiği yaygındır. Çoğulu: **Vezâif**'dir.

اَلْوَعْدُ وَالْوَعِيدُ **(VA'D VE VAÎD):** Söz verme, uyarma, tehdîd, geleceğe âit verilen söz gibi anlamlara gelir.

Va'd; genellikle hayırda, bazan da şerde kullanılır.

Vaîd; şerde kullanılır.

Meselâ, Cennet, Allah'ın **va'di**, Cehennem ise **vaîd**idir. (M. Ak.) (A.E.)

الْوَقْفُ **(VAKF)** *Vakıf:* Bir mülkün menfaatini halka tahsîs edip, ayn'ını Allah Teâlâ'nın mülkü hükmünde olarak temlîk ve temellükden müebbeden men etmektir. Bu ta'rîf, **İmâmeyn**'e göredir. **İmam A'zam**'a göre, **vakıf**; bir mülkün ayn'ı sâhibinin mülkü hükmünde kalmak üzere menfaatinin bir cihete tasadduk edilmesidir.

Vakf eden kişiye; "**Vâkıf**", vakf edilen şeye "**Mevkûf**", "**Mahall-i vakf**"; bir ayn'ın menfaati kendisine vakf ve tahsîs edilen şahsa veya mahalle de "**Mevkûfun aleyh**", "**Meşrûtun leh**" "**Masârif-i vakıf**" denilir. Bunlara, "**Mürtezika**", "**Ehl-i vezâif**" de denilir. (I.F.K.) (A.E.)

الْوَكَالَةُ **(VEKÂLET):** Bir kimsenin işini başkasına tefvîz etmesi ve o işde onu kendi yerine ikâme etmesidir.

O kimseye **Müvekkil** ve yerine ikâme eylediği kimseye **Vekîl** ve o işe de **Müvekkelün bih** denir. (Mecelle, Madde: 1449)

Vekâlet çeşitleri şunlardır:

a) Vekâlet-i Mutlaka: Bir şarta bağlı, bir kayıd ile mukayyed olmaya vekâlettir. **"Seni şu husûsda tekvil ettim."** diye yapılan bir vekâlet gibi. Buna, **"Vekâlet-i Mürsele"** de denir.

b) Vekâlet-i Muallak: Bir şarta bağlanmış ve ta'lik edilmiş olanvekâlettir. **"Filân kimse aleyhimde da'vâ açarsa, ona karşı müdâfaada bulunmaya vekîlimsin."** demek gibi sûretle yapılan vekâlet bu kabildendir.

c) Vekâlet- Muzâfe: Belli bir vakitten itibâren başlaması meşrût olan vekâlettir. "Gelecek filân ayın başından itibâren seni şu işe vekîl ettim." diye yapılan vekâlet gibi.

d) Vekâlet-i mukayyede: Bir şarta bağlanmış veya bir vakit ile mukayyed olan vekâlettir

e) Vekâlet-i hâssa: Husûs ifâde eden bir sözle yapılan, sınırlı ve belirli husûsa âid bulunan vekâlettir. Belli bir malı satmaya vekâlet gibi.

f) Vekâlet-i âmme: Genellik bildiren bir tabir ile yapılan, birçok muâmelâtı kapsayan vekâlettir. Buna, **"Vekâlet-i Mufavveze"** de denir.

g) Vekâlet-i Devriyye: Vekîl, her azl edildikçe yenilenen vekâlettir. (I.F.K.) (A.E.)

الْوَاجِبُ **(VÂCİB):** Lügâtta; **sükût**, yani düşmekten ibârettir. Nitekim Yüce Allah, bir âyette:

(فَاِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا . . .)= "(O kurban edilen develer) **yanları** (üstü yere) **düştüğü zaman**..." (Hacc: 36) diye buyurmuştur.

Fakîhlerin örfünde **vâcib**; içinde, yokluk şüphesi (=şübhet'ül-adem) bulunan bir delîl ile vücûbu sâbit olan şeyden ibârettir. **Haber**-i **vâhid** gibi.

Vâcib'in işlenmesiyle sevâb kazanılır. Özürsüz terk edilmesiyle de azâba müstehak olunur. Vâcibi inkâr eden sapık sayılır, kâfir sayılmaz.

الْوَقْفَةُ **(VAKFE):** Vakfe, belirli bir yerde, kısa da olsa, bir süre kalmak demektir.

Hac'da iki yerde **vakfe** vardır: 1- **Arafat vakfesi** 2- **Müzdelife vakfesi.**

Arafat vakfesi, haccın en önemli rüknüdür. **Arafat vakfesinin zamanı**: Arafe günü (9 Zilhicce) zevâl vaktinden (güneşin tepe noktasına gelmesinden), bayramın birinci günü (10 Zilhicce) fecr-i sâdık'ın zuhûruna (tan yerinin ağarmaya başladığı âna) kadar olan müdettir.

Müzdelife'de vakfe: Müzdelife, Arafat ile Mina arasında "**Harem**" sınırları içinde kalan bir bölgenin adıdır. Hac'da, Arafe gününü bayrama bağlayan geceyi burada geçirmek sünnet; vakfe ise vâcibtir. (A.E.)

* *

بَابُ الهَاء

HE BÖLÜMÜ

اَلْهِبَةُ **(HİBE):** Lügâtta; **teberru'**=bağış, anlamındadır. **Şerîatta**; malı, karşılıksız vermektir, bağışlamaktır. (Ayn'ı, ivezsiz temlîk etmektir.)

اَلْهَبَاءُ **(HEBÂ):** İçinde, Allah Teâlâ'nın, âlemin cesedlerini açtığı şeydir. Bununla beraber varlıkta onun aynı, ancak içinde açıldığı sûretlerle vardır. Bu, **Heyûlâ** diye de adlandırılır.

Hebâ; ilk akıl, küllî nefis ve küllî tabîattan sonra, dördüncü mertebedeki varlık mertebelerinin tertîbine nazaran olunca, **Allah Teâlâ** onu, içinde cisimlerin sûretlerinin açıldığı bir **cevher** olmasıyla ayırd etmiştir. Çünkü onun mertebesinin altında küllî cisim mertebesi vardır. Bu hebâî mertebe, ancak beyâz ve siyahtaki beyâzlık ve siyahlığın akılla anlaşıldığı gibi anlaşılır. Ma'kûliyyet ve his üzere olan siyâh ve beyâzlık, beyâz ve siyâha ilişiktir.

اَلْهِجْرَةُ **(HİCRET):** (İslâm târihi terimi olarak), kâfirler arasındaki vatanı terkedip, İslâm yurduna göçmektir.

(İslâm târihinde bu ta'bir, **Mekke** fethedilmeden önce oradan, ilkin **Habeşistan**'a, sonra **Medîne**'ye göç etmek anlamında kullanılmıştır. Göç edenlere; **Muhâcirîn** ve Medîne'de onları barındıran müslümanlara da **Ensâr** denmiştir.) (A.E.)

اَلْهِدَايَةُ **(HİDÂYET):** Matlûba ulaştıran şeyi göstermektir. Bazen denir ki: Hidâyet, matlûba eriştiren yola girmektir.

اَلْهَدْىُ **(HEDY):** Dört ayaklı hayvanlardan, boğazlamak için **Harem**'e götürülen kurbanlıktır.

اَلْهَدِيَّةُ **(HEDİYYE):** Geri verme şartı olmaksızın alınan şeydir (armağandır).

اَلْهُذَيْلِيَّةُ **(HÜZEYLİYYE): Mu'tezile**'nin Şeyh'i **Ebû Hüzeyl**'in taraftarlarıdır. Bunlar; Allah'ın takdîr ettiği şeylerin (makdûrât'ın) fânî olduğunu ve cennetliklerin hareketlerinin kesileceğini, sürekli bir sönme ve sükûna dönüşeceklerini söylediler.

اَلْهَزْلُ **(HEZL)** *şaka:* Lafız ile, ne onun **hakîkî**, ne de **mecâzî** ma'nâsı kasdedilmemesidir. Bu, **ciddî** olanın zıddıdır.

اَلْهِشَامِيَّةُ **(HİŞÂMİYYE): Hişâm İbn Amr el-Gûtî**'ye nisbet edilen fırkadır. Bunlar dediler ki; **Cennet** ve **Cehennem** henüz yaratılmamıştır. Yine dediler ki; **Kur'ân**'da helâl ve harâma delâlet yoktur. **İmâmet**, ihtilâf ile beraber akdedilmiş olmaz.

اَلْهَمُّ **(HEMM):** İyi veya kötü bir şeyi yapmadan önce, onu yapmaya kalbin akdetmesidir (karar vermesidir).

اَلْهِمَّةُ **(HİMMET):** hak için veya başkası için kemâl hâsıl olsun diye kalbin, hak tarafına, bütün rûnânî kuvvetleriyle kasd ve teveccüh etmesidir.

اَلْهَوٰى **(HEVÂ):** Şerîatın da'veti olmadan, nefsin, lezzet duyduğu şehvetlere meyletmesidir.

اَلْهُوِيَّةُ **(HÜVİYYET):** Çekirdeğin ağacı içermesi gibi, mutlak gaybda hakîkatleri içeren mutlak hakîkattır.

اَلْهُوِيَّةُ السَّارِيَةُ فِى جَمِيعِ الْمَوْجُودَاتِ **(HÜVİYYET-İ SÂRİYYE FÎ CEMÎ'-İ MEVCÛDÂT):** (Bütün varlıkların içine girmiş olan hüviyyet): Ne bir şey şartıyla, ne de bir şey olmama şartıyla olmaksızın, varlığın hakîkatını aldığı zamanki **şeydir**.

اَلْهُوَ (EL-HUV): Başkası için görülmesi sahîh olmayan gaybdır. Kendisinden, "**Lâteayyün ile künh**" diye ta'bîr olunan hüviyyetin gaybı gibi. O, bâtınların en bâtınıdır.

اَلْهَيْبَةُ وَالأُنْسُ (HEYBET VE ÜNS): Bu ikisi, **kabz** ve **bast**'ın üstünde iki hâlettir. Nitekim **kabz** ve **bast** da **havf** ve **recâ**'nın üstündedir. Heybet'in muktezâsı gaybettir. **Üns**'ün muktezâsı, **sahv** ve **ifâkat**, yani uyanma ve ayılmadır.

اَلْهَيُولَى (HEYÛLÂ): Asl ve **madde** anlamında yunanca bir lafızdır. **Istılâhta**; cisimde bir cevherdir ki, bu cisme ârız olan ittisâl ve infisâli kabûl edici olup, cismî ve nev'î iki sûret için mahaldir.

اَلْهَدَرُ (HEDER): Lügâtta; boşa gitmek, boş yere harcanma, ziyân olma, faydasız olma gibi anlamlara gelir. Bir hadîste: "**Hayvanın yaralaması hederdir** (boşa gider)." buyurulmuştur Bu hadîste; cezâsız kalan, ödenmesi gerekmiyen zarar ve ziyân kasdedilmiştir. Nitekim **Mecelle**'nin 94. maddesinde de, bu konuda şöyle denilmektedir: "**Hayvânâtın, kendiliğinden olarak cinâyet ve mazarrâtı hederdir.**"

اَلْهِدَايَةُ وَالْهُدَى (HİDÂYET VE HÜDÂ): Doğru yola kılavuzluk, demektir. **Ehl-i Sünnet**'e göre, Allah Teâlâ'nın kulda îman ve tâatı (ihtidâyı) yaratmasıdır. **Mu'tezile**'ye göre; Allah'ın hakkı beyân ve matlûba kılavuzluk etmesidir. **Eş'ârîlere göre**; Allah'ın, matlûba götüren yola kılavuzluk etmesi, selâmet yolunu göstermesidir.

Râğıb'a göre, (Müfredât, S. 538) **Allah'ın insanlara hidâyeti dört çeşittir**:

1- Bütün insanlara akıl, zekâ, zarûrî bazı bilgiler lütfetmesi.

2- Peygamberleri ve kitapları vâsıtasıyla insanları hakka da'vet etmesi.

3- Doğru yolda olanlara verdiği tevfîk.

4- Âhirette cennete iletmesi.

Zıddı: **İdlâl**'dir. (M. Ak.) (A.E.)

اَلْهَمْسُ (HEMS): Lügâtta; sesi gizli çıkarmaya derler. **Tecvîd ıstılâhında**; mahreclerinden çıkmalan esnâsında, mahrecde aralık kalması ve fazla dayanmaması sebebiyle, harf telaffuz edilirken nefesin harfle beraber akmasına denir.

Hems; cehr sıfatının zıddıdır. Harfleri:

(فحثه شخص سكت) lafızlarının ihtivâ etiği on harftir. Bu harflere; **Hurûf-u Mahmûse** (hems harfleri) denmesinin sebebi, harf telaffuz edildiği zaman, mahrece itimâdın zayıf olması sebebiyle, sesin gizli ve zayıf olmasıdır. (O.K.) (A.E.)

اَلْهِمَّةُ (HİMMET): Bir işin üstüne iyice düşmek, bir işe sarılmak, lütuf, kerem ve ihsânda bulunmak anlamlarına gelen arapça bir sözdür.

اَلْهَيُولَى (HEYÛLÂ): Eski felsefede, bütün cisimlerin ilk maddesi, diye varsayılan maddedir. Kendisinin şekil ve sûreti olmıyan, fakat her şekil ve sûret sâhibi olanın muhtaç bulunduğu şeydir.

Zihinde tasavvur olunan **şekil**, **asıl tasvîr**, **eşyânın gerçek olan kısmı** gibi anlamlara da gelir. (O.T.S.) (A.E.)

* *

بَابُ الْيَاءِ

YÂ BÖLÜMÜ

اَلْيَاقُوتُ الْحَمْرَاءُ **(YÂKÛT-I HAMRÂ):** Küllî nefistir ki, **Dürret-i Beyzâ** (=beyaz inci) denilen mufârık aklın hılâfına, onun aydınlığı, cisme ilişmenin karanlığı ile karıştığı için böyle adlandırılmıştır.

اَلْيُبُوسَةُ **(YÜBÛSET)** *Kuruluk:* Biçimlenme, ayrılma ve bitişmenin güçlüğünü gerektiren bir niteliktir.

اَلْيَتِيمُ **(YETÎM):** Babadan ayrılmış (ve henüz bülûğa ermemiş) çocuktur. Çünkü onun nafakası, ana üzerine değil, baba üzerinedir.

Dört ayaklı hayvanlarda **yetîm**, anadan ayrılmış yavrudur. Çünkü süt ve yiyecekler anadandır.

اَلْيَدَانِ **(YEDÂN)** *İki el:* Bu ikisi, Allah Teâlâ'nın mütekâbil olan isimleridir. **Fâiliyyet** ve **kâbiliyyet** gibi. Bunun içindir ki **İblîs**'i şu kavl-i şerîfi ile kınamıştır: "**Ey İblîs, iki elimle yarattığıma secde etmekten seni alıkoyan nedir**?" (Sâd: 75)

Hazret-i Esmâiyye; vücûd ve imkân hazretlerinin toplandığı yer olunca, bazıları dedi ki: **İki el**, vücûd ve imkân hazretidir. Gerçek şudur ki: Tekâbül, bundan daha geneldir. Çünkü fâiliyyet, bazan tekâbül (=karşılık) olur. Meselâ: **Cemîl**, **Celîl**, **Latîf**, **Kahhâr**, **Nâfi'**, **Dârr** gibi. Kâbiliyyet de böyledir. Meselâ: **Enîs**, **hâib**, **râcî**, **hâif**, **müntefi'** ve **mütezarrır** gibi.

اَلْيَزِيدِيَّةُ **(YEZÎDİYYE): Yezîd İbn Enîse**'nin taraftarlarıdır. **İbâzıyye** fırkasına ilâve yapıp şöyle dediler: Acemden bir peygamber bir kitâb ile gönderilecek. Bu kitâb, gökte yazılacak ve ona bir defada toptan inecek. O peygamber, **Hz. Muhammed** (s.a.v.)'in şerîatını, **Kur'ân**'da zikredilen **Sâbie** milletine bırakacak. Hadlerin sâhibleri (yani şer'î cezâları hakedenler), müşrikdirler. Her günâh, büyük veya küçük olsun, şirktir.

اَلْيَقَظَةُ **(YAKAZA):** Allah Teâlâ'dan, menetmesindeki maksadın ne olduğunu anlamadır.

اَلْيَقِينُ **(YAKÎN):** Lügâtta; beraberinde şüphe olmayan kesin ilimdir. **Istılâhta**;

اِعْتِقَادُ الشَّيْئِ بِاَنَّهُ كَذَا مَعَ اعْتِقَادِ اَنَّهُ لاَ يُمْكِنُ اِلاَّ كَذَ مُطَابِقاً لِلْوَاقِعِ غَيْرَ مُمْكِنِ الزَّوَالِ.

"**Zevâli mümkün olmaksızın vâkıa uygun olarak ancak böyle mümkün olduğuna inanmakla beraber, birşeyin böyle olduğuna itikâd etmektir.**"

Birinci kayd, **cins**tir, zannı da içine alır. **İkincisi**, zannı ta'rîfin dışına çıkarır. **Üçüncüsü**, bilmemeyi, çıkarır. **Dördüncüsü** ise, isâbet eden mukallidin inancını çıkarır.

Hakîkat ehline göre, **yakîn**; hüccet ve burhân ile değil, îmân kuvveti ile gözün görmesidir.

Denildi ki: **Yakîn**; kalblerin safâsıyla gaybları müşâhede etmek, fikirlerin muhâfazası ile sırları mülâhaza eylemektir.

Denildi ki; o, bir şeyin hakîkatı üzerinde kalbin kanıklığıdır.

Nitekim su, havuzda yerleşip sâkinleştiği zaman: (يَقَنَ الْمَاءُ فِى الْحَوْضِ) denir.

Denildi ki: **Yakîn**; gözle görmektir. Yine denildi ki: Her şek ve şüheyi yok etmekle gaybı tasdîkin tahkîkidir.

Kimisi; **yakîn**, şekkin zıddıdır, kimisi; **yakîn**, îmân nûruyla gözün görmesidir, kimisi; **yakîn**, gayb meşhedinde şüphenin ortadan kalkmasıdır, kimisi de; **yakîn**,

şüpheden sonra hâsıl olan ilimdir, demiştir.

اَلْيَمِينُ **(YEMÎN):** Lügâtta; **kuvvet** anlamındadır. **Şerîatta**; Allah'ı anmakla veya ta'lîk sûretiyle, haberin iki tarafından birini kuvvetlendirmektir.

Allah anılmaksızın yapılan yemîn, şart ve cezânın zikredilmesidir. Hattâ yemîn etmemeye yemîn etse ve "**eğer eve girersem kölem hürdür**" dese, sözünde durmazsa yemînini bozmuş olur.

Helâli harâm kılmak da yemîndir. Yüce Allah'ın şu sözünde belirtildiği gibi: "**Ey Peygamber, eşlerinin hoşnudluğunu gözeterek, Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine harâm ediyorsun? Allah, bağışlayandır, merhametlidir. Allah size, yemînlerinizi** (keffâretle) **çözmeyi meşrû' kılmıştır.**" (Tahrîm: 1-2)

اَلْيَمِينُ الْغَمُوسُ **(YEMÎN-İ GAMÛS):** Geçmiş olan bir işin yapılmış veya yapılmamış olmasına dâir **yalan yere yemîn** etmektir.

اَلْيَمِينُ اللَّغْوُ **(YEMÎN-İ LAĞV):** Öyle olduğunu sanarak yemîn etmesi, halbuki öyle olmamasıdır.

Şâfiî -Allah ona rahmet eylesin- dedi ki: **Yemîn-i Lağv**: Üzerine kişinin kalbini bağlamadığı (kasıdsız yemîn)dir. **Hayır vallâhi**, **evet billâhi**, demesi gibi.

اَلْيَمِينُ الْمُنْعَقِدَةُ **(YEMÎN-İ MÜN'AKIDE):** Gelecekte birşeyi yapmaya veya yapmamaya yemîn etmektir.

يَمِينُ الصَّبْرِ **(YEMÎN'ÜS-SABR):** Bir müslümanın malını gidermeyi kasdederek, kişinin bilerek yalan yere ettiği yemîndir. Kalbinden menedenler bulunmasıyla beraber onu sür'atle sonuçlandırmaya sâhibi sabrettiği için, **Sabr Yemîni** diye adlandırılmıştır.

يَوْمُ الْجَمْعِ **(YEVM'UL-CEM'):** Ayn'ul-cem'e ulaşma ve kavuşma vaktidir.

اَلْيُونُسِيَّةُ **(YÛNUSİYYE): Yûnus İbn Abdurrahmân**'a nisbet edilen fırkadır. Bunlar dediler ki; Allah Teâlâ, meleklerin yüklendiği **Arş** üzerindedir.

اَلْيَدُ **(YED):** El, ni'met, minnet, kuvvet, kuret, mâlikiyyet, topluluk, kefâlet anlamlarını ifâde eder. "**Fülân şey, fülânın yed'indedir**" demek" onun mülkündedir, demek olur. Çoğulu: "**Eyâdî**" gelir.

Yed-i emîn: Adâletli, güvenilir kimse.

Yed-i adl: Çekişmeli şeyin korunup saklanması ve yönetimi kendisine verilen kimse, demektir. (I.F.K.) (A.E.)

يَوْمُ التَّرْوِيَةِ **(YEVM'ÜT-TERVİYE)** *Terviye günü:* Zilhiccenin sekizinci günüdür. Hacıların, bugün sabah namazını **Mekke**'de kılıp, güneş doğduktan sonra **Minâ**'ya çıkmaları ve geceyi **Minâ**'da geçirmeleri sünnettir.

Terviye, lügâtta, suya kandırma veya gördüğü rüyâ üzerinde düşünme, demektir.

Eyyâm-ı ma'lûmât (belirli günler): Zilhiccenin ilk 10 günüdür. **Terviye**, **Arafe** ve **Kurbân** günleri bunlardandır.

Eyyâm-ı ma'dûdât (Sayılı günler): Beş vakit namazın farzlarından sonra tekbîr alınan günlerdir. Arafe günü (9 Zilhicce) sabâhından bayramın dördüncü gününe kadar beş gündür. Bunlara "**Eyyâm-ı Teşrîk**" yani Teşrîk tekbirlerinin alındığı günler de denir. (A.E.)

يَوْمُ الْعَرَفَةِ **(YEVM-İ ARAFE)** *Arafe günü:* Zilhicce'nin dokuzuncu günüdür. Haccın en önemli rüknü olan "**Vakfe**", **Arafât** denilen bölgede bugün yapılır. (A.E.)

يَوْمُ النَّحْرِ **(YEVM-İ NAHR)** *Kurban kesme günü:* Zilhicce'nin onuncu günüdür. (A.E.)

Kitâb tamâm oldu. Hamd sâdece Allah'a mahsûstur.

* * *

FAYDALANILAN ESERLER VE KISALTMA İŞÂRETLERİ

1- Avâmil-Izhâr: Birgivî Muhammed Efendi (Avâmil) (Izhâr)

2- Ahterî-i Kebîr: M. Mustafa (Ahterî)

3- Arapça-Türkçe Lügât: M. Sarı (A.T.L.)

4- Asr-ı Saâdet: S. Süleymân Nedvî (A. Saâdet)

5- Ana Britanica-G.K. Ansiklopedisi (Ana B.)

6- Büyük İslâm İlmihali: Ö.N. Bilmen (B.İ.İL.)

7- el-Câmiu li Ahkâm'il-Kur'ân: Kurtubî (Kurtubî)

8- Dürer'ul-Hukkâm fî Şerhi Gurer'ul-Ahkâm: M. Husrev (Gurer ve Dürer Tercümesi: A. Erkan) (Dürer)

9- Emsile-Binâ- Maksûd: Terc. A. Erkan.

10- Fıkıh Usûlü: M. Ebû Zehra. Çev. A. Şener (F. Usûlü)

11- el-Fıkh'ul-Mukârin: İ. Dusûkî Şehâvî.

12- Felsefe Sözlüğü: O. Hançerlioğlu (F. Söz.)

13- Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhıyye Kâmûsu: Ö.N. Bilmen (I.F.K.)

14- Hadîs İlimleri ve Hadîs Istılahları: Subhî es-Sâlih. Çev. Y Kandemir (H. Istılahları)

15- Hayat Küçük Ansiklopedisi (H.K. Ans.)

16- Hac Rehberi: İ. Yücel (H.R.)

17- İslâm Ansiklopedisi. M.E. Bakanlığı (İ. Ans.)

18- İslâm Ansiklopedisi. T.D. Vakfı (İ. Ans. T.D.V.)

19- İslâm Medeniyeti Târihi: C. Zeydân (İ.M.T.)

20- el-İhtiyâr li Ta'lîl'il-Muhtâr: el-Mevsılî (İhtiyâr)

21- el-İtkân fî Ulûm'il-Kur'ân: Suyûtî (İtkân)

22- İrşâd'ul-Akl'is-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'ân'il-Kerîm: Ebu's-Suûd Efendi (Ebu's-Suûd Tef.)

23- İslâm Târihi: M. Âsım Köksal (İ. Tar.)

24- İslâm İnançları ve Felsefesi: A.A. Aydın (İsl. İ. ve Fel.)

25- Keşşâfu Istılâhât'il-Fünûn: M. A'lâ b. Ali et-Tehânevî (Keşşâf)

26- Keşşâf an Hakâik'it-Tenzîl: Zemahşerî (Z. Keşşâf)

27- El-Kâmûs'ul-Muhît: Fîrûzâbâdî (Kâmûs) (Terc. A. Âsım Efendi)

28- K. Kerîm'in Fazîletleri ve Okuma Kâideleri: İ. Karaçam (O.K.)
29- el-Luma' Fi't-Tasavvuf: Sarrâc (Luma')
30- el-Müfredât fî Garîb'il-Kur'ân: Râgıb Isfehânî (Müfredât)
31- Mevzûât'ul-Ulûm: Taşköprülüzâde (M. Ulûm)
32- Mukaddime: İbn Haldûn (Mukaddime)
33- Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye (Mecelle)
34- Mâturîdiyye Akâidi: N. es-Sâbûnî (M. Ak.)
35- Müsned-i Ahmed İbn Hanbel (Müsned)
36- Mülteka'l-Ebhur (Mevkûfât) (Mültekâ)
37- Osmanlıca-Türkçe Sözlük M.N. Özön (O.T.S.)
38- er-Risâle fi't-Tasavvuf: Kuşeyrî (Kuşeyrî)
39- er-Risâlet'ül-Ledûniyye: Gazâlî (R. Ledûniyye)
40- Safvet'ul-Beyân: H.M. Mahlûf (S. Beyân)
41- Sîret-i İbn Hişâm (S. İbn Hişâm)
42- Sübül'üs-Selâm (S. Yolları) Terc. A. Davudoğlu (S. Yolları)
43- Seyyid Şerîf Cürcânî: S. Gümüş (S.Ş.C.)
44- Şerh'ul-Akâid'in-Nesefiyye: Taftâzânî (Ş. Akâid)
45- Tasavvuftan Deyimler: A. Gölpınarlı (T Dey.)
46- Tefsîr-i İbn-i Kesîr (Muhtasarı) Tr. A. Erkan (İbn Kesîr)
47- Tasavvuf ve Hayât: Tehânevî (T.H.T.)
48- Tefsîr'ul-Celâleyn (Celâleyn)
49- Yeni İlm-i Kelâm: İ.H. İzmirli (Y. İlm-i Kelâm)

الفهرست العربي

بَابُ الْألف.

بَابُ التَّاء

بَابُ الثّاء

بَابُ الْجِيمِ

بَابُ الْخَاء

بَابُ الْقَاف

بَابُ الْمِيم

بَابُ اللاَم

بَابُ الْكَاف

بابُ النُّون

TÜRKÇE FİHRİST